

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
18

Sayı / Number
Armağan Sayısı / Special Issue

Ekim / October 2020

Türkiye Cumhuriyeti'nin 97. Yıl Dönümü
97th Anniversary of the Republic of Turkey

29 Ekim Cumhuriyet Armağan Sayısı
Special Issue of October 29 Republic Day

Manisa 2020

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIPIO”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIPIO, TEI, ASOS, İSAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE and ARASTIRMAX.

DergiPark
AKADEMİK

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board
Doç. Dr. Ülviye AYDIN
Doç. Dr. Anıl GACAR
Dr. Öğr. Üyesi Gülenaz SELÇUK
Dr. Öğr. Üyesi Kadir ADAMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Arş. Gör. Dr. Emre ÇAKAR
Arş. Gör. Medine YILDIZ
Arş. Gör. Ali GERİŞ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.
Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Âdem CEYHAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Claus SCHÖNIG	Frei Berlin Universität
Prof. Dr. Chakib BENAFRI	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. F. Feryal ÇUBUKÇU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer ERBAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Muhammet BAŞ	Harvard University
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Rabia AKTAŞ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ahmet Sarı	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Behçet Oral	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Birdoğan Baki	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent Dilmaç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Ersoy	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret Er	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Fügen Durlu-Özkaya	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Bayram Kaçmazoğlu	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Ersoy	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil Can Bulut	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Mızrap Bulunuz	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Sema Becerikli	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Kıldış	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir Kızmaz	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Adem Peker	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Necef Yereli	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram Şahin	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan Geçgin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Koç	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Murat Arslan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Hakan Dönmez	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İpek Kazançoğlu	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Kadir Karagöz	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Muammer Mesci	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray Gökalg Özdiş	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Gülbay	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Özden Özbay	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Nematlı	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Umut Burak Geyikçi	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Yıldırım Kızgın	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan Biçer	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Öztel	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayça Tümtürk	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Günay Bekar	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Ergün	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu Sarıbay	Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Ertürk	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra Kızılay	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Haseski	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Demirci	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İrep Bayat	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hanifi Van	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Doruk	Hakkâri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Düzgün	İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Gürol Durak	Yaşar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kırca	Çankaya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Aslan	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Suzan Çoban	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süha Oğuz Albayrak	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turgay Gökgöz	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Volkan Işık	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül Kabakcı	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Hakkı Özata	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
Dr. Mehmet Elibol	Marmara Üniversitesi
Dr. Sırrı Uyanık	KTO Karatay Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences
İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
İlkokul Çocukları İçin Bir Mola Mı?: Teneffüs Gerçeği	Özlem Apak Tezcan	1 – 14
Bireysel Yenikçiliğin İş Performansına Etkisi: Bir İşletme Örneği	Dursun Boz, Emre Ergüzeloğlu, Cengiz Duran	15 – 34
Seçilen Büyükşehir Belediyelerinin Engelli İstihdamına Yönelik Faaliyetlerinin Fırsat Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi	Süheyla Erikli	35 – 50
Finansal Ödüller, Dolaylı Finansal Ödüller ve Finansal Olmayan Ödüller ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki	Mithat Turhan	51 – 70
Tüketicilerin Etnik Restoranlardaki Yemek Yeme Deneyimleri: İstanbul'daki Japon Restoranlarına İlişkin Tripadvisor Yorumlarının Analizi	Serdar Sünnetçioğlu, Hacı Mehmet Yıldırım, Betül Bertecene	71 – 82
Ergenlerde Helikopter Ebeveyn Tutumu, Şişirilmiş Benlik: Duygusal Özerklik, Sosyal Kaygı Değişkenlerinin Aracı Etkisi	Halil Ekşi, Şeymanur Barış, İ. Halil Demir	83 – 100
Üniversite Çalışanlarının Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma	Hakan Öndes, Nuran Bayram Arlı	101 – 116
Klasik Realizm-Güvenlik İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'nin İç Güvenlik Politikaları (1923-1960)	Ozan Kavıracı	117 – 128
Klasik Arap Edebiyatında Yahudi Şairlere Düzenlenen Suikastlar	Esat Ayyıldız	129 – 138
Yenilenebilir Enerji Projelerine Yönelik Güncel Yatırım Ve Finansman Modelleri: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme	Vedat Akdağ, Mustafa Gözen	139 – 156
İstatistiksel Güç Bir Çalışmanın Sonuçlarına Etki Eder Mi? Ne Kadar Örneklem ile Çalışılmalı?	Burak Keskin	157 – 174
Yaşam Tarzlarının Farklılığından Bir Dayanışma Tesis Edilebilir Mi? Baumancı Sosyal Teorinin Olanakları	Mustafa Solmaz	175 – 184
Muhasebede Tutuculuk Düzeyinin Bankalar Üzerindeki Etkisi	Serpil Senal, Burcu Aslantaş Ateş, Ahmet Erkan	185 – 196
Diller O'nu Söyler: 'Alf Çâvîş'in Üç Dilde Esmâ-İ Hüsnâ'sı	Aysun Çelik, Gamze Gizem Avcıoğlu	197 – 216
Öğrenme Deneyimi Erişim Sistemi – Bir Durum Çalışması	Mehmet Emin Mutlu	217 – 236
Binary Oppositions, Otherness, And Borders İn David Greig's Europ	Cüneyt Özata	237 – 247
Kaçak Elektrik Kullananların Suçlarını Suçlarını Nötrleştirme Teknikleri: İki Yeni Teknik	Mehmet Seyman Önder	248 – 264
Entropy Tabanlı Maut ve Vikor Yöntemleriyle Tedarikçi Seçimi: Bir Kamu Kurumu Örneği	Abdulhamit Eş, Derya Kocadağ	265 – 280
Wolfgang Borchert'in Mutfak Saati ve Ekmek Adlı Öykülerinde Ortak Motifler Üzerinden Fedakâr Kadın ve Bencil Erkek Karakteri	Gökhan Şefik Erkurt	281 – 290
Okul Psikolojik Danışmanlarının Nöbet Görevine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi	Hilal Kazu, Emrullah Deniz	291 – 310
Sadece Bernays'ın Eşi Mi? Halkla İlişkilerin Kadın Öncüllerinden Doris E. Fleischman	Nilüfer Pınar Kılıç, İlkin Esen Yıldırım	311 – 324
Erkeklerin Hedonik Tüketim Alışkanlıklarının Demografik Değişkenler ve Burçlar Açısından Değerlendirilmesi	Bekir Özkan	325 – 344
Friedrich A. Hayek'in Düşünceleri Ve Vergilendirme Anlayışı	Güngör Özcan, Metin Nazlıoğlu	345 – 358
Göçmen Girişimcilerin Kuruluş Aşaması Finansmanı: İsveç/Göteborg'daki Türk Restoran Sahipleri Örnekleme	Gülşah Kulalı	359 – 376
İzmir'in Bayındır İlçesi Ağzından Derleme ve Deyimler Sözlüğü'ne Katkılar	Gülcihan Pehlivan	377 – 394
Ders Dışı Uygulama ile Gerçekleştirilen Proje Tabanlı Öğrenmenin Ortaokul Öğrencileri Üzerine Etkileri	Faruk Şimşek, Ergin Hamzaoğlu	395 – 424
Müşteri Odaklı Et Tedarik Zincirlerinde Başarı Kriterlerinin Değerlendirilmesi	Aylin Çalışkan	425 – 438
Epigrafik Belgeler ve Antik Edebi Eserler Işığında Magnesia Ad Sipyllum	Yasemin Sargın	439 – 453

İlkokul Çocukları İçin Bir Mola Mı?: Teneffüs Gerçeği

Özlem APAK TEZCAN¹

Özet

İlkokul çocuklarının zamanlarının büyük bir kısmını geçirdikleri bir ortam olan okulda; farklı çevrelerden gelen birçok yasıtyla sosyallestikleri teneffüsler de dersler kadar önemli bir ortam sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, öğrencilerin ve öğretmenlerin teneffüse yönelik görüşlerini alarak var olan durumu ortaya koymaktır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması deseninde kurgulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2017/18 öğretim yılında İstanbul’da bulunan 3 farklı okulda okuyan ve 3. sınıfta öğrenim gören 125 öğrenci ve 5 öğretmen oluşturmaktadır. Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda öğrenciler teneffüslerini çoğunlukla açık alanda oyun oynayarak ve spor yaparak geçirdiklerini, diğer öğrencilerin kendilerine çarpması/itmesinden ve gürültüden rahatsız olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Hayallerindeki teneffüslere yönelik olarak ise en çok okuldaki fiziki alanların ve zamansal düzenlemelere yönelik fikirleri kapsadığı görülmektedir. Öğretmenlerin teneffüslerin daha etkili ve verimli geçmesine yönelik görselleri incelendiğinde ise okuldaki fiziki altyapıya ilişkin problemlerin düzeltilmesine yönelik yapılması gereken değişikliklere vurgu yaptıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

İlkokul
İlkokul öğrencisi
Sınıf öğretmeni
Teneffüs

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 24.01.2019

Kabul Tarihi: 29.09.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.517173

Is It a Break for Primary School Children?: The Fact about Recess

Abstract

In the school environment where they become acquainted with rules and acquire certain knowledge, attitudes, skills, and behaviors, recesses during which they socialize with a lot of peers coming from different backgrounds and learn social skills and values are as important as classes. In this regard, this study aims to reveal students’ and teachers’ views about recesses. The study employs the case study method a qualitative research design. The sizes or features of school gardens were considered while determining the study group. 125 third graders from three different selected schools and five teachers from each school constituted the study group. Data were collected through student and teacher form prepared by the researcher and analyzed through content analysis. At the end of the study, an attempt was made to show student and teacher views concerning the steps that can be taken to make recesses more effective and productive.

Keywords

Primary school
Primary school students
Primary school teacher
Recess

About Article

Received: 24.01.2019

Accepted: 29.09.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.517173

¹ İletişim Yazarı: ozlemapak@kocaeli.edu.tr

Giriş

Aile ve toplumun sosyal yapısı içindeki ekonomik gerçekler, güvenlik sorunları, kentsel fiziki imkanların sınırlı olması ve sanal iletişim teknolojilerinin artmasıyla birlikte çocukların enerjilerini atabilecekleri zaman ve mekânlar azalmıştır (Bumin, 2018). Bu durum günün büyük bir bölümünü okulda geçiren çocuklar için temel gereksinimlerini karşılayabilecekleri, oyun oynayarak farklı etkinlikler gerçekleştirecekleri şekilde düzenlenen okullara olan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir (Kıncal ve Genç, 2002).

Çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri teneffüsler, çocukların dışarı çıkmak, enerjilerini boşaltmak ve arkadaşlarıyla oyun oynadıkları zaman dilimi olarak tanımlanabilir (Tekeci, 2018). Aynı zamanda oyun kurma, organize etme, akranları ile sosyalleşme ve doğayı keşfetme fırsatı buldukları, okul gününün ayrılmaz bir parçası olarak da tanımlanmaktadır (Stapp ve Karr, 2018). Teneffüs kelimesi ayrıca okulda geçirilen zamanın (yarı zamanlı ya da tam zamanlı okullar) miktarı %15-25'i arasındadır (Baltford ve Sumpner, 1998; Zask ve ark., 2001). Bu nedenle teneffüsler çocukların fiziksel aktivitelerin sağlamaları açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Teneffüslerin yukarıda belirtilen ihtiyaçların karşılamasının ötesinde çocukların bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal yönden gelişimlerine katkı sağladığı da ortaya konulmaktadır (Ramstetter, Murray ve Garner, 2010; Brez ve Sheets, 2017). Bu anlamda teneffüsleri, sadece fiziksel aktivite yapılan bir mola olarak düşünmemek gerekmektedir. “Teneffüsler yapılandırılmalı mı yapılandırılmamalı mı?” sorusu gündeme gelmektedir. Bazı araştırmacılar yapılandırılmaması gerektiğini, çocuğun kendi ihtiyacına göre karar vermesi gerektiğini savunurken, bazı araştırmacılar yapılandırılması gerektiğini, çünkü çocuğun kendi ihtiyaçlarını belirleme noktasında yetersiz kalacağını ileri sürmektedir (Rhea, 2016). Teneffüslerin nasıl geçirilmesi gerektiğine yönelik süreç hakkında farklı görüşler olsa da “kaliteli” zaman geçirmelerine olanak sağlayan bir zaman dilimi ve uygun ortam yaratılmasının önemi vurgulanmaktadır.

Çocuklar için teneffüsler; oyun oynayabildikleri, arkadaşlarıyla buluşabildikleri, yetişkinlerin kontrolü olmadan sosyal beceri ve yeterliliklerini geliştirebildikleri bir ortam olması bakımından da büyük önem taşımaktadır (Rhea, 2016). Bu anlamda temel eğitimin amaçladığı hedefleri kazanmaları açısından da eğitsel bir öneme sahip olduğu düşünülebilir. Örneğin, ortak alanı birlikte kullanma, arkadaşlarına saygılı olma, zamanını yönetme, öz disiplin geliştirebilme vb. gibi birçok sosyal beceriyi öğrenme ve uygulama fırsatı yakalama şansı verir. Genel olarak teneffüslerin yararları şöyle sıralanabilir (Ramstetter, Murray ve Garner, 2010):

- Çocukların fiziksel becerilerini geliştirmeye yardımcı olur.
- Diğer çocuklara etkileşim fırsatı yaratması sebebiyle sosyal beceri gelişimine katkıda bulunur.
- Oyun oynamak ya da sadece sessiz bir ortamda dinlenmek entelektüel kapasiteyi artırır.
- Diğer çocuklarla bir arada olmak, ahlaki bilinç kazanmalarına katkı sağlar.
- Daha iyi “sınıf içi davranış” sergilemelerini sağlar.

Bu bağlamda çocukların teneffüs süresince yapılandırılmış oyunlar oynaması sağlanırsa sınıfa geri dönme zamanı geldiğinde öğrenmeye hazır olarak gelebileceklerini ifade etmişlerdir.

(London ve diğeri, 2015). Pellegrini ve Davis (1993) tarafından yapılan çalışmada da ilkökul çocukları için teneffüsler geciktiğinde ya da ertelendiğinde dikkatlerinin dağıldığı ve teneffüse çıktıklarında normalden daha hareketli olduklarını ortaya koymuşlardır. Pozitif okul iklimi; okulda fiziksel ve duygusal güvenlik sağlama, akranlarla ve yetişkinlerle olumlu ilişkiler kurma; öğrenmeyi destekleme ve teşvik etme sorumluluklarını yerine getiren kurumsal ortam olarak tanımlanabilir (Golinkoff, Hirsh-Pasek ve Singer, 2006; London ve diğeri, 2015). Bu açıdan bakıldığında da teneffüsleri pozitif okul ikliminin bir parçası olarak görmek kaçınılmazdır.

Aynı zamanda öğrencilerin dinlenmesi için ayrılan bir zaman dilimi olarak da tanımlanan teneffüsler gürültünün de en yüksek seviyelere çıktığı anlar olarak da tanımlanabilir. Bu yönüyle de hem öğrenciler hem de okullarda görev alan eğitimciler için hem de okulda görev alan eğitimciler için en önemli problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tamer, Küçükçiftçi ve Şan, 2011). İlkokullardaki gürültünün sebepleri olarak öğrencilerin oynarken ve teneffüse çıkarken koşuşturmaları ve sosyal olanakların eksikliğinden dolayı daha fazla gürültü çıkarma eğilimlerine bağlanmaktadır (Bulunuz ve diğ., 2018). Bu durumun öğrencilerin sınıf içerisinde oyun ihtiyacını yeterince karşılayamadığı, yeterince hareket edemediği ve daha çok pasif konumda olmasından kaynaklandığı da söylenebilir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Bildirgesi de, çocuk hakları içinde oyun oynama hakkı olduğunu kabul etmektedirler (London ve diğeri, 2015). Özellikle sosyo ekonomik yapısı daha düşük olan bölgelerde çocukların hem ruhsal hem de fiziksel gelişimlerinin hayati bir parçası olarak “oyun” u gördükleri de birçok araştırma ile ortaya konmaktadır. Örneğin Amerikan Pediatri Akademisi (APA) okulların pozitif teneffüs programları geliştirmeleri için bir takım kurallar belirlemişlerdir. Bu kurullarla farklı eyaletlerde (teneffüs sayısını veya sürelerini azaltma vb) yapılabilecek uygulamaları belli bir standarda bağlamışlardır. Bu uygulamalara örnek olarak yapılan bir araştırmaya göre, 6 düşük gelirli ilkökulda, herhangi bir kar amacı gütmeyen bir organizasyon tarafından güvenli, sağlıklı ve kapsayıcı bir ortamı teşvik eden teneffüs bazlı bir program geliştirildi. Bu çalışmada eğitimli, tam-zamanlı “koçlar” teneffüsü geliştirmek hedefiyle çalışmanın yürütüldüğü okula gönderildi ve belirlenen ortak kurallar kapsamında, çatışmaları çözme araçları sunan ve pozitif dili ve kapsayıcı davranışı teşvik eden teneffüs oyunları oluşturmak için öğrencilerle birlikte çalışıldı (London ve ark., 2015).

Teneffüs, öğrencilerin yaşadıkları deneyimlerin yanında zaman ve mekân olarak da eğitim/öğretimin önemli bir bölümüdür (Yaman, 2006). Bu bağlamda teneffüsler, bazı sınırlandırılmalar olsa da de çocukların akranları ile oyun oynayabildikleri tek zaman dilimi gibi görülmektedir (Factor, 2004). Yine okula duyulan ilginin artması, ve öğrencilerin fiziksel, estetik ve sosyal memnuniyet düzeylerinin artırılabilmesi için de teneffüslerin önemi büyüktür (Karasel Ayda ve Güneyle, 2018). Bu gerçekten hareketle araştırmanın amacı, ilkökullarda teneffüse ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerini saptamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- a. Öğrenciler teneffüste vakitlerini nasıl geçirmektedir?
- b. Teneffüslerde öğrencileri en çok rahatsız eden durumlar nelerdir?
- c. Öğrencilerin hayallerindeki teneffüslere yönelik fikirleri nelerdir?
- d. Öğretmenlerin daha etkili ve verimli teneffüsler geçirilebilmesine yönelik fikirleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması türlerinden “tanımlayıcı durum çalışması” desenine uygun olarak kurgulanmıştır. Durum çalışmasında karmaşık bir sosyal olgunun anlaşılması arzusuna dayanmaktadır (Yin, 2003). Ayrıca araştırmacının “neden” ve “nasıl” sorularıyla sosyal olguyu derinlemesine açıklamaya çalıştığı durumlar için uygundur. Bir kişi, sosyal bir ortam, bir olay ya da bir grupla ilgili durumun işlevinin nasıl gerçekleştiğinin etkili bir şekilde anlaşılabilmesini sağlayan sistemli bir veri toplama süreci olarak da tanımlanabilir (Berg, 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Tanımlayıcı durum çalışmaları ise betimseldir; araştırmacılar bir durumun hakkında bilgi vermek için bir ya da iki durum kullanırlar (Davey, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 öğretim yılı birinci döneminde İstanbul ili Anadolu yakasında bulunan 2 kamu 1 özel ilkokulda öğrenim gören 125 öğrenci ve 15 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yolu ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırılan konu üzerinde detaylı bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına fırsat vermektedir (Patton, 1997). Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış ise önceden belirlenmiş bir takım ölçütü karşılayan durumları çalışma fırsatı sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışma grubunun seçiminde kullanılan ölçütler; a) Öğretmenlerin gönüllü olması, b) öğretmenlerin ilkokullarda 1-4. Sınıfların tümünde öğretmenlik deneyiminin olması, c) Okul bahçelerinin yapısal olarak bir takım farklılıkları olması gibi ölçütler göz önüne alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan öğrenci formu (açık uçlu 3 sorudan oluşan bir form) ve öğretmen formu (kapalı uçlu 6 soru ve açık uçlu 1 sorudan oluşan form) ile toplanmıştır.

Öğrenci Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan bu form 3 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Teneffüse ilişkin öğrenci algılarını-deneyimlerini ve ne gibi düzenlemeler yapılması gerektiğini düşündüklerini öğrenmek amacıyla ilkokul 3. sınıf öğrencisine uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Hazırlanan form, uzman görüşüne sunulmuş, 3 alan uzmanının (Sınıf öğretmenliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ve Eğitim Yönetimi ve Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar) görüşleri alınmış, gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Öğretmen Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan bu form, öğretmenlerin görev yaptıkları okulun fiziki özelliklerini betimlemeleri ve daha etkili ve verimli teneffüslere yönelik fikirlerini sunmaları istenmiştir. Bu doğrultuda 6 kapalı uçlu 1 de açık uçlu sorudan toplam 7 soruluk form alan uzmanlarına sunulmuş, 2 alan uzmanının (Sınıf Öğretmenliği ve Eğitim Yönetimi ve Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar) görüşleri alınmış, gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Uygulamadan elde edilen formlar Microsoft Excel programına doğrudan aktarılarak numaralandırılmıştır. Daha sonra geçersiz olan formlar araştırma dışında tutularak elde kalan formlar üzerinde araştırma soruları (tema)

altında alt temalara ve kodlara ulaşılmıştır. Yapılan analizde frekans ve yüzde değerleri verilmiş, ilgili araştırma sorusu (tema) altında çalışma grubundan elde edilen cevaplar, doğrudan alıntılama yoluyla analiz tablosu altında örneklendirilmiştir. Okullar A, B ve C; öğrenciler Ö1, Ö, Ö3...; öğretmenler ise ÖĞR1, ÖĞR 2.. şeklinde kodlanarak metin içerisinde yer verilmiştir.

Analizlerde kodlayıcılar arası güvenilirliği hesaplamak için Miles ve Huberman (1994) formülünden yararlanılmıştır. Araştırmacı dışındaki kodlayıcı, Sınıf Öğretmenliği alanında doktorasını tamamlamış, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi konusunda çalışmaları olan ve nitel araştırmalar yapan bir akademisyen tarafından daha yapılmıştır. Bu çalışmada kodlayıcılar arası güvenilirlik ise %92 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca öğrenci ve öğretmen görüşleri kendi yazıları ile metin içerisine yansıtılarak inandırıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma sorularının yönelik olarak elde edilen öğrenci ve öğretmen görüşleri ilgili araştırma sorusu altında belirtilmiştir.

TEMA I: Öğrencilerin Teneffüste Ortamlar ve Eylemleri

Öğrencilere sorulan “teneffüslerde vakitlerini nasıl geçiriyorsun?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 1’de tema, alt tema ve kodlar şeklinde yer almaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin teneffüste vakitlerini geçirdikleri ortam ve eylemler

Alt Temalar	Kodlar	f	%	Toplam	
				f	%
Öğrencilerin teneffüste açık alandaki eylemleri	Bahçede oyun oynuyorum.	90	49	181	71
	Top ile oynuyorum (basketbol, futbol vb.).	40	22		
	Bahçede sohbet ediyorum	14	8		
	Koşuyorum.	12	7		
	Kantine gidiyorum.	12	7		
	Arkadaşlarımla dolaşıyorum.	9	5		
	Dışarı çıkıp hava alıyorum.	2	1		
Yaralanan arkadaşlarıma yardım ediyorum.	2	1			
Öğrencilerin teneffüste kapalı alandaki eylemleri	Kitap okuyorum.	19	25	75	29
	Satranç oynuyorum.	12	16		
	Oyun oynuyorum (adam asmaca, isim şehir vb.).	8	11		
	Sınıfta vakit geçiriyorum.	8	11		
	Resim yapıyorum.	6	7		
Tuvalete gidiyorum.	6	7			

Ders çalışıyorum.	6	7				
Dinleniyorum.	2	3				
Camdan dışarıyı izliyorum.	2	3				
Atıştırmalıklarımı yiyorum.	2	3				
Arkadaşlarımı kızdırıyorum /sataşıyorum.	2	3				
Kütüphaneye gidiyorum.	1	2				
Dans ediyorum.	1	2				
<i>Genel Toplam</i>			256	100	256	100

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin ağırlıklı olarak açık alanda okul bahçesinde oyun oynayarak, top oynayarak veya koşturarak geçirdikleri söylenebilir. Kapalı alan tercih eden öğrenciler ise daha çok sınıfta, kitap okuyarak, satranç oynayarak ve kalem-kâğıt oyunları oynayarak geçirdikleri söylenebilir. Öğrenci cevaplarından bazıları şu şekildedir:

Teneffüste dışarı çıkmıyorum. Vaktimi sınıfta geçiriyorum. Sınıfta vaktimi güzel geçiriyorum.

A Okulu, Ö25, 06 Mart 2018

Arkadaşlarımla birlikte bahçede oyun oynuyoruz. Bahçede geziyoruz. Etraftaki başka çocuklar düştükleri zaman onlara yardım ediyoruz. arkadaşlarımla birlikte.

B Okulu, Ö 2, 08 Mart 2018

Teneffüslerde vaktimi futbol oynayarak, saklanmacı oynayarak, Basketbol oynayarak, bu gibi tarzı oyunlar oynayarak teneffüsümü geçiriyorum.

C Okulu, Ö 16, 09 Mart 2018

TEMA II: Teneffüslerde öğrencileri en çok rahatsız eden durumlar

Öğrencilere sorulan “Teneffüslerde seni en çok rahatsız eden durumlar nelerdir?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 2’de tema, alt tema ve kodlar şeklinde yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin teneffüste vakitlerini geçirdikleri ortam ve eylemler

Alt Temalar	Kodlar	f	%	Toplam		
				f	%	
Öğrenciler	Başka öğrencilerin bana çarpması/itmesi	51	36	143	71	
	Çok gürültü yapılması	25	17			
	Kavga edilmesi	20	14			
	Oyuna alınmama	10	7			
	Oyunumun bozulması	9	6			
	Alay edilmesi	9	6			
	Koridorda koşulması	7	5			
	Kötü söz/küfür edilmesi	5	4			
	Oyunda mızıkçılık yapılması	4	3			
	Tükürülmesi	3	12			
Okul	Teneffüsün çabuk bitmesi	42	79	53	26	
	Bahçenin çok kalabalık olması	8	15			
	Bahçenin küçük olması	3	6			
Öğretmenler	Yağmur/kar yağınca bahçeye çıkmanın yasaklanması	3	60	5	3	
	Nöbetçi öğretmenin sürekli bağırması	2	40			
		Toplam	201	100	201	100

Tablo 2 incelendiğinde öğrencileri rahatsız eden durumlar, öğrenci, okul ve öğretmen alt temalarına ayrılmıştır. En çok diğer öğrencilerin yaptığı davranışlardan rahatsızlık oldukları, okul alt temasında teneffüsün çabuk bitmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirdikleri görülmektedir. Öğrenci cevaplarından bazıları şu şekildedir:

...Teneffüslerde... beni... en çok rahatsız eden durumlar... Çocukların
biz...maş...aynaktan...gelip...sahneye...almaları...Çocukların...aşırı...
...deresinde...bağırması...bunlar...beni...rahatsız...ediyor...bu...
...yüzden...bazen...sınıfta...kalıyorum...

A Okulu, Ö 18, 03 Mart 2018

Merdinlerde.....içerken.....bucilerin.....çarçemesi.....arkadaşlarımin.....
bana.....sarıfması.....ve.....bucileri.....bana.....çarçınca.....ben.....ana.....
napıyarsın.....dibi.....arında.....bana.....kufin.....emesi.....

B Okulu Ö 30, 08 Mart 2018

Teneffüslerde.....beni.....şu.....çok.....rabitse.....ediyor.....Mesela.....te-
neffüs.....on.....dakika.....ve.....ben.....tam.....bahçeye.....çıkarken.....teneffüsün
bilmesi.....beni.....brak.....kuducular.....

C Okulu Ö 14, 09 Mart 2018

TEMA III: Öğrencilerin teneffüse yönelik düzenleme önerileri

“Sence teneffüsleri daha güzel geçirebilmek için ne gibi düzenlemeler yapılabilir?” sorusuna ilişkin görüşleri Tablo 3’de tema, alt tema ve kodlar şeklinde yer almaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin teneffüse yönelik düzenleme önerileri

Alt Temalar	Kodlar	f	%	Toplam	
				f	%
Oyun alanının fiziksel düzenlenmesi	Park olmalı	31	30		
	Spor alanları olmalı	23	22		
	Farklı oyun alanları olmalı	9	9		
	Bahçe büyütülmeli	7	7		
	Sessiz alanlar olmalı	6	6		
	Okul duvarları eğlenceli olmalı	5	5		
	Dinlenme alanları olmalı	5	5	102	46
	Tırmanma alanları olmalı	4	4		
	Yere seksek çizilmeli	3	3		
	Masa tenisi olmalı	3	3		
	Top havuzu olmalı	2	2		
	Hikaye okuma alanları olmalı	2	2		
Kapılar büyütülmeli	2	2			
Zamansal düzenleme	Teneffüsler uzatılmalı	40	58		
	Her sınıfa yetecek alan olmalı	10	14		
	Nöbetçi öğretmen sayısı arttırılmalı	9	13	69	32
	Teneffüsler planlanmalı	7	10		
	Okul malzemeleri özgürce kullanılmalı	3	5		

Oyun alanlarının çevresel düzenlenmesi	Bahçe zemini çimen olmalı	11	35		
	Ağaç ve çiçek dikilmeli	16	50		
	Hayvanlar olmalı	2	6	32	15
	Okul servisleri bahçede beklememeli	2	6		
	Bahçe hava koşullarına uygun olmalı	1	3		
Oyun alanlarının içeriksel olarak düzenlenmesi	Yarışmalar düzenlenmeli	4	28		
	Bazı deneyler bahçede yapılmalı	3	20		
	Eğitici etkinlikler olmalı	2	13	15	7
	Müzik çalmalı	2	13		
	Zeka oyunları oynanmalı	2	13		
	Öğretmenler de oyuna katılmalı	2	13		
Genel Toplam		218	100	218	100

Tablo 3 incelendiğinde oyun alanlarının fiziksel düzenlenmesi, zamansal düzenlemeler, oyun alanlarının çevresel düzenlenmesi ve içeriksel düzenlenmesi olmak üzere dört alt tema altında toplandığı görülmektedir. Öğrencilerin ağırlıklı olarak oyun bahçelerinin fiziksel olarak düzenlenmesi (park ve spor alanlarının olması) zamansal düzenlemelerde ise teneffüslerin süresinin uzatılması görüşlerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Öğrenci cevaplarından bazıları şu şekildedir:

teneffüsler uzun olsa, bahçede daha çok ağaç
olsa sınıf ve bahçede daha çokda okuma alanı
olsa, bahçede oynayacak güzel bir parkur olsa
daha da güzel olurdu.

A Okulu Ö34, 06 Mart 2018

Bahçenin yerleri otolsun ve teneffüsler uzatılabilir.

B Okulu, Ö 15, 08 Mart 2018

lobide kenara renkli betonlar yapıp araya oyuncağlar
koyabilirler ve bahçeye büyük bir park
yapabilirler ayrıca teneffüsler 20 dakika olabilir.

C Okulu Ö 29, 09 Mart 2018

TEMA IV: Öğretmenlerin daha etkili ve verimli teneffüsler geçirilmesine yönelik fikirleri nelerdir?

Öğrencilerin teneffüslerde en fazla zamanı geçirdikleri alanın okul bahçesi olduğu düşünülerek öğretmenlerden görev yaptıkları okulun bahçesine yönelik görüşleri alınması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda öğretmenlere yönelik olarak hazırlanan formun birinci

bölümünde yer alan okulun fiziki yapısına yönelik görüşleri, ikinci bölümde ise teneffüslerin daha etkili ve verimli geçirilmesine yönelik görüşleri alınmıştır. Bu bağlamda öğretmenlerin gözünden 3 farklı uygulama okulundaki fiziki alt yapı Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Uygulama okullarının fiziki yapısı

Özellikler	A Okulu	B Okulu	C Okulu
Okul bahçesini çevreleyen duvarlar var mı?	√	√	√
Tören alanı	√		√
Basketbol sahası	√	√	√
Voleybol sahası	√		√
Bahçe zemini	<i>Asfalt/Beton</i>	<i>Asfalt/Beton</i>	<i>Yeşil Alan/Beton</i>
Farklı aktiviteler yapılacak alanlar	√		√
Farklı teneffüs politikası			√

Tablo 4 incelendiğinde üç okulun da birbirine benzer ve farklı yönleri olduğu görülmektedir. Bu özelliklerin hali hazırdaki birçok ilkokulun bahçesine yönelik standart özellikleri yansıttığı söylenebilir. Bu yapıdaki okullarda öğretmenlik yapan öğretmenlerin teneffüslere yönelik değerlendirmeleri için yapılan analiz sonucunda elde edilen temalar ise Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Öğretmenlerin daha etkili ve verimli teneffüsler geçirilmesine yönelik fikirleri

Alt temalar	Kodlar	f	%	Toplam	
				f	%
Okul bahçesinin fiziksel olarak düzenlenmesi	Bahçe boyutlarının öğrenci mevcuduna uyumu	8	32		
	Yeşil alanın daha çok olması	6	24		
	Dinlenme alanları olmalı	4	16		
	Spor alanların daha fazla olması	3	12	25	52
	Sallanma ve tırmanma alanları olmalı	2	8		
	Hava koşullarına uygun hareket alanları olmalı	1	4		
	Hayvan barınağı olmalı	1	4		
İçeriksel düzenlenmesi	Teneffüs süreleri daha uzun olmalı	8	50		
	Farklı oyun alanlarının artırılması	7	44	16	33
	Eğitici oyun alanları eklenmeli	1	6		

	Güvenlik önlemleri artırılmalı	4	58		
Öğrenciye Uygunluk	Bahçedeki ses sınıfları etkilememeli	1	14	7	15
	Çocuk ruhuna uygun bir alan olmalı	2	28		
Toplam		48	100	48	100

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde okul bahçesinin fiziksel olarak düzenlenmesi, içeriksel düzenlemesi ve öğrenciye uygunluk alt temaları altında toplandığı görülmektedir. Çoğunlukla bahçe boyutlarının öğrenci sayısı ile uyumlu olması, spor alanlarının artırılması ve farklı oyun alanlarının fazla olması görüşünü tekrarladıkları görülmektedir. Ayrıca sallanma ve tırmanma alanı, hayvan barınağı ve çocuk ruhuna uygun ortamların olması gibi görüşler de ifade edilmiştir. Öğretmen cevaplarından bazıları şöyledir:

Okul bahçemiz geniş bir alan değil. Çocukların oynayabileceği birkaç oyun alanı (sebek, hedef...) var fakat yeterli değil. Mümkün olduğunca spor alanları, küçük bir botanik bahçe (kendi ektiklerini yetistirebilecekleri), minik bir hayvan barınağı ve eğitici oyun alanları çok faydalı olacaktır. 😊

A Okulu, ÖĞRT 2, 06 Mart 2018

Tamamen kısıtlı alan. Çocukların oynayabilecekleri alanları yok. Yetersiz. Emniyetsiz. Zeminin asfalt olması yaralanmalara sebep olmaktadır. Basketbol ve voleybol sahaları ayrı değil, tüm öğrencilerin ortak kullanım alanı içerisinde. Bu sebeple kavgaya ve oyunların bozulmasına neden olmaktadır.

B Okulu, ÖĞRT 5, 08 Mart 2018

Okul bahçesinin bir bölümünün çim alan (plastik çim) olarak ayrılması, ağaçlandırmanın daha çok yapılması, bahçemizin daha da büyük olmasını vb. istendim.

C Okulu, ÖĞRT 2, 09 Mart 2018-03-20

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde öğrencilerin de hayalini kurdukları ve olması gerektiğini düşündükleri fikirlerle örtüştüğü görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Öğrencilerin teneffüse yönelik görüşlerini alarak var olan durumu ve öğretmenlerin daha etkili ve verimli teneffüsler geçirilmesine yönelik görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar şöyledir:

Öğrenciler teneffüste vakitlerini nasıl geçirmektedir? sorusuna ilişkin görüşler incelendiğinde öğrencilerin teneffüslerini çoğunlukla açık alanda oyun oynayarak ve spor yaparak geçirdikleri görülmektedir. Alan yazında da yer alan bir çok çalışmada çocukların açık havaya

çıkmasının gerekliliği ve önemi üzerinde durulmaktadır (Frost, 2012). Koşma, kocvalamaca aktivitelerinin teneffüs süresince devam ettiğini, daha çok geleneksel oyunların (seksek, saklambaç vb) yere çizili alanlarda, duvar köşelerinde ve okul bahçesinde oynadığı sonucuna ulaşılan bir başka çalışmada da benzer bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir (Karadeniz ve ark., 2018).

Teneffüslerde öğrencileri en çok rahatsız eden durumlar nelerdir? sorusuna ilişkin görüşleri incelendiğinde diğer öğrencilerin kendilerine çarpması/itmesinden rahatsız oldukları, teneffüs sürelerinin yetersizliği ve çok gürültü olması olarak ifade edilmiştir. Bu duruma en çok okul mevcutları ile okul bahçesinin büyüklüğü ve niteliğinin uyumsuz olmaları sebep olarak gösterilebilir. Bu duruma çare olarak farklı teneffüs politikaları uygulanabilir; teneffüse zilsiz çıkma ve her sınıf düzeyinde ayrı saatlerde bahçeyi kullanma veya teneffüs alanlarında sınıf düzeyine göre çeşitlilik sağlama vb. Böylece çocukların kendilerine ait alanlara sahip olması sağlanabilir. Bu konuda yapılan çalışmalarda okul ortamlarındaki gürültünün normal ses aralığının üstünde olduğu ve yoğunlukla okul koridorlarında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özbıçakçı ve ark., 2012). Bu bağlamda okul bahçesine çıkmaya yönlendirilmesi ile gürültünün etkisinin azaltılması sağlanabilir.

Öğrencilerin hayallerindeki teneffüslere yönelik fikirleri nelerdir? sorusuna ilişkin görüşleri incelendiğinde hayallerindeki teneffüslere yönelik olarak ise en çok vurguladıkları isteklerin oyun alanlarının fiziksel olarak düzenlenmesi ve zamansal düzenlemeleri içerdiği görülmektedir. Çoğunlukla okul bahçesinde park, spor alanı ve farklı oyunlar için uygun alanlarının olması ve teneffüslerin sürelerinin uzatılması gerektiği ifade edilmiştir. Teneffüs süreleri ile ilgili yapılan çalışmalar da göstermektedir ki etkili ve kaliteli teneffüsler öğrenme ortamını ve sınıf iklimini olumlu etkilemektedir (Yaman, 2006; Kıncal ve Genç, 2002; Hotaman ve Yüksel Şahin, 2009). Süresi kısalan teneffüsler, temel ihtiyaçların başında gelen beslenmenin yanı sıra diğer ihtiyaçları giderme, oyun oynama ve sosyalleşme olanaklarını da kısıtlamaktadır (Sarışık ve Düşkün, 2016). Bu yüzden teneffüs sürelerinin özellikle ilkökul dönemindeki öğrenciler için uzatılması gerektiği söylenebilir.

Öğretmenlerin daha etkili ve verimli teneffüsler geçirilmesine yönelik fikirleri nelerdir? sorusuna ilişkin görüşleri incelendiğinde daha etkili ve nitelikli teneffüsler için okulun fiziki yapısına ilişkin görüşlerin ağırlık kazandığı bahçe boyutlarının öğrenci sayısı ile uyumlu olması, farklı oyunlar oynayabilecekleri alanların fazla olması görüşünü tekrarladıkları görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin öğretmenlerin ortak bir görüşe sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca sallanma ve tırmanma alanlarının, hayvan barınağının olması ve çocuk ruhuna uygun olması gerektiği görüşleri de ifade edilmiştir. Öğretmen, müdür ve teneffüs koçu görüşme notlarına, öğrenci odak grup görüşmelerine, gözlem notlarına ve öğretmenlere uygulanan anket sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin daha kaliteli ve amaçlı zaman geçirdikleri görülmektedir.

Playworks okullarında yürütülen (2012) her çocuğa güvenli bir ortamda eğlenceli zaman geçirme ve oyuna katılma fırsatı vermesi gerekçesi ile teneffüslere odaklanıyor. Yine bu çalışmada Playworks okullarında da teneffüslerin etkililiği ile zorbalığın anlamlı bir şekilde azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ilk ders zili çalmadan önce başlayan ve okul günü bittikten sonra da devam eden, Playworks'ün görevlendirdiği eğitimciler mahallelerde yaşça büyük çocukların üstlendiklerine benzer roller üstlenmektedir. (Okullarda Empatyi

Geliştirmek İçin Bir Rehber, 2012). Böylece günümüz dünyasında sıkça duyduğumuz fiziksel ve duygusal zorbalığın azalması sağlanabilir.

Bütün bu sonuçlar ışığında öneriler şu şekilde sunulabilir.

Araştırmacılara yönelik olarak;

- Okuldaki eğitim ve öğretim ortamının önemli bileşenlerinden biri olan teneffüsler ile ilgili daha fazla çalışma yapılabilir.
- Farklı uzmanların bir araya gelerek oluşturacağı standartlara uygun fiziki ortamları oluşturulabilir.
- Dünyadaki uygulama örnekleri incelenebilir.
- Sadece öğretmen ve öğrencilerin değil, okulda görev yapan eğitim yöneticilerinin veya velilerin görüşleri alınarak da var olan durumu daha geniş bir bakış açısıyla ortaya koyan başka çalışmalar da yapılabilir.

Uygulayıcılara yönelik olarak ise;

- Ülkemizdeki uygulamalarda zamansal ve içeriksel bir takım düzenlemeler yapılması önerilebilir.
- Teneffüslerdeki gürültünün azaltılmasına yönelik olarak gürültünün daha az etkili olması içinde öğrencilerin olabildiğince açık havada vakit geçirmeleri sağlanabilir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma 27-29 Nisan 2018 tarihinde Budapeşte/ Macaristan’da yapılan IV. Uluslararası Afro Avrasya Araştırmaları Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences* (4th ed.). Allyn ve Bacon, Needham Heights, MA.
- Blatchford, P. & Sumpner, C. (1998). “What do we know about breaktime? Results from a national survey of breaktime and lunchtime in primary and secondary schools”, *British Educational Research Journal*, 24(1), 79-94.
- Brez, C. & Sheets, V. (2017). “Classroom benefits of recess”, *Learning Environments Research*, 20(3), 433-445.
- Bulunuz, M., Bulunuz, N., Tavşanlı, Ö. F., Orbak, A. Y., & Mutlu, N. (2018). İlkokullarda gürültü kirliliğinin düzeyi, etkileri ve kontrol edilmesine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(3), 661-671.
- Bumin, G. (2018). “Günümüz Toplumunda Çocukların Çevresi, Roller ve Aktiviteleri”, (ed.) Gonca Bumin, *Çocuklarda Ergoterapi*, Ankara: Hipokrat Yayınevi.
- Davey, L. (2009). “The Application of Case Study Evaluations”, *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Frost, J. L. (2012). “The changing culture of play”, *International Journal of Play*, 1(2), 117-130.
- Golinkoff, R. M., Hirsh-Pasek, K. & Singer, D. G. (2006). “Why play = learning: A challenge for parents and educators”. (ed.) Dorothy G. Singer, Roberta Michnick Golinkoff, Kathy Hirsh-Pasek *Play = learning: How play motivates and enhances children’s cognitive and social-emotional growth*, New York: Oxford University Press.

- Hotaman, D., & Yüksel Şahin, F. (2009). "Okulun öğelerine ve bazı değişkenlere göre ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi", *E-Journal of New World Sciences Academy* (NWSA), 4(3), 833-858.
- Karadeniz, B., Özyavuz, A., Türk, Y. A., Topaloğlu, G., & Bayram, Z. Y. (2018). "İlkokul Bahçelerinde Davranış Haritaları Bağlamında Mekânsal ve İşlevsel Bir Analiz: Trabzon Örneği. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(3), 649-667.
- Karasel Ayda, N., & Güneyli, A. (2018). "Recess" in the Eyes of Primary School Students: Cyprus Case". *Sustainability*, 10(2), 355-375.
- Kincal, R. & Genç, S. (2002). "İlköğretimde Teneffüsün Yeri ve Önemi", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 86-94.
- London, R. A., Westrich, L., Stokes-Guinan, K., & Mclaughlin, M. (2015). "Playing Fair: The Contribution of High-Functioning Recess to Overall School Climate in Low-Income Elementary Schools", *Journal of school health*, 85(1), 53-60.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. -USA: Sage Publication.
- Okullarda Empatiyi Geliştirmek İçin Bir Rehber (2012), <http://www.farkyaratansiniflar.org/pdf/Empati-icin-rehber.pdf> web adresinden 15.03.2018'de alınmıştır.
- Özbiçakçı, F. Ş., Çapık, C., Gördes, N., Ersin, F., & Kissal, A. (2012). "Bir okul toplumunda gürültü düzeyi tanılması ve duyarlılık eğitimi", *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 238-245.
- Patton, M. Q. (1997). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park: Sage Publication,
- Pellegrini, A. D., & Davis, P. D. (1993). "Relations between children's playground and classroom behaviour", *British journal of educational psychology*, 63(1), 88-97.
- Ramstetter, C. L., Murray, R., & Garner, A. S. (2010). "The crucial role of recess". *Journal of School Health*, 80, 517-526
- Rhea, D. J. (2016). "Recess: The forgotten classroom", *Instructional Leader Journal*, 29(1), 2-6.
- Sarıışık, Y. & Düşkün, Y. (2016). *Çocukların Gözünden Okulda Yaşam. Eğitim Reformu Girişimi*, İstanbul.
- Stapp, A. C., & Karr, J. K. (2018). "Effect of Recess on Fifth Grade Students' Time On-task in an Elementary Classroom", *International Electronic Journal of Elementary Education*, 10(4), 449-456.
- Tamer, N., Küçükçiftçi, S., ve Şan, B. (2011). İlköğretim okullarında gürültüden rahatsızlığın alan çalışmalarına bağlı olarak saptanması, *İTÜ Dergisi*, 10(2), 169-181.
- Tekeci, Y. (2018). "Çocukların Okulda Fiziksel Aktivitelere Katılımı", (ed.) Gonca Bumin, *Çocuklarda Ergoterapi*, Ankara: Hipokrat Yayınevi.
- Yaman, E. (2006). "Eğitim sistemindeki sorunlardan bir boyut: Büyük sınıflar ve sınıf yönetimi", *Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 261-274.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research. Design and methods*. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Zask, A., Van Beurden, E., Barnett, L., Brooks, L. O., & Dietrich, U. C. (2001). "Active school playgrounds—myth or reality? Results of the "move it groove it" project", *Preventive medicine*, 33(5), 402-408.

Bireysel Yenilikçiliğin İş Performansına Etkisi: Bir İşletme Örneği

Dursun Boz^{a, b}, Emre Ergüzeloğlu^c, Cengiz Duran^d

Özet

Bireysel yenilikçilik en sade tanımıyla; bireysel olarak yenilikleri araştırıp bulma arzudur. Diğer bir ifade ile bir yeniliği geliştirme, kabul etme ya da uygulamaya geçirme olarak tanımlanabilmektedir. İş performansı, işletmenin hedef ve amaçlarına ulaşma çabasına katkı sağlamak amacıyla personelin gösterdiği etkin davranışlar olarak tanımlanabilir. Daha genel bir ifade ile, bir çalışanın, işi ile ilgili hedeflenen amaçlara yönelik elde edebileceklerinin nitel ve nicel ifadesidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bireysel yenilikçiliğin iş performansı üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Bu amaç için Konya il merkezinde makine imalatı yapan bir işletmedeki beyaz ve mavi yakalı 200 gönüllü çalışana ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde bireysel yenilikçilik ve alt boyutlarının (değişime direnç alt boyutu hariç) iş performansı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi tespit edilmiştir. Demografik değişkenlerden cinsiyet bilgisinin; bireysel yenilikçilik ve iş performansı ile arasında herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Diğer bir demografik değişken olan medeni durumu bilgisi ile bireysel yenilikçilik ve iş performansı arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Yenilikçilik
Bireysel Yenilikçilik
Performans
İş Performansı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 16.07.2019
Kabul Tarihi:12.20.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.592342

The Effect Of Individual Innovation On Work Performance: A Business Case

Abstract

Individual innovation is in its simplest definition; it is the desire to research and find innovations individually. In other words, it can be defined as developing, accepting or implementing an innovation. Work performance can be defined as the effective behaviors of the staff in order to contribute to the effort of the enterprise to reach its goals and objectives. In more general terms, it is the qualitative and quantitative expression of what an employee can achieve for the intended purposes related to his or her work. In this context, the aim of the study is to determine the effect of individual innovation on work performance. For this purpose, 200 volunteers with white and blue collars were reached in a company manufacturing machinery in the city center of Konya. As a result of the findings, the positive and meaningful impact of individual innovation and its sub-dimensions (excluding the sub-dimension of resistance to change) on work performance was determined. Gender information from demographic variables; no significant difference was found between individual innovation and work performance. A significant difference was found between marital status information, another demographic variable, individual innovation and work performance.

Keywords

Innovation
Individual Innovation
Performance
Work Performance

About Article

Received: 16.07.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.592342

^a İletişim Yazarı: dursunboz@hotmail.com

^b Dr. Dursun Boz, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3206-8950

^c Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-9493-8790

^d Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-7910-0677

Giriş

Hızla gelişen ve değişen dünyada yüksek rekabet ortamına rağmen işletmelerin; müşteri memnuniyetini sağlamaları, mal veya hizmet ürünlerini satabilmeleri, kâr elde edebilmeleri, pazardan pay kapabilmeleri, varlıklarını sürdürebilmeleri ve büyüebilmeleri için piyasanın nabzını çok iyi tutmaları, müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmeleri için yenilikçiliği kabullenmiş yönetim sistemlerini benimsemeleri gerekmektedir. İşletmelerin, personelin etkin ve verimli çalışabilmesi, pazarın beklentilerine cevap verebilen yeni ürünler geliştirilebilmesi, bu sayede rakiplerine üstünlük sağlayabilmeleri için bireysel yenilikçiliğin uygulanabilir olmasını sağlaması gerekmektedir. Bireysel yenilikçilik bir örgüt kültürü olarak benimsendiği takdirde tepe yönetiminden en alt seviyedeki çalışana kadar tüm personelin katılımı sağlanır. Bu katılım çalışanların iş performansını artırmasını sağlayacaktır. Bu amaçla bahse konu katılımın sağlanmasında; yenilikçiliğin tanımından, yenilikçilikle ilişkili kavramlardan, türlerinden, özelliklerinden ve öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca; bireysel yenilikçiliğin, tarihsel süreç içerisindeki yayılımı ile benimsenmesinden, kategorilerinden, modellerinden, davranışsal eğiliminden ve önündeki engellerden değinilmiştir. Yenilikçiliğin iş/işletme çıktıları açısından önemli unsurlardan biri olan; performans, değerlendirme, değerlendirme yöntemleri, değerlendirme sonuçlarının kullanım alanları ve performans değerlendirme sisteminin taşınması gereken özellikler konuları ele alınmıştır. Ayrıca iş performansının tanımı, önemi, modelleri, boyutları ve etki eden faktörler konuları da irdelenmiştir.

Bireysel Yenilikçilik

Türk Dil Kurumu'nda yenilikçilik "yenilikçi olma durumu" olarak tanımlanır. Latince kökenli "nova", "yeni" kelimesine dayanan inovasyon, yani "yenilik" sözcüğü genelde yeni bir şeyin veya usulün tanımı ya da sunumu olarak tanımlanmaktadır (Yüksel, 2015:3). Bireysel yenilikçilik ise Hirschman (1980: 283-295)'e göre "yenilikleri kişisel olarak araştırıp elde etme isteği" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda bütün bireylerin belirli seviyelerde inovatif oldukları ve yaşamları süresince yeni olduğunu kavradıkları düşüncelerin kabulüdür.

Bazı araştırmacılar (Jorde ve Teece, 1989: 48; Güleş ve Bülbül, 2004: 124; Jamrog vd., 2006: 5) bireysel yenilikçiliği, "satın alınan ürün ve hizmetlerin yapısını geliştirip değiştirerek yenilik yapmak" olarak kabul ederken, bazı araştırmacılar (Blake vd., 2003: 156; Jong ve Hartog, 2008: 4; Orhan, 2012: 15) için bireysel yenilikçilik, "yeniliği benimseme düzeyi" olarak tanımlanmıştır. Bireysel yenilikçilik çerçevesinde insanları yenilikçiler, erken davranan çoğunluk, erken benimseyenler, geç kalan çoğunluk olarak beş kategoride değerlendirmek mümkün olmaktadır (Neely ve Hii, 1998: 21). Bireysel yenilikçilik iki konu odaklı yenilikçilik ve genel yenilikçilik olarak kısımda incelenmektedir.

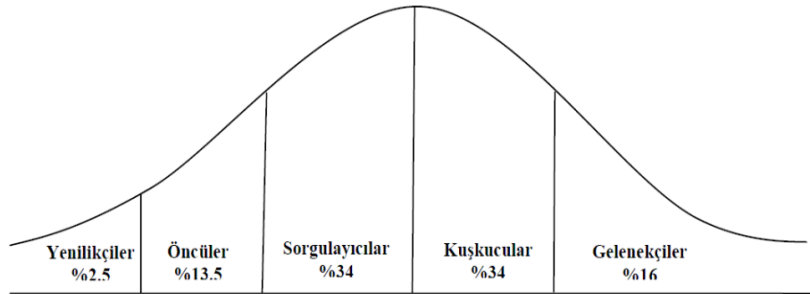
Gelişen ve değişen dünyanın, organizasyonların ve sektörlerin ihtiyaç duydukları en önemli birey özelliklerinden biri de yenilikçiliktir. Bireyler, bir işletmenin dış öğrenmesini sağlayan ve yenilikçilik stratejisine katkıda bulunan kaynak olarak görülmektedir. Dış kaynaklar sayesinde, bireyler bir işletmenin mevcut bilgi tabanını genişletmektedir. Bu şekilde bir işletme sürekli olarak yeni bilgiyi keşfederek kullanabilecektir. Bu da bilginin Schumpeteryen tarzında birleştirilmesini ifade etmektedir (Barirani vd., 2015:39-52). Bu birleşim Agarwal ve Prasad (1998)'e göre bireylerin kitlesel iletişim araçları vasıtasıyla topladıkları bilgileri sentezleyerek yenilikler hakkında tutum geliştirdiklerini ileri sürmektedir. Yenilikçilik seviyesi yüksek olan bireylerin, yeni fikirler hakkında aktif bilgi arayışı içerisinde oldukları

değerlendirilmektedir. Bireysel yenilikçilik, bazı bireylerde var olan risk alma eğilimlerini simgeleyen bir unsur olarak da dikkate alınmaktadır. Yeniliklerin potansiyel benimseyicileri açısından, beklenen sonuçları hakkında belirsizlik oluşturduğu genel olarak kabul görmektedir (Lu vd., 2005). Ayrıca, bireylerin yenilikle ilgili bilişsel yorumları üzerindeki en büyük etkinin bireyin kendisi ile ilgili faktörler tarafından gerçekleştirileceği belirtilmektedir (Agarwal ve Prasad, 1998). Bu faktörler Leavitt ve Walton (1975) çalışmasında yenilikçi kişilerin özelliğini; yeni deneyimler ve diğer insanların görüşlerine açık olan, değerlendirmelerinde genellikle objektif olan, en önemlisi de aranmakta olan ya da rastlantısal karşılaştığı bilgiyi yapıcı kullanmayı bilen bireylerdir şeklinde sıralamışlardır.

Uzkurt (2008)'a göre bireysel yenilikçilik, bireyin yenilik istemesi ve davranışsal olarak da yenilikler için olumlu tepki vermesiyle fark oluşturmaktır. Yenilikçi kişi; konu, fikir ve uygulamaların yeni olmasının risklerini göze alabilen kişidir. Bu riskler davranışsal değer olarak da kabul edilen bireysel yenilikçiliğin bazı araştırmalarda kişinin yenilik benimsemesi süresi açısından; bazılarına göre bireysel yenilikçiliğe yatkınlığın niteliği bağlamında değerlendirilmektedir (Oktuğ ve Özden, 2013).

Bireysel Yenilikçilik Kategorileri

Yenilikçilik, kişilerin yeni düşünceleri sistemdeki başka bireylerinden daha evvel kabulü şeklinde olarak tanımlanır (Rogers, 1995: 990). Sosyal sistemdeki bir yenilik tüm bireylerce aynı zamanda kabul edildiği görülmüş, kişilerin yeniliği kullanmaya farklı zamanlarda başladığı göz önünde bulundurularak kabul eden gruplar oluşturulmuştur. Yenilikçilik kategorisi Rogers (1995)'ın teorisini örnek olarak kuşkucular, yenilikçiler, gelenekçiler sorgulayıcılar ve öncüler şeklinde sınıflandırmıştır (Kılıçer, 2011: 27).

Şekil 1: Yenilikçilik kategorileri ve benimsenme düzeyleri Kaynak: (Rogers, 1995:163) Akt. (Kılıçer 2011:27)

Yeniliği ilk benimseyenler “yenilikçiler” %2,5 iken son benimseyenler gelenekçiler ise %16’lık bir çoğunluktan oluşmaktadır (Kılıçer, 2011: 28). Örgütsel hedefler amacıyla yenilik yapanlar, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmek kadar mühim bir konudur (Topcu vd., 2015). **Yenilikçiler**, tüm yenilik süreci boyunca ortaya attıkları düşüncelerle değil, uygulamadaki liderlik tutumlarıyla rol oynarlar. Kişisel kabiliyetlerin inovatif tutumlara dönüşmesinde kişilerde olduğu kadar örgütler de önemlidir. Kişinin yeteneklerini cesaretli ve istekli biçimde yeni ürün, süreç ve hizmet üretilmesinde kullanımı işletmeler açısından çok önemlidir (Şimşek, 2002: 308). **Öncü grup** yeniliği ilk kullananlar olmaları nedeniyle yeniliğe karşı belirsizlikleri ve riski azaltarak deneyimlerini paylaşırlar. Öncüler teknoloji merkezli, vizyon sahibi, yol gösterici, risk alan ve değişim taraftarlarıdır (Özgür, 2010: 410). **Sorgulayıcılar**, “bekle gör” politikasını benimseyen yenilikleri pragmatik yönleriyle değerlendirirler (Greenhalgh vd., 2008: 102). **Kuşkucuların** en temel özellikleri çekingen ve

şüpheli davranışlardır. Yeniliklere karşı kuşkuyla yaklaştıkları için bazı yenilikleri kabullenene kadar beklemektedirler. Bu sebepten dolayı diğer bireylerden daha geç kabul ederler. Kuşkuculara göre yeniliğin sosyal kurallarla uyumu, yeniliklere inanmak için önemlidir. Ayrıca yeniliklerin kabul edilebilmesi için kuşkuculara o yeniliğin güven vermesi gerekmektedir. (Rogers, 1995: 265). **Gelenekçiler** ise değişikliklere ve yeniliklere karşı önyargılı olduklarından yenilikleri kabul etmek için sistemdeki diğer bireylerin bu yenilikleri denemesini ve başarılı sonuç almalarını bekler. Gelenekçilerin teknoloji kullanımı, sosyal iletişimi ve etkileşimleri sınırlı seviyededir. Bu sebeple yeniliklerle ilgili bilgiyi genel olarak güven duydukları kişilerden yüz yüze iletişimle öğrenirler (Kılıçer, 2011: 32).

Bireysel yenilikçiliğin alt faktörleri değişime direnç, fikir liderliği, deneyime açıklık ve risk alma olarak kabul edilebilir (Kılıçer, 2011: 27). Değişime direnç; yeniliği engelleme, güvenmeme, şüphe etme ve mesaiye geç kalma olarak ifade edilebilir (Şahin, 2011: 267). Kişinin risk almaktan kaçınan, bulunduğu statüsündeki üstünlüğünü kaybetmekten korkan tutum ve davranışlara girmesi değişime direnç davranışlarına örnektir (Bhatnagar vd., 2000: 100). Fikir liderliğinin davranışsal boyutu; kişileri, ilgili grup içinde diğer kişilerden öne çıkaran özelliklerini yansıtan, diğer kişilerin tutum ve davranışlarının değiştirilmesi, yönlendirilmesi ve etkileyebilmesidir. Fikir liderleri; kişilerin kusurlarına karşı hoş görülü olan, sürekli öğrenmek isteyen, farklı bir kişilik yapısına sahip olan, iş birlikçi ve değişime uyumlu kişilerdir. Deneyime açıklığın davranışsal boyutu; kişileri, yenilik arayan ve denemekten usanmayan istekliliktir. Bireysel yenilikçilik son boyutu risk almak olup bu boyut belirsizlik durumunda risk almaktır (McLean, 2005: 235). Yeloğlu (2007)'na göre girişimciliğin önündeki engeller; ekibe ait olan kaynak, mekan, zaman gibi engellerin veya engelleyicilerin baskısını hissetmektir. Bu his inovatif olmayı negatif etkilemektedir.

İş Performansı

“Performans” sözcüğü; Fransızca kökenli olup batı temelli kelimeler grubundadır. Sözlükte; yapılan iş, icraat, uygulama, şahsın yapabileceği en iyi derece veya bir işi, oyunu, eseri vb. sergilerken gösterilen çaba; bir durumu veya olayı başarma gücü ve isteği olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.org). Bir hedefe ulaşabilmek için gösterilen gayret veya bir işi yerine getirme başarısı olarak ifade edilebilir (Akal, 1992:1). Performans, kişinin amaçlarına ulaşabilmesi için sahip olduğu bilgi ve becerilerini ne kadar kullanabildiğini ifade eder. Başka bir ifadeyle; bireyin kapasitesini, belli bir zaman içerisinde, istenilen başarı seviyesine göre ne ölçüde başarı ile tamamlayabildiğinin oran olarak ifade edilmesidir (Akal, 2000). İnsan kaynakları yönetimi açısından performans, kişiyle işletme amaçlarının birbiriyle etkileşmesinin neticesi olarak adlandırılabilir (Çalık, 2003:7). Bu kavramla ilgili kaynaklar incelendiğinde, çeşitli tanımlar ve kuramların olduğu görülmektedir.

Basit anlamıyla performans bir işgörenin, bir ekibin veya bir örgütün hedeflenen amaçlara yönelik neleri temin edebileceğinin nitel ve nicel ifadesidir (Baş ve Artar, 1991:13). En genel tanımıyla iş performansı, çalışanların işletmede sergiledikleri davranışların tümü ve en önemli unsurudur. İşletmenin başarısı çalışanlarının iş performansına bağlıdır. İş performansı, kişi tarafından üretilen, objektif ve sonuç odaklı, bir performans ölçütü olarak sunulan satış geliri ile temsil edilmektedir. Satış çalışmalarının kendisi üzerinde odaklanan sonuç dışında niceliksel ölçüt, genellikle değerlendirenin gözlemini içeren davranış odaklı bir önlemden daha net ve tarafsızdır (Wan-Jing ve Tung, 2011: 278). Çalışanların tavırlarını analiz etmek, iş kalitesini arttırmak ve denetlemek gelecek zamana dair tahminlerde bulunmak işletmelerin amaçları arasındadır. İşletmeler bu amaçları yüksek oranda gerçekleştirme seviyesinde

etkinliğini sağlayabilirler. İşletmenin varlığını sürdürebilmesi ve başarılı olabilmesi için performansın yükseltilmesi, birçok etkene bağlıdır (Özdemir, 2017: 44).

İş performansı, belirlenen işin hangi kalitede yapıldığını anlatır. Kişisel açıdan bakıldığında iş performansı, işletmenin amacına ulaşma çabasına katkı sağlamak amacıyla personelin gösterdiği davranışlar olarak tanımlanabilir (Sonnentag ve Frese, 2002: 5). Diğer bir tanımda ise iş performansı, çalışanlara ödenen ücret karşılığında vermeleri gereken emek olarak da değerlendirilmiştir. İş performansı, işletmelerin pek çoğunun odaklanmak için düşünmesi gereken en önemli faktörlerden birisidir (Safaria vd., 2012: 160). Bu faktörler işletme hedeflerinin gerçekleştirilmesinde çalışanların katkıları bağlamında önemlidir. İşletmelerde kişisel gelişim çok boyutlu iletişim kanallarının kurulmasıyla sağlanarak örgütsel etkinliğe katkı yapar. Performans değerlemede ölçütler hedeflerin tutturulup tutturulamayacağı kontrolü ile değerlendirilmesinde kullanılır. Erdemir (2013)'e göre; performansın bireysel beklentiyle örgütsel amaç arasında kurulan ilişkinin sonucunda oluşması görüldüğü üzere, çalışanların bireysel performansı ile alakalı yapılmış olan birçok tanımın ortak noktasıdır. İş görenlerin nicel ve nitel açıdan hedeflerine ulaşabilmeleri bakımından örgütsel iklim ile ilişkili bazı psikolojik şartların da oluşması gerekmektedir. İşgörene maaş ve kariyer gelişimi gibi maddi olanakların sağlanmasının yanı sıra kurumsal destek duygusunun kazandırılması, kısaca kendini gerçekleştirme olanağı verecek bir örgütsel iklimin oluşturulmasının önemi büyüktür (Erdemir, 2013:4).

Borman ve Motowidlo tarafından iş performansının boyutlarını belirlemek için yapılan çalışma, bu alanda temel olarak kabul edilebilecek bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, iki tür işgören davranışı ortaya konmaktadır. Bunlar, bağlamsal performans ve görev performansıdır. İşletmenin etkinliğine katkıda bulunduğu varsayılan bu davranış şekilleri, örgütsel davranış açısından çok önemli iki unsurdur (Kurt, 2013: 7).

Bağlamsal Performans

İşin tanımında yer alan eylemlerin tamamı iş performansını kapsamaz. İşgörenlerin aralarındaki etkileşimleri sonucu ortaya çıkan eylemler de performans kavramı içinde yer alır. İşgörenlerin motivasyonu sonucu oluşan faaliyetler, bağlamsal performans olarak ifade edilir (Erkoç, 2015: 15). Scotter ve Motowidlo bu konuda yaptıkları çalışma ile bağlamsal performans iki farklı boyutta incelenmiştir. Bu boyutlardan ilki olan kolaylaştırıcılık; çalışanların kendi aralarındaki ilişkiler kapsamında değerlendirilen eylemleri ve işgören performansını destekleyen davranışları içine alır. Diğer boyut işe adanma ise daha çok işgörenlerin işlerine istekli olmaları, onu içselleştirmeleri ve istenilen hedeflere ulaşmaları için kurallara uymaları gibi durumları kapsar (Ünlü ve Yürür, 2011: 185).

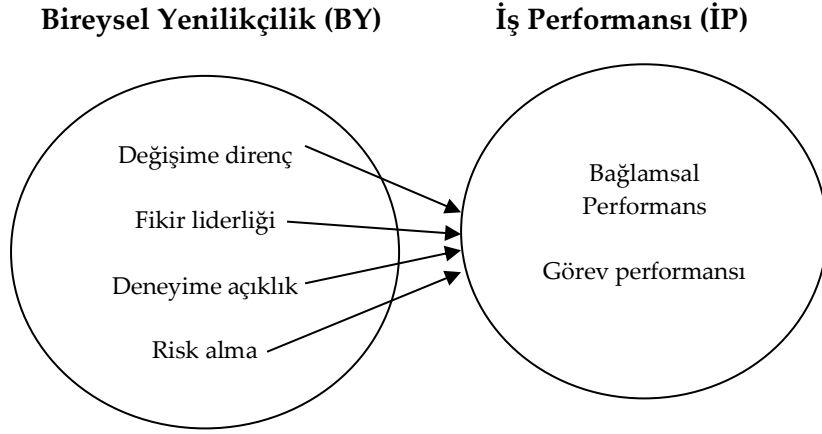
Görev Performansı

Bu performans ise görev kapsamında daha önce belirlenmiş olan ölçütleri karşılayacak şekilde, amacın gerçekleştirilmesi ve görevin yerine getirilmesi yönünde ortaya konulan hizmet, mal veya düşünceyi ifade etmektedir. Bu kapsamda göreve ilişkin performansın daha çok yapılan işin teknik ve ihtisas kısmı ile ilgili olduğu ifade edilebilir (Jawahar ve Carr, 2007: 330). Görev performansı, mesleki yeterlilik düzeyi ile doğrudan ilgilidir. Ayrıca görev tanımındaki belirginlik, çalışma ortamının uygunluğu ve ahlaki özellikler görev performansını etkileyen öğelerdir. Örnek olarak; görev tanımının oluşturulmasındaki güçlük, planlanan performans seviyesinin belirlenmesine negatif yönde etki edecektir. Örgütün

amaçlarına ulaşmasında sadece işe yönelik davranışlar değil; işe yönelik olmayan davranışlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Örgütsel bağlılık, ekip çalışması, gönüllülük ve yardımseverlik gibi davranışlar, doğrudan işe yönelik olmayan görevler arasında yer almaktadır (Kılıç, 2006: 175).

Araştırma Modeli, Veri ve Yöntem

Bu araştırmanın amacı bireysel yenilikçiliğin iş performansı ile etkileşimini belirlemektir. Araştırmanın modeli, hipotezleri ve yöntemi aşağıda sunulmuştur.

Araştırmaya ait hipotezler şunlardır;

H₁: Bireysel yenilikçilik; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir

H_{1a}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü değişime direnç; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir

H_{1b}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü fikir liderliği; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir

H_{1c}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü deneyime açıklık; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir

H_{1d}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü risk alma; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir

Araştırmada; bireysel yenilikçiliğin iş performansına etkisinin araştırılması amaçlanmış ve uygulama alanı olarak Konya'da makine imalatı yapan bir işletmenin beyaz ve mavi yakalı çalışanları belirlenmiştir. Yapılan inceleme ve araştırmada 2 ölçek ile demografik değişkenlerden oluşan veri seti kullanılmıştır. Bireysel yenilikçilik ölçeği 20 ifadeden, iş performansı ölçeği 23 ifadeden oluşmaktadır. Toplamda 43 ifade likert tipinde ve 8 adet demografik özellik içeren ifadelerden oluşan anket 200 beyaz ve mavi yakalıya uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan ilk ölçek bireysel yenilikçilik ölçeği; Hurt vd. (1977) geliştirdiği ve Türkçe'ye Kılıçer (2011) tarafından uyarlanan ölçektir. İkincisi olan iş performansı ölçeği ise; Goodman and Svyantek (1999) tarafından geliştirilen ve Doğan (2005) tarafından sadeleştirilen ve Özer (2018) çalışmasında kullandığı ölçektir. Araştırmada verilerin analizi için SPSS (18.0) programı kullanılmıştır. Anket sorularının uzun olması, iş yoğunluğu ve bazı katılımcıların soruları uzun ve sıkıcı bulmaları en önemli kısıtlardandır.

Bulgular

Araştırma kapsamındaki makine imalatında faaliyet gösteren işletmedeki 200 beyaz ve mavi yakalı çalışandan oluşturulan veri setiyle demografik özellikleri, kullanılan ölçeklerin faktör analizi, örneklem yeterliliği, güvenilirlik analizleri, fark testleri, korelasyon analizi, regresyon analizleri vb. ile yorumlanması yer almaktadır.

Tablo 1: Demografik özellikler

Cinsiyet	Frekans	%	Gelir TL.	Frekans	%
Kadın	14	7,0	0-1700	57	28,5
Erkek	186	93,0	1701-3400	120	60,0
Toplam	200	100,0	3401-5000	22	11,0
MedeniDurum	Frekans	%	5001-7000	1	0,5
Evli	154	77,0	Toplam	200	100,0
Bekar	46	23,0	Eğitim	Frekans	%
Toplam	200	100,0	İlköğretim	73	36,5
Statü	Frekans	%	Lise	46	23,0
Mavi yakalı	150	75,0	Ön Lisans	52	26,0
Beyaz yakalı	50	25,0	Lisans	24	12,0
Toplam	200	100,0	Lisansüstü	5	2,5
			Toplam	200	100,0
Yaş	Frekans	%	Çalışma Süresi	Frekans	%
18-28	53	26,5	1 yıldan az	28	14,0
29-38	70	35,0	1-5 yıl	73	36,5
39-46	54	27,0	6-10 yıl	35	17,5
47-53	18	9,0	11-20 yıl	49	24,5
54 ve üzeri	5	2,5	21yıl ve üst	15	7,5
Toplam	200	100,0	Toplam	200	100,0

Araştırmaya katılanların %7,0'ı kadın, %93,0'ının erkek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %77,0'ı evli, %23,0'ının bekâr olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %75,0'ı mavi yakalı, %25,0'ının beyaz yakalı olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %26,5'i 18-28 yaş aralığında, %35,0'ı 28-38 yaş aralığında, %27,0'ı 39-46 yaş aralığında, %9,0'ı 47-53 yaş aralığında, %2,5'inin 54 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların aylık gelirlerinin %28,5'i 0-1700 TL. arasında, %60,0'ı 1701-3400 TL. arasında, %11,0'ı 3401-5000 TL. arasında, %0,5'inin 5001-7000 TL. arasında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların öğrenim durumları %36,5'i ilköğretim, %23,0'ı lise, %26,0'ı ön lisans, %12,0'ı lisans, %2,5'inin lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların kurumda çalışma sürelerine bakıldığında %14,0'ı 1yıldan az, %36,5'i 1-5 yıl arası, %17,5'i 6-10 yıl arası, %24,5'i 11-20 yıl arası, %7,5'inin 21yıl ve üzerindedir.

Ölçeklerin Faktör Analizi İle Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Çalışmada kullanılan bireysel yenilikçilik (BY) ve iş performansı (İP) ölçeğine açımlayıcı (keşfedici) faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi faktörler arasındaki korelasyon ilişkilerini bulmaya çalışır. Araştırmadan elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ve Bartlett

Küresellik testi yapılmıştır. KMO örneklem yeterlilik testinde uygun olan alt sınır değeri 0,50'dir. Bu değerin 0,80 - 0,90 arasında olması çok iyi olarak değerlendirilmektedir. Normal dağılımın göstergesi olarak Eğiklik/Basıklık değerleri -3 ile +3 arasında olmalıdır. (Kalaycı, 2010:322). Ortak varyansın açıklanmasında 200 üstü örneklemelerde 0,50'den büyük olması beklenmelidir (Field 2007). Faktörlerin korelasyona bağlı iç tutarlılıkları için Cronbach's Alpha katsayısının 0,80'den yüksek olması iyi olarak değerlendirilebilir (Büyüköztürk, 2007). Araştırmada kullanılan 2 ölçek için de eğik döndürme (Promax), faktör yükleri 0,45 üzerinde, çıkarım metodu olarak temel bileşenler (Principal Components) seçilerek faktör analizi yapılmıştır.

Tablo 2: Faktör Analizi BY ölçeği İP ölçeği

İfadeler	Bileşenler				İfadeler	Bileşenler	
	1	2	3	4		1	2
3	0,814				21	0,923	
5	0,748				22	0,867	
8	0,735				28	0,834	
4	0,728				23	0,832	
2	0,722				29	0,824	
1	0,668				24	0,742	
6	0,615				38	0,718	
7	0,596				27	0,610	
14		0,789			26	0,584	
15		0,764			40	0,572	
16		0,698			39	0,549	
17		0,683			31		0,927
18		0,666			36		0,819
10			0,841		25		0,814
9			0,730		35		0,710
13			0,563		32		0,671
11			0,501		33		0,580
12			0,492		30		0,462
20				0,766			
19				0,654			

Tabloda görüldüğü üzere BY ölçeğinin 4 faktörlü ve 20 ifadeden oluşan ölçeğin faktör yükleri ,492 ile ,841 arasında değişmektedir. 4 faktörlü ve 20 ifadeden oluşan ölçeğin toplam varyansın %62,685'ini açıkladığı tespit edilmiştir. İP ölçeği ise teorik olarak eşleşmeyen ve madde yükleri düşük (34, 37, 41, 42 ve 43.) ifadeler çıkarılarak tekrar yapılan faktör analizinde faktör yükleri ,462 ile ,927 arasında değişmektedir. 2 faktörlü ve 18 ifadeden oluşan ölçeğin toplam varyansın %57,591'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Tablo 3: KMO ve Bartlett's Testi BY Ölçeği İP Ölçeği

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,843	,906
Bartlett's Test of Approx. Chi-Square Sphericity	2049,871	2208,322
Df	190	153
Sig.	0,000	0,000

Tabloya göre BY ölçeğinin 3 faktörlü ve 20 ifadeden oluşan ölçeğin KMO değeri, 843 ile çok iyi olduğu tespit edilmiştir. İP ölçeğinin ise 2 faktörlü ve 18 ifadeden oluşan ölçeğin KMO değeri ,906 ile çok iyi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Güvenilirlik analizi

Cronbach's Alpha		İfade sayısı
BY Ölçeği	,798	20
İP Ölçeği	,926	18

Tabloya göre BY ölçeği Güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri ,798 sonucu ile iyidir. İP ölçeği ise Güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri ,926 sonucu ile çok iyidir.

Demografik Özellikler ile değişkenlere ait T-Testleri ve Anova Testleri

Bu kısımda bazı demografik özellikler ile bireysel yenilikçilik ve iş performansı arasındaki ilişkiler t-testi ve Anova ile analiz edilmiştir. T-Testinin yapılma amacı iki örneklem arasındaki ortalamaların önemli seviyede farklılık olup/olmadığının ayırımında kullanılması içindir (Kalaycı, 2010: 74). Tek yönlü varyans (ANOVA) yapılmasının amacı ise ikiden fazla örneklem grubu arasındaki ortalamalar arasında farklılık olup/olmadığının ayırımının belirlenmesidir (Kalaycı, 2010: 131).

Tablo 5: Medeni Durum ve Cinsiyet T-Testi

Değişkenler	Medeni Durum	N	Ort.	S.H.	t	P
BY	Evli	154	3,5080	,49387	2,979	,003
	Bekar	46	3,2596	,50365	2,947	,004
İP	Evli	154	4,2209	,53688	3,295	,001
	Bekar	46	3,9084	,64964	2,973	,004
Değiş	Cinsiyet	N	Ort.	S.H.	t	P
BY	Kadın	14	3,2554	,43919	-1,504	,134
	Erkek	186	3,4656	,50848	-1,707	,108
İP	Kadın	14	4,0211	,50723	-,858	,392
	Erkek	186	4,1587	,58337	-,968	,348

Tabloya göre $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde bireysel yenilikçilik ve iş performansı konusunda evli olanların bekâr olanlara göre anlamlı farklılık vardır. Bu durum evli olan katılımcıların düzenli hayatlarının iş yaşamındaki yenilikçilik ve iş performansındaki yüksek algılamalarıyla açıklanabilir. İşletme yöneticilerinin özellikle insan kaynağı seçiminde daha yüksek bireysel yenilik ve iş performansı için bu durumu göz ardı etmemelidir. Ayrıca cinsiyet

ile ilgili $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde bireysel yenilikçilik ve iş performansı konusunda anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Yaş ile Bireysel Yenilikçilik ve İş Performansı arasında ANOVA Bulguları

Çalışmaya katılanların bireysel yenilikçilik ve iş performansı ile alakalı algıları yaş ile kurumda çalışma süresi değişkeni baz alınarak gruplandırılarak ve “Tek Yönlü ANOVA” yapılmış ve tabloda belirtilmiştir.

Tablo 6: Yaş-Kurumda Çalışma Süresi ile Bireysel Yenilikçilik ve İş Performansı arasında ANOVA

Yaş		Kareler Top.	Serbestlik Der	Kareler Ort.	f	P
BY	Gruplararası	1,732	4	,433	1,717	,148
	Grupiçi	49,184	195	,252		
	Toplam	50,916	199			
İP	Gruplararası	6,924	4	1,731	5,661	,000
	Grupiçi	59,627	195	,306		
	Top.	66,551	199			
Kurumda çalışma süresi		Kareler Top.	Serbestlik Der.	Kareler Ort.	F	P
BY	Gruplararası	1,510	4	,378	1,490	,207
	Grupiçi	49,405	195	,253		
	Top.	50,916	199			
İP	Gruplararası	5,448	4	1,362	4,346	,002
	Grupiçi	61,103	195	,313		
	Top.	66,551	199			

Tabloya göre yaş ve kurumda çalışma süresi bilgisinin iş performansı üzerinde anlamlılık değeri $p < 0,05$ olduğundan anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılığın grupların hangisinde olduğunu tespiti için Tablo 4.21.’de sunulduğu üzere Post Hoc Tukey testi yapılmıştır.

Tablo 7: Yaş ve Kurumda çalışma süresi ile İş Performansı arasında çoklu karşılaştırma testi (Post Hoc.Tukey)

(I) Yasınız	(J) Yasınız	Ort.Farkı (I-J)	S.H.	P	95% Güvenaralığı	
					Altsınır	Üstsınır
18-28	29-38	-,27317	,10069	,056	-,5504	,0041
	39-46	-,47790*	,10692	,000	-,7723	-,1835
	47-53	-,46849*	,15085	,018	-,8839	-,0531
	54veüst	-,21108	,25870	,925	-,9234	,5012

(I)KurumCalisma	(J)KurumCalisma	Ort.Farkı (I-J)	S.H.	P	95% Güvenaralığı	
					Altsınır	Üstsınır
1 yıldan az	1-5yıl	-,25330	,12443	,253	-,5959	,0893
	6-10yıl	-,29396	,14193	,237	-,6848	,0968
	11-20yıl	-,52411*	,13261	,001	-,8893	-,1590
	21veüst	-,44434	,17911	,099	-,9375	,0488

Post Hoc Tukey Testi çoklu karşılaştırmalara imkanı veren (Kalaycı, 2010) bir testtir. İş performansı konusunda 18-28 yaş aralığında çalışanların; 39-46 ve 47-53 yaş aralığında çalışanlara göre $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde negatif yönlü anlamlı farklılığı göstermektedir. Bu farklılık 18-28 yaş aralığında çalışanların iş yaşamında yeni oldukları ve bunu iş performansına yansıtamadıkları ile açıklanabilir. Ayrıca, iş performansı konusunda 1 yıl ve altı çalışanların 11-20 yıl arası çalışanlara göre $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde negatif yönlü anlamlı farklılık göstermektedir. Bu farklılık işe yeni başlayan çalışanların işe oryantasyon sorunlarından dolayı iş performansının düşüklüğü ile açıklanabilir.

Tablo 8. Anket İfadelerinin Aritmetik Ortalaması

İfade	Ort.	S.H.	İfade	Ort.	S.H.	İfade	Ort.	S.H.
1	2,98	1,1624	16	3,67	0,9366	31	3,72	1,1447
2	2,52	1,1903	17	3,79	0,9329	32	4,17	0,9176
3	2,55	1,1766	18	4,08	0,8645	33	4,08	0,8793
4	2,48	1,1818	19	3,99	0,9641	34	4,09	0,8577
5	2,34	1,1916	20	3,48	1,1162	35	3,93	0,9454
6	2,45	1,2307	21	4,36	0,7438	36	3,68	1,0511
7	2,91	1,2609	22	4,28	0,7100	37	4,28	0,8516
8	2,33	1,1428	23	4,29	0,7527	38	4,17	0,9357
9	3,33	1,0748	24	4,23	0,7729	39	3,98	0,9266
10	3,67	0,9674	25	3,76	0,9537	40	4,19	1,0769
11	3,69	0,8530	26	3,76	0,9147	41	2,42	1,4644
12	3,63	0,8928	27	3,86	0,9136	42	3,68	1,2757
13	3,74	0,9784	28	4,23	0,7729	43	4,20	1,0209
14	3,93	0,8826	29	4,15	0,8252			
15	4,00	0,8682	30	4,03	0,9639			

Anketteki ilk 23 ifade bireysel yenilikçiliği, diğerleri de iş performansını ölçmek için kullanılan ifadelerin aritmetik ortalamalarıdır. Anketteki 8.ifade (yeniliklere karşı şüphecilik $\bar{x}=2,33$), 5.ifade (yeni iş yapış yöntemlerinde isteksizlik $\bar{x}=2,34$), 41. ifade (mola zamanlarında uzun telefon görüşmesi $\bar{x}=2,42$), 6.ifade (eski usul ve yöntemlerle iş yapma $\bar{x}=2,45$), 4.ifade (yenilikleri son kabul eden $\bar{x}=2,48$), 2.ifade (yeni icat ve düşüncelere karşı şüphe $\bar{x}=2,52$), 3.ifade (yeni fikirlere itibar etmeme $\bar{x}=2,55$) ve 7.ifade (diğer insanlardan sonra yeniliği görme $\bar{x}=2,91$) en düşük ortalamalara sahip olduğu belirlenmiştir. İşletme yöneticilerinin söz konusu ifadelerle ilgili duyarlı olmaları ve bunları geliştirmeleri gerektiği göz ardı edilmemelidir.

Değişkenler Arası Korelasyon Analizleri

İki veya daha çok değişken arasında var olan ilişkinin büyüklüğünü, düzeyini ve yönünü tespit etmek için kullanılan istatistiksel metoda korelasyon denir. Nedensellik ile korelasyon birbirlerine yakın kavramlar olarak algılansa da farklı kavramlar olup araştırma yapana nedenselliğin sebebinin bulmada ön bilgi verir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Korelasyon analizinde ilişkinin varlığı korelasyon katsayısıyla bulunabilir. “r” ile gösterilen korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Negatif değerler değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişkiyi ifade ederken pozitif değerler doğru orantılı bir ilişkiyi ifade etmektedirler (Nakip, 2006:342-343). Açımlayıcı ve Keşfedici Faktör analizi ile belirlenen değişkenler arasındaki ilişkilerin bulunmasında “Pearson Korelasyon Analizi” kullanılmaktadır. Bu analizde $r =$ “0,00-0,20 Çok Zayıf”, “0,20-0,40 Zayıf”, “0,40-0,60 Orta”, “0,60-0,80 Yüksek”, “0,80-1,00 Çok Yüksek” ilişki olduğu değerlendirilmektedir (Akgül ve Çevik, 2005:359). Bireysel yenilikçilik ve iş performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla pearson korelasyon testi yapılmıştır.

Tablo 9: BY ve İP arasında korelasyon analizi

		BY	İP
BY	Pearson	1	,538**
	Sig. (2-kuyruk)		,000
	N	200	200
İP	Pearson	,538**	1
	Sig. (2-kuyruk)	,000	
	N	200	200

Tabloda görüldüğü üzere bireysel yenilikçilik ve iş performansı arasında ($r=0,538$) kuvvetinde $p<0,001$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Bu sonuç çalışanların iş performansında bireysel yenilikçiliğin önemli olduğunu göstermektedir. Bu önem işletme yöneticileri tarafından iyi anlaşılacak şekilde işletme amaç ve hedeflerine ulaşılmasında desteklenmelidir.

Değişkenler arası Regresyon Analizi

Regresyon analizinin yapılmasının gayesi; değişkenler arasındaki etkinin test edilmesi, iki değişkenden birinin değişiminin diğerindeki değişimi açıklanmasında kullanılan istatistiksel yöntemdir. Bu yöntem genellikle değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisinin test edilebilmesinde kullanılmaktadır. Birden çok bağımsız değişken ile geçerli ve açıklayıcı modeller üretilebildiğinden dolayı sıklıkla kullanılan istatistiksel yöntemlerden biridir (Gürüş ve Çağlayan, 2005: 199). Regresyon analizinde R:bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında olan korelasyonu, R²: bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişken tarafından ne kadarına kadar açıkladığı, F: yapılan regresyon analizinin anlamlı olup/olmadığını ($p<0,05$ den küçük olması), β : bağımsız değişkenin etkisinin sabit tutularak bağımlı değişken üzerindeki etkisinin testinde kullanılmaktadır (Kalaycı, 2010:259-269). Araştırmanın bu kısmında bireysel yenilikçilik (BY) ve iş performansı (İP) arasındaki regresyon analizleri sunulmuştur.

Tablo 10: Regresyon analizi

BY ile İP	R	R ²	S.H.	F	P
	0,538	0,290	0,48865	80,709	0,000
Sabit	B	S.H.	Beta	t	P
	2,026	0,239		8,483	0,000
BY	,615	0,068	0,538	8,984	0,000
$\hat{IP}=2,026+0,615*(BY)$					
Değişime direnç - İP	R	R ²	Tahmini S.H.	F	P
	0,007	0,000	0,57974	0,009	0,925
Sabit	B	S.H.	Beta	t	P
	4,137	0,132		31,358	0,000
Değişime direnç	0,005	0,049	0,007	0,094	0,925
$\hat{IP}=4,137+0,005*(Değişime\ direnç)$					
Fikir liderliği - İP	R	R ²	Tahmini S.H.	F	P
	0,401	0,161	0,53099	38,035	0,000
Sabit	β	S.H.	Beta	t	P
	3,040	0,184		16,549	0,000
Fikir liderliği	0,307	0,050	0,401	6,167	0,000
$\hat{IP}=3,040+0,307*(Fikir\ liderliği)$					
Deneyime açıklık - İP	R	R ²	Tahmini S.H.	F	P
	0,480	0,231	0,50856	59,316	0,000
Sabit	β	S.H.	Beta	t	P
	2,655	0,197		13,456	0,000
Deneyime açıklık	0,384	0,050	0,480	7,702	0,000
$\hat{IP}=2,655+0,384*(Deneyime\ açıklık)$					
Risk alma - İP	R	R ²	Tahmini S.H.	F	P
	0,485	0,235	0,50713	60,771	0,000
Sabit	β	S.H.	Beta	t	P
	2,977	0,155		19,255	0,000
Risk alma	0,314	0,040	0,485	7,796	0,000
$\hat{IP}=2,977+0,314*(Risk\ alma)$					

Yapılan regresyon analizi bağımsız değişken bireysel yenilikçilik bağımlı değişken iş performansı üzerinde regresyon ($\beta=0,615$ $p<0,05$) sonucuyla bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla “**H₁: Bireysel yenilikçilik; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ” hipotezi kabul edilmiştir.** Bu sonuç bireysel yenilikçiliğin işletme hedef ve amaçlarına ulaşılmasındaki örgütsel çıktılara etkileri açısından önemlidir. İşletme yöneticileri bu örgütsel çıktılarının garanti altına almasında bireysel yenilikçiliği desteklemelidir. Yapılan regresyon analizi bağımsız değişken bireysel yenilikçilik alt faktörü “değişime direnç” bağımlı değişken iş performansı üzerinde regresyon ($\beta=0,005$ $p>0,925$) sonucuyla bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu sonuçla “**H_{1a}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü değişime direnç; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir” hipotezi kabul edilmemiştir.** Değişime direnç alt faktörüne ait ankette sorulan soruların negatif anlam barındırması sebebiyle katılımcıların olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmiştir. Bu boyuta ait “yeni fikirlere kabulde temkinli olmak”, “yeni icat ve düşüncelere karşı şüpheli olmak”, “yeni fikirlere itibar

etmemek”, “yenilikleri son kabul eden kişi olmak”, “yeni yöntemleri kabulde isteksiz olmak”, “eski usul ve yöntemlerin iyi olduğunu düşünmek” gibi ölçek ifadelerinin katılımcılar tarafından tam anlaşılmadığını göstermektedir. Kılıçer (2011), Özgür (2013), Pelenk (2017) ve Yılmaz (2019) çalışmalarında da benzer sonuçlar ifade edilmiştir. Değişime direnç; belirsizlik, güvensizlik, eksik bilgi, sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerden olduğu söylenebilir (Şimşek vd. ,1998: 248). Yapılan regresyon analizi bağımsız değişken bireysel yenilikçilik alt faktörü “fikir liderliği” bağımlı değişken iş performansı üzerinde regresyon ($\beta=0,307$ $p<0,05$) sonucuyla bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla “**H_{1b}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü fikir liderliği; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir” hipotezi kabul edilmiştir.** Bu sonuç bireysel yenilikçiliğin alt boyutu fikir liderliğinin iş performansındaki etkisi açısından önemlidir. Çünkü fikir ve düşünce yeniliğe dayanak olan kavramlardır. Yaptığı işle ilgili fikir ve düşünce üretmek bunu uç birim ürüne yönlendirebilen çalışanlar işletmeleri sürdürebilir kılabirler. Yapılan regresyon analizi bağımsız değişken bireysel yenilikçilik alt faktörü “deneyime açıklık” bağımlı değişken iş performansı üzerinde regresyon ($\beta=0,384$ $p<0,05$) sonucuyla bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla “**H_{1c}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü deneyime açıklık; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir” hipotezi kabul edilmiştir.** Bu sonuç öğrenmeye ve deneyime açık olmanın performansa etkisini göstermektedir. Deneyime açık olmak çalışanların dinamik yapısını korumayı ve kendini geliştirmeyi gerektirir. Dinamik ve kendini geliştiren çalışanlar yaptıklarıyla iş performansına katkı sağlayabilir. Yapılan regresyon analizi bağımsız değişken bireysel yenilikçilik alt faktörü “risk alma” bağımlı değişken iş performansı üzerinde regresyon ($\beta=0,314$ $p<0,05$) sonucuyla bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla “**H_{1d}: Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü risk alma; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir” hipotezi kabul edilmiştir.** Bu sonuç risk almanın önemini göstermesi açısından önemlidir. Kabul edilebilir riskler ne kadar alınırsa kazançlar da o kadar iyidir. Riskin az olduğu durumlarda potansiyel kazanç da düşük olacaktır. Özellikle belirsizlik ortamlarında yönetilebilir risk almak performansı da olumlu etkileyecektir.

Tablo 11: Hipotezlerin test edilmesi

Hipotez	t	P	Sonuç
H ₁ : Bireysel yenilikçilik; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir	8,984	0,000	Kabul
H _{1a} : Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü değişime direnç; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir	0,094	0,925	Red
H _{1b} : Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü fikir liderliği; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir	6,167	0,000	Kabul
H _{1c} : Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü deneyime açıklık; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir	7,702	0,000	Kabul
H _{1d} : Bireysel yenilikçiliğin alt faktörü risk alma; iş performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir	7,796	0,000	Kabul

Elde edilen bulgular ile literatürdeki bazı çalışmalar benzeşmektedir. Yuan ve Woodman (2010) çalışanların yenilikçi davranışlarının, iş performansını (beklenen olumlu performans sonuçları) ve kuruluşlarındaki imajı (beklenen imaj riskleri ve beklenen imaj kazanımları) etkilemesi için böyle bir davranışın beklentileri ile nasıl açıklandığını incelediği araştırmalarında her üç değişkeninin de yenilikçi davranışlar üzerindeki önemli etkileri olduğunu iddia etmişlerdir. Erdem vd. (2011) araştırmalarında yenilikçiliğin işletme performansını olumlu yönde etkilediğinden söz etmenin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Akkoç vd. (2012) çalışmalarında gelişim kültürü ve lider desteğinin çalışanların yenilikçi davranışını artırdığını ve bu etkide iş-aile çatışmasının kısmi aracılık etkisi olduğunu iddia etmişlerdir. Çalışkan ve Akkoç (2012) araştırmalarında girişimci ve yenilikçi davranışın iş performansını pozitif yönde etkilediği ve bu etkide çevresel belirsizliğin aracılık etkisinin olduğu ileri sürmüşlerdir. Oktuğ ve Özden (2013) çalışmalarında içsel motivasyonun yalnızca “algılanan yeterlilik” boyutunun, bireycilik ile bireysel yenilikçilik eğilimi arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini iddia etmişlerdir. Çetin ve Taşdemir (2017) araştırmalarında bireysel yenilikçilik ile girişimcilik kapasitesi arasında orta düzeyde bir ilişki, girişimcilik niyeti ve girişimcilik kapasitesi arasında doğrusal ve zayıf bir ilişki tespit edilirken, bireysel yenilikçilik ile girişimcilik niyeti arasında çok zayıf bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Pelenk (2017) çalışmasında bireysel yenilikçiliğin “fikir liderliği ve risk alma” boyutlarının iş performansı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğunu, “değişime direnç” boyutunun ise iş performansı üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu iddia etmiştir. Gürkaynak (2017) yeniliğe açıklık, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve kişilik özelliklerinin algılanan iş performansı ile anlamlı ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Shanker vd. (2017) çalışmalarında Malezya şirketlerinde çalışan 202 yöneticiden oluşan anketten elde edilen bulgular neticesinde yenilikçi iş davranışının; organizasyonel iklim, yenilikçilik ve organizasyonel performans arasındaki ilişkide aracılık rolü oynadığını ileri sürmüştür. Işık ve Hajiyeva (2018) araştırmalarında bireysel yenilikçilik ve algılanan örgütsel destek arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Boz vd., (2018) Örgütsel davranış ve yenilikçiliğin kalite yönetimi uygulamalarını pozitif yönde anlamlı şekilde etkilediğini tespit etmiştir. İspir (2018) çalışmasında iş tatmini ve yenilikçi davranışın, bireysel performansa olumlu yönde etkisinin olduğunu, ayrıca, iş tatmini, yenilikçi davranış ve bireysel performansın pozitif ilişki içerisinde olduğu belirlemiştir. Odacıoğlu vd. (2018) çalışmalarında örgütsel yenilikçilik düzeyi ile algılanan performans arasında kuvvetli bir ilişki olduğu ve örgütün yenilikçilik düzeyinin algılanan performans üzerinde olumlu bir etkide bulunacağını ileri sürmüşlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmanın amacı bireysel yenilikçiliğin iş performansı üzerindeki etkileşiminin belirlenmesidir. Bu amaçla Konya ilinde makine imalatı yapan bir işletmedeki beyaz ve mavi yakalı 200 gönüllü çalışana ulaşılmıştır. Özellikle imalat sektöründe çalışanların zorlu süreçlerin birikimiyle yetiştirildiği göz önüne alındığında bireysel yenilikçilik önem kazanmaktadır. Uzun vadeli işletme hedeflerine ulaşılmasında bireysel yenilikçilik, verimlilik, etkinlik ve sürdürülebilir işletme yaşamında önemli roller üstlenmektedir. Bu önemli rolün sağlanmasının yolu çalışanların yenilikçilik algıları ve neticesindeki iş performansına bağlıdır.

Elde ettiğimiz bulgularla bireysel yenilikçiliğin iş performansı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi ($\beta=0,615$; $p<0,05$) tespit edilmiştir. Bireysel yenilikçiliğin alt boyutlarının fikir liderliği

($\beta=0,307$; $p<0,05$), deneyime açıklık ($\beta=0,384$; $p<0,05$) ve risk alma ($\beta=0,314$; $p<0,05$) sonucuyla iş performansı üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmişken değişime direnç alt boyutunun ($\beta=0,005$; $p>0,05$) sonucuyla anlamlı etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Demografik değişkenlerden cinsiyetin; bireysel yenilikçilik ($t=-1,504$; $p>0,05$) ve iş performansı ($t=-0,858$; $p>0,05$) ile arasında herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmaz iken medeni durumu ile bireysel yenilikçilik ($t=2,979$; $p<0,05$) ve iş performansı ($t=3,295$; $p<0,05$) arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Ayrıca iş performansı konusunda 18-28 yaş aralığında çalışanların; 39-46 ve 47-53 yaş aralığında çalışanlara göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde negatif yönlü anlamlı farklılığı ile 1 yıl ve altı çalışanların 11-20 yıl arası çalışanlara göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde negatif yönlü anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde anketteki en düşük genel ortalamaya sahip ifadeler baz alınarak hem işletme yöneticilerine hem de çalışanlarına şu önerilerde bulunulabilir;

- Yöneticilerin; yeni fikirlerin kabul edilmesinde temkinli davranmaması, çalışanların da ürettikleri fikirleri yöneticilerle paylaşabilmelerinin yolunu açacak örgütsel iklimin oluşturulması,
- Yönetici ve çalışanların yeni icatlara ve düşüncelere şüpheyle yaklaşmalarını önleyecek paydaş yönelimli işletme uygulamalarının inşa edilmesi,
- Yönetici ve çalışanların yeni düşünce ve fikirleri büyük çoğunluğun kabul etmesine kadar yeni fikirlere itibar etmeyi beklememeleri,
- Yönetici ve çalışanların yeni fikir ve düşünceleri en son kabul eden kişiler olmamasının sağlanması,
- Çalışanların çevresindeki bireylerde işe yaradığını görene kadar bir işi yapmanın yeni yollarını kabul etmekteki isteksizliğini ortadan kaldıracak iletişim kanallarının kurulması,
- Çalışanların eski usul ve yöntemlerle iş yapmanın en iyisi olduğu düşüncesinin dönüştürülmesi için uygun işletme içi/dışı eğitimlere gönderilmesi,
- Yöneticiler tarafından çalışanları kapsayan bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerinde yeniliklerin içselleştirmesini sağlayacak işletme politikalarının geliştirilmesi,
- Yönetici ve çalışanların yeni fikirlere karşı şüphelerini gidermek için bireysel öneri sistemlerinin etkin kullanılması,
- Çalışanlar arasında dikey, yatay ve çapraz iletişim kanallarının etkin kullanılması,
- Çalışanların yaratıcılık ve yenilikçilik eğilimlerinin işletme yararına kullanılmasındaki engellerin kaldırılması,
- Çalışanların belirsizlikten kaçınma ile ilgili işletme içi/dışı eğitim programları hazırlanması,
- Yönetici ve çalışanların işle alakalı olmayacak şekilde sosyal medya kullanımının engellenmesi önerilebilir.

Bu araştırma Konya'da bulunan makine imal eden bir işletmede yapılmıştır. Bireysel yenilikçilik ve iş performansı alanlarında yapılmış pek çok araştırma bulunmakta iken özellikle bireysel yenilikçiliğin iş performansına etkisini inceleyen çalışma sayısı azdır. Bu konu ile ilgili gelecekte yapılacak ulusal ve uluslar arası çapta diğer sektörlerle karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Agarwal, Ritu Ve Prasad, Jayesh (1998). "A Conceptual And Operational Definition Of Personal Innovativeness In The Domain Of Information Technology". *Information Systems Research*, Vol. 9(2), Ss. 204–215.
- Akal, Zühal (1992). *İşletmelerde Performans Ölçüm Ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri*. Ankara: Mpm Yayınları.
- Akal, Zühal (2000). *İşletmelerde Performans Ölçüm Ve Denetimi*, Milli Prodüktivite Merkezi, 4. Baskı. Ankara.
- Akgül, Aziz, Çevik, Osman (2005). *İstatistiksel Analiz Teknikleri–Spss'te İşletme Yönetimi Uygulamaları*, Emek Ofset Ltd.Şti., Ankara.
- Akkoç, İrfan, Çalışkan, Abdullah Ve Turunç, Ömer (2012). "Örgütlerde Gelişim Kültürü Ve Algılanan Örgütsel Desteğin İş Tatmini Ve İş Performansına Etkisi: Güvenin Aracılık Rolü", *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İibf. Dergisi*, 19(1), Ss. 105-135.
- Barıranı, Ahmad, Beaudry, Catherine Ve Agard, Bruno (2015). "Distans Recombination And The Creation Of Basic Inventions: An Analysis Of The Diffusion Of Public And Private Sector Nanotechnology Patents İn Canada". *Technovation* (36), Pp. 39-52.
- Baş, Melih Ve Artar, Ayhan (1991). *İşletmelerde Verimlilik Denetimi Ölçme Ve Değerlendirme Modelleri*. Ankara: Mpm Yayınları, Ss. 302-435.
- Bhatnagar, Amit, Misra, Sanjog Ve Rao, H.Raghav (2000). "On Risk, Convenience And İnternet Shopping Behavior", *Communications Of The Acm*, 43(11), Pp. 98–105.
- Blake, F.Brain, Neuendorf, A.Kimberly Ve Valdiserri, M.Colin (2003). "İnovativenessand Variety Of İnternet Shopping", *İnternet Resarch: Electronic Networking And Applications And Policy*, 13 (3), Pp. 156-169.
- Borman, C.Walter Ve Motowidlo, J.Stephan (1993). *Expanding The Criterion Domain To Include Elements Of Contextual Performance, Personnel Selection İn Organizations*, Derl. Schmitt, N. Ve Borman, W.C., San Francisco, Ca: Josseybass, Pp. 71–98.
- Boz, Dursun, Duran, Cengiz Ve Behdioğlu, Sema (2018). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Örgütsel Yenilikçiliğin Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları Üzerindeki Etkileri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (58): Ss.160-184.
- Büyüköztürk, Şener (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 7. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çalık, Temel (2003). *Performans Yönetimi Tanımlar, Kavramlar, İlkeler* Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık, Ankara.
- Çalışkan, Abdullah Ve Akkoç, İrfan (2012). "Girişimci Ve Yenilikçi Davranışın İş Performansına Etkisinde Çevresel Belirsizliğin Rolü", *Çağ Üniversitesi Sbe. Dergisi*, 9(1), Haziran 2012: Ss. 1-29.
- Çetin, Onur Ve Taşdemir, Özgür (2017). "Girişimcilik Kapasitesi Ve Bireysel Yenilikçiliğin Girişimcilik Niyeti Üzerine Etkisi". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(3): Ss. 76-87.
- Doğan, Yasemin (2005). *Organizasyonlarda Pozitif Ve Negatif Duygusallığın Çalışanların Görev Ve Bağlamsal Performansları Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Kayseri'de Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sbe.,Kayseri.

- Erdem, Barış, Gökdeniz, Ayhan Ve Met, Önder (2011). "Yenilikçilik Ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya'da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği". *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBf Dergisi*, Cilt:26, Sayı:2, Yıl:2011, Ss.77-112.
- Erdemir, Sümeyye (2013). *İlköğretim Öğretmenlerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Yaşadıkları Psikolojik Yıldrma (Mobbing) Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Erkoç, İdil Çağıl (2015). *Algılanan Örgütsel Destek Ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Öz Yeterlilik Faktörünün Düzenleyici Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Field, Andy (2007). *Discovering Statistics Using Spss.*, Sage Publications Ltd., Uk: London.
- Goodman, Scott A. Ve Svyantek, Daniel J. (1999). "Person-Organization Fit And Contextual Performance: Do Shared Values Matter". *Journal Of Vocational Behavior*, 55(2), Pp. 254-275.
- Güleş, Hasan Kürşat Ve Bülbül, Hasan (2004). *Yenilikçi İşletmeler İçin Stratejik Rekabet Aracı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Gürbüz, Sait Ve Şahin, Faruk (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Güriş, Selahattin Ve Çağlayan, Ebru (2005). *Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Gürkaynak, Burcu (2017). *Çalışan İş Performansının Değerlendirilmesinde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Etkililiği Ve Kişilik Özelliklerinin Rolü Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Greenhalg, Trisha, Robert, Gleen Ve Bate, Paul, Macfarlane, Fraser Ve Kyriakidou, Olivia (2008). *Diffusion Of Innovations İn Health Service Organizations: A Systematic Literature Review*, John Wiley Sons, Chichester.
- Hirschman, Elizabeth C. (1980). "Innovativeness, Novelty Seeking, And Consumer Creativity", *Journal Of Consumer Research*, Vol.VII, No:3, 1980, Pp. 283-295
- Hurt, H.Thomas., Joseph, Katherine Ve Cook, D.Chester (1977). "Scales For The Measurement Of Innovativeness", *Human Communication Research*, 4(1), Pp. 58-65.
- Işık, Cem Ve Hajiyeva, Tahmina (2018). "Bireysel Yenilikçilik Ve Algılanan Örgütsel Destek Düzeyi İlişkisi: İstanbul Otelleri Örneği". *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Ss. 206-227.
- İspir, İsa (2018). "Çalışanların İş Tatmini İle Yenilikçi Davranışının Bireysel Performansa Etkisi". *İnönü University International Journal Of Social Sciences (Injoss)*, 7(2-14), Ss. 120-135.
- Jamrog, Jay, Vickers, Mark Ve Bear, Donna (2006). "Building And Sustaining A Culture That Supports İnnovation". *People And Strategy*, 29(3), Pp. 9-19.
- Jawahar, I. M. Ve Carr, Dean (2007). "Conscientiousness And Contextual Performance The Compensatory Effects Of Perceived Organizational Support And Leader Member Exchange", *Journal Of Managerial Psychology*,(22), Pp. 330-349.
- Jong, Jeroen P.J. Ve Hartog, Den N. (2008). *Innovative Workbehavior Measurementand Validation*, <Http://Www.Ondernemerschap.Nl/Pdfez/H200820.Pdf> (Erişim Tarihi, 01.06.2020).
- Jorde, Thomas Ve Teece, David (1989). *Innovation, Cooperation And Antitrust*, Oxford University Press, New York.

- Kalaycı, Şeref (2010). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.Baskı., Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kılıç, Gülten (2006). *Eğitim Kurumlarında Liderlik Tarzları Ve Örgüt Kültürünün Performans Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kılıçer, Kerem (2011). *Bilgisayar Ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Profilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kurt, Esra (2013). *Algılanan Sosyal Destek Ve İş Performansı İlişkisinde İşe Bağlılığın Aracı Etkisi: Turizm İşletmelerinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Leavitt, Clark Ve Walton, John (1975). "Development Of A Scale For Innovativeness", *Advances In Consumer Research*, 2, Pp. 545-554.
- Lu, June, James E.Yao Ve Chun-Sheng Yu (2005). "Personal Innovativeness, Social Influences And Adoption Of Wireless Internet Services Via Mobile Technology". *Journal Of Strategic Information Systems*, Vol. 14, No: 3, 2005, Pp. 245-268.
- Mclean, Laird D. (2005). "Organizational Cultures Influence On Creativity And Innovation: A Review Of The Literature And Implications For Human Resource Development", *Advances In Developing Human Resources*, 7(2), Pp. 226-246.
- Nakip, Mahir (2006). *Pazarlama Araştırmaları Teknikler Ve Uygulamalar*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Neely, Andy Ve Hı, Jasper (1998). *Innovation And Business Performance: A Literature Review*. The Judge Institute Of Management Studies, University Of Cambridge. Pp. 01-65.
- Odacıoğlu, Yaşar, Kırılmaz, Harun Ve Uyanık, Kaan Can (2018). "Örgütsel Yenilikçilik Düzeyinin Algılanan Performans Üzerine Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Hastanesinde Bir Uygulama. Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(1), Ss. 72-86.
- Oktuğ, Zeynep Ve Özden, Melis Saray (2013). "Bireycilik/Toplulukçuluk İle Bireysel Yenilikçilik Eğilimi Arasındaki İlişkide İçsel Motivasyonun Biçimlendirici Rolü", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2). Ss. 1-22.
- Orhan, Nazife (2012). *Bankacılık Sektöründe Duygusal Zeka Ve Yenilikçi İş Davranışlarının İş Tatmini Üzerine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, İşletme Yönetimi Abd., İstanbul.
- Özdemir, Onur (2017). *Lider Desteği Ve Örgütsel Adalet Algısının İş Performansına Etkisinde Kişi- Örgüt Uyumunun Aracılık Rolü: Eğitim Sektöründe Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi). Türk Hava Kurumu Üniversitesi. Ankara.
- Özer, Erdal (2018). *Otel Yiyecek İçecek Bölümlerinde Güçlendirmenin İşgören Performansına Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Afyonkarahisar'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Aydın.
- Özgür, Hasan (2013). "Bilişim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri İle Bireysel Yenilikçilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 9(2), Ss. 409-420.

- Pelenk, Saadet Ela (2017). "Bireysel Yenilikçi Davranışların Bireysel İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma". *Joeep: Journal Of Emerging Economics And Policy*, 2(2), Ss. 2-14.
- Rogers, Everett M. (1995). *Diffusion Of Innovations*, Publishing Co., Macmillian.
- Safaria, Triantora, Othman, Ahmad Bin Ve Wahab, Muhammad Nubli Abdul (2010). "Religious Coping, Job Insecurity And Job Stress Among Javanese Academic Staff: A Moderated Regression Analysis". University Malaysia Pahang, Malaysia, *International Journal Of Psychological Studies* Vol. 2(2), Pp. 159-169.
- Shanker, Roy, Bhanugopan, Ramudu, Heijden Van Der B.I. Ve Farrell, Mark (2017). "Organizational Climate For Innovation And Organizational Performance: The Mediating Effect Of Innovative Work Behavior". *Journal Of Vocational Behavior*, 100: Pp. 67-77.
- Sonnentag, Sabine Ve Frese, Michael (2002). Performance Concepts And Performance Theory. *Psychological Management Of Individual Performance*, 23(1), Pp. 3-25.
- Şahin, Ayşe (2011). "Mersin'de Faaliyet Gösteren Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Yenilik Faaliyetlerinin Ölçülmesi". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), Ss. 259-271.
- Şimşek, Mehmet Şerif, Çelik, Adnan Ve Akgemici, Tahir (1998). *Davranış Bilimlerine Giriş Ve Örgütlerde Davranış*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Şimşek, Mehmet Şerif (2002). *Yönetim Ve Organizasyon*, Günay Ofset, Konya.
- Topcu, Mustafa Kemal., Gürsoy, Ali Ve Gurson, Poyraz (2015). "The Role Of The Servant Leadership On The Relation Between Ethical Climate Perception And Innovative Work". *European Research Studies*, 18(1), Ss. 67-80.
- Uzkurt, Cevahir (2008). *Pazarlamada Değer Yaratma Aracı Olarak Yenilik Yönetimi Ve Yenilikçi Örgüt Kültürü*, Beta Basım Yayını, İstanbul.
- Ünlü, Onur Ve Yürür, Senay (2011). "Duygusal Emek, Duygusal Tükenme Ve Görev/ Bağlamsal Performans İlişkisi: Yalova'da Hizmet Sektörü Çalışanları İle Bir Araştırma". *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 37, Ss. 183-207.
- Wan-Jing, April Chang Ve Tung, Chun Huang (2011). "Relationship Between Strategic Human Resource Management And Firm Performance", *International Journal Of Manpower*, Vol. 26(5), Pp. 434-449.
- Yılmaz, Oğuz (2019). *Öğretmenlerin Bit Entegrasyon Yaklaşımları, Teknoloji Entegrasyonuna Yönelik Öz-Yeterlik Algısı Ve Bireysel Yenilikçilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yuan, Feirong Ve Woodman, Richard W. (2010). "Innovative Behavior İn The Workplace: The Role Of Performance And İmage Outcome Expectations". *Academy Of Management Journal*, 53(2), Pp. 323-342.
- Yeloğlu, Hakkı Okan (2007). "Örgüt, Birey, Grup Bağlamında Yenilik Ve Yaratıcılık Tartışmaları". *Ege Akademik Bakış*, 7(1), Ss. 133-152.
- Yüksel, Sadık Murat (2015). *Türkiye'deki İşletmelerin Yenilikçilik Yeteneklerini Etkileyen Faktörlerin Analizi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- [Http://Www.Tdk.Org.Tr](http://Www.Tdk.Org.Tr) (19.05.2019).

Seçilen Büyükşehir Belediyelerinin Engelli İstihdamına Yönelik Faaliyetlerinin Fırsat Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi ^a

Süheyla Erikli^{b, c}

Özet

Anayasanın 2. maddesinde belirtildiği üzere “Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir.” Sosyal devlet kavramı bireyin yalnızca hukuk önünde eşit olmasına değil; bireyin sosyal ve ekonomik fırsatlara sahip olmadaki eşitliğine de vurgu yapmaktadır. Sosyal devlet anlayışının yerel yönetimlerdeki temsilcisi ise sosyal belediyeçilik anlayışına göre hizmet veren belediyelerdir. 2005 yılında kabul edilen 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanuna 2014 yılında eklenen 14.maddede belirtildiği üzere devlet engelli bireylerin işgücüne katılması ve çalışma ortamında kalıcı olması için gerekli tedbirler almakla yükümlüdür. 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 7.maddesinde ise Büyükşehir Belediyelerine, engellilere yönelik olarak meslek ve beceri kazandırmaya yönelik kursları açmak ve bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak görevi verilmiştir.

Bu çalışmada Ankara, İstanbul, Antalya ve 2012 yılında Büyükşehir Belediyesi statüsü kazanan iller içerisinde en fazla nüfusa sahip olan Şanlıurfa, Hatay ve Trabzon büyükşehir belediyelerinin 2018 yılı faaliyet raporları incelenerek, engellilere yönelik uygulanan politikalar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Devlet
Sosyal Adalet
Engellilik Hali
Fırsat Eşitliği

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 27.07.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.597547

The Evaluation By “Equal Opportunities” of Policies To Accessing The Employment Of Disabled People

Abstract

The Republic of Turkey is a social law state. Social state emphasizes not only the equality of individual by laws but also social and economic opportunities. Municipalities are a unit of the social state in local government. So, they are obliged to provide interpersonal equal opportunity. The Disability Law No. 5378 was adopted in 2005. With the regulation in 2014, the area of responsibility of municipalities has increased. To be more clear, they have to engage in activities the infrastructure as well as social municipality activities. For example hold vocational training and development a course, do social and cultural activity etc.

In this study is examined the annual reports of the Metropolitan municipalities of Ankara, İstanbul and Antalya as well as Şanlıurfa, Hatay and Trabzon, which gained Metropolitan Municipality status in 2012. Then, it is evaluated that whether there is a unity of practice among the provinces by policies for the disabled in annual reports.

Keywords

Social State
Social Justice
Disability
Equality of Opportunity

About Article

Received: 27.07.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.597547

^a Bu çalışma, TAEM Uluslararası Sosyal Politikalar Kongresi’nde (2019) sunulan “Engellilerin İstihdama Erişimine Yönelik Uygulanan Politikaların “Eşit Fırsatlar” Açısından Değerlendirilmesi” adlı tebliğin geliştirilmesiyle elde edilmiştir.

^b İletişim Yazarı: serikli@ybu.edu.tr

^c Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5817-6469

Giriş

Türkiye genelinde engelli bireylerin sayısını tahmin eden son araştırma Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gerçekleştirilen “2011 Nüfus ve Konut Araştırmasıdır.” Araştırmaya göre en az bir fonksiyonda zorlandığını belirten kişi sayısı 4 milyon 882 bin 841’dir. Buna göre 2011 yılında toplam nüfusun %6,6’sının en az bir engeli bulunmaktadır. Engelli nüfus içinde engel grubu incelendiğinde en yüksek oran sırasıyla “bir şeyler taşımada/tutmada zorluk yaşayanlar (%4,1)”, “yürümede, merdiven çıkmada/inmede zorluk yaşayanlar (%3,3)”, “yaşıtlarına göre öğrenmede zorluk yaşayanlar (%2),” dir (www.ailevecalisma.gov.tr)[§].

TÜİK’in Özürlüler İdaresi Başkanlığı ile yapılan protokol kapsamında, 2010 yılında gerçekleştirdiği Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması sonuçlarına göre ise toplam engellilerin %28,7’si iş bulma olanaklarının artırılmasını kamu kurum ve kuruluşlarından talep ederken; görme engellilerde bu oranın %45,5’e, işitme engellilerde ise %43,5’e yükseldiği görülmektedir (www.ailevecalisma.gov.tr). Engelli bireyler için istihdamda yer almak, toplum ile kaynaşmalarını ve kendilerini topluma değer katan bir birey olarak hissetmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla çalışma, engelli bireylerin hissedebilecekleri toplumdaki dışlanma hissini azaltmasını ve yenmesini sağlayarak bireyin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını gideren bir işleve sahiptir (ASPB, 2015, s. 34).

Belediyeler vatandaşlara hizmet sunan en yakın kamu kurumu olmaları sebebiyle sosyal politikaların uygulanmasında önemli bir role sahiptirler. Özellikle 2014 ve 2015 yılında Belediye ve Büyükşehir Belediye Kanununda yapılan düzenlemeler ile belediyelerin sorumluluk alanları genişletilmiş; belediyelere alt yapı hizmetlerinin yanı sıra sosyal hizmet sağlama sorumluluğu verilmiştir. Her ne kadar işgücü piyasası konusunda sorumlu birim Türkiye İş Kurumu olsa da belediyelerin engellilerin istihdam edilebilirliklerini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmasını, sosyal belediyeçilik anlayışının bir gereği olarak değerlendirmek mümkündür. Öte yandan ülke genelinde, belediyelerin uyguladıkları hizmetlerin benzer niteliklere ve içeriklere sahip olması “fırsat eşitliği” açısından önem taşımaktadır. Bir diğer ifade ile örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesinin engelli bireylerin istihdam edilebilirliğini arttırmaya yönelik faaliyetleri ile Mardin Büyükşehir Belediyesinin sunmuş olduğu hizmetlerin benzerlik taşıması; bölgeler ya da illerden kaynaklı bir dezavantajlık durumunun önüne geçecektir.

Engelli Kavramı

Engellilik durumuna ilişkin literatür incelendiğinde sakatlık, özrürlülük ve engellilik kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramları kısaca tanımlamak gerekirse sakatlık; kişinin fonksiyonel kayıplarını, özrürlülük ise kişinin “özrürlüğün normal günlük yaşam aktivitelerini ne kadar etkilediği” durumuna odaklanmaktadır. Sakatlık ile engellilik arasındaki fark ise engelliliğin çevresel faktörlere odaklanmasıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse herkesin bir sakatlığı olabilir ve fakat söz konusu sakatlık çevresel engeller

[§] Engelli birey sayısının tespit edilmesi amacıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı bünyesinde kamu kurum ve kuruluşlarındaki Engelli Sağlık Kurulu Raporlarını temel alan “Ulusal Engelli Veri Sistemi” oluşturulmuştur. 2020 yılı mart ayına göre sistemde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı 2.533.209’dur (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2020).

nedeniyle engellilik haline dönüşmektedir. Örneğin Birleşik Krallıkta gözleri iyi görmeyen bir birey gözlük kullanarak kendini engelli hissetmez veya öyle görmez iken, kırsal Afrika'da aynı durumdaki bir birey oftalmik bakıma erişemediği için başta eğitim olmak üzere kamusal pek çok hizmete erişimde zorlukla karşılaşacaktır. Dolayısıyla çevresel faktörler sakat bireyin engelli birey haline dönüşmesine yol açacaktır (Köten ve Erdoğan, 2014, s.24).

Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Yeti Yitimi Olanların Birliği (Union of the Physically Impaired Against Segregation) sakatlık kavramını toplumsal alana yönlendiren önemli bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride sakatlık durumunu; yeti yitimi olan insanları dikkate almayan ya da çok az dikkate alan ve dolayısıyla genelin katıldığı toplumsal faaliyetlerden dışlayan çağdaş bir toplumsal düzenin yol açtığı hareket kısıtlaması veya bir dezavantaj olarak tanımlamışlardır (Thomas, 2002, s. 32).

Finkelstein sakatlık durumunu tarihsel süreç açısından üç aşamalı olarak ele almıştır; Birinci aşama feodal topluma, ikinci aşama çalışmanın evden sanayiye geçtiği sanayileşme ve kapitalistleşme sürecine ve üçüncü aşama ise içerisinde bulunduğumuz sürece tekabül etmektedir. Birinci aşamada yoğunlukla tarım toplumuna dayanan ekonomik yapı her bir bireyin üretim sürecine dahil olmasına olanak sağlamaktaydı. Bu dönemde sakat bireyler talihsiz olarak değerlendirilmelerine rağmen toplumdaki dışlanmıyorlardı. İkinci aşamada fabrikanın ortaya çıkması ile birlikte büyük bir engelli kitlesinin üretim sürecinden dışlanması söz konusu oldu; çünkü fabrika üretiminin çalışmanın hızı, disiplini ve üretim normları engelli bireyler için uygun değildi. Üçüncü aşamada ise engelli bireylerin yeni teknolojilerden faydalanması ile engelli bireylerin engelli olmayan bireyler ile işbirliği yapmalarına olanak sağlayarak engelli bireylerin toplumdaki dışlanma durumunun olmayacağı öngörülmektedir (Oliver,1990, s. 210-211). Tarihsel sürecin ikinci aşamasında yer aldığımızdan hareketle Finkelstein sakatlık durumunu, bireyin durumu (yeti yitimi) ile toplumun bireye dayattığı sınırlılıkları içeren bir paradoks olarak tanımlamıştır (Oliver,1990, s.211).

Engelliliği açıklamada alternatif yaklaşım olarak ortaya çıkan insan çeşitliliği modeli ise sakatlığı toplumsal kurumların ve pratiklerin bir yokluğu olarak tanımlamaktadır. Zira mevcut kurumlar bir toplumda gerçekte olduğundan çok daha sınırlı bir insan çeşitliliğiyle uğraşmak için inşa edilmiştir (Schiner, 2001, s. 270).

Engellilik tanımının yasal mevzuatta nasıl ele alındığı incelendiğinde, Birleşmiş Milletler (UN) tarafından 1975 yılında kabul edilen Engelli Hakları Beyannamesi'nde; "bireylerin normal hayatlarında yapageldikleri işleri doğuştan veya daha sonra bir kaza sebebiyle oluşan noksanlık sonucunda yapamamaları durumu" olarak tanımlandığı görülmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO,1983) engellilik durumunu 159 numaralı Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Sakatlar) sözleşmesinde, "Bir işin temini, muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel özür sonucu önemli ölçüde azalmış birey" olarak tanımlamaktadır.

Birleşmiş Milletlerin 2006 yılında kabul ettiği, Türkiye'nin ise 2008 yılında imzaladığı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de engellilik, "diğer bireylerle aynı şartlar altında olup da fiziksel, zihinsel, algısal ya da duşünsel bozukluğu nedeniyle topluma eşit ve etkin bir şekilde katılmayan kişiler" olarak tanımlanmaktadır (Milletlerarası Sözleşme, 2009).

01.07.2005 tarihli 5378 Sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hukmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun ve 2006 yılında çıkartılan Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmetleri Birimleri Yönetmeliğine göre engelli; “doğuştan veya daha sonra çeşitli nedenlerle bedensel, zihinsel, sosyal, ruhsal ve duygusal yeti ve yeteneklerini belli oranda kaybetmesi sonucunda topluma ve toplumsal yaşama uyum sağlamada ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve bu nedenle korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tanımlanmıştır.

Engelli Bireylere Sosyal Politika Açısından Bakış: Fırsat Eşitliği

Engellilik konusu geleneksel politika yaklaşımına göre kişiye özel bir sorun olarak algılanarak bir bakım veya rehabilitasyon sorunu olarak değerlendirilmekte iken; günümüzde bu sorun bireysel (fiziksel) nedenlere değil, toplumdaki engelliliklere dayandırılmaktadır (Priestley, 2011, s. 522). Bu bakış açısı engellilik ile ayrımcılık arasında yakın bir bağ kurmaktadır. Bir diğer ifade ile sorun, bireyin “özürlü olma halinden” toplumsal ve çevresel “engellere” kaymış; kişisel ön yargılar, ulaşım sistemi ve eğitim alanından istihdam alanına kadar pek çok konudaki yetersizlikler bu kişilerin sosyal yaşama katılımını engelleyerek ayrımcılık sorununu ortaya çıkartmıştır. Söz konusu bakış açısı engellilere yönelik sosyal politika düzenlemelerinin önemini arttırmıştır. Sosyal politikalar toplumda eşitsizliğe uğrayan gruplar arasında fırsat eşitliği sağlamaya yönelik politikalar üretmektedir (Koray, 2000, s.208). Sosyal politikanın engelli bireylere ilişkin politikalar üretmesinin sebebi “sosyal adalet” amacı taşıması ile ilgilidir (Koray, 2000, s. 11). Sosyal adalet ilkesi toplumda aynı kuşağı oluşturan insanların sosyal statü kazanmada ve sosyal risklerle karşılaşmada eşit şanslara ve risklere sahip olmasıdır. Hakların kullanılması bakımından dezavantajlı grupları, dezavantajlı olmayan gruplar ile denkleştirmek amacı ile devletin, hukukun ve sivil toplum kuruluşlarının pozitif bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülük sadece bir koruma yükümlülüğü değil; aynı zamanda hakların nesnelleştirmesi ve dezavantajların giderilmesi ve adaletin sağlanması ile ilgilidir (Göregenli, 2008,s. 14). Dolayısıyla sosyal politika, sosyal adalet misyonunun doğal bir sonucu olarak bir toplumda bireye, insan onuruna yaraşır asgari hayat standardının garanti etmeyi hedeflemektedir (Başbuğ, 2013,s.11).

Sosyal adaletin sağlanması ise fırsat eşitliğinin sağlanması ile gerçekleşmektedir (Güven, 1995, s.21). Engellilerin istihdama erişebilmesi için öncelikle fırsat eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Fırsat eşitliği kişilerin yarışmaya başlamadan önce, doğal ve sosyal şartlardan kaynaklanan her türlü avantaj ve dezavantajların ortadan kaldırılmasıdır, böylece herkes yarışa aynı noktadan başlayabilir (Ertürk, 2018,s. 22).

Fırsat eşitliği kavramı şekli eşitlik uygulamalarının yetersiz kalması sonucunda ortaya çıkmıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse modern toplumun ortaya koyduğu modern hukuk, tüm bireyleri eşit niteliklere sahip varlıklar olarak tanımlamaktadır (Göregenli, 2012, s.19). Şekli eşitlik ya da kanun önünde eşitlik olarak kategorize edilen bu yaklaşım herkesin doğuştan eşit olduğunu varsayarak ayrımcılık yapılmadığı sürece herkesin eşit olduğunu kabul etmektedir. Ancak kanun önünde herkesin eşit olduğuna ilişkin yaklaşım, toplum

içerisinde dezavantajlı konumda bulunan insanlara yönelik özel önlemler ve sosyal politikalar oluşturmasını içermediği için eşit bir toplum yaratmaya yetmemiştir. Bu durum maddi eşitlik ihtiyacı yaratmıştır. Maddi eşitlik anlayışı kişiler arasında cinsiyet, yaş, engellilik durumu vb. durumlara bağlı olarak farklılıklar olduğunu, bu nedenle mevcut eşitsizlikleri gidermek için geçici özel önlemler alınması gerektiğini savunmaktadır (Gül ve Karan, 2011, s. 6-7).

Engelli hakları ve engelli istihdamına yönelik sosyal politika düzenlemelerinin temel dayanak noktasını uluslararası sözleşmeler oluşturmaktadır. Örneğin Birleşmiş Milletler (BM) 1975 tarihli Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesinde (EKHB) ile engellilik insan hakları sorunu olarak tanımlanmıştır. EKHB, engelli kişilerin engelli olmayan bireyler ile eşit haklara sahip olduklarını vurgulayarak doğrudan ayrımcılığı yasaklamanın yanı sıra, engelli kişilerin tedavi, bakım ve rehabilitasyon hizmetleri alma haklarını düzenlemekte ve eğitim, iş ve yargılama gibi alanlarda eşit muamelenin gerçekleştirilmesi için gerekli pozitif tedbirlerin alınmasını öngörmektedir (Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, 2010: 29). Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO), BM'in 1981 yılını Tam Katılım ve Eşitlik" konusu ile söz konusu yılı Uluslararası Sakatlar Yılı ilan etmesi sonucu 1983 yılında 159 No'lu Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Sözleşmesini kabul etmiştir. Türkiye'de 2000 yılında yürürlüğe giren Sözleşmenin 4.maddesinde Sakatlar İçin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Politikası Prensiplerinin fırsat eşitliği ilkesi üzerine kurulduğu ifade edilmiştir (www.ilo.org).

Engellilik konusunda bağlayıcı nitelikteki ilk ve tek uluslararası belge olan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi sosyal politika açısından önem taşıyan bir diğer uluslararası sözleşmedir. Türkiye'nin en erken imzalayan ülkeler arasında yer aldığı sözleşme ülkemizde 3 Mayıs 2008'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede engellilik konusunda, hak temelli bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Yaklaşım; engelli kişileri yardımseverlik, tedavi-bakım veya sosyal himaye pratiklerinin nesnelere olarak görmek yerine, haklara sahip özneler olarak görmektedir. Engelli kişiler, bu hakları ileri sürebilen ve kendi yaşamları konusunda karar alabilen, toplumlarının aktif üyeleri olarak görülmektedir (Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, 2010, s.30).

Engellilerin Çalışma Hakkı ve Türkiye'de Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımına Yönelik Uygulanan Yöntemler

Türkiye'de 1982 yılında kabul edilen Anayasasının üçüncü bölümü Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı taşımaktadır. Bu bölümün içerisinde yer alan 49. madde Çalışma Hakkı ve Ödevini düzenlemiştir. Söz konusu maddeye göre "Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir". Diğer yandan 49. maddeye 2001 yılında eklenen madde ile "Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır." ibaresi eklenmiştir. Yine Anayasanın 50. maddesinin 2. fıkrasında, bedenî veya ruhî yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacakları öngörülmüştür.

2010 yılında Anayasanın 10. maddesinde yapılan değişiklik sonucunda "Devlet, bireyler arasında eşitliği sağlamakla yükümlü olmakla birlikte bu eşitliği sağlamaya yönelik *çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak*

tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı" ifade edilmiştir. Bu düzenleme ile pozitif ayrımcılık anlayışı anayasal düzeyde kabul edilmiştir.

Ulusal mevzuatta engelli istihdamına yönelik çok sayıda yasal düzenleme olduğu görülmektedir. Bunlar; 1967 tarihli Deniz İş Kanunu, 1965 tarihli Devlet Memurları Kanunu, 1986 tarihli Mesleki Eğitim Kanunu, 1964 tarihli Sosyal Sigortalar Kanunu, 1994 tarihli Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, 2006 tarihli Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İşçi Olarak İstihdam Edilecek Özürlü ve Eski Hükümlülere Uygulanacak Sınav Yönetmeliği, 2003 tarihli Özürlü ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Ceza Olarak Kesilen Paraları Kullanmaya Yetkili Komisyonun Kuruluşu ile Çalışması Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004 tarihli Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik, 2004 tarihli Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru Hakkında Yönetmelik, 2006 tarihli Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik, 2005 tarihli Özürlülerin İstihdam Yılı Konulu 2004/28 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2006 tarihli Özürlülerin İstihdamı Hakkındaki 2006/15 sayılı Başbakanlık Genelgesi olarak sıralanabilir (Orhan, 2013, s.33-34).

2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Kanununun sosyal politika açısından önemli bir kırılma noktası oluşturduğunu ifade etmek gerekir**. Kanunun temel referans noktaları ayrımcılık yapmama, fırsat eşitliği ve sosyal hayatın bütün kademelerine tam katılım gibi ilkelerden oluşmaktadır. Bu kanun, engelliliğe biyolojik bozukluklar olarak ele alan "medikal model" temelinde yaklaşmak yerine hukukî, fizikî, meslekî ve sosyo-kültürel engelleri ortadan kaldıran bir "sosyal model" ortaya çıkartarak paradigma değişimine yol açmıştır; Dolayısıyla sosyal model engelliliğe bir hastalık ya da kişisel bir sorun alanı olarak değerlendirmemekte; tam aksine engellilerin toplumsal hayata katılımların önündeki engellerin ortadan kaldırılması ile çözülecek bir sorun olarak ele almaktadır (Seyyar, 2008, s. 81). 2014 yılında 5378 sayılı kanununun 13. ve 14. maddesinde engellilerin istihdamına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. 13. maddede engellilerin meslek seçebilmesi ve bu alanda eğitim alabilmesi için devletin gerekli tedbirler alacağı ve bu amaç için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca ve kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve diğer gerçek veya tüzel kişilerin sorumlu tutulduğu görülmektedir. 14. maddede ise engellilerin istihdamına ilişkin devletin sorumlulukları belirtilmiştir.

Türkiye'de engelli bireylerin istihdamda yer alabilmesi için kullanılan yöntem kota sistemidir. Kota sistemi kapsamı dışında kalan işyerlerinde engelli istihdamının arttırılması içinse teşvikler uygulanmaktadır (www.media.iskur.gov.tr). Engelli istihdamını arttırmaya yönelik uygulanan yöntemler aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- a) Kota yöntemi: Türkiye'de engellilere yönelik uygulanan ana istihdam yöntemi kota/ kota-ceza yöntemidir**. Fiili eşitlik sağlanana kadar geçici özel önlemler almayı görev edinen sosyal devlet, kota uygulamaları ile özellikle cinsiyet ve engelli ayrımcılığı ile mücadele etmektedir. Örneğin 4857 sayılı İş Kanununun 30. maddesine göre; "İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör iş yerlerinde yüzde üç özürlü, kamu iş yerlerinde

** Engelliler yasası sosyal politika açısından önem taşımaktadır. Söz konusu düzenlemenin refah devleti anlayışının sınırlarını genişleten bir özelliğe sahip olduğunu vurgulayanlar olduğu gibi düzenlemenin içeriğinin oldukça sınırlı bir kitleyi kapsadığını savunanlar da bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, 2010. Boğaziçi Üniversitesi, Master tezi.

** Kota uygulamasına konu olan grubun sayısal olarak eksik veya yetersiz temsil edildiği anlayışından hareketle siyasal yaşam veya işgücü piyasasına katılım gibi çeşitli olarlarda asgari sayının belirlenmesidir.

ise yüzde dört özürlü ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.” Ayrıca 657 sayılı Devlet Memurları Yasasına tabi olan kamu işyerlerinde de yüzde 3 oranında engelli istihdamı zorunlu tutulmuştur.

- b) Korumalı işyeri modeli: Piyasadaki iş ortamlarına yönlendirilmesi görece zor olan engelliler için “korumalı işyeri” modeli uygulanmaktadır. Bunun için ilk olarak, sivil toplum kuruluşlarının, anılan engel gruplarının istihdamına yönelik detaylı projelerini İŞKUR’a sunmaları ve tamamen piyasa şartlarına göre üretim, satış, pazarlama sürelerini sürdürmeleri gerekmektedir. Örneğin Ankara’da “Cafe Down Projesi” ile okul eğitimlerini ve kuruluş içi rehabilitasyon çalışmalarını kapasitesi ölçüsünde başarı ile tamamlamış, görev ve sorumluluk bilinci kazanmış engelli bireylerin istihdamı hedeflenmiştir.
- c) Korumalı istihdam modeli: Devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenen ve çalışma ortamı özel olarak düzenlenen işyerlerinde gerçekleştirilmektedir. Engellilere yönelik uygulanan işgücü piyasası programları ve alınan tüm önlemlere ek olarak, engelli istihdamının teşvik edilmesi bakımından kota kapsamında çalıştırılan engellilerle, kontenjan fazlası engelli çalıştıran, yükümlü olmadıkları halde engelli çalıştıran işverenlerin sigorta ödemelerine devlet yardımcı olmaktadır.
- d) Prim teşviki: 2008 yılından itibaren uygulanan “prim teşviki” ile özel sektör işverenlerine, istihdam ettikleri her bir engelli için sigortalının prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. İşyerlerden teşvikten yararlanması için kota kapsamında olma koşulu aranmamaktadır.
- e) İlave istihdam teşviki: “Çalışma Hayatında Milli Seferlik” kapsamında hayata geçirilen düzenleme ile işverenlerin 2020 yılı sonuna kadar bir önceki yılın sigortalı sayısının ortalamasına ilave olarak işe aldıkları her bir sigortalı için 12 ay süreyle teşvikten yararlanmaktadır. İstihdam ettikleri kişinin engelli olması durumunda teşvik süresi 18 ay olarak uygulanmaktadır.

Sosyal Belediyecilik Kavramı ve Sosyal Belediyecilik Anlayışının Engelli İstihdamı Açısından Önemi

Sosyal belediyecilik anlayışı belediyelere elektrik, su, doğalgaz gibi altyapı yatırımlarının yanı sıra kamu harcamalarını konut, sağlık, eğitim, istihdam ve kültürel faaliyet alanlarını kapsayacak şekilde sosyal amaca yönlendiren, işsizlere ve ihtiyaç sahiplerine sosyal yardım yapılmasına ilişkin planlama ve düzenleme işlevi yükleyen bir modeldir (Akdoğan, 2002, s. 18-19).

Sosyal belediyecilik kavramını dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlamak mümkündür. Dar anlamda sosyal belediyecilik kavramının içeriği sosyal güvenlik, sosyal koruma ve sosyal refah hizmetleri olarak sınırlandırılmakta iken; geniş anlamda sosyal

Seçilen Büyükşehir Belediyelerinin Engelli İstihdamına Yönelik Faaliyetlerinin Fırsat Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi

belediyecilik anlayışının görevleri şu şekilde sıralanabilir (Koray ve Temiz, 2014, s. 20-21);

- Kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi (alt yapı, istihdam yaratma, konut politikaları, kültürel merkezler)
- Sosyal refahın gelişimi (yoksulluğun sosyal ve ekonomik etkilerinin azaltılması, sosyal koruma, sosyal hizmetler ve eşitlik politikaları)
- Demokrasi kültürünün gelişimi (belediye faaliyetleri aracılığı ile sivil toplumun ve katılımıcılığın teşviki)
- Kentlerin çevresel gelişimi (yeşil kentlerin oluşturulması, çevrenin korunması vb.)

2000'li yılların başından itibaren yasal düzenlemelerde yer bulan sosyal belediyecilik anlayışı, sosyal devlet anlayışının yereldeki temsilcisi konumundadır. Bu açıdan belediyeler, engellilerin bir yandan yaşadıkları mekanda pratik hayatın düzenlenmesinden sorumlu iken; diğer yandan engellilerin ilk basamak olarak sorunlarını ilettikleri kurumlar olmaları nedeniyle önem taşımaktadırlar (Kesgin, 2014, s.12). Sosyal belediyecilik anlayışının misyonlarından biri bireylerin eşit şartlarda toplumsal yaşama katılmalarını sağlamak amacıyla dezavantajlı gruplara yönelik olarak birtakım pozitif ayrımcılık içeren uygulamaları ifade eden fırsat eşitliği sağlamaya yönelik hizmetlerde bulunmaktadır (Keleş, 2008, s. 45).

Büyükşehirlerde sosyal belediyecilik uygulamalarının günümüzdeki yasal dayanağını 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu oluşturmaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 7. maddesinde Büyükşehir ve ilçe belediyelere yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklar gibi dezavantajlı gruplara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, meslek ve beceri kazandırma kursları açma görevi verilmiştir.

2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanununun, Belediyenin Görev, Yetki ve Sorumluluklarının tanımlandığı 14. maddesinde belediyelerin sosyal hizmet, sosyal yardım, mesleki ve beceri kazandırma, ekonominin ve ticaretin geliştirilmesine yönelik hizmet yapma görevi verilmiştir.

2005 yılında gerçekleştirilen 2. Özürlüler Şurasının teması Yerel Yönetimler ve Özürlüler olarak belirlenmiştir. Şurada engelli istihdamında yerel yönetimlerin de sorumlu tutulduğu kararlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Engelli İstihdamında Yerel Yönetimin Sorumlulukları

Şura Kararı	Sorumlu kurumlar	Süre
Korunmaya muhtaç engellilerin mesleki eğitimi, rehabilitasyonu, istihdamı ve yaşamını devam ettirebilmesi için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından kurumlar arası koordinasyon sağlanmalıdır.	Yerelyön, SHÇEK, Türkiye İş Kur, MEB,SB,STK,Öz.İd.Baş.	Sürekli

Mesleki rehabilitasyon kurumsallaştırılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. İlgili kurumlar ve yerel yönetimler, bu konuda sorumluluk üstlenmelidir	Yerel yön, Türkiye İş Kur,	Sürekli
Meslek edindirme programlarının etkin ve yaygın şekilde verilmesi sağlanmalıdır. İstihdam kursları illerin özelliklerine ve işgücü piyasası ihtiyaçlarına göre verilmelidir	Yerel yön,SHÇEK, Türkiye İş Kur, MEB,SB,STK,Öz.İd.Baş İçişleri bak.	Sürekli
Mesleki eğitim verilecek mekanlar engelli grupların özellikleri ve ihtiyaçlarına göre fiziksel donanıma kavuşturulmalıdır.	Yerel yön.	Sürekli
Hiçbir eğitim almamış ve mesleki bilgi ve deneyimi olmayan genç engellilere hazırlanacak programla mesleki eğitim verilerek iş becerisi kazandırılmalıdır.	Yerel yön, MEB, Türkiye İş Kur.	Sürekli
Engellilere yönelik "uygun işe uygun eleman" stratejisi oluşturulmalıdır. İş ve meslek danışmanlığı hizmetinin tüm illerde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.	Yerel yön, Yükseköğretim kurulu, Öz.İd.Baş. Türkiye İş Kur.	Uzun vadede
İnternet ortamında engellilere ilişkin bilgilerin yer alması suretiyle işverenlerin engelliler hakkında bilgi sahibi olması sağlanmalıdır.	Yerel yön, Türkiye İş.Kur.,STK	Sürekli
Yerel düzeyde, engellilere yönelik meslek edindirme programlarının belirlenebilmesi, istihdamı arttırıcı projeler geliştirilebilmesi için başta yerel yönetimler olmak üzere ilgili tüm tarafların kapasitesini arttırıcı çalışmalar yapılmalıdır.	Yerel yön, Türkiye İş.Kur., Öz.İd.Baş, MEB	Sürekli
Engelli bireylerin iş yaşamına katılımları konusunda aileleri bilgilendirilmeli, bunun için aile eğitim programları hazırlanmalıdır.	Yerel yön, MEB, Radyo Tel.Üst. Kur. Türkiye İş Kur. Öz. İd. Baş.STK	Sürekli

Kaynak: 2. Özürlüler Şurası, Yerel Yönetimler ve Özürlüler Şura Kararları, 2005, s.13-20.

Engelli istihdamına ilişkin veriler iller bazında değerlendirildiğinde Ankara'da engelli istihdam etmek zorunda olan işyeri sayısının 1.316 olduğu görülmektedir. İilde 9.104 engelli

Seçilen Büyükşehir Belediyelerinin Engelli İstihdamına Yönelik Faaliyetlerinin Fırsat Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi

İstihdamda yer almakta iken, 1.668 açık kontenjan bulunmaktadır. İstanbul'da ise engelli istihdam etmek zorunda olan işyeri sayısı 4.939'dur. Çalışan engelli sayısı ise 26.088'dir. Dolayısıyla Türkiye genelinde istihdam edilen engelli sayısının yaklaşık %23'ü İstanbul ilinde gerçekleşmektedir. Türkiye genelinde açık kontenjan sayısının yaklaşık %36'sı İstanbul iline ait olup bu sayı 8.891'dir. Hatay'da 773, Şanlıurfa'da 781 ve Trabzon'da 583 engelli istihdam edilmektedir. Açık kontenjan sayısı Hatay'da 379, Şanlıurfa'da 78, Trabzon'da ise 163'dür.

Hiç şüphesiz aktif işgücü piyasası programlarının içerikleri ve yoğunlukları engelli bireylerin işgücü piyasasında hangi konumda olacaklarını şekillendirmede önemli bir faktördür. Örneğin yoğun olarak girişimcilik eğitiminin verildiği illerde engellilerin işgücü piyasasında kendi hesabına çalışan bireyler olarak yer almalarına yardımcı olmak amaçlanırken; yoğun olarak mesleki eğitimin verildiği illerde engelli bireylere meslek edindirme ve mesleki eğitimlerini geliştirerek istihdam edilebilirliklerini artırmak amaçlanmakta; yoğun olarak iş başı eğitimin verildiği illerde ise işsizlerin mesleki tecrübeye sahip olmaları ve teorik eğitim aldıkları mesleklerde uygulamayı görmeleri amaçlanmaktadır.

Tablo 3'de görüldüğü üzere, 2017 yılında Türkiye genelinde 508.851 engelli aktif işgücü piyasası programlarından yararlanmıştı. İncelenen her bir ilde ise en fazla işbaşı eğitim kurslarının açıldığı ve dolayısıyla en yoğun katılımın işbaşı eğitim programlarında olduğu görülmektedir. İkinci sırada, İstanbul ve Antalya illerinde girişimcilik kursu, diğer illerde mesleki eğitim kursu açılmıştır.

Tablo 3. Engellilere Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Programları

	Toplam	Mesleki eğitim		Girişimcilik eğitim		İşbaşı eğitim	
	Toplam sayı	Kurs	Katılan	Kurs	Katılan	Kurs	Katılan
Ankara	26.044	260	7.092	112	2.575	5.413	16.377
İstanbul	59.259	344	6.279	555	16.833	10.830	36.147
Antalya	29.014	67	1.256	145	3.796	6.773	23.962
Şanlıurfa	9.667	160	3.934	28	564	837	5.169
Hatay	4.990	79	1.546	23	552	1.112	2.892
Trabzon	5.028	58	869	42	1.108	1.892	3.051
Türkiye	508.851	5.649	117.580	3.6911	94.016	107.284	297.255

Kaynak: İŞKUR, 2018 Yıllık İstatistik Bülteni

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'un 2018 yılında gerçekleştirdiği İşgücü Piyasası Araştırması raporunda, işverenlere, engellilerin istihdamına yönelik görüşlerini ölçmeye yönelik sorular eklenmiştir. Araştırmada işverenlerin "açık işlerde engelli çalıştırmak isteme durumu" ve "engelli istihdamını arttırmak için önerileri" araştırılmıştır.

Tablo 4. Açık İşlerde Engelli Çalıştırma Durumu, (%)

	Evet		Hayır		Fark etmez	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Ankara	17,5	15,6	62,0	60,9	20,6	23,4
İstanbul	14,1	17,7	57,3	53,9	28,6	28,4

Antalya	15.7	22,5	50.3	41,9	34.0	35,6
Şanlıurfa	29.3	56,9	39.8	27,8	30.9	15,3
Hatay	4.4	3,8	76.6	62,7	19.0	33,5
Trabzon	25.7	0,1	70.6	56,8	3.7	56,6
Türkiye	15.4	16,9	59.2	56,6	25.3	26,5

Kaynak: 2018 ve 2019 İllere Ait İşgücü Piyasası Araştırması (İPA) Raporu

Türkiye genelinde açık işlerde engelli çalıştırma durumuna “evet” cevabını veren işveren oranı 2018 yılında % 15,4 iken, 2019 yılında bu oran %16,9’a yükselmiştir. “Hayır” cevabını verenlerin oranı ise 2018 yılında %59,2 iken, 2019 yılında 3 puan düşerek %56,3 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında açık işlerde engelli çalıştırma durumuna “Farketmez” cevabını verenlerin oranı bir önceki yıla göre yaklaşık 1 puan artış göstererek % 26,5 olmuştur.

Şanlıurfa ilinde açık işlerde engelli çalıştırma durumuna “evet” cevabını veren işveren oranı 2018-2019 yılları arasında yaklaşık iki kat artarak %56,9’a ulaşmıştır. Trabzon ilinde ise “evet” cevabını veren işveren oranında dikkat çekici bir düşüş yaşanmıştır. 2018 yılında bu oran %25,7 iken 2019 yılında %0,01’e düşmüştür.

Tablo 5. Engelli İstihdamını Arttırmak İçin Önerilerin Dağılımı,(%)

	Engellilerin çalışabileceği destekli korumalı vb. işyerlerinin artırılması	Engelli girişimcilere verilen hibe çalışmalarının geliştirilmesi	Engellilere yönelik uzaktan çalışma modelleri geliştirilmesi	Kota uygulamasının revize edilmesi	Engelli istihdam fuarları aracılığıyla işveren ile engelli danışanların bir araya getirilmesi
Ankara	67.8	52.2	43.1	40.1	22.9
İstanbul	67.5	51.9	48.5	34.9	26.6
Antalya	66.8	53.8	42.3	36.0	29.4
Şanlıurfa	62.6	62.5	48.4	22.5	16.7
Hatay	65.3	65.2	48.0	34.3	21.2
Trabzon	71.5	55.7	36.7	32.8	24.5
Türkiye	67.9	56.2	43.1	40.1	22.9

Kaynak: 2018 İşgücü Piyasası Araştırması (İPA) Raporu

İşverenlere göre Türkiye genelinde engelli istihdamının artırılması konusunda en önemli araç engellilerin çalışabileceği destekli korumalı vb. işyerlerinin artırılmasıdır. Daha sonra sırasıyla engelli girişimcilere verilen hibe çalışmalarının geliştirilmesi (%56,2), engellilere yönelik uzaktan çalışma modelleri geliştirilmesi (%43,1) ve kota uygulamasının revize edilmesi (%40,1) önerilmektedir. Öneriler arasında en düşük oran engelli istihdam fuarları aracılığıyla işveren ile engelli danışanların bir araya getirilmesidir (%22,9). İncelenen illerde de Türkiye geneline benzer bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

İncelenen Belediyelerde Engelli İstihdamına Yönelik Yapılan Düzenlemeler

Ankara, İstanbul, Antalya, ve 2012 yılında yürürlüğe giren “6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile büyükşehir olan Şanlıurfa, Hatay ve Trabzon Büyükşehir Belediyelerinin 2018 yılına ait faaliyet raporları ve internet siteleri incelenerek, engelli bireylerin istihdam edilebilirliklerini arttırmaya ve istihdam etmeye yönelik faaliyetleri incelenmiştir.

Ankara Büyükşehir Belediyesinde Sosyal Hizmet Daire Başkanlığı bünyesinde Engelliler ve Rehabilitasyon Şube Müdürlüğü bulunmaktadır. Belediyede engellilere yönelik Engelliler Hizmet ve Rehabilitasyon Merkezi, Görme Engelliler Eğitim ve Teknoloji Merkezi, Engelliler Lokali ve Tatil kampları hizmetleri yer almaktadır. Engelli hizmetleri engelli vatandaşlara sosyal, kültürel, sağlık, spor, eğitim ve bilişim alanındaki sorunlarına çözüm üretme ve rehabilite ederek topluma kazandırmayı misyon edinmiştir (www.ankara.bel.tr). Görme Engelli Eğitim Ve Teknoloji Merkezinde engelli vatandaşların bilgiye erişmeleri ve mesleki gelişimlerine teknolojik olarak katkıda bulunmaları amaçlanmaktadır. Merkezde ders kitapları ve Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) vb. sınav kitapları Braille ve mp3 olarak hazırlanmaktadır. Ankara ili dışındaki görme engelli üyelere de talep etmeleri halinde kitaplar Braille, mp3 ya da mail yoluyla ulaştırılmaktadır. Engelli bireylerin ekonomik özgürlüklerini kazanarak topluma ve hayata kolaylıkla adapte olmalarını sağlamak amacıyla 30.07.1999 tarih ve 504 sayılı Meclis Kararı ve 12.08.2008 tarih ve 1999 sayılı meclis kararı ile Bahçelievler kapalı pazaryeri içinde Özürlü Ticaret Merkezi faaliyete açılmış ve engelli vatandaşlara ticaret merkezinin içinde ücretsiz olarak stantlar tahsis edilmiştir Ticaret Merkezinde 10 Engelli vatandaşa stant tahsis edilmiştir(Ankara Büyükşehir Belediyesi 2018 Yılı Faaliyet Raporu).

İstanbul Büyükşehir Belediyesinde engellilere yönelik ilk düzenleme 1994 yılında Özürlüler Koordinasyon Merkezi kurulması ile gerçekleşmiştir. Günümüzde ise Sağlık Daire Başkanlığına bağlı Engelliler Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir. Engelli bireylerin istihdama katılımının sağlanması için gereken hizmetin verilmesini kendisine misyon edinen Belediyenin Engelliler Müdürlüğüne bağlı 30'a yakın Engelli Merkezi, 9 İrtibat Bürosu ve 2 Engelli Kampı bulunmaktadır (Tınar, 2020, s.16). Zihinsel Engelliler Beceri Kazandırma ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri ile 17-35 yaş arasında, hafif veya orta düzeyde zihinsel engelliler ile otizmli bireylere; mesleki becerilerinin artırılması ve yeteneklerinin geliştirilmesi amacıyla öz bakım, el ve sosyal becerilerini arttıran rehabilitasyona yönelik eğitimler verilmektedir. Mesleki ve Kişisel Gelişim Eğitim Hizmetleri kapsamında tüm engel gruplarındaki bireylere mesleki bilgi ve beceri kazandırarak üretkenliklerinin arttırılması sağlanmaktadır. Engellilik durumuna ve bireylerin yeteneklerine göre düzenlenen kurslarda grafik, aşçılık, resim, diksiyon, görme engellilere yönelik bilgisayar kullanımı, E-KPSS, fotoğraf çekimi, tiyatro, müzik vb. çeşitli eğitimler verilerek, başarılı olan bireylere başarıyla tamamlayan bireylere Milli Eğitim Bakanlığı onaylı mesleki sertifika verilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü (İSEM) bünyesinde hizmet veren Engelli Merkezlerinde Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (E-KPSS) ve çeşitli sınavlara yönelik hazırlık kursu eğitimleri verilmektedir. İstihdam Destek Hizmetleri ile engelli bireylerin iş hayatına hazırlanması ve engelli bireyin iş bulmasında aracı olunması hedeflenmekte; engelli bireyin nitelikleri ve yetkinlikleri dikkate alınarak kendisine uygun iş olanakları araştırılmakta ve işverenlerle temasa geçilmektedir. Engelli bireyler özgeçmiş bilgileri ve fiziksel ve psiko-sosyal özelliklerine uyan açık işlere yönlendirilmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2018

Yılı Faaliyet Raporu). Ayrıca engelli vatandaşların işgücü piyasasına katılımının sağlanmasını kolaylaştırmak amacıyla 2016 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Çalışma ve İş Kurumu (İŞKUR), İstanbul İl Müdürlüğü arasında protokol imzalanmıştır (Tınar, 2020, s.19).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1996 yılında kurulan Sanat ve Mesleki Eğitim Kursları (İSMEK) engelli bireylerin de mesleki becerilerini geliştirmeyi ve bireylere işgücü piyasasının talep ettiği nitelikleri kazandırmayı amaçlamaktadır. İSMEK bünyesinde Arnavutköy, Fatih ve Ümraniye ilçesinde olmak üzere üç adet engelli eğitim merkezi bulunmaktadır. Merkezde bilgisayar işletmenliği, blog web sitesi yapımı ve bloggerlik, sepet örücülüğü, turistik ve hediyelik eşya yapımı vb. oluşan otuz farklı branşta kurs bulunmaktadır (www.ismek.ist).

Antalya Büyükşehir Belediyesinde ise Sosyal Hizmet Daire Başkanlığı altında Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü bulunmaktadır. Belediyenin görev ve sorumlulukları arasında engellilere yönelik mesleki ve beceri kazandırma kursu açma ve bu hizmetlerden yararlanmak için liseler, yükseköğretim ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapması yer almaktadır (www.antalya.bel.tr). Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğüne bağlı *Engelli Hizmet Merkezlerinde* engelli bireylerin ve yakınlarının ihtiyaçlarına yönelik kurslar düzenlenmiştir. Bu kapsamda; merkezlerde sesli kütüphane (internet, kitap okuma vb.) yazılı kaynak (Braille çıktı, kitap tarama vb.) hizmetleri sunulmaktadır. Ayrıca merkezin eğitim kadrosunda görevli personel tarafından el sanatları kursu verilmiştir. Azize Kahraman Halk Eğitim Merkezi işbirliği ile engelli ve engelli yakınlarına yönelik şiş ve tığ örücülüğü, örgü bebek yapımı (amigurumi) kursu açılmıştır.

Engelli bireylerin, başta erişilebilirlik olmak üzere eğitim, sağlık, rehabilitasyon, istihdam v.b. konulara yönelik yaşadıkları sorunlarda; Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeleri, ilgili kamu kurumları ve STK'ların iş birliği de sağlanarak gerekli olan çalışmaların planlanması, programa alınması ve engelli vatandaşlar için uygun hale getirilmesi amacıyla yürütülecek çalışmaları koordine etmek üzere Engellsiz Hizmet Komisyonu oluşturulmuştur. Engelli vatandaşlara ve ailelerine istihdam da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda *danışmanlık hizmeti* verilmektedir. Merkezde kurulan iki adet Mesleki Eğitim Atölyesinde Organize Sanayi Bölgesinde yer alan çeşitli fabrikalar için üretim destek faaliyetleri yapılmıştır (Antalya Büyükşehir Belediyesi 2018 Yılı Faaliyet Raporu).

2012 yılında Büyükşehir statüsü kazanan Şanlıurfa'da Sağlık ve Sosyal Hizmet Daire Başkanlığı bünyesinde Engelliler Şube Müdürlüğü bulunmaktadır. Belediyede engelli vatandaşların sosyal hayata erişimlerini sağlamak, özgüvenlerini artırmak mesleki eğitimle üretime katkı sunmalarını sağlamak amacıyla Türkiye'nin en kapsamlı merkezlerinden biri olan Engelliler Koordinasyon ve Yaşam Merkezi yapılmıştır (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2018 Yılı Faaliyet Raporu). Her engel grubuna hizmet verebilecek şekilde tasarlanan merkezde engel gruplarına göre mesleki atölyeler ve kurslar verilmektedir. Örneğin bakır rölyef işlemeciliği kursu, deri sanat atölyesi, el sanatları atölyesi, ebru sanat kursu, ahşap oymacılığı bunlardan bazılarıdır. Açılan giyim üretim teknolojileri atölyesi ile meslek sahibi olmaları ve aile ekonomisine katkı sağlamaları amaçlanmaktadır. Bilgisayar kursu ile engelli bireylerin bilgiye erişimleri sağlanmakta, iletişim teknolojileri geliştirilmektedir (www.sanlıurfa.bel.tr).

Trabzon Büyükşehir belediyesinde ise engellilere yönelik hizmetler Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Belediyede, engelli bireylerin talepleri doğrultusunda belediye bünyesinde yer alan Mesleki ve Eğitim Şube Müdürlüğü tarafından kurslar gerçekleştirilmekte ve engellilere yönelik projelere destek verilmektedir (www.trabzon.bel.tr). Hatay Büyükşehir Belediyesinde ise Engelli Koordinasyon Merkezi kuruluş çalışmaları devam etmektedir(www.hatay.bel.tr). Dolayısıyla Hatay ve Trabzon Büyükşehir belediyesinin incelenen dönemde doğrudan engellilere yönelik kurumsal yapılarının olmadığı, engellilere yönelik faaliyetlerini sosyal hizmet birimi çatısı altında gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ankara, İstanbul, Antalya ve Şanlıurfa'da mesleki eğitim faaliyetleri ile engellilerin istihdama katılmalarını sağlamaya çalışılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada 2012 yılında büyükşehir belediyesi statüsü kazanan ve en kalabalık nüfusa sahip olan Hatay, Trabzon ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi ile uzun süredir büyükşehir belediyesi statüsünde olan Ankara, İstanbul ve Antalya belediyelerinin engelli istihdamına ilişkin yaklaşımları 2018 yılına ait faaliyet raporları ve belediyeye ait internet siteleri aracılığıyla incelenmiştir. Buna göre her bir belediyenin engellilerin ekonomik hayata katılımı için fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik hizmetleri misyon görülmektedir.

Diğer yandan engellilerin istihdama erişimlerine yönelik sağlanan hizmetlerin “kurumsal yapılanma” durumuna bağlı olarak farklılıklar taşıdığını belirtmek mümkündür. Bir diğer ifade ile engelliler şube müdürlüğü veya engelliler daire başkanlığının olduğu büyükşehir belediyelerinin engelli istihdamına yönelik daha sistematik ve kapsamlı faaliyetlerde bulunduğunu gözlenmiştir. Söz konusu belediyeler engellilik durumuna özel mesleki eğitim kursları, mesleki atölyeler ve akademik eğitim aracılığıyla engellilerin istihdam edilebilirliklerini arttırmaya yönelik sürekli hizmet sağlamaktadır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (ASPB). (2015). Kamuda Engelli İstihdamının Analizi, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mart 2020.
- Akdoğan, Yalçın (2002), Ulusal Soruna Yerel Çözüm: Sosyal Belediyecilik” Eminönü Bülteni, Şubat Sayısı.
- Altan, Ömer, Zühtü (2006), Sosyal Politika Dersleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2018.
- Antalya Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2018.
- Başbuğ, Aydın (2013), Sosyal Hukuk Hukukun Toplumsal Temelleri, A kitap, Ankara.
- Candan, Ayşen ve Yılmaz, Volkan (2012), Türkiye’de Eşitsizlikler, Bilnet Matbaacılık, İstanbul.

- Göregenli, Melek (2012), *Ayrımcılığın Meşrulaştırılması*, s.61-73. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar Kitabı İçinde*, der. (Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Göregenli, Melek (2008). *Ayrımcılık ve İnsan Hakları Aralık 2007 Çalışma Toplantısı Raporu*.
- Gül, İdil Işıl ve Karan, Ulaş (2011), *Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*, (ed. Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçiçek Ayata) *İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Güven, Sami (1995), *Sosyal Politikanın Temelleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Hatay Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2018.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2018.
- Keleş, Sümeyra (2008), *Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Ankara Büyükşehir Belediyesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Kesgin, Bedrettin (2014), *Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar, Çağdaş Yerel Yönetimler*, cilt 23, sayı 4, ss. 1-15.
- Koray, M. (2000). *Sosyal Politika*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Koray, Meryem ve Temiz, Hasan Ejder (2014), *Merkezi Yönetimle İlişkiler, Kısıtlar ve Harcamalar Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik ve Dört Büyükşehir Belediyesi Açısından Uygulamalar*, *Çalışma ve Toplum*, 2014/3, syf. 11-60.
- Köten, Esra ve Erdoğan, Barış (2014), *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Oliver, Michael (1990), *Disability and Rise of Capitalism, Politics of Disablement*, Londra: Macmillan, s.25-42, Der D.Bezmez., S.Yardımcı ve Y.Şentürk, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak*, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.209-227.
- Orhan, Serdar (2013), *Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler)*. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Yayın No 35.
- Özdemir, Süleyman (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-57.İstanbul.
- Schiner, Kay (2001), *A Disability Studies Perspective on Employment Issues and Policies for Disabled People: An International View*, *Handbook of Disability Studies içinde* der. G.L. Albercht, K.D. Selman ve M. Bury, Londra ss.624-662. Der D.Bezmez., S.Yardımcı ve Y.Şentürk, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak*, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.269-299.
- Seyyar, Ali (2008), *Sosyal Siyaset Ekseninde Yerel Özürlüler Politikası*.http://www.sosyalsiyaset.net/documents/yerel_ozurluler_politikasi.htm, erişim tarihi: 13.03.2019
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2018.
- Şişman, Yener (2011), *Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler*, *Sosyal Siyaset Konferansları*, sayı 60, ss. 169-221.
- TBMM. (Türkiye Büyük Millet Meclisi). (2013). *Engelli Hakları Komisyon Raporu*.
- Tinar, Y. (2020). *Yerel Yönetimlerce Engellilere Sunulan İstihdam Hizmetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü Örneği*. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. Advanced online publication. <https://doi.org/10.26650/jspc.2020.78.0011>
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2005). *2.Özürlüler Şurası Yerel Yönetimler ve Özürlüler Şura Kararları*, NUROL matbacılık, Ankara.

- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdare Başkanlığı, (2002). Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Araştırması.
- Thomas, Carol (2002), Disability Theory: Key Ideas, Issues and Thinkers, Disability Studies Today içinde der. C.Barnes, M.Oliver ve Len Barton, Oxford Polity, s.38-57. Der D.Bezmez., S.Yardımcı ve Y.Şentürk, Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.31-51.
- TÜİK. (Türkiye İstatistik Kurumu). (2018). Türkiye Geneli İşgücü Piyasası Araştırması İPA Sonuçları.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2018.
- WHO. (Dünya Sağlık Örgütü). Dünya Engellilik Raporu, 2011.
- Yılmaz, Volkan (2010), The Political Economy of Disability In Turkey's Welfare Regime, Master of Arts, Boğaziçi University, İstanbul.

Satış Gücünün Motivasyonu Bağlamında Finansal, Dolaylı Finansal ve Finansal Olmayan Araçların Çalışanların İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Mithat TURHAN^{a, b}

Özet

Yapılan bu araştırma ile finansal araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal olmayan araçlar ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu Mersin ilinde faaliyet göstermekte olan tıbbi tanıtım uzmanı unvanına sahip 204 iş gören oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında veri toplanmasında motivasyonu ölçmek için, üç boyuttan oluşan finansal, dolaylı finansal ve finansal olmayan araçlar değişkenlerini esas alan motivasyon ölçeği ile işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, faktör analizi, Pearson Korelasyon analizi ve regresyon analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda finansal, dolaylı finansal ve finansal olmayan araçlar ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ve ayrıca finansal ve finansal olmayan araçların işten ayrılma niyetini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca dolaylı finansal araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisinin olmadığı da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

İşten ayrılma niyeti
Finansal araçlar
Dolaylı finansal araçlar
Finansal olmayan araçlar

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.08.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.599609

In The Context Of The Motivation Of Sales Power

The Effect of Financial, Indirect Financial And Non-Financial Instruments On The Turnover Intention

Abstract

This study aims to investigate to relationship between financial, indirect financial and non- financial instruments and turnover intention. The sample group of research consists of 204 employees who have the title of medical promotion specialist in Mersin. In the scope of the study, motivational scale which is composed of three dimensions in total consisting of financial, indirect financial and non financial motivational scale and turnover intention scale was used for data collection. Statistical methods used in this research can be summarized as factor analysis Pearson Correlation test, regression analysis. According to research findings indicate that there is a statistically significant and negative relationship between financial instruments, indirect financial instruments, non financial instruments and turnover intention. Moreover, research findings indicate that financial and non financial instruments have negative effect on turnover intention. It is also determined that indirect financial instruments have no effect on the employee turnover intentions.

Keywords

Turnover intention
Financial instruments
Indirect financial instruments
Non- financial instruments

About Article

Received: 01.08.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.599609

^a mithatt@mersin.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Silifke Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Silifke/MERSİN. Orcid: 0000-0003-3495-4729.

Giriş

İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası (İEİS) verilerine göre 2017 yılında dünya ilaç pazarı büyüklüğü 1,1 trilyon dolara ulaşmıştır. ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Fransa dünya ilaç endüstrisinin en büyük 5 pazarı konumunda bulunmakta olup Türkiye dünya sıralamasında 7 milyar dolarlık pazar büyüklüğü ile 17.sırada yer almaktadır (İEİS, 2019). Son beş yıllık veriler Türkiye ilaç pazarının %60'lık bir büyümeye ulaştığını göstermektedir (KPMG-Sektörel Bakış, 2018). Sektörün büyümesi istihdam artışını da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda sektörde 2018 yılı itibariyle tıbbi tanıtım uzmanı olarak 20000 kişinin istihdam edildiği ifade edilmektedir (Başaran Çelebi, Mümessil Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu Üyesi, kişisel görüşme, Şubat 2019). Tıbbi tanıtım uzmanları, doktorlara ve eczacılara yaptıkları düzenli ziyaretler ve bilgilendirme toplantılarıyla şirketleriyle ilgili ve üretilen ilaçlara ait bilgilendirme yapmaktadırlar. Bu kapsamda adına çalıştıkları şirketin satışlarını arttırmak için doktorlarla kişisel ilişki kurma, ilaç numunelerini verme, ilaçları tanıtıcı broşür ve ilaç isimlerini hatırlatıcı tutundurma malzemelerini sunma yoluyla doktorların reçete yazma davranışlarını etkilemeye çalışmaktadırlar. Ürünlerin tanıtımından sorumlu satış temsilcileri ziyaret ettikleri doktor ve eczacıların memnuniyetlerini artırılmasını sağlamaya çalışırken aynı zamanda çalışmış oldukları işletmelerin pazar payının artırılmasında da çok önemli bir yere sahiptirler. Günümüzde satış ve tanıtım personellerinin görevleri, geleneksel satış süreçlerinin aşamalarını yerine getirmenin yanında pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesinden, yeni satış yaklaşımları geliştirmeye, yüksek müşteri memnuniyeti sağlamaya kadar uzanan bir sürecin yönetilmesine değin uzanmaktadır (Khusainova vd., 2018: 10). Bu yönüyle ilaç tanıtım temsilcileri firmaların dış dünyadaki temsilcileri olup, çalışmış oldukları işletmenin diğer çalışanlarından ayrı bir öneme sahiptirler.

Satış ve tanıtım faaliyetlerini yerine getiren çalışanlar da, çalıştıkları sektörün talepkâr bir iş kolu olması, uzun süreli seyahatlere çıkmak zorunda kalmaları ve evden uzakta tek başına çalışmayı gerektiren bir çalışma düzenine sahip olmaları nedeniyle diğer iş görenlerden farklılaşmaktadır (Dutta, 2011: 82). Satış ve tanıtım faaliyetlerinin yerine getirilmesinde kibar ve yapıcı insanlarla karşılaşılırken zaman zaman kaba ve hoş olmayan durumlarla da yüz yüze kalınmakta bu durum ise iş görenleri hayal kırıklığına uğratmaktadır. Çalışanların kendilerini mutlu hissettikleri dönemlerde iş yapma kabiliyet ve istekleri artarken, onları mutsuzluğa iten faktörlerden dolayı motivasyonları azalmaktadır (Baron, 1991: 3). Bununla birlikte mesai saatlerinin dışında da eve iş getirilmesi ayrıca evden uzakta seyahat ve konaklama için geçirilen zamanlar iş görenin ailesi ile geçireceği zamanları da sekteye uğratabilmektedir. Ayrıca yoğun satış baskıları ve yöneticiler ile yaşanabilecek olumsuzluklar, iş görenleri motive etmekten uzak uygulamaların varlığı, çalışanları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu özelliklerinden dolayı işten ayrılma oranları itibariyle satış odaklı yürütülmekte olan işlerden ayrılma oranının diğer işlerden iki kat daha fazla olduğu ifade edilmektedir (DeConinck, ve Deconinck: 2017: 60-61). Sektörün bu özellikleri itibari ile iş görenlerin motivasyonu üzerinde önemle durulması gerçeği ve önemi ortaya çıkmaktadır.

Örgütçe belirlenen hedeflere ulaşılmasında sahip olunan satış gücünün yüksek motivasyona sahip olması gerekmektedir. Satış gücünün motivasyonu, çalışanların ortaya koymak istediği çabayı ve gayreti ifade etmektedir. Her bireyin ortaya koyduğu davranışın arkasında istek, önünde ise amaç vardır. Belirlenen amaçlara varmak için ise bireylerin isteklerinin karşılanması gerekir. İstekleri karşılanan iş görenler örgüt tarafından belirlenmiş amaçları

gerçekleştirmek için büyük bir gayretle çalışır (Güney, 2011: 313). Dolayısıyla bir satış temsilcisinin sahip olduğu motivasyon, ortaya koyacağı performansı ve verimliliği de etkilemektedir. Olumsuz iş koşulları kişinin motivasyonunu etkilerken aynı zamanda işte kalma motivasyonunu da kaybetmesine neden olmakta, satış dışı bir pozisyon arayışını tetiklemekte ve işten ayrılma kararı vermesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla yöneticilerin ve örgütlerin başarısı, örgütte bulunan tüm personelin örgüt tarafından belirlenmiş amaçları doğrultusunda çalışmalarına ve yeteneklerini, bilgilerini ve güçlerini tam olarak bu yönde harcamalarını sağlayacak uygulamaların hayata geçirilmesine yani iş gücünün yeterli düzeyde motive edilmesine bağlıdır.

Kavramsal Çerçeve

Motivasyon

Motivasyon kavramı 1930'lu yıllardan itibaren incelenmeye başlanmıştır. Neo klasik yaklaşımın yönetim literatüründe ağırlığını hissettirmesiyle birlikte 1940-1950'li yıllar ve sonrasında ise motivasyon ile ilgili yapılan araştırmaların sayısı artmıştır (Küçüközkan, 2015: 100). Psikoloji literatüründe çalışanları motive etmek için kullanılan dışsal ödüllerin insan davranışlarını ne şekilde etkilediğine yönelik yapılan araştırmalar genel motivasyon araştırmalarının temelini oluşturmuştur. Satış gücünün motivasyonu ile ilgili yapılan araştırmalar ise 1970'li yıllardan itibaren satış performansının temel belirleyicisi olarak motivasyon kavramının ön plana çıkması nedeniyle üzerinde ayrıntılı şekilde durulmaya başlanmıştır (Khusainova vd., 2018: 3). Motivasyon, iş görenin gereksinimlerinin karşılanarak örgütçe belirlenmiş hedefler doğrultusunda harekete geçmesinin sağlanması olarak ifade edilmektedir (Özdaşlı ve Akman, 2012: 75). Bir başka tanıma göre ise motivasyon bireylerin belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere kendi arzu ve istekleri ile davranışları şeklinde tanımlanmaktadır (Güney, 2011: 315). İnsanlar çalıştıkları iş ve iş çevresinden memnun kaldıkları ve mutlu oldukları sürece verimli çalışmaktadırlar.

Motivasyonun temelini oluşturan unsurlardan birisi içsel motivasyon diğeri ise dışsal motivasyondur. İçsel iş motivasyonu içsel tatmin elde etmek için bir kişinin işinde iyi çalışmak istediği derece olarak tanımlanmaktadır. İçsel iş motivasyonunu öncelikle iş özerkliği, beceri çeşitliliği, sorumluluk ve görevin önemi gibi iş içeriği ile ilgili değişkenlerle ilgili ifade edilmektedir (Janssen, De Jonge ve Bakker, 1999: 1362). Dışsal motivasyon ise ortaya konulan performans ile finansal veya dolaylı finansal (kişinin takdir edilmesi, terfi ettirilmesi, ücret ve maaş artışları, sağlık sigortası) ödüller arasındaki ilişkisine dayanmaktadır (Gagne ve Deci, 2005: 331). İçsel motivasyonda kişinin görevini yerine getirmekten duyduğu mutluluk, ilgi, merak ve tatmin ön planda iken dışsal motivasyonda ise yerine getirilen görevin sonucunda elde edilecek ödüller dikkate alınmaktadır (Nowlin, Walker, Deeter-Schmelz ve Haas, 2018: 109). İçsel ve dışsal motivasyonda finansal ve finansal olmayan teşvikler çalışanların motive olmalarını sağlayan temel faktörler olarak ön plana çıkmaktadır (Bonenberger Aikins, Akweongo ve Wyss, 2014: 3). Finansal ödüllere dayalı olarak gerçekleştirilen motivasyon araçsal kazanç ve kayıplarla kendisini gösterirken finansal olmayan ödüllere dayalı olarak gerçekleştirilen motivasyon ise herhangi bir dışsal teşvik unsuru olmaksızın işin kendisiyle bir diğer ifadeyle işin yapılmasının iş gören açısından bir anlam yaratması ile şekillenmektedir (Mallin, Gammoh, Pullins ve Johnson, 2017: 360).

Satış gücünün motive edilmesinde kullanılan araçlar temel olarak üç kategoride incelenmektedir. Bunlardan birincisi, finansal araçlar (maaş, prim) sahip olduğu araçsallık özelliğinden dolayı arzu edilen mal ve hizmetlerin satın alınmasında bir değişim aracı olarak rol oynamaktadır. İkincisi dolaylı finansal araçlar (sağlık sigortası, terfi imkânları) olup doğrudan finansal katkı sağlamamasına karşın çalışanlar için somut bir kazanç olarak görülmektedir. Üçüncüsü ise finansal olmayan ancak çalışanların kendilerini değerli hissetmelerini sağlayan, işletmeler için parasal bir maliyet yaratmayan tanınma, bir gruba ait olma gibi iş görenin çalışma arkadaşları ve yöneticileriyle olan ilişkilerinin iyiliğine odaklanan psikolojik ödüllerdir (Yapraklı ve Yılmaz, 2007: 66; De Gieter ve Hofmans, 2015: 201). İçsel iş ödülleri, mesleki yeterlilik duyguları, iş arkadaşları ile olan ilişkilerin iyiliği iş görenin motive olmasını sağlamaktadır (Richer vd., 2002: 2090). İş görenlerin en iyi finansal teşviklerle mi, finansal olmayan teşviklerle mi motive edileceğine yönelik fikir birliği henüz bulunmamakla birlikte (Khusainova vd., 2018: 3) finansal ödüller uzun zamandır en önde gelen motivatör olarak görülmekle birlikte maaş ve ikramiyeler gibi finansal kazanımların bireyin ekonomik olarak tatminini sağlarken tek başına her çalışana motive etmeye yetmediği de görülmektedir (Ford, Honeycutt ve Simintiras, 2003: 171; Eren, 2010: 467). Yapılan araştırmalar neticesinde finansal olmayan araçlar ile motive olan iş görenlerin kendilerinden beklenen davranışları aktif olarak yerine getirdikleri, bütünüyle görevlerini sahiplendiklerini, görevlerini başarıyla tamamlamak için özen ve kararlılık göstermekte oldukları ifade edilmektedir (Mallin ve diğerleri, 2017: 360). Dolayısıyla iş görenlerin motive edilmesinde tek bir motivasyon unsuruna bağlı kalmaksızın dışsal ve içsel motivasyon unsurlarının bir arada bulunduğu motivasyon uygulamalarına yer verilmesi arzulan faydanın elde edilmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda satış ve tanıtım faaliyetlerini yerine getirmekte olan personelin motivasyonunda finansal ve finansal olmayan araçların göz önüne alınması gerekmektedir (Dutta, 2011: 83). Britton ve Steinbrink satış personelinin motive olmasını sağlayabilecek araçları; finansal araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal olmayan araçlar olmak üzere üç unsura ayırmıştır. Finansal araçlar; alınan ücret, primler, aynı yardımlar olarak gruplandırılırken, dolaylı finansal araçlar; terfi ve terfide adaletli olunması gibi unsurlardan oluşmaktadır. Finansal olmayan araçlar ise; statü, bir gruba ait olma gibi psikolojik desteklerden oluşmaktadır (aktaran Yapraklı ve Yılmaz, 2007: 66).

İşten Ayrılma Niyeti

İş gücünün kaybedilmesi örgütler için geri döndürülemez para ve zaman kaybı anlamına geldiğinden, verimlilik üzerindeki etkisinden dolayı çalışanların işten ayrılma niyetleri pek çok disiplin ve araştırmacı tarafından üzerinde durulan bir konu olmuştur (Richer, Blanchard ve Vallerand, 2002: 2089). İşten ayrılma niyeti kişinin gönüllü olarak çalışmakta olduğu işten ayrılma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Houkes, Janssen, de Jonge ve Nijhuis, 2001: 4). Bir başka tanıma göre ise işten ayrılma niyeti, bireyin bilinçli ve isteyerek çalışmış olduğu örgütten ayrılma düşüncesini ifade etmektedir (Egan, Yang ve Bartlett, 2004: 285-286). Dolayısıyla işten ayrılma niyeti çalışanın örgütten kendisini ayrı düşünmesi ve farklı iş arayışına girme fikri olarak yorumlanmaktadır (Turgut, Soran ve Ateş, 2017: 578). Çalışanların işten ayrılmalarıyla ilgili geliştirilen modellerin büyük kısmı March ve Simon'ın geliştirmiş oldukları modele dayandırılmaktadır (Egan, Yang ve Bartlett, 2004: 285-286). İşten ayrılma niyeti, örgütten ayrılma arzusunun algılanması veya içten içe

fark edilmesi, algılanan hareket kolaylığı olarak iki temel unsur ile ilişkilendirilmektedir. Örgütten ayrılma arzusu iş görenin çalışmış olduğu işteki tatmini ile ilişkilendirilirken, kişinin işiyle ilgili algı ve tutumları kişinin işten ayrılma kararı vermesinde etkili olmaktadır (Lee ve Mitchell, 1994: 51). Hareket kolaylığı ise iş görenin diğer başka iş fırsatlarının (gerek örgüt içinde gerekse de örgüt dışında) olup olmamasına bağlanmaktadır (Jackovsky, 1984: 75). İşten ayrılma niyetinin, işten ayrılma davranışına dönüşmesinin, çalışılan işten ayrılmayı düşünmeyi, farklı iş fırsatlarını araştırmayı, çalışılan işte kalmayı ya da ayrılmaya karar vermeyi kapsayan bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Seyrek ve Oğuz, 2017: 65). Bireylerin işten ayrılma kararı verme sürecinde, işten ayrılmanın hem kolaylığının hem de arzu edilebilirliğinin değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Örneğin iş gören, yapmış olduğu işteki memnuniyetsizlikten dolayı ayrılmak için motive hale gelirse, ayrılma veya kalma kararı vermeden önce alternatif istihdam bulma (hareket kolaylığı) imkânlarını değerlendirmektedir. Bu durumda, bireyin, işyerinde kalma veya ayrılma kararı vermesinden önce mevcut işle ilgili, işyerinde onu tatmin eden ya da tatminsizliğine neden olan unsurları göz önüne alarak nihai kararı vermesi söz konusudur (Jackovsky, 1984: 76).

Mobley, işten ayrılma kararını aşama aşama ortaya koymaktadır. Mobley kişinin işiyle ilgili yaşadığı memnuniyetsizliklerin bireyin işini bırakması hakkında düşünmeye yol açtığını, bunun da iş görenin (2) başka bir iş aramasının beklenen faydayı ve işten ayrılmasının doğuracağı maliyetleri değerlendirmeye başlamasına neden olduğunu ifade etmiştir. Bu değerlendirmeden, (3) alternatif işler aramaya yönelik bir niyet ortaya çıkması daha sonra ise (4) kişinin başka iş alternatiflerini aramaya itmesi durumu söz konusu olmaktadır. Daha sonra kişinin (5) belirlediği alternatiflerin kabul edilebilirliğinin değerlendirilmesi ve (6) bu alternatiflerin şu anki işle kıyaslanması aşaması gelir. Nihayetinde ise (7) kişinin işten ayrılması sonuçlanır (Lee ve Mitchell, 1994: 51)

İş görenlerin işten ayrılması nedeniyle ortaya çıkan pek çok maliyet söz konusu olmaktadır. Bu maliyetlerin en başında işten ayrılan kişinin yerine yeni bir kişinin bulunması için harcanan enerji ve zaman maliyetleridir. Bir kişinin işten ayrılması neticesinde işe uygun kişilerin tespitine ilişkin maliyetler, işe alım, seçim, yerleştirme, eğitim ve geliştirme maliyetlerini beraberinde getirmektedir. Ayrıca bir kişinin işten çıkması durumunda kendisine ödenecek tazminat ve sosyal haklar da artı maliyet gerektirmektedir. Eğer işten ayrılmalar büyük miktarlara ulaşırsa, tam zamanlı işe alım ve seçim uzmanlarının istihdamı söz konusu olacak bu durum ise işletmenin maliyetlerinin daha da fazla artmasına neden olabilecektir (Staw, 1980: 255). Diğer taraftan çalışanların işyerlerinden ayrılmaları yetenekli ve nitelikli iş gücü kaybı anlamına gelecektir. Bu durumda işletmenin üstlenmiş olduğu işe alım ve eğitim maliyetlerinin artmasına sebep olacaktır. Bunun sonucunda ise işletmelerin rekabet gücünde ve yenilik yapma kapasitesinde azalma ve sunulan hizmetin kalitesinde düşüş meydana gelecek olup (Galletta, Portoghese ve Battistelli, 2011:3) örgütsel performansın düşmesine neden olacaktır (Lee, 2018: 523). Bunun yanı sıra işten ayrılan tecrübeli çalışanların kaybı yeni istihdam edilecek personelin kalifiye hale gelmesinin maliyeti ile acemilik evresinde yapacağı hataların da maliyetini beraberinde getirecektir (Eren, 2010: 275). Ayrıca çalışanların işten ayrılma kararları sosyal sermaye açısından incelendiğinde kurulan ilişkilerin kesintiye ve aksamaya uğramasına neden olabilecektir (Lee, 2018: 523). Çalışanların işlerinden ayrılmaları aynı zamanda örgütün müşterilerine

sunmakta olduğu ürün ve hizmetlerin kalitesini sekteye uğratabilecek denli ciddi sorunlara yol açabilmektedir (Dysvik ve Kuvaas, 2010: 622).

Motivasyon İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

İnsanlar genel olarak kendilerini iyi hissettiren durumlara yaklaşmak isterken kendilerini kötü hissettiren durum ve şartlardan uzak kalmak istemektedirler. Dolayısıyla iş görenler çalışmış olduğu örgütteki şartlardan ve durumdan memnun ise o örgütte kalma kararını verecektir. Aksi durumsa ise yani örgütteki çalışma şartları ve koşulları onun istek, arzu ve beklentilerine uymuyorsa bir diğer ifadeyle o kişiyi motive edecek çalışma şartları bulunmuyorsa işten ayrılma kararını verecektir. İş görenin örgütte kalmasının uzun vadede ulaşmayı hedeflediği pozisyonu (müdürlük, yöneticilik) elde edebileceğine olan inancı kişinin örgütte kalmasını sağlayabilmektedir. Diğer taraftan kariyer beklentilerinin karşılanacağına dair beklentileri ve örgüte yapmış olduğu yatırımların (kıdem, kariyer) düzeyi düşük ise kişinin işten ayrılma kararı vermesi olasıdır (Maertz ve Griffeth, 2004: 670-671). Çalışma koşullarıyla ilgili unsurların işten ayrılma niyetiyle önemli oranda korelasyona sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda özellikle işle ilgili olan maaş, kariyer imkanları, karşılanamayan kariyer beklentileri, bilgi ve yeteneğin geliştirilmesine imkân tanımayan iş koşulları kişinin işten ayrılma niyetinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Houkes vd., 2001: 4; Coetsee ve van Dyk, 2018).

Örgütler tarafından tespit edilen ödüllendirme politikaları içinde ücretlerin yükseltilmesi ve ikramiyelerin arttırılması, iş görenlerden ortaya koymuş oldukları performanstan dolayı takdir ve övgüyle bahsedilmesi, daha üst pozisyonlara terfi ettirilmeleri, yüklendikleri sorumluluklarının arttırılması, alınan kararlarda söz sahibi olmalarının sağlanması gibi ödüller yer alabilir (Güçlü, 2006: 73). Çalışanların gelirlerinin temelini oluşturan maaşları, örgütün çalışanlarına yapmış olduğu yatırımı göstermekte olup, aynı zamanda çalışanların işten ayrılma kararlarının engellenmesinde temel unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Cohen ve Gattiker, 1994: 139; Çöl ve Gül: 2005: 296). Örgüt tarafından verilen ödüller çalışanlardan istenen davranış ve tutumları göstermelerini sağlarken, işten ayrılma ve işe devamsızlık gibi istenmeyen davranışların da önüne geçebilmektedir (De Gieter ve Hofmans, 2015: 200). Çalışanlarda, örgütün kendilerine hak ettiği ödülleri vermediği düşüncesinin oluşması halinde ise çalışanın örgütlerinden ayrılma istekleri artabilir (Steers, 1977: 53; Mathie ve Zajac, 1990: 177). Örgüt tarafından verilen ödüllerin çalışanların işten gelen arzu ve istekle çalışmalarının sağlanmasını temin etmek bir başka ifadeyle iş görenlerin motivasyonlarının sağlanması için, ödül verilmesinde temel oluşturan performans değerlendirme sistemlerinin adalet temeline oturtulması ve çalışanın yetenek, çaba ve performansının değerlendirmede göz önünde bulundurulması gerekir (Bakan, 2011: 141). Aksi takdirde performansın adil şekilde değerlendirilmemesi durumunda iş görenlerin işlerinde mutsuz olacakları, motivasyon kaybına uğrayacakları ve işten ayrılma isteklerinin artacağı ifade edilmektedir (Poon, 2004: 325). Dolayısıyla çalışanın ortaya koymuş olduğu çabaya uygun ödüllerin verilmemesi durumunda çalışanın örgütten ayrılmayı seçmesi olasılığı fazladır (Penley ve Gould, 1988: 48). Bununla birlikte örgütlerin, iş görenlerin kariyer olanaklarının geliştirilmesi kapsamında destekleyici tutum alması ve kariyer imkânlarının objektif esaslara dayalı olarak tüm çalışanlara hak ettikleri şekilde fırsat tanınması iş görenlerin işten ayrılma isteklerinin azaltılmasında etkili olacaktır (Younis ve diğerleri, 2013: 1-2). Diğer taraftan çalışanların

kariyer beklentilerini karşılayacak örgütsel uygulamaların yetersizliği, yöneticilerin çalışanlarını desteklememesi, kariyer gelişimine imkân vermeyen örgüt politikalarının varlığı iş görenlerin işten ayrılma niyetlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Janssen, De Jonge, Bakker, 1999: 1363). Ayrıca yöneticilerin astlarına karşı göstermiş olduğu yapıcılıktan uzak tutum ve davranışları, çalışanlarına kötü davranan ve sözlü veya sözsüz tehditler, korkutma ve zorlama gibi kötü davranışlarda bulunan yöneticilerin varlığı da çalışanların motivasyonlarını bozarak işten ayrılma kararları vermelerinde etkili olmaktadır (Coetzee ve van Dyk, 2018: 376; Eren, 2010: 276). Bunun yanı sıra işten ayrılma oranlarının yüksek düzeyde olması örgütte çalışmaya devam eden diğer çalışanların da moralinin bozulmasına neden olabilecektir (Bonnenberger vd., 2014: 12). Böylelikle örgütte çalışmaya devam eden iş görenler işyerlerinde kendi kaderlerini sorgular hale gelerek kendilerini kolay harcanabilir çalışanlar olarak görme eğilimine girebilir. Bu durum ise çalışanların işlerinde kalma motivasyonlarını sorgulamalarına neden olabilir. Dolayısıyla çalışanların işten ayrılmaları başka çalışanlar içinde rol model teşkil ederek örgütte kalan çalışanların da kendileri için başka alternatif arayışına girmelerine sebep olabilir (Staw, 1980: 257).

Motivasyon her örgüt için çalışanların fazladan çaba ve gayret göstermelerini sağlayan bir kavramdır. Çalışanların ortaya koyacakları çabaların etkinliği ve başarısı iş görenlerin sahip olduğu motivasyon düzeylerine bağlıdır. İş görenlerin yeterli düzeyde motive olmadığı durumlarda sahip oldukları beceri ve yeteneklerini örgüte katkısından ziyade kendi çıkarları doğrulturursa kariyer başarısını arttırmak için kullanma eğilimleri artmaktadır (Shah ve Asad, 2018: 511; Kimura, Bande ve Fernández-Ferrín, 2019: 199). Diğer bir ifadeyle örgüt, iş gören için bir araç olup kendini geliştirdikten ve yeteneğini kanıtladıktan sonra kendisi için daha motive edici şartlara sahip olduğu başka bir örgüte geçiş için mevcut örgütünü kullanmakta ve ayrılık kararını verebilmektedir.

Yöntem

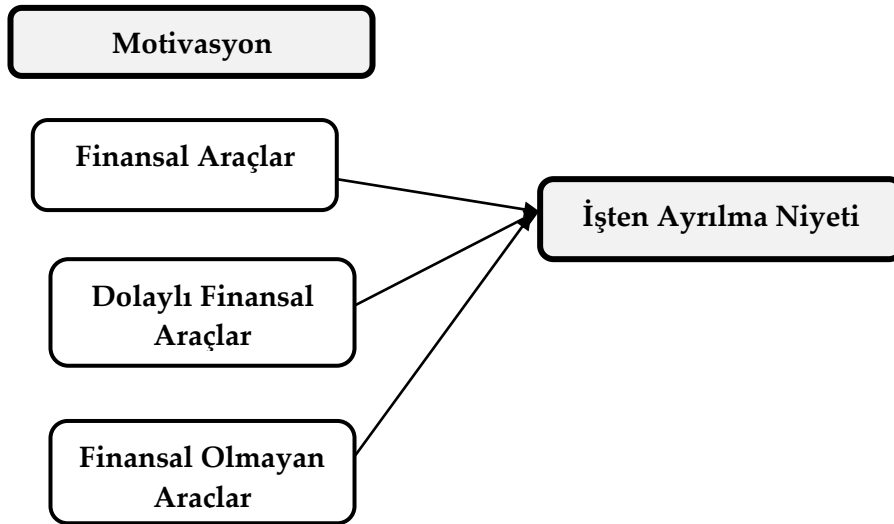
Araştırma Modeli

Yapılan bu araştırma ile tıbbi tanıtım uzmanlarının (tıbbi mümessillerin) finansal araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal olmayan araçlar bağlamında motivasyonlarının işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda bağımsız değişken olarak belirlenen finansal araçların, dolaylı finansal araçların ve finansal olmayan araçların bağımlı değişken olarak belirlenen işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmaktadır. Araştırma modeli olarak aşağıda Şekil-1'de görülen model değerlendirilecek olup aşağıda sunulan hipotezlerin sınanması yapılacaktır.

H1: Motivasyon faktörlerinden finansal araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi vardır.

H2: Motivasyon faktörlerinden dolaylı finansal araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi vardır.

H3: Motivasyon faktörlerinden finansal olmayan araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma modeli

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Mersin’de görev yapmakta olan tıbbi tanıtım uzmanları oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplanmasında kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Müdad (Mümessil Dayanışma Derneği) verilerine göre Mersin’de tıbbi tanıtım uzmanlarının (tıbbi mümessillerin) 380 adet olduğu belirlenmiştir (Müdad, 2019). % 95 güven aralığı ve % 5 hata düzeyinde 1000 kişilik bir evrenin örneklem büyüklüğünün 278 olması gerekmektedir (Tosunoğlu ve Yeşilçelebi, 2016: 77). Bu çerçevede veri toplama tekniği olarak kullanılan anket için eksik, hatalı ve geri dönmeyen anketler dikkate alınarak 300 kişi üzerinde uygulama gerçekleştirilmiş ve toplam 204 anket değerlendirmeye alınmıştır. Yapılacak faktör analizleri için 200 ve üzerinde kullanılabilir veri olması yeterli olarak kabul edilmektedir (Aksu, Eser ve Güzeller, 2017: 25-26).

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama aracı olan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların bireysel özelliklerine (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, deneyim süresi, medeni durum) yer verilirken, ikinci bölümde motivasyonun sağlanması için 28 madde ve üç temel boyuttan (finansal araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal olmayan araçlar) oluşan motivasyon ölçeği, üçüncü bölümde ise 3 maddeden oluşan işten ayrılma niyeti ölçeği yer almaktadır. Çalışanların motivasyonunu ölçmek için Yapraklı ve Yılmaz’ın (2007) yaptıkları araştırmada kullandıkları finansal, dolaylı finansal ve finansal olmayan araçlar değişkenlerini esas alan motivasyon ölçeği kullanılmıştır. İş görenlerin işten ayrılma niyetlerine ilişkin ise Fichman, Jenkins ve Klesh’in (1979) geliştirdiği (Turnover intention scale of Michigan Organizational Assessment Questionnaire) işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama sürecinde katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgilendirme yapılmış, araştırmaya dâhil olmayı kabul edenlere anket uygulaması yapılmıştır. Eksik ve hatalı anketler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmada ölçeklerin yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi uygulanmış ve iç tutarlığına ilişkin güvenilirliğini test etmek amacıyla da Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma modeli üzerinde belirlenen hipotezleri test etmek için ise korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Analizlerde güven aralığı (anlamlılık düzeyi) 0,05 olarak kabul edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 20 demo for Windows programı kullanılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya dâhil olan örneklem grubuna bireysel özelliklere ilişkin dağılım Tablo 1'de sunulmuştur. Aşağıda yer alan Tablo 1'deki bulgulara göre, katılımcıların %52,9' u erkek, % 47,1'i bekâr, % 59,3'ü 31-40 yaş grubu, %47,5'i lisans mezunu çalışanlardan oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	108	52,9
	Kadın	96	47,1
Medeni durum	Evli	158	77,5
	Bekâr	46	22,5
Yaş	21-30 Yaş	18	8,8
	31-40 Yaş	121	59,3
	41 ve üzeri	65	31,9
Eğitim Düzeyi	Lise	8	3,9
	Ön Lisans	88	43,1
	Lisans	97	47,5
	Lisansüstü	6	2,9
Deneyim Süresi	1-5 Yıl	36	17,6
	6-10 Yıl	71	34,8
	11-15 Yıl	44	21,6
	16 Yıl ve üzeri	53	26
Toplam		204	100,0

Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Verilerin analizinde kullanılan testler parametrik ve parametrik olmayan testler olarak 2 gruba ayrılmakta olup verilerin normal dağılım göstermesi halinde parametrik testlerin kullanılabileceği ifade edilmektedir. Araştırmada veri analizine geçilmeden önce verilerin normallik varsayımına uyup uymadığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine ilişkin analiz yapılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerinin +2,0 ile -2,0 arasında olması durumunda da verinin normal dağılım gösterdiği varsayılmaktadır (aktaran Karşı, Demirel ve Kurşun, 2020: 98). Bu tanım doğrultusunda ölçeklere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2'de sunulmuş olup toplanan verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri

tanımlanan sınırların içerisinde. Dolayısıyla veriler normal dağılıma sahip olup parametrik testler yapılabilir.

Tablo 2. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	Çarpıklık Değerleri	Basıklık Değerleri
Finansal Araçlarla Sağlanan Motivasyon	-,293	-,375
Dolaylı Finansal Araçlar ile Sağlanan Motivasyon	-,958	,690
Finansal Olmayan Araçlar ile Sağlanan Motivasyon	-,712	,605
İşten Ayrılma Niyeti	1,114	,20

Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için cronbach alpha değerleri hesaplanmıştır. Motivasyon ölçeğinde yer alan finansal, dolaylı finansal ve finansal olmayan araçlara ilişkin boyutların cronbach alpha değerleri sırasıyla 0.652, 0,806, 0,879, işten ayrılma niyeti ölçeğine ait cronbach alpha değeri ise 0,948 olarak tespit edilmiştir. Bu güvenilirlik değerlerinin kabul edilebilir değerler sınırı içerisinde olduğunu söylemek mümkündür (Uzunsakal ve Yıldız, 2018: 19). İşten ayrılma niyeti ölçeği için uygulanacak faktör analizi öncesi yapılan KMO testi sonucu Tablo 3'te görülmektedir. Barlett testi sonucu 588.554 değeri ve $p=0.000<0.05$ düzeyi ile Kaiser-Meyer-Olkin örneklem değeri 0.773 olarak tespit edilmiş olup; bu değerler ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016: 207). İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğinde yer alan 3 maddeye yapılan faktör analizi sonucu 1 boyut belirlenmiştir. Verilere uygulanan temel bileşenler analizinde varimax faktör döndürme seçeneği kullanılmıştır. 3 değişkenin bir faktör altında, toplam varyansın % 90,570'ini açıkladığı Tablo- 4'te görülmektedir, Tablo 3'te işten ayrılma niyeti ölçeğine ilişkin faktör yükleri ve faktör boyutlarının belirlendiği tablo görülmektedir.

Tablo 3. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Bileşen Matrisi ^a	
	Bileşen
	1
1.Önümüzdeki yıl içerisinde aktif olarak iş aramayı düşünüyorum.	,952
2. İşimden ayrılmayı sık sık düşünüyorum.	,946
3.Önümüzdeki yıl muhtemelen yeni bir iş arayacağım.	,957
Öz değer Katsayısı	2,717
Açıklanan Varyans %	90,570
Toplam Açıklanan Varyans	90,570
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü	,773
Yaklaşık Chi-Square	588,554
Bartlett Küresellik Testi df	3
Sig.	,000

Faktörleştirme Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi.

Motivasyon Ölçeğinin faktör desenini ortaya koymak amacıyla faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi; döndürme yöntemi olarak da dik döndürme yöntemlerinden

varimax yöntemi seçilmiştir. Maddeler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilecek faktör sayısını belirleyebilmek için özdeğer ve varyans yüzdelerinden yararlanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda 28 madde için öz değeri 1'in üzerinde üç bileşen ve toplam varyansın % 51,883 oranında katkı yaptığı tespit edilmiştir. Özdeğer ve varyans yüzdelerinden elde edilen veriler doğrultusunda analizin üç faktör için yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan bu araştırmada kullanılan motivasyon ölçeği Yapraklı ve Yılmaz (2007) tarafından yapılan motivasyon ve iş tatmini arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada kullanılan ölçektir. Ankette yer alan ve motivasyon boyutlarını ölçmede kullanılan 28 adet ifadeden elde edilen veriler varimax yöntemi ile dönüştürülerek faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre üç boyut elde edilmiştir. Bu boyutlar Yapraklı ve Yılmaz (2007) tarafından yapılan araştırmada ortaya çıkan faktöriyel yapıdadır. Faktörler Yapraklı ve Yılmaz'ın (2007) araştırmasında "finansal olmayan araçlar", "dolaylı finansal araçlar" ve "finansal araçlar" olarak isimlendirilmiştir. Bu çalışmada da motivasyonu ölçen faktörlere işaret ettiği düşünülen maddeler Faktör:1 (finansal olmayan araçlar) 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23.,24.,25.,26.,27. ve 28. maddelerden oluşmaktadır. Faktör :2 (dolaylı finansal araçlar) 5.,6., 7.,8.,9.,10.,11.,12.,13.,14. ve 15.maddelerden, Faktör: 3 (finansal araçlar) ise 1.,2.,3., ve 4. maddelerden oluşmaktadır. Yapılan bu çalışmada da motivasyon ölçeğine ilişkin boyutlandırma ve maddelerin boyutlara dâhil olması Yapraklı ve Yılmaz tarafından kullanılan ölçek ile paralellik göstermektedir. Ölçeğin faktör sayısı belirlendikten sonra maddelerin faktörlere dağılımı incelenmiştir. Bu çerçevede maddelerin binişiklik ve faktör yük değerlerinin kabul düzeyini karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Faktör yük değeri maddelerin faktörlerle olan ilişkilerini açıklayan bir katsayıdır. Maddelerin ait oldukları faktördeki yük değerlerinin yüksek olması beklenmektedir. Diğer taraftan bir maddenin faktör yük değerinin düşük olması o maddenin söz konusu faktörle yeterince güçlü bir şekilde ilişkili olmadığını göstermektedir. Alinyasında bir maddenin faktör yük değeri için asgari büyüklüğün 0,40 olması gerektiğine ilişkin görüş bulunmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016: 194). Faktör yük değerinin 0,40'ın altından olması ve söz konusu maddenin birden fazla faktöre yüklenmesi durumunda söz konusu madde analiz dışı bırakılabilir (Çokluk vd., 2012: 233-234). Motivasyon Ölçeğinin faktör yapısını ortaya çıkartmak amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizinde, faktör yük değeri ,40 olarak belirlenmiştir. Ayrıca alanyazında bir faktörün en az 3 madde içermesi gerektiği belirtilmiştir. Faktör yükleri faktörlerin kararlılığını belirtir. Bir faktörün kararlı olabilmesi için en az 3 maddeden oluşması ve faktör yüklerinin de yüksek olması gerekmektedir (Karaman, Atar ve Çobanoğlu Aktan, 2017: 1180). Motivasyon Ölçeğinin faktör yapısını ortaya çıkartmak amacıyla aşağıda yer alan Tablo 4'te açımlayıcı faktör analizi sonuçları görülmektedir. Yapılan analiz sonucu bazı maddelerin faktör yük değerlerinin düşük ve birden fazla faktöre yüklendiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda faktör yük değeri 0,40'ın altında olan maddeler ile birden fazla faktöre yüklendiği tespit edilen maddeler ve kendi boyutunda olması gerekirken birden fazla faktöre yüklenen maddeler analiz dışında bırakılmıştır. Yapılan analizler sonucunda 14 ifadenin üç faktör altında, toplam varyansın % 62,447'sini açıkladığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Motivasyon Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Boyutlar ve Faktör Yükleri

Satış Gücünün Motivasyonu Bağlamında Finansal, Dolaylı Finansal ve Finansal Olmayan Araçların Çalışanların İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi

	Finansal Olmayan Araçlar	Dolaylı Finansal Araçlar	Finansal Araçlar
1.Firmamın verdiği ücret motive olmamı sağlamaktadır	,167	,235	,792
2. Firmam yılsonu prim ve ikramiye vermektedir	,171	,354	,577
3.Firmamda uygulanan prim oranlarının diğer firmalara oranla yüksek olduğuna inanmaktayım	,160	,122	,716
6.Firmamda gösterdiğimiz üstün başarılar ödüllendirilmektedir	,253	,592	,357
8.Firmamın verdiği ek imkânların otomobil, konaklama) yeterli olduğunu düşünmekteyim	,232	,652	,361
13. Firmamda adıma düzenlenen bir sağlık sigortası bulunmaktadır	-,001	,817	,162
14. Firmamda bilgi ve yetenek seviyemizi arttırmak için hizmet içi eğitim programı düzenlemektedir	,114	,820	,167
16. Yöneticim bana güven duymaktadır	,713	,012	-,012
18. Yöneticim beni tanımaya ve iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.	,737	,039	,316
19.Yöneticim genellikle söylediklerimi özenli bir şekilde dinlemektedir	,813	,025	,228
20.Yöneticim, fikirlerimizle kararlara katılmamızı sağlamaktadır	,826	,197	,204
21.Firmamın bana yüklediği sorumluluk işimle uyumludur	,595	,519	-,101
22.Firmamda bana verilen yetki, sorumluluklarımı yerine getirmemi sağlamaktadır	,665	,255	,126
27.Yöneticim şikâyet ve isteklerimi dikkate almaktadır	,709	,257	,275
Öz değer Katsayısı	5,761	1,937	1,045
Açıklanan Varyans %	41,148	13,837	7,462
Toplam Açıklanan Varyans	41,148	54,985	62,447
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü	,848		
Yaklaşık Chi-Square		1381,233	
Bartlett Küresellik Testi df		91	
Sig.		,000	

Faktörleştirme Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi.

Rotasyon Yöntemi: Varimax ile Kaiser Normalizasyonu

Yukarıda yer alan Tablo 4'te görüleceği üzere toplam varyansın açıklanmasında % 41,148'lik bir oranda finansal olmayan araçların ağırlığının olduğu, % 13,837 oranında dolaylı finansal araçların olduğu ve % 7,462'lik bir oranda ise finansal araçların ağırlığının olduğu tespit edilmiştir. Sosyal bilimlerde açıklanan varyansın %40 ile % 60 arasında olması yeterli kabul edilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016: 197). Ölçeğe ilişkin faktör yükleri ve faktör boyutlarının belirlenmesine ilişkin bilgiler aşağıda yer alan Tablo- 4'te görülmektedir.

Hipotez Testleri

Aşağıda yer alan Tablo 5' görüleceği üzere yapılan analizler neticesinde finansal araçlara ilişkin ortalamaların (ort=3,82), dolaylı finansal araçlara ilişkin ortalamaların (ort=3,78) , finansal olmayan araçlara ilişkin ortalamaların (ort=3,85) ve işten ayrılma niyetine ilişkin ortalamaların ise (ort=2,28) olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar işten ayrılma niyeti düzeyinin düşük ortalamaya sahip olduğunu, finansal, dolaylı finansal ve finansal olmayan araçlara ilişkin ortalamaların ise yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.Finansal olmayan, dolaylı finansal ve finansal araçlar ile işten ayrılma niyetleri ile arasındaki ilişkiyi tespit etmek için korelasyon (correlation) analizi yapılmıştır. Korelasyon katsayısı -1 ile + 1

arasında değer almaktadır. Katsayı -1 ise negatif tam yönlü ilişki +1 ise pozitif yönlü tam ilişki vardır anlamına gelmektedir. Finansal olmayan araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal araçlar unsurları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin değerlendirilmesine yönelik yapılan korelasyon analizi sonuçları aşağıda yer alan Tablo 5'te sunulmaktadır. Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre işten ayrılma niyeti ile finansal olmayan araçlar ($r = -0,522$; $p < 0,001$), dolaylı finansal araçlar ($r = -0,407$; $p < 0,001$) ve finansal araçlar ($r = -0,437$; $p < 0,001$) arasında negatif yönlü istatistik önemde orta düzeyde doğrusal ilişki bulunmuştur. Korelasyon analizi ile işten ayrılma niyeti ile finansal olmayan araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal olmayan araçlar arasında ilişki olduğu tespit edilmiş olup işten ayrılma niyetini tahminlemeyi sağlayan regresyon modeli kurulabilir.

Tablo 5. Motivasyon Unsurları ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Korelasyonlar^a

		Finansal Olmayan Araçlar	Dolaylı Finansal Araçlar	Finansal Araçlar	İşten Ayrılma Niyeti
Finansal Olmayan Araçlar	Pearson Korelasyonu	1	,457**	,460**	-,522**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	Ortalama=3,85				
	Standart S.=,59				
Dolaylı Finansal Araçlar	Pearson Korelasyonu	,457**	1	,582**	-,407**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	Ortalama=3,78				
	Standart S.=,83				
Finansal Araçlar	Pearson Korelasyonu	,460**	,582**	1	-,437**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	Ortalama=3,82				
	Standart S.=,62				
İşten ayrılma niyeti	Pearson Korelasyonu	-,522**	-,407**	-,437**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	Ortalama=2,28				
	Standart S.=1,53				
**0.01 anlamlılık düzeyine sahip (2-yönlü).					
N		204	204	204	204

Aşağıda yer alan Tablo 6'da işten ayrılma niyetini tahminlemeye yarayan regresyon modeli kurulmuştur. Bu modelde bağımlı değişken olarak işten ayrılma niyeti, bağımsız değişkenler olarak; finansal olmayan araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal araçlar modele dâhil

edilmiştir. Regresyon analizinin ön koşullarından biri değişkenler arasında karşılıklı bağımlılık sorununun (multicollineratif problem) olmaması ile ilgilidir. Karşılıklı bağımlılığın en önemli göstergelerinden bir tanesi varyans büyütme faktörüdür (VIF). Değişkenlerin VIF değerlerine bakıldığında ise finansal olmayan araçlar için 1,630, dolaylı finansal araçlar için 1,625 ve finansal araçlar için 1,362 olarak tespit edilmiştir. Bu değer kritik değer olan 10'dan küçük olduğundan karşılıklı bağımlılık olmadığı sonucuna varılacaktır.

Tablo 6. İşten Ayrılma Niyetini Tahminlemeye Yarayan Motivasyon Regresyon Modeli

Model	R	R Kare	Düzenlenmiş R Kare	Tahmin Edilen Standart Hata		
1	,575 ^a	,331	,321	1,26088		
VIF Değerleri: Finansal Olmayan Araçlar:1,630, Dolaylı Finansal Araçlar:1,625, Finansal Araçlar:1,362						
ANOVA ^a						
Model		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
1	Regresyon	157,258	3	52,419	32,972	,000 ^b
	Artan	317,962	200	1,590		
	Toplam	475,220	203			

a. Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti

b. Yordayıcılar: (Constant), Finansal Olmayan Araçlar, Dolaylı Finansal Araçlar, Finansal Araçlar

Tablo 6'da yer alan ANOVA bölümünde F testinin significance değeri 0,05'ten küçük olduğundan ($,000 < 0,05$) regresyon modeli önemlidir. Yani bu regresyon denklemi tahminde kullanılabilir. Modelde işten ayrılma niyeti ile motivasyon alt boyutları arasındaki korelasyon katsayısının ($r=0,575$) ve Determinasyon katsayısının ($R^2=0,331$) olduğu gözlemlenmektedir. Finansal araçların, dolaylı finansal araçların ve finansal olmayan araçların çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde % 33,1'lik bir etkisinin olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle bireylerin işten ayrılma niyetlerinin % 33,1'lik kısmını iş görenlerin motive olmasını sağlayan motivasyon unsurları (finansal araçlar, dolaylı finansal araçlar ve finansal olmayan araçlar) ile açıklanmaktadır.

Tablo 7. Katsayılar^a

Model	Standardize Edilmeyen Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar		Sig.
	B	Std Hata	Beta		

	(Sabit)	7,760	,573		13,538,000
1	Finansal Olmayan Araçlar	-,920	,164	-,378	-5,596,000
	Dolaylı Finansal Araçlar	-,224	,135	-,122	-1,658,099
	Finansal Araçlar	-,340	,131	-,192	-2,603,010

a. Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti

Yukarıda yer alan Tablo 7'da ise motivasyon alt boyutlarına ait regresyon katsayıları incelendiğinde, finansal olmayan araçlar ($p < 0,001$) ile finansal araçların ($p = 0,10$) işten ayrılma niyetini tahminlemede istatistik öneme sahip olduğu gözlemlenmekte olup finansal olmayan araçların işten ayrılma niyetini tahminleme etkisi ($\beta = -0,920$), finansal araçların tahminleme ($\beta = -0,340$) etkisinden daha fazladır. Ayrıca dolaylı finansal araçların işten ayrılma niyetini tahminlemede istatistik öneme sahip olmadığı tespit edilmiştir ($0,099 > 0,05$). Bu çerçevede H1: Motivasyon faktörlerinden finansal araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi vardır ve H3: Motivasyon faktörlerinden finansal olmayan araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi vardır hipotezleri kabul edilirken, H2: Motivasyon faktörlerinden dolaylı finansal araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi vardır hipotezi reddedilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Mal ve hizmet üretmek için kurulan örgütlerin en önemli unsuru insandır. Nitelikli ve yetişmiş insan kaynağına sahip olmak işletmelerin başarılı olmalarında ve rekabetçi güce sahip olmalarında temel anahtardır. Bu nedenle insan kaynağının motive edilmesine önem verilmesi gerekmektedir (Güney, 2015: 69). Her geçen gün örgütler müşterilerine daha iyi hizmet etmek ve rekabette bir adım daha öne geçmek için çalışanlarına yaptıkları harcamaları arttırmaktadır. Çalışanların, örgütlerinden ayrılmalarının yaratacağı maliyetler ile yeni personelin işe alım ve alıştırma maliyetleri için yapılan harcamaları iş birimleri ve örgütler açısından önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Lee ve Mitchell, 1994: 51). İşletmelerin çalışanlarına sunmuş oldukları finansal ve finansal olmayan araçlar çalışanların kendilerini yapmış oldukları işle bütünleştirmesi sonucunu doğurarak işten ayrılma niyetlerinin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır (Halbesleben ve Wheeler, 2008: 246). Yapılan araştırmada satış gücünün motivasyonu bağlamında finansal araçların, dolaylı finansal araçların ve finansal olmayan araçların iş görenlerin işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda işten ayrılma niyeti ile finansal olmayan araçlar ($r = -0,522$; $p < 0,001$), dolaylı finansal araçlar ($r = -0,407$; $p < 0,001$) ve finansal araçlar ($r = -0,437$; $p < 0,001$) arasında orta düzeyde negatif yönde istatistik önemi doğrusal ilişki bulunmuştur. Ayrıca finansal olmayan araçlar ($p < 0,001$) ile finansal araçların ($p = 0,10$) işten ayrılma niyetini istatistiksel önemde etkilediği ve finansal olmayan araçların işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin ($\beta = -0,920$), finansal araçların etkisinden ($\beta = -0,340$) daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra dolaylı finansal araçların çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Shah ve Asad (2018) tarafından banka çalışanları üzerine yapılan bir çalışmada içsel ve dışsal motivasyon unsurları ile işten ayrılma niyeti arasında ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur (s:516). Kim tarafından (2018) kamu sektörü üzerine yapılan bir çalışmada da içsel motivasyon unsurlarının işten ayrılma isteği üzerinde negatif etkisi olduğu tespit edilirken, dışsal motivasyon unsurlarının işten ayrılma niyeti üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilememiştir (Kim, 2018: 486). Organize sanayi bölgesi çalışanlarına yönelik yapılan çalışmada da motivasyon ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir (İyidemirci ve Aydın, 2018: 142). Yıldız, Savcı ve Kapı (2014) tarafından kamu kuruluşu çalışanlarına yönelik yapılan çalışmada da işin ilgi çekici olması, yapılan işin takdir edilmesi, kararlara katılma, iş güvencesi, iyi bir ücret, terfi ve yükselme amirle ilişkiler, ödüllendirme ve takdir, ücret ve çalışma koşulları, yükselme olanakları, işin kendisi ve işbirliği olarak temel olarak altı boyuttan oluşan çalışmada motive edici faktörlerden ücret, çalışma koşulları ve çalışanlar arası işbirliği işten ayrılma niyetini negatif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ali ve Baloch (2009) tarafından Pakistan'da tıbbi tanıtım uzmanları üzerine yapılan bir çalışma da örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki incelenmiş, Mishra ve Bhatnagar tarafından (2010) Hindistan'da yapılan çalışmada ise duygusal uyumsuzluğun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan literatür incelemesinde, satış gücünün motivasyonu bağlamında tıbbi tanıtım uzmanları özelinde, finansal araçların, dolaylı finansal araçların ve finansal olmayan araçların iş görenlerin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesine yönelik ülkemizde yapılan herhangi bir yayının olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmayla literatürdeki eksikliğin giderilmesine yönelik önemli katkının sağlanacağı düşünülmektedir.

Motivasyondaki temel nokta farklı kişilerin farklı şeylerle motive olabilecekleri gerçeğinin kabul edilmesidir. Dolayısıyla tıbbi tanıtım uzmanlarının motivasyonu için birçok farklı ihtiyacın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu ihtiyaçlar; alınan ücret, prim ve ikramiyeler olabileceği gibi takdir edilme ve terfi, başkalarını etkileme, saygı duyulma (tavsiye verebilecek uzman olarak değerlendirilmesi isteği), kendi belirlemiş olduğu rutinine müdahale edilmemesi, başarı (daha fazla para ve zorlu hedefler), kendi belirlediği uygulamaların doğruluğuna ve haklılığına inanılması ihtiyaçlarıdır. Ayrıca çalışanların kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri iş ortamlarının yaratılması, yöneticilerin çalışanların gelişimine duyarlı bir yapıda olmaları, geri bildirimde bulunmaları, çalışma arkadaşları ve yöneticiler ile olan ilişkilerin geliştirilmesi, örgüt içinde arkadaşlığı pekiştirme ve takım olma bilincini sağlayacak uygulamaları hayata geçirilmesi iş görenlerin motivasyonlarını arttırarak işten ayrılma niyetlerinin azalmasını sağlayabilir. Bununla birlikte yöneticiler çalışanların ihtiyaçlarını, değerlerini ve davranışlarını gözlemleyerek onlara uygun motivasyon programlarını hayata geçirmelidirler. Böylelikle çalışanların ihtiyaçları ve değerleri iyi şekilde anlaşılabilir ve onlara uygun teşvikler ve ödüller verilerek satış personelinin motivasyonunda doğru yönde önemli adımlar atılabilir. Çalışanların işlerini yapmaları için onlara serbesti tanınması, işleri kendilerinin planlamalarına izin verilmesi alınacak kararlarda fikirlerinin sorulması ve verdikleri bu fikirlerin alınan kararlara yansıtılması iş görenlerin motivasyonlarını sağlayacaktır. Diğer taraftan iş görenlerin kişisel olarak gelişimlerine katkı sağlayacak iş rotasyonlarının yapılması, kariyer danışmanlığı hizmetinin verilmesi, kariyer planlamalarının yapılması, sorumluluklarının arttırılması iş görenlerin motivasyonlarını arttırarak işten ayrılma kararlarının verilmesinin önüne geçilebilir.

Kaynakça

- Aguenza, B. B. & Som, A. P. M. (2012). Motivational factors of employee retention and engagement in organizations. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 1 (6), 88- 95.
- Ali, N., & Baloch, Q. B. (2009). Predictors of organizational commitment and turnover intention of medical representatives: An empirical evidence of Pakistani companies. *Journal of Managerial Sciences*, 3(2), 263-273.
- Bakan, İ. (2011). *Örgütsel bağlılık kavram, kuram, sebep ve sonuçlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Baron, R. A. (1991), Motivation in work settings: Reflections on the core of organizational research. *Motivation and Emotion*, 15 (1), 1-8.
- Bayrak Karşlı, M., Demirel, T., & Kurşun, E. (2020). Paragraf sorularında farklı okuma stratejilerinin göz izleme metrikleriyle incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 91-106.
- Bonenberger, M., Aikins, M., Akweongo, P., & Wyss, K. (2014). The effects of health worker motivation and job satisfaction on turnover intention in Ghana: a cross-sectional study. *Human resources for health*, 12(1), 1-12.
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, D., & Klesh, J. (1979) The Michigan organizational assessment questionnaire. Unpublished Manuscript, University of Michigan, Ann Arbor, MI.
- Coetzee, M., & Van Dyk, J. (2018). Workplace bullying and turnover intention: Exploring work engagement as a potential mediator. *Psychological reports*, 121(2), 375-392.
- Cohen, A., & Gattiker, U. E. (1994). Rewards and organizational commitment across structural characteristics: A meta-analysis. *Journal of Business and Psychology*, 9(2), 137-157.
- Çokluk, Ö., Şekercioglu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çöl, G., & Gül, H. (2005). Kişisel özelliklerin örgütsel bağlılık üzerine etkileri ve kamu üniversitelerinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 291-306.
- DeConinck, J., & DeConinck, M. B. (2017). The relationship between servant leadership, perceived organizational support, performance, and turnover among business to business salespeople. *Archives of Business Research*, 5(10), 57-71.
- De Gieter, S., & Hofmans, J. (2015). How reward satisfaction affects employees' turnover intentions and performance: an individual differences approach. *Human Resource Management Journal*, 25(2), 200-216.
- DUTTA, B. (2011), *Sales and distribution management*. New Delhi: International Publishing House.
- Dysvik, A., & Kuvaas, B. (2010). Exploring the relative and combined influence of mastery-approach goals and work intrinsic motivation on employee turnover intention. *Personnel review*, 39 (5), 622-638.

- Egan, T. M., Yang, B., & Bartlett, K. R. (2004). The effects of organizational learning culture and job satisfaction on motivation to transfer learning and turnover intention. *Human resource development quarterly*, 15(3), 279-301.
- Eren, E. (2010). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta.
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, D., & Klesh, J. (1979). The Michigan organizational assessment questionnaire. *Unpublished manuscript, University of Michigan, Ann Arbor*, 71-138.
- Ford, J. B., Honeycutt, E., & Simintiras, A. (2003). *Sales management: A global perspective*. NY:Routledge.
- Gagné, M., & Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational behavior*, 26(4), 331-362.
- Galletta, M., Portoghese, I., & Battistelli, A. (2011). Intrinsic motivation, job autonomy and turnover intention in the Italian healthcare: The mediating role of affective commitment. *Journal of Management research*, 3 (2), 1-19.
- Gillespie, E. A., & Noble, S. M. (2017). Stuck like glue: the formation and consequences of brand attachments among salespeople. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 37(3), 228-249.
- Güçlü, H. (2006), *Turizm sektöründe durumsal faktörlerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi*. (Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir). Erişim adresi:<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/2867?locale-attribute=en>
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*, İstanbul: Nobel.
- Güney, S. (2015), *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Nobel.
- Gürbüz, S. (2017). *İnsan kaynakları yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama*. Ankara: Seçkin.
- Halbesleben, J. R., & Wheeler, A. R. (2008). The relative roles of engagement and embeddedness in predicting job performance and intention to leave. *Work & Stress*, 22(3), 242-256.
- Houkes, I., Janssen, P. P., de Jonge, J., & Nijhuis, F. J. (2001). Specific relationships between work characteristics and intrinsic work motivation, burnout and turnover intention: A multi-sample analysis. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(1), 1-23.
- İyidemirci, H., & Aydın, B. (2018). Motivasyon, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma; Ostim Organize Sanayi Bölgesi örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 131-144.
- İEİS,(2019). Dünya ilaç pazarı. <http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/indicators/32/dunya-ilac-pazari>.Erişim tarihi:16.06.2019.
- Jackofsky, E.F. (1984). Turnover and job performance: An integrated process model. *Academy of Management review*, 9(1), 74-83.
- Janssen, P. P., De Jonge, J., & Bakker, A. B. (1999). Specific determinants of intrinsic work motivation, burnout and turnover intentions: a study among nurses. *Journal of advanced nursing*, 29(6), 1360-1369.

- Johnson, J. S., & Sohi, R. S. (2017). Getting business-to-business salespeople to implement strategies associated with introducing new products and services. *Industrial Marketing Management*, 62, 137-149.
- Karaman, H., Atar, B., & Çobanoğlu Aktan, D. (2017). Açımlayıcı Faktör Analizinde Kullanılan Faktör Çıkartma Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 37(3), 1173-1193.
- Khusainova, R., de Jong, A., Lee, N., Marshall, G. W., & Rudd, J. M. (2018). (Re) defining salesperson motivation: current status, main challenges, and research directions. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 38(1), 2-29.
- Keaveney, S. M., & Nelson, J. E. (1993). Coping with organizational role stress: Intrinsic motivational orientation, perceived role benefits, and psychological withdrawal. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 21(2), 113-124.
- Kim, J. (2018). The contrary effects of intrinsic and extrinsic motivations on burnout and turnover intention in the public sector. *International Journal of Manpower*, 39 (3), 486-500.
- Kimura, T., Bande, B., & Fernández-Ferrín, P. (2019). The roles of political skill and intrinsic motivation in performance prediction of adaptive selling. *Industrial Marketing Management*, 77, 198-208.
- Kumar Mishra, S., & Bhatnagar, D. (2010). Linking emotional dissonance and organizational identification to turnover intention and emotional well-being: A study of medical representatives in India. *Human Resource Management: Published in Cooperation with the School of Business Administration, The University of Michigan and in alliance with the Society of Human Resources Management*, 49(3), 401-419.
- KPMG,(2018),<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/01/sektorel-bakis-2018-ilac.pdf>, Erişim tarihi: 16.02.2019.
- Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve motivasyon teorileri: Kuramsal bir çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*. 1(2), 85-116.
- Lee, T. W., & Mitchell, T. R. (1994). An alternative approach: The unfolding model of voluntary employee turnover. *Academy of management review*, 19(1), 51-89.
- Lee, S. (2018). Employee turnover and organizational performance in US federal agencies. *The American Review of Public Administration*, 48(6), 522-534.
- Maertz Jr, C. P., & Griffeth, R. W. (2004). Eight motivational forces and voluntary turnover: A theoretical synthesis with implications for research. *Journal of management*, 30(5), 667-683.
- Mallin, M. L., Gammoh, B. S., Pullins, E. B., & Johnson, C. M. (2017). A new perspective of salesperson motivation and salesforce outcomes: The mediating role of salesperson-brand identification. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 25(4), 357-374.
- Mathieu, J. E., & Zajac, D. M. (1990). A review and meta-analysis of the antecedents, correlates, and consequences of organizational commitment. *Psychological bulletin*, 108(2), 171-194.

- Nowlin, E., Walker, D., Deeter-Schmelz, D. R., & Haas, A. (2018). Emotion in sales performance: affective orientation and need for cognition and the mediating role of motivation to work. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 33 (1),107-116.
- Özdaşlı, K., Akman, H. (2012), İçsel ve dışsal motivasyonda cinsiyet ve örgütsel statü farklılaşması: Türk telekomünikasyon aş çalışanları üzerinde bir araştırma. *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi*, 4 (7),73-81.
- Penley, L. E., & Gould, S. (1988). Etzioni's model of organizational involvement: A perspective for understanding commitment to organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 9(1), 43-59.
- Poon, J.M. (2004), Effects of performance appraisal politics on job satisfaction and turnover intention. *Personnel Review*. 33 (3), 322-334.
- Richer, S. F., Blanchard, C., & Vallerand, R. J. (2002). A motivational model of work turnover. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(10), 2089-2113.
- Seyrek, İ. H., & Oğuz, İ. (2017). İşten ayrılma niyeti ile ilişkili faktörler: bilgi teknolojisi çalışanları üzerine bir araştırma. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 1(1), 43-62.
- Shah, M., & Asad, M. (2018). Effect of motivation on employee retention: Mediating role of perceived organizational support. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 7(2), 511-520
- Staw, B.M., (1980), The consequences of turnover. *Journal Of Occupational Behaviour*. 1, 253-273.
- Steers, R. M. (1977). Antecedents and outcomes of organizational commitment. *Administrative science quarterly*. 22(1), 46-56.
- Tosunoğlu, B., Yesilçelebi, G. (2016). Kültürün iç denetim üzerindeki etkisinin muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*. 2 (1),73-87.
- Turgut, H., Soran, S., & Ateş, M. F. (2017). Örgütsel özdeşleşme işten ayrılma niyeti ilişkisinde psikolojik dayanıklılığın aracı rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16, 577-592.
- Uzunsakal, E., Yıldız, D. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1),14-28.
- Yapraklı, Ş., & Yılmaz, M. K. (2007). Satış gücü motivasyonu-iş tatmini ölçeklerinin test edilmesi ve motivasyonun iş tatmini üzerindeki etkisinin belirlenmesi: ilaç sektöründe bir uygulama. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 9(3), 62-98.
- Yıldız, S., Savcı, G., & Kapu, H. (2014). Motive edici faktörlerin çalışanların iş performansına ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(1), 233-249.
- Younis, N., Akram, A., & Naseeb, R. A. K. (2013). Career development and organizational commitment: case study of a pharmaceutical organization in United Kingdom. *International journal of scientific and research publications*. 3(12), 1-4.

Dining Experiences of Consumers in Ethnic Restaurants: Analysis of Tripadvisor Reviews for Japanese Restaurants in Istanbul

Serdar Sünnetçioğlu^a, Hacı Mehmet Yıldırım^b, Betül Bertecene^c

Abstract

The people involved in working life and willing to save their time to prefer food and beverage services. Businesses must differentiate their traditional services along with unstable social and cultural conditions, the increasing demand for new and different experiences of consumers and rivalry. Ethnic restaurants are places where the foods belonging to specific culture are prepared and served with genuine cooking techniques. This study aims to reveal the reviews and experiences of consumers about ethnic restaurants. In this way, it will be possible to understand which factors and how are affect the experiences of people in ethnic restaurants. By this aim, Turkish consumers' comments made on top 10 Japanese cuisines in Istanbul on TripAdvisor are analyzed with content analysis. Furthermore, the analysis is supported with descriptive analysis. As a result of the study, food and beverage services and physical environment at ethnic restaurants are the most notable factor for consumers.

Keywords

Dining Experience
Ethnic Restaurants
Japanese Restaurants
TripAdvisor

About Article

Geliş Tarihi: 01.08.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.600143

Tüketicilerin Etnik Restoranlardaki Yemek Yeme Deneyimleri: İstanbul'daki Japon Restoranlarına İlişkin Tripadvisor Yorumlarının Analizi

Özet

Çalışma hayatında yer alan ve zamandan tasarruf etmek isteyen kişiler yeme içme ihtiyaçlarını karşılamak için yiyecek içecek işletmelerini tercih etmektedirler. Değişen sosyal ve kültürel koşullar, tüketicilerin yeni ve farklı deneyimlere olan taleplerinin artması ve artan rekabet ile birlikte işletmeler geleneksel olarak sundukları hizmetlerini farklılaştırmak zorundadırlar. Etnik restoranlar; temel aldıkları kültüre ait yiyeceklerin, özgün pişirme teknikleri ile hazırlanıp sunulduğu yerlerdir. Bu çalışmada tüketicilerin etnik restoranlara bakış açıları ve deneyimlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Böylece kişilerin etnik restoranlardaki deneyimlerinin en çok hangi unsurlardan ve nasıl etkilendiği anlaşılacaktır. Bu amaç doğrultusunda TripAdvisor'da en yüksek puan alan ilk 10 Japon mutfağına ilişkin yapılan yorumlar içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Ayrıca betimsel analiz ile desteklenmiştir. Çalışma sonucunda etnik restoranlarda yiyecek-içecek ve fiziksel çevrenin tüketiciler tarafından en dikkat edilen unsur olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Yemek Yeme Deneyimi
Etnik Restoranlar
Japon Restoranları
TripAdvisor

Makale Hakkında

Received: 01.08.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.600143

^a Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi. Orcid: 0000-0003-0244-5874.

^b Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi. Orcid: 0000-0003-0718-7296 İletişim Yazarı: h.mehmet@comu.edu.tr

^c Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Orcid: 0000-0003-1646-0194.

Introduction

According to the rise of economic power in terms of the Industrial Revolution, the phenomenon of eating outside started to improve. This phenomenon goes back for many years (Walker, 2005). The restaurant industry of the United States of America (USA) started with the tavern which was opened by Samuel Coles in Boston, USA (Dittmer and Griffin, 1996, s.60). Then it began to become widespread as a result of the migrations of the cooks from Europe and later from France to the USA opening the taverns which were seen as the first sample of their own in the history (Lundberg, 1994). The taverns are known as the places dating back to 1700s in Rome and 512 BC people having meals in ancient Egypt and choosing different foods from the menu.

Ethnic food is defined as a food originates from an ethnic group which uses its knowledge of local plants and/or animal sources (Kwon, 2015). Ethnic restaurants are ethnically themed to reflect a certain culture and ethnic foods are served in dining environments (Ebster and Guist, 2005). Experiencing new flavors and authentic culture are major reasons for dining at ethnic restaurants (Liu and Mattila, 2015). Even though prior studies on ethnic dining focuses on factors such as service quality, food quality, authenticity, employees, atmosphere, and price (Ha and Jang, 2010; Kim and Jang, 2016; Kim, Youn and Rao, 2017), which factors affect dining experiences at ethnic restaurant in İstanbul Turkey remains under-researched. The appearance of ethnic restaurants is observed to start with the change in living standards and economic growth, also along with the consumers searching for new and different food cultures. The number of ethnic restaurants is observed to increase especially in big cities. It is thought that Far East restaurants have a big part in this observed increase. The goal of this study is to find out how evaluated authentic and themed ethnic restaurants by consumers. To this aim, comments of Turkish people on Japanese restaurants were investigated by content analysis. Within this framework, dining outside experience is explained, and then the evolution of restaurants in the historical process is discussed. Finally, the experiences of consumers at ethnic restaurants are examined. As a result of this study, the opinions of Turkish people about restaurants serving Japanese cuisine are analyzed in depth.

Eating Out Experience

Eating out phenomenon became more widespread after World War II. Changing social and cultural conditions made eating out phenomenon more widespread and created a heavy demand because of providing people less workload as it is fast and practical (Akarçay and Suğur, 2015). The increase of leisure time attracted people more on experiencing new and different products depending on the growth in economic income of consumers in time (Türksoy, 2002). Therefore, consumers tend to different products due to their ordinary and fast-moving choices. As a result of these tendencies, fast consumed products and services created eating out phenomenon (Özdemir, 2010).

Eating out is defined as consuming foods made away from home (Jaafar, Numbers and Eves, 2009; Kant and Graubard, 2004; Petterson and Fjellström, 2007; Warde and Martens, 2000). The broader definition is: "Eating out phenomenon is basically about the consumption of food and beverages away from home. In a commercial sense, eating out is expressed as people's consuming food and beverages produced and served by a place away from home by paying money" (Özdemir, 2010). Eating out is a way of consumption prepared by someone else and in return paid money for it (Dönmez and Bekar, 2016).

Eating out experience is sum of impressions as well as on the various satisfiers, such as food, service quality, dining company and the interior during the visit. It is concluded that customers expect restaurants to mainly satisfy social, intellectual and physiological needs. Especially social needs are dominating for evening restaurants. Edwards (2013) emphasized that eating out involves more than simply matching meals with consumers and the ingestion of food, and includes time perspectives (appropriateness of the food/time, time available to consume a meal, queuing, time since last food intake), social surroundings and physical surroundings, atmosphere or ambience, all of which can affect the eating out experience. Özdemir (2010) searched for the factors affecting the decisions of consumers and as a consequence, divided into 3 parts as; deciding to eat out, also what to eat and choosing a restaurant. As consumers decide eating out according to physiological, psychological, economic and social reasons, the factors about the person, food, and environment may affect the choice of the food. The top factors in choosing a restaurant are the quality and diversity of food, cost, ambience, and location.

Ethnic Restaurants and Japanese Cuisine

Restaurants are known to come out to fulfill physiological needs in the historical process. In earlier times, restaurants are known to be the places where curative broths were made and also recorded as places where people went with a hope to find a cure except from dining (Spang, 2007). Along with the French revolution, it was seen that cooks ran away from their countries and spread to Europe and the USA, therefore, caused many restaurants to be opened in those countries and made restaurant culture widespread all around the world (Encyclopedia Britannica, 2009).

Restaurants are divided according to their service variety, size, structuring and characteristics (Denizer and Sarıışık, 2012; Yıldız, 2010; Koçak, 2004; Walker 2008). Restaurants are divided into 7 in terms of their characteristics: Fast-food restaurants, Meat restaurants, Fish restaurants, etc. By taking these types of restaurants into account, ethnic restaurants are included in other restaurants according to the type of a restaurant (Yıldız, 2010). Ethnic restaurants are the places that foods from a specific region and country are served and the foods that are different and special belonging to that country are served to the people who have never eaten them before. In ethnic restaurants, the ingredients belonging to a region or territory are prepared according to the region-specific cooking techniques and served with special service techniques (Cevizkaya, 2015). Apart from the foods of the restaurant, decoration, music that is used in the restaurant, whether the name, authenticity and the staff represent the culture appealing or not are stated as important features for customers to prefer the restaurant (Ebster and Guist, 2005).

Ethnic restaurants and thematic restaurants are sometimes confused. Ethnic restaurants are equipped with the things specific to a country, and thus a specific cultural theme is applied (Kılınç, 2014) In terms of the general purpose of ethnic restaurants, this is a way for countries to present their food culture to the other countries' or their citizens and also provide culture exchange thanks to these restaurants. The thematic restaurants that began to be popular and a part of the market in the early 1990s are designed to present not only for food service but also an entertaining experience (Weiss, Feinstein and Dalbor, 2005; Kim and Moon, 2009). Ethnic restaurants that serve foods and things specific to a culture provide a cultural service.

Lakos (2013) focused on the important elements of a culturally influenced experience-oriented service delivery process in ethnic restaurants, how it became so important and what is the way

of designing and preparing a process flow. Three important front stage elements are measured; the physical elements, the service employees and the service delivery process. It is found that these three elements had a high impact on the final realization of the dining experience.

On the contrary, thematic restaurants aim both to fulfill the dining needs of the customers and make them spend entertaining time. In thematic restaurants, apart from foods, the environment and atmosphere are at the forefront. In general terms, cultural factors are followed due to foods being cooked and served with region-specific techniques (Kılınç, 2014).

Far East cuisine has a rich content in terms of sea products. Sea products are used in many foods in Japan surrounded by oceans (Girgin, Demir and Çetinkaya, 2017). The rice which exists more than 2000 years in Asia content is the most preferred food with sea products. "Food" is expressed as Gohan in Japan. Gohan is also used for boiled rice. In the 6th century, animal source foods are removed with Buddhism in Japan and later (15th cent.) today's Japanese cuisine was founded accompanied by Zen philosophy. All these foods are the products made with Soy Sauce (shoyu), miso, tofu and soybean (<http://Web-Japan.org>). In 2013, a set of boiled plain rice called "Washoku", miso soup, main dish (beef or fish), side dish (boiled vegetables) entered the list of "UNESCO Intangible Cultural Heritage List of Humanity" (<http://ich.unesco.org>).

When studies made before about ethnic restaurants, Sukalakamala and Boyce (2007) searched for the expectations and perceptions of customers about an authentic Thai (Thailand) food. Furthermore, understanding the expectations of customers is aimed in this study. According to the result of the study, location, service, cost and staff of restaurants are the most striking factors that pull customers in. Taste is seen as more important than authenticity.

Jang, Liu and Namkung (2010) explore the role of authentic atmospherics in ethnic restaurants. According to the result of the study, authentic atmospherics significantly influences consumers' emotions and emotions acted as full mediators between authentic atmospherics and behavioral intentions. Also, menu presentation, furnishings, and music were significant predictors of positive emotions whereas menu presentation and music significantly influenced negative emotions.

Liu and Jang (2009) aimed to search for the perceptions of American customers about Chinese restaurants located in the USA. The factors that influence customers more were also searched in the study. A questionnaire developed by the author was applied, and as a result, they concluded that the taste and reliability of food and environmental factors are the most influencing factors for customers. Ha and Jang (2010) examined the customer perceived value of American customers at Korean restaurants in the USA in the study they made. Also, the effects on customer satisfaction and behavioral intentions of hedonic and pragmatic values were examined. American customers find pragmatic factors of Korean restaurants more valuable in terms of hedonic ways. In another study, Ha and Jang (2010) looked at the effect of service and food quality on customer satisfaction and loyalty. According to the results, it is concluded that the quality of service and food affects customer expectations, loyalty, and satisfaction.

Moreover, the manner of staff and the taste of food have importance in ethnic restaurants. Tasai and Liu (2012) try to verify the effect of authentic dining experiences in ethnic restaurants on repurchase intentions in authentic restaurants. The repeated visits of customers are directly

proportionate to an authentic dining experience. Lee, Niode, Simonne and Bruhn (2012) searched for the attitudes of customers about the safety of especially Asia and Mexican cuisine-based foods and perceptions about food safety and attitudes towards ethnic restaurants. Ha and Jang (2010) applied focus group study and an online questionnaire to a Californian. As a result, it was indicated that participants prefer eating in restaurants where they rely on the foods. Mexican restaurants had higher points for food safety compared to Asian restaurants. Cleanliness of kitchen, toilets, and heat of foods are important factors for customers.

Jang and Park (2012) aimed to determine how food factors in ethnic restaurants affect customers' feelings, perceived values and also behavioral intentions. They wanted to determine which factors also including Korean stuff appeal to American customers. As a result of the study, it was revealed that environmental factors have priority in Korean restaurants. In addition to environmental factors, it was concluded that the factors concerning foods affect the preference of customers. Agarwal and Dahm (2015) searched for whether factors affecting success in the general restaurant are valid for ethnic restaurants or not. After the interview and questionnaire made with 20 restaurants owners, it was concluded that management style is the most important factor in factors affecting ethnic and other restaurants. Ingerson and Kim (2016) examined consumer segments based on cultural background effect on cognitive and emotional perspectives and determined that food quality in terms of gastronomy, service quality and health factor are quite important about the preference of customers. Furthermore, they stated that Korean foods and decoration are quite important and different usage of marketing styles are very crucial strategically. In the study of Baltescu and Boscor (2016), it was stated that 59 percent of local people prefer eating out and only 4 percent prefers ethnic restaurants. It was seen that ethnic restaurants do not develop a good marketing policy and it is needed for ethnic restaurants to review their marketing policies. Teyin, Aslan, Sormaz, Pekerşen and Nizamlioğlu (2017) tried to draw attention to some of the ethnic restaurants located in Istanbul by reviewing the literature about ethnic restaurant notion. Cronin and Taylor (1992) stated that measuring only perspectives of customers will give more correct results in case customers do not have expectations about service before getting the service and do not know what they will expect.

Methodology

In this study qualitative research method has been used. In qualitative research, data analysis involves the preparation, organization, coding, combining of codes, creating themes, and finally presenting the data in figures or tables (Creswell, 2013, s.179). The purpose of using qualitative analysis technique in the study is to present a descriptive and realistic picture to the reader about the research topic and to direct the reviews and experiences of individuals as much as possible (Yıldırım and Şimşek, 2011). As an analysis method, content analysis and descriptive analysis are used. Strauss and Corbin (1990) proposed two data analysis processes: descriptive analysis and content analysis. Descriptive analysis is more superficial than content analysis and is mostly used in researches where the conceptual structure of the research is clearly defined in advance. Content analysis allows the analysis of collected data to reveal previously unclear themes and dimensions. In this direction, content analysis was conducted in the analysis of the comments. In descriptive analysis, data are summarized and interpreted according to predetermined themes (Karagöz, 2017). The data were analyzed in four stages. These are 1) coding data 2) creating themes 3) editing codes and themes 4) finding findings definition and interpretation.

Dining Experiences of Consumers in Ethnic Restaurants: Analysis of Tripadvisor Reviews for Japanese Restaurants in Istanbul

Restaurant experiences of customers are reached through the TripAdvisor website online. Top ten Japanese restaurants taking the highest evaluation in Istanbul sample on TripAdvisor. 169 positive, 46 negative and as a total of 215 comments belonging to the related restaurants between years 2012-2018 are located. The comments included in the research are limited to Turkish comments.

Reliability is an important issue in terms of the convincing results of qualitative research. In this study, it has been tried to increase the external reliability by explaining the situations related to data collection and analysis in detail. In addition, within the scope of internal reliability, time-dependent reliability with the same coding of the same phenomenon at different times; more than one researcher coded a case in the same way and tried to provide observational reliability. In qualitative research, internal validity depends on the fact that it is possible, as far as possible, with direct quotations and as neutral as possible. In order to increase the internal validity of the study, direct quotations were made from consumer comments. External validity depends on the generalization of the results. This is one of the issues where qualitative research is weak. However, it can be said that the validity of the studies increases if the inferences can be made from results that may be valid. (Yıldırım and Şimşek, 2011).

Results

As a result of the content analysis, 6 main themes emerged for service quality of Japanese ethnic restaurants. These themes are: "food-beverages, service quality, physical environment, cost and others" (Table 1).

Table 1. Service Quality Themes Experiment of Japanese Ethnic Restaurants by Consumers

Themes	Sub Themes	Codes	
		Positive	Negative
1- Food-Beverages (273)	1.1. Taste	184	10
	1.2. Freshness	16	-
	1.3. Presentation	37	-
	1.4. Menu Diversity	26	-
2-Staff (81)	2.1. Staff Manner		
	2.1.1. Respect	1	-
	2.1.2. Favor	14	3
	2.1.3. Interest	36	17
	2.2. Knowledgeableness	7	2
3- Service Quality (57)	2.3. Well-groomed	1	-
	3.1. Good	55	-
	3.2. Bad	-	2
4-Physical Environment (172)	4.1. Decoration	40	2
	4.2. Ambience	24	-
	4.3. Music	2	4
	4.4. Location	25	-
	4.5. View	47	-
	4.6. Crowd and Noise	-	28
5- Cost (41)	5. Reasonability	11	30
6- Others (5)	6.1. Cleanliness of Toilet	1	-
	6.2. Ancillary Services (Baby Chair)	-	4
	Total		629

When Table 1 examined, it was understood that “Food-Beverage” factor took most of the comments from consumers and was the one which consumer considered more. Taste of foods (184), freshness (16), presentation (37) and diversity (26) are factors consumers had in mind mostly. When the comments were examined, it was seen that the flavor came into prominence in the comments about the food-beverages theme. For example, comment 32 emphasized the flavor of the food, while comment 45 underlined the variety of food.

“I can say that me as a person who doesn’t love Sushi, the restaurant made me love it. The place where we went with friends for a special day and although I didn’t use to love Sushi, the special tastes we gave the order to fit in with the crowd were seriously amazing. By the way, they also have pretty good and delicious meat menu, but I think you should go to eat sushi. Do not ever leave the restaurant before eating the desserts after the meal.”

Comment 32

“The most delicious Sushi I have ever eaten is here; I am mad about it. It could make someone who has never tried or eaten. Sushi addicted; it is the best of the Anatolian side. It could rank among the top three in Istanbul. Edamame as a start, tuna tartar among Sushi, tornado 1, Volcano are my favorites. Xiomi roll is a legend. In the final, soufflé is brilliant for a dessert. If you say: “We want to taste all of it two of us together”, you should be willing to pay 250-300 TL, but it is worth it.”

Comment 45

Apart from food factors, it was seen that what consumers considered more were the staff and physical environment factors. Accordingly, it is obvious that consumers pay attention to the staff’s attitude towards a consumer, knowledge of menu and service speed. It was observed that both positive (comment 51) and negative (comment 18) comments regarding the staff.

“We were welcomed with waiters who have sullen faces in the place where we went with my husband and baby, we couldn’t take any answer for any of our problems, there was no baby chair, I ignored their helplessness, we were treated as we were making mistakes about asking and being there with the baby. This bad treatment made us get us down totally.”

Comment 18

“We had a kind and knowledgeable waiter. They brought everything we wanted in order at once. The service sets used plain and elegant.”

Comment 51

Location and view of the restaurant provide an opportunity for consumers to have a good time while dining. Furthermore, location and view could be a factor in attracting consumers. Preferences and experiences of consumers about restaurant view are important factors for leaving a positive impression.

“The ambiance was moderate; there was something lack in the place. It was more like a Luxurious Far East artisan’s restaurant concept except enjoying for a long time.”

Comment 210

"Inari is the goddess of rice and tea which is symbolized for plentifulness and represented with the white fox and woman figure. The woman figure representing this goddess is in the middle of the place. The decoration is fascinating. "

Comment 185

Service quality and speed take an important place at the ethnic restaurant experiences of consumers along with cost and other factors. Positive comments were made about the service in general (Comments 14, 96, 193).

"Both the service and reception were, I think, everything was good."- Comment 14

"The service was amazing."- Comment 96

"The service and interest were at a high level."- Comment 193

The price of the meals is effective on the consumers' choice of restaurant. There are consumers who find prices to be high (Comment 48), as well as consumers who find prices favorable (Comment 136). In addition to costs, cleanliness of toilet and ancillary services are mentioned in the comments.

"The cost is reasonable." - Comment 136

"The costs are like in "Istanbul." - Comment 48

According to the findings, physical environment – ambiance (depending on view), decoration and music have a big role in having a positive effect on ethnic restaurant experiences of consumers.

Discussion and Conclusion

In this study, the reviews and experiences of consumers about ethnic restaurants are investigated. According to the results, the most important factor affecting the ethnic restaurant experiences of the people are the taste of the food and the physical environment. In the experience of the people, it takes precedence over the physical environment rather than the factors such as service quality and price. Therefore, based on this finding, it can be said that it is important to create the ambiance reflecting that culture in ethnic restaurants.

The factors consumers pay attention more are food-beverage and physical environment. The location, service, cost, and staff are the most attractive factors that pull customers in. Taste of foods is seen as more important than authenticity. Similarly, Lee, Niode, Simonne, and Bruhn (2012) searched for the expectations of customers from authentic and ethnic restaurants and as a result of this study, it was emphasized that the most important factor which customers expected more was the taste. Ha and Jang (2010) concluded that service and food quality affect customer satisfaction and loyalty. When the former studies made about ethnic restaurants examined, Sukalakamala and Boyce (2007) searched for the perspectives and expectations of customers about an authentic Thai (Thailand) food. This article emphasizes whichever restaurant people go to, the main motivation is food and they first share ideas about the food. The reason why the second factor that people evaluated most is physical environment is thought to be due to characteristics of ethnic restaurants. Because ethnic restaurants contain a specific cultural theme inside and reflect this to their appearances. This result matches up with

the research results of Jang and Park (2012). As a result of that study, it was seen that American customers in Korean restaurants give priority to environmental factors. In the study Ting, Tan and John (2017) made, they concluded that making an advertisement of ethnic foods could be an effective way to protect cuisine heritages.

When the comments are examined, it is seen that it is composed of people who have never tried Japanese cuisine products before, and they like it very much after trying it. It can be concluded that the main reason for choosing an ethnic restaurant is curiosity. In this sense, it is seen that they approach the food in ethnic restaurants with hesitation and then they like it very much. Consumers who have the fear of trying new food (food neophobia) that review these comments may also change their opinion about being a restaurant patronage.

Based on our study, people preferring ethnic restaurants seem to care about food factor, and in this regard, it is thought that using food factor while creating marketing policy could help a lot. Besides, with preserving and advertising ethnic foods, people will become conscious about different food cultures and preference of restaurants and foods will increase, too. Within this subject, our study aims to shed light on the proprietors and expectations of ethnic restaurants and make a contribution to literature in this way. Therefore, in addition to the quantitative researches in the literature, this qualitative research focused on the elements of consumer attention in ethnic restaurants by conducting content analysis on consumer reviews. The results here may be beneficial for ethnic restaurant operators and potential entrepreneurs.

This study is limited to TripAdvisor comments on Japanese restaurants in Istanbul. In the future the antecedents and results that affect the experience of eating can be investigated using quantitative methods. Also, eating experiences of different ethnic cuisines in different regions are needed to be investigated.

In this study, Japanese restaurants taking place in Turkey were evaluated. It seems important for future studies to scrutinize the situations of other countries' ethnic restaurants. Another topic that should be taken into consideration is the things directing consumers to these restaurants. Furthermore, whether these restaurants affect the image of the country they present and whether it creates a willingness to go to these countries or not are topics that should be considered. After the situation is examined in terms of ethnic restaurants in Turkey, what the situation is in other countries in terms of Turkish restaurants are topics that must be researched.

References

- Akarçay, E., & Suğur, N. (2015). Dışarıda yemek: Eskişehir'de yeni orta sınıfın fast-food yeme-içme örüntüleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 1-29.
- Cevizkaya, G. (2015). *Tüketicilerin etnik restoran işletmelerini tercih nedenleri: İstanbul'da bir araştırma*. (Unpublished Master Thesis, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Denizer, D., & Sarıışık, M. (2012). *Yiyecek-İçecek Hizmetleri*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dining Experiences of Consumers in Ethnic Restaurants: Analysis of Tripadvisor Reviews for Japanese Restaurants in Istanbul

- Dittmer R.P., & Griffin G.G. (1996). *Dimensions of the hospitality industry: An introduction*, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Dönmez, F. G., & Bekar, A. (2016). Tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenlerine ilişkin bir değerlendirme. *Social Sciences*, 11(1): 1-15. DOI: 10.12739/NWSA.2016.11.1.3C0134
- Ebster, C., & Guist, I. (2005). The role of authenticity in ethnic theme restaurants. *Journal of Foodservice Business Research*, 7(2), 41-52. DOI: 10.1300/J369v07n02_04
- Edwards, J. S. (2013). The foodservice industry: Eating out is more than just a meal. *Food Quality and Preference*, 27(2), 223-229. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2012.02.003>
- Encyclopedia Britannica (2009). Encyclopedia Britannica Online. Retrieved from: www.Britannica.com/Ebchecked/Topic/75484/A-Boulanger. June,
- Girgin, G.K, Demir, Ö. & Çetinkaya, V. (2017). Dünyanın en iyi mutfakları ve Türk mutfağı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 5 (Special Issue2), 219-229. DOI: 10.21325/jotags.2017.125
- Ha, J., & Jang, S. S. (2010). Perceived values, satisfaction, and behavioral intentions: The role of familiarity in Korean restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 29(1), 2-13. DOI: 10.1016/j.ijhm.2009.03.009
- Ha, J., & Jang, S. S. (2010). Effects of service quality and food quality: the moderating role of atmospherics in an ethnic restaurant segment. *International Journal of Hospitality Management*, 29(3), 520-529. DOI: 10.1016/j.ijhm.2009.12.005
- Ich Unesco.Org (2018). Retrieved from: <https://ich.unesco.org/en/rl/washoku-traditional-dietary-cultures-of-the-japanese-notably-for-the-celebration-of-new-year-00869>.
- Jaafar, S.N., Lumbers, M., & Eves, A. (2009). Does food really matter in the eating out experience in restaurants. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(2), 1-11.
- Jang, S. C., Liu, Y., & Namkung, Y. (2011). Effects of authentic atmospherics in ethnic restaurants: investigating Chinese restaurants. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23 (5), 662-680. DOI: 10.1108/095961111111143395
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Nicel Nitel Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kant, A.K., & Graubard, B.I. (2004). Eating out in America, 1987-2000: Trends and Nutritional Correlates. *Preventive Medicine*, 38(2), 243-249. DOI: 10.1016/j.ypmed.2003.10.004
- Kılınç, O (2014). Temalı Restoranlar ve Barlar. O. N. Özdoğan (Ed.), *Yiyecek içecek endüstrisinde trendler-kavramlar, yaklaşımlar, başarı hikayeleri içinde* (s.89-110). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kim, J., & Jang, S. (2016). Determinants of authentic experiences: An extended Gilmore and Pine model for ethnic restaurants. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(10), 2247-2266. DOI: 10.1108/IJCHM-06-2015-0284
- Kim, J., Youn, H., & Rao, Y. (2017). Customer responses to food-related attributes in ethnic restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 61, 129-139. DOI: 10.1016/j.ijhm.2016.11.003

- Kim, W.G., & MOON, Y. J. (2009). Customers' cognitive, emotional and actionable response to the servicescape: A test of the moderating effect of the restaurant type. *International Journal of Hospitality Management*, 28: 144-156. DOI: 10.1016/j.ijhm.2008.06.010
- Koçak, N. (2004). *Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kwon, D. Y. (2015). What is ethnic food?. *Journal of Ethnic Foods*, 2, 1. DOI: 10.1016/j.jef.2015.02.001
- Lakos, A. (2013). Elements of Designed Customer Experience in Ethnic Themed Restaurants: Case Study of Thai Restaurants in Jyväskylä. (Unpublished Bachelor's Thesis, Jank University, Finland).
- Liu, S. Q., & Mattila, A. S. (2015). Ethnic dining: Need to belong, need to be unique, and menu offering. *International Journal of Hospitality Management*, 49, 1-7. DOI: 10.1016/j.ijhm.2015.04.010
- Liu, Y., & Jang, S. S. (2009). Perceptions of Chinese restaurants in the us: what affects customer satisfaction and behavioral intentions?. *International Journal of Hospitality Management*, 28(3), 338-348. DOI: 10.1016/j.ijhm.2008.10.008
- Lundberg, D. E. (1994). *The hotel restaurant business*. 6th Edition. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Özdemir, B. (2010). Dışarıda yemek yeme olgusu: kuramsal bir model önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 218-232.
- Petterson, A., & Fjellström, C. (2007). Restaurants as friends of the family: functions of restaurant visits in everyday life. *Journal of Foodservice*, 18, 207-217. DOI: 10.1111/j.1745-4506.2007.00067.x
- Spang, R. L. (2007). *Restoranın icadı: Paris ve modern gastronomi kültürü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. California: Sage Publications.
- Sukalakamala, P., & Boyce, J. B.V (2007). Customer perceptions for expectations and acceptance of an authentic dining experience in Thai restaurants. *Journal of Food Service*, 18(2), 69-75. DOI: 10.1111/j.1745-4506.2007.00048.x
- Türksoy, A. (2002). *Yiyecek-İçecek hizmetleri yönetimi (Food and Beverage Services Management)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Walker, J.R. (2005). *The restaurant from concept to operation*- 6th Edition, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Warde, A., & Martens, L. (2000). *Eating out: Social differentiation, consumption and pleasure*. UK: Cambridge university press.
- Web-Japan.Org, (2018) Japanese Food Culture. Retrieved from: japan.Org/Factsheet/En/Pdf/36japfoodculture.Pdf, 1-4
- Walker, J. R. (2008). *The Restaurant: From Concept to Operation*. New Jersey: John Wiley& Sons.

Dining Experiences of Consumers in Ethnic Restaurants: Analysis of Tripadvisor Reviews for Japanese Restaurants in Istanbul

Weiss, R., Feinstein, A. H., & Dalbor, (2005). Customer satisfaction of theme restaurant attributes and their influence on return intent. *Journal of Foodservice Business Research*, 7(1): 23-41. DOI: 10.1300/J369v07n01_03

Yıldız, E. (2010). Restoran işletmelerine giriş. M. Sarışık, Ş. Çavuş ve K. Karamustafa (Ed). *Profesyonel Restoran Yönetimi İlkeler Uygulamalar ve Örnek Olaylar* (s.19-36). Ankara: Detay Yayıncılık.

Ergenlerde Helikopter Ebeveyn Tutumu, Şişirilmiş Benlik: Duygusal Özerklik, Sosyal Kaygı Değişkenlerinin Aracı Etkisi

Halil Ekşi^a, Şeymanur Barış^{b,c}, İ. Halil Demir^d

Özet

Bu çalışma 14-17 yaş arası ergenlerin duygusal özerklik ve sosyal kaygı düzeylerinin şişirilmiş benliklerini yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 eğitim öğretim yılı İstanbul il merkezinde bulunan 9 farklı ortaöğretim okulunda 9.,10. ve 11. sınıfta okuyan 198'i(%48,2) kız ve 213'ü(%51,8) erkek olmak üzere toplam 411 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği (AHETÖ), Şişirilmiş Benlik Duygusu (Ego Enflasyonu) Ölçeği, Duygusal Özerklik Ölçeği (DÖÖ), Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Yapılan korelasyon analizinden elde edilen bulgular neticesinde helikopter ebeveyn tutumunun, sosyal kaygı ile arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ancak duygusal özerklik ile arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Ayrıca helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik arasındaki ilişkide sosyal kaygı değişkeninin aracılık rolü incelendiğinde, helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı, modeldeki diğer ilişkilerin anlamlı olduğu, sosyal kaygı değişkeninin modelde tam aracı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Helikopter Ebeveyn
Şişirilmiş Benlik
Duygusal özerklik
Sosyal kaygı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.10.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.627884

Helicopter Parental Attitude, Inflated Self in Adolescents: Mediator Effect of Emotional Autonomy, Social Anxiety Variables

Abstract

This study was conducted to determine the ability of adolescents between 14-17 ages to predict their bloated self and their levels of emotional autonomy and social anxiety. The study group consists of a total of 411 students, 198(48.2%) girls and 213(51.8%) boys, who were in 9th,10th and 11th grade in 9 different secondary schools in Istanbul city center in 2018-2019 academic year. Perceived Helicopter Parent Attitude Scale (HPAS), Exaggerated sense of Ego A Scale, Emotional Autonomy Scale (EAS), Liebowitz Social Anxiety Scale and Personal Information Form were used as data collection tools. As a result of the correlation analysis, it was seen that the relationship between helicopter parental attitude and social anxiety was significant, but the relationship between emotional autonomy was not significant. When the mediating role of social anxiety variable in the relationship between helicopter parental attitude and inflated self was examined, it was found that the relationship between parental attitude and inflated self was not significant, other relationships in the model were significant, and the social anxiety had full mediator role in the model.

Keywords

Helicopter Parents
Inflated Self
Emotional Autonomy
Social Anxiety

About Article

Received: 01.10.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.627884

^a Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, halileksi@marmara.edu.tr, ORCID ID 0000-0001-7520-4559

^b İletişim Yazarı: seymanurbaris08@gmail.com

^c Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, seymanurbaris08@gmail.com, ORCID ID 0000-0001-5036-1224

^d Arş. Gör., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, ihalil_demir@hotmail.com, ORCID ID 0000-0002-9397-9232

Giriş

Ergenlik; insanın yaşam döngüsünde özel bir dönemdir (Ünüvar, 2007). Ergen kelimesi Batı literatüründeki "adolescent" (kelimesinin) karşılığı olarak kullanılmıştır. Latincede büyüme, olgunlaşmak anlamındaki "adolescere" fiilinin kökünden gelmekte olup bir süreci belirtmektedir (Şahin ve Özçelik Çövenler, 2016).

Ergenlik dönemi çocuk için yaşanılması zor bir evredir. Ergenlikte çocukluktan erişkinliğe geçerken farklı fizyolojik, psikolojik ve sosyal değişim, gelişimler oluşmaktadır (Yiğit, 2010). Ergenlik döneminde değişmekte olan bireyin kendi kimliğini bulması en önemli olgulardan birini oluşturmakta ve "ben kimim?" sorusuna cevap aranmaktadır (Morsünbül ve Çok, 2013). Kimlik, kişinin bütün özelliklerini içerir; hem bireyin kendisini nasıl gördüğü, hem de toplum tarafından nasıl görüldüğünü kapsar (Aşkın, 2007). Sağlıklı bir kimlik süreci yaşayan ergenler, daha yüksek düzeyde ruhsal sağlığa sahip olmakla birlikte bireyin kimliği bütünlük, tutarlılık ve süreklilik göstermektedir (Morsünbül ve Çok, 2013). Bireylerin kimlik değişimi ve gelişimi, benlik ve kişiliği de etkilemektedir. Bu nedenle psikoloji alanında kimlik, benlik ve kişilik kavramları birlikte ele alınmaktadır.

Benlik kavramı ergenlikte önemli olan, dinamik ve yaşam boyu süreçtir (Yiğit, 2010). Baumeister'e göre; benlik kavramı, kendini nasıl düşündüğümüz ve değerlendirdiğimizdir. Başka bir deyişle, bilgi sahibi olmanın ve kendini anlamanın toplamıdır (Aktaran Kumar Mishra, 2016). Bu süreçte ergenlerden benliğini anlama, bilme, kendini kabullenme, seçenekleri görme, karar alma, alınan kararlar için sorumluluk geliştirme vb. bir takım davranışlar edinmeleri beklenmektedir (Duman, 2015). Ayrıca çocuklar da çevrelerindeki insanlardan özellikle de ebeveynlerinden değer görme, saygı, sempati ve kabul beklemektedir. Bu koşullar sağlandığında bireylerde olumlu benlik gelişimi görülmektedir.

İnsan kişiliğinin karmaşık yapısı vardır. Bu nedenle kişilik kavramıyla ilgili tek tanım yapılması zorlaşmaktadır. Bununla birlikte kişilik "bireyi diğerlerinden ayıran nispeten kalıcı özellikler ve eğilimlerdir" (Veccohio, 1988; Aktaran Özsoy ve Yıldız, 2013) tanımı literatürde yaygın olarak bulunmaktadır. Sakin, neşeli, sabırlı, telaşlı, umursamaz, nazik gibi birçok kişilik özelliği vardır. Bireylerdeki kişilik özelliklerinin oluşumunu etkileyen pek çok çevresel faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden birisi de aile ve anne babalardır.

Çocuk hayata geldiği andan itibaren ilk iletişim içerisine girdiği kişiler, anne ve babasıdır. Doğumla başlayan bu iletişim süreci çocuğun hayatı boyunca devam etmektedir. Bununla birlikte aile ve ebeveynlerin, kişilerin toplumsallaşması ve toplumun bir parçası olması konusunda büyük bir role sahip olduğu bilinmektedir. Araştırmacılar 17. yüzyıldan beri ebeveynlerin kendi değerlerini, becerilerini, tutumlarını, hedeflerini bir kuşağa nasıl aktardığını tartışmaktadır (Spera, 2005; Aktaran Eroğlu, 2018). Örneğin John Locke (1986) "tabula rasa" kavramıyla çocuğu boş levha olarak tanımlayarak ebeveynlerin ve toplumun kendi öz inançları ve değerlerini çocuğa kolaylıkla aktarabileceğini savunmaktadır. Bu aktarımda toplumsallaşmayı sağlamaktadır.

Baumrind, ebeveyn davranış ve tiplerini ailenin çocuklarıyla ilgisi, onlardan beklentileri bağlamında inceleyerek 4 ana kategoride toplamıştır. Bunlar: Demokratik, ihmalkâr, izin verici ve otoriter ebeveynlerdir (Baumrind, 2005; Aktaran Yaşın Okant, 2018). Bu ebeveyn tutumlarına bir alternatif olan Helikopter Ebeveyn tutumu son dönemlerde birçok kültürde artış göstermektedir.

Helikopter Ebeveyn Tutumu

İlk olarak 1969 yılında Psikoterapist Haim Ginott tarafından ortaya atılan "Helikopter Ebeveyn" kavramı bir çocuğun annesi için "başımda helikopter gibi dönüyor" demesi sonucu ortaya çıkmıştır. Helikopter Ebeveyn kavramı 1992 yılında Jim Fay ve Foster Cline tarafından yazılan "Parenting Teens with Love and Logic" adlı kitapta yer almıştır (Peluchette, Kovanic ve Partridge, 2013). Helikopter ebeveynler, çocuklarını kontrol altında tutarak, onların hayatlarına ve kişilik oluşumlarına gereğinden fazla müdahale eden anne babaların tutumuyula oluşmaktadır (Duygulu, 2018). Ebeveyn tutumları konusunda günümüzün en önemli sorunlarından biri haline gelen helikopter ebeveynlerin en belirgin özellikleri arasında yüksek başarı beklentisi, abartılı şekilde çocuklarını hayatlarının odakları yapmaları yer almaktadır (Odenweller, Booth-Butterfield ve Weber, 2014).

Helikopter ebeveynlerin demografik özellikleri arasında eğitilmiş olmaları, çocuk sayısının görece daha az olması vardır (Bradley-Geist ve Olson-Buchanan, 2014). Ayrılık korkusu yaşamaları, para ile ilgili konularda, duygusal ve fiziksel sağlık konularında çocuklarına tavsiyeler vermeleri hatta bu durumu onların adına karar verme düzeyine kadar ilerletmeleri helikopter ebeveynleri diğer ebeveynlerden ayıran özellikler arasında yer almaktadır. Helikopter ebeveynler, bununla birlikte genellikle çocuklarını strese karşı korumak, sorunlarını çözmek ve sürekli destek ve onaylama sağlama üzerinde dururlar, çocuklar için saf yardımseverlik niyeti gibi belirgin karakteristik özelliklere sahiptir ve bu gibi olumlu niyetlere rağmen helikopter ebeveynliği çocukların öz benlik, bağımsızlık ve yetkinliklerini azaltabilir (Hirsch, Goldberger, 2010; Aktaran Okray, 2016; Kwon, Yoo ve Bingham, 2016).

Helikopter ebeveyni olan çocuklarda, öfke nöbetleri, depresyon ve kaygı problemleri akranlarına göre daha çok görülmektedir (Fischer, Forthun, Pidcock ve Dowd, 2007). LeMoyne ve Buchanan (2011) üniversite öğrencileri arasında helikopter ebeveynliği ile kaygı ve depresyon ilaçları kullanımının pozitif ilişkili; helikopter ebeveynliği ile psikolojik iyilik halleri arasında negatif doğrudan bir ilişkili olduğunu bulmuşlardır (Cui, Darling, Coccia, Fincham ve May, 2019). Yapılan araştırmaların sonuçları doğrultusunda helikopter aileye sahip çocukların hayattan keyif alamama, mutsuzluk seviyelerinin daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca bu çocuklarda sosyal hayatta seçim yapamama, kararsız olma ve normal yaşlıtlarına göre psikosomatik rahatsızlıklar daha fazla görülmektedir.

Bu ailelerde çocuğun kendi inisiyatif ve istekleri ya çok az dikkate alınmakta veya hiç dikkate alınmamaktadır (Hesse, Mikkelsen ve Saracco, 2017; Aktaran Yılmaz, 2019). Bu nedenle düşük özsaygı ve yetersizlik hissi helikopter ebeveyn tutumunu benimseyen ailelerin çocuklarının temel sorunudur (Duygulu, 2018).

Şişirilmiş Benlik

Bazı çocuk ve bireylerde ise helikopter anne babaya sahip olma kişilik gelişiminde farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Yapılan bir araştırmada; helikopter ebeveyni olan kişiler egosantrik düşünceye, narsist kişiliğe yakın olduğu gözlenmiştir (Findley ve Ojanen, 2013; Aktaran Yılmaz, 2019). Narsist kişilik özelliği gösteren bireylerde kendine değer verme, kendini beğenme ve kendinden memnun olma doğal hatta sağlıklıdır (Yılmaz, 2018). Ancak bu durumun aşılması gereken kırmızı çizgisi bulunmaktadır. Bazı araştırmalarda yazarlar tarafından " İnflated Sense of Self " veya " Inflated Self-Esteem " olarak kavramlaştırılan (Walker ve Bright, 2009; Perez, Pettit, David, Kistner ve Joiner Jr., 2001) terim Türkçe

literatürde "Şişirilmiş Benlik" olarak yer almaktadır. Genellikle, düşmanlık ve saldırganlık, ben merkezli ve egoist tutumlar, yüksek bir hak duygusu ve başkalarına karşı saygısızlık ile karanlık bir karakteristik tarafa sahip olan "Şişirilmiş Benlik Saygısı" (Baumeister, Smart ve Boden, 1996; Colvin, Block ve Funder, 1995) patolojik belirtilerin ilk işaretlerini oluşturmaktadır. Daha önce yapılan bir araştırmada şişirilmiş benlik ile narsist kişilik arasında yüksek bir ilişki bulunmuştur (De Hoogh, Den Hartog ve Nevicka, 2013). Tüm bunlar patolojik narsist kişiliğin başlangıç aşamasında şişirilmiş benlik etkisinin önemli bir göstergesi olduğunu belirtmektedir.

Helikopter ebeveyn tutumunun yanı sıra aşırı hoşgörölü, abartılı övgü ve zayıf disiplin ebeveyn anlayışının birleşimi sonucunda oluşan (Hart, Bush-Evans, Hepper ve Hickman, 2017) bu kişilik yapısı; çocuklarda diğerlerinden daha özel oldukları düşüncesine, yani şişirilmiş benliğe sebep oluşturmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılarak, bu çalışmada helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik ilişkisinde etkisi olabileceği düşünülen duygusal özerklik ve sosyal kaygının aracı rolü incelenecektir.

Duygusal Özerklik

Aile ilişkilerinin yeniden tanımlandığı ve organize edildiği geçici ve gelişimsel bir süreç olan ergenlik dönemi, özerklik gelişimi açısından en önemli dönemdir (Tung ve Dhillon, 2006; Özdemir ve Çok, 2011). Duygusal özerklik kavramı ilk kez Steinberg ve Silverberg (1986) tarafından "ailelere olan duygusal bağlılığın geçici bir süre için akranlara bağlılık olarak değişmesi" şeklinde tanımlanmıştır (Güneş, 2018).

Ergenlerin duygusal özerklik kazanması, sosyal ilişkilerindeki değişimlere ortam hazırlaması bakımından büyük önem taşımaktadır (Yazıcı, 2019). Çocuklukta en temel duygusal destek kaynağı aile iken ergenlikte ise arkadaşlar daha önemli hale gelmektedir. Kimlik oluşumunu tamamlamaya çalışan ergen, ebeveyni ile kurmuş olduğu bağımlı ilişkiden uzaklaşarak özgür ve olgun ilişkilere yönelmektedir. Dolayısıyla ebeveyn tutumları, aile ile ilişkiler, aile yapısı ve akran ilişkileri gibi faktörler duygusal özerkliği etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Duygusal bağların olumlu yönde kurulabildiği ailelerde, duygusal özerklik daha fazla gelişebilmektedir. Bu sebeple otoriter ya da ilgisiz olan anne-babanın çocukları özerklik problemi ile karşılaşabilirler. Bununla birlikte erken dönem yaşantısında ebeveyn ile çocuk arasında oluşan bağlanma tarzı da ergenlik döneminde özerklik durumu üzerinde etkili olabilmektedir. Whipple (2009) çalışmasında, bebeklik döneminde güvenli bağlanma deneyimi yaşamamış gençlerin duygusal yönden özerklik sorunuyla karşılaşabileceğini belirtmiştir (Demir ve Karabacak, 2017).

Duygusal özerkliğini kazanabilen ergenler duygusal ihtiyaçlarını ebeveynlerine daha az yansıtmaktadırlar. Duygusal özerklikle beraber ergen bireyin özgürleştiği ve ufkunun genişlediği, anne babasına olan çocukça bağımlılığının ortadan kalktığı söylenmektedir (Koç, 2019). Bunun sonucunda ergen birey annesi ve babasını ebeveyn rolleri haricinde bir birey olarak görebilmektedir.

Sosyal Kaygı

Birçok kişi tarafından kabul edildiği üzere, diğer kişilerde bırakılacak izlenimler büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple kişi, diğer insanların onun hakkında ne düşündükleriyle

ilgilenmektedir. Ancak bazen bireyler, diğerlerinin üzerinde yaratmak istediği izlenimi oluşturamayacağını düşünebilmektedir. Bu durumda bireyin sosyal kaygı sorunu yaşamasına neden olabilmektedir.

Sosyal kaygı "belirli toplumsal olaylarda küçük düşme korkusunun sebep olduğu, psikolojik, somatik ve davranışsal belirtilerin eşlik ettiği, işlevsellikte önemli kayıplara sebep olan anksiyete bozukluğu" şeklinde tanımlanmaktadır (Bal, 2010). Sosyal kaygının tarihsel geçmişi incelendiğinde ilk defa 1903 yılında Janet tarafından konuşma yaparken, piyano çalarken, şarkı söylerken, yazı yazarken ya da yürürken başka insanlarca izleniyor olmaktan çekinen, korkan kişiler için kullanılmıştır (Gökkaya, 2016).

Sosyal kaygı yaşayan kişiler, diğerleriyle etkileşimde bulunurken veya başkalarının yanında yapmalarını gereken bir durum söz konusu olduğunda çekinirler, korkarlar ve bu durumdan olabildiğince kaçınmaya çalışırlar (Canoğulları, 2014). Bu kişiler, sosyal etkileşim sırasında kaygı düzeyini yükseltecek şekilde dikkatini kendi üzerinde tutmakta ve başkalarının onun hakkında ne düşündüğüne odaklanmaktadır (Çalışkan, 2018). Sosyal kaygı yaşanan anda ise; sesin titremesi, tırnak yeme, zayıf göz kontağı kurma, kekeleme, yüz kızarması gibi bedensel ve davranışsal belirtiler; kalp çarpıntısı, terleme, titreme, mide bulantısı, ağız kuruluğu, soluksuz kalma gibi psikolojik belirtiler; kaçma, başarısızlık, utanç duygusu, yetersizlik düşüncesi gibi bilişsel özellikler gözlenebilmektedir (Deniz, 2018).

Sosyal kaygının en fazla yaşandığı dönem, ergenlik dönemi olduğu belirlenmiştir (Dursun, 2019). Yapılan araştırmalar sonucunda sosyal kaygının görülmeye başlandığı yaş ortalaması onlu yaşların ortaları olarak saptanmıştır (Kashadan, 2007). Ayrıca Patterson ve Ritts (1997)'in meta-analiz araştırmasında cinsiyetin sosyal kaygı görülmesiyle ilgili farklılaştırıcı rolünün olmadığı bulunmuştur (Sübaşı, 2007).

Sosyal kaygı oluşumuna sebep olan faktörlerin ele alındığı araştırmalar incelendiğinde genetik yatkınlık, kişilik özellikleri, ebeveyn tutumları ve özellikle ergenlik dönemindeki arkadaşlık ilişkilerinin etkileri ön plana çıkmaktadır (Çakır, 2010; Eriş, 2013). Özellikle bireyin yetiştiği ve içinde bulunduğu aile ortamının sosyal kaygı oluşumuna etkisi üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. İlk çocukluk döneminde ebeveyni model alma ve sosyal ortamlara katılma ve anne-babanın çocuk yetiştirme tarzları sosyal kaygıda etkili olduğu görülmektedir.

Sınırlayıcı ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumu, çocuğun bağımsızlık kazanmasını, kendi kendine yetebilmesini sağlayan becerileri kazanmasına engel olmakta ve yeteneklerini kısıtlamaktadır (Eriş, 2013). Anne-babanın çocuğuna yönelik ilgi ve sevgisi, desteği, çocuğunu olduğu gibi kabullenmesi durumu değer vermeye olmaktadır. Fakat anne babanın aşırı otoriter, ilgisiz ve reddedici tavırları, çocuğun onaylanma ve kabul görme ihtiyacını karşılamadığı için çocuk güçlü bir onaylanma ve kabul görme ihtiyacı duymaya başlamaktadır (Erkan, 2002). Bu durumda sonraki yıllarda bu çocukların sosyal kaygılı bireyler olmasına neden olabilmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sonuç olarak literatürde kendine yeni yeni yer edinmeye ve araştırmacıların ilgisini çekmeye başlayan helikopter ebeveyn ve şişirilmiş benlik kavramlarına ilişkin çok araştırma bulunmamaktadır. Helikopter ebeveyn kavramı iş ve yaşam tatmini (Yaşın Okant, 2018), ebeveynlik stresi ve negatif iyi oluş (Cui, Darling, Coccia, Fincham ve May, 2019), aile ortamları (Odenweller, Booth-Butterfield ve Weber, 2014), kendi kendine yeterlik (Bradley-

Geist ve Olson-Buchanan, 2014); şişirilmiş benlik kavramı ise narsizm ve empati (Hart, Bush-Evans, Hepper ve Hickman, 2017), kişilerarası problemler, akran reddi ve kendine duyulan özsaygı (Perez, Pettit, David, Kistner ve Joiner Jr., 2001) gibi farklı kavramlar ile beraber ele alınmıştır. Alan yazın incelendiğinde helikopter ebeveyn tutumu, şişirilmiş benlik, duygusal özerklik ve sosyal kaygı değişkenlerinin ergen yaş grubunda birlikte ele alındığı araştırmanın olmadığı gözlenmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmada 14-17 yaş arası ergenlerde algılanan helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik ilişkisinde duygusal özerklik ve sosyal kaygının aracı rolünü incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda a)Algılanan helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik ilişkisi, duygusal özerklik değişkeni bakımından önemli biçimde farklılaşmakta mıdır ? b)Algılanan helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik ilişkisi, sosyal kaygı değişkeni bakımından önemli biçimde farklılaşmakta mıdır ? c)Çalışma grubu üzerinde algılanan helikopter ebeveyn tutumu, duygusal özerklik ve sosyal kaygı şişirilmiş benlik değişkeninin önemli biçimde yordamakta mıdır ? sorularının cevabı aranmıştır.

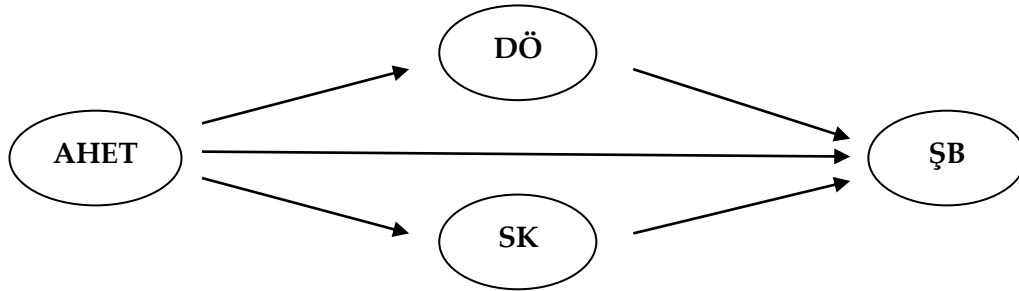
Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışmada kullanılan değişkenler, katılımcı özellikleri, veri toplama araçları ve süreci, verilerin analizi bölümlerine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

14-17 yaş arasındaki ergenlerin duygusal özerklik, sosyal kaygı düzeyleri ve şişirilmiş benlik arasındaki ilişki "Yapısal Eşitlik Modellemesi" ile analiz edilmiştir.

Bu çalışmada algılanan helikopter ebeveyn tutumunun şişirilmiş benlik üzerindeki doğrudan ya da dolaylı etkisi test edilecektir. Bu doğrultuda duygusal özerklik ile sosyal kaygının istatistiksel olarak anlamlı bir aracı değişken olup olmadığı ve anlamlı bir aracı değişken ise aracılık etkisinin hangi yönde ve hangi düzeyde olduğu test edilecektir.

Şekil 1. Algılanan helikopter ebeveyn tutumu, şişirilmiş benlik, duygusal özerklik ve sosyal kaygı arasındaki kuramsal model (AHET=Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutumu, ŞB=Şişirilmiş Benlik, DÖ=Duygusal Özerklik, SK=Sosyal Kaygı.)

Yukarıdaki modelde algılanan helikopter ebeveyn tutumunun şişirilmiş benlik üzerindeki etkisinde duygusal özerklik ile sosyal kaygının aracılık etkisine ilişkin öngörü gösterilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılı İstanbul il merkezinde bulunan ortaöğretim 9.,10. ve 11. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu ise İstanbul'un farklı ilçelerinde bulunan 9 okulda okuyan 198'i(%48,2) kız ve 213'ü(%51,8) erkek olmak üzere toplam 411 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 205'i (%49,9) 9. sınıf, 122'si(%29,7) 10. sınıf ve 84'ü(%20,4) 11. sınıfta ve 21'i(%5,1) fen lisesi, 179'u (%43,6) anadolu lisesi, 49'u(%11,9) ticaret meslek lisesi, 53'ü(%12,9) imam hatip lisesi, 109'u (%26,5) ise güzel sanatlar lisesi ve çok programlı anadolu lisesinde eğitim görmektedir. Ebeveyn eğitim düzeyi açısından katılımcıların annelerinin 28'inin(%6,8) okuryazar değil, 107'sinin(%26) ilkököl, 99'unun(%24,1) ortaokul, 121'inin(%29,4) lise, 51'inin(%12,4) yüksekokul/üniversite ve 5'inin(%1,2) lisansüstü mezunu olduğu benzer şekilde babalarının 2'sinin(%0,5) okuryazar değil, 73'ünün(%17,8) ilkököl, 128'inin(%31,1) ortaokul, 132'sinin (%32,1) lise, 67'sinin(%16,3) yüksekokul/üniversite ve 8'inin(%1,9) lisansüstü mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik düzeyi incelendiğinde 18'inin(%4,4) düşük, 22'sinin(%5,4) ortanın altı, 245'inin(%59,6) orta, 97'sinin (%23,6) ortanın üstü ve 29'unun(%7,1) yüksek gelir düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği (AHETÖ), Şişirilmiş Benlik Duygusu (Ego Enflasyonu) Ölçeği, Duygusal Özerklik Ölçeği (DÖÖ), Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği (AHETÖ)

Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği kabul/ilgi ve denetleme boyutları altında, demokratik, ihmalkâr, otoriter ve hoşgörülü anne baba yaklaşımlarını ölçebilmek amacıyla Yılmaz (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 4'lü Likert tipi olan ölçek 21 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; "Temel güven konusunda helikopter tutum (TGYBKH)", "Duygusal-kişisel yaşam alanında helikopter tutum (DYKH)", "Akademik yaşam alanında helikopter tutum (AOYKH)" ve "Etik-ahlaki konularda helikopter tutum (EAKH)" şeklindedir. Ölçekte anne ve baba bölümleri ayrı ayrı puanlanmaktadır. Ölçekten anne ya da baba bölümünden alınabilecek en yüksek puan 84 iken, en düşük puan ise 21'dir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır.

Algılanan Helikopter Anne Ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .85 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlık katsayıları .83-.79 arasında değişmektedir. Algılanan Helikopter baba ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .83 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlık katsayıları .83-.76 arasında değişmektedir. Hem Algılanan Helikopter Baba Ölçeği hem de Algılanan Helikopter Anne Ölçeğinin Cronbach alfa güvenirlik katsayılarının yüksek olması ölçeğin tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Şişirilmiş Benlik Duygusu (Ego Enflasyonu) Ölçeği

Şişirilmiş Benlik Duygusu (Ego Enflasyonu) Ölçeği 16 yaş üstü bireylerin; başkalarını etkileme arzusu, sürekli övgüye duyulan ihtiyaç, başkalarının "onlara bir şey borçlu" olduğu düşüncesi, abartılı olarak kendini önemseme özelliğini ölçmek amacıyla Yılmaz (2018) tarafından geliştirilmiştir. 5'li Likert tipi olan ölçek 15 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; Sosyal yönelimde enflasyon, bencillikte enflasyon, manipülasyonda enflasyon ve kendini abartmada enflasyon şeklindedir. Bu alt boyutların

şişirilmiş benlik duygusu olarak adlandırılan bir yapının bileşenleri olduğu ve bunların birlikte bir üst yapıyı oluşturduğu yapılan analizler sonucunda doğrulanmıştır. Modelin uyum iyiliği indeksleri de yüksek bulunmuştur.

Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı dört alt boyut için .76 ile .79 arasında değişmektedir. Ölçeğin tümü için elde edilen iç tutarlılık katsayısı ise .90 olarak belirlenmiştir. Elde edilen değerler, bu ölçeğin şişirilmiş benlik duygusunu ölçmek konusunda güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir (Yılmaz, 2018). Ölçeğin uyum geçerliliği amacıyla 4 ölçekle yapılan sınamalar sonucunda, korelasyon ve yordama gücünün yüksek olduğu gözlenmiştir.

Duygusal Özerklik Ölçeği (DÖÖ)

Duygusal Özerklik Ölçeği (DÖÖ), Steinberg ve Silverberg tarafından Blos'un açıkladığı ikinci bireyleşme kuramına dayandırılarak Tatar, Bildik, Yektaş, Hamidi ve Özmen (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 4'lü Likert tipi olan ölçek 20 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; Bireyleşme, Ebeveyne Bağımlı Olmama, Ebeveyni İdealleştirmeme ve Ebeveynin Bir İnsan Olarak Algılanmasıdır. Ölçekte bazı maddeler ters puanlamaktadır. Genel toplam puanı 20-80 arasında elde edilen ölçek, ergenlik döneminde bireyleşmenin bilişsel ve duygulanımsal boyutlarını ölçmek amacıyla düzenlenmiştir. Ölçekten alınan yüksek duygusal özerklik puanları, ergenin ebeveynlerinden sağlıksız kopma çabasını temsil etmektedir (Tatar, Bildik, Yektaş, Hamidi ve Özmen, 2016).

Temel uygulamada Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı dört alt boyut için .54 ile .71 arasında değişmektedir. Ölçek bütünü için iç tutarlılık katsayısı .78 olarak belirlenmiştir. İç tutarlılık katsayılarının değerleri sadece Ebeveynin Bir İnsan Olarak Algılanması boyut için bu çalışmada asıl çalışmadaki değerden biraz düşük olduğu gözlenmiştir. Katsayılar hem ölçek bütünü hem de diğer üç boyut için asıl çalışmadaki değerlerden daha yüksek bulunmuştur. Ölçeğin geliştirildiği çalışma ile bu çalışmada elde edilen farklar önemli düzeyde olmayıp temelde tüm katsayı sonuçları birbirine benzer olduğu kabul edilebilir.

Ölçeğin geliştirildiği asıl çalışmada ölçeğe ilişkin test-tekrar test katsayısı verilmemiştir. Geliştirilen ölçekte yapılan test-tekrar test uygulamasında ikinci uygulamada alt boyut iç tutarlılık katsayıları .54 ile .65 arasında, ölçek bütünü için iç tutarlılık katsayısı .74 olarak gerçekleşmiştir. Ölçeğin üç hafta ara ile yapılan iki uygulaması arasında hem bütünü hem alt boyutları hem de maddeleri için genel olarak orta düzeyde bağıntılar olduğu sonucu elde edilmiştir. Dilsel geçerlik çalışmasının verisinde Türkçe formun alt boyut iç tutarlılık katsayıları .58-.71 arasında, ölçek bütünü için iç tutarlılık katsayısı .81 olarak bulunmuştur.

Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği

Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği sosyal fobisi olan bireylerin korku ve/veya kaçınma davranışı gösterdiği sosyal ilişki ve performans durumlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. İki alt ölçeği olan LSKÖ'de 11'i sosyal ilişki ve 13'ü performans olmak üzere toplam 24 madde bulunmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, sosyal kaygı ve kaçınmanın arttığını göstermektedir.

Özgün LSKÖ'nün Cronbach alfa değeri .81 ile .92 arasında değişmektedir (Heimberg, Horner, Juster, Safren, Brown, Schneier ve Liebowitz, 1999). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Soykan ve arkadaşları (2003) tarafından yapılmıştır. Tüm ölçek için Cronbach alfa katsayısı .98 olarak belirlenmiştir. "Korku ya da kaygı" ve "kaçınma" alt ölçekleri için bulunan Cronbach alfa katsayısı sırasıyla; .96 ve .95'tir. Ölçeğin Türkçe formunun kendini bildirim

ölçeği olarak geçerlik ve güvenilirlik hesapları Bayramkaya (2009) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin bütünü için Cronbach alfa katsayısı .94 olarak elde edilmiştir (Dağ ve Gülüm, 2013). Korku ya da kaygı alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısı .90 ve Kaçınma alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısı .89'dur.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın temel değişkenleri ile ilişkili olabilecek ergenlik dönemindeki öğrencilere ait verilerin toplanması için araştırmacılar tarafından "Kişisel Bilgi Formu" hazırlanmıştır. "Kişisel Bilgi Formu"nda katılımcıların cinsiyetlerine, yaşlarına, kaçınıcı sınıfta okuduklarına, okudukları lise türlerine, ebeveyn eğitim durumu, ailenin geliri değişkenlerine ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Yapılan çalışmada helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik ilişkisinde duygusal özerklik ve sosyal kaygının aracı etkisi yapısal eşitlik modeli kullanılarak incelenmiştir. Veri analizi SPSS 22.0 ve LISREL 9.2 programları kullanılarak yapılmıştır. Veri setinde yer alan değişkenlerin, analizlere hazırlık olması amacıyla normallik, homojenlik, uç değer varsayımları bakımından incelenmiş ve gerekli dönüştürmeler yapılmıştır. Veri setinin varsayımları karşıladığı anlaşıldıktan sonra 411 kişilik çalışma grubu ile analizlere devam edilmiştir. İlk olarak çalışmanın bütün değişkenlerinin betimsel istatistik değerleri hesaplanmıştır. İkinci olarak ilgili hipotezleri test etmek ve araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. En son aşamada da aracılık etkisini incelemek için analiz yapılmıştır. Öncelikle Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen ölçütler göz önüne alınarak aracı değişken(ler) saptanmış daha sonrasında ise Sobel testi yöntemiyle değişkenlerin aracılık rolleri belirlenmiştir. Kurulan modelin veriye uygunluğunun değerlendirilmesinde Ki Kare (χ^2) Uyum İyilik Testi, RMSEA değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca mplus programı ile yapılan analizler sonucu, test edilen yapısal modelin diğer uyum indeks değerlerine bakılmıştır.

Bulgular

Araştırmada, Helikopter Ebeveyn Tutumu yordayıcı değişken, Şişirilmiş Benlik yordanan değişken ve Duygusal Özerklik ve Sosyal Kaygı ise aracı değişkenler olarak belirlenmiştir.

Aracılık rolü incelenirken, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen ölçütler göz önüne alınmıştır. Bu ölçütlere göre, bir değişkenin aracı olabilmesi için; (a) yordayıcı ve yordanan değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalı, (b) aracı değişken ve yordayıcı değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalı, (c) aracı değişken ile yordanan değişken arasında anlamlı ilişki olmalı ve (d) aracı değişken ile yordayıcı değişken eş zamanlı olarak modele girdiğinde daha önce yordayıcı ve yordanan değişken arasında var olan anlamlı ilişki anlamlı olmaktan çıkmalı (tam aracı) ya da daha önceki anlamlılık düzeyi azalmalıdır (kısmi aracı). Bu ölçütlerin karşılanıp karşılanmadığını belirlemek amacıyla, ilk olarak korelasyon katsayıları incelenmiş (Tablo 1) ve birbirleriyle anlamlı ilişki gösteren değişkenler aracı model için değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4
1. Ebeveyn Tutumu	-			
2. Duygusal Özerklik	,009	-		
3. Sosyal Kaygı	,220(**)	,151(**)	-	
4. Şişirilmiş Benlik	,261(**)	,152(**)	,524(**)	-

**p < .01

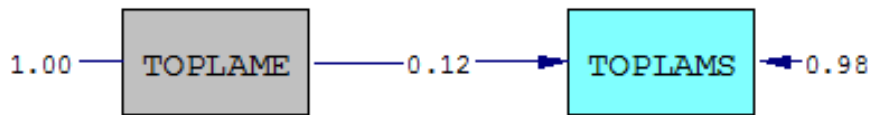
Tablo 1 incelendiğinde, sadece Ebeveyn Tutumu ve Duygusal Özerklik arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Aracılık etkisinin incelenmesi için Baron ve Kenny (1986)'nin de belirttiği üzere, yordayıcı değişken ve aracı değişken arasındaki ilişkinin anlamlı olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada sadece Sosyal Kaygının aracılık etkisi incelenecektir.

Aracılık etkisinin incelenmesi için üç model kurulmalıdır;

I. Model: Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik arasındaki ilişkiyi

II. Model: Ebeveyn Tutumu, Sosyal Kaygı ve Şişirilmiş Benlik arasında kurulan ilişkiyi

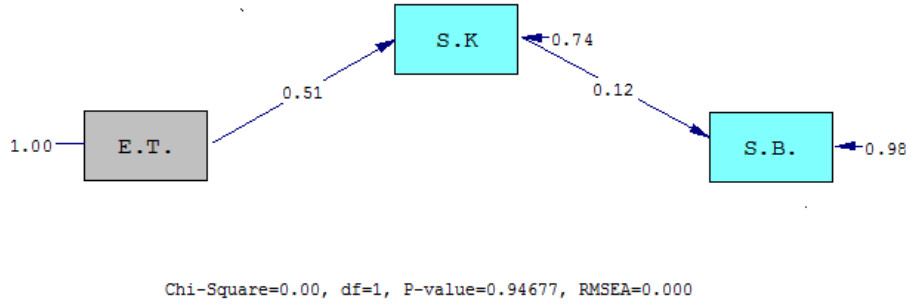
III. Model: Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik arasında kurulan yapıda Sosyal Kaygı değişkeninin aracılık rolünü ele almaktadır.

Chi-Square=0.00, df=0, P-value=1.00000, RMSEA=0.000

Şekil 2. Ebeveyn tutumu ve şişirilmiş benlik değişkeninin oluşturduğu modelin test edilmesi ebeveyn tutumu, sosyal kaygı ve şişirilmiş benlik arasında kurulan modelin test edilmesi

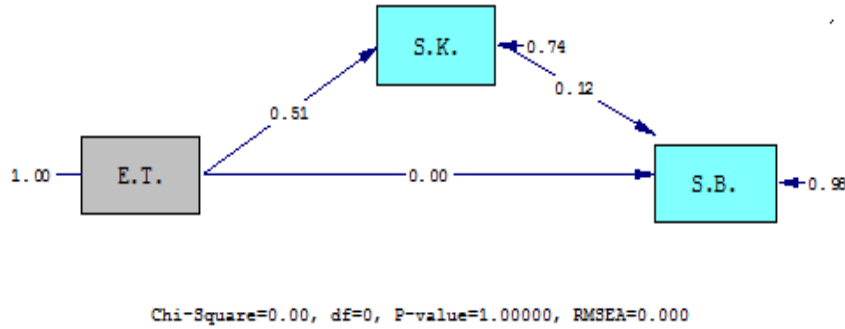
Şekil 2'de verilen I. Model olan, Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik değişkeninin oluşturduğu model test edildiğinde, iki değişken arasında kurulan ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Modele ilişkin Ki-kare $\chi^2=0.00$, sd =0, p=1.00 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. RMSEA değerinin de 0.00 olması, kurulmuş olan bu modelin mükemmel uyuma sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 3. Ebeveyn tutumu, sosyal kaygı ve şişirilmiş benlik arasında kurulan modelin test edilmesi

Şekil 3'te verilen II. Model olan, Ebeveyn Tutumu, Sosyal Kaygı ve Şişirilmiş Benlik arasında kurulan model test edildiğinde, değişkenler arasında kurulan ilişkilerin anlamlı olduğu görülmüştür. Modele ilişkin Ki-kare $\chi^2=0.00$, sd =1, p=0.95 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır.

RMSEA değerinin de 0.00 olması, kurulmuş olan bu modelin mükemmel uyuma sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. Ebeveyn tutumu ve şişirilmiş benlik arasında kurulan yapıda sosyal kaygı değişkeninin aracılık rolü

Şekil 4'te verilen III. Modele ilişkin, Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik arasında kurulan yapıda Sosyal Kaygı değişkeninin aracılık rolü test edildiğinde, Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı, modeldeki diğer ilişkilerin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Modele ilişkin Ki-kare $\chi^2=0.00$, sd=0, p=1.00 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. RMSEA değerinin de 0.00 olması, kurulmuş olan bu modelin mükemmel uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca mplus programı ile yapılan analizler sonucu yapısal modele ait model-veri uyum değerleri incelendiğinde, test edilen yapısal modelin iyi bir uyum gösterdiği ve elde edilen uyum iyiliği indekslerinin tamamının iyi uyum aralıklarında olduğu görülmektedir ($\chi^2/df=1.26$; RMSEA=.024; GFI=.999; SRMR=.00; NFI=.997; NNFI=.999; CFI=.999; RFI=.970). Yol analizinde sınanan modelin uyum

indekslerinin yeterliliği incelenirken, Tabachnick ve Fidell (2001)'in kabul edilebilir ve iyi uyum değerleri dikkate alınmıştır.

Aracı değişken ile yordayıcı değişken eş zamanlı olarak modele girdiğinde, daha önce yordayıcı ve yordanan değişken arasında var olan anlamlı ilişki anlamlı olmaktan çıkıyorsa, aracı değişkenin tam aracı olduğu ifade edilmektedir. Şekil 2'de görüldüğü üzere, Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Şekil 4 incelendiği zaman ise, Sosyal Kaygı aracı değişken olarak modele girdiğinde Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur. Dolayısıyla Sosyal Kaygının bu modelde tam aracı olduğu belirlenmiştir.

Aracı değişken için test edilecek diğer yöntem ise Sobel Testidir. Bu testte yordayıcı ve yordanan değişken arasındaki yola ait standardize edilmemiş regresyon katsayısı ve onun standart hatası ile, aracı değişken ve yordanan değişken arasındaki yola ait standardize edilmemiş regresyon katsayısı ve onun standart hatası kullanılarak anlamlılık düzeyi belirlenmektedir. Sobel testi kullanılarak sadece tam aracı değişkenler değil aynı zamanda kısmi aracılık da belirlenmektedir (Preacher ve Hayes, 2004). Test sonucunun anlamlı çıkması aracı değişkeninin tam aracı olduğunu göstermektedir. Sosyal Kaygı değişkeninin aracılık rolüne ilişkin Sobel testi sonuçları incelendiğinde ($z=2.96$, $p=.00$) düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda Sosyal Kaygı değişkeninin modelde tam aracı olduğu ortaya konulmuştur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 14-17 yaş arası ergenlerde algılanan helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik ilişkisinde duygusal özerklik ve sosyal kaygının aracı rolünü incelemek amaçlanmıştır. Bu bölümde, öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler ele alınıp, sonrasında aracı modele ilişkin tartışmaya yer verilmiştir.

Helikopter Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik Arasındaki İlişki

Yapılan analizler sonucu araştırma değişkenlerinden helikopter ebeveyn tutumu ve şişirilmiş benlik arasında kurulan ilişkinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında her iki değişkenin birlikte incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte daha genel bir kavram olan ebeveyn tutumu ile benlik değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyen yurt dışında ve yurt içinde yapılan araştırmaların olduğu gözlenmiştir. Martinez, Garcia ve Yubero (2007) tarafından yapılan 11-15 yaş arasındaki 1239 Brezilyalı ergen üzerinde benlik saygısı-ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmada demokratik ebeveynlere sahip ergenlerin benlik saygısının akademik, sosyal ve ailevi boyutlarından otoriter ve ihmalkâr ailelere sahip ergenlere göre daha yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir. Ergen bireylerde benlik saygısı, depresiflik ve genel psikolojik durum arasındaki ilişkinin incelendiği başka bir araştırma sonucunda anne-babalarını demokratik ve izin verici tutuma sahip olarak algılayan ergenlerin ebeveynlerini ihmalkâr ve otoriter algılayanlara göre daha az psikolojik belirtiler gösterdikleri ve benlik saygılarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Ceral ve Dağ, 2005). Görüldüğü üzere ebeveyn tutumu ve benlik kavramları ile ilgili yapılan pek çok çalışmada iki değişken arasında anlamlı ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu bakımdan çalışmada elde edilen bulgu, alan yazınla tutarlıdır.

De Hoogh, Den Hartog ve Nevicka (2013) tarafından yapılan bir çalışmada şişirilmiş benlik ile narsist kişilik arasında yüksek bir ilişki bulunmuş ve şişirilmiş benlik kavramının narsist

kişilik başlangıcında önemli bir role sahip olduğu görülmüştür. Ekici (2017), narsistik kişilik eğilimlerinin öznel iyi oluş ve algılanan anne baba tutumları değişkenlerine göre incelediği tez çalışması sonucunda, algılanan anne baba tutumları ile narsistik kişilik eğilimleri arasında ilişki bulamamıştır. Katılımcıların algıladıkları anne baba tutumlarının narsistik kişilik eğilimlerinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, mevcut çalışma ve incelenen araştırma sonuçlarından farklılık göstermektedir. Araştırmacı bunun nedeni olarak Türk aile yapısına (anne baba tutumlarının, çocuğuna karşı ilgili, sevecen ve aynı zamanda bağımsızlığını destekleyici rolde) ait özelliklerden kaynaklanmış olabileceğini belirtmiştir.

Helikopter Ebeveyn Tutumu ve Duygusal Özerklik Arasındaki İlişki

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, helikopter ebeveyn tutumu ve duygusal özerklik arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde bu bulgunun yapılmış olan bazı araştırma bulguları ile farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Ergenlerde anne baba tutumları ile duygusal özerklik arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre incelendiği tez çalışmasında “demokratik tutum” ile duygusal özerklik pozitif yönde anlamlı bir ilişki, “koruyucu-istekçi tutum” ve “otoriter tutum” ile duygusal özerklik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Koç, 2019). Benzer şekilde Zimmer-Gembeck, Madsen ve Hanish (2011) yaptıkları bir çalışmada ebeveyn kontrolü ile duygusal özerklik arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuştur.

Golonka (2013), doktora tezi çalışmasında duygusal özerkliğin; üniversiteye uyum, ebeveyn-çocuk iletişimi ve anne baba stilleri ile ilişkisi üzerinde 180 üniversite öğrencisiyle çalışmıştır. Araştırmada, helikopter ebeveynlik, demokratik ve izin verici ebeveyn tutumlarının düşük duygusal özerlikle; otoriter ebeveyn tutumların yüksek duygusal özerlikle ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırmacı ebeveyn tutumlarının duygusal özerklik arasındaki ilişki sonucunu ilginç bulmuştur. Bu durum otoriter ebeveyne sahip beliren yetişkinlerin kendilerini kontrol eden ebeveynlerinden daha fazla uzaklaşmak ve ayrılmak için üniversite hayatındaki özgürlüğü elde etmeyi daha kolay ve cazip bulmuş olabilmelerine bağlanmıştır.

Yapılan araştırma ile alan yazında bulunan araştırma sonuçları arasında görülen bu farklılıkların bireysel ve kültürel faktörler, ebeveynlerin eğitim düzeyleri, ebeveynlerin anne-baba tutumu konusunda bilinçli olması ya da olmaması, ebeveynler ile beraber geçirilen sürenin verimliliği, aile ilişkileri ve sosyoekonomik düzey gibi durumlardan kaynaklanıyor olabileceği düşünülebilir.

Helikopter Ebeveyn Tutumu, Şişirilmiş Benlik ve Sosyal Kaygı Arasındaki İlişki

Araştırmada helikopter ebeveyn tutumu, şişirilmiş benlik ve sosyal kaygı değişkenleri arasında kurulan ilişkilerin anlamlı olduğu görülmüştür. Lise öğrencilerinin internet kullanım bozukluğu, sosyal kaygı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelendiği tez çalışmasında (Hacıahmetoğlu, 2018), sosyal kaygı düzeyleri ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğrencilerin sosyal kaygı ölçeğinden aldıkları puanlar arttıkça, benlik saygısı ölçeğinden aldıkları puanların düştüğü sonucu elde edilmiştir.

Yüksek ve düşük sosyal kaygı düzeyine sahip ergenlerin anne-baba tutumlarını belirlemeye çalışan Erkan (2002), 12 öğrenciyle algıladıkları ebeveyn tutumlarını belirlemeye yönelik görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonucu sosyal kaygı düzeyi yüksek öğrencilerin sosyal

kaygı düzeyi düşük öğrencilere göre ailelerinden daha fazla otoriter ve koruyucu tutum algıladıkları gözlemlenmiştir.

Mousavi, Low ve Hashim (2016), 13-18 yaşları arasında bulunan Meksika, Çin, Hint, Arap ve Avrupalı/Amerikalı (Kafkasyalı) kökenli 227 ergene yönelik ebeveyn tutumları ile anksiyete arasındaki ilişkiyi kültürel çalışma bağlamında araştırmışlardır. Asyalı ergenlerin Avrupa/Amerikalı ergenlere anksiyetelerinin daha yüksek olduğu, bütün kültürlerde anne-babaların gösterdikleri ebeveyn reddi, kaygılı yetiştirme ve kontrolcü korumanın ergenlerde anksiyetenin görülmesine sebep olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucunda ebeveyn tutumlarının anksiyete değişkeninin yordayıcısı olduğu gözlenmiştir (Aktaran Eroğlu, 2018). Dolayısıyla demokratik ebeveyn tutumuna gösteren ebeveyne sahip olan ergenlerin sosyal kaygı düzeyinin düşük olması Baumrind'in çocuk yetiştirme tarzları ve etkileri konusunda belirtmiş olduğu görüşlerle paralellik göstermektedir. Bunun yanı sıra literatürde yer alan çalışmalar ile yapılan araştırma sonucunun benzer olduğu saptanmıştır.

Helikopter Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik Arasındaki İlişkide Duygusal Özerkliğin Aracılık Etkisi

Araştırmanın temel amacı kapsamında duygusal özerkliğin, helikopter ebeveyn tutumu-şişirilmiş benlik arasındaki ilişkide aracı rolü incelenmiş ve ebeveyn tutumu ile duygusal özerklik arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Aracılık etkisinin incelenmesi için Baron ve Kenny (1986)'nin belirttiği üzere, yordayıcı değişken ve aracı değişken arasındaki ilişkinin anlamlı olması gerekmektedir. Bu nedenle duygusal özerklik değişkeni için aracılık etkisi anlamlı bulunmamıştır. Alan yazın incelendiğinde, yapılan araştırmanın ilgili değişkenleri arası aracılık etkisini ele alan araştırmaya rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra Çelik (2015), yüksek lisans tezinde algılanan ebeveyn kontrolü ile ergen iyi oluşu arasındaki ilişkide duygusal özerkliğin aracı rolünü incelemiştir. Ankara ilinde 6 farklı ortaöğretim kurumunda öğrenim gören 755 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda; ergenin ebeveynlerinden algıladığı kontrol ve ergenin iyi oluşu arasında duygusal özerklik düzeyinin kısmi aracı rolünün olduğu bulunmuştur. Araştırmacı, algılanan ebeveyn kontrolü arttıkça duygusal özerklik düzeyinin azaldığını belirlemiştir. Buna göre, araştırma sonucunun alan yazından farklı olduğu gözlenmiş olup bunun yordanan değişken farklılığından, örneklem büyüklüğünden, araştırmanın yapıldığı ilden, bireysel ve çevresel faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Helikopter Ebeveyn Tutumu ve Şişirilmiş Benlik Arasındaki İlişkide Sosyal Kaygının Aracılık Etkisi

Araştırma bulgularına göre helikopter ebeveyn tutumu, şişirilmiş benlik ve sosyal kaygı değişkenleri arasında kurulan ilişkilerin anlamlı olduğu bulunmuştur. Araştırmanın bir diğer temel amacı olan sosyal kaygının, helikopter ebeveyn tutumu-şişirilmiş benlik arasındaki ilişkide aracı rolü incelenmiş ve anlamlı aracılık etkisi olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmada helikopter ebeveyn tutumu-şişirilmiş benlik arasındaki ilişkiye sosyal kaygı değişkeni dahil edildiğinde helikopter ebeveyn tutumu-şişirilmiş benlik ilişkisinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla Sosyal Kaygının bu modelde tam aracı olduğu belirlenmiştir. Eroğlu (2018), ortaokul yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinde sosyal kaygı-benlik saygısı, algılanan anne-baba tutumları ve mükemmeliyetçilik özellikleri arasındaki ilişkilerini araştırdığı yüksek lisans tezinde ortaokul öğrencilerinin sosyal kaygıları-benlik saygıları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Sosyal kaygı ile

anne-baba tutumlarından koruyucu ve otoriter tutum arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ancak demokratik tutumla öğrencilerin sosyal kaygıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca benlik saygısı alt boyutları olan kendini sevme ve öz-yeterliliğin, koruyucu ve otoriter tutumu anlamlı bir şekilde yordadığı sonucu elde edilmiştir. Benzer şekilde Eriş (2013), "Ergenlerin Benlik Saygısı ve Sosyal Kaygı Düzeyleri İncelemesi" adlı yüksek lisans tezinde İzmir ilinde ortaöğretim kurumlarının 10. ve 11. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 300 kişiden oluşan örneklem üzerinde uygulama yapmıştır. Araştırma neticesinde ergenlerin benlik saygısı düzeyleri-sosyal kaygı düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. İncelenen çalışmalarda sosyal kaygı-benlik saygısı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla literatürde yer alan çalışmaların araştırmamızın bulgularını destekleyici nitelikte olduğu gözlenmektedir.

Sonuç olarak araştırmada cevabı aranılan soruların tümü yanıtlanmıştır. Sosyal kaygının helikopter ebeveyn tutumu-şişirilmiş benlik arasındaki ilişkide aracı rolünü test etmek için oluşturulan kuramsal model doğrulanmış ve sosyal kaygının anlamlı düzeyde aracılık etkisinin olduğu bulunmuştur. Bu nedenle yalnızca "algılanan helikopter ebeveyn tutumu ile şişirilmiş benlik ilişkisi, sosyal kaygı değişkeni bakımından önemli bir biçimde farklılaşmakta mıdır?" sorusunun cevabı doğrulanmış olmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar neticesinde psikolojik danışmanlara ve yeni yapılacak araştırmalara yönelik şu önerilerde bulunulabilir: Şişirilmiş benlik üzerinde helikopter ebeveyn tutumu ve sosyal kaygının etkileri göz önünde bulundurularak ailelere yönelik ebeveyn tutumu ve bu tutumların anne-baba-çocuk ilişkisindeki önemi; öğrencilere yönelik ise sosyal kaygı ve etkileri konulu çalışmalar (seminer, broşür, afiş vb.) yapılabilir. Sosyal kaygısı yüksek olan öğrencilere kaygı düzeyini azaltmak amacıyla grupla psikolojik danışma çalışmaları gerçekleştirilebilir. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, günümüz koşullarının bir sonucu olarak anne babaların çocuklarının geleceğine yönelik kaygı ve endişe duymaları ebeveynlerin helikopter ebeveyn tutum göstermesine, bu durumda öğrencilerin sosyal kaygı düzeylerinin artmasına ve benlik gelişiminin olumsuz yönde etkilenmesine neden olduğu düşünülebilir. Bu nedenle okul psikolojik danışmanları tarafından helikopter ebeveyn tutumu gösteren aileler saptanarak bu ailelere ebeveyn tutumları konulu grupla psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir.

Bu araştırmada duygusal özerklik ve sosyal kaygının aracı rolü incelenirken; cinsiyet, yaş, okul türü, sınıf düzeyleri, anne baba eğitim düzeyleri, sosyoekonomik düzey gibi çeşitli faktörlerin etkisine bakılmamış olup, elde edilen sonuçların genellenmesinde bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Sonraki çalışmalarda araştırmacılar, bu faktörleri inceleyerek değişkenler arası ilişkilerin ve aracılık etkisinin anlamlı olma ya da olmama durumlarının kaynakları hakkında alan yazına önemli katkılar sağlayabilir. Son olarak yapılan araştırmanın çalışma grubu sadece İstanbul ilinde yaşayan lise öğrencileriyle sınırlandırılmıştır. Daha sonraki araştırmalar, farklı illeri ve bölgeleri kapsayacak şekilde yapılarak çalışma grubu genişletilebilir.

Kaynakça

- Aşkın, M. (2007). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(10), 213-220.
- Bal, U. (2010). *Anksiyete bozukluklarında cinsiyete göre semptom farklılıkları* (Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. DOI: 10.1037//0022-3514.51.6.1173
- Baumeister, R. F., Smart, L., & Boden, J. M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5-33. DOI: 10.1037//0033-295X.103.1.5
- Bradley-Geist, J. C., & Olson-Buchanan, J. B. (2014). Helicopter parents: An examination of the correlates of overparenting of college students. *Education + Training*, 4(56), 314-328. DOI: 10.1108/ET-10-2012-0096
- Canoğulları, Ö. (2014). *İnternet bağımlılık düzeyleri farklı ergenlerin cinsiyetlerine göre psikolojik ihtiyaçları, sosyal kaygıları ve anne baba tutum algılarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Ceral, S., & Dağ, İ. (2005). Ergenlerde algılanan anne baba tutumlarına bağlı benlik saygısı, depresiflik ve genel psikolojik belirti düzeyi farklılıkları. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 13(4), 233-241.
- Colvin, C. R., Block, J., & Funder, D. C. (1995). Overly positive self-evaluations and personality: Negative implications for mental health. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 68(6), 1152-1162. DOI: 10.1037/0022-3514.68.6.1152
- Cui, M., Darling, C. A., Coccia, C., Fincham, F. D., & May, R. W. (2019). Indulgent parenting, helicopter parenting, and well-being of parents and emerging adults. *Journal of Child And Family Studie*. DOI: 10.1007/s10826-018-01314-3
- Çakır, S. (2010). *Bilişsel-Davranışçı Yaklaşımına dayalı olarak hazırlanan sosyal kaygıyla başa çıkma programının lise öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerine etkisi* (Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Çalışkan, İ. (2018). *Genç yetişkinlerde anne baba algısı ile sosyal kaygı ilişkisinde öğrenilmiş güçlülüğün aracı etkisi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Çelik, E. G. (2015). *Algılanan ebeveyn kontrolü ile ergen iyi oluşu arasındaki ilişkide duygusal özerklik ve empatinin aracı rolü* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Dağ, İ., & Gülüm, İ. V. (2013). Yetişkin bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkide bilişsel özelliklerin aracı rolü: Bilişsel esneklik. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(4), 240-247.
- De Hoogh, A. H., Den Hartog, D. N., & Nevicka, B. (2013). Gender differences in the perceived effectiveness of narcissistic leaders. *Applied Psychology*, 64, 473-498. DOI:10.1111/apps.12015
- Demir, M., & Karabacak, A. (2017). Ergenlerin duygusal özerkliklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 427-442.
- Deniz, A. (2018). *11-15 yaş arası bir grup ergende akılcı olmayan inançların benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Işık Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Duman, B. (2015). *Neden beyin temelli öğrenme*. İstanbul: Pegem Yayıncılık.
- Dursun, E. (2019). *Lise öğrencilerinde genel kaygı ve sosyal kaygının sözel akıcılığı yordayıcı etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Duygulu, S. (2018). *Yeni nesil ebeveynlik ve helikopter aileler*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Ekici, D. (2017). *Üniversite öğrencilerinde narsistik kişilik eğilimlerinin öznel iyi oluş ve algılanan anne baba tutumları açısından yordanması* (Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>

- Eriş, Y. (2013). *Ergenlerin benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Erkan, Z. (2002). *Ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri, ana-baba tutumları ve ailede görülen risk faktörleri üzerine bir çalışma* (Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Erkan, Z. (2002). Sosyal Kaygı düzeyi yüksek ve düşük ergenlerin ana baba tutumlarına ilişkin nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(10), 120-133.
- Eroğlu, K. (2018). *Ortaokul 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinin sosyal kaygıları ile benlik saygısı, anne-baba tutumları, mükemmeliyetçilik özellikleri arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Fischer, J. L., Forthun, L. F., Pidcock, B. W., & Dowd, D. A. (2007). Parent relationships, emotion regulation, psychosocial maturity and college student alcohol use problems. *J Youth Adolescence*, 36, 912-926. DOI: 10.1007/s10964-006-9126-6
- Golonka, M. M. (2013). *Keeping in touch: relationships between parenting style, parent-child electronic communication, and the developing autonomy and adjustment of college students* (Doktora dissertation, Duke University, Durham NC). Retrieved from <https://dukespace.lib.duke.edu/dspace/handle/10161/7242>
- Gökkaya, M. (2016). *Bir grup üniversite öğrencisinde sosyal kaygı, depresyon ve anne-baba tutumları ile mükemmeliyetçilik eğilimleri ve üniversiteye uyum arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi, Işık Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Güneş, E. (2018). *Zorbalık eğilimi, duygusal özerklik ve akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Hacıahmetoğlu, N. (2018). *Lise öğrencilerinin internet kullanım bozukluğu, sosyal kaygı ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Hart, C. M., Bush-Evans, R. D., Hepper, E. G., & Hickman, H. M. (2017). The children of narcissists: Insights into narcissists' parenting styles. *Personality And Individual Differences*, 117, 249-254. DOI: 10.1016/j.paid.2017.06.019
- Heimberg, R.G., Horner, K.J., Juster, H.R., Safren, S. A., Brown, E. J., Schneier, F. R., & Liebowitz, M. R. (1999). Psychometric properties of the Liebowitz Social Anxiety Scale. *Psychological Medicine*, 29, 199-212. DOI: 10.1017/S0033291798007879
- Kashadan, T. B. (2007). Social anxiety spectrum and diminished positive experiences: Theoretical synthesis and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 27(3), 348-365. DOI: 10.1016/j.cpr.2006.12.003
- Koç, F. (2019). *Ergenlerde anne baba tutumları ile duygusal özerklik arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Düzce ili örneği)* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Kumar Mishra, S. (2016). Self- concept- a person's concept of self- influence international. *Journal Of Recent Research*, 8-13.
- Kwon, A. K., Yoo, G., & Bingham, G.E. (2016). Helicopter parenting in emerging adulthood: Support or barrier for korean college students' psychological adjustment? *J Child Fam Stud*, 25, 136-145. DOI: 10.1007/s10826-015-0195-6
- Martinez, I., Garcia, J. F., & Yubero, S. (2007). Parenting styles and adolescents' self-esteem in Brazil. *Psychological Reports*, 100(3), 731-745. DOI: 10.2466/PRO.100.3.731-745
- Morsünbül, Ü., & Çok, F. (2013). Kimlik gelişiminde yeni bir boyut: Seçeneklerin saplantılı araştırılması. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 232-244.
- Odenweller, K. G., Booth-Butterfield, M., & Weber, K. (2014). Investigating helicopter parenting, family environments, and relational outcomes for millenials. *Communication Studies*, 65(4), 407-425. DOI: 10.1080/10510974.2013.811434
- Okay, Z. (2016). Helicopter parenting and related issues: psychological well being, basic psychological needs and depression on university students. *Curr Res Educ*, 2(3), 165-173. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/>

- Özdemir, Y., & Çok, F. (2011). Ergenlikte özerklik gelişimi. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 152-164.
- Özsoy, E., & Yıldız, G. (2013). Kişilik kavramının örgütler açısından önemi: Bir literatür taraması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), 1- 12.
- Peluchette, J. V. E., Kovanic, N., & Partridge, D. (2013). Helicopter parents hovering in the workplace: What should hr managers do? *Business Horizons*, 56, 601–609. DOI: 10.1016/j.bushor.2013.05.004
- Perez, M., Pettit, J. W., David, J. F., Kistner, J. A., & Joiner Jr., T. E. (2001). The interpersonal consequences of inflated self- esteem in an inpatient psychiatric youth sample. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 69(4), 712-716. DOI: 10.1037//0022-006X.69.4.712
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and sas procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36, 717-731. DOI: 10.3758/BF03206553
- Sübaşı, G. (2007). Üniversite öğrencilerinde sosyal kaygıyı yordayıcı bazı değişkenler. *Eğitim Ve Bilim*, 144(32), 3-15.
- Şahin, Ş., & Özçelik Çövenler, Ç. (2016). Ergenlik dönemi ve sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 5(1), 42-49.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. Pearson Education.
- Tatar, A., Bildik, T., Yektaş, Ç., Hamidi, F., & Özmen, H. E. (2016). Duygusal Özerklik Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması ve klinik başvurusu olmayan ergen öğrencilerde duygusal özerkliğin incelenmesi. *Nobel Medicus*, 12(1), 39-48.
- Tung, S., & Dhillon, R. (2006). Emotional autonomy in relation to family enviroment: A gender perspective. *Journal Of The Indian Academy Of Applied Psychology*, 32(3), 201-212.
- Ünüvar, A. (2007). *Lise öğrencilerinin algıladıkları anne baba tutumları ile kendine saygı düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Walker, J. S., & Bright, J. A. (2009). False inflated self-esteem and violence: A systematic review and cognitive model. *The Journal Of Forensic Psychiatry & Psychology*, 20(1), 1-32. DOI:10.1080/14789940701656808
- Yaşın Okant, Ç. (2018). *Helikopter ebeveyn sahibi y kuşağının iş ve yaşam tatmini üzerine sosyolojik bir analiz* (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Yazıcı, A. (2019). *Ergenlerde duygusal özerklik, eylemlilik ve arkadaşla bağlanma arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Yılmaz, H. (2018). Narsizme Giden yolun ilk adımı: "Şişirilmiş Benlik Duygusu Ölçeği" geliştirme çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(73), 1-16.
- Yılmaz, H. (2019). İyi ebeveyn, çocuğu için her zaman her şeyi yapan ebeveyn değildir: Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği (AHETÖ) geliştirme çalışması. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 3-30. DOI: 10.24130/eccd-jecs.1967201931114
- Yiğit, H. (2010). *Ergenlerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Zimmer-Gembeck, M. J., Madsen, S. D., & Hanisch, M. (2011). Connecting the intrapersonal to the interpersonal: autonomy, voice, parents, and romantic relationships in emerging adulthood. *European Journal Of Developmental Psychology*, 8(5), 509–525. DOI: 10.1080/17405629.2011.567061

Üniversite Çalışanlarının Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

Hakan Öndes^{a,b}, Nuran Bayram Arlı^c

Özet

Bu çalışmada, üniversite personeline yönelik olarak finansal okuryazarlık seviyesinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, hazırlanan anket bir kamu üniversitesinde 263 kişiye uygulanmıştır. Elde edilen veriler ışığında, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanarak ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilikleri tespit edilerek finansal okuryazarlık düzeyi belirlenmiştir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda dört farklı ölçeğe ilişkin tek faktörlük yapılar elde edilmiş olup, faktörler toplam varyansın %38 ile %65'lik kısmını açıklayabilmektedir. Her bir ölçeğe ilişkin elde edilen güvenilirlik katsayıları, ölçeğin geçerli ve tutarlı veri toplama işlevine sahip olduğunu göstermiştir. Uyum iyiliği kriterleri de sonuçları açısından iyi bir uyuma işaret etmiştir. Gerçekleştirilen t testi ve varyans analizi; cinsiyet, medeni durum, finans takibi ve finansal varlıkların, finansal okuryazarlık düzeyi için istatistiksel olarak anlamlı farklılığa sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler

Finansal Okuryazarlık
Açıklayıcı ve Doğrulayıcı
Faktör Analizi
T Testi ve Varyans Analizi
Üniversite Personeli

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.10.2019
Kabul Tarihi: 05.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.628037

An Investigation On Determining The Financial Literacy Levels Of University Employees

Abstract

In this study, it is aimed to examine the level of financial literacy for university staff. Accordingly, the preparing survey was applied to 263 people in a public university. In the light of the data obtained, explanatory and confirmatory factor analysis was used to determine the reliability and validity of the scales and also the level of financial literacy. As a result of factor analysis, four different scales were obtained related to single factor structures. Related factors could explain 38% to 65% of the total variance. The reliability coefficients obtained for each scale, the scale showed that has been a valid and consistent data collection function. Goodness of fit criteria also indicated good fit in terms of results. The t test and variance analysis showed that gender, marital status, financial follow-up and financial assets had statistically significant differences for the level of financial literacy.

Keywords

Financial Literacy
Explanatory and Confirmatory
Factor Analysis
T Test and Variance Analysis
University Staff

About Article

Received: 01.10.2019
Accepted: 05.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.628037

^a İletişim Yazarı: hondes@bandirma.edu.tr

^b Arş.Gör., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü/ BALIKESİR, ORCID: 0000-0002-0618-7705

^c Prof.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü/ BURSA, ORCID: 0000-0001-5492-184X.

Giriş

Finansal okuryazarlık, karmaşık bir finansal yapıda faaliyet göstermesi gereken vatandaşlar için temel bir yetenek olarak bilinmektedir. Globalleşen dünyada teknolojinin ve telekomünikasyon ağının hızla ilerlemesi beraberinde finansal küreselleşmeyi getirmiştir. Türkiye’de ve farklı ülkelerde yönetimler, farklı eğitim seviyelerindeki kişilere öğrenme fırsatları sunmak amacıyla, nüfusun finansal okuryazarlık seviyesinin veya ulusal okuryazarlık stratejilerinin geliştirilmesi yoluyla finansal okuryazarlığın iyileştirilmesi için etkili yaklaşımlar bulmakla ilgilenmektedir (Atkinson ve Messy, 2012;25). Artan finansal araçlarla birlikte karmaşık yapıya bürünen finansal sistem etkin bir şekilde finansal okuryazar olma gereksinimini ortaya koymaktadır. Günlük hayattaki alışverişler ya da gereksinimler için alternatif kredi kartlarının karşılaştırılması, farklı ödeme seçenekleri arasında karar verme, yapılacak tasarrufların miktarı ve ileriye yönelik emeklilik planlarının nasıl değerlendirileceği gibi sosyal yaşamda devamlı karşılaşılan sorunlar finansal okuryazarlığın önem derecesini yükseltmektedir. Bunun yanında, kişilerin kendi ve ailelerinin geleceklerini oluşturmada, tatil kredisi, ev peşinatı ve faiz, araç kredisi, bireysel emeklilik primleri ve diğer lüks mallar için finansal kararlarını optimum bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir.

Finansal araçların çeşitliliğinin arttığı günümüzde, finansal okuryazarlık tüm tüketiciler için önemli bir yetenek olarak değerlendirilmektedir (Taylor ve Wagland, 2013;74). Bu sebeple gerekli olan ihtiyaç, bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerini finansal araç çeşitliliğinin oluşturduğu karmaşık noktaya çıkarabilmeleridir. Bu durum, bireylerin finansal karar almada izleyeceği uygun yolu ve kazançlarının daha yüksek bir seviyeye gelmesini sağlayacaktır (Temizel ve Bayram, 2011;76).

Finansal okuryazarlık, finansal kararlılık ile finansal işlerin idaresi ve bireylerin refahı için önemli bir alandır (Lusardi ve Tufano, 2008;9). Finansal okuryazarlık, bireylerin finansal güvenliğini de sağlamasından dolayı her dönem üzerinde durulması ve sürekli güncel tutulması gereken bir konudur. Finansal okuryazarlık seviyesinin arttırılabilmesi için, öncelikle güncel finansal okuryazarlık seviyesinin tespiti gereklidir.

Bu amaç doğrultusunda, çalışmada üniversite personelinin finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi araştırılmaktadır. Bu araştırma kapsamında üniversite personelinin finansal okuryazarlık konusundaki bilgileri, hangi kaynaklardan hareketle finansal kararları oluşturduğu, finansal okuryazarlık hakkındaki yeterlilikleri, son dönem finansal gelişmeleri takip edip etmedikleri ve birtakım finansal terimleri bilip bilmedikleri ölçülmüştür. Çalışmada giriş kısmından sonra sırasıyla kavramsal yapıya, uygulanan yöntem ve bulgulara yer verilmiştir. Çalışma sonuç bölümü ile sonlandırılmıştır.

Kavramsal Yapı

Finansal okuryazarlık terimi sıklıkla finansal eğitim veya finansal bilgi ile eş anlamlı olarak kullanılsa da gerçekte, bu yapılar kavramsal olarak farklıdır ve bunları eş anlamlı olarak kullanmak, finansal okuryazarlığın finansal bilgiden daha derin olması sebebiyle sorunlara yol açabilir. Huston (2010;299) finansal okuryazarlığın iki boyutu olduğunu söyler. Birincisi finansal eğitimin kişisel finansal bilgisini temsil eden anlayışı, ikincisi ise kişisel finansal bilgi yönetiminin uygulanması anlamına gelen anlayıştır. Hung ve diğerleri (2009;16) finansal eğitimi, insanların finansal ürünler ve hizmetler konusundaki kavramları geliştirdikleri bir süreç olarak tanımlamakta ve finansal okuryazarlık, kaynakları etkin bir şekilde yönetmek için edinilen bilgi ve becerileri kullanma, finansal refah sağlama yeteneği olarak

tanımlanmaktadır. Mandel (2007;11) için finansal okuryazarlık, yeni ve karmaşık finansal araçları değerlendirme ve araç seçimi ile daha uygun kullanımına ilişkin olarak paranın kullanımına ilişkin etkili karar vermede rehberlik edilmesine ilişkin bilinçli yargılarda bulunma yeteneğini ifade eder.

Finansal okuryazarlık alanındaki ikilemlerden biri, finansal bilgi ve finansal eğitim arasındaki farkların anlaşılmasıdır. Bu anlamda, Robb ve diğerleri (2012;294) finansal okuryazarlığın finansal bilgileri anlama ve bu bilgileri kullanarak etkili kararlar verebilme yeteneğini içerdiğini gösterirken, finansal eğitim sadece bir grup gerçeği veya sadece finansal bilgiyi hatırlama becerisidir. Criddle'a (2006;7) göre, finansal okuryazarlığa sahip olmak, finansal hedefler oluşturmak için birçok alternatif arasından seçim yaparken öğrenmeyi içerir. Sonuç olarak, finansal okuryazarlık, temel finansal eğitim fikrinden daha ileri gider.

Finansal okuryazarlık çalışmasındaki bir başka ikilem de finansal okuryazarlığı oluşturan kavramsal modellerin eksikliğidir. İncelenen literatüre göre, Huston (2010;301) değerlendirdiği yetmiş eserden elliden fazlasının finansal okuryazarlığı tanımlayamadığını ve tanımlanmış yirmi eserde finansal kabiliyete odaklanan iki tanım ve sadece finansal bilgiye odaklanan üç tanım tespit edilmiştir.

Finansal okuryazarlığı tanımlamak için kullanılan birçok tanım olmasına rağmen, pek çoğu; bir bireyin finansal refahını amaçlayan etkin bir karar verebilmek için gerekli olan finansal bilgileri edinme, anlama ve değerlendirme yeteneğini ifade etmektedir. Bu durum OECD'yi, finansal okuryazarlığı daha geniş bir çerçevede ele alan bir tanım bulmaya yöneltmiştir (Atkinson ve Messy, 2012;31). OECD, finansal okuryazarlığı beş boyutta tanımlar: Finansal bilgi, finansal davranış, finansal tutum, finansal tatmin ve kişisel servet.

Finansal bilgi, gelir, gider ve tasarrufları etkin bir şekilde yönetme kabiliyetini etkileyen öğrenme unsurları ile yaşam döngüsünde edinilen belirli bir insan sermayesi türü olarak önerilmiştir. Gruplar halinde bilgi iletirken ve alırken etkileşimler yoluyla geliştirilmiştir (Danes ve Haberman, 2007;53). Finansal tutum, Shockey (2002;24) tarafından öğrenme süreci ile ilgili kavramların, bilgilerin ve duyguların bir birleşimi olarak tanımlanır ve olumlu davranmak için bir eğilim oluşturur. Bu nedenle, finansal tutumların geliştirilmesi, bireylerin doğrudan deneyimlerinin bir sonucu olabilir (Winkielman ve diğ. 2006;800). Finansal davranış, finansal okuryazarlığın temel bir unsuru (International Wellbeing Group, 2013;8) olarak tanımlanırken, son zamanlarda yapılan çalışmalar finansal okuryazarlığın finansal okuryazarlık unsuru olarak ilişkilendirilmiştir (Lusardi ve Mitchell, 2013;14). Finansal tatmin, finansal yeterliliğe bağlı öznel bir refah ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Xiao ve diğ. 2011;242). Kişisel servet, finansal okuryazarlığın aktif ve istenilen ya da arzu edilen bir durumu ve "finansal memnuniyetin nesnel durumunu, finansal tutumları ve bir ölçümle değerlendirilemeyen davranışları içeren kapsamlı, çok boyutlu bir kavram" olarak tanımlanmaktadır (Joo, 2008;25).

Araştırmacıların finansal okuryazarlığı ölçtüğü bir "ortak" veya "olağan" yöntemin olmadığı yapılan çalışmalar da görülmüştür. Ancak bu durum, finansal okuryazarlığın literatürde tutarlı bir şekilde ve pratik olarak ölçülmediği anlamına gelmemektedir. Annamaria Lusardi ve Olivia Mitchell, birçok çalışmada yaygın olarak kullanılan üç sorudan oluşan bir grup geliştirdiler (Knoll ve Houts, 2012;384). Sorular, finansın üç temel kavramını kavramaktadır. Bunlar vergi oranı, enflasyon ve riskten kaçınmadır. Bu soruların faydası, finansal

okuryazarlık açısından ülkeler arasında karşılaştırma yapmak için yararlı bir temel oluşturan, pek çok araştırmanın konusu oldukları gerçeğinde yatmaktadır.

Literatür Taraması

Chen ve Volpe (1998), 924 üniversite öğrencisine kişisel finansal okuryazarlıklarını incelemek için araştırma yapmıştır. Finansal okuryazarlık ve öğrencilerin özellikleri arasındaki ilişki ve okuryazarlığın öğrencilerin görüş ve kararları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlar katılımcıların soruların yaklaşık% 53'ünü doğru cevap verdiğini göstermiştir. İşsizler, kadınlar, alt sınıftaki öğrenciler, 30 yaş altı ve çok az iş tecrübesi olan öğrenciler daha düşük bilgi seviyesine sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde mevcut çalışmada bulunan benzerlik gereği erkekler finansal okuryazarlık düzeyinde daha başarılıdır.

Jorgensen ve Savla (2010) finansal okuryazarlık seviyelerinde aile etkisini test etmek için, 420 üniversite eğitimi alan gençlere yönelik anket hazırlanmıştır. Analiz kısmında gerçekleştirilen yapısal eşitlik modellemesi ile elde edilen bulgulara göre aile etkisinin finansal tutum ve davranışlar üzerinde anlamlı buna karşılık finansal bilgi düzeyinde ise anlamsız olduğu tespit edilmiştir.

Sohn ve diğerleri (2012), Koreli genç nüfus adına finansal sosyalleşme etkenleri, finansal deneyimler, para tutumları, demografik özellikler ve finansal okuryazarlığı arasındaki ilişkileri test etmiştir. 2006 Kore Ulusal Mali Okuryazarlık Test Araştırması kullanılarak, finansal okuryazarlıkla ilgili faktörleri belirlemek için bir dizi regresyon analizi yapılmıştır. Medyayı birincil finansal sosyalleşme etkeni olarak seçenlerin ve bir banka hesabına sahip olanların daha yüksek düzeyde finansal okuryazarlık gösterdikleri tespit edilmiştir. Kore'de genç nüfus üzerinde etkili olan bu durumun benzer sonuçları mevcut çalışmada üniversite personeline görülmüştür. Finansal varlık takibi ve internet/mobil kullanımı finansal okuryazarlık düzeyini anlamlı şekilde etkilemiştir.

Ansong ve Gyensare (2012), Gana'daki bir devlet üniversitesinin 250 lisans ve lisansüstü öğrencisinden rastgele toplananla veriler ile finansal okuryazarlık ve belirli demografik özellikler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular, yaş ve iş tecrübesinin finansal okuryazarlığı pozitif etkilediğini göstermiştir. Bu çalışma bu anlamda mevcut çalışmadan farklılık göstermiştir. Önemli bir bulgu ise, ebeveynlerin eğitimleri ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında pozitif korelasyon elde edilmiştir. Bu sonuç finans konularının ortaöğretim eğitim programlarında yer alması gerektiğini işaret etmektedir. Bu kaniya çalışmanın sonuç kısmında da değinilmiştir.

Taft ve diğerleri (2013) çalışmalarında finansal okuryazarlık, finansal refah ve finansal endişeler arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler mevcut çalışma ile karşılaştırıldığında bir kısmını içermektedir. Rastal örnekleme kullanılarak bir anket hazırlanmış ve dağıtılmıştır. Veriler korelasyon testi, t dağılımı ve regresyona dayanan bağımsız iki örneklem testi kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar, yaş ile eğitim durumunun, finansal okuryazarlık ve finansal refah ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Evli ve erkekler daha finansal okuryazardır. Bu sonuç mevcut çalışmamızla birebir örtüşmektedir. Daha yüksek finansal okuryazarlık, daha fazla finansal refah ve daha az finansal kaygılarla sonuçlanmıştır.

Potrich ve diğerleri (2015), finansal okuryazarlığı ölçmek için finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranıştan meydana gelen bir ölçek geliştirmiştir. Bu anlamda, Güney Brezilya'da

yaşayan 991 kişiyle anket yapılmıştır. Çalışma oluşturulan ölçek anlamında mevcut çalışmaya benzerlik gösterse de mevcut çalışmada ek olarak kişisel servet ve finansal stres/refah ölçekleri yer almaktadır. Toplanan verilerin analizinde, YEM kullanılmıştır. Yapılan testler bu modelin hem kadın hem de erkek için yeterli olduğunu göstermiştir. Ancak erkek bireyler, kadınlara göre ortalama olarak daha yüksek düzeyde bir finansal okuryazarlık göstermiştir. Bu sonuç mevcut çalışma ile benzerlik göstermiştir.

Alkaya ve Yağlı (2015), bir kamu üniversitesinde eğitim gören öğrencilerinin finansal bilgi, tutum ve davranışlarını araştırmayı amaçlamışlardır. Finansal okuryazarlık düzeyleri, frekans yüzde dağılımlarıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Ki-kare bağımsızlık sınamasıyla demografik özellikler ile finansal bilgi, tutum ve davranış arasında ve finansal okuryazarlık unsurları arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre finansal tutum ile finansal davranış arasında ilişki olduğu ve öğrencilerin olumlu finansal davranış ve tutumlar sergiledikleri ancak öğrencilerin finansal bilgi açısından yeterli düzeyde olmadıkları belirlenmiştir.

Öztürk ve Demir (2015), kamu üniversite personeline yönelik olarak finansal okuryazarlık ve para yönetimine ilişkin finansal bilgileri, finansal davranışları ve tutumları ölçerek finansal okuryazarlık düzeyini belirlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre akademik personelin finansal okuryazar seviyesinin yeterli olduğu ancak finansal eğitime gereksinim duydukları saptanmıştır.

Çoşkun (2016) makalesinde, bir kamu üniversitesinde ön lisans öğrencilerine yönelik finansal okuryazarlık düzeyini araştırmak istemiştir. Finansal okuryazarlık bilincinin finansal davranışları ve tutumlarını ne şekilde ve ne yönde etkilediğini tespit edebilmek amacıyla belirlenen ölçek üzerinden anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen bulgular frekans dağılımı yöntemi ile açıklanmıştır. Buna göre öğrencilerin sahip olduğu finansal ürünler hakkında bilgili olduğu, finansal ürünlerin seçimi ve kullanımı konusunda bilinçli olduğu bununla birlikte elde ettikleri gelirleri nasıl yöneteceklerini çok da iyi bilmedikleri sonuçlarına varılmıştır.

Şahin ve Barış (2017) çalışmalarında, kamu çalışanlarının finansal okuryazarlık düzeylerini ve bu düzeylerin tasarruf davranışları üzerine etkisini incelemişlerdir. Tokat'ta 427 kamu çalışanına uygulanan anket verileri lojistik regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analizden sağlanan bulgular yaş, hanehalkı geliri, finansal gelişmeleri takip etme durumu ve temel/ileri düzey finansal okuryazar olmanın tasarruf davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Ergün (2018) çalışmasında, Estonya, Almanya, İtalya, Hollanda, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu ve Türkiye'deki üniversite öğrencileri arasında finansal okuryazarlık seviyesini analiz etmiştir. Çalışmanın amacı, üniversite öğrencileri arasında finansal okuryazarlık seviyesini belirlemek ve öğrencilerin finansal bilgiler ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Analiz için 409 adet tamamlanmış anket kabul edilmiştir. Demografik özelliklerin finansal okuryazarlık üzerindeki etkilerini analiz etmek için lojistik regresyon kullanılmıştır. Sonuçlar, erkek öğrencilerin, işletme lisans öğrencilerinin, doktora öğrencilerinin, bir kiralık evde yaşayanların, ebeveynleri yüksek gelir seviyesine sahip olanların, arkadaşlarından finansal konularda tavsiyede bulunanların, daha önce finansal kurs alanların, daha önce finansal ders alanların finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Bağcı ve Arabacı (2019), bir kamu üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini ve finansal okuryazarlıklarının hangi faktörlerden etkilendikleri incelenmişlerdir. Elde edilen bulgular öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük seviyede olduğunu göstermiştir. Ayrıca finansal okuryazarlık düzeyinin; ailenin geliri, babanın mesleği, kredi kartına sahip olma, kredi kartı limiti, kredi kartının asgari tutarını ödeyebilme, gelir-gider düzeyi, temel finans bilgisi, finansal okuryazarlık eğitimi, hangi finansal araçlara hangi bilgi kaynakları kullanılarak yatırım yapıldığı ve finansal okuryazarlık yeterliliği faktörlerinden etkilendiği tespit edilmiştir.

Literatürde yer alan çalışmaların genel yapısı finansal okuryazarlık düzeyini etkileyen unsurları belirlemek ve aralarında ilişkileri tespit etmektir. Bu çalışma da benzer bir amaçla oluşturulmuştur. Diğer çalışmalardan farkı, finansal okuryazarlık düzeyini etkileyen unsurları belirlerken finansal okuryazarlığı beş farklı ölçeğin bileşiminden elde etmesidir. Çalışmalarda bu ölçeklerden bir veya birkaçı kullanılsa da bu çalışmada tamamına yer verilmiştir. Çalışmada üniversite öğrencilerinden ziyade eğitim-öğretim hayatını tamamlamış ve meslek sahibi olmanın getirdiği sorumluluktan hareketle finansal varlıklara daha ilgili olabileceğini düşünülen üniversite çalışanlarına yer verilmiştir.

Yöntem

Çalışmanın örneklemini bir kamu üniversitesinde çalışan akademik ve idari personelden oluşmaktadır. Örnekleme de yer alan birimler basit rassal örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırma yapılan dönem itibarıyla üniversitenin akademik ve idari birimleri içlerinde anakütleyi oluşturan toplam 587 personel bulunmaktadır. Saunders vd. (2000)'nin %97 güven düzeyinde farklı ana kütle büyüklükleri için örnek hacimlerinin verildiği çalışmasında 587 kişi olan anakütleden 340 kişilik bir örnekleme ulaşılacağı görülmektedir. Bir sonraki aşamada personele anket uygulanmıştır. Dağıtılan toplam 340 anketten geri dönmeyenler ve işlemez durumda olan anketler ayıklandığında geriye 263 anket kalmıştır. Dolayısıyla çalışmaya 263 kişi katılmıştır.

Katılımcıların yaklaşık %44'ü kadın ve %56'sı akademisyendir. Bu çalışmada bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemek için Kişisel Refah, Finansal Stres/Refah, Finansal Okuryazarlık Tutum, Finansal Okuryazarlık Davranış ve Finansal Okuryazarlık Bilgi olmak üzere 5 ölçekten yararlanılmıştır. Bu çalışmada ilk dört ölçek için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır.

Kişisel Refah Ölçeği (The Personal Wellbeing Index – Adult (PWI-A)): 18 yaş üstü bireylerin kişisel refahını ölçmek için kullanılan ölçek yedi maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler Uluslararası Refah Grubu tarafından hazırlanan yetişkinlere ilişkin Kişisel Refah Endeksi kullanılarak ölçülmüştür (PWI-A, 5th Edition, The International Wellbeing Group, 2013). PWI - A ölçeği, yaşam standardı, sağlık, yaşamda başarı, ilişkiler, güvenlik ve topluluğa bağlılık gibi bireylerin yaşam kalitesini etkileyen memnuniyet maddelerini içermektedir. Bu maddeleri içeren alanlar ile birlikte "Kişisel durumunuzu düşündüğünüzde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?" maddesi de ölçekte yer almaktadır. Ölçek 1-Kesinlikle memnun değilim ve 5-Kesinlikle memnunum şeklinde 5'li likert ile ölçülmüştür. Yüksek puanlar kişisel refahın yüksek olduğunu göstermektedir.

Finansal Stres/Refah Ölçeği (In Charge Financial Distress/Financial Well-Being Scale - IFDFW): Ölçekte yer alan sorular Prawitz ve diğ. (2006) yaptıkları çalışmadan oluşturulmuştur. Altı maddeden oluşan IFDFW ölçeğinin Beta versiyonu ile bireylerin finansal durumlarına yönelik

algılanan stres ve refah düzeyi ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin beş maddesi kullanılmıştır. Bu amaçla beş maddeden oluşan ölçekte üç soru (ters olarak kodlanır) bireylerin finansal stres düzeyini iki soru da bireylerin finansal refah düzeyini ölçmektedir. Ölçek 1-Oldukça az ve 5-Oldukça fazla şeklinde 5'li likert ile ölçülmüştür. Yüksek puanlar algılanan finansal refahın yüksek olduğunu göstermektedir.

Finansal Okuryazarlık - Tutum Ölçeği (Financial Literacy Attitude (FL-A) Scale): Bireylerin finansal tutumunu ölçmek için sekiz maddeden oluşan ve Shockey (2002) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında 7 madde kullanılmıştır. Ölçekte "aylık giderleri kontrol etmek önemlidir" gibi ifadeler yer verilmiştir. Maddelerden bir tanesi ters kodlanmıştır. Ölçek 1-Kesinlikle katılmıyorum ve 5-Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li likert ile ölçülmüştür. Yüksek puanlar bireylerdeki finansal tutumun yüksek olduğunu göstermektedir.

Finansal Okuryazarlık - Davranış Ölçeği (Financial Literacy Behavior (FL-B) Scale): Bireylerin finansal davranışını ölçmek için Chen ve Volpe (1998), Johnson (2001) ve Shockey (2002) tarafından geliştirilen ölçekler dikkate alınarak Türkiye gerçekliğine göre değiştirilmiş. Böylece yedi maddeden oluşan finansal davranış ölçeği ortaya konulmuştur. Ölçekte "faturalarımı geciktirmeden ödüyorum" gibi ifadeler yer verilmiştir. Maddelerden üç tanesi ters kodlanmıştır. Ölçek 1-Kesinlikle katılmıyorum ve 5-Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li likert ile ölçülmüştür. Yüksek puanlar bireylerdeki finansal davranışının yüksek olduğunu göstermektedir.

Finansal Okuryazarlık - Bilgi Ölçeği (Financial Literacy Knowledge (FL-K) Scale): Bireylerin finansal bilgi düzeylerini ölçmek için Louw ve diğ. (2013), Chen ve Volpe (1998), Knoll ve Huts (2012), Chinen ve Endo (2012) tarafından kullanılan sorular Türkiye şartlarına göre değiştirilerek (Örn. Enflasyon oranı, KDV oranı, emeklilik yaşı vb.) kullanılmıştır. Ölçek doğru ve yanlış cevap şeklinde 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerden ikisi doğru (4. ve 7. maddeler), altı tanesi (1., 2., 3., 5., 6. ve 8. maddeler) yanlıştır. Buna göre bireylerin finansal bilgi düzeyi bu sekiz soruya verilen doğru cevapların toplam puanına eşittir. Ölçekten alınan puanlar en düşük 0 en yüksek 8 olarak değişmektedir. Yüksek puanlar bireylerin finansal bilgi düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Çalışmada betimsel istatistiklerin yanı sıra ölçeklerin Türkçe geçerliliği için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerine yer verilmiştir. Ölçekte yer alan sorulara cevaplayıcıların verdikleri yanıtların tutarlılığını tespit etmek amacıyla Cronbach Alfa hesaplanmıştır. Cronbach Alfa değerinin 0.70'in üzerinde olması ölçeklerin tutarlı olduğunu göstermektedir (Bayram, 2016;77).

Yapılan tüm açıklayıcı faktör analizinin uygulanmasında, başlangıç faktör katsayılarının belirlenmesi için temel bileşenler analizi ve özdeğeri 1'den büyük faktör sayısı ile faktör yüklerinin 0,30'dan büyük olması kısıtları ele alınmıştır (Kalaycı, 2006;328).

Doğrulayıcı faktör analizi tahminlerinde maksimum olabilirlik tahmin yöntemi kullanılmıştır. Uyum iyiliğinin değerlendirilmesinde Ki-Kare İstatistiği ($\chi^2/sd < 5$); Uyum İyiliği İndeksi (GFI > 0,90); Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI > 0,90); Yaklaşık Hataların Ortalama Kare Kökü (RMSEA < 0,10); Standardize Edilmiş Kalıntıların Ortalama Kare Kökü (SRMR < 0,10) ölçüleri kullanılmıştır (Bayram, 2017;66; Schumacker ve Lomax, 2010;71; Yılmaz ve Varol, 2015;56).

Bulgular

Tablo 1’de katılımcılara ilişkin betimsel istatistikleri yer almaktadır. 263 kişiden oluşan örneklem üzerinden yürütülen çalışmaya katılanların yaklaşık %56’sı erkek %40’ı memur, %32’si 34-41 yaş aralığındadır.

Tablo 1. Betimsel İstatistikler

Değişkenler		Frekans	Oran
Cinsiyet	Kadın	115	43,7
	Erkek	148	56,3
Kadro	Akademisyen	157	59,7
	Memur	106	40,3
Yaş	18-25 yaş	19	7,2
	26-33 yaş	80	30,4
	34-41 yaş	83	31,6
	42-49 yaş	55	20,9
	50 +	26	9,9
Medeni Durum	Bekâr	81	30,8
	Evli	182	69,2
Eğitim Durumu	Lise	59	22,4
	Lisans	47	17,9
	Lisansüstü	157	59,7
Gelir Grupları	2501-3500 TL	106	40,3
	3501-4500 TL	36	13,7
	4501-5500 TL	59	22,4
	5501 TL +	62	23,6
	Takip etmem	86	32,7
Finans Takibi	Tv	44	16,7
	Gazete	50	19,0
	İnternet/mobil	83	31,6
Finansal Varlıklar	Yok	57	21,7
	Var	206	78,3

Katılımcıların yaklaşık %31’i bekar, %60’ı lisansüstü eğitime sahip, %40’ı 2501-3500 TL gelir düzeyine sahiptir. Bunların yanı sıra katılımcıların yaklaşık %32’si finansal takiplerini internet/mobil üzerinden yaptığını ve %78’inin de finansal varlıklara sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 2’de kişisel servet ölçeğine ilişkin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) değeri 0,846 olduğu için örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir. Bartlett testi sonucunda (Chi-Square=1010,848; df:21; p<0.000) korelasyon matrisinin birim matris olmadığı elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre örnekleme faktör analizi uygulanabilmektedir.

Tablo 2. KS Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve C. Alpha Değeri

Kişisel Servet	AFA		DFA		Ortalama	S.Sapma	C. Alpha
	Ortak Faktör Varyansları	Faktör Yükleri	Faktör Yükleri				
KS1	,668	,817	,786		28,71	5,158	,89
KS2	,683	,826	,866				

KS3	,511	,715	,647
KS4	,685	,828	,770
KS5	,543	,737	,744
KS6	,630	,794	,690
KS7	,548	,740	,643
Açıklanan Varyans	60,962		

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda tek faktörlük yapı elde edilmiştir. Bu faktör toplam varyansın yaklaşık olarak %61'ini açıklamıştır. Faktör yükleri yaklaşık 0,72-0,83 arasında değişmiştir.

Doğrulamalı faktör analizi sonucunda tahmin edilen tüm katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Standardize edilmiş faktör yükleri yaklaşık 0,64-0,87 arasında değişmiştir. Bu ölçek için Cronbach Alfa değeri 0,89 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. KS Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA	SRMR
Hata Korelasyonsuz model	10,33	0,87	0,87	0,18	0,06
Hata Korelasyonlu model	4,42	0,95	0,96	0,11	0,04

Tablo 3'te hata korelasyonsuz ve korelasyonlu uyum iyiliği değerleri gösterilmiştir. Genel olarak bakıldığında hata korelasyonlu modelin uyum iyiliği değerleri daha iyi çıkmıştır. χ^2/df değeri 4,42; GFI değeri 0,95; CFI değeri 0,96; RMSEA 0,11 ve SRMR=0,04 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar kabul edilebilir uyuma işaret etmektedir.

Finansal stres/refah ölçeğine ilişkin açıklayıcı ve doğrulamalı faktör analizi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen KMO değeri 0,831 olduğu için örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir. Bartlett testi sonucunda (Chi-Square=631,237; df:10; p<0.000) korelasyon matrisinin birim matris olmadığı elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre veri grubuna Faktör Analizi uygulanabilir.

Tablo 4. FS/FR Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları ve C. Alpha Değeri

	Ortak Faktör Varyansları	AFA	DFA	Ortalama	S.Sapma	C. Alpha
		Faktör Yükleri	Faktör Yükleri			
FS1	,549	,741	,609	19,74	4,037	0,85
FR2	,732	,855	,774			
FS3	,791	,889	,909			
FR5	,615	,784	,717			
FS6	,574	,758	,699			
Açıklanan Varyans	65,218					

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda tek faktörlük yapı elde edilmiştir. Bu faktör toplam varyansın yaklaşık olarak %65'ini açıklamıştır. Faktör yükleri yaklaşık 0,74-0,89 arasında değişmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tahmin edilen tüm katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Standardize edilmiş faktör yükleri yaklaşık 0,61-0,91 arasında değişmiştir. Bu ölçek için Cronbach Alfa değeri 0,85 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5. FS/FR Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA	SRMR
Hata Korelasyonsuz model	6,52	0,95	0,96	0,14	0,04
Hata Korelasyonlu model	2,82	0,98	0,99	0,08	0,02

Genel olarak bakıldığında hata korelasyonlu modelin uyum iyiliği değerleri daha iyi çıkmıştır. χ^2/df değeri 2,82; GFI değeri 0,98; CFI değeri 0,99; RMSEA 0,08 ve SRMR=0,02 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar iyi bir uyuma işaret etmektedir.

Finansal tutum ölçeğine ilişkin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen KMO değeri 0,686 olduğu için örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir. Bartlett testi sonucunda (Chi-Square=404,419; df:21; p<0.000) korelasyon matrisinin birim matris olmadığı elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre veri grubuna faktör analizi uygulanabilir.

Tablo 6. FT Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve C. Alpha Değeri

	AFA	DFA				
	Ortak Faktör Varyansları	Faktör Yükleri	Faktör Yükleri	Ortalama	S.Sapma	C.Alpha
FTUT1	,737	,858	,993	30,08	2,615	,72
FTUT2	,352	,593	,499			
FTUT3	,472	,687	,600			
FTUT4	,336	,579	,421			
FTUT5	,289	,537	,261			
FTUT6	,330	,574	,417			
FTUT7	,171	,414	,283			
Açıklanan Varyans		38,372				

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda tek faktörlük yapı elde edilmiştir. Bu faktör toplam varyansın yaklaşık olarak %38'ini açıklamıştır. Faktör yükleri yaklaşık 0,41-0,86 arasında değişmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tahmin edilen tüm katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Standardize edilmiş faktör yükleri yaklaşık 0,26-0,99 arasında değişmiştir. Bu ölçek için Cronbach Alfa değeri 0,72 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 7. FT Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA	SRMR
Hata Korelasyonsuz model	5,54	0,93	0,84	0,13	0,08
Hata Korelasyonlu model	2,64	0,97	0,95	0,07	0,05

Genel olarak bakıldığında hata korelasyonlu modelin uyum iyiliği değerleri daha iyi çıkmıştır. χ^2/df değeri 2,64; GFI değeri 0,97; CFI değeri 0,95; RMSEA 0,07 ve SRMR=0,05 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar iyi bir uyuma işaret etmektedir.

Tablo 8'de finansal davranış ölçeğine ilişkin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen KMO değeri 0,762 olduğu için örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir. Bartlett testi sonucunda (Chi-Square=546,050; df:21; p<0.000) korelasyon matrisinin birim matris olmadığı elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre veri grubuna faktör analizi uygulanabilir.

Tablo 8. FD Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve C. Alpha Değeri

	AFA		DFA		Ortalama	S.Sapma	C. Alpha
	Ortak Faktör Varyansları	Faktör Yükleri	Faktör Yükleri				
FD1	,670	,818	,693		25,47	5,017	0,76
FD2	,408	,639	,444				
FD3	,677	,823	,905				
FD4	,241	,491	,291				
FD5	,519	,720	,729				
FD6	,302	,549	,466				
FD7	,277	,527	,285				
Açıklanan Varyans		44,201					

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda tek faktörlük yapı elde edilmiştir. Bu faktör toplam varyansın yaklaşık olarak %44'ünü açıklamıştır. Faktör yükleri yaklaşık 0,53-0,82 arasında değişmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tahmin edilen tüm katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Standardize edilmiş faktör yükleri yaklaşık 0,29-0,91 arasında değişmiştir. Bu ölçek için Cronbach Alfa değeri 0,76 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 9. FD Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA	SRMR
Hata Korelasyonsuz model	7,14	0,90	0,84	0,15	0,08
Hata Korelasyonlu model	4,22	0,95	0,93	0,11	0,06

Genel olarak bakıldığında hata korelasyonlu modelin uyum iyiliği değerleri daha iyi çıkmıştır. χ^2/df değeri 4,22; GFI değeri 0,95; CFI değeri 0,93; RMSEA 0,11 ve SRMR=0,06 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar kabul edilebilir bir uyuma işaret etmektedir.

Finansal bilgi kriterilikert tipi bir ölçek oluşturmadığı için ve katılımcıların finansal konulardaki bilgilerinin ölçerken doğru, yanlış ve fikrim yok seçeneklerinden oluşturulduğundan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarını içermemektedir.

Üniversite Çalışanlarının Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

Çalışmada ölçek geçerlilikleri ve tutarlı uyum iyiliği değerleri sonucunda 5 farklı değişkenin birleşimi finansal okuryazarlığı oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile kişisel servet, finansal stres/refah, finansal tutum, finansal davranış ve finansal bilgi ölçekleri finansal okuryazarlığı meydana getirmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında finansal okuryazarlığa etki edecek değişkenlere ilişkin t-testi ve varyans analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10. Finansal Okuryazarlığa Etki Eden Değişkenleri Belirlemeye Yönelik t-testi ve Varyans Analizi Sonuçları

	Değişkenler	Finansal Okuryazarlık		
		Ortalama	Test	Sig.
Cinsiyet	Kadın	3,5815	-5,268	,000*
	Erkek	3,8308		
Kadro	Akademisyen	3,7493	,841	,360
	Memur	3,7032		
	18-25 yaş	3,7694		
Yaş	26-33 yaş	3,6737	1,687	,153
	34-41 yaş	3,6719		
	42-49 yaş	3,8177		
	50 +	3,7916		
Medeni Durum	Bekâr	3,6253	2,643	,009*
	Evli	3,7648		
Eğitim Durumu	Lise	3,7154	,899	,408
	Lisans	3,7919		
	Lisansüstü	3,7032		
Gelir Grupları	2501-3500 TL	3,7493	,160	,326
	3501-4500 TL	3,6590		
	4501-5500 TL	3,6630		
	5501 TL +	3,7673		
Finans Takibi	Takip etmem	3,6849	2,700	,046**
	Tv	3,6816		
	Gazete	3,6531		
Finansal Varlıklar	İnternet/mobil	3,8227	-2,526	,012**
	Yok	3,6047		
	Var	3,7542		

*,** sırasıyla değişkenlerin %1 ve %5 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılıklarını göstermektedir.

Bulgulara göre cinsiyet, medeni durum, finans takibi ve finansal varlıkların finansal okuryazarlık üzerindeki etkisinin önemli olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile erkek çalışanların kadın çalışanlara, evli çalışanların bekâr çalışanlara ve finansal varlık sahiplerinin varlık sahibi olmayanlara göre finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu elde edilmiştir. Çalışanların finansal okuryazarlık düzeyi finans takibine göre farklılık göstermektedir. Farklılığın hangi gruptan meydana geldiğini tespit etmek için Post Hoc testleri uygulanmıştır. Bu testlerden önce varyansların homojenliğini adına Levene sınaması kontrol edilmiştir. Levene test değeri 0.245 olup,

anlamlılık değeri 0.865'tir. Dolayısıyla varyansların homojen olduğu tespit edilmiş olup Tukey sınamasından yararlanılmıştır.

Tablo 11. Finans Takibinin Finansal Okuryazarlık Düzeyi ile Çoklu Karşılaştırma Tablosu

		Ortak Farklar	Anlamlılık Düzeyi
Takip Etmem	TV	,0033	,964
	Gazete	,0318	,652
	İnternet/Mobil	-,1377*	,025
TV	Takip Etmem	-,0033	,964
	Gazete	,0284	,728
	İnternet/Mobil	-,1411*	,057
Gazete	Takip Etmem	-,0318	,652
	TV	-,0284	,728
	İnternet/Mobil	-,1695*	,017
İnternet/Mobil	Takip Etmem	,1377*	,025
	TV	,1411*	,057
	Gazete	,1695*	,017

*, Ortalama farkın 0,5 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 11'deki sonuçlara göre, üniversite çalışanlarında internet/mobil kullananların finansal okuryazarlık düzeylerinin diğerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği elde edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada finansal tutum, kişisel servet, finansal stres, finansal davranış ve finansal bilgi olmak üzere üniversite personelinin finansal okuryazarlığını düzeyini belirleyecek bir ölçekten yararlanılmıştır. Her bir alt ölçekten elde edilecek yüksek puanlar kişilerin finansal okuryazarlıklarının yüksek olacağını belirtmektedir.

Gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizi sonuçları, alt ölçeklerin toplam varyansın %38 ile %65 arasını açıklayabildiğini göstermiştir. Ayrıca her bir alt ölçeğe ilişkin elde edilen faktör yükleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Gerçekleştirilen ankete ilişkin, 4 farklı alt ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri güvenilir sonuçların elde edildiğini göstermiştir.

Her bir alt ölçeğe ilişkin uygulanan uyum iyiliği kriterleri de sonuçların kabul edilebilir ve iyi bir uyum seviyesinde olduğunu işaret etmiştir.

Beş farklı ölçekten hareketle oluşturulan finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde üniversite çalışanlarının cinsiyeti, medeni durumu, sahip olup olmadıkları finansal varlıkları ve finansal piyasayı takip etme şekilleri istatistiksel olarak anlamlı olmuştur. İki'den fazla türde finansal piyasayı takip etme kriterini içeren çalışma da internet ve mobil uygulamalar diğer türlere göre finansal okuryazarlık düzeyinde anlamlı sonuçlar göstermiştir.

Finansal okuryazarlık konusu toplumun geneli için oldukça önemlidir. Ancak özellikle iş hayatında yer alan üniversite personeli için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Finansal konularda daha net ve sağlam tercihlerde bulunabilen, finans alanında bilinçli ve geleceğe dair öngörü yetisi yüksek kişilerin olması bu alanda önemli kararların alınmasını sağlayacaktır. Ayrıca finans derslerinin sadece üniversitelerde yer almasıyla kalmayıp ortaöğretim

müfredatına yerleştirilerek daha bilinçli finansal okuryazar bireylerin yetişmesi sağlanmalıdır. Bilimsel olarak, finansal okuryazarlık adına gerek tutum ve davranış gerekse de bilgiye yönelik ölçek araçlarının geliştirilmesi ya da yeni ölçme türlerinin incelenmesi hususunda metodolojik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Ayrıca finansal tutum ve davranışların yanı sıra sosyal, kültürel ve beşerî faktörlerin de etkisi araştırılmalıdır.

Kaynakça

- Ansong, A. & Gyensare, M. A. (2012). Determinants of university working-students' financial literacy at the university of Cape Coast, Ghana, *International Journal of Business and Management*, 7 (9), 126–133.
- Atkinson, A. & Messy, F. (2012). Measuring financial literacy: results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) pilot study, *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15.
- Bayram, N. (2016). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: amos uygulamaları*, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Bayram, N. (2017). *Sosyal bilimlerde spss ile veri analizi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Chen, H. & Volpe, R.P. (1998). An analysis of personal financial literacy among college students, *Financial Services Revenue*, 7 (2), 107–128.
- Chinen, K. & Endo, H. (2012). Effect of attitude and background on personal finance ability: a student survey in the united state, *International Journal of Management*, (29).1: 33-45.
- Criddle, E. (2006). Financial literacy: goals and values, not just numbers, *Alliance*, (34),4. 86-102.
- Danes, S.M. & Haberman, H.R. (2007). Teen financial knowledge, self efficacy, and behavior: a gendered view, *Financial Counseling Planning*, 18 (2), 48–60.
- Ergün, K. (2018). *Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığı: balıkesir üniversitesi örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hung, A., Parker, A. & Yoong, J. (2009). Defining and measuring financial literacy, *RAND Working Paper* 708.
- Huston, S.J. (2010). Measuring financial literacy, *Journal of Consumer Affairs*, 44 (2), 296–316.
- International Wellbeing Group (2013). *Personal wellbeing index (Adult)*, Manual (5th edn.).
- Johnson, A.C. (2001). *Evaluating a financial assessment tool: the financial checkup* (Dissertation), Utah University, United States.
- Joo, S. (2008). Personal financial wellness, In J. J. Xiao (Ed.), *Handbook of consumer research* (pp. 21–33), New York: Springer.
- Jorgensen, B. L. & Savla, J. (2010). Financial literacy of young adults: the importance of parental socialization, *Family Relations*, 59, 465-478.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*, Asil Yayıncılık, Ankara.
- Knoll, M. A. Z. & Houts, C.R. (2012). The financial knowledge scale: an application of item response theory to the assessment of financial literacy, *Journal of Consumer Affairs*, 46 (3), 381–410.

- Louw, J., Fouché, J. & Oberholzer, M. (2013). Financial literacy needs of south African third-year university students, *International Business & Economics Research Journal*, 12(4):439-450.
- Lusardi, A. & Tufano, P. (2008). Debt literacy, financial experience, and overindebtedness, *Harvard Business School*, Working Paper.
- Lusardi, A. & Mitchell, O.S. (2013). The economic importance of financial literacy: theory and evidence, *Nber Working Paper*, 18952.
- Mandell, L.(2007). *Financial literacy of high schools students. in: handbook of consumer finance research*, Springer, New York.
- Potrich, A. C. G., Vieira K. M., Coronel, D. A. ve Filho, R. B.(2015). Financial literacy in Southern Brazil: modeling and invariance between genders, *Journal of Behavioral And Experimental Finance*, 6, 1-12.
- Prawitz, A.D., Garman,E.T, Sorhaindo,B., O'Neill, B., Kim, J. & Drentea, P. (2006). In charge financial distress/financial well-being scale: development, administration, and score interpretation, *Financial Counseling and Planning*, 17 (1), 34-50.
- Robb, C.A., Babiarz, P., & Woodyard, A. (2012). The demand for financial professionals' advice: the role of financial knowledge, satisfaction, and confidence, *Financial Services Revenue*, 21 (4), 291–305.
- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2000). *Research methods for business students*, Second Edition, Prentice-Hall Financial Times, England.
- Schumacher, R. E. & Lomax, R. G. (2010). *A Beginner's guide to structural equation modelling*, (3rd ed.) London, New York: Routledge.
- Shockey, S. (2002). *Low-wealth adult's financial literacy: money management behavior and associates factors, including critical thinking*, Unpublished Doctoral Dissertation, The Ohio State University (AAT 3039524).
- Sohn, S.H., Joo, S.H., Grable, J.E., Lee, S., & Kim, M. (2012). Adolescents' financial literacy: the role of financial socialization agents, financial experiences, and money attitudes in shaping financial literacy among South Korean youth, *Journal of Adolescence*, 35, 969–980.
- Taft, M. K., Hosein, Z. Z. & Mehrizi, S. M.T. (2013). The Relation between financial literacy, financial wellbeing and financial concerns, *International Journal of Business and Management*, 8(11), 63–75.
- Taylor, S. & Wagland, S. (2013). The solution to the financial literacy problem: what is the answer?, *Australasian Accounting Business & Finance Journal*, 7(3), 69–89.
- Temizel, F. & Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: anadolu üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerine yönelik bir araştırma, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), s. 73-86.
- Winkielman, P., Halberstadt, J., Fazendeiro, T. & Catty, S. (2006). Prototypes are attractive because they are easy on the mind, *Psychological Science*, 17 (9), 799–806.
- Xiao, J.J., Tang, C., Serido, J. & Shim, S. (2011). Antecedents and consequences of risky credit behavior among college students: application and extension of the theory of planned behavior, *Journal of Public Policy Marketing*, 30 (2), 239–258.

Yılmaz, V. & Varol, S. (2015). 4. Hazır yazılımlar ile yapısal eşitlik modellemesi amos, eqs, lsrel, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44,28-44.

Klasik Realizm-Güvenlik İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'nin İç Güvenlik Politikaları (1923-1960)^a

Ozan Kavsıracı^b

Özet

Devletlerin inşa ettikleri güvenlik kültürü, zamanla sosyal bir gerçeklik haline gelse de değişmesi ve çeşitlenmesi olanaklıdır. Çünkü aktörlerin çıkarları değiştiğinde güvenlik ve tehdit kavramsallaştırmasının da değişmesi beklenmektedir. Türkiye'nin tehdit algıları ve güvenlik politikalarının da dönemsel kırılma noktalarından geçtiğini ifade etmek doğru olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu ile sosyal pratikler (etkileşim) yoluyla inşa etmiş bir aktördür. Bu sebeple yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tehdit kavramsallaştırması da Osmanlı Devleti ile olan sosyal etkileşimler sonucu oluşmuştur. Bu çalışmada Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminden itibaren güvenlik ajandasında yer alan iç güvenlik tehditleri ve bu tehditlere karşı oluşturulan güvenlik politikaları incelenmiştir. Bu kapsamda devlet arşivlerinde yer alan iç güvenlik içerikli belgelere ulaşılarak, devletin güvenlik politikalarını yansıtan birincil kaynaklar kullanılmıştır. Türkiye'nin güvenlik politikalarındaki içe dönük güvenlik politikalarına zemin hazırlayan faktörler özelinde değerlendirmeler yapılmış ve devletin geleneksel güvenlik pratiklerinde meydana gelen değişimler ele alınmıştır. Sonuç olarak çalışmada, Türkiye'nin varlığına yönelik iç tehdit unsurları ve bu tehditlere karşı geliştirilen iç güvenlik politikalarının realizm teorisi çerçevesinde analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Realizm
Tehdit
Güvenlik
Türkiye

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.10.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.631075

Domestic Security Policy of Turkey in the Framework of Classical Realism and Security Relations (1923-1960)

Abstract

Although the security culture that states have built over time has become a social reality, it is possible to change and diversify. Because when the interests of actors change, the conceptualization of security and threat is expected to change. It will be correct to state that Turkey's threat perceptions and security policy passed the periodic breaking points. Republic of Turkey is an actor who is built through social practices (interactions) with Ottoman Empire. Therefore, the threat conceptualization of the Republic of Turkey was formed interactions with the Ottoman Empire. In this study, Turkey's domestic security threat since the early republican period and security policies created against these threats is explained. In this context, the primary sources reflecting the security policies of the state were used. Factors that affect to domestic security policy in Turkey and the changes in traditional security practices of the state is reviewed. As a result, the internal threat elements to the existence of Turkey is analyzed in the framework of theory of realism.

Keywords

Realizm
Threat
Security
Turkey

About Article

Received: 08.10.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.631075

^a Bu makale yazar tarafından Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsünde tamamlanmış olan "1980 Sonrası Dönemde Türkiye'deki İç Güvenlik Politikalarının Analizi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^b Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi Başkanlığı, ORCID: [0000-0001-6351-3725](https://orcid.org/0000-0001-6351-3725), e-mail: ozankavsiraci@gmail.com.

Giriş

Tarihsel gelişmelerin her evresinde sıkça dile getirilen güvenlik kavramı, toplumsal yaşam akdinin gereği, beka durumunun devamı ve devletler için temel meşruiyet kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar piramidi güvenliği, insanların yeme, içme gibi temel ihtiyaçlarından sonra en önemli kavram olarak işaret etmiş olsa da, günümüzde güvenlik temel ihtiyaçlarla birlikte değerlendirilebilecek bir duruma gelmiştir. Dinamik bir yapıya sahip olan güvenlik kavramı, özne, tehdit, risk, endişe gibi değişkenler ve geleceğe yönelik beklentilerle açıklanabilen, çok değişkenli ve tartışmalı bir kavramdır (Birdişi, 2011, s. 150). Devletler için tanımlanan güvenlik algısı söz konusu olduğunda, güç ve çıkar değişkenleri ağırlık kazanmaktadır. Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde güvenlik, devlet bekasının korunması ve sürdürülmesi anlamı taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, devletlerin varlıklarını sürdürmeleri ve korumalarına yönelik bir veya birden fazla içsel ya da dışsal tehdidin bulunmaması veya varlıklarını sürdürmeleri ve korumalarına yönelik tehdit algısı ve tahminlerinin bulunmaması olarak ifade etmek mümkündür (Dedeoğlu, 2014, s. 34).

Güvenlik tanımını kesin çizgilerle belirlemek mümkün değildir. Çünkü güven hissi, içinde bulunulan zamana ve şartlara göre değişkenlik göstermektedir. Göreceli olan bu durum güvenlik kavramının objektif olmasının yanı sıra, sübjektif ve açık uçlu olduğunu da göstermektedir. Objektif ve sübjektif güvenlik fikirlerinin sahibi Arnold Wolfers'a göre objektif güvenlik, "Eldeki değerlere yönelik tehditlerin yokluğu", sübjektif güvenlik ise, "Eldeki değerlerin tehdit edildiğine yönelik bir korkunun yokluğu" olarak tanımlanmaktadır. Güvenliğe ilişkin çalışmalara bakıldığında; genel olarak "kimin güvenliği? Kim tarafından güvenlik?" ve "hangi tehditlere karşı güvenlik?" sorularına cevap arandığı görülmektedir. Güvenlik kavramının özne, tehdit ve politika çerçevesinde çok boyutlu olarak analiz edilmesi, kavramın daha iyi anlaşılmasına hizmet etmektedir (Akgül, 2011, s. 45).

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde gelişim gösteren güvenlik çalışmalarının başlangıç noktasını, büyük kayıplar yaşanmasına karşın bir türlü vazgeçilemeyen devletlerarası savaşlar oluşturmaktadır. Çatışma-uzlaşma ilişkisi ve devletlerin güçlenerek diğer devletleri egemenlik altına alma girişimleri, güvenlik çalışmalarının ilk resmi yapısını ortaya çıkarmıştır. Devletlerin savaşları kazanma yöntemleri, savaş sonuçlarının kazanan ve kaybeden devletler üzerindeki etkileri, barış arayışları ve savaşların sebep olduğu güvenlik kayguları, güvenlik çalışmalarının temel inceleme konularını oluşturmuştur (Dedeoğlu, 2014, s. 27-40). Bu durum, 20. Yüzyılın son yarısına kadar güvenlik analizlerinin, devletlerin stratejik varlıklarını korumaya yönelik yapılmasını tetiklemiştir. Bu çerçevede devletlerin, varlıklarını korumak, sürdürmek ve hedeflerine ulaşmak için milli güvenlik politikası olarak adlandırılan plan ve yol haritaları oluşturduğu görülmektedir.

Devletlerin milli güvenliklerine ilişkin tanımlamaları; coğrafi şartlar, jeopolitik konum, toplumsal ve kültürel yapılar, tarihi miras ve işbirliği girişimleri noktalarında ayrılmaktadır (Gün, 2014, s. 21). Türkiye'nin iç güvenlik bileşeni özelinde, milli güvenlik kavramının unsurlarını aşağıdaki şekliyle belirtmek mümkündür (Ernam, 1972, akt; Gürpınar, 2016, s. 12):

- a) Anayasa ve diğer yasal metinlerle belirlenmiş devlet düzenine tehdit oluşturacak faaliyetler (Kamu Düzeni Vurgusu),
- b) Devletin savunma gücünü zayıflatmaya yönelik hareketler,

- c) Ülkenin ve milletin birlik, beraberlik ve bütünlüğünü tehdit eden veya etmesi muhtemel faaliyetler.

Milli güvenlik algısı ve politikalarının inşasında, tehdit ve risk kavramları önem kazanmaktadır. Tehdit ve risk ifadeleri birbirlerine yakın anlamlar içerse de farklı durumları ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Tehdit, tarihin her döneminde, önceden tahmin edilebilen ve mücadele edilebilir bir kavram olarak kabul edilmektedir. Realizmin ifade ettiği üzere, devletler birbirleri için tehdit olarak algılanmış, taraflar asker sayıları ve savaş araçları çerçevesinde güvenlik politikaları geliştirerek birbirleri ile mücadele etmişlerdir (Çalkıvık, 2014, s. 296). Dolayısı ile tehdit, güvenlik sorunlarının sebep olabileceği ve önceden tahmin edilebilen potansiyel zararlar olarak tanımlanmaktadır. Risk kavramı ise tehdit kavramının aksine, belirsizliği, bilinmezliği ve kontrol edilemezliği ifade etmektedir. Risk bir olasılıktır. Tehdit ve tehlikeler risk kavramını kendi içinde gizlemektedir (Çalkıvık, 2014, s. 296). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren güvenlik politikalarının özellikle beka, savunma ve toprak bütünlüğüne yönelik tehdit algıları çerçevesinde inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine inşa edildiği iç güvenlik endişeleri analiz edilmiştir. Birinci bölümde realizm ve güvenlik açıklamaları incelenmiş, ikinci bölümde Türkiye'nin güvenlik kültürünün inşa sürecinde etkili olan tehdit unsurları değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde devletin resmi belgelerinde tespit edilen güvenlik nesnelere dönemin hâkim güvenlik paradigmaları ve realizm ile ilişkileri incelenmiştir. Türkiye'nin iç güvenliğe yönelik tehdit algısı, devlet arşivlerinden elde edilen resmî belgeler ışığında tahlil edilmiştir. Devlet arşivlerindeki resmi belgelerde ifade edilen güvenlik politikalarının içerik analizi yapılarak hangi tehditlerin Türkiye'nin iç güvenlik ajandasına yer aldığı tespit edilmiş ve bu tehditlere yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

1.Klasik Realizm ve Güvenlik

İnsan tabiatına ait yasaları, devletlerarası sistemle ilişkilendiren realizm genel olarak dünyayı olduğu gibi kabul etme üzerine kuruludur. Uluslararası sistemin normatif unsurlar; değerler, idealler, normlar, söylemler ve duygulardan arındırılarak, olması istenilen uluslararası sistemin değil, var olan sistemin incelenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Realizm, Thomas Hobbes'un insan doğasının kötü ve günahkâr olduğu varsayımından yola çıkarak, aktörlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve devletlerarasındaki güç mücadeleleri üzerinde durmaktadır.

Thomas Hobbes siyaset felsefesinin temeli olan "Toplum Sözleşmesi" teorisi ile devletlerin varlık nedenini genel güvenliğin artırılması olarak görmektedir. Hobbes "Doğa Hali" kavramı ile egemen siyasi otoritenin bulunmadığı ve insanların bir arada yaşadığı farazi bir toplumu ifade etmektedir. Hobbes'un "Doğa Hali" anlayışında, insanlar doğuştan kötü, çıkarıcı ve bencildir. Herkesin birbirleriyle zaman gözetmeksizin çatışma ihtimali bulunmaktadır. Sürekli rekabet ve çatışma riski içinde bulunan rasyonel bireyler, kaotik ortama son vermek için kendi iradeleriyle egemenliklerinden vazgeçerek, yetki ve güçlerini üst siyasi irade olan Leviathan'a devrederler. Leviathan'ın vatandaşlarına karşı tek

sorumluluğu bireylerin güvenliklerini sağlamaktır (Hobbes, 2016, s. 20-22, Emekliler, 2011, s. 105-111). Hobbes'un güvenlik anlayışında, devlet güvenliği, birey güvenlinden önce gelir. Devletin bağımsız ve güvende olması beraberinde vatandaşların da güvende olmasını sağlar. Devletlerarası sistem, bireyler arasındaki doğa haline atıf yapılarak ifade edilmektedir. Devletlerarası ilişkiler sıfır toplamlı bir oyundur ve aralarında güç, çıkar mücadelesi olan devletler, doğa durumunda diğerinin düşmanı konumundadır.

Thukydides'in "*Peloponnesos Savaşları*" adlı eserindeki, Atinalılar ile Melanlılar arasındaki anlaşmazlığın çözümüne yönelik, Melan temsilcilerinin hakkaniyet ilkesine uygun olarak çözüm önerilerine, Atinalıların "*Güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanmaları gerekene katlanırlar.*" cevabı realist ekolün çıkış noktasını anlatmaktadır (Thukydides, 2017, s. 18-21, Çıtak ve Şen, 2014, s. 31-32). Yunan şehir devletleri arasındaki sürekli savaş tehdidi ve devletlerarasında karar verici bir üst otoritenin olmayışı anarşi olarak isimlendirilen kaotik bir düzene vurgu yapmaktadır.

Hans Joachim Morgenthau'nun "*Politics Among Nations*" adlı çalışması modern realist teorinin kitabı olarak yorumlanmaktadır. Morgenthau ilk dönem düşünürlerinden esinlenerek, insan doğası, devletlerin güç mücadelesi, ulusal çıkar konuları üzerinde durmuştur. Morgenthau, realizmi altı temel ilke altında özetlemektedir. Bu ilkeler (Balta, 2014, s. 119-120):

- a) Devletlerarası siyaset, insan doğasını açıklayan nesnel yasalarla ifade edilmektedir. İnsanlar arasındaki çıkar mücadelelerinden kaynaklanan kaos, uluslararası sistemde, üstün bir otorite eksikliğinden kaynaklanan anarşi ile örtüşmektedir.
- b) Realizme rehberlik eden kavram, güç cinsinden ifade edilen çıkar kavramıdır.
- c) Ulusal çıkar, değişmeyen, sabit bir kavram değildir. Tarihin farklı dönemlerinde siyasal koşullara ve uluslararası sistemin baskısına bağlı olarak ulusal çıkar kavramı da değişim göstermektedir.
- d) Realizm ahlaki ilkeleri reddetmez. Ancak bu ilkelerin olduğu gibi devlet davranışlarına uygulanamayacağını savunur. Devleti yönetenlerin temel ilkesi devletin ve milletin bekasıdır.
- e) Realizm, bir ulusun kendine özgü değerlerini, evrensel değerler olarak gösterilmesini reddeder. Bir ulusun çıkarları, rasyonel fayda / maliyet hesabına göre belirlendiği için, evrensel ilkelerle uyumlu olması beklenemez.
- f) Morgenthau'ya göre uluslararası ilişkiler bağımsız bir disiplindir. Analiz birimi ulus-devlet, inceleme araçları ise güç cinsinden ifade edilen ulusal çikardır.

Realist teori düşünürlerinin söylemlerine göre; devletler, realizmin temel ve kalıcı aktörleridir. Çıkar ve güç mücadelesi insanlar arasındaki temel istektir. Devletler insanlardan teşkil olduğu için, insan doğası, devletlerin davranışlarına sirayet etmektedir. Uluslararası karar verici bir otoritenin olmayışı, güç siyaseti ile birleşince, uluslararası sistemin anarşik yapılanmasına neden olur. Bu kaotik ortamda, devletler amaçlarını gerçekleştirmek için güç kazanmak zorundadırlar. Devletler için gücün kaynakları; jeopolitik konum, doğal kaynaklar, askeri hazırlık, diplomasi, nüfus ve endüstridir. Morgenthau güç kavramını, caydırıcılık kapasitesi olarak da tanımlamaktadır. Güç ve güvenliğin eşanlamlı olarak kullanılması ve askeri gücün ön plana çıkarılmasının nedeni de caydırıcılık ile açıklanmaktadır. Ulusal çıkar kavramı ile ilişkilendirilen güç, devlete yönelik saldırıları caydırma kapasitesidir. Devletlerin niyetlerinde belirsizlikler olması nedeniyle, bir devletin gücünü arttırması, askeri hazırlıklarını büyütmesi,

diğerleri tarafından tehdit olarak algılanacaktır. Tehlike altında olduğunu düşünen diğer devletler, kendilerini korumak için güçlerini arttırma yoluna gidecek, bu durum da ilk devletler tarafından tehdit olarak algılanacaktır. Güvenlik ikilemi olarak adlandırılan bu sarmal, devletlerarasında gereksiz savunma tedbirlerinin artarak devam etmesine neden olmaktadır (Eralp, 2014, s. 56).

Realistler güvenlik tehdidinin içeriği konusunda ortak bir paydada birleşirler. Bir tehditte bahsetmek için taraf devletlerden birinin ya da tümünün kuvvet kullanımının söz konusu olması gerekmektedir (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 50). Güç ve çıkar kavramları üzerine açıklamalarda bulunan realist teoride, temel kavramların çerçevesinin kesin olarak tanımlanmaması eleştirilen tartışmalı konudur. “Yüksek politika” ve “alçak politika” ayrımına giden realizme göre, askeri hazırlık, savaş ve güvenlik konuları, birincil derecede öneme sahip yüksek politika alanı kabul edilirken, toplumsal, kültürel, ekonomik vb. konular alçak politika alanını oluşturmaktadır (Aydın, 2004, s. 50-58).

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle modern anlamda şekillenen klasik realizm, günümüzde halen devletlerarasında yaşanan pek çok gelişmeyi açıklamakla beraber, küreselleşme sürecinde yaşanan siyasi, kültürel, ekonomik vb. nedenler neticesinde birçok yönden de eleştirilmektedir. İnsan doğasına kötümser bakış açısı, sadece çatışma ve savaş açıklama yetinerek, barış ve iş birliğini açıklamada yetersiz kalması, devletlerin giderek artan karşılıklı bağımlılığını savunan araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir.

2. Türkiye’de Tehdit Algısının Gelişimine Etki Eden Unsurlar

Türkiye Cumhuriyeti’nde tehdit algısının inşa sürecini, temel olarak tarihsel bağlantı, stratejik ve coğrafi özellikler ekseninde açıklamak mümkündür. Tarihsel bağlantı noktasında; Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan işgal tehdidi, toprak kaybetme korkusu ve farklı kimlik temellerinde yaşanan terk edilme endişelerinin Türkiye’nin güvenlik ajandasında da yer aldığı görülmektedir (Aydın ve Ereker, 2014, s. 129). Birinci Dünya Savaşı’na giden süreç, Osmanlı İmparatorluğu’nun yabancı devletlere karşı savunmacı ve güç dengesi siyasetini benimsemesini zorunlu kılmıştır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren “Sevr Korkusu” şekliyle tezahür eden güvenlik endişesinin, Türkiye’nin ulusal güvenlik politikalarına hâkim olmasına neden olmuştur (Aktaş, 2011, s. 27 ve Aydın, 2003, s. 165-166). Kültür kavramının verili ve değişmez olarak kabul etmek mümkün değildir. Kültürün bizatihi kendisi, toplumlar ve devletlerarası etkileşimler sonucunda oluşmuştur. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti’nin güvenlik kültürünün de bağımlı bir değişken olarak düşünülmesi gerekmektedir (Oğuzlu, 2015, s. 226). Osmanlı İmparatorluğu’nun özellikle son dönemlerinde, diğer devletlerle yapılan savaşlar, kazanılan zaferler, yaşanan mağlubiyetler ve coğrafi şartlar Türkiye Cumhuriyeti için güvenlik kültürünün oluşumunda belirli davranış kodlarının gelişimine etki etmiştir.

Türkiye’nin stratejik ve politik konumu, Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan tehdit algısının yanında Türkiye’nin tehdit algısına etki eden diğer önemli bir unsurdur (Bilgin, 2005, s. 184). Türkiye’nin Avrupa, Afrika ve Asya arasındaki bağlantının kesişim noktasında, önemli deniz yolu limanlarına sahip olması ve Avrupa ve Asya arasındaki geçiş güzergâhında yer alan boğazlara hâkim olması, Türkiye açısından önemli fırsatlar ortaya çıkarmış olsa da

Türkiye'nin bu konumu aynı zamanda, önemli güvenlik sorunlarını da tetiklemiştir. Türkiye'nin coğrafi anlamda fırsatlar doğuran stratejik konumu, çevresinde istikrarsızlık, çatışma üreten, farklı ideoloji ve hedefleri olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde Türkiye için güvensizlik hissi üreten bir faktör olmaktadır.

Türkiye'nin tehdit algısına etki eden diğer bir faktör batılılaşma sürecidir. Türkiye'nin özellikle iki dünya savaşı arasındaki süreçte batılı devletlerle denge siyaseti sürdürmesi, batı kimliği ve kültürünü, Türkiye'nin kendi ulusal güvenlik politikalarında önemli bir unsura dönüştürmüştür (Aydın ve Ereker, 2014, s. 131). İki dünya savaşı arası dönemde SSCB'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik boğazlar konusunda yeni koşullar direktmesi, Türkiye'nin güç politikasına yönelmesini ve batı ile pragmatik ilişkiler kurmasını tetiklemiştir. Bu durum, Türkiye'yi, dönemin önemli bir paradigması olan antikomünizmin önde gelen taşıyıcılarından biri haline getirmiştir (Babaoğlu, 2015, s. 165).

Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminde iç güvenliğe ilişkin tehdit algıları, yukarıda ifade edildiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan tehdit genleri, çevre ülkeler ile geçmiş tecrübeler, realist güvenlik algısının etkisiyle, iç ve dış güvenliğin birbiri içinde çözünmesi şeklinde gelişme göstermiştir (Balkan, 2007, s. 45). Devletin iç güvenlik çerçevesinde geliştirdiği politikalar, realizmin birincil güvenlik aktörü olarak tanımladığı ve geçmişte olumsuz tecrübeler yaşanan devletlerden gelebilecek tehditlerin üzerine inşa edilmiş, toprak bütünlüğüne dayalı güçlü bir egemenlik anlayışı ve askeri strateji oluşturma siyaseti üzerine gelişmiştir.

3. Türkiye'de İç Güvenliğe Yönelik Tehdit Algıları ve Politikalar

Türkiye'de erken cumhuriyet dönemi iç güvenlik politikaları, resmi ideolojiye tehdit oluşturması muhtemel unsurlar üzerine şekillenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Sevr Antlaşması ile Anadolu topraklarının bölünmesi tasarlanmış fakat başarılı olunamamıştır. Anadolu topraklarında kurulan Türkiye Cumhuriyeti için "Sevr Tezgâhı" ile tasarlanmış olan toprak kaybetme ve bölünme ihtimali, ulusal güvenlik politikalarının temelini oluşturmuştur. Türkiye'nin konumu ve doğal kaynakları itibarıyla, tarihi açıdan büyük güçlerin rekabet alanı olan bölgelerin kesişme noktasında yer alması, Türkiye'nin güvenlik algılamalarında realizmin temel vurgusu olan yabancı devlet tehdidi unsurunu sürekli olarak güncel tutmuştur (Gül, 2016, s. 308).

Aşağıdaki tabloda yabancı devletlerle işbirliği yaparak, devletin aleyhine hareket eden kişilerin tespit edildiği ve işbirliklerine ilişkin bilgilerin kayıt altına alındığı görülmektedir. Devletin aleyhine hareket ettiği tespit kişilerin bu faaliyetleri istihbari çalışmalar kapsamında takip edilmiş ve devlet arşivlerinde kayıt altında tutulmuştur. Aşağıda Devlet Arşivlerinden elde edilen 1928 yılı bölgesel istihbarat bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. İzmir ve Balıkesir, Aydın, Trabzon Bölgelerindeki Kişilere İlişkin İstihbarat Çalışmaları

Bölge	İsim	Açıklama
Balıkesir / Bandırma	Avukat Hamdi	Tatardır. Çerkezlerle çalışır. Çerkez Ethem'in mahiyetinde bulunmuştur.
Balıkesir / Balya	Saadettin Oğlu Talat	İngiliz muhipler cemiyetinin mürevvici.
Balıkesir/ Burhaniye	Reis Ali Ulvi	Giritli Yunanlılara tercümanlık yapar.
İzmir	Yunus Zade Raşit	Yunanlılarla teşriki mesai etmiş. Bir takım su-i istimallerde bulunmuştur.
İzmir	Hasan Basri	Yunanistan'a gider gelir. Yunan casuslarla temas eder. Şüpheli bir adamdır.
İzmir	Nazım	İkinci grup azasından komünistlikle alakasından hakkında takibat yapılmış. Bayrağımızı çiğnemiştir. Yunanlıların baytarlığını yapmıştır. Firar etmiş ve mübadil sonucu gelmiştir.
İzmir / Urla	Baytar Zeki	Yunanlılar lehine, ordumuz aleyhine tahkikat.
İzmir / Urla	Filorinalı Salih	İngilizlere Casusluk. Çerkez Ethem ile Yunanistan'a firar. Aftan istifade gelmiştir.
İzmir / Dikili	Fettah Oğlu Hasan	Yunan ve İngilizlere yardım etmiş casustur.
İzmir / Dikili	Bakkal Arnavut Muharrem	Aydın'da maruf bir şahsiyettir. Yunanlarla çalışmıştır.
Aydın / Söke	Postacı Zade Necip B.	İngilizler hesabına çalışmış, tarassut altında bir adam.
Trabzon	Neşat	Komünist mektebinden çıkmış, Rus konsülüshanesinden para almaktadır.
Trabzon	Rıfki Kulaç	İngilizlerin Trabzon havalisinde sayılı casuslardandır.
Trabzon	İbrahim	Emniyetçe malum, Yunanistan'a gider gelir.
Silifke	Tahir B. Oğlu Sadık	

Kaynak: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Belge No: 490-1-0-0 / 63-240-4

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren inşa edilen İngiltere, Yunanistan vb. yabancı devlet kaynaklı tehditlerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası için de önemli bir tehdit unsuru olmaya devam ettiği görülmektedir. Dış müdahalelere yönelik endişeler, azınlıkların ve ülke içinde diğer devletlerle ilişkisi bulunan vatandaşların denetim ve kayıt altında tutulmasına neden olmuştur.

Yunanistan'da, Türkiye aleyhine bazı faaliyetlerin meydana geldiği ve Yunan-İtalyan yakınlaşması ile Yunanistan'ın bu faaliyetlerine ilişkin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzalı

raporda şu ifadelere yer verilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1928, Belge No: 30-10-0-0 / 254-710-35):

Yunanistan başbakanı Venizelos ve iki bakanının kâtipleri arasında geçen bir konuşmada; "Yakında Çatalca'ya doğru gideriz. Venizelos çok mühim bir adamdır. Musolini ile çok gizli ve ehemmiyetli bir surette anlaşmıştır. İtalya'nın Türkiye'ye karşı dostluğu ve itilafı calidir". İfadeleri geçmiştir. Yunanlılar bilhassa ordu mensupları, bu günlerde Türkiye'den gelenlerle pek meşgul oluyorlar ve takipten geri kalmıyorlar.

Türkiye'nin resmi belgelerine yansıyan yukarıdaki bilgiler, Türkiye'nin tarihi ve bölgesel olarak mücadele içinde olduğu yabancı devletlere yönelik ilişkiler birikiminin iç güvenlik politikalarını etkilediğini göstermektedir.

Yalta Konferansı sonrasında niyetini resmi olarak dillendiren ve Türkiye'ye Boğazlar konusunda nota veren Sovyetler Birliği'nin Türkiye toprakları üzerindeki tutumu ve Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği komünist ideolojinin yayılma tehlikesi karşısında, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve komünizm özelinde, iç güvenlik tehditlerine yönelik tedbirlere önem verdiği görülmektedir.

10 Haziran 1932 tarihli Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk imzalı kararname ile Hamit ve Veysi isimli iki muhabere mülazım, Türk Ceza Kanunu ve Askeri Ceza Kanunu'na göre Komünizm propagandası suçundan hapis cezası almış ve ordudan ihraç edilmiştir. Bu durum 1932 tarihli ve 8731 numaralı kararnamede aşağıdaki şekliyle ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1932, Belge No: 30-11-1-0 / 71-17-3):

Orduyu isyana teşvik mahiyetinde görülen Komünist beyannamesi tap ve tevzi eylemek ve komünistlere yardım etmek suçlarından maznun, muhabere mülazım Hamit ve Veysi Efendiler 9. Kolordu Askeri Mahkemesince, Askeri Ceza Kanunu'nun 94. Maddesi ve Türk Ceza Kanunu'nun 314. Maddesi mucebince Hamit Efendinin 8 ay, Veysi Efendinin 5 ay hapislerine, Askeri Ceza Kanunu'nun 32. Maddesi mucebince ordudan ihraçlarına tensip olunmuştur.

6 Mayıs 1940 tarihli Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığında yapılan Bakanlar Kurulu kararı ile; Stalin'in hayatına ait resimler komünist propagandası mahiyetinde bulunmuştur. Bu resimler toplattırılmış ve ülkeye sokulması yasaklanmıştır. Bu durum Bakanlar Kurulu Kararı'nda aşağıdaki şekliyle ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1940, Belge No: 30-18-1-2 / 91-41-15):

Stalin'in hayatına ait resimleri havi olup, Komünist propagandası mahiyetinde görüldüğü için matbuat kanununun muaddel 51. Maddesine tefrikan toplattırılmış olan albümün memlekete sokulmasının yasak edilmesi; Dahiliye vekilliğinin 24/4/1940 tarih ve 2100 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6 Mayıs 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

11 Mayıs 1948 tarihli CHP Genel Sekreterliği'nin başbakana yazmış olduğu yazıda, son dönemlerde günlük, haftalık, aylık mecmua ve gazetelerde gizli komünistlik propagandası yapıldığı ve alenen hükümet şahsiyeti ve maneviyesinin tahkir edildiği belirtilmektedir. Yazıda ayrıca "Lalapaşa" isimli gazetede komünizm içerikli yazılar yazıldığı da belirtilmektedir. Bu yazıya istinaden Başbakan Hasan Saka, Adalet Bakanı'na, siyasi ve gayri

siyasi yayınlarda komünizm içerikli suç sayılacak yazılara rastlanıldığı takdirde gerekli yasal işlemlerin başlatılmasını ve kendisine bilgi verilmesini isteyen yazıyı göndermiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1948, Belge No: 30-1-0-0 / 42-252-1).

14 Ocak 1956 tarihinde Bağdat'ta, Lübnan, Ürdün, Irak, İran ve Türkiye arasında, Komünizmle mücadele konusunda bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Türkiye'yi, Milli Emniyet Hizmetleri Reisi, Korgeneral Behçet Türkmen ve Komünizmle Mücadele Müdürü, Mustafa Gürgün temsil etmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1957, Belge No: 30-18-1-2 / 146-41-8). Bu toplantıda Komünizm aşağıdaki şekliyle tanımlanmıştır:

İnsan hak ve hürriyetlerini tanımayan, ferdin şahsiyetine kıymet vermeyen, proleter diktatorya namı altında yalnız bir zümrenin tahakkümünü tesise çalışan, cemiyetin çoğunluğunu zulüm ve istibdat altında bulundurmak isteyen, gayesine vasil olmak istediği memleketlerde ihtilaller çıkarmak ve müesses anayasa rejimini değiştirmek suretle iktidarı zorla ele almak isteyen yıkıcı bir rejimdir.

Yukarıda adı geçen toplantıda aşağıdaki konu başlıkları özelinde anlaşmalar imzalanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1957, Belge No: 30-18-1-2 / 146-41-8)

- Komünizm faaliyetleri, neşriyatı ve idarecileri hakkında bilgi paylaşımında bulunmak,
- Komünistlerin, toplantıya katılan üye devletlerin memleketlerinde barındırılmamaları için gereken tedbirlerin alınarak, üye devletlerin emniyet servislerine bilgi vermek,
- Komünizmle mücadelede her türlü imkândan faydalanmak.

Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla daha sık vurgulanan kimlik tartışmalarına, erken cumhuriyet döneminde de rastlamak mümkündür. Türkiye'de Şeyh Said isyanı, kimlik ekseninde algılanan tehditler boyutunda açıklanabilecek özellikleri barındırmaktadır. Şeyh Said isyanının çıkış sebeplerine bakıldığında içeriden ve dışarıdan kaynaklanan sebeplere değinmek mümkündür. 13 Şubat 1925'te Bingöl'de başlayan ve bölgeye hızla yayılan, resmi ideolojiye karşıtlık ve İngiltere müdahalesi gibi etkenleri barındırmaktadır (Miş, 2012, s. 108-109). İsyân, o dönemde kimlik faktörünün önemli bir tehdit olarak tartışılmasına neden olmuştur. Mecliste bu tehdidin ortadan kaldırılması için acil olarak görüşülmüş ve olağanüstü tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. Şeyh Said isyanının sebepleri arasında; özellikle Musul petroleri konusundaki İngiliz-Türk uyuşmazlığının bir yansıması olarak İngiltere'nin söylemlerinde Kürt kimliğini kullanması, değerlendirilmesi gereken bir diğer faktördür (Miş, 2012, s. 108-109).

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki güvenlik politikalarında hareket noktasının bekâ olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren başlayarak özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında artarak devam eden işgal tehdidi, toprak kaybetme korkusu ve farklı kimlik temellerinde yaşanan ayrılma kaygıları yeni kurulan Türk Devleti'nin güvenlik kültürünün oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu minvalde Türkiye'de erken cumhuriyet döneminin güvenlik kültürünün oluşumunu tarihsel bağlam, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi, yabancı devlet tehdidi ve coğrafi özellikler ekseninde açıklayabiliriz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda "Sevr Korkusu" olarak tanımlanan güvenlik endişesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurucu ideolojisinin güvenlik

politikalarına da hâkim olmuştur. Bu bağlamda erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik kültürünün inşasında tarihsel mirasın etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu ile sosyal pratikler (etkileşim) yoluyla inşa etmiş bir aktördür. Bu sebeple yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tehdit kavramsallaştırması da sosyal etkileşim sonucu oluşmuştur. Türkiye'nin erken cumhuriyet dönemi tehdit algılarına ve güvenlik politikalarına bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu ile olan etkileşim dikkat çekmektedir.

Devletlerin, diğer devletlerle olan sosyal ilişkileri ve tehdit algulamaları, güvenlik politikalarına etki etmektedir. Sosyal yapıyı oluşturan devletlerin, kimlik tanımlamaları ve sosyal ilişkileri, devletlerin birbirleri hakkındaki konumlarını belirlemektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren inşa edilen İngiltere, Yunanistan vb. yabancı devlet kaynaklı tehditler, azınlıkların ve ülke içinde diğer devletlerle ilişkisi bulunan vatandaşların denetim ve kayıt altında tutulmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Sovyet ve komünizm tehdidinin Türkiye özelinde değerlendirilmesi yapılırken klasik realizm açıklamalarını referans göstermek mümkündür.

Türkiye'de erken cumhuriyet döneminden itibaren farklı kimlik temellerinde yaşanan tehdit algıları özelinde, halkın uyarma ve aydınlatma yolu ile korunması yönünde söylemler geliştirilmiştir. Farklı kimlikler temelinde yapılan propagandanın kendine özel ince bir tekniği olmasından dolayı özellikle köylerde yayıldığı ve bu duruma acilen önlem alınması gerektiği devletin resmi belgelerinde ifade edilmiştir.

Türkiye'de erken cumhuriyet dönemi güvenlik algısının inşası ve güvenlik politikaları değerlendirildiğinde; Realizmin unsurlarını barındıran çok boyutlu bir güvenlik yapısının olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı imparatorluğu ile etkileşim çerçevesinde kurulan Türkiye'nin dış güvenlik algısının, iç güvenlik içerisinde çözüldüğü ve kimlik temelinde devlet altı unsurların iç güvenlik politikalarının oluşumuna etki ettiği görülmektedir. Devletlerin etkileşimle inşa ettikleri güvenlik kültürü, zamanla sosyal bir gerçeklik haline gelse de değişmesi ve çeşitlenmesi olanaklıdır. Çünkü aktörlerin çıkarları değiştiğinde güvenlik ve tehdit kavramsallaştırması da değişecektir. Bu çalışmanın Türkiye'nin kuruluş sürecindeki güvenlik kültürüne, güvenlik endişeleri ve politikaları çerçevesinde ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akgül A. S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(30): 43-73.
- Aktaş, A. (2011). Güvenlikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1(2): 7-47.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayınları.
- Aydın, M. ve Ereker, F. (2014). Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(43): 127-156.
- Aydın, M. (2004). Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey, *Southeast European and Black Sea Studies*, 3(2): 163-184.
- Babaoğlu, R. (2015). Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı, Antikomünizm ve Amerika Etkisi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(4): 165-174.

- Balkan, A. Z. (2007). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları, *21. Yüzyıl Dergisi*, 1(3): 35-50.
- Balta, E. (2014). *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgin, P. (2005). Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation", *European Journal of Political Research*, 44(1): 175-201.
- Birdişi, F. (2011). "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", *Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2): 149-169.
- Çalkıvık, A. (2014). Soğuk Savaş ve Sonrası Güvenlik Siyaseti, (Ed: E. Balta), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 281-299.
- Çıtak, E. ve Şen, O. (2014). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Teorik Değerlendirmeler*, 1. Baskı, Ankara: Röle Akademik Yayınları.
- Dağı, D. İ., Eralp, A., Keyman, E. F., Polat, N., Tanrısever, F. O., Yalvaç, F. ve Yurdusev, A. Nuri, (2013), *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 14. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, 3. Baskı, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Emekliler, B. (2011). "Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13: 99-123.
- Eralp, A. (2014). *Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gül, M. (2016). Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21(1): 303-320.
- Gün, Ç. (2014). "Ulusal Güvenlik Politikalarının Belirlenmesinde İstihbaratın Rolü ve Önemi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Gürpınar, B. (2016). Türkiye'de Milli Güvenlik Söylemi ve Dış Politika", 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Hobbes, T. (2016), *Leviathan*, (çev.), Semih Lin, Yapı Kredi Yayınları.
- Küçükşahin, A. (2006). Güvenlik Bağlamında Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (4): 7-40.
- Miş, N. (2012). *Güvenlikleştirme Teorisi ve Türkiye'de Güvenlikleştirme Siyaseti 1923-2003*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuzlu T. (2015). Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası, *Bilig Dergisi*, Kış, Sayı: 72: 233-250.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, (1932), Belge No: 30-11-1-0 / 71-17-3, "Komünizm propagandası suçundan mahkûm olan Muh. Teğmen. Hamit ve Veysi'nin ordudan ihracı", 10.06.1932, (Erişim Tarihi: 19.12.2016).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, (1940), Belge No: 30-18-1-2 / 91-41-15, "Stalin'in hayatına ait resimler bulunan ve komünizm propagandası yapması sebebiyle daha önce toplattırılmış olan albümün yurda sokulmasının yasaklanması", 06.05.1940, (Erişim Tarihi: 19.12.2016).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 490-1-0-0 / 63-240-4, "Şahıslar hakkındaki istihbarat bilgileri" (Erişim Tarihi: 19.12.2016).

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, (1948), Belge No: 30-1-0-0 / 42-252-1, "*Komünizm propagandası yapan solcu neşriyat hakkında, gereken tedbirleri tespit etmek üzere CHP Komisyonu'nun görevlendirilmesi*", 08.06.1948, (Erişim Tarihi: 19.12.2016).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, (1957), Belge No: 30-18-1-2 / 146-41-8, "*Türkiye ile Lübnan, Ürdün, Irak ve İran arasında Tahran'da yapılacak komünizmle mücadele toplantısına Emin Çobanoğlu ile Turhan Deniz'in katılmaları*", 28.08.1957, (Erişim Tarihi: 19.12.2016).
- Thukydides, (2017), *Peloponnesos Savaşları*, (çev: F. Akderin), Belge Yayınları.

Klasik Arap Edebiyatında Yahudi Şairlere Düzenlenen Suikastlar

Esat Ayyıldız^{a, b}

Özet

Arap kabilelerinin kendilerine has bir şiir literatürü geliştirmeye başladığı zamanlardan beri, Yahudi aşiretleri de onların arasında yaşamış ve onların dilinde konuşmuştur. Günümüze ulaşan beyitlerden çıkarım yapmak gerekirse, Arabistan'daki Yahudi kabilelerinin kasidelerinin de hemen hemen Arap şiiri kadar eski olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Yahudi şairler, İslam'ın ilk yıllarında da önemli bir rol üstlenmişlerdir. İslam'ın merkezî şahsiyeti olan Hz. Muhammed, Yahudi şairlerle pek çok ilişki kurmuştur. Ancak Yahudi liderler Hz. Muhammed'e karşı giriştikleri muhalefetlerini sürdürmüş, meşhur şairleri de Hz. Peygambere ve arkadaşlarına karşı bir propaganda kampanyası başlatmıştır. Medine'nin Yahudi şairleri, kent Müslümanlarını kendi neseplerinden olmayan bir dinî lidere tabi oldukları gerekçesiyle tahkir etmeleriyle maruftur. Bu yüzden söz konusu şairler, yeni filizlenmekte olan İslam'ın en bariz düşmanları haline gelmişlerdir. İslam karşıtı propagandalarının neticesinde, Hz. Muhammed onların katlini buyuracaktır. Çünkü bu şairler, İslam'ı kabul eden ve Hz. Peygamberle ittifak kuran yerel halkı açıkça aşağılamış, hatta Hz. Peygamber için suikast çağrısında bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler

Yahudi-Arap Edebiyatı
Klasik Arap Edebiyatı
Suikasta Uğramış Yahudi Şairler
Ebû Râfî' Sellâm b. Ebî'l-Hukayk

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 22.10.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.635935

The Assassinations of the Jewish Poets In Classical Arabic Literature

Abstract

From the time that the Arabian tribes commenced to develop a poetic literature of their own, Jewish clans lived among them and spoke their language. The qasidas of the Jewish tribes of Arabia, to judge from the verses handed down, must be about as old as Arabic poetry. The Jewish poets played a significant role in the first years of Islam. Prophet Muhammad, the central figure of Islam, had many contacts with Jewish poets. But the Jewish leaders continued their resistance to Muhammad and their famous poets began a propaganda campaign against the prophet and his friends. The Jewish poets of Medina were known for insulting the Muslims of the city for obeying a religious leader not of their own kin. Thus they became the most significant political enemies of the nascent Islam. As a result of the anti-Islamic propaganda, Muhammad ordered to kill them because they composed poems that publicly ridiculed the local people who converted to Islam and allied with the prophet, calling for his assassination.

Keywords

Judæo-Arabic Literature
Classical Arabic Literature
Assassinated Jewish Poets
Abu Râfî' Sallâm b. Abî'l-Huqayq

About Article

Received: 21.10.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.635935

^a İletişim Yazarı: esatayyildiz@hotmail.com.

^b Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars, ORCID ID: 0000-0001-8067-7780

Giriş

Orta Doğu'nun en kadim ve en köklü medeniyetlerinden olan Yahudi topluluğu, tarih boyunca karşılaştıkları baskı ve zulümlerden kurtulmak amacıyla dünyanın pek çok köşesine seyahat etmiş, keşfettikleri yeni coğrafyalara kapsamlı gelenek ve düşünce biçimlerini de taşımış ve bu süreçte Arabistan Yarımadası'nı da bir süreliğine yurt edinmişlerdir. Bu kıymetli konuklar ve yanlarında getirdikleri eşsiz diyanet anlayışı, Arap medeniyetinin gelişmesi için de ilham kaynağı olmuş, çok geçmeden tektanrıcılık fikri, soyut düşünme becerileri, devletleşme kültürü ve uygarlaşma yolundaki diğer pek çok kavram, iptidai Arap kabileleri tarafından inanılmaz bir hızla benimsenmiştir. Arabistan'ın uygarlaştırılması sürecinde, bölgenin en seçkin kabilesi olan Kureys'in elitizminin ve pek çok deha çıkartabilme potansiyelinin, Yahudiler tarafından tutuşturulan edebiyat ve medeniyet kıvılcımlarını devasa bir aleve dönüştürdüğü belirtilmelidir.

İslam öncesi tarihine, geleneklerine ve edebiyat faaliyetlerine baktığımızda, Yahudilerle Arap kabileleri arasında sıkı ilişkiler geliştirildiği ve bu kadim Sâmi yurdunda enfes bir kültür sentezinin meydana getirildiği gözlemlenmektedir. Dinî gelenek ve inançlarını korumakla birlikte, Yahudilerin süreç içerisinde tamamen Araplaştığı, Arap dilini benimseyerek Arap şiirine önemli katkılarda bulunduğu herkesin malumudur. Örneğin; Yahudi nazım ustası Semev'el b. 'Âdiyâ el-Ezdî (ö. H.Ö.65/560 [?]), erken dönem şairleri arasında adını duyurmayı başaracak, Arabistan'da köklü bir Yahudi şiir geleneğinin yeşermesinde belirgin bir mihenk taşı olacaktır (Sezgin, 1975: 249-250). İslam öncesindeki saygın Yahudi şairlerinin, Hz. Muhammed tarafından da itibar gördüğüne şüphe yoktur. Çünkü Hz. Muhammed'in ilerleyen yıllarda, Semev'el'in torunu olan Şafiyye bint Hıyey (ö. 50/670 [?]) ile evlendiği bilinmektedir (el-Cemîl, 1422/2002: 40). Söz konusu Yahudi toplulukları İbraniceyle alakadar olmayı terk etmemekle beraber, şiirsel ürünlerinde Arapçadan asla şaşmayacaklardır. Çünkü erken dönem Arap siyasetinde söz sahibi olabilmek için, şiir sanatında uzmanlaşmış olmak yahut bu sanatta uzmanlaşmış kişilere maddi olanaklar sağlayarak kendi saflarına katabilmek temel bir gereksinimdir. Yahudiler edebiyat ve filoloji konusunda son derece mahir kişilerdir. Dolayısıyla çıkardıkları şairler, Arapçada hızla uzmanlaşacak, çok geçmeden yerli komşularıyla şiir atışmalarına girişebilecek kadar ilerleme kaydedecektir.

İslamiyet'in Doğuşuyla Yahudi Şiirinin İslam Karşıtı Propaganda Kampanyasına Dönüştürülmesi ve Suikast Gereççeleri

Yarımadada hayat hem Yahudiler hem de Araplar için alışıldık seyrinde sürüp giderken, Yahudi şairlerin edebiyat sahasında gösterdikleri mevcudiyet de günlük ritmin monotonluğuna adapte olmuş durumdadır. Ancak bu alışıldık düzen fazla uzun sürmeyecektir. Çünkü Hz. Muhammed'in Mekke'deki baskılardan kurtulmak için Medine'ye hicret etmesiyle, Yahudi kabileleri putperest Araplarla kurdukları ikili ilişkileri devam ettiremedikleri yeni bir dinle karşı karşıya kalacaktır. İslam, Arap Paganizmine kıyasla Museviliğe çok daha yakın olmasına rağmen, İslamiyet'in yayılmacılık hususunda gösterdiği dinamizm, Yahudileri, özellikle de Yahudi şairlerini fazlasıyla rahatsız edecektir. Yahudilerin bu dönemde nazmettiği şiirler incelendiğinde, onların İslam'ın getirdiği yeni yaşam biçimlerinden hoşlanmadığı, bu gelişmelerin onlarca yıldır sürdürüle gelen siyasî dengeleri sarsacağını düşündüğü ve eski komşularının İslamiyet'i kabul etmesini istemediği açıkça gözlemlenmektedir (İbn Hişâm, 1375/1955: 635-637). Arap Yahudilerinin İslam karşıtlığı, başlangıçta resmî bir muhalefet biçimindeyken, şairlerin insanları kışkırtmasının

da etkisiyle, hızlıca geri dönüşü olmayan bir düşmanlığa evrilecektir. Artık Yahudi şairler, Hz. Muhammed'in en azılı düşmanı haline gelmiş, onu ve ona destek veren tüm Müslümanları eleştirmeye başlamış ve zamanla bu eleştiriler yerini fahiş küfürlere ve iftiralara bırakmıştır. Hz. Peygamberin Yahudi şairlere vereceği karşılıksa tek boyutlu olmayacaktır.

Hz. Muhammed Yahudiler tarafından kendi aleyhinde yürütülen şiir propagandasına karşı tutarlı bir plan hazırlamış, eylemlerinin muhtemel sonuçlarını hesaplamış ve düşmanlarını etkisiz hale getirmek amacıyla geç kalmadan harekete geçmiştir. Aldığı tedbirlerin ilk adımı, Müslüman şairler tarafından nazmedilecek karşılık kasideleriyle, Yahudilerin eleştirel dizelerine misilleme yapılmasını sağlamaktır. Hz. Muhammed'in ikinci hamlesi ise, eleştirel şiirler söyleyen Yahudi şairlerinin etkisiz hale getirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Yahudilere suikast düzenlemesi için görevlendirdiği, birkaç kişiden müteşekkil birlikler oluşturacaktır (İbn Hişâm, 1375/1955: 54-57, 637). Söz konusu uygulamalar, Medine ve çevresindeki tüm şiir muhalefetine çok geçmeden susturmayı başaracaktır. Hz. Muhammed'in Yahudi şairlere karşı yürüttüğü strateji, putperest Arapların safında yer alan muhalif şairlere yönelik yürütülen programın devamı niteliğindedir. Dolayısıyla suikastların etnik kaygılarla gerçekleştirilmediği, bilakis bu operasyonların İslam aleyhtarı tüm şairlere karşı benzer şekilde uygulandığı özellikle belirtilmelidir.

Yahudilerin bu süreçte nazmettiği yergilerden günümüze ulaşan örnek sayısı pek azdır. Hatta bazen bir şairden geriye kalan tüm miras, birkaç beyti geçmemektedir. Yine de bu rivayetler, doğru şekilde ele alındığında, araştırmacıyı Yahudi şiirinin eğilimlerine yönelik çarpıcı çıkarımlara ulaştıracak kadar ümit uyandırıcıdır. Örnekler incelendiğinde, söz konusu şiirlerin pek çoğunun hakaret içerikli olduğu, hatta Müslümanların ırzını hedef alan iğnelemeler ihtiva ettiği görülecektir (eṭ-Ṭaberî, t.y.: 488; ez-Zehabî, 1410/1990: 159-160). Nispeten daha zararsız görünen kasidelerin yergiselliğinin aşırılığını anlamak içinse, İslam öncesi Arap yergisinin eğilimlerinden haberdar olmak şarttır. Yahudi şairlere karşı düzenlenen operasyonların iç yüzünü aydınlatmak isteyen araştırmacı, bunu ancak edebiyat disiplinin rehberliğinde gerçekleştirebilecektir.

Kasideler ve bu kasidelerin ardından gerçekleştirilen operasyonların seyrine tarafsız bir bakış açısıyla yaklaşmak, bilimin temel prensibidir. Oryantalizm çalışmaları, kadim doğu edebiyatlarının aydınlatılmasında son derece etkili olmuştur. Ancak bazen şarkiyatçıların İslamofobinin aktifleştirilmesinde önemli etkilerinin olduğu unutulmamalıdır (Büyüktopçu & Gündoğdu, 2019: 94). Spekülasyonlara son derece elverişli bir konu olan "Yahudi şairlerin öldürülmesi" meselesi, ancak modern bilimin ışığında çözülebilecek bir sorundur. Örneğin; beş çocuk annesi olan 'Aşmâ' bint Mervân (ö. 2/624)'ın çocuklarının yanında öldürülmesi, günümüzde bile İslam karşıtları tarafından gündeme getirilen konuların başında gelmektedir. Ancak 'Aşmâ'nın insanları Hz. Muhammed'e suikast düzenlemeleri için kışkırtmaya çalıştığı dizelerini tahlil masasına koymadan, çocuklu bir kadının neden "sadece şiir söylediği" gerekçesiyle öldürülmüş olabileceğini anlamsızca tartışmak mantığa aykırı olacaktır (İbn Hişâm, 1375/1955: 637). Durumun açığa kavuşturulması amacıyla, dönemin öldürülen Yahudi şairlerinin kasideleri, akademik bir perspektiften sistematik bir biçimde ele alınmalıdır. Çünkü bunun gibi tartışmalı konularda, en doğru yol gösterici bilimdir.

Suikastla Sonuçlanan Kasidelerdeki Temel Eğilimler

Yahudi şairlerin kasidelerinde dikkat çeken ilk nokta, söz konusu şiirlerin, klasik Arap edebiyatının fazla aşına olmadığı bir aşırılığa doğru, muazzam bir süratle sürüklenmiş olduğu gerçeğidir. Öldürülen her Yahudi şairin ardından, geride kalan dostları, arkadaşlarının yarım bıraktığı işin bayraktarlığını üstlenmektedir. Fakat öldürülen müttetiklerinin yasını tutan acılı Yahudiler, Hz. Muhammed'in aleyhinde nazmettikleri yeni kasidelerinde, muhalefetlerinin şiddetini tedrici olarak arttırmaktan da kendilerini alıkoyamamışlardır. Üstelik bunu yaparken hedef alınacaklarının gayet bilincindedirler. Çünkü gelinen en aşırı noktada, şairler Hz. Muhammed'in ailesine, hatta ailesindeki hanımlara dahi dil uzatmaya cüret etmişlerdir. Elbette Müslüman kadınların hedef alınmasının, dönemin şartlarında ne denli tehlikeli bir faaliyet olabileceği aşikârdır. Malum olduğu üzere, eski Arap ahlak anlayışı, bu tarz aşağılayıcı eylemlere karşı sessiz kalınmamasını öğütlemektedir. Tarih boyunca öngörülü ve tedbirli karakterleriyle şöhret kazanan Yahudilerin, böylesine ihtiyatsız girişimlerde bulunmuş olması, ziyadesiyle anlaşılmalıdır. Büyük doğubilimci David Samuel Margoliouth (ö. 1940), bu konudaki şaşkınlığını dile getiren yazarların başında gelmektedir (Morgoliouth, 2003: 109). Yahudi şairlerin akıl almaz cesareti göz önünde bulundurulduğunda, bu enteresan durumun garabeti ne kadar vurgulansa da azdır. Öte yandan Yahudi şiirindeki eleştirel eğilimlerin ilk başlarda daha seviyeli olduğuna kuşku yoktur. Dönemin şiirlerine kronolojik bir perspektiften bakıldığında, bu durum açıkça gözlemlenebilmektedir.

Örneğin; Ebû 'Afeke (ö.624 [?])'in Hz. Muhammed'i hedef aldığı kasidesi, bu bağlamda başlangıç noktası olarak mütalaa edilebilir. Hem kendisinin hem de kendisinden sonraki Yahudi şairlerinin öldürülmesiyle sonuçlanacak suikastlar silsilesi, bu kasidenin ardından vuku bulacaktır. Ebû 'Afeke'in dizeleri, ölümünün ardından nazmedilen Yahudi şiirleriyle kıyaslandığında, kesinlikle çok daha hafif bir eleştirel düzlemde sınıflandırılabilir niteliktedir (İbn Hişâm, 1375/1955: 635-636). Ancak bu yargıdan, şiirin yergiselliğinin az olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Çünkü Ebû 'Afeke'in dizelerinde olduğu gibi, erdemli sayılan birisinin, yerilen kişinin karşısında yüceltilmesi, İslam öncesi Arap edebiyatında hafife alınabilecek bir eleştiri metodu değildir. Dönemin edebiyat geleneklerinde, ortak yargılarla oluşturulmuş, ancak adı konmamış kurallar bulunmaktadır. Kabile resmiyeti çerçevesinde belirlenen standartlara göre, formel bir yerginin en ağır şekli, herhangi birisiyle kıyaslanmak ve ondan daha aşağı tutulmaktır. Ebû 'Afeke, beyitlerinde Hz. Muhammed ile Yahudi Kralı Tubba' Es'ad Ebû Kerib el-Ĥimyerî (Hüküm: 390-420 [?])'yi kıyaslayarak, resmiyet çerçevesinde nazmedebileceği en ağır hicviyeyi söylemiş bulunmaktadır (İbn Hişâm, 1375/1955: 635-636). Öte yandan kasidesinin İslam öncesi yergicilik geleneklerinin resmiyet çerçevesini aşmadığı aşikârdır. Ebû 'Afeke'in kasidesindeki gibi formel eleştirinin en aşırı hali olarak değerlendirilen "kıyaslama şiirlerinin", İslam öncesinde bir şekilde tolere edilebildiği itiraf edilmelidir. Ancak eski Arapların bu gibi durumlarda daha müsamahakâr olmalarının nedeni, muhtemelen politik açıdan yeterince güçlü olmamalarından ve kan davalarından çekinmelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa inancını bütün dünyaya yaymak için çıktığı zorlu yolda, Hz. Muhammed'in korkuya ayıracak vakti yoktur. Karşılaştığı problemlere bulduğu çözümler, en hızlı sonucu hedefleyen pratik uygulamalardır. Ayrıca içinde bulunduğu siyasî ortam, tamamıyla din kavramı üzerinden şekillendiğinden, mevcut konjonktür, İslam öncesinin sosyo-politik yapısından büyük ölçüde farklılaşmış durumdadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed tarafından, Yahudi kabilelerinin askerî gücünün İslam karşısında fazla dayanamayacağını ön görülmüş olması ve dinî savunma

mekanizmalarının geliştirilmesi, eskinin mecburiyetleriyle biçimlendirilmiş olan hoşgörü sınırlarının daha dar hudutlara çekilmesiyle sonuçlanmışa benzemektedir.

Garip şekilde, Yahudilere yönelik suikastların muhtemel bir diğer nedeni, dönem insanlarının metafizik olgulara karşı beslediği derin inanışlardan kaynaklanıyor olabilir. Arap şiirinin büyücülük ve cencilik kültürüyle ilişkilendirildiği malumdur (Mevsû'atü's-Şurûk, 1994: 306). Araplar tarafından, yergi kasidelerinin kötü niyetli "şair şeytanları" tarafından ilham edildiğine ve bu kötü ruhların yerilen kişi üzerinde olumsuz etkiler bırakabileceğine inanılmaktadır. Söz konusu hurafeler, dönemin Arapları arasında son derece yaygındır. Öte yandan, şiir geleneklerinde karşımıza çıkan bazı figürlerin hakikaten de büyücülük kültürüyle yakından ilişkili olduğu aşikârdır (van Vloten, 1893: 186). Özellikle Yahudilerin o dönemde büyücülük sanatında uzmanlaştıklarının varsayıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu tezin ne denli isabetli olduğu daha da açıklık kazanacaktır. Hz. Muhammed'in şiirsel yergiler söyleyen Yahudilerin infazına hükmetmesinde, muhtemelen bu inançların azımsanamayacak bir rolü vardır. Nitekim hoşgörülülüğüyle tanınan Hz. Muhammed tarafından, muhalifleri af dileyerek İslam'ı kabul etmedikçe, eleştirel şiirlerin tolere edilmediği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla hicvin aşkın bir sanat olarak değerlendirilmesi, Yahudi suikastlarında etkili olmuş olmalıdır (Wensinck, 1908: 152). Hz. Peygamberin emrettiği suikast eylemlerinin, Musevilikle veya Yahudilerle ilişkisinin olmadığı bilhassa belirtilmelidir. Çünkü o dönemde Hz. Muhammed, kendi aleyhinde şiir söyleyen şairler için, kim olduğuna yahut etnik kökenine bakmaksızın, ölüm fermanı vermeye başlamıştır. İslam'ın ve Hz. Peygamberin sosyal statüsünün korunması, suikastların temel amaçlardandır.

Hz. Muhammed'i resmiyet çerçevesinde eleştiren Ebû 'Afeke'in öldürülmesinin ardından, geride kalan Yahudiler artık bu sınırları bir tarafa bırakacak, kasidelerinde adi sövgülere, iftiralara ve manipülatif kışkırtmalara yer vermekten çekinmeyecektir. Nitekim artık şiirin mahiyeti ve eleştirel seviyesi ne olursa olsun, Hz. Muhammed'i hedef alanların direkt olarak öldürüleceği anlaşılmış durumdadır. Dolayısıyla Ebû 'Afeke'in öldürülmesinden sonraki süreçte, protest şairlik anlayışını benimseyen Yahudilerin, şiirlerindeki seviyeyi korumaya özen göstermeleri için herhangi bir nedenleri kalmayacaktır. Çünkü malum olduğu üzere, şiirlerin aşırılık seviyesinin belirli bir sınırın altında tutulmasının tek sebebi, hedef alınan kişilerin misillemesinden çekinilmesidir. Oysa şairler artık şiirleri ister fahiş isterse formel bir eleştiri olmuş olsun, benzer bir suikastla cezalandırılacaklarının bilincindedir. Öte yandan Hz. Muhammed'in, aşırılığa ivmesine karşı aynı suikast programını devam ettirmesi, yükselen tansiyonun İslam cephesinde fazla hissedilmemesini sağlayacaktır. Hatta bu operasyonlar, İslam'ın kazandığı politik ivmeyi destekleyen bir hamleye dönüştürülecektir.

Ebû 'Afeke'in öldürülmesinin akabinde, maktulün kasidesinden çok daha ağır bir dille nazmedilmiş olan kışkırtıcı dizeleriyle adını duyuran 'Aşmâ' bint Mervân, Yahudi şiirinin aşırılığındaki ikinci evre olarak değerlendirilebilir. 'Aşmâ' söz konusu kasidesinde, Enşâr'ın mensup olduğu kabilelere, diğer bir deyişle Hz. Muhammed'in Medine'deki dostlarına, fahiş kelimeler kullanarak açıkça sövmektedir. Onları dışarıdan gelen ve kendilerinden olmayan Hz. Muhammed'e biat ettikleri gerekçesiyle suçlamaktadır. Ayrıca bu kasidede, Medineli Müslümanların, komşularının öldürülmesini umursamadıklarını ve Hz. Muhammed'den gelecek menfaatlerin peşine düştüklerini dile getirilerek, Enşâr'ın üyelerini eleştiri yağmuruna tutmaktadır. Tüm bunlardan daha tehlikeli olansa, 'Aşmâ'nın Müslümanları Hz. Muhammed'e karşı suikast düzenlemeleri hususunda kışkırtmaya

çalışmasıdır (İbn Hişâm, 1375/1955: 637). Elbette bu şiiri nazmederken, kasidesinin duyulduğu anda, ölüm fermanının verileceğini bilmektedir. Dolayısıyla kadının cesaretini gariptememek mümkün değildir. Belki de bu cesaretinin nedeni, Hz. Muhammed'e düzenlenmesi planlanan gizli bir suikastın gerçekleşme olasılığına inanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak ne 'Aşmâ' ne de onun izinden giden diğerleri, eşine az rastlanır bir askerî deha olan Hz. Muhammed'in stratejik planlarını doğru değerlendirememelerinin sonucunu acı şekilde tecrübe etmekten kurtulamayacaklardır. Nitekim Hz. Peygamber, kadına düzenlenecek saldırının hiçbir tepki çekmeyeceğini önceden hesaplamış ve 'Aşmâ'nın arkasında kimsenin durmayacağını arkadaşlarına bildirmiştir (İbn Hişâm, 1375/1955: 637). Hz. Muhammed'in bu isabetli öngörüsü, Yahudi kabilelerinin reaksiyonlarını ne denli iyi tahlil edebildiğinin en bariz göstergesidir. Kan davası sisteminin o dönemde halen devam ediyor olmasına rağmen, uyguladığı plan sayesinde, bu sistemin kökten sarsılacağından ve her şeyin arzulandığı seyirde ilerleyeceğinden son derece emindir. Yahudi şairlerin buradaki büyük talihsizliği, kendilerine rakip olarak seçtikleri kişinin, Arabistan'ın çıkartabileceği en yetenekli insan olmasıdır. Ancak o günlerde İslâmî hareketin global bir güç haline dönüşecek kadar ilerleyebileceğini tahmin edememiş olmaları kesinlikle doğaldır.

'Aşmâ' bint Mervân'ın öldürülmesinin ardından, Yahudi şiirinin aşırılığı daha da artacaktır. Geline bu üçüncü evrede, Arabistan Yahudilerinin çıkardığı en uç şair, Ka'b b. el-Eşref (ö.3/624)'ten başkası değildir. Buraya kadar ismi geçen diğer şairlerde olduğu gibi, Ka'b'ın şairliği ve ölümü de oldukça kapsamlı bir konudur. Dolayısıyla bu şairlerin hepsi, müstakil bir çalışmada ele alınmayı fazlasıyla hak etmektedir. Ka'b ise, bu şairlerin arasında, hakkındaki verilerin daha çok olması hasebiyle, en kapsamlı çalışmaya konu olabilecek kişidir. Arabistan Yahudilerinin en aşırı hicviyelerini temsil eden kasideleri, nispeten daha geniş bir kapsama sahiptir. Şiirlerinde Müslümanların hanımlarını hedef alan kişi odur. Buna rağmen İslâmî siyer otoritelerinin, Ka'b'ın kahramanlığından ve cesaretinden bahsetmekten çekinmediği gözlemlenmektedir. Kurulan kumpas sonucunda adım adım ölüme nasıl götürüldüğü ve güvendiği yakınları arasından seçilen suikastçılara karşı nasıl çetin bir mücadele verdiği, bu eserlerde detaylıca anlatılmaktadır (İbn Hişâm, 1375/1955: 54-57).

Müslüman siyer tarihçileri tarafından, "Allah düşmanı" şeklinde nitelendirilen Ka'b'ın, yine aynı tarihçiler tarafından, yiğit birisi olarak sunulması ve ölümünün trajikleştirilmesi (İbn Hişâm, 1375/1955: 54-57), itiraf etmek gerekirse, son derece şaşırtıcıdır. Muhtemelen bu tercihin nedeni, yiğidi öldür hakkını yeme felsefesinden ziyade, söz konusu operasyonun icrasının zorluk derecesinin vurgulanması arzusudur. Çünkü benzer bir durum, Yahudilerin savaşçı şairi olarak tarih sahnesindeki yerini alan Merhab b. el-Hâriş (ö. 7/628-629)'in kahramanlaştırılması sürecinde de karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Yahudi kabileleri, hakikaten de Mekkeli putperestlerden daha dişli rakipler olduklarını fazlasıyla ispatlamışlardır. Hatta Hz. Muhammed'e suikast girişiminde bulunarak meşhur zehirli eti tattıran Zeyneb bint el-Hâriş (ö. 7/628'den sonra), öldürülen Yahudi şairlerinden olan Merhab b. el-Hâriş ile Yâsir b. el-Hâriş (ö. 7/628-629)'in yakın akrabasıdır. Hz. Muhammed etin zehrine fazla maruz kalmadan, zehirlendiğini fark ederek lokmasını yutmadan tükürecektir. Ancak buna rağmen, ilerleyen süreçte sıhhatinin yavaş yavaş bozulduğu ve birkaç yıl boyunca zehrin komplikasyonlarını vücudunda hissettiği bilinmektedir. Hatta onun söz konusu zehirlenme vakası nedeniyle hayatını kaybettiğini düşünenler dahi bulunmaktadır

(Gülgün, 2013: 360). Bu bakımdan Yahudi şairlerin teşvik etmeye çalıştığı suikastlar, hiçbir zaman mutlak surette başarıya ulaşamamış olsa da, bütünüyle sonuçsuz kalmış da değildir.

Klasik Arap Edebiyatındaki Suikast Anlatıları: Yahudi Şair Ebû Râfi' Sellâm b. Ebî'l-Huqayk (أبو رافع سَلَامُ بن أَبِي الْحَقِيقِ) Örneği

Hiz. Muhammed'in yaşamını işleyen kadim eserlerde, Yahudi şairlerin durumunu ele alan bazı bölümlere rastlamak mümkündür. Bu kısımlar genellikle ele alınan şairin kimliğini açıklayarak söze başlamaktadır. Daha sonra -şayet biliniyorsa- şairin vurucu şiirlerinden birkaç beyit aktarılmakta, beyitlerin hatırlanamaması durumundaysa, bahsi geçen kişilerin İslam aleyhinde şiirlerinin bulunduğu ifade edilmesiyse yetinilmektedir. Ardından Hiz. Peygamberin şiiri haber aldığında, şairin öldürülmesi için nasıl talimat verdiği anlatılmaktadır. Ölüm fermanları, bazen bizzat Hiz. Muhammed'in inisiyatifiyle veriliyorken, bazen de onun takdirini kazanmak isteyen dostlarının, söz konusu şairlerin öldürülmesi için müsaade talep etmeleriyle onanmaktadır. Bu kısımların anlatımı tamamlandığında, rivayetler suikast için görevlendirilen kişilerin ön hazırlıklarından bahsetmekte ve nihayet operasyonun detaylarının aktarımına geçiş yapılmaktadır.

Yahudi şair Ebû Râfi' Sellâm b. Ebî'l-Huqayk (ö. 3/625 [?])'a düzenlenen suikast, bu konudaki tipik örneklerdendir. Ebû Râfi', Hiz. Muhammed'in Medine'ye geldiği yıllarda, söz sahibi Yahudilerden birisi olarak tarih sahnesine çıkmaktadır. Şair, Hiz. Muhammed'e muhalefetiyle tanınan ve politik olarak son derece aktif olan bir Yahudi ailesine mensuptur. İslam kuvvetlerine karşı savaşıyan Putperest Araplara, Ebû Râfi' tarafından destek sağlandığı ve bu uğurda onun büyük uğraşlar verdiği bilinmektedir. Şairin Arap edebiyatındaki ağırlığı, Hiz. Muhammed'in aleyhinde şiirler nazmettiği gerekçesiyle öldürülmesi noktasında yoğunluk kazanmaktadır. Onun şairliği hakkında değerlendirme yapabilmemize imkân tanıyacak edebî materyaller, günümüze kadar ulaşmayı başaramamıştır. Zayıf bir ihtimalle, İslam tarihçileri, diğer Yahudi şairlerin öldürülmelerine neden olan kasidelere ayırdıkları hacmin yeterli geleceğini düşündüğünden, Ebû Râfi''nin şiirlerinin nasıl olduğunun, gelecek kuşaklar tarafından kolaylıkla tahmin edilebileceğini düşünmüş olabilir. Ancak bundan daha makul sayılabilecek başka bir teori, söz konusu şiirlerin tamamen unutulduğu yahut bu şiirlerin Müslümanlar tarafından hiçbir zaman tam manasıyla öğrenilemediği ihtimalidir. Dolayısıyla eleştirel dizelerin mevcudiyetinin haber alınmasına rağmen, siyer tarihçileri şairin eleştirel dizelerine hiçbir zaman ulaşamamış olmalıdır. Ebû Râfi''nin Medine'de ikamet etmiyor olması, bu son ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir. Öte yandan şairin nasıl öldürüldüğü, klasik kayıtlarda ince detaylarıyla aktarılmaktadır. Harald Motzki'nin bu mevzuu tüm ayrıntılarıyla incelediği, *"The Murder of ibn Abil-Huqayq: On the Origin and Reliability of Some Maghazi-Reports"* başlıklı bir kitap bölümü bulunmaktadır (Motzki, 2000: 170-239). Söz konusu eser, belirli bir Yahudi şairin nasıl öldürüldüğünü ele alan, muhtemelen en kapsamlı yayındır. Bu anlatıların farklı otoriteler tarafından nasıl aktarıldığını görmek isteyen araştırmacıların, bahsi geçen kaynağa başvurması yeterli olacaktır.

Öncesinde öldürülen Yahudi şairlerin suikast anlatılarına kıyasla, İbn Ebî'l-Huqayk vakasında, dikkat çekici bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık, suikast fikrini ateşleyen motivasyonun temel tetikleyicisidir. Bilindiği üzere, Ebû Râfi' suikastından önce, İslam'ı hedef alan kasideler nazmettiği gerekçesiyle Ka'b b. el-Eşref için, Evs Kabilesi aracılığıyla suikast tertiplenmiştir. Evs Kabilesi, Hazrec Kabilesinin İslam öncesindeki en büyük rakibidir. Dolayısıyla Hazrec'in üyeleri, eski rakipleri olan Evs'in gerisinde kalmamak

amacıyla, Ka'b b. el-Eşref'in muadili olabilecek bir Yahudi şair arayışına girişmekte gecikmeyecektir. Hayber'de bulunan Sellâm b. Ebî'l-Huqayk akıllarına gelince, şaire suikast düzenlemek için Hz. Peygamberden izin isteyerek öldürme ruhsatı alacaklardır. Evs ve Hazrec kabilelerinin Hz. Peygamberin gözüne girmek amacıyla birbirleriyle yarışmaya başlamasının, İslam karşıtlarının etkisiz hale getirilmesinde son derece etkili olduğu gözlemlenmektedir. Sellâm'ın öldürülmesi, tamamen bu rekabetin sonuçlarından biridir (İbn Hişâm, 1375/1955: 273-275).

Dolayısıyla Sellâm'ın öldürülme nedeni, eleştirel kasidelerinden ziyade, kabile rekabetinin bir sonucudur. Siyer kaynaklarında Sellâm'ın öldürülmesine neden olan kasidelerin rivayet edilmemesi, bu teoriyi destekler niteliktedir. Öte yandan kaynaklar bu rekabeti ve suikastın detaylarını tafsilatlı şekilde aktarmaktadır. Rivayetlere göre, Hazrec kabilesine mensup olan Benû Seleme'den beş kişi, 'Abdullah b. 'Atîk'in liderliğinde, şairi öldürmek için Hayber'e gönderilmiştir. Kadınları ve çocukları öldürmemeleri hususunda, Hz. Peygamber'in bu gruba bilhassa talimat verdiği kaydedilmektedir. Sahabeler gece vakti Hayber'e geldiğinde, ihtiyaten civardaki tüm hanelerin kapılarını içeridekilerin üzerine kapatarak Sellâm'ın evine gidecektir. Ancak şairin odasına varan sahabelerin dikkat çekmeden içeri girmesi, kapıyı açacak kişiyi kandırabilmelerine bağlıdır. Şairin hanımı onlara seslenerek kim olduklarını sorduğunda, içeri girmek için izin isteyen suikastçılar, kadını kandırmakta hiç güçlük çekmeyecektir. Çünkü hedef alınan şairlerin öldürülmesinin sağlanması hususunda, Hz. Muhammed tarafından, suikastçılara yalan söyleme ruhsatının verildiği bilinmektedir. Grup üyeleri: *"Biz yemek isteyen Araplarız."* yanıtını vererek kadını kolayca kandıracak ve içeri hiçbir mukavemetle karşılaşmadan sızabilecektir (İbn Hişâm, 1375/1955: 273-275, 54-57).

Hedeflerine kolayca ulaşan sahabelerin, şairi öldürürken de fazla zorlanmadığı gözlemlenmektedir. Öte yandan şairin hanımı, doğal olarak suikastçılara mani olmak için elinden geleni yapmıştır. Bu yüzden, sahabelerden birisinin kadını öldürmek amacıyla hamle yapmaya kalktığı, ancak son anda Hz. Peygamber'in buyruğunu hatırlayarak kadına zarar vermekten geri durduğu kaydedilmektedir. Şairin öldürülmesinden ve öldüğünün teyit edilmesinden sonra, arkadaşlarından birinin düşerek yaralanmasına rağmen, sahabeler olay yerinden bir şekilde hep beraber kaçmayı başaracaktır. Suikastın çok karanlık bir yerde gerçekleştirilmiş olması dolayısıyla, şairi kimin öldürdüğü hususunda anlaşmazlığa düşen Müslümanlar, Hz. Muhammed'in yanına ulaştıklarında durumu ona bildirecektir. Onların kılıçlarını inceleyerek şairi öldüren kişiyi tespit eden Hz. Peygamberin ilan ettiği kişi, Abdullah b. Uneys'tir (İbn Hişâm, 1375/1955: 273-275).

İbn İshak ve el-Vâkidî, Sellâm b. Ebî'l-Huqayk'ın hangi tarihte öldürüldüğü hususunda farklı görüşlere sahiptir. el-Vâkidî hadiseyi, Hicretin dördüncü yılındaki Zû'l-Hicce ayına tarihlendirmektedir. Ona göre şairin öldürülme nedeni, Benû Nağîr seferindeki faaliyetleridir. İbn İshak ise, bunun tam aksine, şairin ölümünü Hendek vakasının hemen sonrasına tarihlendirmektedir. Ona göre suikastın nedeni, şairin Mekkelilerle birlik olarak Medine'ye düzenlenen saldırılara destek sağlamış olmasıdır (Faizer, 1996: 480-481). Sonuç itibarıyla, Ebû Râfi'nin öldürülüşünün Ka'b b. el-Eşref suikastının çok sonrasında olamayacağını varsayarsak, ölüm tarihi olarak 3/625 yılına işaret etmek yanlış olmayacaktır (Ma'mar Ibn Rashid, 2014: 338).

Sonuç

Hicret'ten sonrasındaki ilk birkaç sene, Arap dilinde ürün veren Yahudi şairler açısından önemli olaylara sahne olmuştur. Yahudi şiirinin bu süreçteki seyri, İslam öncesinin alışıldık rutinin dışına çıkmış ve Arabistan'daki Yahudi nazımının en etkili olduğu dönemi meydana getirmiştir. İslam-Yahudi karşıtlığı sürecinde yaşanan tatsızlıklar, yalnızca dönemin Arap Yahudilerinin hayatını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda modern Yahudi düşüncesi üzerinde de bir takım kalıcı etkiler bırakmıştır. Değişim talebinde olan İslamiyet'in karşısında, eskinin geleneklerini, alışıldık kabile ilişkilerini ve resmileştirilmiş siyasî ittifaklarını muhafaza etmeye çalışan Yahudi şairler, her zaman aktif politikanın tam merkezinde yer almışlardır. Elbette Yahudilerin siyaset sahasında gösterdikleri dinamizm ve üstlendikleri keskin muhalefet rolü, hızla erk sahibi olmaya başlayan rakiplerinin hiç de hoşuna gitmeyecektir. Şiir sahasında başlayan rekabet, fiziki boyuta taşmaya artık hiç olmadığı kadar yakındır. Hz. Muhammed, İslam kuvvetlerinin askerî gücünün yeterince olgunlaştığına kanaat getirdiğinde, kendi aleyhinde propaganda kampanyası başlatan tüm şairleri, özellikle de söz sahibi Yahudileri ekarte etmek için harekete geçer. Şiirsel saldırılara karşı geliştirdiği çözüm, muhalif şairlerin teker teker pusuya düşürülerek etkisiz hale getirilmesidir.

Hz. Muhammed'in başlattığı suikast programı, basit bir çözüm gibi görünmesine rağmen, kesinlikle ince bir stratejik arka plana sahiptir. Görünüşe göre, infaz emirlerini vermeden önce, planlanan eylemin tüm muhtemel sonuçlarını zihninde hesaplamakta ve muhalefetin olası reaksiyonlarını minimize etmek amacıyla, tayin edeceği suikastçıları etnik kökenlerini göz önünde bulundurarak seçmektedir. Çünkü öldürülen kişi ile suikastçıların aynı etnisiteye mensup olması durumunda, kan davacılarının olayın peşine düşmeyeceğini düşünmektedir. Hakikaten de eşsiz dehasının öngördüğü şekilde, harfiyen işleyen planı, çok geçmeden Yahudi entelektüellerinin ateşli muhalefetini tamamıyla ortadan kaldıracaktır. Öte yandan son Yahudi şairinin öldürülmesi, Arabistan'daki köklü Yahudi bilgeliğinin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Museviliği, yanlarında taşıdıkları muazzam bilgi birikimleriyle terk ederek İslam'a geçen Abdullah b. Selâm (ö. 43/663-64) gibi önemli Yahudi hahamlarının, İslam'ın yayılmasında ve standartlaştırılmasında büyük katkılar sağladığı bilinmektedir (Fayda, 1988: 134-135). Böylesi zıtlıklar, Yahudilerin hem İslam'ın en belirgin muhalifleri, hem de en mühim destekçileri olduğunu gözler önüne sermesi açısından, son derece manidardır.

Muhlif Yahudi şiirinin, ilk suikastın gerçekleştiği günden, son şairin öldürülmesine kadarki süreçte gösterdiği aşırılaşma eğilimi, üzerinde durulması gereken bir mevzudur. Nitekim söz konusu şiirlerin, başlangıçta daha seviyeli bir dille nazmedildiği gözlemlenmektedir. Diğer bir deyişle, kabileler arasında, İslam öncesinde standartlaştırılmış olan resmiyet sınırları, Yahudilerin bu alandaki ilk şiirlerinde de hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Ne var ki formaliteye verilen önem, Hz. Muhammed'in kendisini veya dinini hedef alan tüm Yahudi şairleri, şiirlerinin eleştirel seviyesine bakılmaksızın, aynı cezaya tabi tutmasıyla geçerliliğini yitirecektir. Yahudilerin gösterdiği reaksiyon, şiirlerin eleştirel seviyesinin küfre, hatta iftiraya varacak derecede arttırılmasıdır. Şairlerin kendi canlarını hiçe sayması, hiç kuşkusuz ki, oldukça şaşırtıcıdır. Ancak tüm eleştirel şiirlerin hâlihazırda zaten aynı suikast emriyle cezalandırılacağı göz önünde bulundurulduğunda, bu büyük tehlikeyi göğüsleme cüretini gösterebilecek şahsiyetteki kişilerin, mevcut sınırların zorlanmasından da çekinmeyeceği açıktır.

Sonuç itibarıyla, Yahudi şairlerin Hz. Muhammed'in hayatında önemli bir rol üstlendiği, Hz. Peygamberin Yahudi bilginlerini İslam safına katmak için büyük uğraşlar verdiği, ama Yahudilerin Museviliğe sıkı sıkıya bağlı kalmayı tercih ettiği, böylelikle de kısa zaman içerisinde iki kesimin birbirinin en azılı düşmanı haline geldiği söylenebilir. Yahudilerin, Hz. Muhammed tarafından, Arabistan'ın ve Arap kültürünün önemli bir parçası olarak görüldüğüne hiç kuşku yoktur. Öte yandan, pek çoğu şair olan Yahudi eşrafına karşı izlenilen politikaların iç yüzünü ve bunların nasıl sonuçlandırıldığını tam manasıyla anlamak mümkün görünmemektedir. Tarihî kayıtların yetersizliği kadar, Hz. Muhammed'in kendine has politikalarının girift yapısı da bunda etkilidir. Örneğin; kendisini hicvedenlere karşı ölüm fermanı veren Hz. Muhammed'in, kendisini zehirleyerek öldürmeye teşebbüs eden Yahudi Zeyneb'i bağışladığı yönünde rivayetler bulunmaktadır. Öte yandan Hz. Peygamberin büyük kayınpederlerinden birisi olan Semev'el b. 'Âdiyâ el-Ezdî, Arabistan'ın en meşhur Yahudi şairidir. İkili ilişkiler bir şekilde uygun zemine oturtulduğunda, köklü geçmişi takdir edilen Yahudi halklarının, Kureyş tarafından her zaman ayrıcalıklı bir konuma yerleştirildiği, bu geleneğin de Hz. Peygamber tarafından İslam dairesinde sürdürülmeye çalışıldığı açıktır. Yaşanan tatsız olaylar tarihin tozlu sayfalarındaki yerini aldığı gibi, Arap toplumunun içerisinde kendisine yeniden yer bulabilen Yahudi bilgeliği, yeni kuşakların çalışmalarıyla, bu kez Endülüs gibi uzak diyarlarda tekrar yeşerebilecektir.

Kaynakça

- Büyüktopçu, M. B. & Gündoğdu, S. (2019). Alman karikatürleri örneğinde İslamofobi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Fuat Sezgin Özel Sayısı), 91-102.
- el-Cemîl, M. (1422/2002). *en-Nebî ve Yahûdu'l-Medîne*. Riyad: Merkezu'l-Melik Faşal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye.
- Faizer, R. S. (1996). Muhammad and the Medinan Jews: A comparison of the texts of Ibn Ishaq's Kitab Sirat Rasul Allah with al-Waqidi's Kitab al-Maghazi. *International Journal of Middle East Studies*, 28 (4), 463-489.
- Fayda, M. (1988). Abdullah b. Selâm. *DİA*. (Cilt. 1). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gülgün, U. (2013). Zeyneb bint Hâris. *DİA*. (Cilt. 44). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İbn Hişâm. (1375/1955). *es-Sîretu'n-nebevîyye*. (2. bs., Cilt. 2). M. es-Saqqâ & İ. el-Ebyârî & 'A. eş-Şelebî (haz.), Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu.
- Ma'mar Ibn Rashid. (2014). *The expeditions: An early biography of Muhammad*. S. W. Anthony (çev.), New York: New York University Press.
- Mevsû'atu's-şurûk. (1994). (Cilt. 1). Kâhire: Dâru's-Şurûk.
- Morgoliouth, D. S. (2003). *İslamiyet öncesi Arap-İsrailoğulları ilişkileri*. S. Ertüzün (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Motzki, H. (2000). The murder of Ibn Abil-Huqayq: On the origin and reliability of some maghazi-reports. H. Motzki (Ed.), *The biography of Muhammad: The issue of the sources* içinde (ss.170-239). Leiden: Brill.
- Sezgin, F. (1975). *Geschichte des arabischen Schrifttums*. (Cilt. 2). Leiden: E. J. Brill.
- eṭ-Ṭaberî, E. (t.y.). *Târîhu't-Ṭaberî*. (2. bs., Cilt. 2). M. E. İbrahim (thk.), Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif.
- van Vloten, G. (1893). Dämonen, Geister und Zauber bei den alten Arabern: Mittheilungen aus Djähitz' Kitâb al-haiwân. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, (7), 169-187.
- Wensinck, A. J. (1908). *Mohammed en de Joden te Medina*. Leiden: E.J. Brill.
- ez-Zehabî, Ş. (1410/1990). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. (2. bs., Cilt. 1). Ö. 'A. Tedmurî (thk.), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

Yenilenebilir Enerji Projelerine Yönelik Güncel Yatırım ve Finansman Modelleri: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

Vedat Akdağ^a, Mustafa Gözen^{b, c}

Özet

Dünyanın pek çok ülkesinde yenilenebilir enerji yatırımlarının ve toplam elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması amacıyla çeşitli yatırım ve finansman modelleri uygulanmaktadır. Bu modellere örnek olarak sabit fiyat garantisi, prim garantisi, yeşil sertifika, ihale ve açık eksiltme, sayaç ölçümüne dayalı tasarım, proje finansmanı, üçüncü taraf sahipliği, enerji kooperatifi, paya dayalı kitle fonlaması, yeşil tahvil ve yenilenebilir enerji fonu verilebilir. Bu makalede bu modeller, yapısı ve işleyişi dikkate alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Söz konusu modellerden sabit fiyat garantisi, prim garantisi ve yeşil sertifika tek başına ya da diğer modeller ile birlikte uygulanabilen modellerdir. Paya dayalı kitle fonlaması ve yeşil tahvil, etkin işleyen bir piyasada söz konusu üç modele bağımlı olmaksızın uygulanabilecek modellerdir. Sabit fiyat garantisi ve prim garantisi yerine ihale ve açık eksiltme modelleri giderek artan bir şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanında, küçük ölçekli tesisler için sayaç ölçümüne dayalı tasarım tercih edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Yenilenebilir Enerji
Elektrik Piyasası
Proje Finansmanı
Yatırım Modeli

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 24.10.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.637375

Current Investment and Financing Models for Renewable Energy Projects: A Comparative Assessment

Abstract

In many countries of the world, various investment and financing models are applied to support renewable energy investments and increase the share of renewable energy resources in total electricity generation. Examples of these models are feed-in tariff, feed-in premium, green certificate, tender and auctioning, the design based on meter measurement, project finance, third party ownership, energy cooperative, equity crowdfunding, green bonds, and renewable energy fund. In this article, these models are examined in a comparative manner, considering their structure and functioning. Among these models, feed-in tariff, feed-in premium, and green certificate models can be solely applied or in combination with other models. Equity crowdfunding and green bonds are noteworthy as the models that can be implemented in an effectively functioning market independent from the previous three models. Tender and auction models are increasingly being used in place of feed-in tariff and feed-in premium. In addition, the design based on meter measurement is preferred for small-scale plants.

Keywords

Renewable Energy
Electricity Market
Project Finance
Investment Model

About Article

Received: 24.10.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.637375

^a Enerji Uzmanı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Ankara, ORCID: 0000-0001-9346-8339

^b Dr., Emekli Grup Başkanı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Ankara, ORCID: 0000-0002-5195-757X

^c İletişim Yazarı: mgozen@gmail.com

Giriş

Yenilenebilir enerji kaynakları, oluşum açısından doğada süreklilik arzeden ve fosil enerji kaynakları gibi tükenme riski bulunmayan kaynaklardır. Ayrıca, sera gazı salımı ve çevresel etkilere karşı kaygılar dikkate alındığında temiz enerji kaynakları olarak da adlandırılmaktadır. Elektrik üretiminde bu kaynakların kullanımındaki artış, hem ülkelerin enerjide dışa bağımlılıklarını azaltmakta hem de enerji ithalatı sonucu ortaya çıkan dış ticaret açığını azaltıcı yönde katkıda bulunmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, iklim değişikliği sorunuyla mücadelede en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Elektrik piyasasında elektrik üretiminde kullanılan kaynağın türünden bağımsız olarak bir elektrik üretim projesinin ekonomik olarak yapılabilirliği için proje yaşam döngüsü boyunca elde edilen fayda ile proje maliyetinin karşılaştırılması gerekir. Bu şekilde yapılacak bir karşılaştırma, kural olarak yatırım kararının da temelini oluşturmaktadır. Yatırım kararı; esas itibarıyla projenin sermaye maliyeti, yakıt maliyeti ve finansman maliyetine bağlıdır. Yatırım kararı alabilmek için projenin ömrü boyunca ilgili üretim tesisinde üretilen elektrik enerjisinden sağlanacak faydanın, aynı ömür süresinde proje için katlanılacak maliyetinden fazla olması gerekir. Bu nedenle, yatırım kararı alınmadan önce planlanan yenilenebilir enerji projesine ait teknoloji ile projenin gerçekleşen maliyeti ve yaşam döngüsü hakkında kesin, karşılaştırılabilir, güvenilir ve güncel bilgilere erişim sağlanması önem arz etmektedir. Yatırım için gerekli finansal araçlar ise özel veya kamu sektörü tarafından oluşturulabilir, tasarlanabilir ve uygulanabilir (Donastorg, Renukappa ve Suresh, 2017).

Bu makalenin amacı, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması için güncel durumda uygulanan yatırım ve finansman modellerini karşılaştırmalı olarak incelemek ve değerlendirmektir. Bu kapsamda modellerin yapısı ve işleyişi bütünsel bir yaklaşımla ele alınmış ve uygulamada öne çıkan modellere ilişkin değerlendirmede bulunulmuştur.

Yenilenebilir Enerji Projeleri ve Finansmanı

Yenilenebilir enerji teknolojilerinin halen gelişmekte olması nedeniyle ilk yatırım maliyeti oldukça yüksektir. Bu sebeple, yeni yatırımların yapılabilmesi için finansman temini yatırımcılar açısından kolay olmamaktadır. Finans sektörü; finansman kararında yenilenebilir enerji yatırımlarını diğer yatırımlardan farklı görmemekte ve üstlendiği risk çerçevesinde kredi anapara ve faiz karşılığının geri dönüşünün sağlanmasına odaklanmaktadır. Bu bakımdan risk ve getiri, herhangi bir yatırım kararının odak noktasıdır. Her çeşit yenilenebilir enerji yatırımının kendine özgü riskleri bulunmaktadır. Bu riskler; teknik, ekonomik, düzenleyici, politik ve finansal riskler olarak sıralanabilir. Finansal risklerin yüksek olduğu ülkelerde yenilenebilir enerjiye dayalı elektrik üretim tesisi yatırım maliyeti artmakta ve bu durum yeni yatırımların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan, ülkelerin yenilenebilir enerji yatırımları için uyguladığı politika ve sağladığı teşvikler, finansal risklerin azalmasını ve yatırım maliyetinin düşmesini sağlamaktadır. Ülkelerin uyguladığı yenilenebilir enerji politikaları ile bu çerçevede hazırlanan mevzuat ve teşvik mekanizmaları, yenilenebilir enerji yatırımlarının gelişim düzeyini belirleyen etmenlerin başında gelmektedir. Ülkedeki yasal çerçeveye ve teşvik mekanizmasına bağlı olarak finansman seçenekleri de çeşitlilik kazanmaktadır.

Yenilenebilir enerji projelerinin yukarıda çerçevesi çizilen özellikleri, bu tür enerji yatırımlarının piyasa şartlarına bırakılmadan devletler tarafından çeşitli teşvik mekanizmaları

ve mevzuatlar kapsamında desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Güncel durum itibarıyla, yenilenebilir enerji projelerinin, özel bir yatırım ve finansman modeli olmadan serbest piyasa koşullarında tamamlanması ve varlığını devam ettirmesi henüz mümkün görülmemektedir. Bazı yenilenebilir enerji kaynağına dayalı üretim tesislerinin yatırım tutarında azalma olmakla birlikte bu gelişmelerin projelerin serbest piyasada varlığını sürdürmesi bakımından yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu nedenle, günümüzde özellikle başlangıç aşamasında olan yenilenebilir enerji projelerinin özel düzenlemeler ile desteklenmesi gerektiği genel kabul gören bir yaklaşımdır. Çoğu ülkede yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretimi hükümetler tarafından desteklenmektedir. Bu konuda hükümetlerin destekleme yapmasının temel nedeni, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesislerinin yukarıda bahsedilen dezavantajları nedeniyle piyasada rekabet edememesidir. Bu nedenle, çoğu ülkede yenilenebilir enerji politikaları, kamu tarafından sunulan destek mekanizmalarına bağlı olarak çeşitli yasal düzenlemeler yoluyla belirlenmektedir.

Yatırım ve Finansman Modelleri

Yenilenebilir enerjiden elektrik üretimini artırmak amacıyla çeşitli yöntem, politika ve modeller geliştirilmiş ve dünyada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yöntem, politika ve modeller; düzenleyici nitelikteki modeller, iş modelleri ile mali teşvik ve diğer kamu destekleri olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmış ve ayrıntıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Yatırım ve finansman modelleri

Yatırım ve finansman modelleri	Alt modeller
A- Düzenleyici nitelikteki modeller	Sabit fiyat garantisi
	Prim garantisi
	Yeşil sertifika
	İhale ve açık eksiltme
	Sayaç ölçümüne dayalı tasarım
B- İş modelleri	Proje finansmanı
	Üçüncü taraf sahipliği
	Enerji kooperatifi
	Paya dayalı kitle fonlaması
	Yeşil tahvil
C- Mali teşvik ve diğer kamu destekleri	Yenilenebilir enerji fonu
	Yatırım ve üretim vergisi indirimleri
	Elektrik satışında vergi indirimi
	Elektrik üretimi için doğrudan ödeme
	Kredi, hibe, sübvansiyon ve indirimler

Yatırım ve üretim vergisi indirimleri, elektrik satışında vergi indirimi, elektrik üretimi için doğrudan ödeme, kredi, hibe, sübvansiyon ve çeşitli konularda indirimler mali teşvik ve diğer

Yenilenebilir Enerji Projelerine Yönelik Güncel Yatırım ve Finansman Modelleri: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

kamu destekleri kapsamında yer almaktadır. Bu kapsamdaki uygulamalar, genel olarak düzenleyici nitelikteki modelleri ve iş modellerini desteklemek amacıyla yapılmaktadır. Düzenleyici modeller kendi içinde; sabit fiyat garantisi, prim garantisi, yeşil sertifika, ihale ve açık eksiltme, sayaç ölçümüne dayalı tasarım olmak üzere beş alt başlık altında incelenebilir. Bu kapsamdaki modeller, tek başına uygulanabileceği gibi yenilenebilir enerji kaynak türü, teknoloji ve kurulu güç gibi unsurlar dikkate alınarak birden fazla model ile aynı anda da uygulanabilmektedir. İş modelleri ise kendi içinde; proje finansmanı, üçüncü taraf sahipliği, enerji kooperatifi, paya dayalı kitle fonlaması, yeşil tahvil ve yenilenebilir enerji fonu olmak üzere altı alt başlık altında incelenebilir.

Yukarıda bahsedilen modellerin dünya veya bölgesel bazda kullanım yoğunluğu hakkında genel çıkarımda bulunmak mümkün olmamaktadır. Piyasadaki gelişmeler ve ekonomik koşullar dikkate alınarak uygulanan modellerde zamanla değişikliğe gidildiği görülmektedir (REN21, 2020). Tercih edilen bir modelin performansı ve içinde bulunan koşullar modellerde değişiklik yapılmasını ve/veya yeni model uygulanmasını gerektirebilmektedir. Seçilmiş bazı ülkelerde uygulanan yatırım ve finansman modelleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ülkeler bazında yatırım ve finansman modelleri

Ülkeler	Sabit fiyat garantisi	Prim garantisi	Yeşil sertifika	İhale	Sayaç ölçümüne dayalı model
Almanya	✓	✓		✓	✓
Çin	✓		✓		
ABD					
Kaliforniya	✓				✓
New York					✓
Slovakya	✓				
İsveç			✓		
İrlanda	✓				
Fransa	✓			✓	
Avustralya			✓		✓
Japonya	✓				
Türkiye	✓			✓	✓

Kaynak: Akdağ ve Gözen (2019)

Tablo 2’den de görüleceği üzere, modellerin geniş bir uygulama alanı olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu modeller tek başına uygulandığı gibi birden fazla modelin birlikte uygulanması da mümkündür. Hatta birden fazla model, aynı yenilenebilir enerji kaynağı için kullanılabilir. Bu amaçla, öncelikle büyük ve küçük ölçekli üretim tesisleri tanımı yapılmakta ve her iki grup için farklı model uygulanabilmektedir.

Sabit Fiyat Garantisi

Sabit fiyat garantisi, yenilenebilir enerji kaynağına dayalı elektrik üretim tesisinde üretilen ve elektrik şebekesine verilen her birim elektrik enerjisi için ilgili üreticiye ödenen sabit tutara karşılık gelmektedir. Bu kapsamdaki ödemeler, ilgili yenilenebilir enerji projesinin ekonomik

ömürü dikkate alınarak belli bir süre için, genellikle 10-25 yıl arasında garanti edilmektedir. Bu konuda başka bir yaklaşım, ilgili üretim tesisinin tam verimli olarak çalışabileceği maksimum bir sürenin belirlenmesi ve bu süre boyunca ödeme yapılmasıdır. Elektrik bedeli, genellikle şebeke, sistem veya piyasa işletmecisi tarafından yatırımcı ile imzalanan sözleşme çerçevesinde yapılmaktadır (EnergyPedia, 2019a).

Bu modelde fiyatlar genellikle, yenilenebilir enerji kaynağına dayalı elektrik üretim tesisinde üretilen seviyelendirilmiş elektrik maliyetinin (LCOE) hesaplanması temelinde belirlenmektedir. LCOE, bir elektrik üretim santralının finansman, bakım, işletme vb. harcamaları dikkate alınarak hesaplanan elektrik birim maliyetidir. Başka bir deyişle, maliyeti karşılamak için elektriğin satılması gerektiği en düşük fiyattır (NREL, 2019). Ayrıca yenilenebilir enerji teknolojileri arasındaki maliyet farklılıkları da dikkate alınarak her teknoloji için ayrı bir alım garantisi fiyatı uygulanmaktadır. Bununla birlikte, küçük ve orta ölçekli yenilenebilir enerji projelerinin yüksek üretim maliyetini yansıtan ve yenilenebilir enerji projesinin büyüklüğü dikkate alınarak kurulu güce göre ikinci bir fiyat farklılaşması da yapılabilmektedir. Üçüncü olarak, yenilenebilir enerji proje sahasına göre, o bölgede kullanılacak enerji kaynağı potansiyeli doğrultusunda fiyat farklılaştırması da yapılabilmektedir. Bu duruma, ortalama rüzgar hızı baz alınarak yapılan fiyat farklılaştırması örnek gösterilebilir. Couture, Cory, Kreycik ve Williams'a (2010) göre bu modelin uygulanmasında alım fiyatının belirlenmesinde teknoloji, kurulu güç ve tesis sahası gibi seçeneklerin bir karışımı uygulanabilmekle birlikte, bu durum destek programının maliyetini artırma riskini de beraberinde getirmektedir.

Sabit fiyat garantisi, projenin işletmeye alınmasından sonra, garanti edilen tüm ödeme süresi boyunca uygulanmaktadır. Bazı durumlarda, ilk yıllarda daha yüksek, geri kalan yıllarda daha düşük fiyat ödemesi yapılabilmektedir. Bu yöntem sermaye yoğun yenilenebilir enerji projelerinin finansmanını kolaylaştırmaktadır. Bu durumun tersi olan uygulamada, işletme ve bakım maliyetlerindeki artışı karşılamak için alım garantisi fiyatı yıllık bazda artırılabilir (EnergyPedia, 2019a).

Bu modelde alım garantisi tarifeleri, genellikle yenilenebilir enerji mevzuatı kapsamında veya bağımsız düzenleyici kurumlar tarafından belirlenmektedir. Bu durum, alım garantisi fiyatının güncellenmesinin ek bir idari işlem gerektireceği anlamını da taşımaktadır. Bu nedenle birçok model, alım garantisi fiyatlarında düzenli aralıklarla uygulanan otomatik bir azaltma mekanizmasını da içermektedir. Bu azaltma mekanizması, belirli bir yenilenebilir enerji teknolojisi için pazar gelişimi dikkate alınarak önceden ya da piyasa gelişimine bağlı olarak sonradan da belirlenebilir (Rickerson, Laurent, Jacobs, Dietrich ve Hanley, 2012). Alım fiyatının azaltılması ile ilgili hesaplamada; teknolojik ilerleme, piyasa gelişimi ve teknoloji maliyetinin evrimine ilişkin veriler kullanılmaktadır. Alım fiyatında doğru tutarda azaltım yapılması, teknoloji geliştirme konusundaki belirsizlik ve finansman maliyeti gibi faktörler nedeniyle zor olabilmektedir (Deutsche Bank AG, 2010).

Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynağına dayalı elektrik üretimi, 18/05/2005 tarihli ve 25819 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun kapsamında sabit fiyat garantisi kapsamında desteklenmektedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2019a). Söz konusu kanun çerçevesinde, 31/12/2020 tarihine kadar işletmeye girmiş veya girecek olan yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı lisanslı elektrik üretim tesisleri, işletmeye girdiği tarihten itibaren 10 yıl boyunca aynı kanunun eki I sayılı cetvelde yer alan fiyatlardan yararlanabilecektir. Söz

konusu destek mekanizmasına katılım zorunlu olmayıp ilgili yatırımcının kararına bağlı olmaktadır. 5346 sayılı Kanun eki I sayılı cetvelde yer alan fiyatlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Kaynak bazında destekleme fiyatları

Yenilenebilir enerji kaynağı	Destekleme fiyatı (ABD Doları cent/kWh)
Hidroelektrik	7,3
Rüzgar	7,3
Jeotermal	10,5
Biyokütle (çöp gazı dahil)	13,3
Güneş	13,3

Kaynak: Akdağ ve Gözen (2019)

5346 sayılı Kanunda I sayılı cetveldeki ilgili değere eklenmek üzere yerli aksam kullanımına ilişkin ikinci bir destek öngörülmüş olup buna ilişkin fiyatlar aynı kanunun eki II sayılı cetvelde düzenlenmiştir. Yerli aksam desteğinden yararlanabilmek için öncelikle I sayılı cetveldeki enerji desteğinden yararlanmak için gerekli şartları taşımak ve istenen bilgi ve belgeleri 5346 sayılı Kanunda belirtilen tarihe kadar online ortamda Enerji Piyasası Düzenleme Kurumuna sunmak gerekmektedir. Herhangi bir tüzel kişinin I sayılı cetvelden yararlanmadan sadece II sayılı cetvelde yararlanması söz konusu olmamaktadır.

Prim Garantisi

Prim garantisi uygulaması kapsamında, yenilenebilir enerji kaynağından üretilen elektrik spot piyasada satılır ve elektrik üreticisi, piyasa fiyatı üzerine ilave olarak satışını yaptığı elektrik için kWh başına prim alır. Prim tutarı, sabit veya piyasa fiyatına bağlı değişken olabilir. Sabit prim tutarı uygulama bakımından daha kolaydır ancak üreticilere, piyasada elektrik fiyatının yüksek olması halinde gereğinden fazla ödeme yapılması; düşük olması halinde ise yetersiz ödeme yapılması riskini içermektedir. Bu nedenle, sabit prim tutarı uygulamasında üreticiye ödenecek prim tutarı veya toplam bedel için minimum ve maksimum seviyeler belirlenmektedir. Değişken prim tutarı uygulamasında ise ödenecek prim fiyatı, kullanılan teknolojiye bağlı olarak belirli bir süre boyunca oluşan piyasa fiyatı ile önceden tanımlanmış bir referans tarife seviyesindeki fark olarak düzenli bir şekilde hesaplanmaktadır. Piyasa fiyatı referans tarifeden yüksekse, prim ödemesi yapılmamaktadır. Piyasa fiyatının düşük olması halinde yenilenebilir enerji üreticisini korumak için prim garantisi olarak kullanılan asgari bir piyasa fiyatı da uygulanmaktadır (Energypedia, 2019b).

Bu model çerçevesinde yatırımcıya ödenecek prim, sabit fiyat garantisi uygulamasında olduğu gibi teknolojiye, üretim tesisi büyüklüğüne veya bölgelere göre farklılaştırılabilir. Ayrıca ödenecek primin üzerine kullanılan teknolojiye bağlı olarak ilave prim ödemesi yapılabilir. Bazı uygulamalarda, üreticinin spot piyasada elektriğin doğrudan satılmasıyla ilgili ek maliyetlerini karşılamak için ilave bir ödeme de yapılmaktadır. Bunun yanında, ödenecek prim tutarının seviyesi için fiyat azaltımı da yapılabilmektedir (Energypedia, 2019b).

Yeşil Sertifika

Yeşil sertifika; literatürde “yenilenebilir enerji kotası”, “yenilenebilir enerji yükümlülüğü” veya “yenilenebilir portföy standardı” olarak da adlandırılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynağından

üretilen her birim elektrik için yenilenebilir enerji yatırımcısına yeşil sertifika verilmekte ve sertifikanın satışı ek gelir sağlamaktadır (Lind ve Rosenberg, 2014). Söz konusu gelirin seviyesi, sertifika piyasasında işlem gören yeşil sertifikanın fiyatına bağlı olmaktadır. Yatırımcı açısından yeşil sertifika satışından elde edilen gelirin, yenilenebilir enerji kaynağından üretilen elektriğin piyasada satışından elde edilen gelir ile elektrik üretim maliyeti arasındaki farktan daha fazla olması gerekir (EnergyPedia, 2019d).

Bu uygulamada, elektrik tedarikçisinin piyasaya sunduğu elektrik enerjisinin veya büyük ölçekli elektrik tüketicisinin tükettiği enerjinin belli bir oranının yenilenebilir enerji kaynağına dayalı üretim tesisinde üretilmesi zorunluluğu getirilmektedir. Teknoloji çeşitliliğini teşvik etmek için farklı yenilenebilir enerji kaynak türleri için alt kotalar tanımlanabilmektedir. Bu kotalar; ulusal, bölgesel veya yerel yönetimler tarafından tanımlanmakta ve yenilenebilir enerji tesisinin gelişimini desteklemek amacıyla genellikle zaman içerisinde arttırılmaktadır (Abolhosseini ve Heshmati, 2014).

Yeşil sertifika, zorunlu veya gönüllü olmak üzere iki farklı biçimde uygulanmaktadır. Zorunlu yöntem daha yaygın uygulanmakta ve uygulama çerçevesinde tedarik şirketine belirli bir oranda portföyünde yenilenebilir üretim tesisinde üretilmiş elektrik için kota zorunluluğu getirilmektedir. Gönüllü sistemde tüketici aktif bir rol üstlenmekte, gelişmiş çevre bilincinin bir sonucu olarak yenilenebilir enerji kullanımını talep etmekte ve tedarik şirketini yenilenebilir enerji kaynağından üretilmiş elektrik temin etmeye zorlamaktadır (Gözen ve Durak, 2003).

Kota yükümlülüğü olan şirketler yenilenebilir enerji tedarikini ya kendi üretiminden ya da üçüncü taraftan sağlayabilmektedir (Beck ve Martinot, 2004). Abolhosseini ve Heshmati (2014)'e göre uygulamada çoğunlukla elektrik tedarikçisi şirketler, sertifika piyasası aracılığıyla üçüncü taraftan yeşil sertifika satın alarak kota yükümlülüğünü yerine getirme olanağına sahip olmaktadır.

Elektrik tedarikçisi şirket üzerindeki kota yükümlülüğünü yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu kadar sertifika almak zorundadır, aksi takdirde cezalandırılmaktadır. Eksik sertifika başına düşen ceza tutarı, genellikle sertifikanın fiyatı için üst seviyeyi belirlemektedir. Yeşil sertifika, en düşük maliyetli yenilenebilir enerji teknolojisinin kullanılmasını destekleyen model olarak farklı teknolojiler arasında hiçbir fark olmayacak şekilde tek bir çeşit olabilir. Alternatif olarak, yüksek üretim maliyetine sahip yenilenebilir enerji teknolojilerinden üretilen her birim elektrik enerjisi için birden fazla sertifika alınması şeklinde bir model de tasarlanabilir. Bu alternatif; Bahar, Jagoda ve Steenblik'e (2013) göre çeşitlendirilmiş yenilenebilir enerji teknoloji portföyünün geliştirilmesinde olumlu etkisine sahiptir.

İhale ve Açık Eksiltme

Bu model çerçevesinde, temel niteliği önceden idare tarafından belirlenen yenilenebilir enerji yatırımı için ihale veya açık eksiltme yoluyla yatırımcı belirlenmektedir. Bu tür yatırımcı seçimi, elektrik üretim maliyetine dayanan rekabetçi bir mekanizmadır. Açık eksiltmede yatırımcı seçiminde fiyat tek kriterdir, ihalede ise yatırımcı seçiminde fiyat yanında ek kriterler kullanılır. Yatırımcı seçimi, tasarıma bağlı olarak elektrik üretim tesisi kurulu gücü veya elektrik üretim miktarı üzerinden yapılabilir. Kazanan teklif sahibi yatırımcıya verilen destek; sabit fiyat garantisi, prim garantisi, kapasite ödemesi, sertifika fiyatı veya yatırım hibesi şeklinde olabilmektedir. Lucas, Ferroukhi ve Hawila (2013) tarafından vurgulandığı üzere bu

tür ihaleler, belirli bir enerji kaynağına dayalı olarak gerçekleştirilebileceği gibi kullanılan enerji kaynağından bağımsız da gerçekleştirilebilir.

Belirlenen kurulu güç kapasitesi veya elektrik üretim miktarı için yatırımcı seçimi genellikle çok katımlı açık eksiltme şeklinde olmaktadır. Bu yöntemle göre, ayrı uygulamalar şeklinde birden fazla belirlenen MW cinsinden kurulu güç kapasitesi veya MWh cinsinden elektrik üretim miktarı için verilen birden fazla teklif, en düşük teklif fiyatından başlanarak birim fiyata göre sıralanır ve belirlenen kurulu güç veya elektrik üretim miktarı teklif sahiplerine tahsis edilir. Bazı uygulamalarda, önceden tanımlanmış tek bir proje için ihale veya açık eksiltme yoluyla yatırımcı seçimi yapılabilmektedir. Bu konuda belirli bir sahada rüzgar enerjisine dayalı üretim tesisi kurulumu için ihale veya açık eksiltme süreci örnek verilebilir.

İhale sisteminde teklif sahipleri, ihaleye katılabilmek için genellikle bazı kriterleri yerine getirmek zorundadır. Bu kriterler; teklif verecek kişiyle ilgili satış hacmi, iş referansı ve finansal durumu ile teklife konu projeye ilişkin teknik veya ticari gerekliliklerin yerine getirilmesi ve söz konusu proje için gerekmesi halinde lisans ve izinlerin alınmasını içerebilir. Bu kriterler; ön yeterlilik aşamasında veya nihai tekliflerin değerlendirilmesi sırasında dikkate alınabilir. Ayrıca teminat garantisi, teklif veren katılımcıların hepsinden veya yalnızca başarılı katılımcılardan istenebilir. İhale ile seçilen bir projenin gerçekleşmemesi veya sürecin gecikmesi durumunda, bu teminatlara el konulabilir veya diğer ceza türleri olarak sözleşme feshi, destek miktarının azaltılması, destek süresinin kısaltılması veya mali cezalar uygulanabilir. Bu noktada, Abdmouleh, Alammarı ve Gastli'nin (2015) vurguladığı üzere, yatırımcının kendisinden kaynaklanan gecikmeler ile sorumluluğu dışında mücbir sebepler sonucu yaşanan gecikmeler arasında net bir ayırım yapılması ve buna göre yaptırım yoluna gidilmesi önem arz etmektedir.

Açık eksiltmede teklifler kapalı zarf içerisinde sunulur ve açıklanmaz, bundan dolayı her bir teklif sahibi tarafından rakiplerin teklifi bilinmeden ve bunlara tepki vermeden teklif verilmiş olunur. Açık eksiltmede fiyat bütün teklif sahipleri için en yüksek başarılı teklifin fiyatı olarak homojen bir şekilde belirlenebilir veya teklif edilen her fiyat başarılı fiyatın altında olmak kaydıyla, teklif edilen fiyat üzerinden ödüllendirme yapılabilir. Açık eksiltmede teklifler katılımcılara açık olarak sunulur ve en düşük maliyetli fiyat belirleninceye kadar diğer teklif sahiplerine aşağı doğru yeni teklif verme imkanı sağlanır. Bu tür açık eksiltmede, çok yüksek maliyetlere yol açacak beklenenden düşük ve gerçek dışı teklif riskini ortadan kaldırmak için idare tarafından asgari fiyat limitleri belirlenebilir (Energypedia, 2019ç).

Türkiye'de 5346 sayılı Kanununun 7 nci maddesinin dördüncü fıkrası çerçevesinde, sadece rüzgar ve güneş enerjisine dayalı başvurularda aynı bağlantı noktasına ve/veya aynı bağlantı bölgesine bağlanmak için birden fazla lisans başvurusunun bulunması hâlinde, Türkiye Elektrik İletim A.Ş. tarafından en düşük fiyatın teklif edilmesi esasına dayanan yarışma yapılacağı düzenlenmiştir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2019a). Bunun yanında, Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları Yönetmeliğinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yenilenebilir enerji kaynak alanlarında yatırım yapacak yatırımcının seçimi ve yatırımcıya uygulanacak destekleme fiyatının ihale yoluyla belirleneceği düzenlenmiştir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2019b).

Sayaç Ölçümüne Dayalı Tasarım

Sayaç ölçümüne dayalı modelin genel amacı; yenilenebilir enerji kaynaklarının doğası gereği belirli gün veya mevsimlerde bu kaynaklardan üretilen elektrik enerjisinin bol olması ve bu kaynaklardan üretilen elektriğin tüketicinin elektrik talebini aşması durumunda, ihtiyaç

fazlası elektrik enerjisinin değerlendirilerek yatırımlar için teşvik oluşturmasıdır. Bu uygulama, kullanıcıların yaşadıkları yerde yenilenebilir enerji kaynaklarından ürettikleri, ancak tüketmedikleri elektrik enerjisi için, kredi veya ödeme alabilmelerine imkan sağlayarak küçük ölçekli yenilenebilir enerji sistemlerinin dağılımını ve yaygınlaşmasını desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, üretici durumunda olan tüketicinin ürettiği fazla enerji şebekeye verilmekte ve miktarı ölçülmektedir. Bu şekilde şebekeye verilen elektrik için sistemde kredi tanımlanmakta ve bu kredi daha sonra tüketilecek elektrikten düşülmektedir (DSIRE, 2019). Sayaç ölçümüne dayalı işleyiş ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, pek çok ülkede elektrik enerjisinin kullanımının dengelenmesine ve yenilenebilir enerji kaynağından elektrik üretiminin teşvik edilmesine katkı sağlamaktadır (IEA, 2014).

Bu uygulama, tüketici tarafından küçük ölçekli üretim tesisinde üretilen elektriğin, söz konusu tüketicinin uhdesindeki tüketim noktasında tüketimi ile dengelendiği bir sistemdir (DSIRE, 2019). Bu uygulama bazı ülkelerde bir gelir kaynağı olarak tasarlanmakta; bazı ülkelerde ise kullanıcının ürettiği ihtiyaç fazlası elektriğin belli bir fiyattan satılmasına ve bu satış için kullanıcıya ödeme yapılmasını öngören bir sistem olarak düzenlenmiştir (IEA, 2014).

Bu model küçük ve orta ölçekli yenilenebilir enerji tesisleri için uygulanmakta olup bu uygulamanın işleyebilmesi için kullanıcının şebekeye bağlanmasına izin veren teknik prosedür ve kolaylaştırılmış idari sürecin düzenlenmesi gerekmektedir. Rüzgar ve güneş enerji sistemlerinde sık rastlanan bu uygulama iki yönlü elektrik sayacı şeklindeki bir mekanizmanın şebekeye paralel çalışması prensibine göre işletilmektedir. Elektrik sayaçları hem elektrik tüketimini hem de kullanıcılar tarafından sisteme verilen elektriği kayıt altına almaktadır. Kullanıcıların ilgili dönem sonunda sisteme verdiği fazla elektrik veya tükettiği fazla elektrik sayaçla ölçülerek kullanıcının elektrik faturasına yansıtılmaktadır. Bu uygulamayla kullanıcı tüketimini dengede tutabilir, elektrik üretimini dengeli bir şekilde gerçekleştirebilir ve sisteme verdiği fazla elektrik üzerinden ödeme alabilir (Liptow ve Remler, 2012). Mahsuplaşma saatlik, aylık veya yıllık olarak yapılabilir.

Bu model; net ölçüm ve net faturalandırma olmak üzere iki alt gruba ayrılabilir. Net ölçüm modelinde; yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üreticisi, ürettiği ve tükettiği elektrik üzerinden yapılan hesaplamalar çerçevesinde faturalandırılır ve üretimin tüketimden fazla olduğu süreçler için alternatif olarak ya sistemden faturaya yansıtılacak şekilde ödeme alır ya da bu enerjinin karşılığında tüketim hakkı kazanır (Eid, Guillén, Marín ve Hakvoort, 2014). Bu yöntemeye dayalı politikalarda, üretilen elektriğin artakalan kısmı sübvansiyon kapsamında yüksek alım fiyatları üzerinden sisteme satılmakta ve ancak bu sübvansiyonun maliyeti bütün tüketicilere yansıtıldığı için tepkilerle karşılaşmaktadır (Comello ve Reichelstein, 2017).

Net faturalama yönteminde üretilen elektriğin tamamı belirlenen alım garantisi fiyatı üzerinden sisteme satılmaktadır. Bu model, özellikle çatı kiralama yatırımı için uygun olup elektrik üretim ve tüketimi birbirinden farklı değerlendirilmektedir. Net faturalama uygulamasında çatı sahibine mevcut elektrik aboneliği çerçevesinde tedarikçisi tarafından tüketim faturası kesilmesine devam edilmektedir. Kiralama ile çatı üzerinde elektrik üretim tesisi kuran yatırımcı ise ürettiği elektrikten elde ettiği gelirin belirli bir oranını veya sabit bir kira bedelini çatı sahibine ödemektedir.

Türkiye’de Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliğinde sayaç okumasına dayalı saatlik ve aylık mahsuplaşma yöntemleri öngörülmüştür (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020).

Bu yönetmelikte öngörülen her iki mahsuplama uygulaması esas itibarıyla net ölçüm yöntemidir. Bu kapsamda;

- a- 10 kW'a kadar (10 kW dahil) yenilenebilir enerji kaynağına dayalı ve kendi tüketim tesisinin bağlantı anlaşmasındaki sözleşme gücüne kadar, üretimi ve tüketimi aynı noktadan bağlı üretim tesisleri,
- b- Kamu kurum ve kuruluşları tarafından kurulan atıksu ve içme suyu arıtma tesisleri ile tarımsal sulama amaçlı tesislerin bağlantı anlaşmasındaki sözleşme gücünü geçmemek kaydıyla, tüketim tesisleri ile aynı ölçüm noktasında söz konusu yönetmeliğin 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi kapsamındaki yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri,
- c- Bağlantı anlaşmasındaki sözleşme gücünü ve söz konusu yönetmeliğin 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi uyarınca belirlenecek kurulu gücü geçmeyecek şekilde tüketim tesisi ile aynı ölçüm noktasında, dağıtım tesisi niteliğinde tesis teçhizatmeden, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri,

için aylık mahsuplaşma uygulanacaktır. Aylık mahsuplaşma dışında kalan tesisler için saatlik mahsuplaşma uygulanacaktır. Söz konusu yönetmelik çerçevesinde kurulacak üretim tesislerinin, üretim faaliyetinde bulunacak kişinin uhdesindeki en az 1 adet tüketim noktası ile ilişkilendirilmesi gerekir.

Saatlik uygulamada bir üretim tesisinin üretimi bir günün her saati için ayrı ayrı kaydedilir. Söz konusu üretim tesisi ile ilişkilendirilen tüketim noktasının günün her saati için tüketimi de aynı şekilde ayrı ayrı kaydedilir. Bir günün her bir saati için kaydedilen üretim ve tüketim miktarları karşılaştırılır. Her saat için söz konusu iki değer farklı olabilir, pozitif veya negatif olabilir. Günlük bazda pozitif ve negatif değerler kendi aralarında toplanır. Üretim ve tüketim miktarlarının aynı olması halinde, üretim faaliyetinde bulunan kişiye elektrik enerjisi için söz konusu saat dilimi için herhangi bir bedel ödenmez. Yukarıda bahsedilen pozitif değer, ilgili üretim tesisinde üretilen ihtiyaç fazlası enerji anlamına gelir. İhtiyaç fazlası olarak sisteme verilen enerji, tüketim tesisinin abone grubuna ait perakende tek zamanlı aktif enerji bedeli üzerinden 10 yıl süre ile satın alınacaktır. Negatif değer, üretim faaliyetinde bulunan kişinin kendi üretiminin ihtiyacını karşılamadığı ve tedarikçisinin elektriğini kullandığı anlamına gelir. Bu işlemler, her gün için yapılır ve faturalandırma işlemi aylık bazda yapılır. Aylık mahsuplaşmada bir ay içinde yapılan üretim ve tüketim değerleri karşılaştırılarak sonuca göre ilgilisi tarafından faturalandırma yapılır.

Proje Finansmanı

Proje finansmanı, temel olarak, borç verenin projenin gelecekteki getirisini kredinin teminatı olarak kabul ettiği bir finansman yöntemidir. Proje kredisi için teminat projenin kendisi olmaktadır. Proje finansmanı ibaresini kullanabilmek için proje özelinde bir nakit akışının bulunması ve proje ile ilgili varlıkların ayrıştırılması gerekmektedir. Proje finansmanının kullanıldığı durumlarda, sadece yatırımcı ya da borç verenler değil, projeye dahil olan tüm tarafların, proje finansmanının nasıl işlediğini, tarafların finansman sürecindeki rolünü ve finansal yapıdan nasıl etkilendiklerini bilmeleri gerekmektedir (Yescombe, 2014).

Proje finansmanında en önemli iki kural; projenin teknik olarak yapılabilir olması ve projenin kendi borcunu ödeyip borç verene belli bir düzeyde getiri sağlamasıdır. Proje finansmanında

toplam finansmanın %20-%30'luk kısmı özsermayeden, %70-%80'lik kısmı ise finansman kuruluşundan sağlanmaktadır (Yıldırım, 2016). Bu amaç için öncelikle bir fon kurulmakta, proje için ihtiyaç duyulacak kaynak söz konusu fonda toplanmakta ve projeye bu fon kaynaklarından finans sağlanmaktadır. Proje gerçekleştirmelerinden sonra projeden elde edilen gelirler ile özsermaye için temettü ve kredi geri ödemeleri yapılmaktadır. Proje finansmanında kredi miktarı ve şartları, piyasa koşullarına, finanse edilen proje çeşidine ve geliştirici tarafından projede tutulan riske bağlı olmaktadır (Yıldırım, 2016).

Proje finansmanının yapısı, sektörlere ve projelere göre farklılık göstermektedir. Ancak Yescombe (2014)'e göre bu finansman türünün genel özellikleri şunlardır. Proje finansmanı modeli proje için kurulan "*özel amaçlı proje şirketi*" üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu model yeni geliştirilen projelerde daha fazla uygulanmaktadır. Proje finansmanı çerçevesinde geri ödeme ile ilgili sorumluluk proje şirketi üzerinde olup bazı durumlarda proje şirketi sahiplerine sınırlı olarak sorumluluk yüklenebilmektedir.

Üçüncü Taraf Sahipliği

Bu iş modelinin esası; yenilenebilir enerji kaynağından elektrik üretim tesisinin finansman, kurulum ve işletilmesinin üçüncü kişiler tarafından yürütülmesine dayanmaktadır (Karasayar, 2017). Bu model, çatı üzerinde güneş enerjisine dayalı elektrik üretim tesisi kurulmasında tercih edilen bir model olmaktadır. Bu çerçevede, çatı sahibi ile çatı üzerinde üretim tesisi kurulumu için çatı kiralama anlaşması yapılmaktadır. Çatı üzerinde kurulu tesiste üretilen elektrik, elektrik satın alma sözleşmesi çerçevesinde şebekeden alınan elektrik fiyatına göre daha düşük bir bedel üzerinden çatı sahibi tarafından satın alınmaktadır. Üretim tesisinin finansmanı çatıyı kiralayana kişi tarafından karşılanmaktadır. Üretim tesisi belirli bir süre sonunda çatı sahibine devredilmektedir (Karasayar, 2017). Bu itibarla; bu iş modelinin ana iki unsuru, elektrik satın alma sözleşmesi ve finansal kiralamaya dayalı bir üretim tesisi kurulumudur (Overholm, 2015).

Tongsopit, Mounghareon, Aksornkij ve Potisa'tın (2016) da vurguladığı üzere, bu iş modeli sayesinde özellikle enerji tüketimi yüksek olan bina ve sanayi tesisinde elektrik fatura bedelinin, üçüncü bir kişi tarafından çatıya kurulan fotovoltaik sistem sayesinde makul ölçüde azaltılması ve elektrik satın alma sözleşmesi kapsamında belirlenen kurallar çerçevesinde elektrik tedariki ve kazanç sağlanması mümkün olmaktadır. Elektrik satın alma sözleşmesinin süresi 20-25 yıl arasında değişmekte olup üretim tesisinin kurulumu, bakımı ve işletilmesinden üçüncü taraf sorumlu olmaktadır (Drury ve diğerleri, 2012). Bu kapsamda kurulan fotovoltaik sistemlerinden üretilen elektrik şebekeden alınan elektriğe kıyasla yüzde 5 ve 10 arasında daha düşük bedelden çatı sahibine satılmaktadır (Drury ve diğerleri, 2012).

Enerji Kooperatifi

Enerji kooperatifi modeli; birden fazla kişinin bir araya gelerek tüketimlerini birleştirmeleri esasına dayanmaktadır. Kooperatif sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesi için öngörülebilir bir alım garantisinin olması, düşük faizli borçlanma imkânı ve üretilen elektrikten elde edilen gelirin doğrudan kooperatif tüzel kişiliğine aktarılması yönünde mevzuat altyapısı gerekmektedir (Karasayar, 2017). Bunun yanında Tongsopit ve diğerleri (2016)'ne göre, piyasada güven ortamının sağlanması bakımından kooperatiflere şeffaflık kriterleri çerçevesinde hareket etme zorunluluğu getirilmelidir. Ayrıca kooperatifin nakit akım maliyeti asgari düzeye getirilmeli ve kooperatife vergi teşvikleri uygulanmalıdır. Bu model

kapsamındaki yatırımları; finansman kurumu, enerji kooperatifi, mühendislik firması ve üretim tesis yeri sahiplerinin katılımı ile gerçekleştirilebilir (Tongsopit ve diğerleri, 2016).

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatiflerine yönelik mevzuat altyapısı tamamlanmıştır. Bu tür kooperatifler, tüm tüketim noktaları aynı elektrik dağıtım bölgesi içinde olmak üzere tüketim birleştirme yoluyla ve en az 7 adet aynı tür abone tarafından kurulabilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Kooperatifin elektrik piyasası faaliyetine ilişkin hususlar Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliğinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Paya Dayalı Kitle Fonlaması

Paya dayalı kitle fonlaması gerek teorik gerek uygulama bakımından yeni bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür fonlama, son yıllarda gündeme gelen, özellikle ticari ve endüstriyel binaların çatılarında güneş enerjisine dayalı fotovoltaik sistem yatırımlarında internet üzerinden bireysel olarak sağlanan fonlar yoluyla finansman temin edilmesine dayanmaktadır. Bu sistemde fon sağlayan birey önceden belirlenmiş kurallar üzerinden gelir elde eder ve belirli bir sürenin sonunda ödediği bedelin tamamının geri ödemesini alıp devamında kar elde etmeye başlar (Tongsopit ve diğerleri, 2016).

Bu fonlama türünde üç taraf bulunmaktadır. Bir tarafta proje için fon arayışında olan proje sahipleri, diğer tarafta projeye destek olma talebi bulunan kişiler, üçüncü tarafta ise her iki tarafı karşı karşıya getiren platform yer almaktadır. Gierczak, Bretschneider, Haas, Blohm ve Leimeister’a (2016) göre, projeye destek olan taraf; a) desteği karşılığında bir karşılık almayabilir, b) para dışında bir ödül alabilir, c) desteği karşılığında ürün alabilir, bu şekilde yaptığı katkı üretilecek ürün için bir tür ön ödeme anlamına gelir, ç) desteği kredi şeklinde olup karşılığında faiz alabilir ve son olarak d) proje şirketinden alacağı hisse karşılığı temettü alabilir.

Türkiye’de paya dayalı kitle fonlamasına ilişkin ikincil mevzuat “Paya Dayalı Kitle Fonlaması Tebliği” 03/10/2019 tarihli ve 30907 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2019c). Gözen (2020) tarafından vurgulandığı üzere, bu tebliğ ile Türkiye sermaye piyasasında önemli bir eksiklik giderilmiştir. Bu tebliğ çerçevesinde, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı yatırımlar için de kullanılacak yeni bir model Türkiye’ye kazandırılmış olmaktadır.

Yeşil Tahvil

Yeşil tahvilin henüz üzerinde uzlaşılan evrensel bir tanımı bulunmamaktadır (DIE, 2016). Diğer tahvillerden farklı olarak, bu tahvil çevreye duyarlı projelere fon sağlamak amacıyla çıkarılan bir finansal araçtır. Banerjee (2019) tarafından vurgulandığı üzere, çevreye duyarlı bir proje yenilenebilir enerji projesi olabileceği gibi enerji verimliliği projesi, düşük karbon emisyonuna sahip ulaşım projesi veya biyoenerji projesi de olabilir.

Yeşil tahvil işlev açısından diğer tahvil türlerine benzemekte, sadece bu yöntemle sağlanan fonun kullanım yeri ile ilgili sınırlamalar bulunmaktadır. Bu tahvil türünde “*yeşil proje*” ve “*yeşil tahvilin niteliği*” ön plana çıkmaktadır. Yeşil proje kapsamına sürdürülebilir çevre konusunu desteklemek amacıyla geliştirilen projeler girmektedir. Gianfrate ve Peri (2019) tarafından yapılan çalışma sonucunda, diğer tahviller ile karşılaştırıldığında yeşil tahvilin uygun bir finansal araç olduğu ve sermaye maliyetinin düşük olduğu ortaya konulmuştur.

Yukarıda açıklandığı üzere, yeşil tahvilin kullanımı belirli yerler ile sınırlı olduğundan bu tür tahviller bazı ilkelere sahiptir. Bu ilkeler nakit akımının kullanımı, proje değerlendirme ve

seçim süreci, nakit akımının yönetimi ve raporlamadır. Bu ilkeler vasıtasıyla, yeşil tahvilden sağlanan fonun yeşil bir proje için kullanılması, ihraççı şirketin finansal durumu ve sürdürülebilir çevre konusundaki performansı, fon kullanımına yönelik şeffaflığın sağlanması ve ilgili tahvil yatırımcılarının raporlama ile bilgilendirilmesi sağlanmaktadır (Kandır ve Yakar, 2017).

Yenilenebilir Enerji Fonu

Bu model; yenilenebilir enerji üretim tesislerinin, özellikle güneş enerjisi sistemlerinin kurulumu için başka faaliyetlerden alınan bedellerden bir fon oluşturulması esasına dayanmaktadır (Karasayar, 2017). Fonun kaynakları idare tarafından talep edenlere veya önceden belirlenen kriterlere uyan yatırımcılara uygun koşullarda kullanılmaktadır. Fonun kaynaklarının amacı dışında başka alanlarda kullanımı veya fonun kötü yönetilmesi, fondan beklenen faydayı sağlamayacaktır. Bu nedenle, günümüzde fon mekanizmasına yönelik genel algı nedeniyle, bu tür fonun uygulaması sınırlı kalmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Yukarıda bahsedilen modellerden sabit fiyat garantisinde, idare uygulanacak fiyata odaklanmakta ve bu amaçla ya ilgili mevzuatta ya da idari bir kararla sabit fiyat belirlenmektedir. Bu modelde üretilecek elektrik enerjisi miktarı için bir düzenleme yapılmamakta, miktar tamamen piyasaya bırakılmaktadır. Sabit fiyat garantisi, yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimini artırmakla birlikte teknolojik gelişmeyi de teşvik etmektedir. Bu konuda Almanya ile Danimarka'daki rüzgar türbini üretimindeki gelişmeler örnek gösterilebilir. Bu model, uygulamadan yararlanan ve yararlanmayan yatırımcılar arasında rekabeti bozucu bir etki yaratmakta ve elektrik fiyatında dengesizlik oluşmasına sebep olmaktadır. Nitekim; Ciarreta, Espinosa ve Pizarro-Irizar'ın (2017) belirttiği üzere, sabit fiyat garantisi kapasite artışına yol açmasına rağmen piyasadaki gelişmelere ve fiyat sinyallerine duyarlı bir model değildir.

Bu nedenle, yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin hedeflenen bir düzeye gelmesi veya elektrik üreticileri arasındaki rekabetin arttırılmasından hangisinin enerji politikası açısından önemli olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Günümüzde yeni işletmeye giren tesisler için uygulanan sabit fiyat garantisi tarifelerinde teknolojiye bağlı olarak fiyat azaltılması hususu gündemde olan konuların başında gelmektedir. Diğer taraftan, sabit fiyat garantisi sisteminin organize toptan satış piyasasında klasik üretim tesislerini devre dışı bırakarak arz güvenliğini olumsuz etkilediği sonucuna da varılabilir.

Prim garantisinde destekleme fiyatı kısmen dalgalanmaya bırakılmakta ve sabit bir fiyat uygulanmamaktadır. Prim garantisi, elektrik piyasasının fiyat sinyallerine cevap vermesine, başka bir deyişle, talep yüksek olduğunda veya diğer enerji kaynaklarından yapılan üretimin düşük olması halinde üreticileri elektrik üretmeye teşvik etmektedir. Bu nedenle, yenilenebilir enerji tesislerinin elektrik piyasasına entegrasyonuna daha yüksek oranda katkıda bulunmakta ve bu durum elektrik arzının taleple daha verimli bir şekilde dengelenmesini sağlamaktadır. Ayrıca prim garantisi, yenilenebilir enerji yatırımcıları için piyasa riskini azaltmakta ve asgari gelir miktarı hakkında yatırımcılar adına öngörülebilirlik sağlamaktadır. (European Commission, 2013).

Yeşil sertifikanın sabit fiyat garantisinden en önemli farkı fiyatlama noktasındadır. Yeşil sertifika mekanizmasında fiyat arz ve talebe göre piyasada belirlenmektedir. Bu modelde kota yükümlülüğü önceden belirlenmekte ve genellikle kullanılan teknoloji bakımından bir ayrıma

gidilmemektedir. Başka bir deyişle, yeşil sertifika mekanizmasında elektrik fiyatı ve elektrik üretim miktarı piyasaya bırakılmaktadır. Sadece yeşil sertifika mekanizmasının usul ve esasları idare tarafından düzenlenmekte ve piyasa işleyişi izlenmektedir. Bu özelliği ile yeşil sertifika mekanizması serbest piyasa şartlarına daha uygun bir model olmaktadır.

Yeşil sertifika sisteminin temel avantajı, yenilenebilir enerjiye yönelik belirlenen politika hedefinin çok düşük maliyetle gerçekleştirilebilmesidir. Bunun altında yatan temel faktör, sertifika fiyatının piyasa katılımcıları tarafından belirlenmesidir. Yükümlü olduğu kotayı yerine getirmek zorunda olan kurumlar, bunu mümkün olan en düşük maliyetle yapmak isteyeceklerdir. Bu durum, elektrik tüketicileri için destek programının maliyetini en aza indirir. Kota yükümlülüğünün yerine getirilmemesi halinde uygulanacak cezalar yeterince yüksekse, yenilenebilir enerjiye yönelik politika hedefine ulaşma olasılığı da o derece yüksek olmaktadır. Ayrıca bu modelde; sabit fiyat garantisi uygulamasında görülen, yenilenebilir enerji tesis sayısı ve kapasitesinin kontrolsüz bir şekilde artması riski bulunmamaktadır. Çünkü kota karşılandıktan sonra yenilenebilir enerji tesisinden üretilen elektriği üretmek için bir teşvik bulunmayacaktır (Energylopedia, 2019c).

İhale ve açık eksiltme yönteminde, yenilenebilir enerji yatırımını gerçekleştirecek yatırımcı ve bu yatırım için uygulanacak destekleme fiyatı rekabetçi bir mekanizma ile belirlenmektedir. Açık eksiltmede yatırımcı seçiminde fiyat tek kriter iken ihale yönteminde yatırımcı seçiminde fiyat yanında ek kriterler de kullanılmaktadır. Son yıllarda ihale ve açık eksiltme yöntemleri ön plana çıkan modeller olmuştur. Sabit fiyat garantisi ve prim garantisi yerine giderek artan bir şekilde ihale ve açık eksiltme yöntemleri kullanılmaktadır (REN21, 2020).

Proje finansmanında, projenin bizzat kendisi finansman temini için teminat olarak gösterilmektedir. Ancak yenilenebilir enerji projelerinin ilk yatırım maliyetlerinin görece yüksek olması ve kullanılan teknolojiye uygunluk seviyesine henüz ulaşılmamış olması, bu projeler için proje finansmanı kapsamında fon temin edilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak yukarıda bahsedilen diğer modellerin kullanımının, yenilenebilir enerjiye dayalı projeler için finansman teminini kolaylaştırıcı etkide bulunacağı değerlendirilmektedir.

Net ölçüm uygulamasında sayaç sayısı ve muhasabe kayıtları bakımından tasarruf sağlanır. Ayrıca bu uygulama tüketiciyi enerjiyi verimli kullanmaya teşvik etmektedir. Net faturalama uygulamasının hem tüketici hem de elektrik dağıtım şirketi açısından maksimum faydayı sağlaması için kurulacak tesisin kurulu gücü doğru belirlenmeli, sistemde aşırı yüklenmeye neden olmaması veya üretilen elektriğin sadece ihtiyaç için tüketimi sağlanmalıdır (Tongsopit ve diğerleri, 2016). Net ölçüm yöntemiyle üretimin anlık tüketimden fazla olması durumunda artakalan elektriğin sisteme verilmesi ve bu elektriğin dağıtım şirketince perakende satış fiyatı üzerinden veya alım garantisi kapsamında yüksek bedelden satın alınma yükümlülüğü, nihai tüketici fiyatı üzerinde baskı oluşturacaktır. Bu nedenle; Hagerman, Jaramillo ve Morgan'ın (2016) da belirttiği üzere, alım garantisi kapsamındaki fiyatın piyasa dinamikleri doğrultusunda azaltılarak asgari olarak toptan satış fiyatına endekslenmesi uygun olacaktır.

Sayaç okumasına dayalı tasarım, özellikle güneş enerjisine dayalı küçük ölçekli üretim tesisleri için uygun bir yöntem olmaktadır. Bu yönüyle bu tasarımın elektrik tüketicisini üreticiye dönüştürdüğü söylenebilir. Ayrıca elektriğin nakli için gerekli yatırım ihtiyacını azaltması, kayıp ve kaçak oranlarında düşüş yaşanması, bu tasarımın diğer olumlu tarafları olmaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde enerji kooperatifleri, yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretimini teşvik etmek amacıyla desteklenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, kooperatif uhdesinde

yenilenebilir kaynaktan üretilen elektrik çoğunlukla sabit fiyat mekanizması ile desteklenmektedir. Enerji kooperatifliğinin geliştiği ülkelerde, toplumsal dayanışma bilincinin yüksek olduğu, halkın kendi ihtiyaçlarını ve enerji bağımsızlığına sahip olma isteğinin olduğu görülmektedir. Bu farkındalık sayesinde, enerji kooperatiflerinin enerji alanında faaliyet gösterebildiği görülmüştür (Ticaret Bakanlığı, 2019). Özellikle Avrupa kıtasında enerji ve kooperatifçilik politikaları ile uyumlu olarak uygulanan teşvikler, enerji kooperatifinin gelişimi için itici güç olmaktadır. Danimarka ve Almanya'nın bu konudaki uzun süreli başarısının altında sabit fiyat uygulaması olduğu bilinmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Paya dayalı kitle fonlamasında, toplanan fonların ilgili proje ve amaca uygun olarak kullanıldığı kontrolü ve denetimi, yaptırım mekanizması ve fon sağlayanların haklarının korunması önem arz etmektedir. Bu konuda sermaye piyasasını düzenleme ve denetleme ile görevli idareye önemli görev düşmektedir. Fon toplanması için internet ortamı kullanıldığından, fon sağlayıcıların elektronik ortamda yapılan işlemlere duyduğu güvenin artırılması gerekmektedir. Bu model, ticari ve endüstriyel çatılarda veya arazi uygulamalarında elektrik üretim tesisi kurulması ve üretilen elektriğin tamamının sisteme satılmasıyla elde edilen gelire dayalı bir iş modeli olarak uygulanabilir. Bu fonların yatırımcılar için, menkul kıymet yatırımlarına alternatif ve daha az riskli olması ve ayrıca çevresel etkilerin giderilmesine olumlu katkı sağlaması nedenleriyle kabul edilebilir bir yatırım aracı olduğu düşünülmektedir. Ancak yukarıda belirtilen hususlardaki belirsizlik ve risk bu modelin en önemli dezavantajı olarak görülmektedir.

Yenilenebilir enerji fonu, ancak fonlardan sağlanan finansmanın uygun şartlarda kullanımı halinde faydalı olacaktır. Finansman çerçevesinde geri ödeme süresi ve faiz oranları belirlenirken piyasa şartları dikkate alınarak mühendislik firmalarından performans belgeleri istenmeli ve ekonomik bakımdan fizibiliteleri rasyonel bulunan projelere fon sağlanmalıdır. Aksi takdirde kötüye kullanım söz konusu olabilecektir. Bu modelde elde edilen gelir çatı sahibine aktarıldığı için, bu modelin toplum tarafından kabul görmesi daha kolay görünmektedir (Tongsopit ve diğerleri, 2016). Bu modelde herhangi bir alım garantisi modeline gerek olmaksızın güneş enerjisine dayalı üretim tesisi kapasitesinde artış sağlanabileceği düşünülmektedir. Ancak kamu bankalarının öncü olarak bu fonlar için teşvik edici girişimlerde bulunmaları durumunda diğer bankaların da benzer fonlar oluşturması sağlanarak kapasite geliştirme süreci güçlendirilebilecektir.

Yeşil tahvil, yeni bir tahvil türü olup bu kapsamda toplanan fonun başka alanlarda başka amaçlar için kullanılıp kullanılmadığının izlenmesi önemli bir husustur. Ayrıca yeşil tahvil niteliğinin net bir şekilde ortaya konması ve şeffalık ilkesi çerçevesinde yatırımcıya bilgi verilmesi, uygulama bakımından olmazsa olmaz bir unsurdur.

Özetlemek gerekirse, yenilenebilir enerji projeleri için mevcut durumda farklı yatırım ve finansman modelleri uygulanmaktadır. Bu modellerden sabit fiyat garantisi, prim garantisi ve yeşil sertifika tek başına ya da diğer modeller ile birlikte uygulanabilme özelliğine sahiptir. Ayrıca paya dayalı kitle fonlaması ve yeşil tahvil uygulaması, söz konusu üç modele bağlı olmaksızın uygulanabilecek modeller olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu modellerin uygulanma sıklığı hakkında genel bir değerlendirme yapmanın mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Çünkü piyasadaki gelişme ve değişen ekonomik koşullar dikkate alındığında uygulanan modellerin zamanla değiştirilmesi gerekmektedir. Nitekim dünya uygulamaları dikkate alındığında, piyasada rekabetin tesisi ve diğer taraftan tüketicinin

üzerindeki yükün azaltılması amaçlarıyla sabit fiyat garantisi ve prim garantisi yerine ihale ve açık eksiltme modelleri giderek artan bir şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanında küçük ölçekli üretim tesislerinin teşvik edilmesi, enerjinin tüketildiği yerde üretilmesi, kayıp-kaçak oranlarının düşürülmesi ve elektrik şebeke yatırım ihtiyacının azaltılması amaçlarıyla sayaç ölçümüne dayalı piyasa tasarımının tercih edildiği görülmektedir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma, Vedat Akdağ tarafından 2019 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunda tamamlanan “Enerji Piyasasında Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Dayalı Elektrik Üretim Yatırımlarına Yönelik İş Modelleri ve Finansman Yöntemlerinin Düzenleme Perspektifinden İncelenmesi” başlıklı uzmanlık tezi baz alınarak hazırlanmış ve daha kapsamlı literatür taramasıyla geliştirilmiştir.

Kaynakça

- Abdmouleh, Z., Alammari, R.A.M., & Gastli, A. (2015). Recommendations on renewable energy policies for the GCC countries. *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, 50, 1181-1191. DOI:10.1016/j.rser.2015.05.057
- Abolhosseini, S., & Heshmati, A. (2014). *The main support mechanisms to finance renewable energy development*, IZA Discussion Paper No. 8182. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2441478
- Akdağ, V., Gözen, M. (2019). Yenilenebilir enerji projelerine yönelik güncel yatırım ve finansman modelleri: Seçilmiş ülke örnekleri üzerinden bir değerlendirme. *İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, 2(2), 138-172.
- Bahar, H., Jagoda, E., & Steenblik, R. (2013). *Domestic incentive measures for renewable energy with possible trade implications*, OECD Trade and Environment Paper No. 2013/01. Retrieved from <http://www.oecd.org/officialdocuments>
- Banerjee, A. (2019). *Financing the climate change through green (climate sustainable) bonds*, 2019 Advances in Science and Engineering Technology International Conferences, 1-4. DOI:10.1109/ICASET.2019.8714408
- Beck, F., & Martinot, E. (2004). Renewable energy policies and barriers. *Encyclopedia of Energy*, 5, 267. Retrieved from http://www.martinot.info/Beck_Martinot_AP.pdf
- Ciarreta, A., Espinosa, M.P., & Pizarro-Itzar, C. (2017). Optimal regulation of renewable energy: A comparison of feed-in tariffs and tradable green certificates in the Spanish electricity system. *Energy economics*, 67(2017): 387-399. DOI:10.1016/j.eneco.2017.08.028
- Comello, S., & Reichelstein, S. (2017). Cost competitiveness of residential solar PV: The impact of net metering restrictions. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 75 (May 2016), 46–57. DOI:10.1016/j.rser.2016.10.050
- Couture, T.D., Cory, K., Kreycik, C., & Williams, E. (2010). *A policymaker's guide to feed-in tariff policy design*, Technical Report NREL/TP-6A2-44849. Retrieved from <https://www.nrel.gov/docs/fy10osti/44849.pdf>
- Deutsche Bank AG (2010). *Global energy transfer feed-in tariffs for developing countries*. Retrieved from https://institutional.dws.com/content/media/GET_FIT-_042610_FINAL.pdf

- DIE (2016). *Green bonds: Taking off the rose-coloured glasses*. Briefing paper 24/2016. Retrieved from <https://www.die-gdi.de/briefing-paper/article/green-bonds-taking-off-the-rose-coloured-glasses>
- Donastorg, A., Renukappa, S., & Suresh, S. (2017). Financing renewable energy projects in developing countries: A critical review. *IOP Conference Series Earth and Environmental Science*, 83(1). DOI:10.1088/1755-1315/83/1/012012
- DSIRE (2019). *Database of State Incentives for Renewables & Efficiency*. Retrieved from <http://www.dsireusa.org/solar/solarpolicyguide/?id=17>
- Eid, C., Guillén, J.R., Marín, P.F., & Hakvoort, R. (2014). The economic effect of electricity net-metering with solar PV: Consequences for network cost recovery, cross subsidies and policy objectives. *Energy Policy*, 75, 244-254. DOI:10.1016/j.enpol.2014.09.011
- Energypedia (2019a). *Feed-in tariffs (FIT)*. Retrieved from [https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Tariffs_\(FIT\)](https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Tariffs_(FIT))
- Energypedia (2019b). *Feed-in premiums (FIP)*. Retrieved from [https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Premiums_\(FIP\)](https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Premiums_(FIP))
- Energypedia (2019c). *Renewable energy quota and certificate schemes*. Retrieved from https://energypedia.info/wiki/Renewable_Energy_Quota_and_Certificate_Schemes
- Energypedia (2019ç). *Renewable energy tendering schemes*. Retrieved from https://energypedia.info/wiki/Renewable_Energy_Tendering_Schemes
- Energypedia (2019d). *Renewable energy quota and certificate schemes*. Retrieved from https://energypedia.info/wiki/Renewable_Energy_Quota_and_Certificate_Schemes
- European Commission (2013). *Commission staff working document European Commission guidance for the design of renewables support schemes*. Retrieved from https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/com_2013_public_intervention_swd04_en.pdf
- Gianfrate, G., & Peri, M. (2019). Exploring the convenience of issuing green bonds. *Journal of cleaner production*, 219(2019): 127-135. DOI:10.1016/j.jclepro.2019.02.022
- Gierczak, M.M., Bretschneider, U., Haas, P., Blohm, I., & Leimeister, J.M. (2016). Crowdfunding: Outlining the new era of fundraising. Eds. Brüntje, D. & Gajda, O., *Crowdfunding in Europe: State of the art in theory and practice*. New York: Springer, 7-24.
- Gözen, M. (2020). Paya dayalı kitle fonlaması: Türkiye'deki mevzuat ve işleyişin incelenmesi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar - 1*, Gece Kitaplığı, Ankara, 15-34.
- Gözen, M., & Durak, S. (2003). *Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Üretimine Yönelik Piyasa Düzenlemeleri ve Teşvik Uygulamaları*, Retrieved from <http://www.emo.org.tr/ekler/6dce5f2f0e61edbek.pdf>
- Hagerman, S., Jaramillo, P., & Morgan, M.G. (2016). Is rooftop solar PV at socket parity without subsidies? *Energy Policy*, 89, 84-94. DOI:10.1016/j.enpol.2015.11.017
- IEA (2014). *Net metering code: for connecting renewable energy generating systems to the distribution system in Ghana*. Retrieved from <https://www.iea.org/media/pams/ghana/NetMeteringCodeGhanaAug.2014.pdf>

- Kandır, S.Y., & Yakar, S. (2017). Yenilenebilir enerji yatırımları için yeni bir finansal araç: Yeşil tahviller. *Maliye Dergisi*, 172: 85-110.
- Karasayar, C. (2017). *Güneş enerjisinde çatı uygulamalarının dünya genelinde incelenmesi ve Türkiye'de gelişimini sağlamak için öneriler* (Enerji uzmanlık tezi, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Ankara).
- Lind, A., & Rosenberg, E. (2014). How do various risk factors influence the green certificate market of Norway and Sweden? *Energy Procedia*, 58(2014): 9-15. DOI:10.1016/j.egypro.2014.10.402
- Liptow, H., & Remler, S. (2012). *Legal frameworks for renewable energy - Policy analysis for 15 developing and emerging countries*. Bonn, Eschborn Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Retrieved from <https://www.icafrica.org/fileadmin/documents/Knowledge/GIZ/Legal%20Frameworks%20for%20Renewable%20Energy.pdf>
- Lucas, H., Ferroukhi, R., & Hawila, D. (2013). *Renewable energy auctions in developing countries*. Abu Dhabi: IRENA Publications.
- Mevzuat Bilgi Sistemi (2019a). 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Mevzuat Bilgi Sistemi (2019b). Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Mevzuat Bilgi Sistemi (2019c). Paya dayalı kitle fonlaması tebliği (III-35/A.1). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Mevzuat Bilgi Sistemi (2020). Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr>
- NREL, National Renewable Energy Laboratory (2019). *Simple Levelized Cost of Energy (LCOE) Calculator Document*. Retrieved from <http://www.nrel.gov>
- Overholm, H. (2015). Spreading the rooftop revolution: What policies enable solar-as-a-service? *Energy Policy*, 84, 69-79. DOI:10.1016/j.enpol.2015.04.021
- REN21 (2018). *Renewables 2018 global status report*. Retrieved from <http://www.ren21.net>
- REN21 (2020). *Renewables 2020 global status report*. Retrieved from <http://www.ren21.net>
- Rickerson, W., Laurent, C., Jacobs, D., Dietrich, C., & Hanley, C. (2012). *Feed in tariffs as a policy instrument for promoting renewable energies and green economies in developing countries*. Retrieved from <https://unfccc.int/files/documentation/submissionsfromparties>
- Ticaret Bakanlığı (2019). *Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri*. Erişim adresi: <https://www.ticaret.gov.tr/kooperatificilik/bilgi-bankasi>
- Tongsopit, S., Mounghareon, S., Aksornkij, A., & Potisat, T. (2016). Business models and financing options for a rapid scale-up of rooftop solar power systems in Thailand. *Energy Policy*, 95: 447-457. DOI:10.1016/j.enpol.2016.01.023

İstatistiksel Güç Bir Araştırmanın Sonuçlarına Etki Eder Mi? Örneklem Büyüklüğüne Nasıl Karar Verilmeli?^a

Burak Keskin^{b, c}

Özet

İstatistiksel güç analizi; güvenilirliği, geçerliliği yüksek bir araştırma planlamayı ve araştırma sonucunda alınacak kararların geçerliliğini, güvenilirliğini ve duyarlılığını garanti altına almayı sağlayan bir yöntemdir. İstatistiksel güç, araştırmada bir hipotezin denetlenmesi için kullanılan istatistiksel testler sonucunda varılan kararın ne kadar güvenilir ve geçerli olduğunu olasılık olarak tahmin eden bir yaklaşımdır. Güç analizi, diğer istatistiksel yaklaşımlardan önemli ölçüde farklıdır. Birçok istatistiksel analiz mevcut veri ile analize başlamakta ve sonuçların yorumuna odaklanmaktadır. Hâlbuki güç analizi daha çok veri toplama öncesinde anlamlıdır ve hipotez kurma sürecinde önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, sosyal bilim çalışmalarında istatistiksel güç analizinin ne olduğu konusunda farkındalık oluşturarak araştırmalara katkı sağlamak ve bir araştırmada istatistiksel güç analizinin nasıl kullanılacağı konusunda araştırmacılara rehberlik etmektir.

Anahtar Kelimeler

İstatistiksel Güç
İstatistiksel Güç Analizi
Etki Büyüklüğü

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.11.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.644692

Does Statistical Power Affect a Study's Results? How Many Sample Size?

Abstract

The statistical power analysis is a method that enables to plan a highly valid and reliable research and to guarantee the validity, reliability and sensibility of the results of a research. Statistical power is an approach which is used to evaluate to what degree the decisions obtained as a result of statistical tests used to test an aim are valid and reliable in terms of probability values. Various statistical analyses begin the analysis with the existing data and focus on the comments of the consequences. Nevertheless, power analysis is meaningful before data collection and significant in the process of setting the hypothesis. In this context, the major purposes of this study are; to contribute researches in social sciences by creating awareness about what the power analysis means and to guide researchers about how the power analyses can be employed in a social science study.

Keywords

Statistical Power
Statistical Power Analysis
Effect Size

About Article

Received: 09.11.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.644692

^a Bu çalışma, yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir ve 7th International Days of Statistics and Economics isimli kongrede sunulan bildirinin genişletilmiş halidir

^b İletişim Yazarı: burakkeskin@karatekin.edu.tr; burakkeskin@gmail.com

^c Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-7042-2095

Giriş

Bir araştırmanın kalitesini ve olası sonuçlarının doğruluğunu, araştırmanın tasarımı, veri toplama yöntemleri, veri analiz teknikleri ve araştırmacının bakış açısı gibi birçok faktör etkilemektedir. Bir istatistiksel anlamlılık testi yürütüldüğünde ise araştırma sonuçlarının doğruluğu açısından birkaç ilave faktör daha devreye girmektedir. Bu faktörler; anlamlılık seviyesi, örneklem büyüklüğü, etki büyüklüğü ve istatistiksel güçtür. Hipotez testinde, gerçekte yanlış olan bir sıfır hipotezinin reddedilme olasılığı istatistiksel güç olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir anlamlılık seviyesi, örneklem büyüklüğü ve etki büyüklüğü ile çalışmanın istatistiksel gücüne Cohen (1988) tarafından hazırlanan güç tabloları, çeşitli istatistiksel güç formülleri veya geliştirilen bilgisayar yazılımları kullanılarak karar verilebilmektedir. Bu sürecin tamamı ise “*İstatistiksel Güç Analizi*” olarak adlandırılmaktadır.

İstatistiksel güç, araştırılan anakitlede, araştırmacının bulmak istediği veya bulmayı umduğu gerçek etkiyi ortaya çıkarabilme ihtimali olarak tanımlanmaktadır. Bulmak istenilen gerçek etkiden kasıt, şansa bağlı olarak elde edilmeyen gerçek bir değerdir. Güç analizi, diğer istatistiksel yöntemlerden farklı bir öneme sahiptir. Birçok istatistiksel analiz, verilerin elde edilmesiyle başlarken güç analizi farklıdır. Araştırmanın planlama aşamasında gerçekleştirilecek güç analizi, araştırmacının elinde veri olmasını gerektirmez. Kısaca güç analizi, hipotez ifade sürecinin bir parçasıdır. Güç analizinin diğer istatistiksel yöntemlerden bir diğer farkı da elde edilen sonuçların yorumlanma aşamasındadır. Çoğu istatistiksel yöntem, sonuçların veya bilgisayar çıktılarının yorumlanması için epey vakit ayrılmasını gerektirirken, güç analizi sonuçlarının yorumlanması için çok az zaman ve dikkat gerekmektedir (Aberson, 2010). Araştırmacı, aradığı gerçek etkiyi bulduğunda, bu onun araştırılan sıfır hipotezini (H_0) reddedebileceği anlamına gelmektedir. Eğer bir araştırmacı çalışmasındaki istatistiksel gücü artırırsa, gerçek etkiyi bulma ve yanlış bir H_0 hipotezini reddetme şansını da artıracaktır. Aksine araştırmacı, araştırmasında yeterli gücü sağlayamazsa bu onun anakitle üzerindeki doğru etkiyi bulmasını ve yanlış bir H_0 hipotezini reddetme şansını oldukça azaltacaktır.

Cohen’in 1962 yılındaki çalışmasından sonra bazı istatistikçiler yaptıkları çalışmalarda güç analizi konusundaki endişelerini dile getirmeye başlamıştır. Shavelson (1988) bu konuda şu şekilde görüş belirtmiştir; “Araştırmacılar, çalışmalarının güç ile ilgili olan kısmını dikkate almalı ve çalışmalarını mümkün olduğunca fazla istatistiksel güç üzerine inşa etmelidirler.”

İstatistiksel güç ve örneklem büyüklüğüne karar verme sürecindeki temel amaç, gerçekleştirilmesi planlanan araştırmanın anakitle üzerinde var olduğu düşünülen ve ortaya çıkarılmaya çalışılan etkiyi belirleyebilecek seviyede bir kurgu yapmaktır. Ancak burada etkiyi belirleme aşamasında örneklem büyüklüğüne karar verme aşamasında çok cömert davranılarak kaynakların israf edilmesinin de önüne geçilmelidir (Meyners vd., 2020).

Sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda istatistiksel güç sürecini uygulamalı olarak anlatmayı amaçlayan bu çalışmada öncelikle istatistiksel güç kavramı detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Keza istatistiksel güç, istatistiksel güç analizi, istatistiksel gücü etkileyen faktörler, istatistiksel güç analizi çeşitleri hakkında geniş bir bilgiye yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise istatistiksel güç analizi konusunda araştırmacılara bazı önerilere yer verilmiştir.

İstatistiksel Güç Kavramı

İstatistiksel güç kavramının geliştirilmesi Neyman ve Pearson'a atfedilebilir. Onlar bu kavramı ilk olarak 1928 yılında tanıtmışlardır. Neyman ve Pearson, 1920'li yılların sonundan 1930'lu yılların ortasına kadar geçen sürede kendi istatistiksel teorileri içinde güç, beta ve II. Tip hata kavramlarından bahsetmişlerdir. Fakat bu kavramlar, R.A. Fisher tarafından yaşamı boyunca katı bir şekilde reddedildiğinden o yıllarda gelişme şansı bulamamıştır (DiLullo, 1987).

Cohen, istatistiksel gücü; "yanlış bir sıfır hipotezinin reddedilme olasılığı ($1-\beta$)" olarak tanımlamıştır. Dahası bir istatistiksel testin gücü, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar sağlama olasılığıdır (Cohen, 1988; O'Keefe, 2007; Balkin ve Sheperis, 2011). Rossi (2012) ise istatistiksel güç tanımını "bir testin, anakitle üzerinde gerçek bir etki olduğu varsayımı altında anlamlı bir sonuç sağlama olasılığıdır" şeklinde yapmıştır. Jones ve Sommerlund (2007) istatistiksel gücü, bir araştırmanın sağlığının ölçülmesi olarak tanımlamışlardır.

1962 yılında Jacop Cohen, istatistiksel güç konusundaki çığır açıcı çalışmasını yayımlamış ve istatistiksel güç konusunun yeniden doğmasına öncülük etmiştir. Bir dergide istatistiksel güç ile ilgili makalesinde Cohen şunları amaçlamıştır:

- Güç konusuna araştırmacıların, araştırma yaptıran müşterilerin, araştırmanın planlama ve tasarım aşamasında değerlendirme yapan kişilerin (sponsorlar, dergi editörleri vs.) dikkatini çekmek,
- Araştırmalarını güç analizi üzerine inşa etmek isteyen araştırmacılara rehberlik yapmak ve işlerini kolaylaştırmak amacıyla güç tabloları oluşturmak,
- Güç analizi üzerine inşa edilecek olan çalışmaları değerlendirebilmek için belirli seviyelerde güçler belirlemek.

Cohen'in bu çalışması sadece psikoloji alanındaki araştırmacılara değil, birçok alandaki araştırmacılara kendi güç analizlerini yapmaları konusunda esin kaynağı olmuştur. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Cohen'in makalesinde verdiği güç ile ilgili değerler bir standart olarak kabul edilmiş ve çoğu araştırmacı, Cohen'in değerlerine bağlı kalarak araştırmalarını farklı alanlarda gerçekleştirmişlerdir (Abraham ve Russel, 2008).

Bir araştırmanın tasarım aşamasındaki güç analizinin amacı, anakitle üzerinde var olduğu düşünülen etkinin mümkün olabilecek en yüksek olasılık ile belirlenebilmesinin garanti altına alınmasıdır. Eğer araştırma yapılan anakitle üzerinde herhangi bir etki varsa gerçekleştirilecek istatistiksel testler neticesinde hesaplanacak istatistiksel güç, elde edilecek sonuçların istatistiksel olarak anlamlı sonuç verip vermeyeceği olasılığını yansıtmaktadır (Tener, 2000).

İstatistiksel güç, anakitlede gerçekte var olduğu düşünülen özgün bir etkinin doğru olarak belirlenebilme becerisi olarak da tanımlanabilir. Güç, teknik olarak yanlış olan bir H_0 hipotezinin reddedilmesindeki başarısızlık olasılığının tümleyenidir yani $1-\beta$ 'dir. Bu nedenle güç, II. Tip hata yapma olasılığı ile ters orantılıdır. Güç, sayısal olarak 0 ile 1 arasında değişen değerler almaktadır. "1" değeri mükemmel güç anlamına, "0" değeri ise gücün olmadığı anlamına gelmektedir. Cohen, araştırmacılara sağlıklı sonuçlar elde edebilmeleri için 0.80 seviyesindeki güç ile çalışmalarını tavsiye etmiştir. Cohen'e göre bu seviyedeki bir güç, araştırmacıya H_0 hipotezinin kabul edilip edilmemesi konusunda doğru karar verebilme yeterliliği sağlayacaktır. Eğer araştırmanın gücü %80 ise, o zaman araştırmacının H_0 hipotezini reddetmek için %80 oranında şansı vardır anlamına gelmektedir (DiLullo, 1997).

Teorik olarak istatistiksel testin gücü, $1-\beta$ şeklindeki matematiksel tanımın ötesindedir. Güç, araştırma altındaki anakitlede bulmak istenilen ilişkilerin veya farklılıkların derecesi ya da sağlanacak sonuçların daha sonra yapılması olası çalışmalarda kullanılabilmesi ihtimalidir. Bu yüzden güç analizi, araştırmacıya yanlış olan bir sıfır hipotezinin reddedilmesine olanak sağlayan gerçek farklılıkların ya da ilişkilerin belirlenmesi yeterliliğini içermektedir. Cohen'e (1988) göre güç analizinin anakitle üzerinde bir etki belirlenmesine izin veren istatistiksel testlerin yanında bir faydası da yeterli gücün araştırmacıya H_0 hipotezini kanıtlama fırsatı vermesidir.

İstatistiksel güç, II. Tip hata ile ters ilişkiye sahiptir. Gücün artması, II. Tip hatanın yapılma olasılığını azaltacağı için yeterli güç ile çalışılarak II. Tip hata kontrol altına alınabilir. Alfa'nın 0.05 olarak seçilmesinden başka, yeterli gücü sağlamak için nelerin gerekli olduğu konusunda bir standart yoktur. Güç seviyesi olarak önerilen seviyeler kesinlikle %50 den aşağıda olmamalı ve olabildiğince %95'e yakın olmalıdır. %70 ile %80 arasındaki güç seviyesi tatmin edici olarak nitelendirilmektedir. Bu konuda Cohen, olması gereken güç seviyesinin %80 olduğunu belirtmiştir (Olejnik, 1984).

İstatistiksel Güç Analizi

İlk sistematik güç analizi Jacop Cohen tarafından 1962 yılında 70 adet makale incelenerek gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile Cohen, araştırmacılara güç analizi ile ilgili tekniklerden bahsederek bu konudaki farkındalığı artırmaya çalışmıştır (Clark, 1996).

Güç analizi, dört değerin belirlenmesini veya bilinmesini gerektirmektedir. Bu değerler örneklem büyüklüğü, alfa, etki büyüklüğü ve güçtür (Mazen vd., 1987). İstatistiksel güç, alfa, örneklem büyüklüğü ve etki büyüklüğü ile Cohen dört olası güç analizi tipi açıklamıştır (burada bir parametre, diğer üçünün bir fonksiyonu olarak belirlenmektedir):

- a. **Güç**; alfa, etki büyüklüğü ve örneklem büyüklüğünün bir fonksiyonudur. Bu analiz tipi günümüz çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan güç analizidir.
- b. **Örneklem büyüklüğü**; alfa, etki büyüklüğü ve gücün bir fonksiyonudur. Bu analiz tipi, çalışma öncesinde gerekli olan örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılmaktadır.
- c. **Etki Büyüklüğü**; alfa, güç ve örneklem büyüklüğünün bir fonksiyonudur. Bu analiz tipi yazındaki çalışmaların karşılaştırılması için kullanılmaktadır.
- d. **Alfa**; güç, örneklem büyüklüğü ve etki büyüklüğünün bir fonksiyonudur. Bu analiz tipi, araştırma gelenekleri yüzünden çok yaygın olmayan bir güç analizi çeşididir. Çünkü araştırmacılar geleneksel olarak alfayı 0.10, 0.05 ve 0.01 değerlerinden biri olarak seçerler. Bu değerler neredeyse bir standart haline gelmiştir. Araştırmacılar genellikle bilinmeyen değerlerdeki alfa seviyelerini kullanmaktansa II. Tip hata yapmayı göze almaktadırlar.

Cohen, birinci ve ikinci analizlerin en yaygın kullanılan tipler olduğunu belirtmiştir. Analiz 1, tamamlanan bir araştırmanın gücünü belirlemek için (Post-Hoc Power Analysis) alfa, örneklem büyüklüğü ve etki büyüklüğü kullanılarak uygulanır. Analiz 2 ise çalışma öncesinde gerekli örneklem büyüklüğünü belirlemek için (Priori Power Analysis) uygulanır (Cohen, 1988).

Güç analizinin öneminin anlaşılabilmesi için aşağıdaki örnek son derece uygun olacaktır.

“Bir gökbilimci, uzak galaksiler üzerinde çalışmak için teleskop almayı planlamıştır. Bu tasarımdaki en kritik faktör teleskopun büyütme gücünün ne olacağıdır. Yeterli büyütme gücü olmayan bir teleskop ile çalışmak galaksinin anlaşılabilir bir bulanıklık ile görünmesine neden olacaktır. Sağlıklı bir gözlem yapabilmek için ne kadar büyütme gücüne sahip bir teleskopa ihtiyacı olduğunu belirlemek yerine bu gökbilimci, elindeki mevcut kaynağın yettiği kadar büyütme gücüne sahip bir teleskop almak istemiştir. Bu noktada gökbilimci ne kadar büyütme gücüne sahip bir teleskop ile çalışması gerektiğini bilmemekte fakat tek bildiği elindeki mevcut bütçedir. Bu nedenle gökbilimci sahip olduğu bütçenin tamamını kullanarak imkân dâhilinde en iyi teleskopu sipariş edecektir” (Ellis, 2010).

Sosyal bilimler alanındaki bu gökbilimciye benzer tavır sergileyen araştırmacı, sahip olduğu bütçeyi temel alarak örneklem büyüklüğüne karar veren kişidir. Bu araştırmacıya “örneklem sayın ne kadar olmalı?” tarzında bir soru sorulduğunda “bütçem dâhilinde elde edebileceğim en fazlası” şeklinde bir cevap gelecektir.

Kaynak kısıtları araştırma hayatının bir gerçeğidir. Eğer kısıtlı imkânlara sahip bir araştırma yapılmak isteniyorsa esas olan araştırma altında ortaya çıkarılmak istenen etkiyi belirlemek için gerekli gücün ne olacağı sorusuna cevap bulmaktır. Hipotezleri sağlıklı bir şekilde test etmek için ne kadar örneklem büyüklüğüne ihtiyaç var? Araştırma altında ortaya çıkarılmak istenin etkinin anakitle üzerinde var olduğu biliniyorsa, bu durumda etkiyi ortaya çıkarabilmek için araştırma yeterli şansa sahip mi? Bu şans nasıl artırılabilir? Eğer örneklem büyüklüğü sınırlı ise (ki bu çoğu durumda karşılaşılabilecek bir durumdur) istatistiksel testleri gerçekleştirebilmek için yeterli güç var mı? İşte istatistiksel güç analizi bu tür sorulara cevap sağlamaktadır.

İstatistiksel Gücü Doğrudan Etkileyen Faktörler

Bir araştırmanın istatistiksel gücünü doğrudan etkileyen faktörler;

- Anlamlılık seviyesi
- Etki büyüklüğü
- Örneklem büyüklüğüdür.

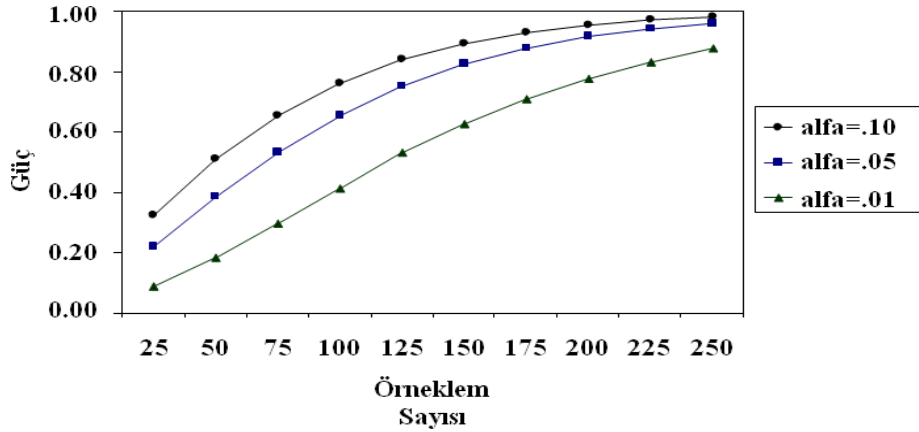
Diğer parametreler sabit olarak düşünüldüğünde bu üç parametrenin artması istatistiksel gücü artıracaktır. Bahsi geçen her bir parametre ile güç arasında doğru orantılı bir ilişki vardır (Mazen vd., 1987; O’Keefe, 2007). İstatistiksel gücü doğrudan etkileyen faktörlerin yanında dolaylı olarak etkileyen,

- Hipotezin tek yönlü mü yoksa iki yönlü mü olduğu,
- Kullanılan istatistiksel test,
- Örnekleme hatasının düşük olması,
- Ölçüm hatası,
- Varyans analizinde kullanılan grup sayısı,
- Çoklu regresyon analizinde kullanılan bağımsız değişken sayısı (predictors); daha fazla grup ve daha fazla bağımsız değişken sayısı daha az güç demektir,
- Örneklem sayılarının deney ve kontrol grubu olarak eşit sayıda bölünmesi gibi faktörler de mevcuttur (Clark, 1996).

Anlamlılık Seviyesi (α)

Gücü etkileyen parametrelerden birincisi anlamlılık seviyesidir. Anlamlılık seviyesi, araştırmacı tarafından veriler toplanmadan önce belirlenmektedir. Alfa (α), doğru bir H_0 hipotezinin reddedilmesi ihtimalidir yani I. Tip hatadır. Başka bir deyişle daha küçük bir α , daha az olasılık ile H_0 hipotezinin hatalı bir şekilde reddedileceği anlamına gelir. Buna karşılık, diğer parametreler sabit iken daha küçük bir anlamlılık seviyesi, daha az güç demektir. Başka bir deyişle, I. Tip Hata yapma olasılığı konusunda daha rahat olan bir araştırmacı daha yüksek seviyede bir güç elde edecektir (Ellis, 2010).

İlk bakışta burada gücü artırmak için sadece anlamlılık seviyesinin ve örneklem büyüklüğünün artırılması gerektiği anlamı çıkarılabilir. Fakat alfa, genellikle ya 0.01 olarak ya da 0.05 olarak kurulmaktadır ve genellikle 0.05 seviyesinden daha yukarı seviyelerde kurulmaz. İstatistiksel güç ile anlamlılık seviyesi arasındaki ilişki Şekil 1 üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 1. Anlamlılık Seviyesinin İstatistiksel Güç Üzerindeki Etkisi
(Kaynak: Rossi, 2012)

Etki Büyüklüğü

Gücü etkileyen öncelikli parametrelerden ikincisi etki büyüklüğüdür. Etki büyüklüğü genel anlamda, incelenen olgunun, incelenen anakitle üzerinde mevcut olma derecesidir (Cohen, 1988). Etki büyüklüğü için Sawyer ve Ball ise “o, iki veya daha fazla değişken arasındaki bir ölçümü, bir gücü veya bir ilişkiyi açıklar” demiştir (Sawyer ve Ball, 1981). Aberson (2010) ise etki büyüklüğü için “anlamlılık testleri sadece etkinin olup olmadığı sorunun cevabını verir. Etki büyüklüğü ise bu etkinin ne derecede olduğunu anlatır” demiştir.

Gücü tahmin etmek veya belirli bir güç seviyesini yakalamak amacıyla örneklem büyüklüğünü belirlemek için öncelikle yapılması gereken işlerden birisi anakitle üzerindeki etki büyüklüğünü tahmin etmektir. Bu tahmin, bir araştırmacının planlama aşamasında yapması gereken en önemli ve en zor işlerden biridir. Belirlenen bir etki büyüklüğü ile güç analizine başlamak için büyük bir engel ortadan kaldırılmış olur (Mazen vd., 1987; Thomas ve Juanes, 1996; Borkowski vd., 2001; Lewis, 2006; Rose ve Bowen, 2009; Correll vd., 2020). Etki büyüklüğü, özellikle herhangi iki çalışmanın sonuçlarının karşılaştırılmasın aşamasında önemlidir (Thalheimer ve Cook, 2002).

Araştırmacıların öncelikli amacı gerçek dünyada var olan ilişkileri veya ilişkilerin gücünü veya farklılıkları tahmin etmek, bunların etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bahsi geçen etki bir tedavi, bir deneme, bir karar, bir strateji, bir yenilik, bir icat, bir operasyon dolayısıyla her şey

olabilmektedir. Bu araştırmanın türüne bağlıdır. Küçük etkileri ortaya çıkarmak daha zordur ve daha fazla örneklem gerektirmektedir (Rotenberry ve Patterns, 1985).

Etki büyüklüğüne hayatın her alanında rastlanılabilir. Örneğin bir kilo kontrol tedavi yöntemi kişilere bir ay içinde 10 kilo zayıflama garantisi verdiğinde bu, uygulanacak tedavi yönteminin etki büyüklüğüdür. İlaveten, “servis sağlayıcınızı değiştirin ve %20 tasarruf sağlayın, botoks ile 10 yıl gençleşin” gibi ifadeler etki büyüklüğünün bir sonucu olarak ifade edilmektedir (Ellis, 2010).

Etki büyüklüğü anakitle üzerinde elde edilen bir değerdir ve sadece örneklem üzerinden tahmin edilebilir (Abraham ve Russell, 2008). Eğer, yapılan bir araştırmada anakitle üzerinde bir etki varsa, o zaman bu etki büyüklüğü H_0 hipotezi ile H_1 hipotezi arasındaki farkları açıklamaya yardımcı olur. Etki büyüklüğünün anlamı, araştırmanın içeriğine bağlıdır. Yapılan bir araştırmada gruplar arasında farklılık yok ise veya örneklemde elde edilen istatistikler ile anakitle parametreleri arasında anlamlı bir ilişki yok ise o zaman etki büyüklüğünün değeri sıfırdır. Eğer bazı istatistiksel anlamlılıklar elde edildiyse, o zaman anakitle üzerinde bir etki vardır ve etki büyüklüğünün değeri sıfırdan farklıdır. Bir verimlilik araştırmasında, etki büyüklüğü kavramsal olarak anakitle ortalamaları arasındaki farklılıklar olarak ifade edilebilir. Eğer birinci grup, ikinci gruptan daha fazla puan aldıysa, araştırma ile ilgilenen kişilerin aradaki bu farkın anlamlı mı yoksa tesadüfen mi olduğunu bilmeye ihtiyaçları vardır (Chase ve Chase, 1976; McKean, 1990).

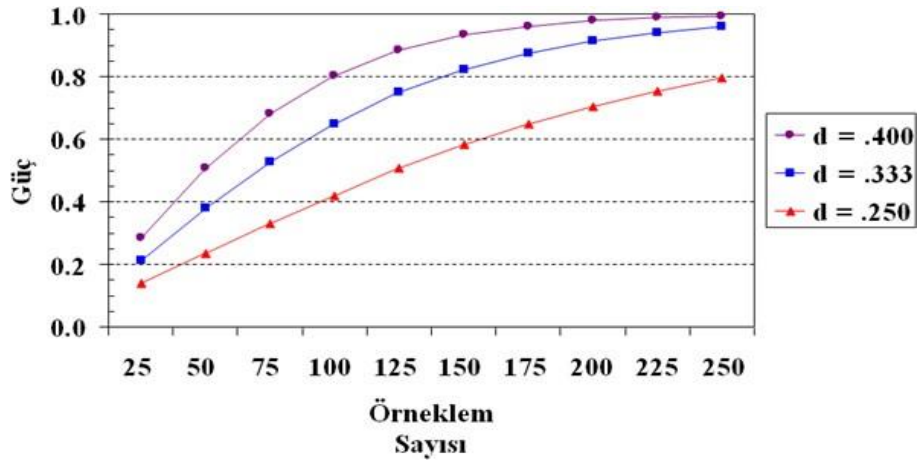
Bir etki, iki grup üzerinde uygulanan bir tedavinin sonucu olabilir veya iki ilgili değişken arasındaki ilişkinin derecesi olabilir. Etki büyüklüğünün tahmin edilmesi elde edilen sonuçların doğru yorumlanması açısından gereklidir. APA tarafından yayımlanan bir araştırmada etki büyüklüğünün rapor edilmesi konusundaki başarısızlığın editörler tarafından en çok gözlemlenen yedi kusurdan biri olduğunu belirtilmiştir (APA, 2001).

Etki büyüklüğünü belirlemenin en etkili yolu tüm anakitle üyelerini incelemektir. Fakat bu durum genellikle mümkün olmayacağı için etki büyüklüğünün tahmin edilmesi gerekmektedir. Yapılacak olan tahminin netliği kullanılan yöntemlere ve seçilen örneklem anakitleyi iyi bir şekilde temsil etmesine bağlıdır. Tam bu noktada iki soru sorulması gerekmektedir. Birincisi, ne kadar büyüklükte bir etkinin var olduğu, ikincisi ise tahmin edilen etkinin ne kadar doğru olduğu sorusudur. Sokaktaki insan için birinci sorunun cevabı daha önemli iken, araştırmacı ve öğrenciler için ikinci sorunun cevabı daha önemlidir. Bu noktada bir örnek vermek daha açıklayıcı olacaktır.

Bir araştırmacı, Alzheimer hastası olan 12 hastayı eşit iki gruba ayırarak, deney grubuna uygulayacağı bir tedavinin hastaların IQ seviyelerine olan etkisini incelemek istemektedir. Yapılan uygulamalar sonucunda deney grubundaki hastaların IQ seviyelerinde, başlangıç seviyelerine oranla ortalama 13 puanlık bir artış meydana gelmiştir. Bu artış, tedavinin işe yaradığının bir göstergesidir. Fakat uygulanan istatistiksel testlerin sonucu ($t = 1.61$ ve $p = 0.14$, $\alpha = 0.05$) istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı olmayan bu sonuç tedavinin işe yaramadığını değil, şansa bağlı olarak nitelendirilemeyecek kadar büyük bir etki göstermediği anlamına gelmektedir. Daha büyük bir örneklem ile istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Bu nedenle araştırmanın tekrar edilmesi gerekmektedir. Buradaki sonuç, pratik olarak anlamlı fakat istatistiksel olarak anlamsızdır. Pratik anlamlılık sonucuna etki büyüklüğüne bakılarak karar verilirken, istatistiksel olarak anlamlılığa ise tahminin netliğine bakılarak karar verilmektedir.

Herhangi bir sonucun istatistiksel olarak anlamlılığı hem etki büyüklüğünden hem de kullanılan örneklem büyüklüğünden etkilenmektedir. Nispeten daha küçük bir örneklem, gerçekleştirilen bir çalışmada daha az olasılıkla elde edilecek sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olacağı anlamına gelmektedir. Bu durum, istatistiksel anlamlılık testinden pratik anlamlılığa dair bir sonuç çıkarılamayacağını göstermektedir (Ellis, 2010).

Etki büyüklüğü çeşitli kaynaklarda, doğru olan bir alternatif hipotezin anakitle üzerindeki boyutu ve araştırmacıya, araştırma sonucunda bulunduğu sonuçların ne kadar önemli olduğunu anlatan bir kavram olarak da tanımlanmıştır. Bu gösterge ya da belirti bir sayısal değer ile açıklanabilmektedir. Eğer sıfır hipotezi doğru ise, o zaman etki büyüklüğünün değeri "0" dır. Yani araştırılan anakitle üzerinde herhangi bir etki yoktur. Aksine, eğer sıfır hipotezi yanlışsa, o zaman etki büyüklüğünün değeri sıfırdan farklıdır ve anakitle üzerinde bir etki vardır ve bu etki sıfır hipotezinin ne derece yanlış olduğunu gösteren belirli bir değerdir. Etki büyüklüğünün değeri ne kadar büyük ise sıfır hipotezi de o derece yanlıştır ve araştırılmak istenen olay, olgu vs. araştırma yapılan anakitle üzerinde o derecede vardır. Ayrıca aşağıdaki Şekil 2 üzerinde gösterildiği gibi, etki büyüklüğünün değeri arttıkça, anlamlılık seviyesi ve örneklem büyüklüğü sabit tutulduğunda, istatistiksel güç artmaktadır. İlaveten, daha büyük bir etki daha küçük bir örneklem gerektirmektedir (DiLullo, 1997).

Şekil 2. Etki Büyüklüğünün İstatistiksel Güç Üzerindeki Etkisi
(Kaynak: Rossi, 2012)

Cohen (1988), etki büyüklüğünün ne kadar olması gerektiğine karar verme konusunun araştırmacılar için karar vermesi en zor konulardan biri olmasına rağmen aynı zamanda en az dikkate alınan konulardan da birisi olduğunu vurgulamıştır.

Etki büyüklüğünün tahmini konusunda bir araştırmacı, çalışması hakkındaki bilgisini mümkün olduğunca çalışma öncesinde kullanmalıdır. Buna karşılık, en azından sosyal bilimlerde alanındaki araştırmalarda aşağıdaki nedenlerden ötürü yetersiz bilgiye sahip olunması nedeniyle etki büyüklüğünün doğru bir şekilde tahmin edilmesi zordur. Bu nedenler:

- Sosyal bilimlerde alanındaki teorilerin nadiren etki büyüklüğünün tahmini konusunda ipuçları vermesi,
- Güç analizi için gerekli olan bilginin genellikle yürütülen araştırmada yetersiz olmasıdır.

Bu eksikliklerden kaynaklanan zorluğu giderebilmek için Sawyer ve Ball (1981), araştırmacılara doğru bir etki büyüklüğü tahmini yapabilmek için çalışma öncesinde anakitleden elde edilecek bir altküme üzerinde bir ön çalışma yapılarak etki büyüklüğünün tahmin edilmesini önermişlerdir.

İkinci olarak, eğer ön çalışma kısmında araştırmacı etki büyüklüğünün tahmini konusunda yeterli bir bilgiye sahip olamıyorsa, bu durumda Cohen'in etki büyüklüğü hakkında yapmış olduğu geleneksel bir sınıflandırma olan küçük, orta ve büyük seviyelerden birisini seçebilir (Gignac ve Szodorai, 2016). Fakat etki büyüklüğü, kullanılan istatistiksel teste göre değişiklik göstermektedir. Tablo 1'de, Cohen (1988)'in sunmuş olduğu küçük, orta ve büyük seviyelerdeki etki büyüklükleri çeşitli istatistiksel testler için gösterilmektedir.

Tablo 1. Cohen'in Etki Büyüklüğü Sınıflandırmaları

Test	İlgili Etki Büyüklüğü	Etki Büyüklüğü Sınıfları		
		Küçük	Orta	Büyük
Bağımsız Ort. Karşılaştırılması	$d, \Delta, \text{Hedges' } g$.20	.50	.80
Korelasyonların Karşılaştırılması	q	.10	.30	.50
Oranlar Arasında Fark	Cohen's g	.05	.15	.25
Korelasyon	r	.10	.30	.50
	r^2	.01	.09	.25
Çapraz Tablolar	w, ϕ, V, C	.10	.30	.50
ANOVA	f	.10	.25	.40
	η^2	.01	.06	.14
Çoklu Regresyon	R^2	.02	.13	.26
	f^2	.02	.15	.35

Etkinin Yorumlanması

Sosyal bilimler alanındaki araştırmacılar için anlamlılık testi sonuçlarına göre yorum yapmak nadir görülen bir durum değildir. Kimi araştırmacılar yüksek seviyede anlamlı çıkan sonuçlarını, orta seviyede anlamlı olan sonuçlara göre daha önemli olarak nitelendirebilirler. Kimi araştırmacılar ise anlamlı olmayan bir sonuca ulaştıkları anda çalışmalarını herhangi bir etkinin olmadığını belirterek sonuçlandırabilirler. Her iki durumda da yanlış yorum yapılma ihtimali oldukça fazladır. Etki büyüklüğünün yorumu, anlamlılık testinden ayrı olmalıdır. Her ikisi de birbiri ile ilişkili olmasına rağmen, istatistiksel anlamlılık örneklem büyüklüğünden etkilenmektedir. Daha büyük örneklem ile daha yüksek ihtimalle anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Fakat $p = 0.01$ değeri, $p = 0.05$ değerinden daha önemli olmak zorunda değildir. Fakat nispeten daha büyük etkilerin, küçük etkilerden daha önemli olduğu söylenebilir. Örneğin Cohen's $d = 1$ değeri, $d = 0.2$ değerinden daha önemlidir.

Bir çalışma sonucunun pratik olarak değerlendirilebilmesi için etki büyüklüğünün değerini bilmek yetmez. Aynı zamanda anlam çıkarabilmek için onu yorumlamak gerekir. Peki, anlam çıkarabilmek için ne kadar etki elde etmek gerekir? Etkiler, belirli referans alınan ölçeklere göre yorumlanmadıkça bir anlam ifade etmezler. Örneğin, bir öğrencinin herhangi bir sınavdan 140 puan aldığına kulak misafiri olan bir kişi, bu puanın IQ test puanı mı yoksa GMAT (Graduate Management Admission Test) puanı mı olduğunu bilmeden bunu yanlış yorumlaması kaçınılmazdır. Eğer bu puan IQ puanı ise oldukça iyi bir seviyedir, GMAT puanı

ise bu o kişinin yurt dışında iyi bir üniversitede yüksek lisans yapması için yeterli bir puan değildir (Ellis, 2010).

Etki büyüklüğü ile p değeri arasındaki yorum farkının öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir örnek aşağıda verilmiştir:

Tablo 2. Etki Büyüklüğü ve p Değeri Arasındaki Yorum Farkının Anlaşılması için Bir Örnek

	<i>N</i>	Mean	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	Cohen's <i>d</i>
Çalışma 1						
A Grubu	15	25	9	1.52	>.05	0.56
B Grubu	15	20	9			
Çalışma 2						
A Grubu	30	25	9	2.15	<.05	0.56
B Grubu	30	20	9			

A ve B grubuna dâhil edilen kişilerin, bilim kurgu filmleri alanındaki bilgileri ölçülmeye çalışılmış ve yapılan t-testi sonuçları yukarıda verilmiştir (alfa = 0.05). Tablodan görüldüğü gibi ortalama puanlar ve standart sapmalar her iki çalışmada da aynıdır. Fakat birinci çalışma $p>0.05$ olduğu için istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu sonuç, birinci çalışmayı gerçekleştiren araştırmacıyı her iki grup arasında bilim kurgu alanında sahip olunan bilgi açısından dikkate değer bir farklılık olmadığı sonucuna itecektir. Buna karşılık ikinci çalışmanın sonucu $p<0.05$ çıktığı için istatistiksel olarak anlamlıdır ve iki grup arasındaki 5 puanlık fark dikkate almaya değerdir. Bu durumda sorulması gereken soru şudur: Nasıl oluyor da her iki çalışmada aynı etki büyüklüğü ($d = 0.56$) elde edilmişken bu şekilde bir farklılık meydana geliyor?

Bu sorunun cevabı anlamlılık testinin sonuçlarının yanlış yorumlanmasıdır. 1. çalışmayı gerçekleştiren araştırmacı etki büyüklüğünü dikkate almamış, sadece p değerine odaklanmıştır. Anlamlı olmayan bir sonucun yanlış yorumlanması nedeniyle anlamlı bir etkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Herhangi bir etki olmayabilir veya etki belirleyebilmek için çalışma, o etkiyi ortaya çıkaracak olan yeterli güç ile tasarlanmamış olabilir. Bu durumda yapılan 2. çalışma, 1. çalışmanın etki belirleyebilmek için yeterli güçten yoksun olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun da muhtemel nedeni örneklem büyüklüğünün yetersiz olmasıdır. G-Power 3.1.3 programı ile her iki çalışmanın güç seviyeleri hesaplanmış ve 1. çalışmanın istatistiksel gücünün %44, 2. çalışmanın istatistiksel gücünün ise %69 olduğu görülmüştür (Ellis, 2010). Sosyal bilimler alanında araştırmacılar kendilerini kesinlikle p değeri ile sınırlamamalı, daha da öteye bakmalıdırlar.

Örneklem Büyüklüğü

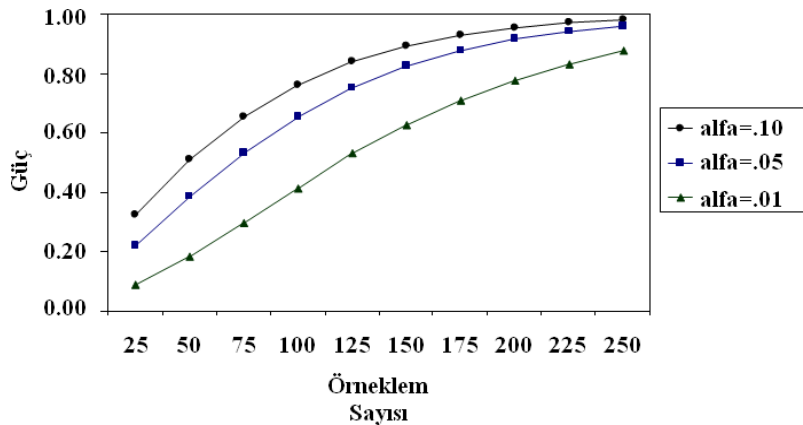
Örneklem büyüklüğü, gücü doğrudan etkileyen bir diğer parametredir. Örneklem büyüklüğü, çalışma için kullanılan denek sayısıdır. Örneklem büyüklüğü, bir istatistiksel testin gücünü etkileyen öncelikli parametredir. DiLullo'nun (1997) aktardığına göre araştırmacıların maliyet ve ulaşılabilirlik, araştırmanın tasarım aşamasındaki kısıtlar ve yeterli istatistiksel güç açısından uygun bir örneklem büyüklüğünü belirlemeleri gerekmektedir.

Araştırmanın tasarım aşamasındaki önemli konulardan birisi de belirlenen güç seviyesini elde edebilmek için gerekli örneklem büyüklüğünün ne olması gerektiğinin bilinmesidir (MacCallum vd., 1996). Araştırılan konu ile ilgili gözlem sayısı arttıkça örneklemden elde edilen verilerin güvenilirliği de artacaktır. Artan bu güvenilirliğin bir sonucu olarak araştırmacı yüksek olasılıkla yanlış olan sıfır hipotezini doğru bir şekilde reddedebilir. Bu

durumda örneklem büyüklüğünün artması gücü olumlu yönde etkilemektedir. İdeal olarak bir araştırmacı alfa, etki büyüklüğü ve arzuladığı güç seviyesini kullanarak çalışması için gerekli en uygun örneklem büyüklüğüne ulaşabilir (Cashen ve Geiger, 2004). Araştırmalarda anlamlı sonuçlar elde etme olasılığı büyük örneklem sayıları ile birlikte artarken, bu olasılık daha küçük örneklem sayıları ile birlikte azalır. Çünkü daha büyük örneklem, hedef anaktile parametreleri hakkında daha net tahminler yapılmasını sağlar (Balkin ve Sheperis, 2011).

Örneklem büyüklüğü artarsa standart hata azalacağı için güç artmaktadır. Küçük sayıdaki örneklem ile gerçekleştirilen araştırmalarda, etki büyüklüğü gerçekte büyük olmasına rağmen araştırmacı sıfır hipotezini reddetme konusunda başarısız olabilir ve mevcut olan önemli farklılıkları belirleyemeyebilir. Aksine, örneklem büyüklüğü olması gerekenden çok fazla olan çalışmalarda gerçekte anlamsız olan etkiler örneklem büyüklüğünün çok fazla olması nedeniyle yanlış bir şekilde anlamlı olarak bulunabilir. O nedenle mümkün olduğu müddetçe optimum örneklem büyüklüğü ile çalışılmalıdır (Sacco, 1982; Mazen vd., 1987; Coblick, 1998; Jones ve Sommerlund, 2007; Balkin ve Sheperis, 2011).

Anlamlılık seviyesi kurulduğunda ve etki büyüklüğüne bir teori veya yapılan bir ön çalışma ile karar verildiğinde, örneklem büyüklüğü istatistiksel çalışmanın uygulama aşamasından önce belirli bir güç elde etmek için kullanılır. Diğer parametreler sabit iken örneklem büyüklüğü ile güç arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Bu durum Şekil 3'te gösterilmiştir (DiLullo, 1997).

Şekil 3. İstatistiksel Güç ve Örneklem Sayısı Arasındaki İlişkinin Çift Yönlü ve Farklı Alfa Seviyelerinde Gösterilmesi
(Kaynak: Rossi, 2012)

Aslında burada sorulması gereken soru hipotezin doğru bir şekilde test edilmesi için ne kadar örnekleme ihtiyaç olduğudur. Bu sorunun cevabı, güç analizini kullanmadan, genellikle mantıklı olmayan esaslara dayanmaktadır (Ellis, 2010). Örneklem büyüklüğünü ayarlamak, araştırmacılar tarafından gücü ayarlamaktan daha kolay bir iş olarak görülmektedir. Örneğin, genellikle örneklem büyüklüğü geçmişte yapılmış olan çalışmalara, araştırma geleneklerine, araştırmacının mevcut mali gücüne, deneyimlere, araştırma konusu üzerinde derin bilgisi olan uzmanlar ile yapılan müzakerelere ve verilerin mevcudiyetine göre seçilmektedir.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde araştırmacılar böyle basit yöntemleri kullanarak genellikle gereğinden çok daha fazla örneklem ile çalışırlar ki bu da daha fazla zaman ve mali açıdan külfet demektir. Ya da olması gerekenden daha az bir örneklem ile çalışırlar ki bu da düşük güce neden olmaktadır. Bu gibi durumlardan kaçınmak için araştırmacılar, arzu

ettikleri gücü, anlamlılık seviyesini ve etki büyüklüğünü kullanarak araştırmanın tasarım aşamasında örneklem büyüklüğünü belirlemelidirler (McKean, 1990; DiLullo, 1997).

Sosyal bilimler alanındaki araştırmacılar, araştırmaları için gerekli olan örneklem büyüklüğüne karar verme konusunda net bir bilgiye sahip değillerdir. Genellikle örneklem büyüklüğü konusunda “ulaşabildiğin kadar örnekleme kullan” yöntemi kullanılmaktadır. Ancak bu yöntem çoğu zaman işe yaramamaktadır. Bazen ulaşılan örneklem büyüklüğü sıfır hipotezini reddetmek için yeterli olmayabilir. Bazen de normalde ulaşılan örneklem büyüklüğünden çok daha az sayıdaki örneklem ile araştırma tamamlanabilmekte ve harcanan emek ve para açısından savurganlık durumun söz konusu olmaktadır (Olejnik, 1984).

Güç konusu, örneklem büyüklüğüne karar verme aşamasında dolaylı olarak dikkate alınmaktadır. Araştırmacılar genellikle örneklem büyüklüğüne karar verme aşamasında etkin bir yöntem olan güç analizi yerine geçmişteki tecrübelerle, verilerin ulaşılabilirliğine veya ulaşabildiğin kadar örneklem metoduyla çok da verimli olmayan yöntemler kullanılmaktadır. Bu şekilde güç analizi üzerine inşa edilmeyen araştırmalar maliyet ve zaman açısından etkin değildir. Bir güç analizi, araştırmacıya yeterli sayıda örneklem ile çalışmayı ve anakitle üzerindeki eğer varsa gerçek etkiyi belirleme şansı vermektedir (Coblick, 1998). Çalışmalarda uygulanacak istatistiksel test çeşitlerine göre kullanılması gereken örneklem büyüklüğüne (Cohen’in tabloları aracılığı ile veya G-Power programı ile) kolaylıkla karar verilebilmektedir. Bu sayede araştırmacılar hem var olduğunu düşündükleri etkiyi ortaya çıkarabilmek için yeterli istatistiksel güce sahip olacaklar hem de olması gereken büyüklükte örneklem ile çalışarak zaman, maliyet ve çaba anlamında oldukça büyük tasarruflarda bulunmuş olacaklardır.

İstatistiksel Güç Analizi Çeşitleri

İstatistiksel güç analizleri genellikle teorik (*prospective power analysis*) ve deneysel (*retrospective power analysis*) olmak üzere iki çeşittir. Bazı kaynaklarda karşılaştırmalı (compromise) güç analizinden de bahsedilmektedir. Prospective güç analizinde istatistiksel güç, ilgili hipotezleri değerlendirmek için yapılacak anlamlılık testlerinden önce hesaplanırken retrospective güç analizinde ise anlamlılık testlerinden sonra hesaplanmaktadır (Cafri vd., 2009).

Teorik Güç Analizi (Priori Power Analysis)

Birçok kişi tarafından teorik güç analizi ideal güç analizi tipi olarak kabul edilmektedir. Bir teorik güç analizinde araştırmacı önce etki büyüklüğünü, alfa seviyesini ve arzu ettiği güç seviyesini belirler. Belirlenen bu kavramlar ışığında gerekli en uygun örneklem büyüklüğüne ulaşmak mümkündür (Erdfelder vd., 1996).

Güç analizleri genellikle çalışmanın tasarım aşamasında işe yaramaktadır (Flynn vd., 2017). Teorik güç analizi, temel olan etki büyüklüğü, örneklem büyüklüğü, güç ve alfa seviyesi gibi parametrelerden örneklem büyüklüğüne karar vermek için kullanılır. Eğer beklenen etki büyüklüğü gerçek etkiden büyük ise veya yapılan ölçümler güvenilir değil ise araştırmacının yeterli güce ulaşmak için hesapladığı örneklemden daha fazlasına ihtiyacı olacaktır. Teorik güç analizi aynı zamanda planlanan bir çalışma için II. Tip hata yapma olasılığının belirlenmesi için kullanılmaktadır. Bu işlem sayesinde yeterli güç sağlamayan çalışmalar, araştırmanın başında terk edilebilmekte ve yeni bir tasarım yapılabilmektedir (Lewis, 2006).

Deneysel Güç Analizi (Post-Hoc Power Analysis)

Güç analizleri genellikle araştırmaların tasarım aşamalarında faydalıdır. Fakat bazen özellikle

istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilemeyen araştırmalarda, çalışma tamamlandıktan sonra bir g analizini gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Araştırma öncesinde yapılacak bir etki büyüklüğü tahminine dayanan teorik g analizinden farklı olarak deneysel g analizini, araştırma sonucunda gözlemlenen etkiye ve gözlemlenen istatistiksel gce dayanmaktadır. Bu tür bir g analizini yapmanın avantajı, elde edilecek anlamlı olmayan sonuçların dikkate değer olmaları ihtimalinin bulunmasıdır. nk anlamlı olmayan sonuçlar yetersiz gten veya yetersiz örneklem büyüklüğünden kaynaklanabilmektedir. Var olan küçük bir etkiyi belirleyememe nedeniyle anlamsız olarak sonuçlandırılan bir çalışma, yeterli örneklem büyüklüğü kullanarak anlamlı olarak bulunabilir (Balkin ve Sheperis: 2011).

Bir çalışmada, istatistiksel olarak anlamlı olmayan sonuçlar elde edildiğinde araştırmacı çalışmasını yeterli bir istatistiksel güç seviyesinde kurup kurmadığından şüphe etmeli ve “aradığım etkiyi bulmak için çalışmam yeterli istatistiksel gce sahip mi? Acaba ne kadar örneklem kullanmalıydım?” gibi soruları kendisine sormalıdır.

Anlamlı olmayan sonuçlar bir araştırmacı için sorundur ve teorik g analizini uygulanması her zaman sonuçların beklenildiği gibi geleceği garantisini vermez. Teorik g analizini doğru bir etki büyüklüğü tahminine dayanmaktadır. Eğer var olan gerçek etki, araştırmanın tasarım aşamasında tahmin edilenden düşük ise sahip olunan mevcut g seviyesinden daha fazlasına ihtiyaç olacaktır. Çalışma sonucunda elde edilecek etkiye göre deneysel g analizini yapmak, tahmin edilen g ile elde edilen güç arasında bir kıyaslama yapma olanağı sağlar. Eğer araştırmanın tasarım aşamasında tahmin edilen g düşük çıkarsa, araştırmacı çalışmasını şu şekilde sonuçlandırabilir: “Elde edilen sonuçlar anlamlı değil fakat bu, testlerin yeterince gce sahip olmamasından kaynaklanabilir. Dolayısıyla araştırmanın tekrarlanmaya ihtiyaı vardır.” Eğer elde edilen gcn yeterli seviyede olduğu kanısına varılırsa “sonuçlar kesinlikle negatiftir” denilebilir (Ellis, 2010).

G analizini, bazen anlamlı olmayan sonuçlar elde edildiğinde yapılmış olan testlerin gcn ölçmek için kullanılmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen g analizlerinin amacı yanlış olan bir sıfır hipotezinin yanlışlıkla da olsa doğru olarak açıklanmasını önlemektir. Deneysel g analizleri sadece istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar üretmeyen çalışmalara mahsustur. Ancak yine de bazı araştırmacılar, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara örneklem rastlantısı olarak ulaşılmış olabileceği ihtimaline vurgu yaparak, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilse bile özellikle küçük sayıdaki örneklem ile gerçekleştirilen çalışmalarda deneysel g analizinin uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir (Ertürk, 2005).

Yetersiz ve Aşırı Gcn Yol Açtığı Sorunlar

McKean’in (1990) aktardığına göre istatistiksel g konusunda yazında yapılan bazı incelemelerde, araştırmacıların g seviyelerini çok fazla şişirdikleri sonucuna varılmış, 2011 yılında yapılan farklı bir araştırmada ise hesaplanan gcn, gerçek gcn yaklaşık olarak iki katı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar yeterli gce ulaşamadıkları için elde ettikleri gcn şişirerek olması gereken makul seviyeye çekmişlerdir. Bu şekilde gerçekleştirilen bir çalışmadan elde edilecek sonuçların önemliliği ise tartışılacak bir konudur.

Yeterli istatistiksel g ile gerçekleştirilen çalışmalar araştırmacılara başarılı olmak için yeterli şansı sağlamaktadır. Düşük güç ile yapılan çalışmalarda şu örnek olaydaki gibi bir sorun vardır:

Ton balığı avlamak için kullanılan ağ ile küçük balıkları avlamaya çalışan bir kişi, yanlış tercih yaptığı için muhtemelen hiç balık tutamayacaktır. Fakat bu kişi başarısız olduktan sonra “bu

gölde hiç balık yok şeklinde işini sonlandırırorsa hata yapmış olur. Çünkü ton balığı yakalamak için kullanılan ağın içinden gölde varsa eğer küçük balıklar kayıp gidecektir. İşte yetersiz güç ile gerçekleştirilen çalışmalar da buna benzemektedir. Eğer bir çalışmadan olumsuz bir sonuç alındıysa bunun nedeni gerçekten bir ilişki veya farklılık olmaması değil yetersiz güç olabilir (Clark, 1996).

Düşük güçlü ve aşırı yüksek güçlü çalışmalar verimsizdir. Düşük güçlü çalışmalarda yeterli istatistiksel güç sağlanamadığı için sıfır hipotezini reddetmek için sarf edilen kaynaklar israf edilmiş olur. Bu şekilde anlamlı olmayan sonuçlar ortaya çıktığında çalışma yanlış bir şekilde "etki yoktur" şeklinde sonuçlandırılacaktır. Ayrıca düşük güçlü çalışmalar o alanda gelecekte yapılması planlanan araştırmaları da olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı şekilde aşırı güçlü çalışmalar da israfa ve yanlış yönlendirmelere neden olabilmektedir. Örneğin, 1000'den daha fazla gözlem içeren örnekleme sahip çalışmalar çok küçük etkileri bile ($r < 0.10$ ve $d < 0.20$ gibi) tespit etme şansına sahiptir. Binlerce veri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalar bu olasılığı artıracak ve normalde anlamsız olan bir etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmasına yol açacaktır. Elbette etki büyüklüğünü yorumlama konusunda bilgi sahibi olan araştırmacılar doğrudan "*p*" değerinden elde edilecek bir "istatistiksel anlamlılık" tuzağına düşmeyeceklerdir. Aşırı güçlü çalışmaların savurganlığı altındaki gerçek, çalışmalar için toplanması gereken veri miktarının ne olacağı konusunda bir bilgi sahibi olunmamasıdır. Çoğu zaman kullanılan mantık olan "daha fazla örneklem daha iyidir", kesinlikle yanlış olan bir mantıktır (Ellis, 2010).

Tener'in (2000) aktardığına göre Davlin vd. elektromiyografik nöroterapi konusunda gerçekleştirdikleri bir araştırmada rastgele seçilen 36 denek kullanılmış ve denekler 3 gruba ayrılmıştır. Oluşturulan bu gruplara araştırma altındaki incelemek istenen yöntemler ayrı ayrı uygulanmış ve uygulanan yöntemlerin etkilerinin net olarak görülebilmesi için 5 gün boyunca beklenmiştir. 5 günün sonunda Davlin, Holcomb ve Guadagnoli, uyguladıkları testlerden önce ve sonraki durumları karşılaştırdıklarında önemli bulgular elde etmişlerdir. Fakat tüm bunların yanında araştırmaya tabi tutulan 3 grup arasında anlamlı olmayan, önemsiz sonuçlar da elde etmişlerdir. Araştırmacılar bu durumu "gruplar arasında önemsiz sonuçlara ulaşılmasının nedeni örneklem büyüklüğünün olması gerekenden çok daha az olmasıydı. Daha olumlu sonuçlar elde edebilmek için mevcut örneklem büyüklüğünün 2 katı kadar sayıya ihtiyaçları vardı" şeklinde açıklamışlardır. Aslında Tener'e göre (2000) asıl sorun 3 deney grubu arasındaki doğru farklılıklar elde edebilmek için uygulanan çalışmanın istatistiksel güçten yoksun olmasıydı.

Düşük gücün getirdiği negatif sonuçların yanında aşırı yüksek gücün de getirdiği olumsuz sonuçlar vardır. Aşırı güç, gereğinden çok fazla örneklem büyüklüğü demektir ve bu da farazi bir etkinin belirlenmesi olasılığını artırır. Aşırı güç ile çalışmak anlamsız olan etkilerin ortaya çıkarılmasına neden olacaktır. Fakat az da olsa yüksek güç ile çalışmak gerekmektedir. Çünkü tahmin edilen etki büyüklüğünün, belirlenenden düşük olması durumunda güç seviyesi yeterli kalmayabilir. Bu nedenle biraz yüksek güç ile çalışmakta fayda vardır (%90 gibi) (Rossi 2012).

Medikal çalışmalar, β/α oranını değerlendirmek için oldukça uygundur. Birçok tıbbi test neredeyse hiç II. Tip hata yapılmayacak şekilde tasarlanır. Bu durum I. Tip hata yapma olasılığını artırır. Tıp alanındaki bu testleri tasarlayanlar, sağlıklı bir kişiye yapılan testler sonucunda "hastalık olduğuna dair bulgular tespit edildi, daha fazla test yapılması gerekir"

demenin, gerçekte hasta olan kişiye “her şey çok iyi durumda, herhangi bir sorununuz yok” demekten daha iyi olduğunu söylemektedirler (Ellis 2010).

Araştırmacılar bazen aralarında anlamlı bir fark olup olmadığını görmek adına grupları karşılaştırmakta ve eğer gruplar arasında bir farklılık varsa bunun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelemektedirler. Gözlemlenen bir farklılığın istatistiksel olarak anlamlılığını bir testin istatistiksel gücü etkilemektedir. İstatistiksel güç arttığında, çok küçük etkiler bile istatistiksel olarak anlamlı etiketini alabilmektedir. Bu durum ise normalde birbirine çok yakın olan grupların bile istatistiksel olarak farklı oldukları sonuçlarına yol açabilir. Bu durumda aşırı güç ile çalışmanın getirdiği olumsuz durumu daha iyi görebilmek adına aşağıdaki SPSS çıktısını incelemekte fayda vardır:

Tablo 3. Aşırı Güç Seviyesinin Neden Olduğu Olumsuz Duruma Bir Örnek

t	df	Sig. (2-tailed)	Mean difference
-2.296	999998	.022	.00

Son sütundaki veri, iki grup arasında bir fark olmadığını fakat bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu üçüncü sütunda ($p < 0,05$) göstermektedir. Hemen hemen iki özdeş grup arasındaki fark nasıl oluyor da istatistiksel olarak anlamlı çıkıyor? Burada son sütunda gösterilen fark aslında 0,00 değil 0,0046’dır. Fakat SPSS bu sayı çok küçük olduğu için bunu 0.00’a yuvarlamıştır. Birçok kişi bu 0,0046 gibi bir sayıyı anlamlı bir fark olarak kabul etmez. Ancak çalışmada kullanılan yaklaşık 1.000.000 veri, aradaki bu mikroskobik farklılığın anlamlı olarak sonuçlanmasına neden olmuştur. İşte bu örnek, aşırı güç ile çalışmanın ne kadar tehlikeli olduğunu açıkça göstermektedir. “ p ” değeri konusunda çok hassas olan ve etki büyüklüğü konusunda pek fazla bilgi sahibi olmayan bir araştırmacı, normalde anlamlı olmayan bir farklılığı bu çalışmada anlamlı bir farklılıkmiş gibi gösterecek ve bu şekilde yorumlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

İlgili yazında, istatistiksel güç analizini içeren bilimsel çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu az sayıdaki bilimsel çalışmalarda kullanılan istatistiksel testlerde güç analizinin ihmal edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, istatistiksel güç analizinin önemine dikkat çekmekte ve istatistiksel güç analizi sürecine odaklanmaktadır.

“İdeal güç seviyesi ne olmalı?” sorusu, cevabı kolay olan bir soru değildir. Çünkü bu durum risk ve getiri açısından bir mübadele gerektirmektedir. Eğer %50 güç seviyesi ile bir çalışma gerçekleştirilirse bu, yanlış bir sıfır hipotezini reddetmek için araştırmacının sanki yazı tura atıyormuş gibi %50 şansa sahip olduğu anlamına gelmektedir. Birçok emek harcanarak gerçekleştirilen bir çalışmanın başarılı olma durumunun yazı tura atma gibi bir şansa bağlanması açıkçası sorgulanması gereken bir durumdur. Eğer güç seviyesi %90 gibi bir seviyede kurulursa, o zaman anlamlı bir etki belirlenme şansı oldukça artacak ve II. Tip hata yapma olasılığı %10’a düşecektir. Bu nedenle, anlamlılık testi içeren çalışmalar Cohen’in önerdiği en az %80 güç seviyesinde olacak şekilde tasarlanmalıdır.

İstatistiksel güç analizleri bireysel çalışmalarda uygulanabileceği gibi bir dergide herhangi bir alanda yayımlanmış olan çalışmalar veya belirli bir alanda yazılmış tez çalışmaları için de uygulanabilmektedir. Bu tür çalışmalarda araştırmacılar genellikle herhangi bir alanın

ortalama istatistiksel gücünü belirleme konusunda çalışmakta ve II. Tip hata yapılma oranlarını değerlendirmektedirler. Böyle çalışmalarda araştırmacı, istatistiksel gücü belirlemek için gözlemlenen etki büyüklüğü yerine hipotez kurulmadan önce tahmin edilen etki büyüklüğünü, örneklem büyüklüğünü ve alfa seviyesini kullanmaktadır. Bu kıstasları kullanarak araştırmacı aslında “eğer bu değerler kullanılsaydı çalışmanın gücü ne olurdu?” sorusunun cevabını bulmaya çalışmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen çalışmalar, herhangi bir alanda yapılmış olan araştırmaların ortalama istatistiksel gücünü ve yanlış bir sıfır hipotezini reddetme şanslarının ne olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Özet olarak, araştırmacının tasarım aşamasında güç analizini dikkate almak, araştırmacıya gerekli örneklem büyüklüğünün belirlenmesi konusunda yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda;

- a. H_0 hipotezi ile ilgili olası yanlış kararları engeller.
- b. Anlamlı olmayan sonuçların doğru yorumlanmasına olanak sağlar.
- c. Araştırmanın yeniden yapılması ihtiyacını azaltarak zaman, çaba ve maliyet açısından araştırmacıya tasarruf sağlar.
- d. Kritik öneme sahip araştırmaların yayımlanmasına olanak sağlar.
- e. Büyük örneklem sayısı nedeniyle belirlenebilecek farazi etki olasılığını azaltır.
- f. II. Tip hatadan daha ciddi olan I. Tip hata yapma olasılığını araştırmacıların kontrol etmelerine olanak sağlar.
- g. Araştırmacılara H_0 hipotezlerini kanıtlama şansını sağlar.

Buradan hareketle şu açıkça söylenebilir ki teorik güç analizi, araştırmanın tasarım aşamasında kesinlikle dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Aberson, C. L. (2010). *Applied Power Analysis for the Behavioral Sciences*. New York: Routledge.
- Abraham, W. T. ve Russell, D. W. (2008). Statistical Power Analysis in Psychological Research. *Social and Personality Psychology Compass* 2(1): 283–301.
- APA (2001). *Publication Manual of the American Psychological Association, 5th Edition*, Washington, DC: American Psychological Association.
- Balkin, R. S. ve Sheperis, K. J. (2011). Evaluating and Reporting Statistical Power in Counseling Research. *Journal of Counseling and Development: JCD; Summer 2011* 89: 268-272.
- Borkowski, S. C., Welsh, M. J. ve Zhang, Q., (2001). An Analysis of Statistical Power in Behavioral Accounting Research. *Behavioral Research in Accounting* 13: 63-84.
- Cafri, G., Kromrey, J. D. ve Brannick, M. T. (2009). A Sas Macro for Statistical Power Analysis in Meta-Analysis. *Behavior Research Methods* 41(1): 35-46.
- Cashen, L. H. ve Geiger S. W. (2004). Statistical Power and the Testing of Null Hypothesis: A Review of Contemporary Management Research and Recommendations for Future Studies. *Organizational Research Methods* 7(2): 151-167.
- Clark, D. (1996). *Statistical Power as a Contributing Factor Affecting Significance Among Dissertations in the School of Religious Education at Southwestern Baptist Theological Seminary*.

- Doctoral Dissertation, USA.
- Chase, L. J. ve Chase, R. B. (1976). A Statistical Power Analysis of Applied Psychological Research. *Journal of Applied Psychology* 61(2): 234-237.
- Coblick, G. E. (1998). *Statistical Power Analysis in Nursing Research*. Doctoral Dissertation, Auburn University, Alabama, USA.
- Cohen, J. (1962). The statistical power of abnormal-social psychological research: A review. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 65: 145–153.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Correll, J. vd. (2020). Avoid Cohen’s Small, Medium and Large for Power Analysis. *Trends in Cognitive Sciences*, in press.
- Dilullo, L. K. (1997). *A Post Hoc Power Analysis of Inferential Research Examining The Relationship Between Mathematic Anxiety and Mathematic Performance*. Doctoral Dissertation, Auburn University, Alabama, USA.
- Ellis, P. D. (2010). *The Essential Guide to Effect Size, Statistical Power, Meta-Analysis and Interpretation Research Results*. Cambridge University Press.
- Erdfelder, E., Faul, F. ve Buchner, A. (1996). GPower: A General Power Analysis Program. *Behavior Research Methods, Instruments & Computers* 28(1): 1-11.
- Ertürk, M. Ş. (2005). Retrospective Power Analysis: When?. *Radiology* 237(2): 743-744.
- Flynn, K., Swintek, J. & Johnson, R. (2017). The Influence of Control Group Reproduction on the Statistical Power of the Environmental Protection Agency's Medaka Extended One Generation Reproduction Test (MEOGRT). *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 136: 8-13.
- Gignac, G. E., & Szodorai, E. T. (2016). Effect Size Guidelines For Individual Differences Researchers. *Personality and Individual Differences*, 102, 74–78.
- Jones, A. ve Sommerlund, B. (2007). A Critical Discussion of Null Hypothesis Significance Testing and Statistical Power Analysis within Psychological Research. *Nordic Psychology* 59(3): 223-230.
- Lewis, K. P. (2006). Statistical Power, Sample Sizes and the Software to Calculate Them Easily. *Bioscience* 56(7): 607-612.
- Maccallum, R. C., Browne, M. ve Sugawara, H. M. (1996). Power Analysis and Determination of Sample Size for Covariance Structure Modeling. *Psychological Methods* 1(2): 130-149.
- Mazen, A. M., Graf, L., A., Kellog, K. E. ve Hemmasi, M. (1987). Statistical Power in Contemporary Management Research. *The Academy of Management Journal* 30(2): 369-380.
- Meyners, M. vd. (2020). To replicate or not to Replicate, or When Did We Start to Ignore the Concept of Statistical Power. *Food Quality and Preference* 79.
- McKean, K. E. (1990). *Statistical Power Analysis of Doctoral Dissertation Research in Educational Psychology*. Doctoral Dissertation, Oklahoma State University, Oklahoma, USA.
- O’Keefe, D. J. (2007). Post Hoc Power, Observed Power, A Priori Power, Retrospective Power, Prospective Power, Achieved Power: Sorting Out Appropriate Uses of Statistical Power

- Analyses. *Communication Methods and Measures, Lawrence Erlbaum Associates, Inc, I(4)*: 291-299.
- Olejnik, S. F. (1984). Planning Educational Research: Determining to Necessary Sample Size. *Journal of Experimental Education 53(1)*: 40-48.
- Rose, R. A. ve Bowen, G. L. (2009). Power Analysis in Intervention Research: Designing Cluster-Randomized Trials. *Social Work Research 33(1)*: 43-52.
- Rossi, J. S. (2012). Statistical Power Analysis. In J. A. Schinka & W. F. Welicer(Eds.), *Handbook of Psychology. Volume 2: Research Methods in Psychology (2nd. Ed.)*. John Wiley & Sons.
- Rotenberry, J. T. ve Wiens, J. A. (1985). Statistical Power Analysis and Community-Wide Patterns. *The American Naturalist, 125(1)*: 164-168.
- Sacco, W. (1982). Statistical Power Considerations in the Use of Cost-Effectiveness Analysis. *Professional Psychology 13(5)*: 752, 758.
- Sawyer, A. G. ve Ball, D. A. (1981). Statistical Power and Effect Size in Marketing Research. *Journal of Marketing Research XVIII*: 275-290.
- Shavelson R. J. (1988). *Statistical Reasoning for the Behavioral Sciences, 2nd Edition*, Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Tener, Mark, A. (2000). *A Post Hoc Statistical Power Analysis a Survey of the Research Published in the Journal of Athletic Training*. Doctoral Dissertation, Middle Tennessee State University, Tennessee, USA.
- Thalheimer, W. ve Cook, S. (2002). How to Calculate Effect Sizes From Published Research Articles: A Simplified Methodology, http://education.gsu.edu/coshima/EPRS8530/Effect_Sizes_pdf4.pdf, Erişim Tarihi: 15.05.12.
- Thomas, L. ve Juanes, F. (1996). The Importance of Statistical Power Analysis: An Example from Animal Behaviour. *Animal Behaviour 52*: 856-859.

Yaşam Tarzlarının Farklılığından Bir Dayanışma Tesis Edilebilir Mi? Bauman'ın Sosyal Teorinin Olanakları

Mustafa Solmaz^{a,b}

Özet

Geleneksel, modern ve postmodern dönemde yaşamın hangi ilkelerden hareketle dizayn edildiğini, yaşam tarzlarının hangi değerlere bağlı olarak temellendirildiğini göstermek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bunu tespit etmek için kullandığımız yöntem, doküman incelenmesi özelde de içerik analizi olmuştur. Geleneksel dönemde yaşam tarzlarının temellendiricisinin dini söylem, modern dönemde tekil bir hakikat, postmodern dönemde ise hakikatlerin çoğulluğu olduğu tespit edilmiştir. Tekil bir hakikat anlayışından çoğulcu hakikatlere geçişin farklı yaşam tarzlarının gelişmesi açısından bir fırsat sunduğu fakat diğer yandan dikkat edilmemesi durumunda bir rölativizm tehlikesi doğurduğu anlaşılmıştır. Rölativizmin neden olduğu zayıflatıcı etkilere karşı herkesin anlaşabileceği temel ilkelerin tespit edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yaşam Tarzı
Geleneksel
Modern
Postmodern

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 18.11.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.648362

From the Diversity of Lifestyles Can A Solidarity be Established ? Possibilities of Baumanian Social Theory

Abstract

The aim of this research is to show that life is designed in the traditional, modern and postmodern period from what principles and the lifestyles are based on what values. The method we use to determine this has been document analysis and content analysis in particular. It has been determined that the basis of lifestyles in the traditional period is religious discourse, a single truth in the modern period and the plurality of truths in the postmodern period. It has been understood that the transition from a single understanding of truth to the pluralistic truths provides an opportunity for the development of different lifestyles, but on the other hand causes a danger of relativism if not observed. It is concluded that the basic principles that can be understood by everyone should be determined against the weakening effects caused by relativism.

Keywords

Lifestyle
Traditional
Modern
Postmodern

About Article

Received: 18.01.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.648362

^a mustafa.solmaz@inonu.edu.tr

^b Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3323-7448>,

Giriş

Her geçen gün yaşam tarzlarının farklılığının savunulmasına ve bir yaşam tarzının değerini belirlemesine, onun üzerinde hakimiyet kurmasına karşı çıktığına rastlamaktayız. Böylesi bir anlayışın geniş halk kesimlerinde ortaya çıkması ve büyük bir istekle savunulması bir yandan özgürlük bilincinin yerleşmeye başladığını diğer yandan da artan bireyselleşmeyi göstermektedir.

Yaşam tarzlarının farklılığı hiç kuşkusuz tarihin daha önceki dönemlerinde de savunulmaktaydı ancak kimi farklarla. Birinci olarak geçmişte yaşam tarzlarının farklılığı geniş halk kesimlerinde değil, oldukça az sayıda insan tarafından savunulmaktaydı. İkinci olarak olağan yani sıradan yaşam tarzından farklı olana saygı gösterilmiyordu ve bunu talep eden kimseler marjinal, suçlu, ahlaksız vb. görülüyordu; günümüzde ise yaşam tarzının farklılığı önceki dönemlere nazaran daha çok hoşgörülle karşılanmaktadır.

Bir yaşam tarzının değeri ya da diğerleri üzerinde hakimiyet kurmasının geride kalmasının nedeni bütün yaşam tarzlarının eşit düzeyde haklı ve gerekçelendirilebilir olarak görülmesinden kaynaklanır. Bu değişimin altında yatan şey çoğulcu anlayışların egemen hale gelmesidir. Çoğulcu söylemler postmodern dönemde serpilip gelişme imkânına sahip olmuştur ve bu değişimin temelinde tekil bir hakikat iddiasının geçerliliğini yitirmesi yatar, artık tek bir hakikatten değil hakikatlerden söz ediyoruz. Tek bir hakikat ile ona dayalı olan bir yaşam tarzı egemen bir güç olup diğerleri üzerinde hakimiyet kuramamaktadır. Ortada hakikatler vardır ve onlara bağlı, onlarla ilişkili yaşam tarzlarının hepsi de aynı değerdedir.

Yapmış olduğumuz araştırma tarihsel süreç içerisinde bu tekil hakikatlerin neler olduğunu, onlardan çoğulcu hakikatlere ve yaşam tarzlarına geçişin nasıl meydana geldiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bunun için Zygmunt Bauman'ın sosyal teorisini merkeze alacağız. Bauman yaşam tarzlarının farklılığını bir yandan olumlar ve önemli olarak görürken diğer yandan bu durumun bizleri birbirimize kayıtsız hale getirmesine engel olmak için yeni bir dayanışma tesis etmeye çalışır. Tesis edilecek olan dayanışmayı da ötekinin farklılığı üzerine dayandırmaya çalışır. Biz de bunun mümkün olup-olmayacağını araştıracağız.

Geleneksel Dönem

Geleneksel yaşam dini düşüncenin etkisi altındaydı ve özgürlük Tanrı'nın emirlerine karşı gelmekti ya da Tanrı'nın buyurduğu şekliyle dünyanın yolundan ayrılmaktı. Alışıldık davranma tarzlarından sapan her şey bir ihlal olarak değerlendiriliyordu ve doğru yolda olmak bir seçim meselesi değildi (Bauman, 1998). "Adım gibi emindim ki, ben bir şey istediğimde ya da istemediğimde bunu isteyen ya da istemeyen benden başkası değildi. İşte yavaş yavaş anlamaya çalıştığım günahın sebebi buydu." (Augustinus, 2010)

Augustinus önemli bir açmazla karşı karşıya kalır: Bir tarafta dünyada kötülüğün inkâr edilemeyecek gerçekliği diğer tarafta ise her şeyi yaratan bir Tanrı'nın varlığı. Günah ve kötülük varsa bu dünya Tanrı'nın eseri olamaz. Bu mümkün değildir çünkü Tanrı her şeyin yaratıcısıdır ve O, özü itibarıyla iyi bir varlıktır. Fakat dünyada sürekli işlenen günahlara ve kötülöklere rastlıyoruz. Bu açmazdan nasıl kurtulabiliriz? Yanıt, her şeyi yaratan bir Tanrı'nın varlığını ve aynı zamanda dünyada günahın, kötülüğün vb. işlendiğini kabul etmekten geçer. Bu bakış açısı bir çelişki oluşturmaz şöyle ki Tanrı bütün her şeyi olduğu gibi insanı da hiçlikten meydana getirmiştir ancak tek bir farkla: İnsanı özgür bir varlık

olarak yaratmıştır. İnsan ancak sahip olduğu özgürlüğe bağlı olarak Tanrı'nın emirlerine karşı gelebilir ve böylelikle günaha, kötülüğe bulaşabilir. Günahın ya da kötülüğün dünyada gerçekleşmesinin sebebi bu anlamda Tanrı değil, O'nun emirlerine karşı gelen insanın iradesi, istencidir. İstenç vasıtasıyla gerçekleşmemiş ise bir eylem ahlaki anlamda iyi ya da kötü değildir. İnsanlar özgür istence sahip olmasaydılar nihai bir hesap günü ve buna bağlı olarak cezalandırma ya da ödüllendirme de olamazdı (Augustine, 2006).

Geleneksel dönemde insanların yaşamlarının denetlendiğini teyit eden bir diğer şey Foucault'nun bahsettiği pastoral iktidardır. Yunan ve Roma antikçağında, doğumlarından ölümlerine kadar bazı bireylerin diğer bireyleri yaşamları boyunca güderek onlara çobanlık görevi oynayabileceği düşüncesi asla olmamıştır. Yunan ve Roma'da yönetenler papaz veya çoban olarak tanımlanmamışlardır (Foucault, 2011a). Pastoral iktidara Yunan veya Roma dünyasında rastlanılmaz. Onunla Doğu Akdeniz, Mısır, Mezopotamya ve Asur'da karşılaşılır. Sürü ve çoban konusuna politik olmakla birlikte dinsel, ahlaki ve toplumsal bir tema olarak özellikle İbrani toplumunda rastlanır: Tanrı halkının çobanıdır ve halkı da onun sürüsüdür. İsrail oğullarının ilk kralı olan Davud, sürüsü olacağı halkın çobanı olma vasfını Tanrı'nın elinden kabul eder ve onun için sürünün nihai olarak ağıla girdiği ve cennete ulaştığı gün Yahudilerin selameti gerçekleşmiş olacaktır (Foucault, 1990, 2011a).

Çobanın sürüsü üzerindeki egemenliği anlamına gelen pastoral iktidarın amacı sürünün selameti, kurtuluşa ermesidir. Papaz kendisine tabi olan inananların yaşamlarını gözetlemeli, denetlemeli ve gerekirse düzeltmelidir. Pastoral iktidar somut bir toprak ya da benzeri bir şey üzerinde uygulanan egemenlik türü değildir. Onun uygulama alanı bireylerdir daha doğrusu onların ruhlarıdır. Pastoral iktidar, inananların ruhları üzerinde uygulanan iktidardır. Hıristiyan toplumunda bireyler "ben selameti, kurtuluşu" istemiyorum diyemez, böylesi bir özgürlük talebinde bulunamazlar. Her bireyden selameti araması istenilir ve papazın iktidarının kurulması, bu insanların kurtuluşu için gerekli olan şeyleri yapmasını sağlayacak bir otoriteyi oluşturmasına bağlıdır, bu onun birinci özelliğidir. Selametleri için lüzumlu olan her şeyi yapmaya bireyleri zorlayabilmesi, pastoral iktidarın ikinci özelliğidir. Üçüncüsü mutlak bir itaati talep etmesidir. Ne Yunan ne de Roma toplumları mutlak ve koşulsuz bir itaat görmüşlerdir. Böylesi bir duruma Hıristiyanlıkla birlikte geçilmiştir. Çünkü Hıristiyanlıkla birlikte mutlak değer itaatkârlık haline dönüşmüştür ve itaatkâr olmak, diğer bütün erdemlerin koşulu olarak görülmüştür. Pastoral iktidarın dördüncü özelliği hem öğretmesi hem de inananların durumları hakkında bilgi sahip olmasıyla ilişkilidir. Papaz hakikati, kutsal kitabı öğretir. Bu yönüyle antikçağın bilgisi, hakikat hocası gibidir. Ama öte yandan onlardan farklı olarak pastoral yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için her üyenin yaptıklarını bilmek zorundadır. Bireylerin ruhlarında, yüreklerinde, en gizli yerlerindeki sırlarına vakıf olmalıdır. Pastoral iktidar bireycidir, bireylerin bütün yaptıklarını bilendir ve bu onun beşinci özelliğidir. Kralın ve memurların görevi devletin bütünlüğünü, bölünmezliğini, şehri ve yurttaşları korumak iken; pastoral iktidarın görevi tekil bireylere göz kulak olmaktır (Foucault, 2011a).

Modern Dönem

Geleneksel dünyanın sonlarında dini düşüncenin ve denetimin etkisi zayıflamaya başlamış ve birbirinden farklı davranış tarzlarıyla karşılaşmıştır. XVI. yüzyılda yaşamış olan Montaigne (2007: 96) için insanların davranışlarının göreliliği ne bir sorun ne de çözülmesi gereken bir problemdir. Çünkü henüz ortalıkta mutlak hakikatle ilgilenecek ya da ona alıcı olmaya aday olacak bir iktidar yoktur. Aksine birbirlerinden farklı olan tüm insan davranış

biçimlerinin eşit derecede iyi olarak karşılandığı ve farklılıklar hakkında yaygara koparmanın gereksiz görüldüğü dönemlerdi. Ancak kısa bir süre içinde bu durum değişecekti (Bauman, 2003a: 109). Merkezîyetçi iktidar yapısının gelişimi ve kesinliğe dayalı epistemoloji arayışları nedeniyle Montaigne dönemindeki farklılıklara yönelik müsamaha ortadan kalkacak ve onun yerine egemen bir yaşam biçimi belirlemeye başlayacaktı.

Uygarlaştırma peşinde olanların hırsları ile Montaigne'in alçak gönüllüğü birbirinden çok farklıydı. Artık yöresel, yerel yaşam tarzlarına karşı sergilenen hoşgörü ortadan kalkmaya başlamıştı. Yeni düzen tarihsel olarak gelişmiş göreneklere bağlı kolektif deneyimlere dayanmayacaktı. Aksine bu gelenekler kırılmalıydı. Yöresel geleneklerden kalan her şey, toplumsal düzenin korumasını eline alacak olan mutlakîyetçi devlet için düzenli topluma giden yoldaki engeller olarak görülmeliydi. Modern devletin tüm yerel iktidarları dar, geri kalmış ve gerici duruma getirmesi gibi ona meşruiyet ve strateji sağlayan uygarlaştırma projesi de yerelliklere dayalı yaşam tarzlarını geri ve batıl itikatlı bir duruma çevirmeliydi (Bauman, 2003a).

Yapılması gereken şey, eğitime aç bir topluma eğitim süreçlerini getirmek değildi; aydın olmayan veya kötü niyetli öğretmenlerin verdikleri eski, zararlı eğitimin yerine akla dayanan, hem bireye hem de topluma faydalı bir eğitimi seçmektir. Rahipler, kocakarılar ve eski atasözleri karanlık güçlerin temsilcileriydiler (Bauman, 2003a). Amaç hem toplumun genel olarak bilgilendirilmesi hem de onların yalan, yanlış bilgilerden uzaklaştırılıp doğru bir eğitim sürecinden geçirilmeleriydi.

Modern dönemin özellikle de aydınlanma sürecinin ereği yalnızca soyut ve genel düzeyde bir bilgilendirme, bilgilendirme süreci değildir. Aynı zamanda genel halk kitlelerinin somut olarak eğitilmesidir. Bundan dolayı okul çok önemlidir. Okul adeta bir mikro toplumdur ya da toplum mikro bir okuldur. Genel olarak toplum bir eğitim yuvası haline gelmiştir.

Toplumun büyük ölçekli bir eğitim yeri haline gelmesinin sebebi modern iktidarın siyasal hakikatinden kaynaklanır. Doğru olanın merkezi bir iktidar yapısına sahip olmaktan geçtiğinin farkına varan modern devlet meşruiyetini sağlamak için yaşam dünyalarında, kültürde ve eğitimde de merkezileşmeyi, bütünlüşmeyi sağlamaya çalışacaktır. İşte okullar verdikleri eğitim vasıtasıyla tam da bunu gerçekleştireceklerdir. Bireylerin hep birlikte nasıl davranmaları, yaşamaları gerektiğini belirleyeceklerdir.

Daha önceden kuramsal öngörülerini siyasal uygulama düzeyine yükseltecek güçteki kaldıraçlardan yoksun olan Aydınlanma Çağı'nın söylemi tam olgunluğa Devrim döneminde ulaşmıştır. Bu süreçte pratik önlemler imgelem üzerinde birer kısıtlama oluşturmaktan ziyade kuramsal gerekliliklere uygun hale getirilecek şekilde biçimlendirilmeye başlanmıştır (Bauman, 2003a). Lepeletier'nin taslağını çizdiği, Robespierre'in de Kurucu Meclis'e sunduğu en kapsamlı ulusal eğitim projesi, örnek okulu; içinde her şeyin görülebildiği, herkesin gözetim altında tutulduğu ve hiçbir ayrıntının kuralsal düzenin dışına çıkamadığı bir yer olarak tanımlamıştır (Bauman, 2003a). "Sürekli olarak uygulanan etkin bir gözetim altında her saat uyuma, yemek yeme, çalışma, egzersiz ya da dinlenme saati olarak belirlenecektir; tüm yaşam tarzı değişmez bir biçimde düzenlenecektir... Gelişim sağlayıcı ve tekbiçimli bir düzenleme her ayrıntıyı öngörecektir ve bunun istikrarlı ve kolay bir biçimde uygulanması iyi etkiler elde edilmesini sağlayacaktır... Eski soyumuzun önyargılarıyla girecekleri yozlaştırıcı her tür teması anlaşılması olanaksız,

bir duvarla ayrılan yeni, güçlü, çalışkan, düzenli ve disiplinli bir ırk [yaratılacaktır]" (Bauman, 2003a).

Robespierre'in sunduğu ulusal eğitim projesi anlaşılacağı üzere modern toplumun bir gözetim toplumu olduğunu sembolize eden panopticon tarzı mimarinin amaçlarıyla oldukça ilişkilidir. Bentham'ın projesini sosyal teorisinin temeli haline getiren Foucault (2011b, 2013)'nun bahsettiği kapatılma mekânları genel olarak atölyeler, hapishaneler, hastaneler ve bunlarla birlikte bir de okullardır. Gerek Foucault'nun sosyal teorisinin gerekse de ondan önce Robespierre'nin sunmuş olduğu taslağın gösterdiği şey, bütünleşmiş bir toplumun bireylerin yetiştirilme tarzını disipline etmeye ihtiyaç duymasındır. Daha doğrusu bütünleşmiş bir toplumun yani ulusun bireylerin yaşamlarını nasıl düzenlenmeleri gerektiğini belirlemesidir.

Bireylerin hep birlikte disiplinlere tabi tutulmaları aslında onlar arasındaki ortaklığı, yaşam tarzlarının birlikteliğini kuracak olan şeydir. Standardize bir şekilde eğitilecek bireyler genel bir yaşam tarzının nasıl olduğunu, olması gerektiğini öğrenmiş olacaklardır. Ancak böylelikle ulusal bir toplumun ihtiyaç duyduğu bireyler üretilmiş olacaktır.

Eğitimin bir başka şekilde değil de bu şekilde gerçekleştirilmesinin amacı politik merkezleşmenin meşruiyetini sağlamak iken; elde bulundurulacak ölçüt ise bilim ve akıldır. Ancak bilime ve akla dayanan projeler geçerli olabilir.¹ Doğruyu yanlıştan ayırt eden, neyin iyi ya da neyin kötü olduğunu yargısını veren ve buradan hareketle nelerin yapılması gerektiğini belirleyen ise entelektüel olacaktır. Entelektüeller modern toplumda yasa koyucu olarak hareket etmişlerdir. Buradaki yasa koyucuyu yalnızca hukuksal normların üretilmesi ve öne sürülmesiyle ilişkilendiremeyiz, daha genel ölçekte değerlendirmeliyiz. Entelektüeller doğruyu ve yanlış bildikleri için gerçekleştirilmek istenen şey her ne ise o konuda yargıda bulunabilme otoritesine sahiptirler. Neyin yanlış olduğunu ve kaçınılması gerektiğini, neyin doğru olduğunu ve yapılması gerektiğini belirleyen onlar olmuşlardır. Entelektüellerin bu rollerinin altında yatan şey, değişmez bir hakikate sahip olduklarına inanılmasıdır. Peki tek bir hakikat düşüncesinin zarar görmesi durumunda ne olacaktır?

Günümüz

Modern uygarlaştırma projesi özünde görecelikle yani yaşam tarzlarının çoğulluğuyla bir baş etme çabasıydı. Önem kazanan şey hiçbir karşıtığa müsaade etmeyen ve herhangi bir ödün vermeyen tutarlı bir mutlak insan uygarlığı kavrayışıydı (Bauman, 2003a). Ancak çoğulculuğun yaygınlaşması, dünya görüşleri ve değerler konusundaki evrensel mutabakatın çözülmeye başlaması, mevcut tüm Weltanschauungen'ların (dünya görüşlerinin) önem kazanmasıyla birlikte gelenekler arası iletişim, çağımızın en önemli sorunu haline gelmiştir. Kültür geleneklerini birbirlerine tercüme edebilecek uzmanlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bundan dolayı entelektüelin rolü artık yasakoyucu olmaktan çıkmıştır ve yorumcu rolüne dönüşmüştür (Bauman, 2003a).

Modern aklın egemenliği sabit tanımlara, tanımlamalara dayandığı için kesin bir şekilde belirlenemeyen her şey bir anormallik ve meydan okuma olarak görülmüştür. Gerek akla gerekse de tek bir hakikat düşüncesine şüpheyle bakılmaya başlandığı postmodern dönemde ise kabul gören şeyler şey tam da modern aklın ötekisi olan çokanlamlılık, çokanlamlı tanımlar, bilişsel uyumsuzluk ve olumsuzluk olmuştur (Bauman, 2003b). Modern dönemde farklı olan, yabancı olarak görülen kimseler tehdit olarak değerlendirilip dışlanmışlarken;

postmodern zamanlarda farklılık yalnızca kaçınılmaz bir şey değil fakat aynı zamanda iyi, değerli ve korunması gereken bir şey (Bauman, 2000) olarak görülmüştür.

Farklı olana, bizden olmayana yönelik olumlu yöndeki bakış açısı değişikliğinin temelinde hakikat algısının geçirdiği dönüşüm yatar. Postmodern dönemde artık tek bir hakikat değil eşdeğerde olan hakikatler vardır ve bunlardan birisinin diğeri üzerinde herhangi bir egemenliği yoktur. Bu değişimin neden olduğu sonuç ise çoğulculuk olmuştur. Çoğulculuk postmodern dönemin geçici bir uğrağı değil aksine kurucu bir unsurdur. Bundan dolayı farklı düşüncelere ve yaşam tarzlarına yönelik bir hoşgörü oluşmuştur. Farklılık bir baskı gerekçesi olarak görülmemiş ve farklı yaşam biçimlerinin bir arada bulunma ihtimalleri mümkün hale gelmiştir. *Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik*, modernliğin mottosudur; *Özgürlük, farklılık ve hoşgörü* ise postmodernliğin ateşkes formülü haline gelmiştir. Hoşgörünün dayanışmaya dönüşmesiyle birlikte ise bu ateşkes barışa dönüşebilir (Bauman, 2003b).

Hoşgörülü olmak, tehlikeden uzak durmak için yeterli görülebilir (Bauman, 2003b). Ötekilerin yaşamımıza zarar vermemeleri için onların da yaşamasına (istemeyerek de olsa) hoşgörü sergileyebiliriz. Bu açıdan hoşgörü her ne kadar farklı yaşam tarzlarına bir olanak sağlıyor gibi görünse de özgürleşme için yeterli değildir. Hoşgörünün dayanışmaya dönüştürülmesi gereklidir (Demirtaş, 2013). Çünkü toplumlarımızda eskisine oranla daha fazla uzamsal hareketlilik ve yer değiştirme söz konusudur. Daha önceden olduğu gibi birbirimize benzer insanlarla bir arada bulunmuyoruz. Bizden farklı olan, farklı düşünen insanlarla karşı karşıya geliyoruz.

Son dönemlerde ulusal hükümetler vasıtasıyla göçmenlik karşıtı yasaların geçirilmeye çalışılması şaşmaz bir şekilde bizlere artık göçmenliğin evrensel bir olgu haline geldiğini gösteriyor. Özellikle de savaş, yoksulluk ya da başka gerekçelerle insanlar yerlerini terk edip, kendi yaşam dünyalarını bırakıp başka ülkelere, toplumlara, kültürel çevrelere yönelmektedirler. Amaçları daha güvenli ve refah bir yaşama ulaşmaktır. Onların amaçladıkları şeylere ulaşıp ulaşmayacağını bilmiyoruz. Fakat emin olduğumuz şey göçmen hareketlerinin her geçen gün artması ve etrafımızı kuşatmasıdır. Bundan dolayı artık sokaklarda, kaldırımlarda, alışverişte veya başka yerlerde bizden olmayan, bizim gibi davranmayan insanlarla karşı karşıya geliyoruz ve onların eylemlerinin üzerimizdeki etkilerini hissediyoruz.

Ötekilerin bizlere bu kadar yanaşmasına karşılık verdiğimiz yanıt ise Bauman'a göre bütün bir toplumu korku ve belirsizlik kaynağına dönüştürmektir. Kapısında bekçiler olan daha güvenli siteler kurmak, her yeri güvenlik kameralarıyla kaplamak, kapı girişlerini daha güvenilir hale getirmek ve daha birçok şey için uğraşıyoruz. Amacımız korku ve belirsizlik kaynağı haline gelmiş olan toplumdan bir an önce kendimizi yalıtma ve güvenli, korunaklı şatolarımızda yaşamaktır. Fakat kişi, yabancıların barındırdığı tehditten endişe duyması nedeniyle onlarla ne kadar az vakit geçirirse, "beklenmeyene duyduğu hoşgörü ve takdir" o derece azalır. Benzer bir biçimde şehir yaşamının canlılığıyla, dinamizmiyle ve çeşitliliğiyle yüzleşme, onunla başa çıkma ve bundan zevk alma yetisi de o derece düşer (Bauman, 2013). Dahası insanlar arasında en çok ihtiyaç duyulan güvenlik hissi ortadan kalkar ve birbirimize karşı duymuş olduğumuz güvensizlikler belirleyici hale gelir.

Önümüzde ya güvenliği merkeze alıp her şeyi bir korku kaynağı olarak görmek ya da korkularımızla yüzleşip, onları aşmaya çalışmak şeklinde iki yol vardır. Bauman ikinci yolu seçer, bunun da özen ve zahmet gerektireceğini belirtir. İyi niyetli ve saygıya dayalı bir

diyalog ona göre ortak olarak paylaştığımız gezegende hayatta kalmamızın zaruri koşulu haline gelmektedir. Fakat bunun hem elde edilmesi hem de korunması zordur. Bu zorluğun üstesinden ise ancak karşılıklı iyi niyet, bağlılık, taviz, saygı ve insanın aşağılanması her türüne karşı ortak bir rahatsızlık sergileyerek gelebiliriz. En önemlisi de güvenlik ile ahlaksal sorumluluk arasındaki bozulmuş dengeyi yeniden düzeltmeye yönelik bir kararlılıkla (Bauman, 2013) bunu gerçekleştirebiliriz. Farklılık taleplerine uygun olarak sürdürülebilir bir aradalığın tesisi için belirtmiş olduğumuz şeyler oldukça önemlidir fakat yetersizdir. Onlardan daha fazlasına ihtiyacımız var.

Artık ötekilerin farklılıklarının bizim farklılıklarımıza dokunmadığı müddetçe rahat edeceğimiz bir dünyada yaşamıyoruz. Başkalarının farklılıkları, bizimkileri kısıtlama ya da engelleme olasılığı taşımaktadır. Bundan dolayı olumsuzlukların ve farklılıkların egemen olduğu bir dünyada hayatta kalmamızın tek yolu her bir farklılığın diğer bir farklılığı kendisinin gerekli koşulu olarak görmesinden geçer. Farklı kimliklerin birbirlerini dışlamalarına son verilmelidir. Kendi kimliğimizi kanıtlama adına öteki kimlikleri baskı altına almamalıyız ve tam tersini yapmalıyız. Kendi benzersizliğimizin gelişimini mümkün kılan diğer farklılıkları muhafaza eden öteki kimlikleri savunmalıyız, onlar için mücadele etmeliyiz. Ancak böylesi bir mücadele ötekilerle bir dayanışmaya imkân sağlayabilir. Dayanışma kendi farklılığımız için değil, ötekinin farklılığı için mücadele etmekle tesis edilebilir (Demirtaş, 2013). Dayanışma, ötekinin farklılığı üzerine inşa edilebilir. Ötekinin farklılığına saygı duymakla kalmayıp bizim ötekilerle birlikte onların farklılığı için mücadele etmemizle gerçekleşebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Farklı yaşam tarzlarına yönelik olumlu bir tavrın gerekçelendirilebilirliği açısından postmodern dönemin çoğulcu hakikat anlayışı önemli bir fırsat sağlar. Bir hakikatin diğeri karşısında haklılığın azalması daha doğru bir deyişle bir hakikatin diğereinden ya da diğerlerinden daha üstün olmadığının anlaşılması, en temelde geleneksel olan yanlış ile doğru arasındaki farkın azalmasına yol açar. “Düzeltilmesi gereken yanlış” düşüncesini, ortadan kaldırır. Bu açıdan farklı yaşam tarzlarının bir arada olmasına imkân sağlar.

Diğer yandan bizleri bir göreliliğe de mahkum eder, evrensel ve genel bir ortak ilke belirlememize engel olur. Özgürlüklerimiz açısından hakikatlerin eşdeğerliliği önemli olduğu kadar evrensel hakikatlere de gereksinimiz var. Evrensel hakikatlere neden ihtiyacımız var? a) Bütün eylemlerimize ufuk vermeleri açısından onlar bizim için önemlidir. Onlar yolumuzdan sapmamamız için gerekli olan ereklere ifade ederler. b) Evrensel hakikatler ereklere varmak için ortaya koyduğumuz düşünce ve davranışların bir araya gelip, daha güçlü bir şekilde değiştirici-dönüştürücü olmaları için önemlidirler.

Hakikatlerin hem göreliliğine hem de evrenselliğine önem göstermeliyiz. Farklı yaşam tarzlarının meşruiyetlerinin temellendirilebilirliği açısından hakikatlerin göreliliğine; onların bir arada yaşamlarının olanaklılıkları açısından ise hakikatlerin evrenselliğine ihtiyacımız var. Yaşam tarzlarının farklılığının savunulabilirliği önemlidir, onların bir arada bulunabilirliklerinin koşullarının neler olduğu ise daha da önemlidir. Bauman bu konuda iki şey öne sürmektedir. Bunlardan ilki, “... iyi niyet, bağlılık, taviz, saygı ve insanın aşağılanması her türüne karşı ortak bir rahatsızlık...” sergilemektir. Yine bununla ilişkili olarak güvenlik ile ahlaksal arasındaki bozulmuş dengeyi yeniden kurmaktır. İkincisi ise “...

her bir farklılığın diğer bir farklılığı kendisinin gerekli koşulu olarak görmesinden geçer.” Yalnızca kendi farklılığımızı savunmamalı, diğerinin farklılığı için de mücadele etmeliyiz.

Kendileriyle birlikte, kendileri için hareket ettiğimiz insanların farklılık taleplerinin bizlerin ya da başkalarının farklılıklarına zarar verme durumları olabilir mi? Şayet yoksa, herhangi bir zorluk da oluşmaz dolayısıyla üzerinde durmaya değmez. Şayet varsa, işte o zaman bunun üstesinden nasıl gelebiliriz? Bu duruma nasıl bir sınır çizip, belirli hale getirebiliriz?

Bahsedilen sorulara yanıt vermek oldukça güçtür. Çünkü her sınır çizme girişimi farklılıktan ve özgürlükten korkmak anlamına da gelebilir. Ama diğer yandan bu sınırı çizmemek bizleri bir kör düşüşünün içerisine de atabilir. Bulduğumuz yerden daha ileri bir noktaya erişebilmek için problem alanımızın sınırlarını iyi çizmeliyiz.

Farklı yaşam tarzlarının meşruiyetlerini savunurken bu sürece zarar vermemek için aşılması gereken bu sınır ne olmalıdır? Locke’un ve diğer bazı isimlerin söyledikleri gibi “yaşam hakkı, mülkiyet ve özgürlük” mü olmalıdır? Yaşam hakkı ve özgürlük noktasında herhangi bir problem görünmezken, mülkiyet konusunda acaba liberalizmin daha da ileri gidilerek kapitalizmin savunuculuğunu yaptığımız eleştirisi yöneltilebilir mi? Yoksa Kant’ın kategorik imperatiflerinin başka deyişle koşulsuz bu anlamda da her zaman ve her koşulda gerçekleştirilmesi gereken kesin emirlerin içeriğini dolduran maksimler mi bu sınırı belirlemelidir: Genel yasa olacak şekilde eyle! İnsanı ne kendinde ne de bir başkasında her zaman bir araç olarak değil, amaç olarak gör! Özgürlüğe uygun olarak eyle (yani kendi kurduğun yasaya uygun davran)! Kesin olarak bilmiyoruz. Fakat bu saydığımız şeylerden “mülkiyet” hariç (çünkü onu kabul etmeyenler olabilir); “yaşam hakkının”, “özgürlüğün”, “genel bir yasa olacak şekilde davranmanın” ve “insanı bir amaç olarak görmenin” iyi bir başlangıç oluşturacağını düşünüyoruz. Bizden sonraki araştırmacıların vardığımız bu başlangıç noktasının gerçekleştirilebilirliğini sorgulamalarını ve mümkünse de onun ötesine ulaşmalarını temenni ediyoruz.

Kaynakça

- Augustinus, A. (2006). On free choice of the will. M. Cahn Steven (Der.), *Classics of Western Philosophy* içinde (s. 357-373). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Augustinus, A. (2010). *İtiraflar*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Bauman, Z. (1998). *Postmodern etik*. Çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları*. Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003a). *Yasa koyucular ile yorumcular*, Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2003b). *Modernlik ve müphemlik*. Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Modernite, kapitalizm, sosyalizm: küresel çağda sosyal eşitsizlik*. Çev. F. Doruk Ergun, İstanbul: Say Yayınları.
- Demirtaş, M. (2013). Panoptikon’dan sinoptikon’a: öteki için/kadar özgürlük. Zülküf Kara (Der.), *Bauman sosyolojisi* içinde (s. 243-263). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Descartes, R. (1984). *Metot üzerine konuşma*. Çev. K. Sahir Sel. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- Descartes, R. (1986). *Aklın yönetimi için kurallar*. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Foucault, M. (1990). *Politics, philosophy, culture*. Translated by Alan Sheridan and Others. Edited with an introduction by Lawrence D. Kritzman. New York: Routledge, Chapman & Hall, Inc.
- Foucault, M. (2011a). *Entelektüelin siyasi işlevi: seçme yazılar 1*. Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011b). *Büyük kapatılma: seçme yazılar 3*. Çev. Işık Ergüden-Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Hapishanenin doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2009). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. Çev. İonna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Montaigne (2007). *Denemeler*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Açıklamalar

ⁱ Modern dönemin filozofları da akla dayalı anlayışları savunmuşlardır. “İncelemelerin amacı akla, karsısına çıkan her şey üzerine sağlam ve doğru yargılara varmayı sağlayacak bir yönetim vermek olmalıdır” (Descartes, 1986). Aklın yasalarını koymak ve yürütmek, bu azınlığın, hakikati bilenlerin, felsefecilerin sırtındaki yüküdür. Bu insanlar çoğunluğun mutluluğunun tek çaresi olan bu görevi icra etmeye davet edilirler (Bauman, 2003b): “Uğraşmamız gereken konular, yalnızca, aklımızın kesin ve açık bir bilgi edinmeye yeteceğini kestirdiklerimiz olmalıdır.” (Descartes, 1986).

Descartes birçok göreneğe ve sayısız yaşam tarzına bölünmüş ve hiçbir yaşam tarzının, kabul edilmesinin koşulu olarak kendi aşinalığı dışında başka bir şeyi gösteremediği bir dünyayı bulmuştur karşısında. Böyle bir dünya onun için sorunlu, ürkütücü ve öfkelenendiricidir bundan dolayı hemen harekete geçilmelidir. Yeni kesinlik çağının gündeğümünde Descartes “insanların davranış tarzları”nı, görkemli hakikat söyleminin otoritesinden yoksun “basit” görenekler olarak yerip bir yana bırakacak ilk kişi olacaktır (Bauman, 2003a). Kendisinin geliştirdiği düşünce biçimine göre bir yaşam tarzı kurgulayacaktır. Cogito’ya bağlı olarak kesin bir ahlak geliştirene kadar halihazırdaki geleneklere-göreneklere göre hareket edecektir. Fakat onu tesis ettikten sonra artık başka bir şeye göre değil de, aklın buyurduklarına göre davranacaktır (Descartes, 1984).

Descartesçi, Leibnizci ve Wolfçu geleneğin a priori tarzındaki bilgi görüşlerinin temelde bizlere yeni bilgi vermediğini, yüklemde içerildiği (Bekârlar evli olmayanlardır) biçimde yalnızca bilinen şeyi tasdik ettiğini fark eden Kant, yüklemde içerilmediği ve bu anlamda da yeni bir bilgi içeren a posteriori bilgiyi önemseyen İngiliz ampirizmine yönelir. İngiliz ampirizminin a posteriori tarzda yargılara ulaştığını ancak onların verdiği bilgilerin tekil deneyimlere ait olduğunu anlar. Buradan genel ve zorunlu bir bilgiye ulaşamayacağını anlayan Kant (1993) Descartes, Leibniz, Wolfçu geleneği ve Humecü ampirist anlayışı bir araya getirerek hem zorunlu ve hem de yeni bir bilgi verecek olan sentetik a priori yargıların nasıl kurulacağını göstermek için *Salt Aklın Eleştirisi*’ni yazar. Amacı hem zorunlu hem de yeni bir bilgi veren yargıları göstermektir.

Kant ahlakta da benzeri bir şekilde hareket edip mutluluğa dayalı rastlantısal amaçları bir kenara bırakıp değerini eylemlerin sonuçlarında değil de ilkelerinde arayan ödeve dayalı ahlaki savunmuştur. Bu ilkeleri de maksimler şeklinde ifade edip her ne koşulda olursa olsun gerçekleştirilmeleri gerektiğini (kategorik imperatif) ifade etmiştir. İşte bu maksimlerin bazıları “Maksimimin, aynı zamanda, genel bir yasa olmasını isteyebileceğim şekilden başka türlü davranmamalıyım”, “İstemenin, maksimleri aracılığıyla kendisini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilecek şekilde eylemde bulun!” vb. şeklindedir (Kant, 2009).

Muhasebede İhtiyatlılık Düzeyinin Bankalar Üzerindeki Etkisi

Serpil SENAL ^a, Burcu ASLANTAŞ ATEŞ ^b, Ahmet ERKAN ^c

Özet

Riske karşı temkinli davranılması anlamına gelen ihtiyatlılık kavramı; “koşullu” ve “koşulsuz” şeklinde ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bu ayrım; bir koşul ortaya çıktığında riske karşı önlem alma ya da en başından herhangi bir koşul ortada yokken tutucu bir tavır sergileme şeklinde özetlenebilir. Doğaldır ki koşullu ve koşulsuz ihtiyatlılık içeren finansal davranış şekilleri finansal tabloları farklı şekilde etkileyecek; raporların farklılaşmasına yol açacaktır. Yapılan araştırmalarda muhasebe sürecinde ihtiyatlı davranış sergilenmesinin tarafsızlık ve gerçeğe uygun sunum ilkesine aykırı davranılmasına sebep olduğu yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Ancak bunun yanında güvenilir bilgi sunmak için söz konusu ilkeye ihtiyaç bulunduğu yönünde de tartışmalar yaşanmaktadır. Bu noktadan hareketle, Borsa İstanbul’da işlem gören bankaların koşulsuz ihtiyatlılık düzeyleri ölçülmüş ve bu düzeyin risk alma düzeylerini etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda bankaların ihtiyatlılık düzeyleri ile sermaye yeterlilik oranları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ancak aynı ilişkinin bankaların kredi ve mevduat oranı ile koşulsuz ihtiyatlılık düzeyi arasında olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

İhtiyatlılık
Bankalarda Risk
Sermaye Yeterlilik Oranı
Finansal Raporlamaya İlişkin
Kavramsal Çerçeve

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.11.2019
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.652320

The Effect Of Conservatism Level In Accounting On Banks

Abstract

The concept of conservatism which means being cautious towards the risk examined as divided into two that "conditional" and "unconditional". This distinction can be summarized in that taking measure towards the risk when a condition arises or display a conservative attitude without any condition from the beginning. It is natural that forms of financial behavior that include conditional and unconditional prudence will affect financial statements differently; will lead to differentiation of reports. There are criticisms in this direction caused to be treated contrary to impartiality and fair presentation principle of exhibiting conservative behavior in the accounting process in the research done. However, there is also debates that needed to said principle to offer reliable information. Based on this point, the unconditional prudence levels of the banks traded in Borsa Istanbul were measured and it was investigated whether this level affected the risk taking levels. As a result of the study, a significant relationship was determined between the prudence levels of banks and capital adequacy ratios, but it was observed that the same relationship was not between the banks loan and deposit ratio and unconditional prudence level.

Keywords

Conservatism
Risk in Banks
Capital Adequacy Ratio
Conceptual Framework for
Financial Reporting

About Article

Received: 28.11.2019
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.652320

^a Doç. Dr., SDÜ İİBF Finans ve Bankacılık Bölümü, Isparta, orcid.org/0000-0002-8681-7526

^b Doç. Dr., SDÜ İİBF Finans ve Bankacılık Bölümü, orcid.org/0000-0002-8896-5303, (İletişim Yazarı: burcuates@sdu.edu.tr)

^c SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, orcid.org/0000-0002-7440-7933

Giriş

Bilindiği üzere, Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları kural bazlı değil ilke bazlıdır. Peki ilke ve kural birbirinden ne açıdan farklıdır? İlke; kullanıcının içinde bulunduğu duruma göre yorumunu da ekleyebileceği temel nitelikte daha genel prensiplerdir. Kurallar ise, ilkelere göre daha katı, kesin ve yoruma yer bırakmayan hükümlerdir (Balsarı ve Dalkılıç, 2007). Bir kural genel olarak, bu kuralı koyan kişinin gerçeklere dayanarak belirlediği davranış şeklini zorunlu kılmaktadır. Bir ilke ise, hem gerekli davranış şeklini hem de karar vericilerin ortaya koyduğu genel gerçeklere dayanan kuralları açıklamayı ve yorumlamayı gerektirebilir (Delikanlı, 2011). İlke bazlı yaklaşımla hazırlanan muhasebe standartları daha az kural içermekte ve verdikleri genel ilkeler kullanıcılar tarafından yorumlanmaktadır (Balsarı ve Dalkılıç, 2007).

Muhasebe uygulamaları, standartların oluşumuna kadar gerek muhasebe temel kavramları ve muhasebe ilkeleri gerekse işletmelerin devlet kurumlarına rapor sunma ve vergi verme durumunda olmaları sebepleriyle kural bazlı olmuştur. Muhasebe ve finansal raporlama standartları ise kural bazlılıktan ziyade ilke bazlı olmaya ön ayak olmuştur. Bu sebeple araştırmanın konusunu da oluşturan ihtiyatlılık kavramı gibi yıllardır kullanılagelen muhasebe temel kavramlarının birçoğunu standartlarda görmek mümkün olmamaktadır.

Standartlara ilişkin kavramsal çerçeve “Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve” adıyla yayımlanmış ve bu çerçevede işletme dışındaki kullanıcılar için hazırlanan ve sunulan finansal tabloların tabi olacakları ilkelere yer verilmiştir. Kavramsal çerçeve 2018 versiyonunda “tarafsız sunum” başlığının altında (madde 2.16) eski versiyonda olmayan “ihtiyatlılık” kavramından bahsedilmiştir. Buna göre; “Tarafsızlık, ihtiyatlı davranışla desteklenir. İhtiyatlılık, belirsizlik koşullarında yargıda bulunurken temkinli davranmaktır. İhtiyatlı davranmak, varlıkların ve gelirin olduğundan yüksek gösterilmemesi ve yükümlülüklerin ve giderlerin olduğundan düşük gösterilmemesi anlamına gelir. Aynı şekilde, ihtiyatlı davranmak varlıkların ve gelirlerin olduğundan düşük, yükümlülüklerin ve giderlerin olduğundan yüksek gösterilmesine izin vermez. Bu tür yanlışlıklar, gelecek dönemlerde gelir veya giderlerin olduğundan yüksek veya düşük gösterilmesine yol açabilir.”

TFRS/TMS Tam Set içerisinde kavramsal çerçeveye ek olarak TMS 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı” nda da ihtiyatlılıktan bahsedilmiştir. Bu standartta bilgilerin kullanıcıların ihtiyacına uygun ve güvenilir olması gerektiğini belirtmektedir. Standartta bilginin güvenilir olması için sayılan şartların biri de ihtiyatlı olmasıdır.

Literatürde ihtiyatlılık, basiretli olma ve temkinlilik kavramları birbiri yerine kullanılmaktadır. Muhasebenin temel kavramlarından olan ihtiyatlılık aslında tutuculuğun muhasebe uygulamalarına yansımadır (Sevilengül, 2016). Yukarıda bahsedilen kavramsal çerçeve ve TMS 8’ de kavramın “ihtiyatlılık” şeklinde yer alması da bundan dolayıdır. Bu çalışmada da kavramsal açıdan “ihtiyatlılık” kavramı kullanılmıştır.

Bu kısımda ihtiyatlılığın muhasebe ve finansal raporlama standartlarındaki yeri incelenmiştir. İhtiyatlılık başlığı altında, bu kavrama ve koşullu, koşulsuz ihtiyatlılık ayırımına değinilmiştir. Çalışmanın daha sonraki bölümde piyasa değeri /defter değeri oranı temel alınarak bankaların

ihtiyatlılık düzeyleri hesaplanmış ve bankaların ihtiyatlılık düzeylerinin; bankaların sermaye yeterlilik oranı ve kredi/mevduat oranı ile ilişki araştırılmıştır.

İhtiyatlılık

Muhasebede ihtiyatlılık Sevilengül (2016)'e göre "muhasebe olaylarında temkinli davranılmasını, tarafsız bir muhakeme ile işletmenin karşılaşılabileceği risklerin ve belirsizliklerin göz önünde tutulması gerektiğini belirtir. İhtiyatlılığa göre bir gelir ancak gerçekleşikten sonra işletmenin gelirleri arasına katılırken, gider ve zararlar kesinleşmeye de ortaya çıktıklarında işletmenin sonuç hesaplarının arasında yerini alır, kârdan düşülür". Karabınar (2005) riskten kaçınma düzeyinin düşük olduğu toplumlarda iyimser bir muhasebe sisteminin söz konusu olduğunu ve ihtiyatlılığın daha az önem taşıdığını belirtmektedir. Tersî şekilde tekdüzelik, statükoculuk ve gizliliğin yüksek olduğu toplumlarda ise tutucu muhasebe sistemi vardır dolayısıyla da riskten korkan ve daha çok önlem almak isteyen bir yapı vardır. İşletme ve ekonomik etkinlikleri çevreleyen belirsizliklerden dolayı finansal raporlama ve muhasebede tedbirli olma davranışı gelenek haline gelmiştir.

Muhasebe düzenleyicileri ve muhasebe raporları hazırlayanlar arasında, ihtiyatlılığın önemli bir muhasebe kavramı olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur. Çok sayıda ülke tarafından Uluslararası Finansal Raporlama Standardı'nın (UFRS) kabul edilmesiyle birlikte ihtiyatlılık kavramı sorgulanmaya başlamıştır (Zeghal ve Lahmar, 2016). Çünkü ihtiyatlılık, standart belirleyici kuruluşlar tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştiri, ihtiyatlılığın finansal tablolar aracılığıyla sunulan bilgilerin tarafsızlığını bozduğu noktasındadır (Erdoğan ve Çubukçu, 2010).

Yöneticiler, işletmenin ilerlemesi ve gelişmesini isterler. Bu amaçla çalışmalarına yön verirler. Ancak bu amacın başarılacağı zaman da hiç olmazsa işletmenin içinde bulunduğu durumun korunmasını sağlamaya çalışırlar. Bu nedenle muhasebeci daima temkinli olmalıdır. Zarar olasılıklarını kaydetmelidir. Bu durum aslında muhasebecinin sahip olduğu şüpheli bir tutumdur (Cemalcılar ve Önce, 1999). Buradan yola çıkan ihtiyatlılık savunucuları, ihtiyatlılık kavramını temel alarak yapılabilecek herhangi bir yanlışlığın zararının daha az olacağı düşüncesi ile tedbirli davranılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu görüşte, en karamsar tablonun gerçekleşebilme ihtimali düşünüldüğünden, olumlu olaylar hemen göz önüne alınmamaktadır. Olası kazançların tanınması ve finansal tablolara alınabilmesi için kanıt gerekliliği bulunduğu savunulur. Risklerin göz önüne alınıp değerlendirilmesine bağlı olarak, tedbirli davranılması, ihtiyatlı anlayışın temelini oluşturmaktadır. Bu görüşe göre, muhasebe işlemleri gerçekleştirilirken, en karamsar olasılığın gerçekleşeceği kabul edilerek, olası kayıplar için de önlemler alınması gerekmektedir. (Erdoğan ve Çubukçu, 2010).

Muhasebede tutuculuğun en yaygın örneği stok değerlemesidir. Eğer değerlendirme gününde bir stok kaleminin piyasa fiyatı, bu kalemin maliyet fiyatının altındaysa o zaman bu kalemin satışı halinde uğranılacak bir zararı karşılamak üzere, bu stok kalemi satış fiyatı ile değerlendirilir. Satış fiyatı maliyetinin üzerinde ise değerlendirilmede maliyet fiyatı esas alınır. Genellikle satış fiyatının maliyetin üzerinde olduğu durumlarda muhasebeciler bir satış beklentisiyle aradaki farktan doğan kârı hesaba almazlar (Akdoğan ve Aydın, 1987).

Basu' ya (1997) göre muhasebeciler, bilançodaki iyi haberleri kötü haberlerden daha yüksek derecede doğrulama gereksinimi içindedirler. Çünkü kötü haberlerin olumsuz etkisi hızlı bir biçimde kazancı olumsuz yönde etkilerken; iyi haberlerin kazanç üzerindeki olumlu etkisi o kadar hızlı gerçekleşmez. Örneğin; gerçekleşmemiş kayıplar gerçekleşmiş gelirden daha çabuk fark edilir. Bu farklılık bir asimetri doğurur.

İhtiyatlılık literatürde koşullu ve koşulsuz olarak iki kısımda incelenmektedir. İki ihtiyatlılık türü arasındaki temel fark; koşullu ihtiyatlılığın ekonomik haberlerin sonuçlarına bağlı olmasıdır. Koşullu ihtiyatlılık, olumsuz ekonomik haberlerin olumlu haberlere göre daha hızlı tanınmasıyla ortaya çıkar (Ruch ve Taylor, 2015). Dolayısıyla, koşullu ihtiyatlılıkta olumlu ve olumsuz ekonomik haberler, muhasebe açısından Basu' nun belirttiği şekilde bir asimetrik tanıma ortaya çıkarır. Ekonomik kayıplardan ziyade ekonomik kazançların tanınması için daha güçlü kanıtlara ihtiyaç duyar, daha güçlü kanıtları dayatır. Sonucunda da kayıplar, kazançlardan daha hızlı şekilde yansıtılmış olur. (Guay ve Verrecchia, 2007; alıntılan, Garcı'a Lara vd., 2011). Bu noktada belirtmek gerekir ki "Kavramsal Çerçeve Versiyon 2018" madde 2.17 de asimetrik bilgiye yer vermiştir. Şöyle ki, "İhtiyatlı davranmak, asimetrik olma ihtiyacını, örneğin yükümlülük ve giderlerden ziyade varlıkların ve gelirin finansal tablolara alınmasını destekleyecek daha ikna edici kanıtlara yönelik sistematik bir ihtiyacın olduğunu ifade etmez. Bu tür bir asimetri, faydalı finansal bilginin niteliksel özelliklerinden biri değildir. Bununla birlikte, bu asimetri, sunulması amaçlanan gerçeğe uygun bilgilerin ihtiyaca en uygun bilgilerin seçilmesini amaçlayan kararların bir sonucuysa, belirli Standartlar asimetrik hükümler içerebilir."

Koşulsuz ihtiyatlılık ise, muhasebe net varlıklarının sürekli olarak değerinin altında raporlanmasıyla meydana gelir. Koşullu ihtiyatlılığın aksine koşulsuz ihtiyatlılık ekonomik haberlere bağlı değildir. Koşulsuz ihtiyatlılık örneğin, araştırma- geliştirme harcamalarını anında gider yazmayı, LIFO stok değerlendirme yöntemini kullanmayı ve hızlandırılmış amortismanı gerektirir. (Ruch ve Taylor, 2015).

Koşullu ve koşulsuz ihtiyatlılık mali tablolar üzerinde farklı etkilere sahiptir. Koşulsuz ihtiyatlılık ile her dönem aynı muhasebe politikası izleneceği için dönemler itibariyle gelir tablosunda etki doğacaktır. Ancak koşullu ihtiyatlılık uygulamaları ekonomik gelişmelere bağlı olarak gerçekleştiğinden gelir tablosunu sürekli etkilemez. Her ikisinin de bilançoya yansımaları varlıkların olduğundan düşük değerde gösterilmesi şeklindedir (Ruch ve Taylor, 2015).

Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Kapsamı

Bankacılık sektörü piyasalarda aracılık rolünü üstlendiği için ülke ekonomisi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu sektör ile ilgili olumsuz bir süreç diğer sektörleri de olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte bankacılık sektöründe rekabet de oldukça yoğundur. Sektördeki bu rekabet yoğunluğu borçlanma maliyetinin azalmasına neden olmaktadır. Çünkü rekabet, bankaların pazarlık gücünü zayıflatmakta, dolayısı ile ihtiyatlı davranmasının önüne geçebilmektedir (Huang, 2018). Ayrıca sektör birçok riskle de karşı karşıyadır. Bu nedenle ihtiyatlılık kavramı bankacılık sektörünün kilit unsurlarındandır. Ulusal ve uluslararası piyasalarda bankaların ihtiyatlı davranmasını sağlayacak düzenlemeler

mevcuttur. Türkiye’de bankacılık faaliyetlerini düzenleyen Bankacılık Kanunu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’na (BDDK) bankalar ile ilgili koruyucu hükümler koyma yetkisi vermiştir. BDDK, ihtiyatlılık kavramı gereği bankaların kredi ve alacakları için karşılık ayırmasını gerekli kılmaktadır. Karşılık tutarları, BDDK’nın “Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar için Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmektedir. Söz konusu yönetmeliğe göre, bankalar kredi veya alacaklarından dolayı ortaya çıkması muhtemel zararların karşılanabilmesi için genel veya özel karşılık ayırmaktadır. Türkiye Muhasebe Standardı 37 Karşılıklar ve Koşullu Borçlar’da da benzer bir uygulama yer almaktadır.

Mevduat güvence sistemi de ülkemizde bankaların ihtiyatlı davranmasını sağlamaya yönelik düzenlemelerdendir. Buna göre, BDDK tarafından mevduat ile katılım fonu toplamaya yetkili kredi kuruluşlarının faaliyet izinlerinin kaldırılması durumunda hak sahiplerinin karşı karşıya kalacağı kayıpların, devlet tarafından veya bu amaçla kurulan bir yapı tarafından, bir kısmının veya tamamının ödenmesini garanti etmektedir (www.tmsf.gov.tr).

Hem Türkiye’de hem de uluslar arası piyasalarda bankaları ihtiyatlı davranmaya yönelten düzenlemelerden bir diğeri ise Basel uygulamalarıdır. 1970’li yılların başında uluslararası finansal piyasalarda yaşanan finansal çöküşlerle birlikte 1974 yılında G10 olarak isimlendirilen ülkelerin merkez bankaları tarafından Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Komitesi (Basel) kurulmuştur. Komitenin temel amacı, dünya piyasasında finansal istikrarı artırmak amacıyla banka gözetimini güçlendirmektir (Zaky ve Soliman, 2017). Söz konusu komite ilk olarak “Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı” olarak adlandırılan Basel 1 düzenlemesini uygulamaya koymuştur. Bu düzenleme, bankaların kredi kullandırma sürecinde belli esaslara dikkat etmesini öngörmektedir. Düzenleme bankaların “sermaye yeterlilik oranı” olarak da ifade edilen ,sermaye tutarlarının risk ağırlıklı aktiflere oranının en az %8 olmasını gerekli kılmıştır. Bu oran aslında bankaların alabilecekleri risk düzeyine bir sınırlama getirmektedir (Arslan, 2007).

Basel Komitesi, Basel 1 ile ilgili eleştirileri de dikkate alarak 2004 yılında Basel 2’yi yayınlamıştır. Söz konusu düzenleme asgari sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında piyasa riski ve kredi riskinin yanına operasyonel riski de dahil etmiştir. Basel 2, bankalarda daha etkin risk yönetim sistemini gerekli kılmış ve piyasa disiplini geliştirmeyi hedeflemiştir. Böylece bankaların kırılabilirliğinin azaltılması amaçlanmıştır (Yıldırım, 2015). Tüm bunlara rağmen, 2008 yılındaki mortgage krizi ve sonrasında yaşananlar ile, Basel 2 uygulamasının sistematik risklerin tespit edilmesinde ve finansal kırılabilirliklerin ortadan kaldırılmasında yetersiz kaldığı görülmüş ve 2010 yılında Basel 3 düzenlemesi yayınlanmıştır. BDDK, Basel III ile birlikte yayınladığı “Sermaye Koruma ve Döngüsel Sermaye Tamponlarına İlişkin Yönetmelik’te” bankaların kar paylarını, sermaye yeterliliklerinin sağlanmasına ilişkin olarak, bazı durumlarda bankalarda tutulmasını gerekli kılmaktadır. Böylece, bankaların karşılaşılabilecekleri risklere karşı daha ihtiyatlı olması hedeflenmektedir. Buradan hareketle çalışmada öncelikle, Türkiye’deki bankaların koşulsuz ihtiyatlılık düzeyleri incelenmiştir. Koşulsuz ihtiyatlılık düzeyi ile ilgili literatürde; piyasa/defter değeri oranı (Beaver ve Rayn, 2005), gizli rezervler (Zhang,2008), asimetrik zamanlılık (Basu, 1997), negatif tahakkuklar (Givoly ve Hayn,2000), tahakkuk esasına göre asimetrik nakit akışı (Ball’s and Shivakumar, 2006) gibi birçok yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında koşulsuz

ihtiyatlılık düzeyinin ölçülmesi için literatürde en sık kullanılan yöntem olan piyasa değeri/defter değeri oranı tercih edilmiştir.

Muhasebede ihtiyatlılık kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir:

Zeytinoğlu ve Polat (2018) çalışmalarında, muhasebede ihtiyatlılığı etkileyen faktörleri araştırmıştır. Bu kapsamda panel veri analizinden faydalanarak Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin 2006-2013 yıllarına ait verilerinden yararlanılmıştır. İhtiyatlılık ile kurumsal yönetim ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, kurumsal yönetim uygulamalarının ihtiyatlılığı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğan ve Çubukçu (2010) çalışmalarında, tutuculuğun kurumsal yönetimin amaçlarının gerçekleştirilmesinde etkili olabilecek alanları teorik olarak değerlendirmiştir. Ertuğrul (2014) ise çalışmasında, varlıkların ve borçların gerçek değerleri ile gösterilmesinin ihtiyatlılıktan büyük sapmalara neden olup olmadığını yevmiye kayıtları yardımı ile incelemiştir.

Gör ve Tekin (2018) ise çalışmalarında, Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin finansal verilerinden faydalanarak muhafazakar muhasebe uygulamaları ile kurumsallaşma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda yönetim kurulunun bağımsızlığını arttıran kurumsal yönetim uygulamalarından bazılarının ihtiyatlılık ile ters yönlü ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.

Acar ve Aktürk (2009) çalışmalarında, Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin ihtiyatlılık düzeylerini ölçmek için hisse başına kar ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiden faydalanmışlardır. Sonuçta çalışma kapsamında yer alan işletmelerde ihtiyatlı uygulamaların olmadığı görülmüştür. Kiseleva (2017) çalışmasında bankaların muhasebe tutuculuğu ve likidite seviyeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İhtiyatlılık düzeyinin ölçümü için bankaların tahakkuk düzeylerini gösterge olarak kullanmıştır. Çalışma sonucunda bankaların likidite seviyeleri ve muhasebe ihtiyatlılık düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Yukarıdaki çalışmalardan da hareketle bankaların ihtiyatlılık düzeyleri ölçüldükten sonra bu düzeyin bankaları kredi/mevduat oranı ve sermaye yeterlilik oranı ile ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bankaların varlıkları içerisinde en büyük payın kredilere ait olması ve en önemli temel fon kaynağının da mevduat olması nedeniyle Kredi/Mevduat Oranı (KMO), bankaların uzun dönemli veya yapısal likidite pozisyonları açısından yakından takip edilen göstergelerden biridir. Söz konusu oran bankaların fonlama kaynaklarının istikrarına ilişkin bir gösterge olarak kullanılmaktadır (Alper ve Çapacıoğlu, 2016). Çünkü bankalar mevduat toplar ve bu mevduatları kredi olarak kullandırır. Ancak oranın yükselmesi bankanın karlılığını artırabileceği gibi likidite riskini de beraberinde getirmektedir. Dolayısı ile ihtiyatlılık düzeyi yüksek olan bankalarda bu oranın daha düşük olması beklenmektedir. Bu düşünceden hareketle söz konusu oran çalışma kapsamına dahil edilmiş ve ihtiyatlılık düzeyi ile arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bankacılık sektörü; temel fonksiyonu gereğince, finansal aracılık işlemlerini gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede finansal ürünlerin çeşitlenmesi, teknolojinin hızlı değişimi gibi faktörler bankacılık sektörünün yapısında değişikliklere yol açarken, farklı risk türlerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda; bankaların maruz kaldıkları riskler de çeşitlenerek artış göstermektedir. Bankaların faaliyetlerini sürdürebilmeleri maruz kaldıkları bu riskleri başarıyla yönetmeleri ile ilişkilidir. Geçmişte bankacılık krizlerinin yaşanmasındaki temel sebep olarak, bankaların risklerini yönetememeleri ve sermaye yapılarının riskleri karşılayacak düzeyde olmaması gösterilmektedir (Hazar vd., 2018). Bu kapsamda Basel Uzlaşmaları ile birlikte sermaye yeterlilik oranı gündeme gelmiştir. (Ak Bingül, 2018). Sermaye yeterliliği, bankaların maruz kaldıkları risklere karşılık, mali yükümlülüklerini karşılayacak düzeyde likit varlığa sahip olup olmadıklarını ifade etmektedir. Basel kapsamında oranın en az %8 olması talep edilmektedir. Ancak bankalarda bu oran daha da çıkabilmektedir. Bu durumdan hareketle bankaların ihtiyatlılık düzeyleri arttıkça riske karşı korunma seviyelerinin de artacağı düşünüldüğü sermaye yeterlilik oranının (SYO) da buna paralel artması beklenmektedir. Bu doğrultuda bankaların ihtiyatlılık düzeyi ile SYO arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla söz konusu oran da çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmada test edilmek üzere aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Bankaların ihtiyatlılık düzeyi ile sermaye yeterlilik oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Bankaların ihtiyatlılık düzeyi ile kredi/mevduat oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmada oluşturulan hipotezler, basit doğrusal regresyon analiz ile test edilmiştir. Basit doğrusal regresyon analizi, bir bağımlı değişken ile bir bağımsız değişken arasındaki ilişkinin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması sürecidir. Basit doğrusal regresyon analizinin uygulanması için verilerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir (Kalaycı vd., 2005). Basit doğrusal regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$Y = a + \beta_1 X_1 + \varepsilon$$

Y: Bağımlı değişken

β : Açıklayıcı değişken

ε : Hata terimi

α = Sabit katsayı

Araştırmada Borsa İstanbul'da yer alan 13 banka çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Ancak bu bankalardan iki tanesi mevduat kabul etmemesi nedeniyle elenmiştir. Banka verilerinin toplanmasında Kamuyu Aydınlatma Platformundan yararlanılmıştır. Söz konusu bankaların 2013-2017 yılları arası verileri çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmanın Bulguları

Çalışmada parametrik bir test olan doğrusal regresyon analizinin kullanılması nedeniyle öncelikle değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermedikleri incelenmiştir.

Tablo 1. Normallik Dağılımı

Değişik.	Std. Hata	Std. Sap.	Vary.	Min	Max	Ort.	Ortan.	Çarp.	Bas.	Kol.- Sim.
SYO	0,00593	0,04398	0,002	1,08	1,29	1,1710	1,161	,673	,184	0,160
İhtiyatlılık	0,00514	0,03815	0,001	0,07	-0,15	0,0738	0,0714	,712	,124	0,108
KMO	0,004898	0,36328	0,132	0,53	2,13	1,1380	1,0306	,465	,974	0,67

Normallik testi için veriler öncelikler şekilsel olarak incelenmiştir. Daha sonraki süreçte verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve son olarak da verilere Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Verilerin şekilsel olarak incelenebilmesini sağlamak amacıyla Tablo 1’de verilerin minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Bununla birlikte Tablo 1’de normallik varsayımı analizinin ikinci aşaması için gerekli olan basıklık ve çarpıklık değerleri verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin %5 güven aralığı için -2,58 ile +2,58 arasında olması gerekmektedir. Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmada kullanılan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri söz konusu aralıktadır. Normallik testinin son aşaması olan Kolmogorov-Smirnov testinin sonuçları da Tablo 1’de gösterilmektedir. Buna göre Kolmogorov-Smirnov testinin sonuç değerinin anlamlılık düzeyinin 0,05’in üzerinde olması verilerin normal dağılım gösterdiğini ifade etmektedir (Liu vd.,2005).

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında öncelikle bankaların sermaye yeterlilik oranı ile ihtiyatlılık düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 2. SYO’na İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Model	Düzeltilmiş R Kare	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)	Durbin Watson
		,008	1	,008	4,231	,035 ^b	
Regresyon							
Artık Değer	,272 ^a	,097	53	,002			1,741
Toplam		,104	54				

Tablo 2’de yer alan regresyon sonucunda, modelin anlamlılığını ifade eden F değerinin 4,231 olması ve bu değer anlamlılığını gösteren p değerinin (,035) anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olması bankaların ihtiyatlılık düzeylerinin, sermaye yeterlilik oranlarındaki farklılığı önemli ölçüde açıkladığını ve modelin istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre H₀ hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 2 ‘de yer alan düzeltilmiş R Kare sonucunun %27 olması, bankaların sermaye yeterlilik oranındaki değişimin %27’sinin, bankaların ihtiyatlılık düzeyi ile açıklandığını göstermektedir. Parametrik bir test olan regresyon analizinin uygulanabilmesi için gerekli olan varsayımlardan biri de değişkenler arasında otokorelasyonun olmamasıdır. Buna göre Durbin Watson katsayısı otokorelasyonu test etmek

için kullanılır. Söz konusu değerin 1.5 ile 2.5 arasında olması arzulanır (Kalaycı, 2005). Tablo 2’de görüldüğü üzere Durbin Watson katsayısı 1,741 olarak hesaplanmıştır. Buna göre değişkenler arasında bir otokorelasyon mevcut değildir.

Tablo 3. SYO’ na İlişkin Regresyon Analizi Katsayısı ve Test Sonuçları

Model	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış	t	Anlamlılık Düzeyi
	Katsayı		Katsayı		
	B	Standart Hata	Beta		
(Sabit)	1,208	,019		63,250	,000
İhtiyatlılık	-,033	,016	-,272	-2,057	,045

Tablo 3’de görüldüğü üzere, modelde sabit katsayı 1,208 bulunmuştur. İhtiyatlılık düzeyini temsil eden değişkenin katsayısı ise (-0,033) olarak hesaplanmıştır.

p değerlerinin 0,05 anlamlılık değerinden büyük olması katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu durumda katsayılar tablosuna göre regresyon formülü aşağıdaki gibi formüle edilebilmektedir:

$$Y = a + \beta_1 X_1 + \varepsilon$$

$$SYO = 1,208 - 0,033 \text{ ihtiyatlılık} + \varepsilon$$

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında ise, bankaların ihtiyatlılık düzeyleri ile Kredi /Mevduat oranları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 4. K/M Oranına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Model	Düzeltilmiş	Kareler	df	Kareler	F	Anlamlılık	Durbin Watson
	R Kare	Toplamı		Ortalaması		Düzeyi (p)	
Regresyon		,047	1	,047	,935	,338 ^b	
Artık değer	,017	2,688	53	,051			1,269
Toplam		2,736	54				

Tablo 4’de görüldüğü üzere modelin anlamlılığını ifade eden F istatistiğinin 0,935 ve bu değerin anlamlılığını gösteren p değerinin (0,333) olması modelin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo 5. K/M Oranına İlişkin Regresyon Analizi Katsayısı ve Test Sonuçları

Model	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış	t	Anlamlılık Düzeyi (p)
	Katsayı		Katsayı		
	B	Standart Hata	Beta		
(Sabit)	1,232	,101		12,230	,000
İhtiyatlılık	-,082	,084	-,132	-,967	,338

Tablo 5 modeldeki katsayıların tahmini değerlerini göstermektedir. Ayrıca bu tabloda söz konusu katsayıların istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren t değerleri yer almaktadır. Buna göre $p > 0.05$ olduğu için ihtiyatlılık değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuçlara göre H_2 "hipotezi bankaların ihtiyatlılık düzeyi ile kredi/mevduat oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi reddedilmiştir.

Sonuç

Çalışma kapsamında öncelikle olabileceğin en kötüsüne karşı bir davranış şekli belirleme olarak ifade edilen ihtiyatlılık kavramı, koşullu ve koşulsuz ihtiyatlılık ayrımı da dikkate alınarak incelenmiştir. Kavramın tanımından da anlaşılacağı üzere işletmelerin ihtiyatlılık düzeylerinin risk alma düzeylerini de etkilemesi muhtemeldir. Bu düşünceden hareketle bankaların risk alma düzeylerinin bir göstergesi olan koşulsuz ihtiyatlılık düzeyleri hesaplanmıştır. Sonrasında ise sermaye yeterlilik oranı ve kredi/mevduat oranları ile bankaların koşulsuz ihtiyatlılık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişkinin değerlendirilmesi için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda bankaların koşulsuz ihtiyatlılık düzeyleri ile sermaye yeterlilik oranları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre bankaların sermaye yeterlilik oranlarındaki değişimin %27'si koşulsuz ihtiyatlılık düzeylerindeki değişimle ilişkilendirilmektedir. Ancak aynı ilişki kredi/mevduat oranı ve koşulsuz ihtiyatlılık düzeyi arasında tespit edilememiştir. Kredi/mevduat oranının yükselmesi bankaların karlılığını artırırken bunun yanında riskini de artırmaktadır. Bu nedenle ihtiyatlılık düzeyi yüksek olan bankaların risk alma düzeylerinin de düşük olması beklendiği için, bu dönemlerde kredi/mevduat oranlarının da düşük olması beklenmektedir. Ancak çalışmada böyle bir ilişki bulunamamıştır. Çünkü son yıllarda Türkiye'deki bankaların kredi/mevduat oranları incelendiğinde genellikle bankaların oranlarında ciddi bir yükseliş görülmektedir. Bunun sebebinin de bankaların ihtiyatlılık düzeyinden ziyade genişleyici maliye politikası ve kredi garanti fonu destekli kredilerin etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acar, D.& Aktürk, A. (2009). Muhasebede İhtiyatlılık Kavramı ve İMKB Sınai Endeksinde İşlem Gören İşletmelerde İhtiyatlılık Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, XI (1).
- Ak Bingül, B. (2018). Bankacılık Sisteminde Risk ve Sermaye Yeterliliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:14 (Nisan).
- Akdoğan, N & Aydın, H. (1987). *Muhasebe Teorileri*. Gazi üniversitesi Yayın No: 98, Ankara.
- Alper, K., Çapacıoğlu, T. (2016). Bankacılık Sektöründe Likitide Pozisyonu ve Mevduat Faizleri ile İlişkisi, *T.C. Merkez Bankası Ekonomi Notları*, Sayı (2016-31).
- Arslan, İ., (2007). Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50-66.
- Ball, R. & Shivakumar, L. (2006). The Role of Accruals in Asymmetrically Timely Gain and Loss Recognition. *Journal of Accounting Research*, 44. DOI:10.1111/j.1475-679X.2006.00198.x
- Basu, S. (1997). The Conservatism Principle and the Asymmetric Timeliness of Earnings. *Journal of Accounting and Economics* 24, 3-37. DOI:10.1016/S0165-4101(97)00014-1
- Beaver, W.H. & Ryan, S.G. (2005). Conditional and Unconditional Conservatism: Concepts and Modeling. *Review of Accounting Studies*, 10. DOI:10.1007/s11142-005-1532-6
- Cemalçılar, Ö. & Önce, S. (1999). *Muhasebenin Kuramsal Yapısı*, Anadolu Üniversitesi Yayın No:1093.
- Delikanlı, İ.U. (2011). Finansal Düzenlemelerin İlke Bazlı Ya Da Kural Bazlı Olmasının Finansal Raporların Denetim Sürecine Etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 66 (2), 73-92. DOI:10.1501/SBFder_0000002204
- Erdoğan, N. & Çubukçu, S. (2010). Tutuculuğun Kurumsal Yönetim Anlayışı Üzerindeki Etkileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Ekim, 53-66.
- Ertuğrul, A.N. (2014). Geleneksel Muhasebeden Uluslararası Finansal Raporlamaya Geçişte İhtiyatlılık Kavramı. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 7(1).
- Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve Versiyon 2011 ve 2018, www.kgk.gov.tr
- Givoly, D. & Hayn, C. (2000). The Changing Time-Series Properties of Earnings, Cash Flows and Accruals: Has Financial Reporting Become More Conservative?. *Journal of Accounting & Economics*, 29(3). DOI:10.1016/S0165-4101(00)00024-0
- Gör, Y. & Tekin, B. (2018). Muhafazakar Muhasebe Uygulamalarının Kurumsallaşmış Şirketlerdeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2). DOI: 10.20491/isarder.2018.416
- Guay, W., & Verrecchia, R. E. (2007). Conservative disclosure. Working paper. University of Pennsylvania. Alıntılayan: Juan Manuel Garcı́a Lara & Beatriz Garcı́a Osmá & Fernando P. (2011). *Conditional Conservatism And Cost of Capital*. *Rev Account Study* 16:247–271 DOI 10.1007/s11142-010-9133-4, 247. DOI 10.1007/s11142-010-9133-4, 247
- Hazar, A., Babuşçu, Ş., & Tekindal, M.A. (2018). Bankacılık Sektöründe Sermaye Yeterliliği Rasyosunu Belirleyen Risklerin Analizi. *UIİİD-ILEAS* (20). DOI: 10.18092/ulikidince.261784

- Huang, W.(2018). Does *Bank Competiton Affect Accounting Conservatism*, Master Thesis., Arizona State University, ABD, 1-58. DOI:10.2139/ssrn.3439016
- Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayınları, Ankara.
- Karabınar, S. (2005). *Muhasebe İklimi*, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Kaytmaz Balsarı, Ç. & Dalkılıç, F. (2007). Kural-Bazlı ve İlke-Bazlı Finansal Raporlama Standartlarının Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Mayıs, 105-117.
- Kiseleva, M. (2017). *Relationship Between Accounting Conservatism and Liquidity Levels: Evidence From The Russian Sector*. Master Thesis. St. Petersburg Üniveritesi.
- Liu, C., Marchewka, J.T. , Lu, J. & Yu, C.S. (2005). Beyond Concern: A Privacy-Trustbehavioral Intention Model of Electronic Commerce. *Information&Management*, 42. DOI:10.1016/j.im.2004.01.003
- Ruch, G.W. & Taylor, G. (2015). Accounting Conservatism: A Review of The Literature. *Journal of Accounting Literature* , 34 , 17–38. DOI: 10.1016/j.acclit.2015.02.001
- Sevilengül, O. (2016). *Genel Muhasebe*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- TMS 8, Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı, www.kgk.gov.tr
- Yıldırım, O. (2015). Türk Bankacılık Sisteminde Basel Kriterleri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52 (609), 9-21.
- Zaky, A. H.& Soliman, M. (2017). The Impact of Announcement of Basel III on the Bnaking System Performance: An Empirical Research on Egyptian Banking Sector, *The Business and Management Review*, 9 (2), 165-174.
- Zang, J. (2008). The Contracting Benefits of Accounting Conservatism to Lenders and Borrowers. *Journal of Accounting and Economics*, 45(1). DOI: 10.1016/j.jacceco.2007.06.002
- Zeghal, D. & Lahmar, Z. (2016). The Impact of IFRS Adoption on Accounting Conservatism in the European Union. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 6(1) ISSN 2162-3082 2016, 127-160. DOI: 10.5296/ijaf.v6i1.9581
- Zeytinoğlu, E. & Polat, Z.G. (2018). Muhasebede İhtiyatlılığı Etkileyen Faktörler: Borsa İstanbul Örneği. *Journal Of Social and Humanities Sciences Research*, 5(20). DOI:10.26450/jshsr.413
- <http://www.tmsf.gov.tr> (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

Diller O'nu Söyler: 'Alî Çâvîş'in Üç Dilde Esmâ-i Hüsnâ'sı

Aysun Çelik^{a,b}, Gamze Gizem Avcıoğlu^c Toka İbrahim Mohamed Aboelezz^d

Özet

Klasik Türk edebiyatında Allah'a duyulan sevgi ve bağlılık; tevhîd, ilâhî, münâcât, esmâ-i hüsnâ gibi edebî türlerle ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki dört ayete atfen Allah'ın isimlerinin zarif bir ifadesi olarak "esmâ-i hüsnâ", kültür ve edebiyatımızda pek çok örneği, şerhi ve havassı bulunan bir türdür. Çalışmamız esnasında; 60 Arapça, 9 Farsça, 51 Türkçe olmak üzere 120 adet esmâ-i hüsnâ metni tespit edebildik. Ancak on dört asır boyunca, çeşitli dillerde kaleme alınmış, daha fazla sayıda esmâ-i hüsnâ metninin bulunması muhtemel ve tabiidir. Bu makalede, Alî Çâvîş tarafından Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde yazılan üç esmâ-i hüsnâ manzumesi tanıtılmış; Arapça ve Farsça esmâ-i hüsnâlar Türkçeye çevrilmiş, Türkçe esmâ-i hüsnâ metni ise Arap alfabesinden transkripsiyonlu olarak Latin harflerine aktarılmıştır. Üç dilde Allah'a yakaran Alî Çâvîş, eserini affına bir vesile kılmak isterken üç dilde esmâ-i hüsnâ yazmak suretiyle de bu türün özgün bir örneğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler

Alî Çâvîş
Esmâ-i Hüsnâ
Allah
En Güzel İsimler

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669195

Languages Say God: 'Ali Cavis's Esmâ-i Husna In Three Languages

Abstract

Love and commitment to God in classical Turkish literature; it is expressed in literary genres such as tevhid, divine, münacat, esmâ-i hüsnâ. As an elegant expression of Allah's remembrance, referring to the four verses of the Quran, "esmâ-i hüsnâ" is a species with many examples, commentaries and havass in our culture and literature. During our study; we were able to identify 120 texts of esmâ-i hüsnâ; 60 Arabic, 9 Persian, 51 Turkish. However, it is possible and natural that there are more esmâ-i hüsnâ texts written in various languages for fourteen centuries.

In this article; three esmâ-i hüsnâ verses written by Ali Cavis in Arabic, Persian and Turkish were introduced, Arabic and Persian esmâ-i hüsnâs were translated into Turkish and Turkish esmâ-i hüsnâ was translated into Turkish with the alphabet of transcription. While pleading to Allah in three languages, Ali Cavis made an occasion for his forgiveness and revealed a unique example of this species by writing esmâ-i hüsnâ in three languages.

Keywords

Ali Cavis
Esmâ-i Hüsnâ
God
Top Names

About Article

Received: 02.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669195

^a İletişim Yazarı: aysuncelik@hacettepe.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, <http://orcid.org/0000-0002-4734-1676>.

^c Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, <http://orcid.org/0000-0003-0020-5383>.

^d Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, <http://orcid.org/0000-0002-7822-3365>.

Giriş

"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na, o güzel isimlerle dua edin." (A'râf 7/180) ayeti mucibince ve "Kim bu isimleri ezberlerse/kavrarsa cennete girer." (Yılmaz 2013: 267) hadisinin müjdesiyle; gönül ehli ve kalem erbabı olan zevat, en güzel sıfatları Allah'ı anmak yolunda sarf etmişlerdir. Bu emri ve muştuyu özümseyen, Allah'ın isimlerini her hâl ve kârda duyumsayan klasik Türk edebiyatı edipleri de "esmâ-i hüsnâ" adıyla bu edebî türün sayısız örneğini vermişlerdir.

"İsimler" manasındaki "esmâ" ile "en güzel" anlamındaki "hüsnâ" kelimelerinin oluşturduğu tamlama; Arapçada "el-esmâü'l-hüsnâ", Farsçada "esmâ-i hüsnâ" terkihiyle ifade edilmektedir. "Esmâ-i hüsnâ", Allah'a nispet edilen adları ve O'nun sıfatlarını temsil etmektedir. "Esmâü'l-hüsnâ" tamlaması, Kur'ân-ı Kerîm'de şu dört ayette geçmektedir:

1. **En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır.** O hâlde O'na o güzel isimlerle dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır. (A'râf 7/180)
2. De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. **Çünkü en güzel isimler O'na hastır.** Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut. (İsrâ 17/110)
3. Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. **En güzel isimler O'na mahsustur.** (Tâhâ 20/8)
4. O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. **En güzel isimler O'nundur.** Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir. (Haşr 59/24)

Bu dört ayette açıkça ifade edilen "esmâü'l-hüsnâ" ifadesinin yanı sıra; Kur'ân'da 100'den fazla esmâ-i şerîf olup, hadislerle bu sayı daha da artmaktadır (Topaloğlu 2012: 404).

Buhârî, Tirmizî, Müslim ve İbn Mâce'nin Ebû Hureyre'den naklettiği hadis-i şerife göre; "Allah Te'ala hazretlerinin doksan dokuz ismi vardır, yüzden bir eksiktir. O, tektir, teki sever. Kim bu isimleri ezberlerse cennete girer. Onlar şunlardır: Allah, el-Vâhid, es-Samed, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Hâlık, el-Bâri', el-Musavvir, el-Melik, el-Hakk, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-'Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Latîf, el-Habîr, es-Semî', el-Basîr, el-'Âlim, el-'Azîm, el-Bârr, el-Müte'âl, el-Celîl, el-Cemîl, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Kâdir, el-Kâhir, el-'Aliyyu, el-Hakîm, el-Karîb, el-Mucîb, el-Ganiyyu, el-Vehhâb, el-Vedûd, eş-Şekûr, el-Mâcid, el-Vâcid, el-Vâlî, er-Reşîd, el-'Afuvvu, el-Gafûr, el-Halîm, el-Kerîm, et-Tevvâb, er-Rabb, el-Mecîd, el-Veliyyu, eş-Şehîd, el-Mübîn, el-Bürhân, er-Ra'ûf, er-Rahîm, el-Mübdi'u, el-Mu'id, el-Bâ'is, el-Vâris, el-Kaviyyu, eş-Şedîdu, ed-Dârru, en-Nâfi'u, el-Bâkî, el-Vâkî, el-Hâfid, er-Râfi', el-Kâbid, el-Bâsıt, el-Mu'izzu, el-Müzillü, el-Muksıt, er-Rezzâk, Zü'l-kuvve, el-Metîn, el-Kâ'im, ed-Dâ'im, el-Hâfız, el-Vekîl, el-Fâtır, es-Samî', el-Mu'tî, el-Muhyî, el-Mümîd, el-Mâni', el-Câmi', el-Hâdî, el-Kâfi, el-Ebed, el-'Âlim, es-Sâdik, en-Nûr, el-Münîr, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitru, el-Ahadu, es-Samedu, ellezî lem yelid velem yûled ve lem yekün lehu küfüven ahad." (Canan 17/524).

Bazı âlimlere göre ise, Allah'ın 1000 adı olup 300'ü Tevrat'ta, 300'ü Zebur'da, 300'ü İncil'de, 99'u Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir. Bininci isim ise en büyük ve en etkili isim olup halk

tarafından gizlenen fakat peygamberler ve erenler tarafından bilinen ism-i a'zam'dır (Şahin 2001: 52; Pala 2004: 239).

Allah'ın isimlerinden bazılarının belli zamanlarda belirli sayılarda zikri hâlinde hastalık, musibet, dilek gibi konularda faydası olacağı inancı; esmâ-i hüsnânın "havass"ı kavramını gündeme getirmiştir. Hâss kelimesinin çoğulu olan havâss, "Bir âdeme veya bir şeye mahsus ve mu'ayyen olup umuma şümûlü olmayan, hususî, mahsûs" (Şemseddin Sâmî 1317: 567) demektir. Terim olarak ise "Kur'ân ayetlerinin, yüzük taşlarının, gün içindeki saatlerin, bazı duaların, Allah'ın isimlerinin özelliklerini taşıdığına, bunları belirli şartlarla, belirli miktarda okuyan yahut herhangi bir tarzda, belirli saatlerde yazan kişinin dileğini elde edeceğine inanılması..." (Cebecioğlu 2005: 257) manasına gelmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi esmâ-i hüsnânın havassı; her isme münhasır bir zamanda ve sayıda okunmak kaydıyla, dilek ve isteklerde, hastalık tedavilerinde, manevi işlerde, hatta büyülerde dahi kullanılmıştır.

Kültürümüzde esmâ-i hüsnâ, Allah'a duyulan saygının ve muhabbetin bir ifadesi olmakla birlikte; O'nu anmak için bir zikir, O'nu anlamak için bir yol, duaların kabulü için bir referans, sevaba ve affa vesile, hastalıklara şifa, dertlilere deva, gönle huzur, ömre sürür, şahsiyet için izzet, sırrını bilenler için meziyet ve dilde ahenkli bir lezzet olarak telakki edilmiştir. Edebiyatımızda ise Allah'ı gönül yoluyla keşfetmek, kelim ile tanımak, kalem ile tanıtmak ve nihayet rıza-yı İlahî'yi kazanmak için bir vesile olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla Arap, Fars ve Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâ, edebî bir tür olarak hususi bir yer edinmiştir.

Aşağıda alfabetik olarak sunduğumuz listedeⁱ -tespit edebildiğimiz- Arapça, Farsça, Türkçe mensur ve manzum esmâ-i hüsnâ metinlerinin varlığı, bu türün İslam dünyasındaki ehemmiyetini ve İslam edebiyatlarındaki yerini göstermesi bakımından kayda değerdir.

1. Arapça

a. Arapça Mensur Esmâ-i Hüsnâlar

1. Abdullâh b.Ömer el-Beyzâvî, *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*
2. Abdullâh Bin Sâlih El-Gusn, *Esmâü'llâhi'l-Hüsnâ*
3. Ahmed El-Sâvî El-Mâlikî, *Şerh Manzûmetü Esmâ'i'llahi'l-Hüsnâ*
4. Ahmed Eş-Şarbasî, *Mevsû'at Lehu El-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
5. Akîl Hüseyin, *Mevsû'et Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
6. Ali b. Şihâbüddîn el-Hemedânî, *Şerhu'l-Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ (Hakâyıku'l-Esmâ)*
7. Aliyyü'l-Kârî Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî, *Er-Rütbetü'l-Ulyâ fî Şerhi'l-Esmâi'l-Hüsnâ*
8. Ebû Bekr Ahmed Bin El-Hüseyin bin Alî Beyhakî, *Kitâbu Esmâi'llâhi ve's-Sıfât*
9. Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed El-Gazâlî, *El-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
10. Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hüseyin el-Kuşeyrî, *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*
11. El-İmâm Şemseddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed İbn Ahmed El-Ensârî El-Kurtubî, *El-Esnâ fî Şerhi Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ ve Sıfâtihâ*

12. Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
13. Higâzî b. Muhammed El-Şîh, *El-Ma'ânî El-Kubrâ Fî Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
14. İbn Berrecân Ebu'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdurrahmân b. Muhammed el-İşbilî-el-Endelûsî, *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
15. İmâm Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed Ed-Dımişkî, *Esmâ'illahi'l-Hüsnâ*
16. Kemâleddîn El-Mellâh ve Hasen Abdulhâdî, *Dendene fî Rihâb Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
17. Mâcid bin Abdullâh Abdülcebbâr, *El-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
18. Muhammed Bekr İsmâil, *Esmâ'üllâhi'l-Hüsnâ Âsâruhâ ve Asrâruhâ*
19. Muhammed Mutevellî Eş-şâ' râvî, *Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
20. Ömer Süleymân El-Eşkar, *Şerh İbn El-Kayyim Li-Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
21. Said Bin Alî El-Kahtânî, *Şerh Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
22. Sadrüddîn Muhammed b. İshâk el-Konavî, *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
23. Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
24. Şeyh İmâm Süleymân et-Tilemsânî, *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
25. Şihâbeddîn Et-Tebrîzî, *Havâs Menâfi'i Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
26. Taha Abdül-Rauf Sa'd, *Şerh Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ Li'r-Râzî*
27. Ubeydullâh b. Muhammed es-Semerkandî, *Şerhu'l-Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
28. Vahîd bin Abdusselâm, *El-Ma'ânî Al-İmâniyye Fî Şerh El-Esmâ'i'l-Hüsnâ Er-Rabbâniyye*
29. Yûsuf El-Meraşî, *Esmâ'i'l-Hüsnâ*

b. Arapça Manzum Esmâ-i Hüsnâlar

1. Abdülganî bin İsmail bin Ahmed en-Nablûsî, *Nazmu Esmâ'illâh El-Hüsnâ*
2. Abdülkâdir El-Geylânî, *El-Esmâ'ü'l-Hüsnâ*
3. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî, *Manzûmatü Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
4. Ahmed b. Süleymân el-Evrâdî, *Manzûmatü Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
5. Ahmed b. Süleymân en-Nakşibendî, *Şerhu Esmâ'i'l-Hüsnâ*
6. Ahmed Harbiyye, *Manzûmetü Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
7. Alî Çavîş b. Mîr Alî el-Bağdâdî Babacânî, *El-Cevâru'l-Hüsnâ Fî'l-İstiğâsati Bi-Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
8. Bahâüddin Ömer bin Âsım, *Nazmü'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
9. Ebû Abdullah Eş-Şibâtî, *'Akâ'idü'l-Tevhîd*
10. Ebû Hureybe, *Münâcât*
11. Ebû İmrân El-Fâsî, *Münâcât*
12. Ebû Müslim El-Belhânî, *El-Ma'rac El-Esnâ fî-Nazm-ı Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
13. El-Beyyûmî'nin Öğrencileri, *Manzûmetü Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*
14. El-Mirganî, *Münâcât*
15. Es-Sayyâdî, *Münâcât*
16. Es-Sıddîkî, *Münâcât*
17. Handânî, *Kasîdetü'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
18. Hasan El-'Alamî, *Kasîde-i Esmâ'i'l-Hüsnâ*

19. Haşmet Efendi, *Manzûme-i Ta'rîfâtî'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
20. İbrahim Muhammed Halil, *El-Fethü'l-Esnâ fî-Nazmı Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
21. Muhammed Abdullah El-Kûlî, *Dîvân-ı Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
22. Muhammed Ez-Zugbî Et-Tırâblusî Eş-Şâmî, *Manzûmetü Esmâ'i'llâh*
23. Muhammed Hassân El-Marâgî, *Et-Teveessül bi-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
24. Muhammed Raşid, *Manzûme fî't-Teveessül bi-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
25. Muhyiddîn bin 'Arabî, *Kasîde-i Esmâ-illâhi'l-Hüsnâ*
26. Mustafâ el-Bekrî, *Manzûmatü Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
27. Sa'd El-Yemânî, *Kasidetü'l-Behcetü'l-Hüsnâ fî-Nazmı Esmâ'i'llah El-Hüsnâ*
28. Sa'd-ı Bâz, *Manzûmatü Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
29. Süleyman Hakkı İbn Muhammed El-Henefî, *Risâle fî'd-Davat ve Münâcât bi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
30. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dimyatî ed-Deyrûtî, *Manzûmatü-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ*
31. Zeynüddîn Abdürrahîm b. Hüseyin eş-Şafî' el-İrâkî, *Kasidetü'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*

2. Farsça

a. Farsça Mensur Esmâ-i Hüsnâlar

1. Çarhî Yakub b.Osman, *Şerhu'l-Esmâü'l-Hüsnâ*
2. Muhammed b. Halil (Müstensih), *Mu'amma-yı Câmî (Risâle-i Mu'amma-yı Nefise)*
3. Müellifi Belirsiz, *Şerhu'l-Esmâü'l-Hüsnâ*
4. Müellifi Belirsiz, *Şerhu'l-Esmâü'l-Hüsnâ*

b. Farsça Manzum Esmâ-i Hüsnâlar

1. Alî Çavîş b. Mîr Alî el-Bağdâdî Babacânî, *Velehu Sâmihu'llâhi İstiğâse Bi'l-Lugati'l-Fârisiyye*
2. Ali Geylânî, *Münacât der Esmâü'l-Hüsnâ*
3. Hüseyin b. Muhammed el-Hüseyinî eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
4. Nasrullah Rızâyî-i Şîrâzî, *Esmâü'l-Hüsnâ*
5. Seyyid Abdülkâdir Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*

3. Türkçe

a. Türkçe Mensur Esmâ-i Hüsnâlar

1. Abdullâh-ı Simâvî (Şeyh-i İllâhî), *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
2. Abdurrahman Sâmi, *Vesiletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-i Esmâ'i'l-Hüsnâ*
3. Abdülmeçîd b. Nasuh Tosyevî, *Matlabü'l-Ala*
4. Ahmet Ziyaettin Sulu, *Esmâ'ül-Hüsnâ Tasavvufi Şerhi*
5. Ali Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*

6. Ali Salahaddin Yiğitoğlu, *Şerhü'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
7. Arif Pamuk, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi (Havas ve Esrarı)*
8. Ayhan Yalçın, *Esmâü'l Hüsnâ*
9. Ebû Abdullâh Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî, *Risâle fî İzâh Cümleti Muhtasar fî-Şerhi Esmâ'i'l-Hüsnâ*
10. Ebû Muhammed Alî el-Hibrî Kızılhisârî, *Şifâ-i Ebdanü'l-Marza fî Sirri Menafî'l-Kur'ân ve'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
11. Ebu's-Suûd el-Îmâdî, *Duâ-nâme-i Ebu's-Suûd*
12. Hasan Gümüş, *Esmâül Hüsnâ ve Sırları: Allah (c.c)'ın Güzel İsimleri*
13. İzzettin Cemel, *Ayet ve Hadislerle El-Esmâü'l-Hüsnâ*
14. Lamiî Çelebi, *Şerh-i Muammeyât Alâ Esmâ-i Hüsnâ*
15. M. İhsan Oğuz, *Şerhu Risâle- Esmâü'l-Hüsnâ*
16. Mahmûd Efendi, *Muhtasar-ı Havas-ı Esmâ-i Hüsnâ*
17. Mehmed İbrahim, *Şerh-i Esmâü'l-hüsnâ*
18. Mehmet Hamdi Erdem, *Esmâü'l-Hüsnâ (Tanrının Güzel İsimleri Şerhi)*
19. Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları-Esmâü'l-Hüsnâ*
20. Muhammed İbrâhîm, *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ,*
21. Mustafa İslâmoğlu, *Kur'ân'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*
22. Mustafa Necati Bursalı, *Ayet ve Hadislerle Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*
23. Niyâzî Mısırî Mehmed b. Alî Malâtî, *Şerh-i Esmâ'ü'l-Hüsnâ*
24. NurettinUzunoğlu, *Allah'ın 99 Sıfatı Esmâü'l-Hüsnâ Açıklaması*
25. Ömer Faruk Hilmi, *Esmâ-i Hüsnâ Manaları, Havâs ve Esrarı Dua ve Zikirleri*
26. Ramazan Altıntaş, *Esmâü'l-Hüsnâ*
27. Rauf Pehlivan, *Yüce Allah'ın Güzel İsimleri Esmâ'ül Hüsnâ*
28. Sadreddin Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*
29. Selim Arık, *Laleler ve Güller: Esmâ-i Hüsnâ ile 99 Ehadis-i Büşra*
30. Sinân Paşa, *Tazarrunâme*
31. Süleyman Bosnalı, *En Güzel İsimler O'nu (celaluhu) Anlatıyor- Esmâ-i Hüsnâ Tecellileri, Sırları*
32. Şeyh Şa'bân-ı Velî, *Vird-i Settâr ve Tercümesi*
33. Yahyâ Gözeli, *Şerhü Esmâ'i'l-Hüsnâ*

b. Türkçe Manzum Esmâ-i Hüsnâlar

1. Ahmet Şâkir Efendi, *Ravz-ı Verd (Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi)*
2. Alî Çâvîş b. Mîr Alî el-Bağdâdî Babacânî, *Velehu Sâmihu'llâhi İstiğâse Bi-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ Bi'l-Lugati't-Türkiyye*
3. Âlim Yıldız, *Hû Manzûm Esmâü'l-Hüsnâ*
4. Bıçakçı-zâde İsmâîl Hakkı b. Osman, *Esmâü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsîri*
5. Dervîş Subhî Mehmed Burusavî, *Mukaddime-i Der-iktizâ-i Şerh u Nazmü'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*
6. Enver Tuncalp, *Allah'ın Güzel İsimleri (Esmâü'l-Hüsnâ)*
7. Fezâyî, *Çihil-nâm-ı Manzûm Havâs-ı Esmâ-i Hüsnâ*

8. Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, *Manzûm Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*
9. Hamdî Efendi, *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât ve Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*
10. Hüseyin b. Ahmed-i Sirozî, *Esmâ-i İlâhî Kasîdesi*
11. İbn İsmâ İlyas b.Mecdüddin İsmâ Saruhânî, *Şerhu Esmâ'i'l-Hüsnâ*
12. İbn İsmâ Rüstem, *Şerh-i Esmâ'i'l-Hüsnâ*
13. İsmâîl Sadık Kemâl b.Muhammed Vecihî Paşa, *Âsâr-ı Kemâl (Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ)*
14. Mehmet Topkaya, *Esmâü'l-Hüsnâ*
15. Nahîfî, *Manzûm Esmâü'l-Hüsnâ*
16. Şeyhoğlu Mustafa, *Manzûm Havâs-ı Esmâ'i'l-Hüsnâ*
17. Trabzonlu İbrâhîm Cûdî, *El-Kenzü'l-Esnâ fi-Şerhi'l-Esmâ'il-Hüsnâ*
18. Veli Recâi Velibeyoğlu, *Esmâü'l-Hüsnâ (En Güzel İsimler)*

Görüldüğü üzere İslam milletlerinde esmâ-i hüsnâ, rağbet edilen dinî ve edebî bir tür olmuş; üç dilde de pek çok esmâ-i hüsnâ kaleme alınmıştır. Tespit ettiğimiz bu eserlerin dışında, daha pek çok esmâ-i hüsnâ metni bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Elimizde bulunan ve “Alî Çâvîş bin Mîr ‘Alî el-Bağdâdî” künyeli bir kimseye ait olan eser ise müellifin hem Arapça hem Farsça hem de Türkçe olmak üzere üç dilde kaleme aldığı üç esmâ-i hüsnâ manzumesinden oluşmaktadır. Aşağıda öncelikle üç dildeki manzumeler tanıtılmış, ardından Arapça ile Farsça manzumelerin Arap harfli metinleri ile birlikte manaları verilmiş, Türkçe manzume ise transkripsiyonlu olarak Latin alfabesine aktarılmıştır.

A. Alî Çâvîş bin Mîr ‘Alî el-Bağdâdî

Üç manzumenin de müellifi olan ‘Alî Çâvîş hakkında biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece Arapça manzumenin başlığında, yine Arapça olarak bu manzumeyi kaleme alan kişinin “Allah’ın fakiri ‘Alî Çâvîş bin Mîr ‘Alî El-Bağdâdî” olduğu, Mısır’da “Babacânî” olarak tanındığı, Bercevân sokağında, el-Mezheriye tarafında yaşadığı yazılıdır.

Arapça, Farsça ve Türkçe esmâ-i hüsnâ yazarak bunu duasının kabulüne bir vesile kılmak isteyen müellif, ayrıca bu dillerde şiir söyleyebilecek hâkimiyetinin olduğunu göstermektedir.

-Elimizdeki metinler şayet müellif hattıysa- üç esmâ-i hüsnânın da yazılış tarihi 1649-1650 tarihlerini gösterdiğinden Alî Çâvîş’in 17. asırda yaşadığını söyleyebiliriz. Ancak Arapça esmâ-i hüsnânın olduğu bölümün; ‘Allah’ın Güzel Yıldızlara Benzeyen Güzel İsimleriyle Niyaz’ manzumesinin yazarı; Mısır’da “Babacânî” olarak tanınan, Bercevân sokağında, el-Mezheriye tarafında yaşayan, Allah’ın fakiri ‘Alî Çâvîş bin Mîr ‘Alî El-Bağdâdî’dir. Yaratılmışların en hayırlısı olan Hz. Peygamber’in şefaatiyle Allah affetsin, âmin şeklinde bir başlıkla başlaması manzumeyi tanıtmaya ihtiyaç duyan bir müstensihnin açıklamasına benzemektedir. Ayrıca Farsça ve Türkçe manzumelere; “Bu da onundur, Allah onu affetsin.” dilekleriyle başlanması elimizdeki nüshanın müelliften başka biri tarafından isitinsah edildiğini göstermektedir.

B. El-Cevâru'l-Hüsnâ Fi'l-İstigâsati Bi-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ

“El-Cevâru'l-Hüsnâ Fi'l-İstigâsati Bi-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ” başlığını taşıyan metin, sırasıyla; Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme alınan üç adet esmâ-i hüsnâ manzumesinden müteşekkildir.

1. Arapça Esmâ-i Hüsnâ

Arapça esmâ-i hüsnâ, “kaside” nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Manzumenin başlığı; “El-Cevâru'l-Hüsnâ Fi'l-İstigâsati Bi-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ” olup “Allah’ın güzel yıldızlara benzeyen güzel isimleriyle niyaz” manasındadır.

Arapça manzume, “Besmele”den sonra ilk beyitte Allah’a hamd ile başlamış, ikinci beyitte ise Hz. Muhammed (a.s.)’e salavat ile devam etmiştir. Devamında Allah’ın isimlerinin zikrinin önemine işaret edilmiştir. Dördüncü beytin ilk mısraında “Rahman” adı, ikinci mısraında ise “Rahim” adı zikredilmiştir. Ardından 99 ismin tamamı, manzumede sırasıyla işlenmiştir.

Manzumenin girizgâhı 3 beyit, esmâ-i hüsnânın zikredildiği ana bölüm 41 beyit, sonu ise 7 beyitten oluşmaktadır. Toplam 51 beyittir. Aruz kalıbı, “Fe’ülün Mefâ’ilün Fe’ülün Mefâ’ilün”dür. Tamamlanma tarihi ise 1059 (1649/1650) olarak belirtilmiştir.

2. Farsça Esmâ-i Hüsnâ

Esmâ-i hüsnânın Farsçasında başlık olarak “Bu da onundur, Allah onu affetsin, Fars dilinde Allah’a yakarıştır” manasında “Velehu Sâmihu'llâhi İstigâse Bi'l-Lugati'l-Fârisiyye” yazmaktadır. Besmeleden sonra ilk beyitte, Huda’ya hamd ile başlanmış, devamındaki altı beyitte de Hz. Peygamber’e ve ashabına salat u selam getirilmiştir. Ana bölümde “Allah” adı ile başlayan manzumede her isim, sırasıyla -genellikle- bir mısra da zikredilmiştir. Manzumenin esmâ-i hüsnâyı içeren asıl bölümü tamamlandığında, son da “Ali’ye rahmet et, rûz-ı mahşerde zahmet çektirme” diyerek müellif kendisi için niyazda bulunmuştur. Manzumenin tamamlanış tarihi, 1060 (1650)’tir.

Farsça esmâ-i hüsnâda Allah’ın “Mu’id, Hayy, Kayyûm, Vâcid, Mâcid” isimleri zikredilmemiş muhtemelen unutulmuştur.

“Mesnevi” nazım şekliyle kaleme alınan manzume; 7 beyitlik giriş, 39 beyitlik ana bölüm, 7 beyitlik son bölümden oluşmaktadır. Toplam 53 beyittir. Aruz kalıbı, “Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün”dür.

3. Türkçe Esmâ-i Hüsnâ

Türkçe manzume de Farsçada olduğu gibi “mesnevi” nazım şekli ile kaleme alınmıştır. “Bu da onundur, Allah onu affetsin, Türk dilinde esmâ-i hüsnâdır, Allah’a yakarıştır.” manasıyla manzumenin başlığı “Velehu Sâmihu'llâhi İstigâse Bi-Esmâ'i'llâhi'l-Hüsnâ Bi'l-Lugati't-Türkiyye”dir.

Müellif, “Besmele”den sonra, Arapça ve Farsçada olduğu gibi metne hamd ile başlamıştır. Hz. Muhammed’e ve ashabına salat u selamdan sonra, Allah’ın kendisine yardımcı olduğunu ve “esmâ” sırrını beyan ettiğini anlatmaktadır. İlk 5 beyit giriş mahiyetindedir.

Allah lafzıyla başlayan manzume, sırasıyla diğer isimlerle devam etmiştir. Ana bölüm 43, son bölüm 7 beyit olmak üzere toplam 55 beyittir. Bu son 7 beyitte Alî, Allah'tan yardım istemekte, müminler için de inayet dilemektedir. Manzumenin tamamlanma tarihi 1060 (1650) olarak verilmiştir. Aruz kalıbı, "Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün"dür.

C. Muhteva ve Üslup

Manzumeler, üç dilde de genel olarak sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Arapça esmâ-i hüsnânın; "Allah'ın Güzel Yıldızlara Benzeyen Güzel İsimleriyle Niyaz" ifadesiyle başlıklandırılması manzumenin asıl yazılış amacının Allah'a niyaz olduğunu ortaya koymaktadır.

Alî Çâvîş, Arapça esmâ-i hüsnâda; Allah'a her seslenişinde isimlerin manasına uygun bir biçimde tazarruda bulunmaya gayret etmiştir. Örneğin, 12. beyitte; "Yâ 'Alîm, beni başkalarından ilimle ayır. Yâ Kâbız, benim zayıf taraflarımı kullananın ruhunu kabzet." diyerek; 'Alîm olan Allah'tan "ilme dair" bir talepte bulunmakta ve Kâbız olan Allah'tan kelimenin manasına uygun bir biçimde düşmanlarının "ruhunu kabzetmesini" dilemektedir. Ancak müellif, veznin ve nazım sınırlayıcılığına bağlı olarak, her isimde ve beyitte, bu üslubu ve yöntemi sürdürmemiştir. Örneğin, 34. beyitte; "Yâ Evvel, Yâ Âhir, sen Zâhir'sin. Ruhunun en derininde var olan Bâtın'sın." derken "Evvel, Âhir, Zâhir" isimlerini açıklamamış, yalnızca Bâtın ismini karşılayacak bir ifadeye yer vermiştir.

Aynı yöntem, Farsça esmâ-i hüsnâda da takip edilmiştir. 16. beyitte; "Ey Gaffâr, suçumu başışla. Kahhâr, düşmanımı yok et." diyen Alî Çâvîş, iki ismin de manasına uygun dilekte bulunmaktadır. Fakat 25. beyitte; "Benim üzerimde Latîf ve Habîr'sin. Âlemde, Halîm ve 'Azîm'sin." derken de müellif, bu dört ismin anlamına dair bir açıklama yapmamıştır.

Türkçe esmâ-i hüsnâda da; isimler bazen manasıyla bazen manası verilmeden kullanılmıştır. 18. beyitte; "Yâ Mu'izz kâdrümi 'azîz eyle. Yâ Muzill zâlimi zelîl eyle" derken müellif, iki ismin de manasına uygun isteklerini dile getirmektedir. Lakin 22. beyitte; "Sen Halîm ü 'Azîm ü Muhsinsin. Hem Gâfûr u Şekûr Gâfirsin" diyerek de 6 ismi, anlamını vermeden zikretmiştir.

Edebî olarak çok güçlü birer manzume olmasalar dahi, müellifin üç dilde de esmâ-i hüsnâ yazma isteği, onun esmâ-i hüsnânın faziletine olan inancını ortaya koymasını bakımından değerlidir.

Esmâ-i hüsnânın Arapçasını "kaside", Farsça ve Türkçesini de "mesnevi" nazım şekliyle kaleme alması, müellifin nazma ve nazım şekillerine yabancı olmadığını, belki daha başka manzumelerinin de olduğunu akla getirmektedir.

D. Nüshanın Özellikleri

Eserin tespit edilebilen tek nüshası, Ankara Milli Kütüphane'de Nu. 253/10'a kaydedilmiştir. Sonradan verilen sayfa numaralarına göre; Arapça esmâ-i hüsnâ 24b-25a'da, Farsça esmâ-i hüsnâ 25b-26a'da, Türkçe esmâ-i hüsnâ da 26b-27b'de yer almaktadır. Her sayfa 25 satırdan oluşmaktadır.

Manzumelerin müellifi Alî Çâvîş bin Mîr Alî el-Bağdâdî olup Arapçası 1059 (1649/1650), Farsçası 1060 (1650) ve Türkçesi de 1060 (1650) tarihinde tamamlanmıştır.

Arapça 51, Farsça 53, Türkçe 55 beyitten oluşan manzumelerle eser, toplam 159 beyittir.

E. Metinler

1. Aşağıda, Arapça kaleme alınan esmâ-i hüsnâ manzumesi ve Türkçeye çevirisi verilmiştir:

Arapça Metin	Türkçe Çeviri
الجوار الحسناء في الاستغاثة باسماء الله الحسنى نظم كاتبها الفقير الى الله تعالى على جاويز بن مير على البغدادي الشهير بباجاني بمصر المحروسه القاطن بحارة برجوان تجاه المزهرية عفى الله عنهما بجاه خير البرية آمين بسم الله الرحمن الرحيم	“Allah’ın Güzel Yıldızlara Benzeyen Güzel İsimleriyle Niyaz” manzumesinin yazarı; Mısır’da “Babacâni” olarak tanınan, Bercevan sokağında, el-Mezheriye tarafında yaşayan, Allah’ın fakiri ‘Alî Çâvîş bin Mîr ‘Alî El-Bağdâdî’dir. Yaratılmışların en hayırlısı olan Hz. Peygamber’in şefaatiyle Allah onu affetsin, âmin. Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla...
1 بدأت بحمد الله اول بدأتى على نعم ما ليس تحصى بجملتى	Evvelâ Allah’ın sayısız, cümle nimetlerine hamd ile başladım.
2 واثبت صلى الله ربي مسلما على المصطفى المبعوث خير البريتى	Allah’ın salat u selamı üzerine olan, O’nun tarafından gönderilen insanların en iyisi olan Mustafa’yı övdüm.
3 وبعد اذا ما حل امر لامرء تلا ذكر اسماء الاله الجليلتى	Ve sonra birine bir şey olduğunda Allah’ın yüce isimlerini zikreder.
4 هو الله رحمان ورازق خلقه رحيم غدا ارجوه يرحم بنيتى	O Allah’tır; yarattıklarına Rahmân ve Rezzâk ’tır. Yarının Rahîm ’idir, bedenime merhamet etmesi için O’na yalvarıyorum.
5 و يا ملكا كن لى نصيرا مؤيدا ويارب يا قدوس كن عون شدتى	Yâ Melik , benim yardımcım ol ve beni destekle. Yâ Rab, Ya Kuddûs sıkıntıda bana yardımcı ol.
6 واشفى سامى يا سلام بنظرة و يا مؤمنا امن لكل مخيفتى	Yâ Selâm , benim hislerimi nazarınla iyileştir. Yâ Mü’min , beni korktuklarımdan emin kıl.
7 وذل يا مهيمنيا عزيز لذلنا بفضلك يا جبار تجبر كسرتى	Yâ Müheymin , Ya Azîz bizi zillete düşürme. Yâ Cebbâr , fazlınla benim kırıklığımı düzelt.
8 وحقر وضع ذا الكبير يا متكبرا يا خالقى يا باريا كل علتى	Yâ Mütekebbir , kibirli olan kimseyi alçalt. Yâ Hâlık, Yâ Bârî; beni bütün kusurlarımdan kurtar.
9 واحسنت خلقى يا مصور اسنلك بلطفك يا غفار تغفر ذلتى	Yâ Musavvir , sen beni iyi bir şekilde yarattın. Yâ Gaffâr , lutfunla zilletimi affetmeni senden istiyorum.
10 و بالتقهر يا قهار اقهر من بغا علينا و يا وهاب اوهب مسرتى	Yâ Kahhâr , bize şiddetle zulmeden kahret. Yâ Vehhâb , sevincimi bahşet.
11 سالتك يا رزاق رزقى فجد به و بالخير يا فتاح اجزل عطيتى	Yâ Rezzâk , senden rızkımı istedim, onu ver. Yâ Fettâh , bana verdiklerini hayırla çoğalt.
12 و بالعلم كن لى يا عليم مفضلا	Yâ ‘Alîm , beni başkalarından ilimle ayır. Yâ Kâbîz , benim zayıf

	و يا قابض اقبض روح من رام هتكنتى	tarafılarımı kullananın ruhunu kabzet.
13	وابسط لى النعماء يا باسط العطا ويا خافض اخفض لى جناح الخليقتى	Yâ nimetlerin Bâsıt 'ı, bana servetleri ser. Yâ Hâfid , yarattıklarının kanadını bana indir.
14	ويا رافع ارفع عنى ايدى العدا وكن معزا لقدرى يا معز وسمعتى	Yâ Râfi ‘, düşmanların ellerini üzerimden kaldır. Yâ Mu‘iz , namımın ve kaderimin kuvvetlendireni ol.
15	مذل يذل الظالمين من الورى سميع بصير عالم بسجيتى	İnsanlardan zalim olanları zillete düşüren Muzill , Semi ‘ ve Basîr , sen benim tabiatımı biliyorsun.
16	الى حكم اشكوا ومالى غيره هو العدل ارجوا ان يكن لى عمدتى	Hakem ’e şikâyet ediyorum, O’ndan başka kimsem yok. O Adl , benim dayanağım olsun.
17	لطيف بحالى راحم لشكيتى خبير بما تحويه منى سريرتى	Hâlîme Lafîf ve kuşkuma rahmet eden, Ruhumun içindekilerinden Habîr olan,
18	حليم عظيم العفو للعبد محسن غفور شكور غافر للخطيبتى	Hafîm , Azîm ; iyilik seven kulunu affeden, Gafûr , Şekûr ; hatamı affeden,
19	واعلى مقامى يا على الى العالا فانت كبير عالم بمشيتى	Ey ‘ Alî , benim makamımı yüceliklere yücelt. Sen Kebîr ’sin, benim istediğimi bilensin.
20	حفيظ لروحي فى الصباح وفى المساء مقيت فسهل يا الهى معيشتى	Sabah akşam benim ruhumu koruyan Hafîz , Mukîr , Ya İlahî; benim yaşamımı kolaylaştır.
21	وانت حسيبى يا حسيب من الردا وانت جليل لا تخيب مظنتى	Yâ Hasîb , sen beni felaketlerden kurtaransın. Sen Celîl ’sin, beni hayal kırıklığına uğratma.
22	كريم العطايا فى الامور جميعها رقيب على الاعدا فدعهم سمعتى	Nimetlerin Kerîm ’isin, bütün işlerde düşmanları gözleyen Rakîb ’sin, onları bırak [...].
23	دعوت مجيبا راحما متفضلا و يا واسعا غثنا سريعا برحمتى	Râhim ve Mucîb , faziletine dua ettim. Ey Vâsi ‘, merhametle bizi çabuk kurtar.
24	حكيم ودود للعباد باسره مجيد وباعث انت عونى ونصرتى	Sen tüm kullarına Vedûd ve Hakîm ’sin. Mecîd ve Bâ‘is ’sin, benim yardımcım ve kurtarıcısın.
25	شهيد على فعلى فلا تخزنى غدا فيا حق ارحمنى وسامح خطيبتى	Benim yaptıklarına Şehîd ’sin, beni yarınımda utandırma. Ey Hakk , merhamet et ve hatamı affet.
26	وانت وكيلى يا قوى على العدا متين فجد لى يا ولى برافتى	Sen benim Vekîl ’imsin. Düşmalarına güçlü olan Yâ Kavî , Yâ Vefî , Metîn ’sin benim için merhamet et.
27	حميد ومحصى للذنوب جميعها مبيد لمن عاداك يوما بخذلتى	Hamîd ve Muhsî , bütün günahları sayan; sana düşmanlık edene Mubîd ’sin.
28	و يا مبدي انت المعيد لجمعنا و يا محيى احىى بالحياة الهنيبتى	Yâ Mübdî , bizi bir daha toplayacak olan Mu‘îd ’sin. Yâ Muhyî , benim için mutlu bir yaşam canlandır.
29	ميميت فعجل موت خصمى وحاسدى و يا حى احىى نور قلبى بلمحتى	Mümîr ’sin düşmanlarımın ve beni kıskananların ölümünü hızlandır. Yâ Hayy , kalbimde nurunu canlandır.
30	بذكرك يا قيوم قامت حياتنا و يا واجدا اوجد لنا كل وسعتى	Yâ Kayyûm , zikrinle bizim hayatımız başladı. Yâ Vâcid , bizim için her türlü zenginlik yarat.
31	و يا ماجدا مالى سواك مجدا و يا واحدا فردا رضاؤك بغيتى	Yâ Mâcid , senden başka yücelteceğim biri yok. Yâ Vâhid , Yâ Ferd senin rızan benim matlabımdır.
32	و يا صمد يا قادر اهلك عدونا	Yâ Samed , Yâ Kâdir düşmanımızı helak et.

	و يا مقتدر انت المجيب لدعوتي	Yâ Muktedir , benim duamı kabul edensin.
33	و انت المقدم ولا مؤخر لمن تشا فاعلى مقامى يا الهى برفعتى	Sen Mukaddim 'sin, Mu'ahhir 'sin; istediklerini kimse geciktiremez. Yâ İlahi, rifatimle benim makamımı yücelt.
34	و يا اوليا اخر انا ظاهرا و يا باطنا فى سر سرى	Yâ Evvel , Yâ Âhir , sen Zâhir 'sin. Ruhumun en derininde var olan Bâtın 'sın.
35	و يا والى يا متعال اعلى مقامنا و يا بر بارك لى فانت ذخيرتى	Yâ Vâlî , Ya Müte'âl bizim makamımızı yükselt. Yâ Birr , bana bereket ver, Sen benim hazinemsin.
36	سالتك يا تواب توبة ناصح و يا منتقم لا تخزنى يوم بعثتى	Yâ Tevvâb , senden nasuh tövbemi talep ettim. Yâ Müntakim , dirildiğim günde beni utandırma.
37	و جد واعف عنى يا عفو تكرما وكن بى رؤفا يا رؤفا بشفتى	Yâ 'Afüvv , kereminle beni affet. Bana Rauf ol, Yâ Rauf , bana merhamet et.
38	ويا مالكا يا ذا الجلال و ذا الكرم بجودك و الاكرام تشفى علتى	Yâ Mâlik , Yâ Zü'l-celâl ve Zü'l-kerem , cömertliğine ve kereminle rahatsızlıklarımı iyileştir.
39	و يا مقسطا ثبت على القسط نيتى و يا جامع اجمع لى رضاء الخليقتى	Yâ Muksit , benim niyetimi adalete sabitle. Yâ Câmi' , yarattıklarının rızalarını bana toplu.
40	غنى فوادى الفقر عنى بالغنا و مغنى اعذب منهلى فى القناعتى	Ganî 'sin fakirliği benim gönlümden uzaklaştır. Mugnî 'sin kanaatimin kaynağını şirinlendir.
41	و يا مانع امنعنى من السوء واحمنى و يا ضار جمع الحاسدين فشتتى	Yâ Mâni' , beni kötülöklere karşı engelle ve koru. Yâ Dârr , dağıldığımda beni kiskanınları cem et.
42	و يا نافع يا نور نور بصيرتى و يا هادى اهدينا طريق الحقيقتى	Yâ Nâfi' , Yâ Nûr benim basiretimi aydınlat. Yâ Hâdî , beni doğruluk yoluna yönlendir.
43	بديع بدعت الكائنات باسرها و يا باقيا ابقى حياتى بوسعتى	Bedî' sin bütün kâinatı güzel bir şekilde yarattın. Yâ Bâkî , benim hayatımı zenginlikle devam ettir.
44	و يا وارثا هب لى القناعة فى الملا على الرشد ثبت يا رشيد عزيمتى	Yâ Vâris , bana her şeyde kanaat nasip et. Yâ Reşîd , benim azimetimi doğru yolda sabitlendir.
45	فما لى صبر يا صبور على الصنات فها انت حسبى فى جميع مصيبتى	Yâ Sabûr , yoksulluğa sabrım yok. Sen benim tüm felaketlerimde bana yetersin.
46	باسمائك الحسنى دعوتك خالى وللعفو ارجوا ان تكون وسيلتى	Ey Hâlık'im, senin güzel isimlerinle dua ettim. Af yolunda benim vesilem olsun istiyorum.
47	فحقق رجائى يا كريم بفضلها ولا تخزنى يوم المعاد بشقوتى	Yâ Kerîm, istediklerimi onun (esmâ-i hüsnânın) faziletleriyle gerçekleştir. Beni hatalarımla kavuşma gününde utandırma.
48	و قابل الهى بالرضا ما جنيتہ واغفر ذنوبى كلها يوم حسرتى	İlahi, yaptıklarımı rızayla karşıla. Keder gününde bütün günahlarımı affet.
49	وارحم عليا يا عليا برحمة وعم بها اهلى وجمع عشيرتى	Yâ 'Alî, merhametinle Ali'ye rahmet et. Rahmetini aileme ve aşiretime nasip et.
50	و صلى الهى ثم سلم على النبى محمد المبعوث من ارض طيبتى	Yâ İlahi, güzel topraklardan gelen Muhammed peygambere salat u selam olsun.
51	و اصحابه و الال و الرسل كلهم و اتباعهم حقا ليوم القيامتى	Ve O'nun ashabına ve ailesine ve bütün peygamberlere ve onların yolundan gidenlere kıyamet gününe kadar...
52	و انى لنظمى قد غدوت مورخا	Ben bu nazımla tarih düştüm.

يا رب ارحمنى و اجزل عطية	Yâ Rab bana rahmet eyle ve beni ihsanıyla sevindir.
سنة ١٠٥٩	Sene 1059

2. Aşağıda, Farsça kaleme alınan esmâ-i hüsnâ manzumesi ve metnin Türkçeye çevirisi verilmiştir:

Farsça Metin	Türkçe Çeviri
وله سامحه الله استغاثة باللغة الفارسية بسم الله الرحمن الرحيم	Bu da onundur, Allah onu affetsin, Fars dilinde Allah'a yakarıştır. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...
1 ابتدا کرده ام بحمد خدا انتهای دیده ام ز حمد و ثنا	Evvelâ Hüdâ'ya hamd ile başladım. Her işi hamd ve senâ ile tamamladım.
2 خالق هر دو کون اوست حقیق راحم روز محشر اوست حقیق	Her iki cihanın hakiki Hâlık'ıdır, O. Mahşer gününün hakiki merhametlisidir, O.
3 هم صلاة خدا بر آن مرسل آخر آمد ولی بُد آن اول	Allah'ın salavatı son gelen fakat evvel olan o Peygamber'in üzerinedir.
4 سید کون احمد مختار صاحب العون امجد الانوار	Nurların en şerefliyi yardım sahibi, cihânın efendisi Hz. Muhammed'e...
5 بهمه چار یار اصحابش واهل بیتش و یار اصحابش	Dört sahabesinin hepsine, ehl-i beytine ve sahabelerine...
6 رحمت ایزدم بایشان باد و باولادشان و خیشان باد	Allah'ın rahmeti onlarla olsun. Evlatları ve kavimleri ile olsun.
7 لطف ایزدمرا چو رهبر شد نظم اسما بمن میسر شد	Allah'ın lütfü bana rehber olunca O'nun isimlerinin manası bana müyesser oldu.
8 از دل و جان گفته ام الله تو که رحمان من نیم کمراه	Can u gönülden Allâh dedim. Sen Rahmân 'ım olduğun için ben yoldan sapmam.
9 ای رحیم از تو کام خواسته ام ای ملک ده مرام خواسته ام	Ey Rahîm senden bir dilek diliyorum. Ey Melik istediğim muradı ver.
10 تو که قدوس و هم سلام شدی داد خواهم بدل تو کام شدی	Sen ki hem Kuddûs hem Selâm 'sın. Adalet istediğimde benim dileğimi yerine getirdin.
11 مؤمنای خوف دشمنان دارم ای مهیمن رسان تکهدارم	Ey Mü'min , düşmanlardan korkuyorum. Ey Müheymîn , bana koruyucu ulaştır.
12 عزتی ده عزیز و یا جبار در دم مهر تو بریز ای یار	Ey ' Azîz ve Cebbâr , izzet ver. Ey yâr benim gönlüme sevgini dök.
13 متکبر نظر بما بکنید هر چه داریم ب بد زما بکنید	Mütekebbîr bizi gözet, Kötü olan şeyleri bizden sökün al.
14 تو که خالق بدی بهر اشیا باریا از تو شد دیگر احیا	Sen ki her şeyin Hâlık 'sın. Ey Bârî , diğerleri senden can buldu.

15	یا مصور چو صورتی کردی لطف کردی و محنتم بردی	Ya Musavvir , bana şekil verdin. Lutfettin ve zorlukları benden götürdün.
16	جرم من بخش کن یا غفار دشمنم را هلاک کن قهار	Ey Gaffâr , suçumu bağışla. Kahhâr , düşmanımı yok et.
17	از وهاب رحمتی خواهم هم ز فضل تو رفعتی خواهم	Vehhâb 'tan rahmet istiyorum, Fazlından yüksek bir mertebe istiyorum.
18	رازق انس و جن تویی ز راق مشفق هم تویی علی الاطلاق	İnsanın ve cinin rızkını veren Rezzâk 'sın. Mutlaka yol göstericimsin.
19	نام فتاح را چو کردم یاد هر چه خواهیده ام علیم داد	Fettâh adını yâd ettiğimde, ' Alîm , istediğim her şeyi bana verdi.
20	قابض ارواح حاسدانم کیر باسط از دشمنان دادم کیر	Kâbız , kıskanç ruhları benden al. Bâsıt , düşmanlardan hakkımı al.
21	بست کن قدر دشمنان خافض در حقم حاسدان شدن خافض	Kıskançların beni değersizleştirmek istediği gibi; Hâfıd , düşmanların derecesini indir.
22	کردمی رفعتی بجان رافع شود دل ای معز بان قانع	Ey Râfî , her canı bir makama ulaştırıyorsun. Ey Mu'izz , gönlü ikna ediyorsun.
23	ظالمی را مثل ساز ذلیل نقمتت را بآد بساز سبیل	Muzill , zalimi zavallı yap. Zorlukları, sıkıntılarını yok et.
24	تو سمیع و بصیری در بر حال ای حکم عدل ده تو در هر قال	Her durumda Semî ' ve Basîr 'sin. Ey Hakem ve ' Adl , adalet ver.
25	ای لطیف وخبیر بر حال تو حلیمی عظیمی در عالم	Benim üzerimde Latîf ve Habîr 'sin. Âlemdе, Halîm ve ' Azîm 'sin.
26	جرم من بخش ای غفور شکور ای علی وکبیر ونا محصور	Ey Gafûr , Şekûr , benim suçumu affet. Etrafı kuşatılmamış ' Aliyy ve Kebîr 'sin.
27	ای حفیظ و مقیت رزقم ده ای حسیب و جلیل جرم نه	Ey Hafız ve Mukîr , rızkımı ver. Ey Hasîb ve Celîl , suçumu affet.
28	ای کریمی مراد ما بخشید ای رقیب عنوی ما بکشید	Ey Kerîm , muradımızı bağışladın. Ey Rakîb , düşmanımızı çektin.
29	ای مجیب دعای هر بنده واسعی رزق تو بهر زنده	Her kulun duasına Mucîb 'sin. Vâsi 'sin, rızkın her canlıyı kuşatıyor.
30	بر تن یا حکیم صحت ده تو ودودی بدل محبت نه	Hakîm , her bedene sıhhat ver. Sen Vedûd 'sun, gönle muhabbet koy.
31	ای مجیدی مرا موجد ساز باعثا رحمتت مؤبد ساز	Ey Mecîd , beni şerefleendir. Ey Bâ'is , rahmetini ebedî kıl.
32	بر همه فعل من شهید تویی حق ترا دانم وحید تویی	Benim her işimde Şehîd 'sin. Hakk , Sen'i biliyorum; Sen Vahîd 'sin.
33	ای وکیل وقوی بر دشمن تو متین ولی شو بر من	Ey düşman üzerinde Vekîl ve Kavî , Benim üzerimde Metîn , Velî ol.
34	ای حمیدی محصی افعال تو مبدی و معطی افضال	Ey Hamîd , işlerde Muhsî 'sin. Sen Mübdi ve en iyi bağışlayıcısın.

35	محیی مارا حیات از تو رسید دشمنم ای ممیت تو بکشید	Muhyî , bize hayat senden ulaştı. Ey Mümît , düşmanımı çektin aldın.
36	واحد فرد درجهان تویی ای صمد قادری زمان تویی	Vâhid , dünyada tek sensin. Ey Samed , zamanı yaratmaya Kâdir 'sin.
37	مقتدر دعوتم اجابت کن من غریبم ره هدایت کن	Muktedir , duamı kabul et. Ben yabancıyım bana doğru yolu göster.
38	ای مقدم مرا بده تعظیم ای مؤخر مرا بده تقدیم	Ey Mukaddim , bana yücelik ver. Ey Mu'ahhir , bana üstünlük ver.
39	اول آخر تویی درین کونین ظاهر باطنی درتقلین	Her iki dünyada Evvel ve Âhir sensin. İnsanlar ve cinlerin arasında Zâhir ve Bâtın 'sın.
40	والی و متعال در علو تویی بر ثواب در نمو تویی	Büyüklikte Vâlî ve Müte'âlfî 'sin. Gelişmede Berr ve Tevvâb 'sin.
41	منتقم از من انتقام مگیر هم ز لطف بکن مرا تدبیر	Müntakîm , benden intikam alma. Lütfunla da beni yönet.
42	یا عفو رؤف ده انعام مالك ذو الجلال والاکرام	Ya 'Afüvv ve Ra'ûf bağışla. Mâlik, Zü'l-Celâl Ve'l-İkrâm 'sın.
43	مقسط و جامع و غنی تویی مغنیی و مانع و وفی تویی	Sen, Muksit ve Câmi' ve Ganî 'sin. Mugnî ve Mâni' 'sin, vaadini mutlaka tutansın.
44	ضار و نافع و نور هادی تویی هم بدیع الوجود بادی تویی	Dârr ve Nâfi' , Nûr ve Hâdî 'sin. Sen eşi benzeri olmayan Bedî' 'sin.
45	باقیا وارثا قناعت ده تو رشیدی بمن عنایت ده	Ey Bâkî ve Vâris , kimseye muhtaç etme. Sen Reşîd 'sin, bana yardım et.
46	صبرده ای صبور بر دل من که کی شود از هلاک دل ایمن	Ölüm ve yok oluşta güvende kalmam için Ey Sabûr , benim gönlüme sabır ver.
47	ای خدا بر علی تو ده رحمت روز محشر باو مده زحمت	Ey Allah'ım, Alî'nin üzerine rahmet ver. Mahşer günü ona zahmet verme.
48	بهمه مؤمنان شفقّت کن جای ایشان چنان عزت کن	Bütün müminlere şefkat et. Onların yerini yücelt.
49	از در رحمتت مکن مردود عفو فرما کناه شان یا ودود	Rahmet kapısını sınırlama. Ey şefkatli olan, günahlarımı affet.
50	هم صلاة خدا به پیغامبر که بدین هدا شده رهبر	Allah'ın selamı, halkın rehberi olan Peygamber'e olsun.
51	وبا صحاب چار یار کزین وبا تباع شان بصدق یقین	Dört seçkin sahabenin ve ümmetinin yolundan giden doğruluğu elde eder.
52	رحمتی ایزدم کنم ایثار تا بارواح شان رسد هر بار	Allah'ım bana rahmet et ki dört halifenin ruhları ile bana her zaman af ulaşsın.
53	خواهی تاریخ نظم من ای یار سال تاریخ را غنی بشمار	Ey yâr, şiirimin tarihini istersen; tarihin senesini 1060 say.
	سنه ۱۰۶۰	Sene 1060

3. Aşağıda, Türkçe kaleme alınan esmâ-i hüsnâ manzumesinin Arap harfli metni ve metnin transkripsiyonlu yeni harflere aktarımı verilmiştir:

	Arap Harfli Türkçe Metin	Transkripsiyonlu Yeni Harflere Aktarım
	وله سامحه الله استغاثة باسماء الله الحنسى باللغة التركية	Bu da onundur, Allah onu affetsin, Türk dilinde esmâ-i hüsnâdır, Allah'a yakarıştır.
	بسم الله الرحمن الرحيم	Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...
1	حمد له نظمہ ابتدا قلدم شكر له ختمہ انتہا بولدم	Hâmd-[ı]la nazma ibtidâ kıldum Şükr-[i]le hâatme intihâ buldum
2	هم صلاة وسلام حى وقديم مصطفى روحنه اوله تقديم	Hem şalât u selâm Hayy u Qadîm Muştafâ rûhına ola taqdîm
3	دخى آلينه صحبته هر آن رحمت ذوالجلال اولاحسان	Dağı âline şahbına her ân Raḥmet-i Zül'-Celâl ola ihsân
4	بكا چون لطف حق معين اولدى سر اسما بكا عيان اولدى	Baña çün luṭf-ı Haqq mu'în oldı Sırr-ı esmâ baña 'ayân oldı
5	ينه اول اولدى رهنما ودليل صفتم ذكر ذاته بولدى سبيل	Yine ol oldı reh-nümâ vü delîl Şıfatum zıkr-i zâta buldı sebîl
6	جان وديلدن ديدم ايا الله بنده كه رحم ايلكل اى شاه	Cân u dilden didüm eyâ Allâh Bendeñe raḥm eylegil ey şâh
7	اسم رحمن وهم رحيمك ايله ايلدك خلقتومى قدرت ايله	İsm-i Raḥman ü hem Raḥîm üñ ile Eyledüñ ḥılqatümü kudret ile
8	اى ملك سن بنم نصيرم اول اسم قدوسله معينم اول	Ey Melik sen benüm naşîrüm ol İsm-i Quddûs -ile mu'înüm ol
9	يا سلام ايلكل بنى سالم مؤمن اسميله اولايم قايم	Yâ Selâm eylegil beni sâlim Mü'min ismiyle olayum qâyim
10	يا مهيمم عزيز يا جبار كسرمى ايلكل بنم اجبار	Yâ Müheymin 'Azîz yâ Cebbâr Kesrîmi eylegil benüm icbâr
11	متكبر تكبر ايليه نى خاكه يكسان خالق ايله انى	Mütekebbir tekebbür eyleyeni Ḥâke yeksân Hâlık eyle anı
12	بارى علتده بن ضعيفى قومہ يا مصور ايلتمه كل عدمه	Bârî 'illetde ben za'îfi koma Yâ Muşavvir iletme gel 'ademe
13	صوچومى عفو ايله اى غفار دشمنم قيل هلاك يا قهار	Şuçumı 'afv eyle ey Ğaffâr Düşmenüm kıl helâk yâ Qahhâr
14	سن هدايت ميسر ايت وهاب رزقه رزاق فتح قل بكا باب	Sen hidâyet müyesser it Vehhâb Rızqa Rezzâk fetḥ kıl baña bâb
15	فتح باب ايت بكا ايا فتاح علم ايله يا علم قل اصلاح	Fetḥ-i bâb it baña eyâ Fettâh 'İlm ile yâ Alîm kıl işlah
16	روح اعدايى قبض قل قابض باسط ايت نعمتى بكا فايض	Rûḥ-ı a'dâyı kabz kıl Qâbiz

17	خافض ايت خلقى سن بكا طابع دشمنم رفع ايله ای رافع	Bāsīṭ it ni‘meti baña fāyīz Ḥāfīz it ḥalkı sen baña tāyi‘ Düşmenüm ref‘ eyle ey Rāfi‘
18	یا معز قدرمی عزیز ايله یا مندل ظالمی دلیل ايله	Yā Mu‘izz ḳadrümi ‘azīz eyle Yā Muzill zālimi zelīl eyle
19	سن سمیع وبصیر عالم سین دستگیر اول بکا افندم سین	Sen Semī‘ ü Baṣīr‘ Ālimsin Destgīr ol baña efendümsin
20	ای حکم سندن اوزکه کمسم یوق عدل سین سنده وار امیدم چوق	Ey Hakem senden özge kesüm yok ‘ Adlsin sende var ümüdüm çok
21	حالمه رحم قل لطیف خبیر بکا شفقتله ایلکل تدبیر	Ḥālüme raḥm kıl Laṭif Habir Baña şefḳatle eylegil tedbīr
22	سن حلیم و عظیم و محسن سین هم غفور و شکور و غافر سین	Sen Ḥalīm ü ‘ Azīm ü Muḥsinsin Hem Ġafūr u Şekūr Ġāfirsin
23	یا علی و کبیر لطف ايله روحمی یا حفیظ حفظ ايله	Yā ‘ Aliyy ü Kebīr luṭf eyle Rūḥımı yā Ḥafīz ḥıfz eyle
24	یا مقیت ايله رزقمی احسان صوک نفسده حسیب ویر ایمان	Yā Muḳīt eyle rızḳımı iḥsān Şoñ nefesde Ḥasīb vir imān
25	قدرمی یا جلیل ايله جلیل لطف قل یا کریم ایتمه دلیل	Ḳadrümi yā Celīl eyle celīl Luṭf kıl yā Kerīm itme zelīl
26	دشمنی یا رقیب ايله ملول یا محیب ایلکل دعامی قبول	Düşmeni yā Raḳīb eyle melül Yā Mucīb eylegil du‘āmı ḳabül
27	رزقمه واسع ایلکل وسعت علیته یا حکیم ویر صحت	Rızḳıma Vāsi‘ eylegil vüs‘at ‘İllete yā Ḥakīm vir şıḥḥat
28	یا ودود لطفکی عنایت قل یا محید سن بنی مجدد قل	Yā Vedūd luṭfiñi ‘ināyet kıl Yā Mecīd sen beni mümecced kıl
29	باعث اولدک بوکون حیاتمزه ای شهید قل نظر ممامتزه	Bā‘iṣ olduñ bugün ḥayātımıza İy Şehīd kıl naẓar memātımıza
30	فعلم اوزره کواه سین یا حق رحمتک ایلکل بکا مطلق	Fi‘lüm üzre güvāhsın yā Ḥaḳ Raḥmetüñ eylegil baña Muṭḻaḳ
31	یا وکیل وقوی دشمنمه سن کفیل اول بنی بیانده قومه	Yā Vekīl ü Ḳaviyy düşmenime Sen kefīl ol beni yabanda ḳoma
32	یا متین ولی ویر رأفت یا حمید ايله قولوکه شفقت	Yā Metīn Veliyy vir re‘fet Yā Ḥamīd eyle ḳuluña şefḳat
33	محصى سن سین کناهمه حاصر یا مبیید ايله حاسدی خاسر	Muḥṣī sensin günāhıma ḥāşır Yā Mübīd eyle ḥāsidi ḥāsır
34	مبدئ و هم معیدمز سن سین حمیی و هم ممیتمز سن سین	Mebde‘ ü hem Mu‘īdimüz sensin Muḥyī vü hem Mümītimüz sensin
35	روحمه سن حیات ویر یا حی بر نظرله بنی سن اینکل حی	Rūḥuma sen ḥayāt vir yā Ḥayy Bir naẓarla beni sen itgil ḥayy
36	اسم قیومله حیاته کلوب واجد و ماجد ايله مجد بولوب	

37	واحد وهم احد وفرد صمد قادر ومقتدر سين اى اوجد	İsm-i Qayyūm la hayāta gelüp Vācid ü Mācid ile mecd bulup
38	هم مقدم وهم مؤخر سين قدرمى بوجه ايلين سن سين	Vāhid u hem Aḥad u Ferd ü Şamed Qādir ü Muḥtedirsin ey Evḥad
39	اول آخر چو سندن اوزكه يوق ظاهر و باطنمه غيرك يوق	Hem Muḥaddim ü hem Mu'aḥḥirsin Qadrūmi yūce eyleyen sensin
40	وال نامكله داخى يا متعال بر اسمكله قل بنى خوش حال	Evvel Āḥir çü senden özge yoḡ Zāhir ü Bāṭn umda ḡayruñ yoḡ
41	توبه مى سن قبول ايت تواب بكا محشر كوننده ايتمه عذاب	Vāl[ī] nāmuñla daḡı yā Müte'āl Berr ismüñle kıl beni ḡoş ḡāl
42	منتقم بندن انتقام المه آخرتده بنى خجل ايتمه	Tevbemi sen ḡabūl it Tevvāb Baña maḡşer ḡüninde itme 'azāb
43	عفو قل يا عفو بن قولوكه لايق ايت يا رؤف رافتكه	Müntaḡim benden intikām alma Āḡiretde beni ḡacel itme
44	مالك ذو الجلال والاكرام رحمتك عفوك ايلكل انعام	'Afv kıl yā 'Afvv ben ḡuluña Lāyık it yā Ra'ūf re' fetüñe
45	مقسط وجامع و غنى سن سين مغنى ومانع العطا سن سين	Mālik [ü] Zü'l-Celāl Ve'l-İkrām Raḡmetüñ 'afvuñ eylegil in'ām
46	ضار و نافع ونور هادى سين هم بديع الوجود باقى سين	Muḡsiṡ u Cāmi' u Ġaniyy sensin Muḡnī vü Māni' ü'l-'aṡā sensin
47	وير قناعت بكا ايا وارث رشدله يا رشيد اولام ماكث	Dārr u Nāfi' ü Nūr Hādīs Hem Bedī' ü'l-vücūd Bāḡīs in
48	چونكه صبرم جفايه جوق يا صبور بنى وصلكله ايلكل مسرور	Vir ḡanā'at baña eyā Vāriş Rüşdle yā Reşid olam mākiş
49	يا الهى على يه رحم ايله روز محشرده شادمان ايله	Çünki şabrum cefāya çok ya Şabūr Beni vaşluñla eylegil mesrūr
50	جمله مومنلره عنایت قل دوزخك آتشدن ايمن قل	Yā İlähī 'Alī'ye raḡm eyle Rüz-ı maḡşerde şādmān eyle
51	خاتم الرسل مسطفى حقیچون دوكلی انبیأ رسل حقیچون	Cümle mü'minlere 'ināyet kıl Dūzaḡıñ āteşinden emīn kıl
52	بزی قاپكدن ايلمه مردود بن کنهكاره عفو قل يا ودود	ḡātemü'r-rüsl Muştafā ḡaḡ-ıçün Dükeli enbiyā rüsül ḡaḡ-ıçün
53	صلوة تحیه ء كامل مصطفى روحنه اولاشامل	Bizi ḡapuñdan eyleme merdūd Ben ḡüneḡkäre 'afv kıl yā Vedūd
54	دخى الى و سحبی اوزره تمام اوله دايم ابد ليوم قيام	Şalavāt u taḡiyye-i kāmīl Muştafā rühına ola şāmīl
55	چونكه نظم تمام اولدى هنى اكه تاريخ اولدى لفظ غنى	Daḡı āli vü şaḡbı üzre tamām Ola dāyim ebed li-yevm-i ḡıyām
	سنه ۱۰۶۰	Çünki nazmum tamāmen oldı henī

	Aña târîh oldı lafz-ı Ğanî
	Sene 1060

Sonuç

Esmâ-i hüsnâ, edebî bir tür olarak İslam edebiyatlarının içinde önemle ve özenle yer bulmuştur. Bugünkü tespitlerimize göre; 60 Arapça, 9 Farsça, 51 Türkçe olmak üzere 120 adet esmâ-i hüsnâ metni bulunmaktadır. Muhakkak ki bu sayıdan daha fazla esmâ-i hüsnânın yazılmış olması muhtemeldir. Esmâ-i hüsnânın bilinen faziletleri, onu ezberlenmesi gereken bir metin kıldığından, manzum esmâ-i hüsnâların çokluğunu bu sebebe bağlamak mümkündür.

Ezberi kolaylaştırmak, zikirde ahenk sağlamak ve elbette şefaât vesilesi edinmek için yazılan Türkçe manzum esmâ-i hüsnâlardan biri de Alî Çâvîş bin Mîr Alî el-Bağdâdî Babacânî'nin "El-Cevâru'l-Hüsnâ Fî'l-İstigâsati Bi-Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ" adıyla Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç ayrı dilde kaleme aldığı eseridir. Üç manzumenin ana amacı da -daha ziyade- Allah'ın isimlerini zikretmek, bu vesileyle şefaât ve rahmet dilenmektir. Müellif, üç dilde de esmâ-i hüsnâ yazmayı yeterince özgün ve değerli kabul etmiş olacak ki isimleri daha derin ve edebî bir mana ile işlemeye girişmemiş, üç manzumeyi de kısa tutmuştur. Ayrıca üç manzumede de bazı beyitlerde ismi, tanımıyla birlikte verirken bazı beyitlerde yalnızca zikrederek geçmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında, müellifin üç dilde esmâ-i hüsnâ kaleme alması, Allah'ı üç dilde zikretmesi ve üç dilde Allah'a niyazda bulunması; eseri, özgün ve kıymetli kılan taraftır. "Babacânî" namıyla meşhur Alî Çâvîş'in Türk kökenli olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla bir Türk müellifin İslam milletlerinin dillerine olan saygısının ve bağlılığının bir ifadesi olan bu üç manzume, Alî Çâvîş'in bu dillerde şiir söyleyebilecek hâkimiyetinin de bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Aboelezz, T. I. M. (2017). *Arap ve Türk edebiyatında Manzûm Esmâ-i Hüsnâlar ve İbrâhîm Nûreddîn Efendi'nin "Ferâ'idü'l-Le'âlî" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- Canan, İ. (1993). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. C. 17, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Demirayak, K. (2017). *Arap-İslam Edebiyatından Esmâ-i Hüsnâ ile Manzum Münâcâtlar*. Kayseri: Fenomen Yayıncılık.
- Kiraz, S. (2018, Aralık). "Fezâyî'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 22 (2): 999-1034.
- Kur'an-ı Kerim Meâli* (Hzl. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin) (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şemseddin S. (1317). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.

Şener, H. İ. (1985). *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Yüksek Lisans Tezi).

Topaloğlu, B. (1995). "Esmâ-i Hüsnâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 11: 404- 418, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, A. (1998). "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsmâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 2, S. 1: 1-34.

Açıklamalar

ⁱ Bu listenin hazırlanmasında "Ali Yılmaz (1998). "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsmâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1: 1-34.; Toka İbrahim Mohamed Aboelezz (2017). *Arap ve Türk edebiyatında Manzûm Esmâ-i Hüsnâlar ve İbrâhîm Nûreddîn Efendi'nin "Ferâ'idü'l-Le'âlî" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.; Seydi Kiraz (2018 Aralık). "Fezâyî'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, S. 22 (2): 999-1034." künyeli kaynaklardan faydalanılmıştır.

Öğrenme Deneyimi Erişim Sistemi – Bir Durum Çalışması^a

Mehmet Emin Mutlu^{b, c}, Ayşe Peri Mutlu^d, Buket Kip Kayabaş^e, İlker Kayabaş^f,
Özgür Yılmazel^g, Kıymet Selvi^h

Özet

Sanal ortamda yaşanan deneyimler öğrenmenin en önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bireylerin bilgisayar ekranlarını belirli aralıklarla sürekli olarak kaydetmeleri ve bu kayıtlara etkili bir yöntemle erişilebilmeleri sanal ortamdaki geçmiş deneyimlere geri dönebilme, anımsama ve değerlendirebilme olanağı sağlar. Bu çalışmada sanal ortamdaki deneyimleri yakalayan ve bu deneyimlere tam metin anahtar sözcüklerle yeniden erişme olanağı sunan bir araç on dört farklı kullanıcı üzerinde bir durum çalışması şeklinde uygulanmış ve değerlendirilmiştir. Uygulamaya ait bulgular değerlendirildiğinde, katılımcıların sürekli ekran görüntüsü yakalayan bir yaşam günlüğü sistemiyle günlük verilerini ve ilgili içeriği daha sonra bilgisayar ortamında yaşadıkları yaşam deneyimlerinin ayrıntılarını fark edebilecekleri biçimde yakalayabildikleri ve bu deneyimlere anahtar sözcükler yardımıyla yeniden erişebildikleri gösterilmiştir. Yaşam boyu öğrenenlerin sanal ortamda geçmişte yaşadıkları deneyimlere yeniden erişebiliyor olmaları; onlara bu deneyimlerin ayrıntılarını anımsamak, yorumlamak, kişisel bilgi tabanı oluşturmak, deneyimlerden öğrenmek, deneyimleri planlamak, izlemek ve değerlendirmek için olanaklar sunabilir.

Anahtar Kelimeler

Yaşam günlüğü
Öğrenme deneyimi
Deneyime geri dönme
Zamansal masaüstü arama
motoru

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669240

Learning Experience Retrieval System – A Case Study

Abstract

Learning experiences which take place at virtual environments became one of the most important sources of the learning. Enabling individuals to take screenshots continuously at regular intervals and access these screenshots via an efficient method, make these individuals to retrieve their previous experiences on virtual environments, recollect and evaluate them. In this study a tool, which capturing learning experiences at virtual environments and enables us to search them by using full text keywords, has been used and evaluated by fourteen different users as a case study. When findings of the study are evaluated, it is seen that saving their life experiences via a life logging system that takes screenshots continuously enables users to capture these experiences in detail and re access them with the help of the keywords. Enabling life long learners to access their previous online learning experiences can provide them opportunities for retrieving details of these experiences, interpreting them, creating a personal knowledge base, learning from these experiences, planning these experiences, monitoring them and evaluating them.

Keywords

Life logging
Learning experience
Return to experience
Temporal desktop search engine

About Article

Received: 02.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669240

^a Bu çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 115K497 nolu araştırma projesi kapsamında desteklenmiştir.

^b İletişim Yazarı: memutlu@anadolu.edu.tr

^c Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0002-0949-4057>

^d Anadolu Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0003-4690-0760>

^e Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0003-4690-0760>

^f Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0001-9707-496X>

^g Prof.Dr., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Meslek Yüksekokulu, <https://orcid.org/0000-0002-1892-2316>

^h Prof.Dr., <https://orcid.org/0000-0002-9358-9867>

Giriş

Yaşam boyu öğrenenlerin öğrenme deneyimlerinin önemli bir bölümü bilgisayar ekranı başında gerçekleştirilen etkinliklerle yaşanmaktadır. Bu etkinliklerin bir bölümü biçimsel ve yarı biçimsel öğrenme kapsamındaki derslerde verilen okuma parçalarının okunması ve ödevlerin gerçekleştirilmesine yönelik planlı ve bilinçli faaliyetler biçimindedir. Biçimsel olmayan öğrenme süreçlerinde ise bireyin önceden planlamadan ya da o anda farkında olmadan yaşadığı öğrenme deneyimlerine ait etkinliklere de sık sık yer verilir. Bireylerin gün boyunca bilinçli bir şekilde ya da farkında olmadan sanal ortamda gerçekleştirdikleri tüm etkinliklere ait ekran görüntülerinin kendiliğinden ve sürekli olarak kaydedilmesi ve daha sonra bireyin geri dönerek bu kayıtları incelemesi, bireylerin sanal ortamda yaşadığı deneyimlere eşlik eden öğrenme deneyimlerini fark etmelerine, ayrıntılarını anımsamalarına ve yeniden değerlendirebilmelerine olanak sağlayacaktır (Mutlu, 2014).

Bireylerin kullandıkları bilgisayarlarda yaşadıkları deneyimleri yakalamaya yönelik öncü çalışmalardan biri Microsoft araştırmacılarının geliştirdiği “Stuff I’ve Seen” (SIS) sistemidir (Dumais vd., 2003). SIS, bireyin kaydedilmiş olan geçmiş deneyimlerine erişmelerini kolaylaştırmak amacıyla, deneyimlere ait verilerin tutulduğu bir zaman çizgisi üzerine bireyin klasörlerinde bulunduğu fotoğraflar, takvim öğeleri ve dosya isimleri şeklinde, bireyin aynı zaman dilimine ait fiziksel yaşamından elde edilen öğeler yerleştirmektedir. Böylece kullanıcılar epizodik belleklerdeki yer işareti olaylarına bakarak geçmiş verilerine erişmeleri sağlanmaktadır. Ziewer (2004) tarafından geliştirilen “TeleTeachingTool” isimli ders yakalama uygulaması öğrencilerin sunum ortamındaki yerel ağ üzerinden öğreticinin ekranındaki sunuya erişerek, sunuya ait slayt görüntülerinin tam metin aranabilir biçimde yakalanmasını ve öğrencinin daha sonra erişebileceği biçimde kaydedilmesine olanak sağlamaktadır. Chen ve Jones (2009), uygulama pencerelerindeki metni ve tam ekran görüntüleri yakalayıp saklayan “TimeSnapper” (<http://www.timesnapper.com/>) ekran görüntüsü yakalama aracıyla yaptıkları denemelerde bireylerin geçmiş deneyimlere tarih ve saat yardımıyla değil, yaşadıkları olaylara ait görsel öğelerin yardımıyla erişmeyi tercih ettiklerini göstermişlerdir. Görsel öğeler olarak ekran görüntüleri, etkinlik bulutları, web ve uygulama istatistikleri gibi öğeleri kullanmışlardır. Hinbarji vd. (2016) “LoggerMan” (<http://loggerman.org/>) isimli bir yaşam günlüğü yakalayıcısı kullanarak bilgisayar ekranındaki görüntüleri, görüntülerdeki metinleri, klavyedeki tuş vuruşlarını, girilen karakterleri, fare hareketlerini ve kullanılan uygulamaları yakalamaktadırlar. Daha sonra tüm bu verileri bütünleştirerek kapsamlı bir arama motoru oluşturmaktadırlar. Laadan (2011) geliştirmiş olduğu “DejaView” isimli kişisel sanal bilgisayar kaydedicisi ile kullanıcının bilgisayarda çalıştırdığı uygulamaları ve içeriğini yakalayıp bir arama motoru yardımıyla indekslemekte ve yeniden erişebilmesine olanak sağlamaktadır. Probleme farklı biçimde yaklaşan Kimura vd. (2013) başa takılan bir kaskta bulunan video kamera yardımıyla bireyin bilgisayar ekranı da dâhil olmak üzere herhangi bir ortamda okuduğu tüm metinsel içeriği o anda yakalanan videodan elde etmeyi başarmışlardır. Geniş katılımlı bir proje kapsamında geliştirilen Screenomics cihazı akıllı telefonların ekran görüntülerinin sürekli olarak yakalanması ve bireylerin kişisel yaşam deneyimlerinin çözümlenmesini amaçlamaktadır (Reeves vd., 2019). Çalışmaları, ekran görüntüsünün söz konusu metinle birlikte indekslenmesini içermemekle birlikte, ekran videosu kayıtlarını içerdiği metinle birlikte indekslemeyi gerçekleştiren benzer başka çalışmalar bulunmaktadır (Marder vd., 2012). Bu çalışmalar ekran görüntülerinin yakalanması ve yeniden erişilmesi amacıyla birer yaklaşım sunmakla birlikte, öğrenenlerin sanal ortamlardaki öğrenme deneyimlerinin yakalanarak

öğrenme sürecini desteklemek amacıyla yeniden erişilmesine odaklanmamışlardır. Uzaktan öğrenenlere sağlanacak olan bu türden teknolojik desteğin Boud ve arkadaşlarının (1985) önerdiği deneyime geri dönerek yansıtıcı öğrenme sürecinin uygulanmasını ve Zimmermann ve Schunk (1989) tarafından önerilen öz-düzenlemeli öğrenme kuramındaki izleme, denetleme ve düzenleme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde etkili olması beklenebilir.

Bireylerin geçmişte sanal ortamda yaşadıkları deneyimlerine yeniden erişebilmelerini sağlamak amacıyla Mutlu (2016) tarafından geliştirilen ve M-Levels2 adı verilen bir enformasyon erişim sistemi sanal ortamdaki deneyimlere ait ekran görüntülerinin bir masaüstü arama motoruyla indekslenmesi ve zamansal olarak erişilmesi olanaklarını sunmaktadır. M-Levels2 aracının kullanılabilmesi için öncesinde sanal ortamdaki ekran görüntülerinin belirli aralıklarla düzenli olarak yakalanması ve optik karakter tanıma (OCR) ile metinlerinin elde edilmesi amacıyla geliştirilmiş olan M-Levels1 ekran yakalama aracı kullanılmaktadır. Ayrıca, yakalanan görüntü ve metin dosyalarının M-Levels2 uygulamasının erişebildiği depolama birimine transfer edilmesi amacıyla M-LevelsTransporter uygulamasından yararlanılmaktadır. Bu uygulamalar ile gün boyunca her 30 saniyede bir ekran görüntüleri yakalanmakta, OCR ile metinleri çıkartılmakta ve kullanıcılara ait bir depolama birimine kaydedilmektedir. Kullanıcı kendisinin belirlediği zaman aralıklarında M-Levels2 ile ekran görüntülerine ait metin dosyalarını indekslemekte ve tam metin arama sözcükleri girerek geçmiş ekran görüntüleri üzerinde arama yapabilmektedir. Sistem girilen sözcükleri içeren ekran görüntülerinin zamansal dağılımını kullanıcıya sunmakta ve bu küme içerisinde kullanıcının seçtiği bir ana ait ekran görüntüsünü görüntüleyebilmektedir. M-Levels2, diğer ekran görüntüsü erişim sistemlerinden "Verilen bir konuyla hangi zaman aralığında ve hangi sıklıkta ilgilenildi?" sorusuna yanıt bulma ve verilen bir konu üzerindeki çalışmayı zaman ekseninde görsel olarak tekrar canlandırabilme gibi sunduğu olanaklarla ayrılmaktadır (Mutlu, 2016).

Bu çalışmada, M-Levels2 zamansal masaüstü arama motorunun sanal ortamdaki geçmiş öğrenme deneyimlerine erişme amacıyla kullanılabilirliğinin araştırılması amaçlanmaktadır. Araştırma sürecinde "zamansal masaüstü arama motorunun kullanımı esnasında neler gerçekleştiriliyor?"; "bu kullanımı etkileyen unsurlar neler, kullanımın etkileri neler?" ve son olarak "uygulayıcılar kullanımı nasıl değerlendiriyor" sorularına yanıt aranmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmada zamansal arama motorunun gönüllü uygulayıcılar tarafından birer durum çalışması biçiminde uygulanmasına, uygulama verilerinin toplanması ve analiz edilmesine ve araştırma bulgularının ortaya çıkartılmasına ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Yöntem

Creswell (2005), durum çalışmasını bir etkinlik, olay, süreç ya da birey gibi bağlı sistemlerin kapsamlı veri toplanmasına dayalı olarak derinlemesine keşfi olarak tanımlamaktadır. Değerlendirme amaçlı yapılan bir durum çalışmasında, üzerinde çalışılan durum betimlenir, açıklanır ve bir yargıya varılır (Gall, Gall ve Borg, 1999). Bu çalışmada M-Levels2 sanal ortamdaki deneyimlere erişme aracının bireylerin yaşam boyu öğrenme süreci içerisinde değerlendirilmesi amaçlandığından dolayı araştırma "değerlendirme amaçlı durum çalışması" yöntemiyle yürütülmüştür. Gönüllü uygulayıcıların yardımıyla gerçekleştirilen durum çalışmasının amacı, M-Levels2 sanal ortamdaki deneyimlere erişme aracının değişik

kullanım biçimlerinin keşfedilmesi, bu aracın kullanımının bireylere etkileri ve araçların kullanımını etkileyen unsurların belirlenmesidir.

Durum çalışmasının uygulanmasında Yıldırım ve Şimşek (2013)'in "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri" kitabının "Durum (Örnek Olay) Çalışması" bölümünde verilen aşamalar rehber olarak kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:317).

Araştırma Ekibi

Araştırmada, bir araştırma yürütücüsü, üç bursiyer ve iki danışman görev almıştır. Öğrenme deneyimleri yönetimi konusunda çalışmaları bulunan araştırma yürütücüsü projede kullanılan ekran görüntüsü yakalama ve zamansal arama motoruna yönelik yazılımları tasarlayarak geliştirmiş, uygulayıcılarla olan görüşmeleri gerçekleştirmiş ve proje yönetimi görevlerini üstlenmiştir. Bursiyerler projenin her aşamasında görev alarak yazılımlara ve süreçlere ait ilk denemeleri gerçekleştirerek değerlendirmişlerdir. Danışmanlar tasarım, geliştirme, uygulama ve değerlendirme aşamalarında projeye uzmanlıkları doğrultusunda destek vermişlerdir.

Araştırma Sorusu ve Alt Soruları

Araştırma sorusu, "Bireyler ekran görüntüsü yakalamaya dayalı bir yaşam günlüğü aracıyla günlük verilerini yakalama ve bu veriler üzerinde arama yapma sürecini nasıl uygulamaktadırlar, süreçten nasıl etkilenmektedirler, süreci nasıl değerlendirmektedirler?" şeklinde oluşturulmuştur. Bu sorunun alt başlıklarında sırasıyla (a) söz konusu yaşam günlüğü sisteminin değişik kullanım biçimlerinin keşfedilmesine çalışılmış; (b) bu aracın ve sürecin kullanımını (uygulanmasını) etkileyen unsurlar ve kullanımının (uygulanmasının) etkileri belirlenmeye çalışılmış ve (c) yaşam günlüğü yardımıyla deneyimlerin yakalanması ve deneyimlere erişilmesi sürecinin değerlendirilmesi araştırılmıştır.

Analiz Birimi ve Çalışılacak Durum

Araştırma deseninde analiz birimi bireylerdir. Bireylerin sanal ortamdaki yaşam deneyimlerini bir yaşam günlüğü ile yakalamaları ve daha sonra bu deneyimlere erişmeleri her birey için bir "durum" oluşturduğundan dolayı araştırmada her birey üzerinde ayrı ayrı durum çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışılacak durumun bu özellikleri nedeniyle araştırma deseni olarak "bütüncül çoklu durum deseni" uygulanmıştır.

Araştırmaya Katılacak Bireylerin Seçimi

M-Levels2 sanal ortamdaki deneyimlere erişme aracı Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Ar-Ge, tasarım ve üretim birimlerinde görev yapan ve günlük faaliyetleri ağırlıklı olarak birer bilgi çalışması olan ve günlük çalışmalarında ağırlıklı olarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanan çalışanlar arasından başvuran gönüllülerden seçilen bir grup üzerinde uygulanmıştır. Gönüllü katılımcılar, yapılan çağrı sonucunda "Araştırma Gönüllü Katılım Formu"nda belirtilen koşulları kabul eden adayların tümünün seçilmesiyle belirlenmiştir.

Uygulamada görev alan on dört gönüllü katılımcının başlıca özellikleri ve durum çalışması süresince kullanılacak olan kodları Tablo 1’de verilmiştir. Katılımcıların özellikleri incelendiğinde on birinin kadın, üçünün erkek olduğu; altısının yaş aralığının 25-30, beşinin yaş aralığının 30-35, ikisinin yaş aralığının 35-40, birinin yaş aralığının 40-45 olduğu; mesleği ve görevi gereği hepsinin ofis ortamında çalıştığı; yedisinin ön lisans mezunu, altısının lisans mezunu, birinin yüksek lisans mezunu olduğu; ikisi 10 yıldan fazla süredir çalışırken, on ikisinin 10 yıldan az çalışma deneyimi olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Gönüllü Katılımcılar ve Kullanılan Kodlar

	Cinsiyet	Yaş Aralığı	Mesleği	Görevi	Eğitim Düzeyi	Kıdem Yılı
K1	Kadın	25-30	İşçi	Tasarımcı	Önlisans	2+9
K2	Kadın	25-30	İşçi	Tasarımcı	Önlisans	9
K3	Kadın	35-40	İşçi	Tasarımcı	Lisans	8
K4	Kadın	30-35	İşçi	Tasarımcı	Lisans	5
K5	Kadın	25-30	İşçi	Tasarımcı	Lisans	5
K6	Kadın	30-35	İşçi	Tasarımcı	Lisans	3+5
K7	Kadın	30-35	İşçi	Tasarımcı	Önlisans	5
K8	Kadın	25-30	İşçi	Tasarımcı	Önlisans	6
K9	Erkek	25-30	İşçi	Tasarımcı	Yüksek Lisans	2
K10	Kadın	25-30	İşçi	Tasarımcı	Önlisans	6
K11	Erkek	35-40	İşçi	Tasarımcı	Önlisans	6
K12	Kadın	40-45	Memur	Tasarımcı	Lisans	24
K13	Kadın	30-35	İşçi	Tasarımcı	Lisans	7
K14	Erkek	30-35	İşçi	Tasarımcı	Önlisans	7

Veri Toplama Aracı

Uygulama aşamasında birincil veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formları, katılımcıların karşılaştırılmasına olanak verecek şekilde, araştırma soruları ve alt soruları doğrultusunda hazırlanmış ve üç alt bölümde gruplandırılmış açık uçlu sorular içeren bir formdan oluşmaktadır. Hazırlanan görüşme formunun, amaca uygunluğunu, anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini denetlemek amacıyla bu projenin uygulama sürecinde görev almayan iki alan uzmanının görüşlerine başvurulmuş ve soruların hazırlanmasında görev almayan bir proje bursiyeri üzerinde gerçek zamanlı deneme görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Görüşme sorularına Ek. 1’de yer verilmektedir.

Uygulama Aşamasının Gerçekleştirilmesi

Uygulama aşamasında gönüllü katılımcılar tarafından aşama öncesinde, aşama süresince ve aşama sonunda farklı işlemler gerçekleştirilmiştir: Bu durum çalışması kapsamında gönüllü katılımcıların işyerinde kullandıkları masaüstü bilgisayarlarına günlük verisi yakalayıcı uygulaması ve günlük verisi aktarıcı uygulaması kurulmuş ve kullanmaları için yol gösterilmiştir. Uygulayıcılar yazılımların kurulduğu 17 Nisan 2017 tarihinden başlayarak,

görüşmelerin gerçekleştirildiği 3-4 Mayıs 2017 tarihine kadar olan sürede günlük verisi yakalamış ve ekran görüntüleri üzerinde arama yapma deneyimi yaşamışlardır.

Uygulama Aşamasında Verilerin Toplanması

Uygulama Süresinde Toplanan Veriler: Araştırma yürütücüsü uygulamayı başlatırken ve uygulama boyunca katılımcılar üzerinde yerinde gözlem tekniği ile gerçekleştirdiği gözlem verilerini not etmiş ve bursiyerlerle bu gözlem verilerini tartışarak, yapılandırılmamış notlar biçiminde derlemiştir.

Uygulama Sonrasında Yapılanlar: Uygulama sonrasında araştırmacı gönüllü uygulayıcılarla birer birer ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde araştırmacı tarafından gönüllü katılımcılara birincil veri toplama aracı olarak tasarlanan yarı yapılandırılmış görüşme forumlarındaki görüşme soruları sorulmuştur. Görüşmeler sonunda on dört katılımcının her biriyle ayrı ayrı yapılan görüşmelerde toplam 14 görüşme videosu elde edilmiştir.

Görüşme Tutanakları: Görüşmelerde kaydedilen video kayıtlarının metne çevrilmesi esnasında bursiyerler önceden hazırlanan ve soru sütunu önceden sorularla doldurulmuş, yanıt sütunu boş bırakılmış bir örnek Word belgelerini kullanmışlar ve videoyu izleyerek her soru için yanıt sütununda karşı gelen satırı doldurarak görüşme tutanaklarını elde etmişler ve çapraz denetimle doğrulamışlardır.

Verilerin Analiz Edilmesi ve Yorumlanması

Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler bir nitel veri analizi yöntemi olan betimsel analiz yöntemiyle dört aşamada analiz edilmiştir:

Verilerin Kodlanması: Katılımcılara sorulan görüşme soruları araştırmanın temaları olarak belirlenmiş, her soruya verilen yanıtlar çözümlenerek tema altı kodlar oluşturulmuştur. Verilerin kodlanmasında daha önceden belirlenmiş kavramlar ve soruların incelenmesiyle ortaya çıkan kavramlardan oluşan genel bir çerçeve kullanılmıştır (Strauss ve Corbin, 1990). Görüşme metinlerinin güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla kodlayıcılar arası tutarlılık Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen Güvenirlik = $\frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})} \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen "Uyuşum yüzdesi" oranı hem uygulamadaki soruların her biri için ayrı ayrı hesaplanmış, hem de tüm sorular için genel uyum düzeyini belirlemek için hesaplanmıştır. Soruların her biri için hesaplanan uyum yüzdesi değerleri arasında en düşük değer 0.75 olarak bulunmuştur. Tüm sorulara ait genel uyum yüzdesi ise yüzde 0.80 olarak bulunmuştur. Miles ve Huberman'a (1994) göre, güvenirlilik hesaplamalarının %70'in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir. Görüş ayrılığı yaşanan sorular üzerinde birlikte çalışılarak görüş birliği sağlanmıştır.

Kategorilerin Belirlenmesi: Önceki aşamada elde edilen kodlar (görüşler) benzerlikleri ve farklılıkları açısından düzenlenerek "boyutlar" adı verilen kategoriler elde edilmeye çalışılmıştır. Boyutların tutarlılığını sağlamak amacıyla bir bursiyerin tüm sorulardaki boyutları gözden geçirmesi ve tutarsız, eksik, ilgisiz bulduklarını belirlemesi istenmiştir. Bu

sürecin sonunda üzerinde görüş birliği sağlanmamış olan boyutlarda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Kodların ve Kategorilerin Organize Edilmesi ve Bulguların Tanımlanması: Serbest görüş bildirme sorularında her katılımcının görüşlerinin işaretlendiği görüşme kodlama matrisi tablolaştırılmış ve kodlar ve kategorilere ait görüşler özetlenerek ve olanaklı olduğunca yorumsuz olarak betimlenerek “Bulgular” bölümünde okuyucuya sunulmuştur.

Bulguların Yorumlanması: Bu aşamada kodlar, kategoriler ve temalar yorumlanarak verilere anlam kazandırılmaya, aralarındaki ilişkileri belirlenmeye, neden-sonuç ilişkileri kurulmaya ve bulgulardan sonuçlar çıkartılmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar genelleştirilebilir olmamakla birlikte uygulama süresinin uzun tutulmasıyla olası farklı durumlara ilişkin gözlem yapılabilmesi ve birden fazla veri toplama aracı kullanılarak uygulamanın derinlemesine incelenmesiyle, geliştirilen sistem, önerilen yöntem ve uygulama bağlamı çerçevesinde olabildiğince doğru ve yansız bir değerlendirmenin elde edilmesi sağlanmıştır.

Diğer taraftan bir araştırma yöntemi olarak durum çalışmaları da geçerlik ve güvenilirlik açısından eleştirilebilmektedir. Bu sorunu aşmak için (Merriam, 1998, akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013) tarafından önerilen önlemler uygulanmıştır:

- a. *Durumda kalma süresinin uzun olması:* Bu çalışmada katılımcıların Nisan 2017 ayından Mayıs 2017 ayına kadar “durum” da kalmaları sağlanarak gözlemler sürdürülmüş ve veriler toplanmıştır.
- b. *Veri çeşitlenmesi:* Bu araştırma boyunca uygulama öncesinde ve uygulama süresince “yerinde gözlem tekniği” ile gözlem notları oluşturulmuş, uygulama sonunda da yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.
- c. *Katılımcıların görüşlerinin alınması:* Bu çalışmada görüşmeler sonunda kendilerine ait görüşme tutanakları katılımcılarla paylaşılarak denetlemeleri sağlanmıştır. Bu aşamada katılımcılar görüşlerde önemli bir farklılık belirtmemişlerdir.
- d. *Uzman görüşünün alınması:* Bu projede elde edilen sonuçlar daha önce yarı yapılandırılmış görüşme sorularının hazırlanması esnasında görüşlerine başvuru alan uzmanıyla paylaşarak görüşleri alınmış uyarıları doğrultusunda sonuçlarla ilgili ifadelerde bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde çalışmanın “Yöntem” bölümünde ayrıntıları ele alınan durum çalışmasına ait bulgulara yer verilmektedir. Sistemin uygulanması aşamasında gönüllü katılımcılarla her aşama sonunda yapılan görüşme metinlerinin betimsel çözümleme yöntemiyle çözümlenmesi sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Bulgular araştırma sorusu ve alt soruları dikkate alınarak sunulmuştur.

Uygulamada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- a. Bu aşamada neler gerçekleştiriliyor?
- b. Bu aşamayı etkileyen unsurlar neler, bu aşamanın etkileri neler?
- c. Bu aşamayı birey nasıl değerlendiriyor?

Soru bazında gerçekleştirilen yorumlamanın dışında bu üç unsura göre de toplu yorum yapılmaya çalışacaktır. Diğer taraftan sorular görüşmenin birinci grup soruları için S02-S07; ikinci grup soruları için S31-S34, üçüncü grup soruları için S61-S67 arasındaki değerlerle numaralandırılmıştır. Sorular toplam soru sayısı 17 dir. Katılımcılara sorulan ilk görüşme sorusunda (S01) katılımcının o aşamada neler yaptığını serbest biçimde ifade etmesi istenmektedir. Bu soru katılımcının heyecanını gidermesi ve görüşme ortamına alışması için sorulan bir “ısınma” sorusu olup, katılımcının bu soruya verdiği yanıtlar değerlendirmeye alınmamıştır.

Katılımcılar Yaşam Günlüğü Araçlarıyla Günlük Verileri Üzerinde Nasıl Arama Yapmaktadırlar?

“Katılımcılar Yaşam Günlüğü Araçlarıyla Günlük Verilerini Nasıl Yakalamakta ve Günlük Verileri Üzerinde Nasıl Arama Yapmaktadırlar?” alt araştırma sorusunda katılımcıların günlük verisi yakalamak ve arama yapmak amacıyla kullandıkları yazılımlar ve süreçle ilgili tercihleri ve görüşlerine yer verilmektedir. Bu grupta S02 – S07 arasında altı görüşme sorusu sorulmuştur:

(S02) Yakaladığınız ekran görüntüleri arasında size ilginç gelenler (hatırlamadığınız, sıra dışı, farklı vb.) hangileriydi?

Görüşmelerde on katılımcı on üç ilginç ekran görüntüsü yakalama örneği vermiştir. Bu görüntüler, bireylere yaşanırken sıradan gelen ya da fark edilmeyen, aradan zaman geçince unutulmuş, daha sonra bu görüntülerin yakalandığını fark ettiklerinde şaşırarak örneklerdir. Diğer taraftan bu görüntülerin yakalanabilmesinin yanı sıra bu görüntülerin aranabilmesi ve ulaşılabilmesi de ilginç bulunmaktadır. Örneğin;

(K7) “İşten arta kalan zamanda ders çalışıyorum hocam. Matematik ve İngilizce. Kolay İngilizce nasıl öğrenebilirim dersini çalışıyorum şu an. Onunla ilgili bir videoyu unuttuğum bir hocanın videosunu izliyordum. Tekrar ona bakmam gerektiğini hissettim. Çünkü İngilizce kelimelerin anlamlarını ezberliyordum. Ona geri dönmem gerektiğini, bir kelimenin tekrardan cevabını bulmam gerektiği anladığım an tekrar dönmek istediğimde kolayca ulaşabildim o kelimeyi. Arama yaparak...”

(S03) İstenmeyen ekran görüntüsü yakalamaları neler?

Görüşmelerde dokuz katılımcı özellikle sosyal medya siteleri, e-posta ve kredi kartı gibi kişisel hesap bilgilerinin yer aldığı yakalamalardan rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların beşi istenmeyen bir yakalamayla karşılaşmamışken, ikisi uygunsuz görüntülerin yakalanmasını istenmeyen yakalamalara örnek olarak vermişlerdir. Bir kullanıcı ise ekran görüntüsü yakalandığı için başlangıçta tedirgin olduğunu fakat daha sonra rahatsızlık duymadığını ifade etmiştir. Örneğin,

(K4) “Bazen özel hesaplarımıza girdiğimizde onların da ekranda görüldüğünü gördük. ”

(S04) Gereksiz olduğunu düşündüğünüz ekran görüntüsü yakalamaları neler?

Görüşmelerde yedi katılımcı gereksiz yakalama olmadığını belirtirken, dört katılımcı bilgisayar açık bırakıldığında boş masaüstü görüntüsünün yakalanmasını gereksiz bulmuştur. Bunların yanı sıra dizi izlerken ekran görüntülerinin yakalanması, iş dışında özel araştırma görüntülerinin yakalanması, kişisel hesap bilgilerinin yakalanması, özel yazışmaların ve fotoğrafların yakalanması da katılımcılar tarafından gereksiz yakalama olarak ifade edilmiştir. Örneğin,

(K9) “Belki masaüstü bir şey açık değilken masaüstü boş görüntüler yakalanıyor, bir bilginin kaynaklanmadığı görüntüler bilginin yer almadığı görüntüler gereksiz olabiliyor. Onların dışında boşa yer kaplayabiliyor, onun haricindekiler çoğundan faydalanıp kullanıyoruz yani.”

(S05) “İyi ki yakalamışım” diyebileceğiniz ekran görüntüleri genellikle hangi deneyimlerinize ait?

Görüşmelerde beş katılımcı yakaladığı ekran görüntüleri sayesinde geçmiş çalışmalarının kontrolünü yapabildiğini, dört katılımcı da bu görüntülerin işlem zamanını hatırlamasını sağladığını ifade etmiştir. Katılımcıların ikisi soru girişi yaparken yakaladığı ekran görüntüleri sayesinde üzerinde çalıştığı dersin kodunu hatırlayabildiğini belirtirken diğer katılımcılar ekrandaki hatanın kaynağını yakaladığı görüntüler sayesinde bulabildiğini, çocuğunun boy ölçüsünü ekran görüntüleri sayesinde hatırlayabildiğini ve hobilerine ait görüntüleri saklayabildiğini belirtmişlerdir. Örneğin,

(K2) “Yani bazen geçen kitaplarda karşılaştığımızda ne zaman girdiğimi unutmuştum. Onu o şekilde bularak yani arayarak aşamalara bakarak o biraz daha ilgili şekilde karşıma çıktı. İşime yaradı yani sonuçta ne zaman girdiğimi bilmiyordum, onu bulmam lazımdı ve o şekilde ekran görüntü aldığımı bildiğim içinde arattırarak buldum.”

(S06) Geçmiş ekran görüntüleri üzerinde ortalama günde kaç kez arama yaptınız? Hangi amaçlarla arama yaptınız?

Görüşmelerde katılımcılar yakaladıkları görüntülerde günde en az 3-4 kez, en fazla 30-40 kez arama yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Hangi amaçlarla arama yapıldığına ilişkin yanıtlar incelendiğinde; ekran görüntülerinde kontrol, hatırlama ve araştırma olmak üzere üç temel amaçla arama yapıldığı belirlenmiştir. Katılımcıların sekizi çalışmalarını kontrol etmek amacıyla ekran görüntüleri üzerinde arama yaptığını, ikisi arama yapılan programın doğru çalışıp çalışmadığını kontrol etmek istediğini, yine katılımcıların ikisi önceki gün yaptıklarını hatırlamak amacıyla arama yaptığını ifade etmiştir. Diğer katılımcıların ise daha önce okuduğu gazete haberlerini yeniden incelemek amacıyla, hazırladığı soruları bulmak amacıyla, sosyal medya uygulamalarında neler yaptığını görmek amacıyla ve ilgi alanlarına ait ekran görüntülerine erişmek amacıyla arama yaptıkları görülmüştür. Örneğin,

(K12) “O gün yaptığım derslerin konu başlıklarını arattırdım. Yakın zamanda yaptığım bir şeyi söylersen mesela Facebook yazdım. Facebook’ta yaptığım geçmişe dönük faaliyetlerde hangi tarihlerde nelere baktığımı gördüm. Kişisel olarak bunu söyleyebilirim.”

(S07) Anahtar sözcüklerle erişmek istediğiniz ama erişemediğiniz görüntüler genellikle hangi deneyimlerinize ait?

Görüşmelerde verilen yanıtlarda beş katılımcının arama sonucunda erişemediği ekran görüntüsü olmadığı görülmektedir. Katılımcıların yedisi Türkçe karakter içeren aramalarda sonuca ulaşamadığını, üçü büyük harfle yazdığı anahtar sözcüklere ilişkin sonuç görüntüleyemediğini, ikisi sayılarla arama yapamadığını, yine ikisi noktalama işareti içeren aramalarında ekran görüntüsüne erişemediğini belirtmiştir. Bir katılımcı aklına gelen ilk kelimeyi arattığında sonucu bulamadığını bir diğer katılımcı ise bilgisayarında arka planda çalışan uygulamalar nedeniyle arama yapamadığını ifade etmiştir. Örneğin,

(K3) *“Türkçe karakterlerde bazen sıkıntı çektik. Hani bazen bulamadığı oldu Türkçe karakterleri evet onları aramakta zorlanıyor. Başka hani bulamadığı olmadı benim.”*

Yaşam Günlüğü Araçlarıyla Günlük Verilerini Yakalamak ve Günlük Verileri Üzerinde Arama Yapmak Katılımcıları Nasıl Etkilemektedir?

“Yaşam günlüğü araçlarıyla günlük verilerini yakalamak ve günlük verileri üzerinde arama yapmak katılımcıları nasıl etkilemektedir?” alt araştırma sorusunda katılımcıların günlük verisi yakalama ve arama esnasında yaşadıkları zorluklar, kolaylıklar ile maruz kaldıkları olumlu ve olumsuz etkilere ait görüşlerine yer verilmektedir. Bu grupta S31 – S34 arasında dört görüşme sorusu sorulmuştur.

(S31) Ekran görüntüsü yakalama ve görüntüler üzerinde arama esnasında karşılaştığınız zorluklar / sorunlar / engeller / nelerdir? (kendinizle ilgili, araçlar ve süreçle ilgili (yakalama, aktarma, indeksleme, arama), çevreyle ilgili, deneyimlerle ilgili)

Görüşmelerde verilen yanıtlar incelendiğinde yedi katılımcının herhangi bir zorluk, engel ya da sorun yaşamadığı görülmektedir. Beş katılımcı bazı arama sonuçlarını görüntüleyemediğini, yine beş katılımcı da Türkçe karakter içeren anahtar kelimelere ait arama sonuçlarına ulaşamadığını belirtmiştir. Aktarma, indeksleme gibi işlemlerinin otomatik yapılmasını tercih etme, ekran görüntülerinin sürekli kaydediliyor olmasının tedirginlik yaratması, ailenin bu durumdan endişe duyması, ekran görüntüsü yakalanırken kopyala-yapıştır işlemi yapamama, büyük punto ile yazılan kelimeleri arama sonuçlarında görüntülemekte zorlanma gibi durumlar, diğer katılımcılar tarafından yakalama ve arama esnasında karşılaşılan zorluklar / sorunlar / engeller olarak ifade edilmiştir. Örneğin,

(K1) *“...özellikle hani eşimle mesela paylaştım merak ettin hani neden acaba diye hani günlük çalışmalarımız mı takip ediliyor gibi bir soru geliyor insanın aklına. Ama şu anda hani içeriğini biraz bildikten sonra biz sonuçta bir evrak imzalamıştık onu okuduktan sonra öyle bir düşüncemiz kalmadı.”*

(S32) Ekran görüntüsü yakalama ve görüntüler üzerinde arama yapma esnasında karşılaştığınız kolaylıklar / çözümler / destekler / nelerdir?

Görüşme tutanaklarına göre on üç katılımcı işleri kolaylaştırma, hatırlama ve kullanım kolaylığı sağlama bağlamlarında sekiz kolaylık / çözüm / destek ifade etmiştir. Katılımcılar görüntü yakalama ve arama sürecinde kullanım kolaylığı yaşadıklarını, ayrıca bu sürecin hatırlamaya katkı sağladığını ve işlerini kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Katılımcıların sekizi araçların ve süreçlerin kullanımını kolay bulmuş, dördü anahtar kelimeyi yazarak kolaylıkla arama yapabildiğini ifade etmiş, üçü de bu sürecin daha önce yaptığı işlemleri hatırlamaya katkı sağladığını dile getirmiştir. Örneğin,

(K3) *“Hemen arayabiliyorsunuz o çok güzel hani bütün gün içerisinde ya da işte günler içerisinde ne yaparsanız yapın her şey bilgisayarımızda kayıtlı görüntüleri ile işte belgeleri ile hemen en ufak bir şeyi arattırıp hemen karşınıza çıkıyor. Bu çok güzel zaten çok büyük kolaylık aslında insana hani unutatabiliyorsun. Hani dediğim gibi çocuklarla ilgili ben aramalar yapıyorum işte atıyorum çorba tarifi bir patates yazsam hemen karşıma o arattırdığım patates ile ilgili tüm yemek tarifleri benim karşıma çıkıyor.”*

(S33) Ekran görüntüsü yakalamanın ve görüntülere erişmenin sizin ve çevreniz üzerinizdeki olumlu etkileri nelerdir?

Görüşmelerdeki yanıtlarda katılımcıların altı olumlu etki belirttiği görülmektedir. Görüşlerin büyük bölümünde daha önce yapılan işlere erişebilmenin olumlu etkileri ifade edilirken güven duyma, farkına varma, çalışmalarını teyit etme, zamandan tasarruf etme, kaybedilen bilgilerin döndürülebilmesi gibi konular diğer katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Görüşlerden üçü aşağıda verilmiştir:

(K7) *“Geçmişte yaptıklarımı görebildiğim için kendimi yenilememi sağladı.”*

(K11) *“Çalışmalarına geri dönerek teyit etme olanağı buldum.”*

(K12) *“Bir belge kaybolduğunda geçmiş kayıtlara ulaşarak o belgeyi yeniden oluşturabiliriz.”*

(S34) Ekran görüntüsü yakalamanın ve görüntülere erişmenin sizin ve çevreniz üzerinizdeki olumsuz etkileri nelerdir?

Görüşme tutanaklarına göre iki katılımcı bu konuda fikri olmadığını, sekiz katılımcı bu sürecin olumsuz etki yaratmadığını belirtirken diğer dört katılımcı izleniyor olmaları düşüncesiyle yaşadıkları tedirginlikleri ifade etmişlerdir. Olumsuz görüşler katılımcılarca şu şekilde ifade edilmiştir:

(K1) *“Arama sonuçlarında özel bilgilerimin görüntülenme ihtimali beni tedirgin ediyor.”*

(K3) *“Kendimi sürekli denetim altında hissediyorum.”*

(K6) *“Arama yaptığım tüm anahtar kelimelere ilişkin sonuç gösterilmemesini olumsuzluk olarak değerlendirebilirim.”*

(K14) *“Saklamak istemediğim görüntülerin yakalanması beni tedirgin ediyor.”*

Katılımcılar Yaşam Günlüğü Araçlarıyla Günlük Verilerini Yakalamayı ve Günlük Verileri Üzerinde Arama Yapmayı Nasıl Değerlendirmektedirler?

“Katılımcılar yaşam günlüğü araçlarıyla günlük verilerini yakalamayı ve günlük verileri üzerinde arama yapmayı nasıl değerlendirmektedirler?” alt araştırma sorusunda katılımcıların sürece ilişkin görüşleri, uygulamaların etkililiği, işlemin faydalarına ve sürece ilişkin iyileştirici önerilerine yer verilmektedir. Bu grupta S61 – S67 arasında yedi görüşme sorusu sorulmuştur.

(S61) Daha önce bir cihazla günlük yaşamınıza ait düzenli bir kayıt oluşturduğunuz mu? Yönteminiz neydi?

Görüşmelerde beş katılımcı bu konuda deneyimi olmadığını, bir katılımcı özel yaşamını kaydetmek istemediğini ifade ederken sekiz katılımcı günlük yaşama ait kayıt oluşturmaya yönelik daha önceki deneyimlerine ilişkin beş görüş bildirmiştir. Bu görüşlerin birinde ajandayla günlük çalışma takibi yapma, diğer dördünde ise teknoloji yardımıyla günlük kaydı alma deneyimi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin,

(K7) *“Evet oldu. Evdeki bilgisayarımızda geçmişe dönük videolar, fotoğraflar, resimler, kızımızla ilgili bilgiler bütün bilgiler var şu an bilgisayarımızda ve biz bunu beş yıl önceye dönebiliyoruz, yedi yıl önceye dönebiliyoruz. Hepsi klasör halinde isimli. Yani kızımızla ilgili bir şey bilgi direkt ulaşabiliyorum. Kendimle ilgili bilgiyi direkt ulaşabiliyorum.”*

(S62) Ekran görüntülerini yakalamak ne işinize yarayacak?

Görüşme tutanaklarına göre katılımcılar ekran görüntülerinin ne işe yarayacağına ilişkin on bir görüş bildirmiştir. Bu görüşlerin dördü hatırlamayla ilgili, üçü iş takibi yapmayla ilgili, ikisi bireysel çalışmaların takibini yapmayla ilgili, biri kaybedilen bilgilere ulaşma ile ilgili, bir diğeri ise güven sağlamayla ilgilidir. Katılımcıların büyük bir bölümü arama özelliği sayesinde anılarını daha kolay bulmayı sağlayacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Örneğin,

(K1) *“Ders çalışırken de aynı şekilde mesela test çözerken olsun, kendimiz soru hazırlarken, kendi kendimize çalışırken o konunun nerde geçtiğini bulmamız için çok yardımcı olacağını düşünüyorum. Aynı şekilde arama yaparken de günlük hayatımızda herhangi bir şey aklımıza takıldığına “aaa evet ben bunu görmüştüm” deyip geri dönme şansımız var. Yani her konuda yardımcı olacağını düşünüyorum. Hem iş amaçlı hem ev hayatında öğrenci olarak faydalı olur.”*

(S63) Ekran görüntülerini yakalamak yaşanan deneyimlere (etkinliklere ya da olaylara) tekrar erişmede ne derece etkili? Birden (etkisiz) beşe (çok etkili) kadar bir değer seçiniz.

Görüşmelerde ekran görüntüleri yakalamanın deneyimlere erişme konusundaki etkililiğini belirlemek üzere katılımcılardan birden (etkisiz) beşe (çok etkili) kadar bir değer seçmeleri istenmiştir. Yanıtlara göre katılımcı görüşlerinin 3 ile 5 arasında değiştiği görülmektedir. Erişilmek istenmeyen görüntülerin de arama sonuçlarında çıkması, bazı arama sonuçlarının görüntülenmemesi ve uygulamanın otuz saniyede bir yakalama yaptığı için bazı görüntülerin yakalanmaması, olumsuz görüşler arasında yer almaktadır. Örneğin,

(K14) *“Üç. Evet. Çünkü bazı görüntüler veya o anda kullandığımız yerden aniden başka bir alana, başka bir sayfaya geçtiğimizde mesela istediğimiz o görüntü yakalamama imkanı olabiliyor. Veya orada kalması için en az sizin ayarladığımız göre otuz saniye beklememiz lazım ki o görüntünün bizim orda makinamızda kalması için. O anda ben bir anda mesela Youtube’dan Gmail’e geçtiğim anda belki Youtube’daki görüntüyü almak istedim ama alamadım Gmail’e geçtim o arada kaybettim gibi düşünülebilir.”*

(S64) Eğer görüntüsünü yakalamasaydınız bir daha hatırlayamayacağınız deneyimler neler? Sizi en çok etkileyen örneği verir misin?

Görüşmelerde beş katılımcı bir örnek verememişken, diğer dokuz katılımcı yakalanmadığı durumda hatırlayamayacakları birer örnek deneyim belirtmişlerdir:

(K1) *“Yaptığım işle ilgili metinli bir videoyu yakaladığım ekran görüntüsü sayesinde hatırlayabildim.”*

(K2) *“Bazı kitaplarda hata çıktığında yakaladığım ekran görüntüsüne bakarak gördüm ve çözüm buldum.”*

(K3) *“İşle ilgili karşılaştığım sorunları hatırlayabildim.”*

(K4) *“Aramak istediğim bilgiyi klasörde aramak yerine uygulamada arıyorum sonuca daha kolay ulaşabiliyorum.”*

(K6) *“Sosyal medyada paylaştığım bir içeriği arama yaparak bulabildim.”*

(K9) *“Zamana yayarak yazdığım şiirlerimin arşivi oluşacağı için daha önceki yazılarımı arama yaparak erişebilirim.”*

(K12) “Üzerinden zaman geçtikçe görev aldığım projelerin içeriği unutulabilir, geçmişte neler yaptığımızı hatırlamak için yakaladığım ekran görüntülerinden yararlanabilirim.”

(K13) “Telefon kodumun yer aldığı e-posta silindiği için bu bilgiye yakaladığım ekran görüntüsü sayesinde ulaşabildim.”

(K14) “Satın almak istediğim makinanın adını uygulamada aratarak web sitesine ve detaylı bilgiye ulaşabildim.”

(S65) Ekran görüntülerinin yakalanması ve bu görüntülere anahtar sözcüklerle erişilebilmesi sizde nasıl bir etki yaratıyor? (Sizce nasıl bir deneyim?)

Görüşme tutanaklarına göre iki katılımcı yaşamını kaydetmekle yaşamının başkası tarafından kontrol edildiği hissine kapılmaktadır. Diğer katılımcılar ise yaşamı kaydetmenin kendileri üzerinde olumlu etkilere neden olduğunu ifade etmişlerdir. Belirtilen olumlu etkilerden biri aşağıda verilmiştir:

(K14) “İnternette daha önce okuduğum bir makalenin yeri değişmiş ya da güncellenmiş olabiliyor, ulaşmakta güçlük çekiyorum. Oysa bilgisayarımda ekran görüntüleri olduğu için arama yaparak hızlıca ulaşabiliyorum.”

(S66) Bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamak gerekli mi?

Görüşmelerde katılımcılardan ikisinin bu konuda fikri olmadığı görülmüştür. On bir katılımcı bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamanın gerekli olduğunu, en iyi yöntemin bu olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Bir katılımcı ise ekran görüntülerini yakalamak üzere ayrı bir yazılıma daha ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Örneğin,

(K8) “Ekran görüntüsü dışında yani işimiz bilgisayar üzerinden olduğu için ekran görüntüsü dışında ses kaydı olabilir ama bunun için başka bir iş sektöründe çalışabiliriz ya da telefonla devamlı iş başı yapabileceğimiz bir şey olabilir. Ya da kamera eşliğinde bir çalışma ortamı olabilir.”

(S67) Bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamak yeterli mi?

Görüşme yanıtlarına göre altı katılımcı bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamanın yeterli olduğunu düşünmektedir. Diğer yedi katılımcı ise var olan uygulama geliştirildiğinde daha etkili olacağını ifade etmişlerdir. Örneğin,

(K1) “Aslında ekran görüntüsü çıkıyor yine onun içinden bakıp aramak zorunda kalıyoruz hani “şu cümlede geçmiş” gibisinden. Yeterli ama mesela direkt o kelimenin üzerine odaklanma gibi bir şey olsa biraz daha yeterli olabilirdi aslında. Mesela o kelimenin geçtiği yerin farklı bir renkte olması. ... Evet. Biraz daha işi kolaylaştırır gibi geliyor bana.”

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sorusuna yanıt aramak amacıyla katılımcıların yaşam günlüğü araçlarıyla günlük verilerini nasıl yakaladıkları, günlük verileri üzerinde nasıl arama yaptıkları, yakalama ve arama sürecinin etkileri ve yakalama – arama sürecini nasıl değerlendirdiklerine ait bulgular bu bölümde yorumlanmıştır.

Katılımcılar uygulamada ekran görüntülerinin sürekli yakalanarak bu görüntülere daha sonra erişilebilmesi sürecini ilgi çekici bulmuşlar ve unuttukları deneyimlerine ait geçmiş görüntülerle karşılaştıklarında deneyimleri yeniden hatırlamaktan dolayı heyecan duymuşlardır. Katılımcılar başlangıçta ekran görüntülerinin kaydediliyor olmasından dolayı tedirginlik yaşamışlardır. E-postalar, kişisel yazışmalar, banka hesapları gibi görüntülerin kaydı işle ilgili etkinliklerin kaydından daha fazla rahatsız edici olmuştur. Süreç ilerledikçe katılımcıların bu tedirginliği azalmıştır. Kaydın sürekli olması nedeniyle boş ekranlar gibi hem gereksiz hem de kişisel ekranlar gibi istenmeyen ekranların kaydediliyor olması bir süre rahatsızlık vermiş olmasına rağmen zamanla sürekli kaydın kendi etkinliklerini eksiksiz izleyebilme olanağı sağladığını fark etmişlerdir. Diğer bir deyişle kayıt yapılmayan anlarda ne yaptıklarını hatırlamaları mümkün olmamakta, bu da bilgi kaybı hissine yol açmaktadır. Katılımcılar aşama ilerledikçe yakalanan görüntülerden özellikle işle ilgili unuttukları kritik anları/olayları hatırlamak amacıyla yararlanmaya başlamışlar ve böylece uygulamadan kısa sürede yarar sağlamaya başlamışlardır. Katılımcılar yakalanan görüntüleri her gün endeksleyerek oluşturdukları masaüstü arama programını günde 3-4 kez ile 30-40 kez arasında geçmiş görüntüler üzerinde arama yapmak amacıyla kullanarak, arama yapma olgusunu günlük yaşamlarına dâhil etmişlerdir. Katılımcılar geçmiş görüntüler üzerinde kontrol, hatırlama ve araştırma amacıyla arama yapmaktadırlar. Başlangıçta Türkçe karakterler içeren anahtar sözcüklerle yapılan aramalarda başarısız olunmuş, daha sonra kullanılan OCR yazılımında gerekli ayarlar yapılarak Türkçe içeriklere de başarıyla erişilmesi sağlanmıştır. Özellikle silinen belgelerin görüntülerine yeniden erişilebilir olması katılımcıları çok etkilemiştir. Yakalanan içeriğin aynı zamanda panoya da kopyalanıyor olması beklenmeyen bir olay olarak yaşanmış ve gerekli ayarlar yapılarak bu sorun giderilmiştir. Katılımcıların üçte ikisi yakalama, aktarma, indeksleme ve arama gibi işlemler için günde 10 – 30 dakika arasında zaman harcamışlardır. (S02 – S07).

Yaşam günlüğü teknolojilerinin öğrenme deneyimleri üzerinde uygulanmasına yönelik gerçekleştirilen daha önceki bir çalışmada Mutlu (2018), öğrenenlerin düzenli olarak kendilerine ait ekran görüntüsü, ekran videosu, kamera görüntüsü, ses, konum ve video yakalamaları durumunda geçmiş öğrenme deneyimlerini eksiksiz olarak depolayabileceklerini göstermiştir. İlgili çalışmada öğrenenler geçmiş deneyimlere zaman ekseninde elle tarayarak erişebilmekte ve ancak bu deneyimlere elle yazdıkları yorum, açıklama, etiket vb. ek bilgiler üzerinde arama yapabilmekteydiler. Bu rapordaki çalışmada ise öğrenenler sadece ekran görüntüsü biçiminde de olsa bu görüntülerin OCR yöntemiyle kendiliğinden etiketlenmeleri nedeniyle geçmiş deneyimlere elle herhangi bir müdahalede bulunmadan erişebilmektedirler ve geçmiş deneyimleri sürekli olarak yorumlama zahmetinden kurtulmaktadırlar.

Katılımcılar uygulamada günlük olarak yapılması gereken, görüntüleri aktarma ve indeksleme gibi işlemleri başlatma işinin kendiliğinden yapılması önerisinde bulunmuşlardır. Başlangıçta yaşanan Türkçe karakter sorunu ile panonun yakalanan içerikle doldurulması gibi sorunlar dışında önemli başka bir sorun yaşanmamıştır. Zaman zaman çok küçük punto ya da çok büyük puntuyla yazılmış metinlere erişmede sorun yaşandığı bildirilmiştir. Sürekli ekran görüntüsü alınması nedeniyle kendilerinin yanı sıra başlangıçta ailelerin de kaygı duyduğu gözlenmiş, uygulama kanıksandıkça bu kaygılar kaybolmuştur. Katılımcılar görüntü yakalama ve arama sürecinde kullanım kolaylığı yaşadıklarını, ayrıca bu sürecin hatırlamaya katkı sağladığını ve işlerini kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Katılımcılar daha önce yapılan işlere erişebilmenin olumlu etkilerinin yanı sıra çalışırken bilgi

kaybetmeyeceğine dair güven duyma, yapılan etkinliklerin farkına varma, zamandan tasarruf etme, kaybedilen bilgilerin döndürülebilmesi gibi olumlu duygular da yaşamışlardır. Diğer taraftan katılımcıların çoğunluğu bu sürecin herhangi olumsuz bir etki yaratmadığını söylerken, katılımcıların üçte biri izleniyor olma tedirginliğini yaşamışlardır. (S31 – S34).

Katılımcılar bu proje dışında daha önce kendiliğinden kayıt almaya dayalı bir yaşam günlüğü kullanmadıklarını söylemişlerdir. Bu durum projede yaşadıkları deneyimi onların gözünde daha sıra dışı kılmaktadır. Ekran görüntüleri yakalamakla hatırlama, iş takibi yapma, bireysel çalışmaların takibini yapma, kaybedilen bilgilere ulaşma ve güven sağlama gibi yararlar elde edilmektedir. Ayrıca arama özelliği ile anılara daha kolay erişilebilmektedir. Katılımcıların yarısı ekran görüntüleri yakalamanın deneyimlere tekrar erişmede etkili olduğunu, diğer yarısı ise çok etkili olduğunu vurgulamışlardır. Yine de 30 saniyede bir yapılan yakalamada aradan kaçan görüntüler olabileceği, OCR'nin duyarlılığından dolayı bazı aramaların sonuç vermemesi ve istenmeyen görüntülerin de yakalanıyor olması gibi aksaklıklar yaşanmaktadır. Katılımcılar ekran görüntüleri yakalanmadığı durumda bir daha hatırlanamayacak çok sayıda deneyim örneği vererek, uygulamanın etkisini göstermişlerdir. Katılımcıların yüzde 85'i yaşamı kaydetmenin kendileri üzerinde olumlu etkilere neden olduğunu ifade ederken, yüzde 15'i yaşamını kaydetmekle yaşamının başkası tarafından kontrol edildiği hissine kapıldıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların yüzde 78'i bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamanın gerekli olduğunu, en iyi yöntemin bu olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların yarısı bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamanın yeterli olduğunu düşünürken, diğer yarısı uygulama biraz daha geliştirildiğinde daha etkili olacağını söylemiştir. Geçmişte yakalamış olmayı istenen deneyimler söz konusu olduğunda sekiz katılımcı özel yaşamına ilişkin, dört katılımcı eğitim yaşamına ilişkin, yine dört katılımcı da iş yaşamına ilişkin geçmişte görüntü yakalamış olmayı dilediklerini belirtmişlerdir. Ekran görüntüsü yakalama ve arama özelliğinin örnek olarak öğrencilerin ders notlarını görüntülemek, bilgisayar ortamında yapılan araştırmalara geri dönebilmek, paylaşılan videoları ve resimleri görebilmek, işletmelerde iş takibi yapmak, daha önce erişilen yemek tariflerini görüntülemek gibi amaçlarla kullanabileceği sıklıkla vurgulanmıştır. Katılımcılar uygulamanın daha az aşamaya sahip olması, kendiliğinden çalışabilmesi, daha fazla ekran yakalayabilmesi, arama sonunda bulunan ekranlarda anahtar sözcüklerin vurgulanması, sesli arama yapılabilmesi gibi taleplerde bulunmuşlardır. (S61 – S67).

Uygulamaya ait bulgular topluca değerlendirildiğinde katılımcıların sürekli ekran görüntüsü yakalayan bir yaşam günlüğü sistemiyle günlük verilerini ve ilgili içeriği daha sonra bilgisayar ortamında yaşadıkları yaşam deneyimlerinin ayrıntılarını fark edebilecekleri biçimde yakalayabildiklerini ve bu deneyimlere anahtar sözcükler yardımıyla yeniden erişebildiklerini göstermektedir.

Bireylerin bilgisayar ekranında yaşadıkları deneyimlere farkında oldukları ya da farkında olmadıkları öğrenme deneyimleri de eşlik eder ve öğrenme deneyimlerinin bir yaşam günlüğü ile yakalanarak kaydedilmesi ve deneyimlere erişilebilmesi öğrenene bir dizi fırsat sunar. Bu fırsatlara literatürden yararlanarak aşağıdaki gibi örnekler verilebilir:

Bunlardan birincisi, Sellen ve Whittaker (2010) tarafından bir yaşam günlüğünün sağladığı ve 5R ile ifade edilen yararlardır. Anımsamak ("recollecting"), anıları canlandırmak ("reminiscing"), enformasyona erişmek ("retrieving"), deneyimler üzerinde düşünmek

("reflecting") ve geçmişteki niyetleri anımsamak ("remembering intentions") fiillerinin İngilizce baş harflerinden oluşturulmuş olan 5R, geçmiş öğrenme deneyimlerine tekrar erişmenin yaşam boyu öğrenenlere sağlayacağı geniş olanakların bir kümesidir. Bu projede gerçekleştirilen durum çalışmasında uygulanan teknolojiyle, bilgisayar ekranında gerçekleştirilen geçmiş deneyimleri anımsama, geçmişte gerçekleştirilen bir etkinliğe ait anıları canlandırma, geçmişteki eylemlere ait enformasyona erişme, geçmişteki deneyimlere ait kanıtları sunabilme ve vazgeçilmiş eylemleri anımsama konusunda uygulayıcılara yeterli destek sunulduğu gösterilmiştir.

İkinci fırsat ise, bireylerin öğrenme deneyimlerini gözden geçirerek bu deneyimler üzerinde sistematik biçimde düşünebilmeleridir. Bu düşünme işlemi eğitim psikologları tarafından "yansıtma" (düşünüm) olarak adlandırılmıştır. Killion ve Todnem (1991)'e göre öğrenenler üç farklı zamanda yansıtma yapabilirler: (a) Öğrenen geçmişte, neleri gerçekleştirdiğine bakar ve eylemler, düşünceler ve ürünleri gözden geçirir (eylem üzerine yansıtma). (b) Öğrenen o anda yürütmekte olduğu göreve ilişkin yansıtma yaparak davranışlarını yönlendirir (eylem içinde yansıtma). (c) Öğrenen ne gerçekleştirildiğini gözden geçirir ve gelecekte verilecek görevlerde başarıya ulaşmak için yapıcı yönergeleri belirler (eylem için yansıtma). Gerçekleştirilen uygulamada öğrenenlere sanal ortamdaki geçmiş öğrenme deneyimlerine erişerek eylemleri üzerinde yapıcı biçimde düşünebilme olanağı sunulmaktadır.

Üçüncü fırsat olarak; öğrenen, bir yaşam günlüğü ile yakalanmış öğrenme deneyimlerini gözden geçirdiğinde, bu deneyimlere eşlik eden kişiler, yerler, olaylar, varlıklar vb. bağlamları belirleme olanağını elde eder. Bireyin yaşam deneyimlerine eşlik eden bağlamların hiyerarşik örgüsü aynı zamanda bireyin kişisel bilgi tabanını oluşturur (Davies, 2011). Örneğin, öğrenen belirli zaman aralığında sanal ortamda gerçekleştirdiği eylemlere yeniden erişerek okuduğu kaynakları, çözdüğü problemleri, gerçekleştirdiği iletişimleri sistematik olarak raporlayabilir.

Dördüncü fırsat; öğrenenlerin deneyime geri dönerek "yansıtıcı öğrenme" olanağını elde etmeleridir. Boud vd. (1985)'e göre "yansıtıcı öğrenme", sürekli öğrenmeyi teşvik etmek ve gelecek deneyimleri geliştirmek amacıyla, öğrenenlerin geçmiş çalışma performanslarına ve kişisel deneyimlerine dönmeleri ve yeniden değerlendirme yoluyla öğrenmeleridir. Bu görüşe göre, deneyimin öğrenmeye dönüşümünü ifade eden "yansıtma" etkinliği bireylerin deneyimlerini tekrar yakalamaları, üzerinde düşünmeleri ve değerlendirmeleri süreçlerini içerir. Bu projede uygulanan yöntemle bir öğrenenin geçmişte kendisi için çok önemli bir öğrenme deneyimine geri dönerek, bu deneyim üzerinde yansıtıcı öğrenme süreci uygulayabilmesi için yeterli kolaylığa sahip olabileceği görülmüştür.

Beşinci fırsat olarak; deneyimleri yakalayarak oluşturulan veritabanının öğrenenin öğrenme deneyimlerine ait bilişi düzenlemesi esnasında kullanabilmesidir. Hem Schraw ve Moshman (1995)'a ait üstbiliş kuramındaki bilişsel düzenlemede öğrenme deneyimlerini planlama, izleme ve değerlendirme süreçlerinde, hem de Dunlosky ve Metcalfe (2009)'a ait üstbiliş modelindeki üstbilişsel izleme ve üstbilişsel denetlemede ihtiyaç duyulan biliş bilgisi için öğrenme deneyimleri veritabanının varlığı öğrenene nesnel bir bilgi kaynağı olarak yardım eder. Bu kolaylıklar Zimmermann ve Schunk'un (1989) öz-düzenlemeli öğrenme süreçleri için gerekli teknik altyapıyı öğrenene sunabileceğini göstermektedir.

Özetlenirse, yaşam boyu öğrenenlerin sanal ortamda geçmişte yaşadıkları deneyimlere yeniden erişebiliyor olmaları; onlara bu deneyimleri anımsamak, yorumlamak, kişisel bilgi

tabanı oluşturmak, deneyimlerden öğrenmek ve deneyimleri planlamak, izlemek ve değerlendirmek için olanaklar sunmaktadır.

Öneriler

Bu araştırma bireylerin bilgisayar ekranı görüntülerinin düzenli olarak yakalanması sonucunda oluşturulan bir veritabanı üzerinde anahtar sözcüklerle arama yaparak geçmiş deneyimlerine eksiksiz biçimde erişmelerine olanak sağlayan özgün bir aracın uygulanması sonucunda elde edilen ilk verileri içermektedir. Uygulanan durum çalışması bu teknolojinin bireyleri nasıl etkilediğini gözleme fırsatı sunarak daha büyük sayıdaki bireyler üzerinde uygulanması için yol gösterici olacaktır. Çalışmanın başlıca sınırlılığı az sayıda uygulayıcı üzerinde denenmesi ve kontrollü öğrenme ortamları ve süreçleri üzerinde uygulanmamış olmasıdır. Bu çalışmada sadece on dört gönüllü katılımcı üzerinde uygulanan sistemin biçimsel öğrenme, yarı biçimsel öğrenme ve biçimsel olmayan öğrenme deneyimleri için özelleştirilerek, özellikle uzaktan öğretim gören öğrenciler olmak üzere daha çok sayıda katılımcı üzerinde uygulanmasıyla sürecin daha ayrıntılı değerlendirilmesi mümkün olabilecektir.

Bu araştırmada kullanılan M-Levels2 zamansal masaüstü arama motoru yazılımları ve uygulama süreci henüz bir prototip düzeyindedir. Söz konusu yazılımların birer ticari ürün kalitesi ve güvenilirliğine sahip kılacak şekilde tasarımı için araştırmanın gerçekleştirildiği üniversitenin teknoloji transfer ofisinin desteğiyle ayrı bir girişim projesi planlanmalıdır.

Öğrenme deneyimlerinin yakalanması ve deneyimlere erişilebilmesi olanağının sunduğu ve önceki bölümünde özetlenen fırsatların denenebilmesi amacıyla deneysel araştırmaların yapılması gerekmektedir. Böylece, sanal ortamdaki öğrenme deneyimlerini yakalama ve deneyimlere erişme olanağı ile öğrenme deneyimlerini anımsama; geçmiş, güncel ve geleceğe ait deneyimleri yansıtma; öğrenme deneyimlerine ait kişisel bilgi tabanı oluşturma; yansıtıcı öğrenmeyi gerçekleştirme ve öğrenme deneyimleri üzerinde üstbilişsel düzenleme yapma süreçlerini uygulayabilmek ve etkilerini gözleyebilmek mümkün olabilecektir.

Öğrenme deneyimleri yönetimi yaklaşımını öneren Mutlu ve arkadaşları (2018), yakalanan deneyimlerin elle yorumlanması, tanımlanması, anlamlandırılması ve yönetilmesi amacıyla ayrıntılı bir çerçeve geliştirmişlerdir. Bu çerçevenin uygulanmasında insan gücüne ihtiyaç bırakmayacak ölçüde yapay zekâ desteğinin sağlanmasıyla gelişmiş kişisel öğrenme yardımcılarının geliştirilmesinin önü açılacaktır. Bu rapordaki çalışma bu sürecin ilk aşaması olan deneyimlerin yakalanması, kendiliğinden indekslenmesi ve anımsanan birkaç anahtar sözcükle yeniden erişilebilmesinin uygulanabilirliğini göstermiştir.

Uygulanan teknolojinin öğrenenler üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceği de görülmektedir. Bunların başlıcaları, yetersiz veri güvenliğinden kaynaklanabilecek mahremiyet sorunları, kişisel deneyimlerin iş ortamı vb. kişisel olmayan ortamlarda yeterli güvenilirlikle nasıl yakalanabileceği, yakalanan deneyimlerine yaşam boyu öğrenme kapsamında uzun süreyle erişiminin sürdürülebilmesi ve verilerin korunabilmesine yönelik endişelerdir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 115K497 nolu araştırma projesi kapsamında desteklenmiştir.

Kaynakça

- Boud, D., Keogh, R. ve Walker, D. (1985). Promoting reflection in learning: A model. (Eds.: Boud, D., Keogh, R. ve Walker, D.), *Reflection: Turning Experience Into Learning*, London: Kogan. 18-40.
- Chen, Y. & Jones, G. J. F. (2009). A pilot study to explore digital elements for visualizing time in personal information re-finding. *3rd Irish HCI Conference*.
- Creswell, J. W. (2005). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (2nd ed). Upper Saddle River. NJ: Pearson.
- Davies, S. (2011). Still building the Memex. *Communications of the ACM*, 54(2), 80-88.
- Dumais, S., Cutrell, E., Cadiz, J. J., Jancke, G., Sarin, R. & Robbins, D. C. (2003). Stuff I've Seen: a system for personal information retrieval and re-use. *SIGIR '03 Proceedings Of The 26th Annual International ACM SIGIR Conference On Research and Development in Information Retrieval*, 72-79.
- Dunlosky, J. & Metcalfe, J. (2009). *Metacognition*. USA: Sage Publications.
- Gall, J. P., Gall, M. D. & Borg, W. R. (1999). *Applying educational research: A practical guide*. Longman Publishing Group.
- Hinbarji, Z., Hinbarji, M., Albatal, R. & Gurrin, C. (2016). Personal information manager to capture and re-access what we see on computers. In *Proceedings of the first Workshop on Lifelogging Tools and Applications*, ACM. 13-17.
- Killion, J. & Todnem, G. (1991). A process for personal theory building, *Educational Leadership*, 48(7), 14-16.
- Kimura, T., Huang, R., Uchida, S., Iwamura, M., Omachi, S. & Kise, K. (2013). The reading-life log technologies to recognize texts that we read. In *Document Analysis and Recognition (ICDAR), 2013 12th International Conference on*. IEEE. 91-95.
- Laadan, O. (2011). *A personal virtual computer recorder*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Columbia University.
- Marder, M., Geva, A. & Ruan, Y. (2012). Lightweight searchable screen video recording. In *Visual Communications and Image Processing (VCIP 2012)*, IEEE. 1-6.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. Revised and Expanded from "Case Study Research in Education.". CA: Jossey-Bass Publishers.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. (2nd Ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mutlu, M. E. (2014). Çoklu cihazlı ve çoklu algılayıcı yaşam günlüğü ile öğrenme deneyimlerinin yakalanması için bir çerçeve önerisi. *Asya Öğretim Dergisi (Asian Journal of Instruction)*, 2014 – 2(1(ÖZEL)), 1-17.
- Mutlu, M.E. (2016). Sanal ortamlardaki öğrenme deneyimleri için bir enformasyon erişim sistemi tasarımı, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, (Journal of Research in Education and Teaching)*, 5(2), Mayıs 2016, 395-408.
- Mutlu, M.E. (2018). *Öğrenme deneyimleri yönetimi*, Gece Kitaplığı: Ankara, ISBN:978-605-288-532-1

- Mutlu, M.E., Kayabaş, İ, Kip Kayabaş, B. ve Peri Mutlu, A. (2018). *Öğrenme deneyimleri yönetimine giriş*, Cinius Yayınları:İstanbul,
- Reeves, B., Ram, N., Robinson, T. N., Cummings, J. J., Giles, C. L., Pan, J., ... & Gagneja, A. (2019). Screenomics: A framework to capture and analyze personal life experiences and the ways that technology shapes them. *Human-Computer Interaction*, 1-52.
- Schraw, G. & Moshman, D. (1995). Metacognitive theories, *Educational Psychology Review*, 7 (4), 351-371.
- Sellen, A. J. & Whittaker, S. (2010). Beyond total capture: A constructive critique of lifelogging, *Commun*, 53(5), 70-77.
- Strauss, A. & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage Publications, Inc.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Ziewer, P. (2004). Navigational indices and full text search by automated analyses of screen recorded data. In *E-Learn: World Conference On E-Learning in Corporate, Government, Healthcare, And Higher Education*, Association For The Advancement Of Computing in Education (AACE). 3055-3062
- Zimmermann, B.J. & Schunk, D.H. (1989). *Self-regulated learning and academic achievement: Theory, research, and practise*. New York: Springer-Verlag.

Ek.1 Görüşme Soruları

Ekran görüntüsü yakalama ve görüntüler üzerinde arama yapma uygulaması

Araştırma Sorusu

Bireyler ekran görüntülerini yakalama ve görüntüler üzerinde arama yapma sürecini nasıl değerlendirmektedirler?

Tarih: Saat: Yer:

Görüşmeci: Katılımcı:

Giriş

Merhaba,

Bu görüşme geçtiğimiz haftalarda gerçekleştirdiğiniz, “ekran görüntüsü yakalama ve ekran görüntüleri üzerinde arama yapma” uygulamasıyla ilgili deneyimlerinizi gözden geçirmek ve düşüncelerinizi öğrenmek amacıyla düzenlenmiştir.

Bu görüşme sürecinde söyleyeceklerinizin tümü gizlidir. Bu bilgileri araştırmacıların dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Araştırma sonuçları yazılırken görüşme yapılan bireylerin isimleri rapora yansıtılmayacaktır.

Başlamadan önce, bu söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?

Görüşmeyi izin verirseniz videoya kaydetmek istiyorum. Bunun sizce bir sakıncası var mı?

Bu görüşmenin 30 ile 60 dakika arası süreceğini tahmin ediyorum. İzin verirseniz sorulara başlamak istiyorum.

Görüşme Soruları:

Neler yaptım? (Değişik kullanım biçimlerini keşfetme)

- (S01) Uygulamanın bu aşamasında neler yaptığınızı ayrıntıya girmeden birkaç cümle ile özetleyebilir misin?

- (S02) Yakaladığınız ekran görüntüleri arasında size ilginç gelenler (hatırlamadığınız, sıra dışı, farklı vb.) hangileriydi?
- (S03) İstenmeyen ekran görüntüsü yakalamaları neler?
- (S04) Gereksiz olduğunu düşündüğünüz ekran görüntüsü yakalamaları neler?
- (S05) “İyi ki yakalamışım” diyebileceğiniz ekran görüntüleri genellikle hangi deneyimlerinize ait?
- (S06) Geçmiş ekran görüntüleri üzerinde ortalama günde kaç kez arama yaptınız? Hangi amaçlarla arama yaptınız?
- (S07) Anahtar sözcüklerle erişmek istediğiniz ama erişemediğiniz görüntüler genellikle hangi deneyimlerinize ait?

Etkenler ve etkiler neler?

- Zorlukları ve kolaylıkları (etkenler) nelerdir?
 - o (S31) Ekran görüntüsü yakalama ve görüntüler üzerinde arama esnasında karşılaştığınız zorluklar / sorunlar / engeller / nelerdir? (kendinizle ilgili, araçlar ve süreçle ilgili (yakalama, aktarma, indeksleme, arama), çevreyle ilgili, deneyimlerle ilgili)
 - o (S32) Ekran görüntüsü yakalama ve görüntüler üzerinde arama yapma esnasında karşılaştığınız kolaylıklar / çözümler / destekler / nelerdir? (kendinizle ilgili, araçlar ve süreçle ilgili (yakalama, aktarma, indeksleme, arama), çevreyle ilgili, deneyimlerle ilgili)
- Olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?
 - o (S33) Ekran görüntüsü yakalamanın ve görüntülere erişmenin sizin ve çevreniz üzerinizdeki olumlu etkileri nelerdir?
 - o (S34) Ekran görüntüsü yakalamanın ve görüntülere erişmenin sizin ve çevreniz üzerinizdeki olumsuz etkileri nelerdir?

Düşünceleriniz ne? (Öğrenme deneyimleri yönetimi yaklaşımının değerlendirilmesi). Düşünceler, yorumlar, bakış açıları, zihinsel algılar, duygular, tutumlar, inançlar, tepkiler...

- (S61) Daha önce bir cihazla günlük yaşamınıza ait düzenli bir kayıt oluşturduğunuz mu? Yönteminiz neydi?
- (S62) Ekran görüntülerini yakalamak ne işinize yarayacak?
- (S63) Ekran görüntülerini yakalamak yaşanan deneyimlere (etkinliklere ya da olaylara) tekrar erişmede ne derece etkili? Birden (etkisiz) beşe (çok etkili) kadar bir değer seçiniz.
- (S64) Eğer görüntüsünü yakalamasaydınız bir daha hatırlayamayacağınız deneyimler neler? Sizi en çok etkileyen örneği verir misin?
- (S65) Ekran görüntülerinin yakalanması ve bu görüntülere anahtar sözcüklerle erişilebilmesi sizde nasıl bir etki yaratıyor? (Sizce nasıl bir deneyim?)
- (S66) Bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamak gerekli mi?
- (S67) Bilgisayarda gerçekleştirilen etkinliklere ve yaşanan olaylara tekrar erişebilmek için ekran görüntülerini yakalamak yeterli mi?

Görüşmemiz sona ermiştir.

Teşekkür ederim.

David Greig'in Avrupa'sında İkili Karşıtlıklar, Öteki ve Sınırlar^a

Cüneyt ÖZATA^{b, c}

Özet

David Greig İskoçya'dan dünyaya açılmış ve oyunlarının merkezine yerleştirdiği küreselleşme konusuna ilişkin toplumsal, siyasal ve ekonomik meselelerle ilgilenmiş bir oyun yazarıdır. Europe oyununun karakterleri genel olarak ikili karşıtlıklar altında kategorize edilebileceği gibi, oyundaki ana mekân olan tren istasyonu da Avrupa kıtasını temsil eden bir yerdir. Bu istasyonda var olan sistem, günümüz Avrupa'sında görülen sosyal ve ekonomik yapıyla paralellik arz etmektedir. Öte yandan tren istasyonu, bir toplumdaki arada kalmışlığa karşılık gelen bir eğretilmeye atfen iki kutbu birbirine bağlayan "aradaki" alandır. Bu çalışmanın amacı, bu aradaki alanı merkeze alarak, "öteki" ve "sınır" kavramlarını yorumlamak ve bu analiz ve yorum çerçevesinde Avrupalılar/göçmenler, benlik/öteki, birlik/hareketlilik, işleyen bir sistem/çökmüş bir sistem, temizlik/kirlilik, yapı/yapı bozumu vb. ikili karşıtlıkları incelemek, tanımlamak ve ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

Sınırlar
Öteki
İkili Karşıtlık
Küreselleşme

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669875

Binary Oppositions, Otherness, and Borders in David Greig's Europe

Abstract

David Greig is a playwright from Scotland who has opened up to the world and has dealt with social, political and economic problems related to globalization, an issue of central focus and interest in his plays. The characters of Europe can be categorized under binary oppositions, and the main setting of the play, the train station, is representative of Europe as a continent. The existing system at this station parallels the social and economic structures seen in today's Europe. The train station, on the other hand, is the "in-between" space that connects the two poles, referring to a metaphor that corresponds to the in-betweenness in a society. The purpose of this study, putting this in-between space in the centre, is to interpret the concepts "the other" and "border" and to examine, define and describe the binary oppositions such as Europeans vs immigrants, self vs the other, solidarity vs mobility, a running system vs a collapsing system, cleanliness vs dirt and structure vs restructure within the framework of this analysis and interpretation.

Keywords

Borders
Otherness
Binary Oppositions
Globalization

About Article

Received: 03.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669875

^a Bu makale 6. Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu'nda (BAKEA 2019) sunulan "Otherness and Borders in David Greig's Europe" başlıklı bildirisinin genişletilmiş halidir.

^b İletişim Yazarı: cuneyt.ozata@hotmail.com

^c Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı A.D., Fen Edebiyat Fakültesi, ORDU. ORCID: 0000-0002-9179-9537

Introduction

David Greig is a Scottish playwright who explores social, political, and economic issues concerning globalization in his plays and who penned *Europe* in 1994. His work is exclusively concerned with issues regarding globalization and internationalization, what kind of effects they have at the local level, and how the local and the global affect each other. Being one of Greig's earliest plays, *Europe* (1994) deals with the themes of belonging, migration, subjectivity, individualism, alienation, and dislocation. *Europe* bears the features of the new writing style of the '90s concerning the setting and context of the play as well as usage of the fragmented sentences and intertangled dialogues. It offers a more global image to the audience through a metaphor of the train station. A train station is a place where there is a running system with its regulations, order, and stability; everybody is bound to hours, schedules and timetables which could be associated with the social and economic structure of Europe in modern times. It is the "in-between" space that connects the two poles referring to a metaphor for interstitial space in a society. Even if the train station is a minor setting, it portrays the overall notion of "Europe" and "Europeanness". Moreover, the depictions are not directed towards a specific city in Europe, as the intention is to make it likely to be applied as universal.

The play consists of two acts and revolves around two displaced Europeans, a father (Sava) and his daughter (Katia) staying in the train station as they have no other place to go. It is chiefly the story of these two immigrants fleeing from the war in Yugoslavia. They wait for a train to get on, but there is a sign saying, "NO TRAINS" (Greig, 2009, p. 3). The station where they seek refuge is about to close or no longer in operation, so the locals are alarmed and irritated about the fact that they are going to be laid off. The locals live in an insignificant border town suffering from harsh economic conditions and are enraged at the immigrants who left their home to seek a better place in Europe, which makes the local people more apprehensive concerning the harmony and edifice that they are striving to keep.

This study aims to interpret the notions of otherness and borders in terms of such binary oppositions as a running system vs. a collapsing system, mobility vs. immobility, cleanliness vs. dirt, structure vs. restructure, self vs. the other and Europeans vs. immigrants, by questioning identity and how otherness and borders are depicted and represented throughout the play. Although these conflicts prevail in the general discourse of the play, the train station becomes a calm spot for the intertwining of these dualities, as "a boundary is not that at which something stops but, as the Greeks recognized, the boundary is that from which something begins its presencing" (Heidegger, 1971, p. 152). In this sense, however, Greig portrays "Europeans" and "the others" in opposite spaces marked by intangible borders in his play, and these characters intermingle to restructure their identities at the end.

Discussion

Running System vs. Collapsing System

Most European countries are based on a running system which makes them formidable in social, political, cultural and economic spheres. Their running system is composed of finance, education, military, technology, culture, health, and many other societal dynamics. All these dynamics work together for each other and they create a welfare state which can only be established upon equalities and mutual responsibilities of the citizens. Sociologist Buckley defines a system:

The kind of system we are interested in maybe described generally as a complex of elements or components directly or indirectly related in a causal network, such that each component is related to at least some others in a more or less stable way within any particular period. (Buckley, 1967, p. 41)

According to Buckley, there are three forms of systems: mechanical, organic, and sociocultural. Whereas there may be differences among these systems, they are interdependent, and their solidarity, to some degree, relies on their vigorous affiliation. Sociologist Ritzer states that:

(...) mechanical terms tend to be closed, organic systems are more open, and sociocultural systems are the most open of the three. The degree of openness of a system is related to two crucial concepts in systems theory: entropy, or the tendency of systems to run down, and negentropy, or the tendency of systems to elaborate structures (Bailey, 1990). Closed systems tend to be entropic, whereas open systems tend to be negentropic. Sociocultural systems also tend to have more tension built into them than do the other two. Finally, sociocultural systems can be purposive and goal-seeking because they receive feedback from the environment that allows them to keep moving toward their goals. (Ritzer, 2010, p. 333)

In *Europe*, there is a sociocultural system in which both locals and immigrants have their spots. They encounter at a train station and from the very beginning, they outline their identities according to the other. Both groups have some shared attributes, and they can connect in the same system as long as it is accessible to them. Namely, the system includes both clashes with no exclusion. For example, Sava and Katia "have been in the conflict between home and exile" (Sönmez, 2017, p. 86-87), "the economic refugees" (Greig, 2009, p. 53) rummage around for a future in a faraway land because the system in their homeland has already disintegrated. This collapse can be explained in terms of entropy which is quoted above. Sava and Katia are looking for a negentropic place where they can earn money and live in safety. Their objective in life is to find a home for themselves, escaping from a closed system to an open system. However, their departure from one system to another is not always embraced, especially by the people who were born into this open system.

The main setting is a train station, "a motif that Greig uses in many of his works" (İnan, 2019, p. 1261), which promptly corresponds to a running system. It is situated in an anonymous town and Fret sees the station as his home where he can devise regulations when he detests someone in the station. He is fretted about the running system of the train station and he cannot tolerate a malady there. For example, when he sees them cooking, he looks horrified and screams "They're cooking... They're cooking... They thought they'd just... have a cook. On my platform. THIS IS NOT A GYPSY ENCAMPMENT" (Greig, 2009, p. 15). In the case of any disorder, Fret becomes jumpy and he instantaneously belittles them because of their identities. Although he does not tell where Sava and Katia originally come from, he claims that they are gypsies, which can be regarded as an umbrella term for labeling the other. Namely, Fret structures his discourse upon his superiority over their inferiority, which in itself is a binary opposition. Fret becomes a volunteer agent of Western ideology in the play. He is not only the headmaster of the train station but also the educator of the others. In his conversation with Adele, it is evident that he is coaching this young Western lady in order not to cause the

system to fail. In other words, Fret as a Western man is educating Adele a Western female in terms of sociological codes. Claude Lévi-Strauss, as one of the pioneers of structuralism, states:

The more we claim to discriminate between cultures and customs as good and bad, the more completely do we identify ourselves with those we would condemn. By refusing to consider as human those who seem to us to be the most "savage" or "barbarous" of their representatives, we merely adopt one of their characteristic attitudes. The barbarian is, first and foremost, the man who believes in barbarism. (Strauss,1952, p. 12)

According to this quote, Fret's discrimination is the problematic matter because he primarily assaults others as his mind is already structured in keeping with the binary oppositions. Fret is the one who considers barbarism to be of value and necessity. After having seen Katia and Sava cook, Fret proclaims that the train station would not be operating for a while. However, he cannot put forward a valid reason for this inconvenience and he cannot finish his sentence;

Fret: The delay is due to ... to –

Adele: (to Katia) The place is falling apart.

Fret: Restructuring ... restructuring which is –

Adele: It's upsetting. He's upset... as you can see.

Fret: It's necessary – necessary restructuring is taking place ... for your benefit – (Greig, 2009, p. 16)

Adele's remark "The place is falling apart" (16) is a foreshadowing of the explosion of the train station in the end. When the place falls apart, it means that it gets disconnected from the biggest structure and the system in Europe and if Europe falls apart, social, political and economic eruptions are effortlessly predictable, just like the explosion at the end of the play. Furthermore, Fret's justification for the delay is restructuring which can be understood that Europe needs to be restructured to run smoothly. Fret, as the representative of Western ideology, does not wish for the flood of others into Europe. Otherwise, the continent falls apart just like the train station and the system cannot bear the burden of too many immigrants. According to Fret, the collapsing of the train station is the result of the invasion of others even if others are inert or do nothing there.

Fret's adoption of the train station as his property demonstrates that he is tightly connected to the running system. He is unconsciously terrified of being torn apart from it because if he is separated from the running system, he will be in an identical position just like Sava and Katia, the victims of such a system. When Fret says, "The sound of machinery running smoothly... gorgeous." (52), he is pointing out the general system operating smoothly in Europe.

Mobility vs. Immobility

One of the most notable binary oppositions in the play is mobility vs. immobility. While Sava and Katia are mobile because they are devoid of a constant place to live, Fret is immobile, and he is fixed to the train station which is "a mixture of euphoric and dysphoric feelings" (Fusillo, 2011, p. 45). This is mainly because the train station is a comfort zone where he can rule without any restriction or regulation imposed upon him. Katia and Sava must be mobile because they must be flexible enough to move from one place to another. Otherwise, they may be noticed

easily, and they may become susceptible to outer impositions. When Fret and Adele see Sava and Katia for the first time at the train station, Adele reckons that they may be businesspeople, tourists, journalists, spies, criminals, or gun runners from Libya. She aims at defining them in respect of some jobs which offer people social status.

Katia is exceedingly cognizant of identities which are structured according to the topography. When Adele tells her that she would like to go with he, Katia is a prudent and pragmatic character, because she does not want to sway Adele with her immigrant past and therefore, she insists that they both belong to separate poles because of their birthplaces. That is, Katia must be mobile while Adele does not need to adapt to different conditions. Furthermore, when Adele expresses her fondness to Katia, Katia calmly says, "Things happen between people. Things happen and then they stop. Like a summer cold. Trains pass. You can't just attach yourself to someone and leave. You can't do it. Your place is here, Adele. Believe me. I know." (66) Attachment makes people trapped and they cannot move easily, so any long-term relationship may become an impediment for Katia in the foreseeable future and she embraces the idea that sentiments pass the same way the trains do.

However, in the end, both Katia and Adele leave the town and prior to their departure, they count on some big cities of Europe such as Moscow, Venice, Rome, Copenhagen, Marseilles, Salzburg and Sarajevo which can be their possible destination. They set alternative courses for themselves and the number of alternatives they seem to rely on is important in that it may mean that they will be immigrants in Europe for a lifetime and all these cities can be expected to hold them in their graces sooner or later. As Claude Levi Strauss writes:

Moreover, the expansion of Western civilization, the development of communications and the frequency of travel that characterizes the modern world have all helped to make the human species "fluid". Today there are practically no such things as isolated cultures; to study a given culture, as a rule, it is no longer necessary to travel half-way around the world and "explore." (Strauss, 1967, p. 377)

The fluidity of human groups that Strauss mentions above is so clear-cut in the play that the immigrants may go anywhere in Europe. Once they cross the border of the place that they are trying to escape from, they do not have to keep legal documents or registered passports to travel. They generate the illegal fluidity of a Western country, but they also contribute to the social, politic and economic structure and organization of the west in the modern world. Specifically, immigrants are an integral part of Western civilization. Another point made by Strauss is that:

A culture's chance of uniting the complex body of inventions of all sorts which we describe as a civilization depends on the number and diversity of the other cultures with which it is working out, generally involuntarily, a common strategy. Number and diversity: a comparison of the Old World with the New on the eve of the latter 's discovery provides a good illustration of the need for these two factors. (Strauss, 1952, p. 42)

The refugees are the diverse elements of Europe and they cannot be disconnected from the system at all, instead, the system must find a solution to live with them since the numbers of the refugees increases day by day and without a proper policy, the clash between these two may result in vehemence as it is evidently written at the end of the play. The explosion at the end of the play is the consequence of a common strategy pointed out by Strauss.

It is also noteworthy that although Katia was firstly opposed to Adele about her companionship, she later surrenders to it. This may be due to Katia's sense of isolation for a long time, and now she may want a friend or a lover to bear the burden of being a refugee in Europe. There are other implications of mobility in the play, too. Horse, in the bar, declares that if he were the president, he would get rid of the boat people. By boat people, he directly refers to the immigrants who are looking for a hopeful future in a boat in the seas. According to Horse, these people are stealing their jobs in their own countries, which he sees as the main reason of the downfall process economy is enduring. In particular, one mobile group presses another group to alter or depart. The causality appears here once again. In the play, Morocco appreciates the mobility of people saying:

To refugees. That stuff you said about losing your home... you were lucky. It was a blessed release... nothing's more of a prison than a home. Nothing is a bigger threat to a man's liberty than three meals a day and familiar faces at the dinner table. To Freedom! (Greig, 2009, p. 71)

Morocco's approach to Katia's isolation from her own country may refer to opposition to the strict structure of Europe to which Europeans have to conform as such conformity requires stability in which people cannot act on their free will. Instead, they have to behave harmoniously in the system. Here, the irony is that Morocco believes that Katia is freer than these obedient people because her lack of official documents indeed creates a free space for herself; freedom to move at any time to anywhere in Europe.

Cleanliness vs. Dirt

Cleanliness vs. dirt is another binary opposition in *Europe*. We can divide the characters into two groups; the clean ones and the dirty ones. While Fret and Adele are in the first group, Sava and Katia are in the latter group. Sava's remarks indicate that they have stayed in refugee camps that have poor living conditions. She is also obsessed with dignity as well as cleanliness. Although Katia does not care about dignity as much as his father, Sava gives importance to social status. He assumes that his daughter deserves a modern job, not a dirty one. However, Katia is more practical than her father; she is in pursuit of any job or any place to live in. Other characters are also concerned with the messiness of the refugees. When Horse, Billy, and Berlin are together they talk about their dissatisfaction about the immigrant flow to the town because immigrants are taking their jobs and they are causing pollution.

Berlin: The dirty anarchists. The Jews and the gyppos. The blacks and browns.

Billy: I see.

Berlin: Polluters of the nation.

Horse: We didn't use to have them, Billy, there didn't use to be foreigners here. Now we've blocks full of them. Five to a room.

Berlin: They're bound to breed. Like rats in the damp. (60)

The locals are not ecstatic with the surge of refugees and the changing sociology of the town. They point out a severe problem in daily speech in a social place. They epitomize the unconscious thoughts of the locals in the town. Fanon's words below are particularly important to see this:

In Europe... Satan is black, one talks of the shadow, when one is dirty one is black — whether one is thinking of physical dirtiness or moral dirtiness...blackness, darkness, shadow,

shades, night, and the labyrinths of the earths, abysmal depths, blacken someone's reputation; and on the other side, the bright look of innocence, the white dove of peace, magical, heavenly light. (Fanon, 1967, p. 188-189)

Structure vs Restructure

A process of restructuring takes place throughout the play with a focus on the main characters. Some characters resist this process while others struggle to face it. Adele is a character who does not have any incentive to live in this small city and aspires to restructure her life; however, Katia faces the must to restructure hers. She is seeking to rebuild her life in a foreign city as she was deprived of it in her hometown which no longer exists. These two young women are looking for a home to which they will have a sense of belonging. In the end they agree to go together to reorganize their lives in a more delightful and essential place as they both are on the lookout for a place to settle down and to belong to. For the duration of this process, Katia pushes Adele to behave more reasonably while Adele is trying to escape her conventional and mundane life. These two young women leave the train station for a new life together. As Dilek İnan points out "Their (Katia and Adele) departure articulates a sense of exile, utopianism, and self-realization." (İnan and Sönmez, 2015, p. 51). Adele is married to a man who is an ordinary worker in the station and has a regular and settled life in a small European town. Yet, she realizes her hunger for freedom and discovers her sexual desires after meeting Katia and her father as enforced "travellers". She admires them as she finds nothing wrong in their mobility. She discovers what she wants after admiring Katia's unsettled life.

"Europe displays a concern with the human consequences of economic changes," (Morales, 2016, p. 120) so there is turmoil because of the immigrants replacing the local workers, and the upsurge of unemployment disturbs the system and structure in the city. The structure and system are tried to be retained both in the train station as the unity is seen as a key element and in the lives of people there. The delay in the trains is something that disrupts the order and system in the station. Although Fret takes it as a process of restructuring for the city and the station, the destruction is fated in the end. He wants to show dignity for the transformation in the city and his workplace while at the same time expressing his discontent about the termination of the station. He resists the fact that their running system in the station becomes dysfunctional.

Adele: The place is falling apart.

The system 's collapsing... (Greig, 2009, p. 22)

Just like the foreigners in the play trying to restructure their lives, the locals are fighting not to lose the structure and system that they have. Both the local people and the immigrants spending a few weeks in the station are the failures in this process. Both the residents and the refugees that they label as "the other" go through the same process of change in spite of the social differences between them. These variations are the signs of the emergence of community envisaged as a project- at once a vision and construction- that takes you 'beyond' yourself to return, in a spirit of revision and reconstruction, to the political conditions of the present. (Babbha, 2004, p. 3) There is a revision and later a reconstruction in the play mostly because of the social differences of the characters conflicting with each other and making peace at the end.

The Self vs. The Other

It is a typical human reaction to name different groups that they have been in contact with as "the other". As a result of these sorts of interactions with other groups, certain stereotypes and prejudices are generated, which is critical in the construction of the identity and the self. Hegel suggests that the construction of otherness is linked to self-awareness. Hegel says: "The self-consciousness asserts itself through the negation of otherness and is practical consciousness" (Rauch and Hegel, 1999, p. 48). Although there is an uneasiness for "the others", it helps to create an identity and a self. Toni Morrison supports this idea with these words:

To understand that I was longing for and missing some aspect of myself, that there are no strangers. There are only versions of ourselves, many of which we have not embraced, most of which we wish to protect ourselves from. For the stranger is not foreign, she is random; not alien but remembered; and it is the randomness of the encounter with our already known – although unacknowledged – selves that summons a ripple of alarm. (Morrison, 2008, p. 142)

The other that is labelled as a stranger contributes to the creation of a self or to finding the other versions of ourselves. The "other" characters in the play are the Sava and his daughter Katia who are economic immigrants. They are foreigners and two unfamiliar figures for the local people. As they are strangers having a different look and way of life from the standard and conventional way, people living there are disturbed, mainly due to their temporary presence in the train station. First signs implying Katia as "the other" can be read in the line by Adele.

Adele: Sophisticated, she looks...

she's not from here anyway... not local. (Greig, 2009, p. 20)

Trying to find something unfamiliar and unusual is the first thing in identifying the other and laying it somewhere opposite. The play takes place in a small town that is fearful of change and hostile to "the others" and outsiders except for Adele who respects and admires their unacquainted and exceptional life, as she finds something familiar but hidden in her self. The personnel in the train station make an effort to pinpoint and figure out the identity of those two foreigners. The unknown and unfamiliar have always been viewed as something dirty and ugly, which makes it "the other". So, identifying the foreigners as the other is also vital in the self-realization of the characters. As they form a kind of "the other" figure for the two refugees, they become aware of their own identities.

Europeans vs. Immigrants

Although the common myth of "Europeanness" and the idea of "being in Europe" has been perceived as an economic necessity with the expansion of the sphere of influence of capitalism, this utopian thought has been replaced by dystopia since the 90s. With the phenomenon of globalizing world, and "with the brutal effects of globalization" (Güvenç, 2018, p. 201) concept of "border" has lost its meaning and many historical events experienced by countries have not only been limited to the country in which they live, but they also have had an impact on many others. The play starting with a quotation by Derrida about how Europe is defined today presents the new Europe and the idea of Europeanness:

Something unique is afoot in Europe, in what is still called "Europe" even if we no longer know very well what or who goes by this name. Indeed, to what concept, to what real individual, to what singular entity should this name be assigned today? Who will draw up its borders? (Derrida, 1992, p. 5)

The new perception towards Europe and the definition of its borders is changing because of the social and geopolitical vicissitudes after '90s. The shifting and globalizing world order transformed the understanding of the border in Europe with the dissolution of the USSR in 1991, which caused large groups of minorities to become unemployed. However, the refugee problem that arose caused a great prejudice by destroying hopes of the local people, and the effects of concepts such as homelessness, alienation, and identity problems were deeply felt from both perspectives. "Derrida thus seeks a redefinition of European identity that includes respect for both universal values and difference-since one without the other will simply repeat without submitting to critique the politics of the example" (Derrida, 1992, p. xlvi). Europeanness needs to be questioned and its borders need to be revised as a European identity cannot exist with the negation of the other, because "... not only that Europe must be responsible for the other, but that its own identity is constituted by the other" (Derrida, 1992).

The European identity being restructured after the fall of the Berlin Wall, Balkan Wars and collapse of the USSR is questioned in terms of the characters throughout the play. Europeanness of both the residents and the refugees provide two different standpoints to be taken into consideration while discussing immigrants as in the contrasting place to the Europeans. Even though there is a binary opposition relation between these two categories, the characters face alienation irrespective of their status as the residents or immigrants. The train station which is the main setting of the place is located in a small European town, which does not offer much to the local people, making it an insignificant one. So, its residents and the two immigrants there are all questioning their European identity. At the end of the play, after burning the train station, Berlin utters his wish for his town to be valued as Europe, as, for him, Europe is "us", the self as opposed to a foreign "the other".

Sava and Katia are two dislocated figures, and by crossing the border they lose their identity as a European and they become refugees. As immigrants, they want to be invisible among the crowd in a big city. They do not want to be identified as immigrants as they just want to find their way to limit their home in another city, somewhere in Europe. Although Sava, as a more dignified person, claims that they are also European, her daughter, Katia identifies herself as an immigrant trying to find a place for herself to settle down, because border-crossing identity is disputed and subverted especially in Europe. For Sava, Europe means dignity, even when the small towns are being bombed and destroyed.

Even though Katia does not want to have a European identity, she still wants to have an identity and to feel a sense of belonging somewhere. Contrary to this, Adele rejects her European identity and wants to travel across the borders to find out if she belongs to where she is. For her, Europe means placelessness, as she has not found her place yet because she has been living in the same place all her life. It is the freedom to move and travel to different cities for her, so she decides to travel with Katia at the end of the play. Those different meanings conflict, and borders where immigrants pass become the lines separating immigrants from the Europeans.

Discussion and Conclusions

David Greig tries to shed light on the effects of the changing world structure and its negative effects on the European people and the whole world without diverging from the economic, political and social aspects of the historical events experienced using metaphors that he fictionalizes on the characters in his plays. Greig's *Europe* is an astonishing play in terms of demonstrating the other and the border with binary oppositions. The depictions of the characters and the plot of the play are woven around these binary oppositions and they all exemplify the other which can be regarded as both visible and invisible concepts in the ordinary life of people. It is seen that even the everyday life of people who are in and out of the system is bound to the political plot of Europe in the west. Although running system vs. collapsing system, structure vs. unstructured, mobility vs. immobility, self vs. the other, Europeans vs. immigrants and cleanliness vs. dirt are all significant binary oppositions in the play, they also generate a total understanding of Europe with the stories of people. These contrasts highlighted by the characters reveal the importance of the situation, a foreshadowing which Europe one day unconsciously may find itself, just like the people at the train station. Moreover, the explosion of the train at the end of the play indicates that too much tension between these binary oppositions may lead to terrible events that can directly affect the whole community and move all the building blocks that makeup Europe. The stories told in the play are interdependent, and they reflect both the conscious and the unconscious parts of the characters. In *Europe*, Greig reflects the social, political, economic and cultural aspects of the continent highlighting their identities and how they form themselves at a train station in an anonymous border town, which can be anywhere in the world indeed. Greig elaborately uses the train station and the anonymous town as an "in-between" space to show the binary oppositions in the 21st century Europe. This station has been symbolized as just a small part of a big puzzle called Europe by David Greig. Both the place used, and the characters and their behaviours are important to see how the political situation of the period affected people's psychology. With different perspectives of the characters in the play, Greig tries to show that changing Europe is now a disappointment rather than a hope.

References

- Bhabha, Homi K. (2004). Introduction. *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Buckley, W. (1967). *Sociology and Modern Systems Theory*. Englewood Cliffs, NJ.: Prentice -Hall
- Derrida, J. (1992). *The Other Heading: Reflections on Today's Europe*. Bloomington: Indiana University Press.
- Fanon, F. (1967). *Black Skin, White Masks*. trans. Charles Lam Markmann. New York: Grove Press
- Fusillo, M. (2011), The Railway Station as Heterotopia: between Sacredness and Sexuality. *Spaces of Desire -Spaces of Transition: Space and Emotions in Modern Literature*. (Eds.) Gertrud Lehnert and Stephanie Siewert. Frankfurt: Peter Lang Publication.
- Greig, D. (2009). *Plays: 1*. London: Bloomsbury Methuen Drama.
- Güvenç, S. Ş. (2018). Biz de, Kendi Çapımızda Avrupayız': Küreselleşme Işığında David Greig'in Avrupa Adlı Oyunu. *DTCF Dergisi*, 58(1), 187-202. DOI: 10.33171/dtcjournal.2018.58.1.10
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper & Row. Print.
- İnan, D, and Sönmez, A. (2015). L. T. A. Spatial Interpretation of David Greig's Europe. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.*, 16(1), 49-61.
- İnan, D. (2019). David Greig's Europe: Staging Globalization, Mobility and Refugehood, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 18(4).
- Morales, V. R. (2016). Globalisation in David Greig's Europe Space, Ethics and the Spectator. Barcelona U. (Phd dissertation). Received from: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/107953/1/VRM_PhD_THESIS.pdf
- Levi-Strauss, C. (1967). *Structural Anthropology*. Garden City, N, Y.: Anchor.
- _____ (1952). *Race and History*. Published by UNESCO, Paris.
- Morrison, T., and Carolyn C. D. (2008). *What Moves at the Margin: Selected Nonfiction*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Rauch, L., Sherman, D., and W. F. G. Hegel. (1999). *Hegel's Phenomenology of Self-Consciousness: Text and Commentary*. New York: State University of New York Press.
- Ritzer, G. (2011). *Sociological Theory*. The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Sönmez, L. (2017). Politics of Location: Spatial Images and Imaginings in David Greig's Plays. İstanbul Aydın U. (PhD dissertation). Received from: <https://acikarsiv.aydin.edu.tr/bitstream/11547/2188/1/473454.pdf>

Kaçak Elektrik Kullananların Suçlarını Nötrleştirme Teknikleri: İki Yeni Teknik

Mehmet Seyman ÖNDER^{a, b}

Özet

Elektrik enerjisi tüketimi açısından Türkiye'nin en önemli sorunu, enerjinin illegal kullanımudur. İlegal enerji tüketiminin yani kaçak elektrik kullanımının en çok yaşandığı bölge ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Bu çalışma, bölge halkının, kaçak elektrik tüketim tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma, Vangölü Elektrik Dağıtım Şirketi hizmet alanı olan Van, Bitlis, Muş illeri ile Dicle Elektrik Dağıtım Şirketi hizmet alanı olan Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman illerinde toplam 949 kişi ile yapılmıştır. Kaçak elektrik tüketen bireylerin iki yeni nötrleştirme tekniği kullandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kaçak Elektrik
Suçu Meşrulaştırma
Nörtrilizasyon
Nötrleştirme Teknikleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 04.01.2020
Kabul Tarihi: 24.07.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.670383

Nuetralisation Techniques Of The Crimes Of The Illegal Electricity Users: Two New Techniques

Abstract

The most important problem in Turkey in terms of electricity consumption is the illegal use of this energy. Illegal electricity consumption is seen mostly in Eastern and South-Eastern Regions of Turkey. This study aims to reveal the approaches displayed by the local communities while using. This study is prepared with 949 participants who are from the cities of Van, Bitlis and Muş which are the service areas of Vangölü electricity distribution company, and from the cities of Diyarbakır, Şanlıurfa and Batman which are the service areas of Dicle electricity distribution company. It has been determined that individuals consuming illegal electricity use two new neutralization techniques.

Keywords

Illegal Electricity
Legitimize Crime
Neutralisation
Neutralisation Techniques

About Article

Received: 04.01.2020
Accepted: 24.07.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.670383

^a İletişim Yazarı: onderseyman@gmail.com

^b Doktor Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi/ Bingöl-Merkez / ORCID: 0000-0003-4317-1099

Giriş

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olarak kaçak elektrik tüketimi, hem ülke ve hane ekonomisi açısından hem de sosyal açıdan çok ciddi problemlere neden olmaktadır.

Kayıp-kaçak oranı Dicle Elektrik Dağıtım bölgesinde (Mardin, Şırnak, Siirt, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman) % 60 ile % 70 arasında değişirken, Vangölü Elektrik Dağıtım bölgesinde (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) ise, % 50 ile % 60 arasında yer almaktadır. Avrupa ülkelerinde kayıp kaçak oranı % 6'larda iken, Türkiye'de 2012 yılı itibariyle şebeke kaybı ve kaçak oranı ise % 25,7 olarak açıklanmıştır. Kaçak-takip ekiplerince, 2012 yılında 3.971.244 adet abone taranmış ve bunlar arasında 115.437 abonenin kaçak elektrik kullandığı tespit edilmiştir (Dicle Kalkınma Ajansı, 2010; Kocaman ve Kutlu 2016; TEDAŞ, 2012). Elektrik enerjisinde kayıp ve kaçaklar, tarımsal alanların sulanmasından, kış aylarında ısınma amaçlı kullanılmasından ve alt yapı sorunlarından kaynaklanmaktadır.

Kaçak elektrik tüketimi Türk Ceza Kanuna göre suçtur ve kanununun 163. Maddesinin 3. Fıkrasında bir yıldan üç yıla kadar cezai yaptırıma tabi tutulacak bir fiil olarak tanımlanmıştır (TCK 2004). Ancak yapılan gözlemlerde bölgede hapis cezasının verildiği bir vakaya rastlanmamıştır. Hapis cezaları ya paraya çevrilmekte ya da ertelenmektedir. Kaçak elektrik tüketiminde, caydırıcı cezai unsurların yetersiz olması, bireyleri suç kabul edilen bu davranışı sürdürmeye teşvik etmektedir.

Bazı davranışların kanunlara göre suç olması, toplumsal ya da ahlaki değerlere aykırı olması anlamına gelmemektedir. Kaçak elektrik tüketen bireyler de, gerçekleştirdikleri davranışlarının toplumsal ve ahlaki değerlere aykırı olmadığını anlatmak amacıyla davranışlarını ahlaki bir zemine oturtma çabasına girmektedirler. Çünkü bu bireyleri asıl kaygılandıran, eylemlerinin suç olarak kabul edilmesi değil, toplum tarafından kınanmasıdır. Kınama, bir sosyal kontrol aracı olarak bireyleri suçtan alıkoyan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle suçlular, kınanmamak için suçlarını meşrulaştırma yoluna gitmektedirler.

Suçluların, suçlarını meşrulaştırmak için kullandıkları savunma mekanizmasına literatürde nötrleştirme denmektedir. Nötrleştirme teorisini ilk olarak Sykes ve Matza (1957) geliştirmiştir. Ancak Sykes ve Matza, bu teoriyi ortaya atarken Sutherland'ın (1947) *Principle of Criminology* adlı eserinde yer alan *Differential Association* (Ayrımcı Birliktelikler) teorisi ve Cohen'in (1955) ilk defa *Delinquent Boys: The Culture of Gangs* adlı eserinde yer verdiği *Delinquent Subcultures* (Suçlu Alt-kültürü) teorilerinden etkilenmişlerdir.

Sutherland göre, suç işlemek için gerekli teknikleri ve becerileri öğrenen kişi, sapma davranışında bulunmak için kendini haklı çıkaracak bahaneler bulmayı da öğrenmiştir (Metsueda, 2010). Sutherland'ın bu tespitlerinden etkilenen Cohen, gençlerin gerçekten de suçu öğrendiği ama öğrenmenin; genel toplumsal değerleri benimseyen bireylerden değil, genel değerlerden kopan ve kendilerine ayrı bir alt-kültür oluşturan suçlu gruplardan gerçekleştiği kanısına varmıştır (Cavender, 2010). Sutherland'ın "bireyin kendini haklı çıkaracak bahaneler bulması" yaklaşımı ve Cohen'in o güne kadarki geleneksel kriminologların "lideri takip etme" ya da "psikolojik rahatsızlıklar" gibi basit ve genel açıklamalardan kaçınması ve suçlu alt kültürü teorisini geliştirmesi Sykes ve Matza'yı etkilemiştir. Bu etkilenmenin sonucunda, onların bu teorilerini bir adım daha ileriye götürerek, nötrleştirme tekniklerini geliştirmişlerdir (Sykes & Matza, 1957). Cohen'in teorisine göre suçlu bireyler, toplumun genelinin sahip olduğu değerlerden farklı olarak, bir alt kültüre ait değerlere sahiptirler. Bu nedenle de toplumsal değerlere bağlılıkları ya yoktur ya da çok

zayıftır. Bu durum kişinin, yasadışı davranışını ahlaki olarak doğru görmesine imkân tanımaktadır (Cavender, 2010; Sykes & Matza, 1957). Ancak, bu yaklaşımı eleştiren Sykes ve Matza, suçluların yasadışı davranışlarını ahlaki olarak doğru göreceği şekilde suçlu bir alt-kültür olması halinde, ifşa olunmaları veya hapsedilmeleri durumunda sapkın kişilerin, suçluluk veya utanç duygusu göstermeyeceği görüşündedirler. Onlar, Cohen'in tespitlerinin aksine suçlu bireylerin suçluluk ve utanç duygusu yaşadığını ve bu nedenle de bu duyguları bastırarak bir nötrleştirme mekanizması geliştirdiklerini söylemektedirler (Sykes & Matza, 1957). Nitekim Akers de, sapkın davranışların oluşması için sapkın alt-kültürlerin ve ürettikleri pozitif tanımların gerekli olmadığını, ancak sapkın bireylerin herhangi bir fiilde bulunmadan önce suçlu davranışı rasyonelleştirmeye çalıştığını ifade eder (Sellers & Winfree, 2010). Cromwell ve Thurman'ın (2003) yaptığı çalışmada ise, genel ahlaki değerlere bağlı olmayanların da nötrleştirme tekniklerini kullandıkları belirlenmiştir. Cromwell ve Thurman bu durumun Hirsch'in 'suç sonrası yapılan rasyonelleştirme bir sonraki suçu haklı kılmak için yapılan bir gerekçedir' teziyle açıklanabileceğini ifade etmişlerdir.

Sykes ve Matza'nın geliştirdiği beş maddelik nötrleştirme teorisi şunlardır; 1- Sorumluluğun Reddi (*The Denial of Responsibility*) 2- Zararın (Yaralanmanın) Reddi (*The Denial of Injury*) 3- Kurbanın (Mağdurun) Reddi (*The Denial of the Victim*) 4- Kınayanları Kınama (*The Condemnation of the Condemners*) 5- Daha Yüksek Sadakatlere İtiraz (*The Appeal to Higher Loyalties*). Bunlara ek olarak Coleman; 6- Gereklilik Savunması (Zorunluluk Hali) (*The Defense of Necessity*), 7- Herkes Yapıyor (*Everybody Does It*) adlı iki madde daha eklemiştir (Coleman, 1994'ten akt. Cromwell & Thurman, 2003). Son olarak Cromwell ve Thurman (2003), 8- Karşılaştırmalı Gerekçe (*Justification By Comparison*) 9- Erteleme (*Postponement*) olarak adlandırdıkları iki madde daha tanımlayarak nötrleştirme tekniği sayısını dokuza çıkarmışlardır.

İlk kez Sykes ve Matza'nın ortaya attığı nötrleştirme teorisi üzerine Avrupa'da ve Amerika'da çok sayıda araştırma yapılmıştır. Örneğin Landsheer, Hart, ve Kox, (1994) 2.699 ergen üzerinde araştırma yapmış, ergenlerin suçu meşru görme durumlarını tespit etmeye çalışır. Harris ve Dount (2011) İngiltere'de sapkın tüketicilerin nötrleştirme davranışları üzerine araştırma yapmıştır. Bunların yanı sıra Minor (1981; 1984), Mitchel ve Dodder (1983), Costello (2000), Gauthier (2001), Copes (2003), Peretti-Watel (2003), Fritsche (2005), Piquero, Tibbett ve Blankenship (2005), Hinduja (2007), Christensen (2010), Eliason ve Dodder, (2010), Piacentini, Chatzidakis ve Banister (2011), Chi-mei (2012), Shoenberger, Heckert ve Heckert (2012), Stadler ve Benson (2012), Smallridge ve Roberts (2013) da nötrleştirme teknikleri üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir.

Dinde meşrulaştırma çabası üzerine Dunford ve Kunz (1973) ile Pitt (2010) Amerika'da çalışmalar yapmışlardır. Türkiye'de, Çalı & Tombul (2014), Güllü & Yıldırım, (2016) ve Yücel (2009) gibi bazı araştırmacılar tarafından nötrleştirme teknikleri üzerine bazı çalışmalar yapılmışsa da dini meşrulaştırma üzerine yapılmış çalışmalara rastlanmamıştır.

Bu araştırmada ise kaçak elektrik tüketen bireylerin davranışlarını nötrleştirme teknikleri üzerine bir çalışma yapılmış ve kaçak elektrik tüketen bu bireylerin var olan tekniklere ilaveten iki yeni nötrleştirme tekniği kullandığı tespit edilmiştir. Bunlar:

10- *Kendi Adaletini Tesis Etme (Establish Its Own Justice)*: Önceki nötrleştirme tekniklerinde bireyler eylemin suç olduğunun farkında olmakla birlikte kendilerini *mazur* göstermek adına, şartların onları bu noktaya getirdiğini iddia ederek sapma davranışını yapma durumunda

kaldıklarını anlatmaya çalışmaktadırlar. Ancak burada ise bireyler, yaptıkları eylemin hukukta suç olduğunun farkında olsalar bile eylemlerinin yanlış olmadığını, hukukun yanlış düzenlendiğini, kendi davranışlarının bir sapma davranışı olmadığını düşünmektedirler. Bireyler kendilerini yasaların ya da düzenin kurbanı olarak görmektedir. Bu nedenle de yasaların kendi aleyhinde olduğunu, yasaların kendi haklarını savunmadığını, aksine haklarının yenmesine neden olduğunu düşünmektedir. Bunun için de “kendi adaletini kendi tesis etme” yoluna gitmektedirler.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kaçak elektrik tüketen bireylerin bazıları, kaçak elektriği bir hak olarak görmektedirler. Çünkü bu kişilere göre yetkililer, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihinden beri, bölgeye yönelik bir ayrımcılık yapmakta ve bu ayrımcılığın kaynağı ise etnik bir temele dayanmaktadır. Onlarda, bölge halkının çok büyük bir bölümünün Kürt kökenli olması nedeniyle, devlet yetkilileri (siyasiler) tarafından asimilasyon ve baskı politikalarına maruz bırakıldıkları kanısı hâkimdir. Bu kişiler, bölgenin yer altı kaynaklarının çıkarılmasını ve de bundan bölge halkına pay verilmemesini ayrımcılığın ve bölgenin sömürülmesinin bir göstergesi olarak sunmuşlardır. Hatta elektriğin bölge halkına ücretsiz olması gerektiğini savunan bazı kişiler, Türkiye'nin elektrik ihtiyacının bölgedeki hidroelektrik santrallerden karşılandığını, ancak bölgede elektrik fiyatlarının Türkiye ortalamasının çok üstünde olduğunu söyleyerek bunun bölgeye yapılan etnik ayrımcılıktan kaynaklandığını iddiasında bulunmuşlardır. Bu nedenle, bu kişiler, kaçak elektrik kullanarak aslında herhangi bir suç işlemediklerini ya da kimsenin hakkına girmediklerini, elektriği kaçak tüketerek hakları olanı aldıklarını iddia etmişlerdir.

Kaçak elektrik kullanan bu bireyler, yaptıkları fiili inkâr etmemekte aksine doğrulamakta, fiilin; kanunen suç olarak görünse bile, gerçekte suç olmadığını ve hakları olanı aldıklarını iddia ederek suçlarını nötrleştirmeye çalışmaktadırlar.

11- Dinde Meşrulaştırma Çabası(The Attempt to Legitimize in Religion): Bazı eylemler vardır ki, yasalarda suç olarak kabul edilse bile dinen meşru olduğundan, toplum tarafından da normal karşılanabilmektedir.

Kaçak elektrik enerjisi tüketen bireyler de toplum tarafından kınanmamak için eylemlerinin İslam dinine aykırı bir davranış olmadığı tezini ileri sürmektedirler. Eğer, eylemleri için meşru bir zemin bulabilirlerse toplum tarafından kınanmanın önüne geçmiş olacaklardır. Becker'in (2017) de ifade ettiği üzere “*meşru gerekçelerle yapılmış sapkın bir davranış tümüyle münasepsiz değilse bile, en azından tümüyle de münasepsiz olmayan bir davranış haline gelebilir.*” Kaçak elektrik tüketen bireylerin benzer bir yaklaşımla eylemlerini münasepsiz olmayan bir davranış haline getirmeye çalıştığı ifade edilebilir. Kaçak elektrik tüketen bireyler, tükettikleri elektrik üzerinde hak sahibi olduklarını elektrik enerjisinin kendilerine ait olduğunu ve bir ücrete tabi olmamalarını gerektiğini düşündükleri için kendilerine ait olan elektriğin izinsiz de olsa ücretiz kullanımının günah ya da haram olmadığını ileri sürerek, illegal eylemlerini dinen meşrulaştırmaya çabalamaktadırlar.

Bu araştırmanın konusuyla benzerlik taşıyan Dunford ve Kunz'un (1973) eserinde, dini otoritelerce yasaklanmış olmasına rağmen Mormonların Pazar günü alışveriş yaptıklarını ve bu ihlali dini kaynaklara dayanarak meşrulaştırmaya çalıştıkları dile getirilmektedir. Çalışmaya göre Mormonlar, Pazar alışverişlerinin, kendilerinin ve ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayabilme gibi bir zorunluluk halinden kaynaklandığını, bu duruma Aziz Luka İncili 14. Bab'da yer alan “İsa onlara şöyle dedi: Hanginiz oğlu ya da öküzü Şabat Günü kuyuya

düşer de hemen çıkarmaz" ayetiyle cevaz verildiğini ileri sürmüşlerdir. Pitt (2010) normal kilise topluluğu ve din adamları tarafından dışlanan siyahi eşcinsel erkeklerin, *"beni Tanrı yarattı. Tanrı hata yapmaz"* diyerek eşcinselliğin Tanrı tarafından var edildiğine ve bu nedenle de dışlanmamaları gerektiğine vurgu yapılarak eşcinselliği meşrulaştırma yoluna gittiklerini belirtmiştir.

Bu çalışmamızda ise, kaçak elektrik tüketenler; Mormonların yaptığı gibi dini bir referans göstermemişlerdir. Suçlu bireyler, *"Kaçak elektirikle ısınmak günah değil", "kaçak elektrikle ısıtılmış su ile abdest almanın mahsuru yoktur, namaz kılınabilir", "kaçak elektirikli ocakta pişirilmiş yemek helaldir", "bize ait olan bir şeyi kullanmak niye günah olsun ki"* gibi söylemlerle, herhangi bir nedenle kaçak elektrik tüketmenin günah ya da haram olmadığını, elektiriğin teknik olarak kendilerine ait olduğunu bu nedenle de kul hakkına girmediklerini dile getirmişlerdir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada karma yöntem araştırma desenlerinden "Keşfedici Sıralı Desen" kullanılmıştır. Keşfedici sıralı desen nitel verilerin toplanması ve çözümlenmesine öncelik tanır. Araştırmacı elde edilen nitel verilerden yola çıkarak, nicel veri toplama aracını oluşturur ve kullanır. Nicel aşama ile nitel aşamadan elde edilen veriler test edilir veya genelleştirilir (Creswell ve Clark, 2015: 79). İlk olarak yapılandırılmamış görüşme formları ile nitel görüşmeler yapılmış, nitel görüşmelerden elde edilen verilerden yola çıkılarak tam yapılandırılmış görüşme formu (anket) oluşturularak uygulanmış ve nicel veriler toplanmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, Vangölü Elektrik Dağıtım bölgesi olan Van, Bitlis, Muş, Hakkari illeri ile Dicle Elektrik Dağıtım bölgesi olan Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illeridir. Araştırma evreninin bu dağıtım bölgeleri olarak belirlenmesinin nedeni, Türkiye'de kaçak elektriğin en yoğun tüketildiği iller olmasıdır. Örneklem ise, her dağıtım bölgesi alanında kaçak elektrik kullanım oranının en yüksek olduğu 3'er il (Van, Muş, Bitlis-Diyarbakır, Batman, Şanlıurfa) olmak üzere toplam 6 ilden seçilmiştir. Nitel görüşmeler için her ilden 3 veya 4 kişi olmak üzere toplam 20 kişiyle görüşülürken nicel veriler için her ilden 150 ile 160 arasında toplamda 949 kişiyle görüşülmüştür. Kota örnekleme tekniği ile önce illere sonra da her ilde 3 ilçeye ve ilçelerde de mahallelere ve köylere kotalar verilmiş, basit tesadüfi örnekleme tekniğiyle de bu kotaların doldurulması sağlanmıştır. Araştırmanın Örneklem büyüklüğü; Can'ın (2017: 30) "homojen ve homojen olmayan kuramsal örneklem büyüklükleri tablosuna" göre belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri, iki veri toplama aracı kullanılarak elde edilmiştir. İlk olarak yapılandırılmamış bir görüşme formu oluşturulmuştur. Altı alt konu başlığının yer aldığı görüşme formlarından elde edilen verilerden yola çıkılarak 9'u kategorik, 26'sı ise 5'li likert sorularından oluşan toplam 35 sorulu bir anket formu oluşturulmuş ve kullanılmıştır. Ancak verilerin analizlerini daha da kolaylaştırmak adına 5'li likert soruları 3'lü likerte dönüştürülmüştür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket formlarından elde edilen verilerin analiz edilebilmesi için SPSS nicel veri analiz programından yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için kategorik sorulardan elde edilen veriler ile likert tarzı sorulardan elde edilen veriler çapraz tablolar üzerinden Ki-Kare testine tabi tutulmuştur. Bu testin yapısının genel amacı cevaplar arasında anlamlı farklılaşmaların olup olmadığının anlaşılmasıdır (Büyüköztürk vd., 2018; Can, 2017).

Araştırmanın Problem Cümlesi

Araştırmanın temel problem cümlesi şudur: “kaçak elektrik kullananlar hangi nötrleştirme tekniğini kullanmaktadır.” Bu problem cümlesinden yola çıkılarak alt problem cümleleri oluşturulmuştur. Alt problem cümleleri ise şunlardır;

Kaçak elektrik kullananlar, eylemlerini dinen nötrleştirmeye mi çalışmaktadırlar?

Kaçak elektrik kullananlar, eylemlerini etnik ayrımcılığa dayanarak nötrleştirmekte midirler?

Bulgular

Bölge halkının kaçak elektriğe yönelik tutumları kullanım durumlarına göre test edilerek, kaçak elektrik kullanan ve kullanmayanlara ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Bazı Demografik Veriler

Yaş aralığı	Frekans	Yüzde
18-35	588	62,0
36-45	211	22,2
46-55	108	11,4
56+	42	4,4
Toplam	949	100,0
Cinsiyeti		
Erkek	651	68,6
Kadın	298	31,4
Toplam	949	100,0
Eğitim durumu		
Eğitimsiz	156	16,4
İlkokul	128	13,5
Ortaokul	174	18,3
Lise	259	27,3
Üniversite	232	24,4
Toplam	949	100,0
Mesleği		
Kamu personeli	157	16,5
Özel sektör	257	27,1
Esnaf	211	22,2
Çiftçi	259	27,3
Çalışmıyor	65	6,8
Toplam	949	100,0
Gelir durumu		
Geliri yok	120	12,6
1-1600	327	34,5
1601-3000	373	39,3
3001-5000	113	11,9
5001+	16	1,7
Toplam	949	100,0
Konut durumu		
Müstakil ev	520	54,8
Apartman dairesi	429	45,2
Toplam	949	100,0
Yakıt durumu		
Doğalgaz	238	25,1
Kalorifer	184	19,4
Soba	432	45,5
Elektrikli ısıtıcı	95	10,0
Toplam	949	100,0

Araştırma kapsamında görüşülenlerin % 62,2'si, yani önemli bir bölümü 18-35 yaş aralığında yer alan bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılanların % 68,6'sı ise erkektir. Katılımcıların % 27,3 lise mezunu, % 24,4 üniversite mezunu olduğunu ifade ederken, % 16,4'ü ise herhangi bir eğitim almadığını belirtmiştir. Eğitimsiz olan bireyler genellikle kırsal kesimlerde görüşülen kişilerden oluşmaktadır.

Katılımcıların % 27,3'si çiftçilerden, % 27,1'si özel sektörde çalışanlardan % 22,2'i de bölge esnafından oluşmaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü (% 73,83) 3000 TL'nin altında bir gelire sahip olduğunu, % 12,6'sı ise hiçbir gelire sahip olmadığını ifade etmiştir. Görüşülenlerin % 54,5 müstakil evlerde ikamet ederken, % 45,5'i de ısınma için soba kullanmaktadır.

Tablo 2: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları İle Kaçak Elektrik Suç Olduğu Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu		Kaçak elektrik kullanmak suç değil			Toplam
		Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	
Kullanan	F	439	100	112	651
	%	67,4	15,4	17,2	100,0
Kullanmayan	F	130	122	46	298
	%	43,6	40,9	15,4	100,0
Toplam	F	569	222	158	949
	%	60,0	23,4	16,6	100,0
Chi-Square Tests		Value	Df	Asy. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square		76,887a	2	,000	

Katılımcıların, kaçak elektrik kullanma durumlarının, kaçak elektrik kullanmanın suç olduğu kanısına sahip olma durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği ya da kaçak elektrikli suç olduğu kanısına sahip olmalarıyla ilişkili olup olmadığına yönelik Ki-kare testi sonuçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir. Kaçak elektrik kullananların % 67,4'ü kaçak elektrik kullanımının suç olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Kaçak elektrik tüketenlerde suç olmadığına yönelik kanının arttığı, gözlemlenen farkın anlamlı olduğu tespit edilmiştir. $X^2 (df=2, n=949)=76,88$; $P<.05$

Örneklem grubunda yer alan bireylerin kaçak elektrik tüketiminin suç olup olmadığı yönündeki görüşleri konusunda elde edilen nitel görüşme verilerine aşağıda yer verilmiştir.

Görüşmeci 9: "Niye suç olsun ki! Tamam! Kanunlarda suçtur diyor. Peki! Kanunları kim yapıyor? Ona bakarsan şapka takmamakta kanunda suçtur. Şapka takmamanın devlete ne zararı var! Zengin olanlar, devletin başında olanlar, güçlü olanlar istediği kanunu çıkarıyor, suç olmasa da 'bu suçtur' diyor. Elektrik de öyle! Buradaki, yani benim toprağımdaki barajlardan elektrik yapıyorlar, bana on kat parayla satıyorlar, sonra da kendime ait olanı kullanmam suçtur diyorlar! Ne böyle kanun kabul ederim, ne de böyle bir suç!"

Görüşmeci 17: "Tabii ki suçtur. Kanunda yeri var. İnsanların hakkına giriyorsun"

Tablo 3: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları ile Bölgeye Yönelik Etnik Ayrımcılık Yapıldığına Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu	Kaçak elektrik kullanılmasının nedeni bölgeye yapılan ayrımcılıktır			Toplam
	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	
Kullanan	F 213	281	157	651
	% 32,7	43,2	24,1	100,0
Kullanmayan	F 61	167	70	298
	% 20,5	56,0	23,5	100,0
Toplam	F 274	448	227	949
	% 28,9	47,2	23,9	100,0

Chi-Square Tests	Value	Df	Asy. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,836a	2	,000

Görüşülen bireylerin, kaçak elektrik kullanma durumları ile bölgeye yönelik etnik ayrımcılık yapıldığına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı Ki-Kare testi ile ölçülmüştür. Test sonuçlarının yer aldığı tabloda, kaçak elektrik kullanan bireylerin % 32,7'si gibi önemli bir kısmının, bölgeye ayrımcılık yapıldığı kanısında olduğu görülmüştür. Kaçak kullanmayanların % 47'si ise aksi yönde görüş bildirmiştir. Kaçak elektrik kullananlarda ayrımcılık yapıldığı görüşünde olanların artması iki değişken arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. X^2 (df=2, n=949)=17,83; P<.05

Kaçak elektrik kullanımını etnik ayrımcılığa bağlayan bireylerle yapılan nitel görüşmelerde elde edilen veriler şunlardır;

Görüşmeci 5: "Taa! Osmanlı zamanından beridir Kürtlerin hakkı yeniyor. Devlet, buradakilere ayrımcılık yapıyor! Buraya elektrik bile taa ne zaman geldi! Hani, burada bir fabrika yok, bir şey yok! Niye buraya hiç yatırım yapmıyorlar? Devlet bize gereken yatırımı yapmazsa biz kaçak elektrik de kullanırız, her türlü hakkımızı da ararız!"

Görüşmeci 7: "Bak bakalım, Marmara'da, Ege'de, tüm Batı'da elektrik ne kadar, bizim burada ne kadar? Biz onların iki-üç katını ödüyoruz. Bize ayrımcılık var! Niye bizden iki-üç kat alıyorlar! Bakıyorsun etrafındaki herkes işsiz, her yer olmuş kahve (*kahvehane*). İnsanlar kahvelerden çıkmıyor. Çünkü devlet onların çalışmasını, okuyup adam olmasını istemiyor. Okursa başına bela olacak!"

Görüşmeci 8: "Devlet Kürt-Türk ayrımcılığı yapıyor. Eğer herkese eşit davransaydı, ayrımcılık yapmasaydı. İnsanların da ekonomik durumları iyi olurdu. O zamanda çoğu kişi kaçak elektrik kullanmaya gerek duymazdı. İnsanlar fakir bırakılırlarsa, onlar da kendilerinden gasp edilene başka yerden alırlar, kaçak elektrik kullanırlar!"

Tablo 4: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları ile Hakları Olan Elektriği Kullandıklarına Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu	İnsanlar hakları olanı kullanıyorlar			Toplam	
	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok		
Kullanan	F	332	201	118	651
	%	51,0	30,9	18,1	100,0
Kullanmayan	F	107	134	57	298
	%	35,9	45,0	19,1	100,0
Toplam	F	439	335	175	949
	%	46,3	35,3	18,4	100,0
Chi-Square Tests		Value	df	Asy. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square		21,675a	2	,000	

Örneklem grubu içinde yer alan bireylerin kaçak elektrik kullanma durumları ile hakları olduğu için elektriği kaçak kullandıklarına ilişkin tutumları arasındaki ilişki Ki-kare ile test edilmiş, kullananlarda kaçak elektriğin hakları olduğuna yönelik tutumlarının arttığı kullanmayanlarda ise azaldığı tespit edilmiştir. İki değişken arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. $X^2 (df=2, n=949)=21,67; P<.05$

Kaçak elektriği kullanan bireylerin kendilerine ait olanı yani hakları olanı kullandığına yönelik görüşler şunlardır;

Görüşmeci 1: “Bakın Arap ülkelerine hepsinde elektrik bedava! Niye bedava? Çünkü bu devletin vermesi gereken bir hizmettir. Bize bakıyorsun, bizde de parayla! Hem de çok pahalı! Eee! İnsanlar kaçak kullanmasınlar da ne yapsınlar! [Bence] kullansınlar da, [çünkü] haklarıdır.”

Görüşmeci 6: “Devlet bu elektriği nereden getiriyor? Bu elektrik bizim, çünkü buradaki barajlardan, bizim bölgenin sularından üretiyorlar. Sonra da bizden para istiyorlar.”

Tablo 5: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları ile Kaçak Elektriğin Maliyetini Devletin Karşılıdığı Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu	Kaçak elektriğin parası devletin cebinden çıkıyor			Toplam	
	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok		
Kullanan	F	404	118	129	651
	%	62,1	18,1	19,8	100,0
Kullanmayan	F	190	65	43	298
	%	63,8	21,8	14,4	100,0
Toplam	F	594	183	172	949
	%	62,6	19,3	18,1	100,0
Chi-Square Tests		Value	df	Asy. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square		4,807a	2	,090	

Kaçak elektrik kullanma durumu ile kaçak elektriğin maliyetini devletin karşıladığı kanısı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ya da kaçak elektrik kullanımının tutumunun elektriğin ücretinin devletin bütçesinden karşılandığı kanısına göre değişip değişmediği Ki-kare testi ile ölçülmüştür. Hem kullananlarda hem de kullanmayanlarda ücretin devletin bütçesinden

çıktığı kanısının yüksek olduğu, farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. X^2 (df=2, n=949)=4,80; P>.05

Tablo 6: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları ile Kaçak Elektrik Kullanımının Günah Olduğu Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu	Kaçak elektrik kullanmak günah değil			Toplam
	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	
Kullanan	F 399	97	155	651
	% 61,3	14,9	23,8	100,0
Kullanmayan	F 144	84	70	298
	% 48,3	28,2	23,5	100,0
Toplam	F 543	181	225	949
	% 57,2	19,1	23,7	100,0
Chi-Square Tests	Value	df	Asy. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square	24,942a	2	,000	

Bölge halkının, kaçak elektrik kullanım durumları ile kaçak kullanımın günah olmadığı kanısına sahip olma durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ve ya kullanım tercihlerinin, kullanımın günah olmadığı kanısına göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik Ki-kare testi sonuçlarına yukarıdaki tabloda yer verilmiştir. Kullananlarda (%61,3), kaçak elektriğin günah olmadığına yönelik tutum belirtenlerin oranlarının, kullanmayanlara (% 48,3) oranla anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. X^2 (df=2, n=949)=29,94; P<.05

Kaçak elektriğin günah olup olmadığına yönelik yapılan nitel görüşmelerde üç farklı yaklaşım olduğu tespit edilmiştir. Birinci yaklaşıma sahip olanlar, elektriğin günah olmadığını dile getirmişlerdir. Örneğin;

Görüşmeci 6: “Biz kimsenin hakkını yemiyoruz ki günah olsun! Devlet bizden vergi almıyor mu? Alıyor! Bu parayı ne yapıyor? Bu para ile bize hizmet etmesi, elektrik, su vermesi gerekiyor. Peki, bu para nereye gidiyor? Ona buna peşkeş çekiliyor, hortumlanıyor! Biz de verdiğimiz paranın karşılığında elektrik kullanıyoruz. Yani parasını ödemişiz! Haram değil ki, günah olsun.”

İkinci yaklaşıma sahip olanlar ise kısmen günah olduğunu ifade etmişlerdir.

Görüşmeci 11: “Kaçak elektriği bir yere kadar kullanmak günah değil! Nasıl, mesela? Farzı misal, israf günahdır. Eğer kullanan kişi ihtiyacı kadar kullansa, bir sorun yok! İhtiyacından fazlasını kullansa o zaman israf ettiği için günah olur”

Üçüncü bir yaklaşım ise kaçak elektrik tüketiminin günah olduğudur.

Görüşmeci 13: “Bu kul hakkıdır. İnsanlar zannediyor, bu para devletin cebinden çıkıyor. Hâlbuki faturasını ödemeyenlerin parasını, kaçak kullanmayanların faturasının üstüne atıyorlar! Yani kaçak kullananların elektriğinin parasını benim gibi kaçak kullanmayanlar ödüyor.”

Görüşmeci 17: “Tabii ki günahdır. Ben kaçak kullanmıyorum. Bu yüzden de çok fazla elektrik parası ödüyorum. Dükkânımdaki cihazların çoğu elektrikle çalışıyor. Neredeyse asgari ücretin yarısından fazla elektrik faturası ödüyorum. Bu yüzden diğer esnaflar bana ‘enayi’ diyor. Desinler! Ahirette bunun hesabı benden de, onlardan da sorulur!”

Tablo 7: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları ile Kaçak Elektrikle Isıtılmış Su İle Abdest Alınıp Namaz Kılınmasında Mahsur Olmadığı Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu		Kaçak elektrikle ısıtılmış su ile abdest alınıp namaz kılınmasında mahsur yoktur			Toplam
		Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	
Kullanan	F	375	100	176	651
	%	57,6	15,4	27,0	100,0
Kullanmayan	F	119	97	82	298
	%	39,9	32,6	27,5	100,0
Toplam	F	494	197	258	949
	%	52,1	20,8	27,2	100,0
Chi-Square Tests		Value	df	Asy. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square		41,377a	2	,000	

Kaçak elektrik kullanım durumları ile bireylerin, kaçak elektrik kullanarak dini vazife olan namazın gereklerinin (abdest alma) yerine getirilebileceği kanısı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının anlaşılması için Ki-kare testi yapılmıştır. Test sonuçlarının yer aldığı tabloda, abdest alınabileceği kanısında olanlarının oranı % 57,6 olurken, kullanmayanlarda ise bu oran % 39,9'a düşmektedir. Kaçak elektrik tüketilerek ısıtılmış suyla abdest almanın sakıncalı olduğunu düşünenlerin oranı kullananlarda % 15'e düşerken, kullanmayanlarda bu oran % 32,6'ya çıkmaktadır. Asıl dikkat çekici olan veri ise kullanmayanlar da bile sakınca bulmayanların oranı, sakınca bulanlara oranla daha fazla olmasıdır. Test sonuçlarına bakıldığında değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. X^2 (df=2, n=949)=41,37; P<.05

Tablo 8: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları ile Kaçak Elektrikle Yemek Pişirilmesinde Dinen Sakınca Olmadığı Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu		Kaçak elektrikle yemek pişirilmesinde dinen sakınca yoktur			Toplam
		Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	
Kullanan	F	351	110	190	651
	%	53,9	16,9	29,2	100,0
Kullanmayan	F	118	98	82	298
	%	39,6	32,9	27,5	100,0
Toplam	F	469	208	272	949
	%	49,4	21,9	28,7	100,0
Chi-Square Tests		Value	df	Asy. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square		32,524a	2	,000	

Bireylerin, kaçak elektrik kullanımı ile kaçak elektrik tüketilerek yemek pişirilebileceği kanısında olma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı durumu Ki-kare testine tabi tutulmuştur. İki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. X^2 (df=2, n=949)=32,52; P<.05.

Tablo 7 ve Tablo 8'de yer alan verilerin birebir örtüşmesi, katılımcıların tutarlı yanıtlar verdiğinin göstergesi olduğu ifade edilebilir.

Tablo 9: Kaçak Elektrik Kullanma Durumları ile Kaçak Elektrik İsinma İçin Kullanılmasında Dinen Sakınca Olmadığı Kanısına Sahip Olma Durumları Arasındaki İlişki Ki-Kare Testi Sonuçları

Kaçak elektrik kullanma durumu	Kaçak elektrikliğin ısınma için kullanılmasında dinen sakınca yoktur			Toplam	
	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok		
Kullanan	F	368	147	136	651
	%	56,5	22,6	20,9	100,0
Kullanmayan	F	97	149	52	298
	%	32,6	50,0	17,4	100,0
Toplam	F	465	296	188	949
	%	49,0	31,2	19,8	100,
Chi-Square Tests	Value	df	Asy. Sig. (2-sided)		
Pearson Chi-Square	74,483a	2	,000		

Örneklem grubunda yer alan bireylerin, kaçak elektrik kullanımları ile kaçak elektrikliğin ısınma amaçlı kullanımında dinen sakınca görme durumları arasında nasıl bir ilişkinin olduğu anlaşılabilmesi için Ki-kare testi yapılmış ve iki değişken arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. X^2 (df=2, n=949)=74,48; $P<.05$. Kaçak elektrik tüketenlerin %56,5'i kaçak elektrikle ısınmada dinen sakınca görmemiş, kullanmayanların % 50'si ise, kaçak elektrikle ısınmanın dinen sakıncalı olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

Nitel görüşmelerde kaçak elektrikliğin dini gereklerin yerine getirilmesinde kullanılması, yemek ve benzeri ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmasına ilişkin elde edilen veriler şunlardır;

Görüşmeci 3: "Yemek de pişirilir, abdest de alınır, çok güzel namaz da kılınır, ne olmuş ki! Günah falan değil!"

Görüşmeci 6: "Dedim ya! Parasını zaten vermişiz. Ha yemek yapmışsınız, ha abdest almışsınız. Hiçbir sıkıntı yok!"

Görüşmeci 13: "Tabii ki sakıncası vardır! Çaldığın parayla zekât veremediğin gibi, çaldığın elektrikliği kullanarak ısıttığın suyla abdest de alamazsın – zaten namazın da kabul olmaz- yemek de pişiremezsin, boğazından haram lokma da geçiremezsin."

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'nin enerji alanındaki en büyük sorunlarından biri kaçak elektrik tüketimidir. Bir suç olan kaçak elektrik tüketiminin yaygın olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki bireyler, suç teşkil eden illegal enerji tüketim davranışlarını nötrleştirme yoluna gitmektedirler. Sutherland'ın da ifade ettiği üzere suç eylemini normalleştirme adına kişiler, kendilerini haklı çıkarmak için bahaneler bulmayı öğrenmişlerdir (Metsueda, 2010). Ancak bu çalışmada elden edilen verilere bakıldığında bireyler, Sykes ve Matza'nın (1957), Coleman'ın (1994) ve de Cromwell ile Thurman'ın (2003) belirlemiş olduğu bahanelerin (dokuz nötrleştirme tekniğinin) dışında yeni iki bahane ürettiği görülmektedir.

Bunlardan birincisi etnik ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle "kendi adaletini tesis etme" bahanesidir. Bu nötrleştirme tekniğini Cohen'in (1955) suçlu alt kültürü teorisiyle kısmen açıklanabilir. Etnik ayrımcılığa vurgu yapan kaçak elektrik tüketicilerinin, toplumun genelinin sahip olduğu değerler dışında, illegal elektrik tüketimine yönelik belli bir etnik-ideolojik bakış

açısı geliştirdiği anlaşılmaktadır. Piquero ve Brame'nin (2008) Amerika'da ırkçılık ve suç üzerine yaptıkları çalışmada; siyahilerde, aynı suçu işleyen siyahilerin beyazlara oranla hem polis tarafından hem de ceza-adalet sistemi tarafından çok daha az müsamaha gördüğü yönünde bir algı olduğu belirtilmektedir. Bintube'nin (2017) Nijerya'da ırk ve suç ilişkisini araştırdığı çalışmada ise; Boko Haram örgütü üyelerinin ve destekçilerinin, devletin batılılaşmaya yönelik sosyo-politik uygulamalarına karşı hem etnik, hem de dini ideolojik bir tepkiyle suç işlediği ifade edilmektedir.

Kaçak elektrik tüketicileri, her ne kadar etnik-ideolojik bir tepkiyle "kendi adaletini tesis etme" adı altında eylemlerini gerçekleştirse de, eylemlerinin suç olmadığını düşünmektedirler. Nitel görüşmelerde tespit edildiği üzere, bazıları, eylemin kanunen suç sayılsa bile gerçekte suç sayılmaması gerektiği fikrindedirler. Nitekim kaçak elektrik kullanmayanların % 43,6'sı da eylemin suç olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi etnik-ideolojik yaklaşımın temelinde, bölgeye yönelik gerek sosyo-politik gerekse de bölgesel ekonomik kalkınma konusunda ayrımcılık yapıldığı görüşü vardır. Tablo 3'te görüldüğü üzere kaçak elektrik tüketenlerde bu yaklaşımı benimseyenlerin oranı % 32,7'olarak tespit edilmiştir. Ancak kaçak elektrik tüketmeyenlerin % 20,5'inde de benzer bir yaklaşımın olduğu belirlenmiştir. Örneklem grubu içinde bu yaklaşım içinde olanların toplamının % 28,9 olduğu görülmektedir. Elektrik Mühendisleri Odası, Diyarbakır'da 2005 ve 2011 yılında sonuçları bir biriyle örtüşen iki araştırma yapmıştır. 2011'de yapılan çalışmada, katılımcıların % 30,1'nin kaçak elektrik kullanımını doğru bulduğu, % 29,3'ünün ise kısmen doğru bulduğu yönünde görüş belirttiği ifade edilmiştir (EMO, 2012). Ayrıca Ceylan ve Dinç'in (2010) yaptığı çalışmada da kaçak elektrik tüketimi açısından Mardin'deki elektrik dağıtım şirketi çalışanlarının örgütsel bağlılık konusunda Aksaray ilindeki çalışanlara göre daha olumsuz olduğu, yani Mardin'deki çalışanların kaçak elektrik tüketimine daha çok müsamaha gösterebileceği riskinin olduğu saptanmıştır. Bu çalışmadaki Tablo 4'e bakıldığında ise, hem kaçak elektrik kullananlarda (% 51) hem de kullanmayanlarda (% 35,9) "insanlar hakları olanı kullanıyor" diyenlerin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu yönde tutum belirtenlerin oranının toplamda % 46,3 olduğu tespit edilmiştir. Tablo 5'te görüldüğü üzere hem kaçak elektrik enerjisini kullananların (% 62,1) hem de kullanmayanların (% 63,8) büyük bir bölümü, kaçak elektrik ücretinin devletin bütçesinden çıktığı kanısındadır. Tüm bu verilerden, kaçak elektrik tüketenler arasında nötrleştirme tekniklerinden "kendi adaletini tesis etme" tekniğini kullananların, illegal fiillerine etnik-ideolojik temelli bir bahane buldukları anlaşılmaktadır.

İkinci nötrleştirme tekniği ise "dinde meşrulaştırma çabasıdır". Bireylerin, olumsuzlanan eylemlerine dini bahaneler göstermelerine yönelik çalışmalar Dunford ve Kunz (1973) ile Pitt (2010) tarafından yapılmıştır. ABD'deki Mormon tarikatı üyeleri, dini liderleri tarafından yasaklanmasına rağmen Pazar günü alışveriş yapmalarına, kendilerinin ve ailelerinin zorunlu ihtiyaçlarını sadece izinli oldukları Pazar günü karşılayabilmelerini gerekçe göstermişlerdir (Dunford ve Kunz, 1973). Kaçak elektrik tüketen bireyler de suç eylemlerini, Mormonlar gibi bahaneler sunarak dinen meşrulaştırma çabasına girmişlerdir. Kaçak elektrik kullananların % 61'i, kullanmayanların ise % 48,3'ü kaçak elektrik kullanımının günah olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Kullanmayalarda da bu oranın yüksek olması bir çelişki gibi görünmektedir. Ancak, günah olmadığını düşündüğü halde yasal soruşturmaya maruz kalmamak için kaçak elektrik kullanmayanlar olduğu gibi, örneklem grubumuzun içinde kullandığı halde, duyduğu kaygıdan dolayı kullanmadığını beyan edenlerin olduğu göz ardı edilmemelidir. Kaçak elektrik tüketiminin günah olmadığını ileri sürenler, mormonlar gibi dini bir referans göstermemektedirler. Fakat, onların da günah olmama nedenine ilişkin ileri

sürdüğü bazı gerekçeler vardır. Bunlar; devletin aldığı vergiye karşılık bu hizmeti bedava vermesi gerektiği, elektriğin; bölgedeki barajlardan üretilmesi nedeniyle bölge halkının hakkı olduğu gibi gerekçelerdir.

Amerikada eşcinsel siyasi erkekler üzerine din sosyolojisi bağlamında bir çalışma yapan Pitt (2010) siyahi eşcinsel erkeklerin kiliseye gitmek istedikleri ancak, eşcinsel karşıtı tepkilerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Pitt, siyahi eşcinsellerin karşılaştıkları tepkiye “Beni Tanrı yarattı ve Tanrı hata yapmaz” şeklinde yanıt verdiklerini ifade etmiştir. Siyahi eşcinsellerin yine kendilerini normalleştirme adına “Tanrı mükemmeldir, ancak kiliseler; Tanrı'nın çalıştığı kusurlu insan örgütleridir” diyerek hatayı din adamlarına yükleme gayretine girdiğini ifade etmiştir. Burada siyahi eşcinsellerin ilk söylemle eşcinselliğin kendi tercihleri değil, tanrının verdiği bir nitelik olduğunu ima ederek “sorumluluğun reddi” tekniğini kullandığı ikinci söylemle de kendilerine yönelik ‘günahkâr’ ithamında bulunan din adamlarını hatanın kaynağı gibi göstererek “kınayanları kınama” tekniğini kullandığı söylenebilir. Amerikalı eşcinsellerden farklı olarak kaçak elektrik kullanıcıları, yaptıkları eylemde sorumluluğu birilerine yüklemek yerine eylemlerinin dine aykırılığı olmadığını savunmaktadırlar.

İslam dininde önem atfedilen abdestsiz namazın kılınamayacağı, “haram lokma” ve “kul hakkı” gibi unsurlara binaen örneklem grubuna; kaçak elektrikle ısıtılmış su ile abdest alınıp namaz kılınıp kılınamayacağı, kaçak elektrikle yemek pişirilmesinde ya da ısınma amaçlı kullanılmasında dinen sakınca olup olmadığı sorulmuştur. Kullananların % 57,6’sı, kullanmayanların 39,9’u abdest alınmasında, kullananların % 53,9’u, kullanmayanların da % 39,6’sı ise, yemek pişirilmesinde bir mahsur görmemiştir. Sorulara verilen cevapların bir biriyle örtüştüğü görülmektedir. Burada kaçak elektrik tüketenlerin eylemlerini dini değerlerle uzlaştırmaya çalıştığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Becker, H. S. (2017). *Hariciler Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. (Ş. Geniş, & L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. , & Demirel, F. (2018). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (25. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2017). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi* (5. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Cavender, G. (2010). Cohen, Albert K.: Delinquent Boys. F. T. Cullen, & P. Wilcox içinde, *Encyclopedia Of Criminological Theory* (s. 179-183). Thousand Oaks, California, USA : Sage Publications.
- Ceylan, A., & Dinç, A. (2010). Kaçak Elektrik Kullanılmasına Karşı Elektrik İdaresi Çalışma Tutumunun Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık İle İlişkisi İllere Göre Farklılıklar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 125-139. Doi. 10.14527/9789944919289
- Chi-mei, J. L. (2012). Neutralization Techniques, Crime Decision-making and Juvenile Thieves. *International Journal of Adolescence and Youth*, 14(3), 251-265. Doi. 10.1080/02673843.2008.9748006
- Christensen, T. (2010). Presumed Guilty: Constructing Deviance and Deviants through Techniques of Neutralization. *Deviant Behavior*, 31(6), 552-577. Doi. 10.1080/01639620903004929
- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent Boys: The Culture of The Gang*. New York: Free Press.
- Coleman, J. W. (1994). *Neutralization Theory: An Empirical Application and Assessment*. Stillwater Oklahoma: Oklahoma State University, Department of Sociology, Ph.D. Dissertation.

- Copes, H. (2003). Societal Attachments, Offending Frequency, and Techniques of Neutralization. *Deviant Behavior*, 24(2), 101-127. Doi. 10.1080/01639620390117200
- Costello, B. J. (2000). Techniques of Neutralization and Self-Esteem: A Critical Test of Social Control and Neutralization Theory. *Deviant Behavior*, 21(4), 307-329. Doi. 10.1080/016396200404113
- Creswell, J. W., & Clark, V. (2015). *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi* (2. b.). (Dede Yüksel, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cromwell, P., & Thurman, Q. (2003). The Devil Made Me Do It: Use Of Neutralizations By Shoplifters. *Deviant Behavior*(24), 535-550. Doi. 10.1080/713840271
- Çalı, H. H., & Tombul, F. (2014). Nötrleştirme Teknikleri ve Kentsel Mekanda İşlenen Hırsızlık Suçları: Erzurum Alan Araştırması. *Electronic Journal of Social Sciences*, 14(51), 307-328. Doi. 10.17755/esosder.85337
- Dicle Kalkınma Ajansı. (2010). *Dicle Bölgesi (TRC3) Enerji Raporu*. 01 11, 2018 tarihinde http://www.dika.org.tr/photos/files/enerji_raporu.pdf adresinden alındı
- Dunford, F. W., & Kunz, P. (1973). The Neutralization of Religious Dissonance. *Review of Religious Research*, 15(1), 2-9. Doi. 10.2307/3510291
- Eliason, S. L., & Dodder, R. (2010). Neutralization Among Deer Poachers. *The Journal of Social Psychology*, 140(4), 536-538. Doi. 10.1080/00224540009600493
- EMO. (2012). *Diyarbakır İli Elektrik Sorunlarını Tespit Etme ve Tüketim Alışkanlıklarını Belirleme Anketi Değerlendirme Sonuçları*. 05 02, 2019 tarihinde http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=89624&tipi=10170&sube=4 adresinden alındı
- Fritsche, I. (2005). Predicting Deviant Behavior by Neutralization: Myths and Findings. *Deviant Behavior*, 26(5), 483-510. Doi. 10.1080/016396290968489
- Gauthier, D. K. (2001). Professional Lapses: Occupational Deviance and Neutralization Techniques in Veterinary Medical Practice. *Deviant Behavior*, 22(6), 467-490. Doi. 10.1080/016396201753227691
- Güllü, İ., & Yıldırım, K. (2016). Alt Kültür Gruplarında Suç ve Toplumsallaşma İlişkisi: Karaman Çingeneleri Örneği. *Border Crossing*, 6(1), 46-78. Doi. 10.33182/bc.v6i1.507
- Harris, L. C., & Daunt, K. (July 2011). Deviant Customer Behaviour: A Study of Techniques of Neutralisation. *Journal of Marketing Management*, 27(7-8), 834-853. Doi. 10.1080/0267257X.2010.498149
- Hinduja, S. (2007). Neutralization Theory And Online Software Piracy: An Empirical Analysis. *Ethics and Information Technology*(9), 187-204. Doi. 10.1007/s10676-007-9143-5
- Kocaman, B., & Kutlu, R. (2016). Bitlis İlindeki Elektrik Enerjisi Dağıtım Kayıplarının İncelenmesi. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 5(2), 229-237. Doi. 10.17798/bitlisfen.282257
- Landsheer, J., Hart, H., & Kox, W. (1994). Delinquent Values And Victim Damage: Exploring the Limits of Neutralization Theory. *The British Journal of Criminology*, 34(1), 44-53. Doi. 10.1093/oxfordjournals.bjc.a048382
- Metsueda, R. L. (2010). Sutherland, Edwin H.: Differential Association And Differential Social Organization. F. T. Cullen, & P. Wilcox into, *Encyclopedia of Criminological Theory* (s. 898-906). Thousand Oaks, CA. USA: SAGE Publication. Doi. 10.4135/9781412959193.n250
- Minor, W. W. (1981). Techniques of Neutralization: A Reconceptualization and Empirical Exemination. *Juarnal of Research in Crime and Delinquency*, 295-318. Doi. 10.1177/002242788101800206
- Minor, W. W. (1984). Neutralization as a Hardening Process: Considerations in the Modeling of Change. *Social Forces*, 62(4), 995-1019. Doi. 10.1093/sf/62.4.995

- Mitchell, J., & Dodder, R. A. (1983). Types of Neutralization and Types of Delinquency. *Journal of Youth and Adolescence*, 12(4), 307-318. Doi. 10.1007/BF02088729
- Peretti-Watel, P. (2003). Neutralization Theory and The Denial of Risk: Some Evidence From Cannabis Use Among French Adolescents. *British Journal of Sociology*, 54(1), 21-42. Doi. 10.1080/0007131032000045888
- Piacentini, M. G., Chatzidakis, A., & Banister, E. (2011). Making Sense Of Drinking: The Role Of Techniques Of Neutralisation And Counter-Neutralisation in Negotiating Alcohol Consumption. *Sociology of Health & Illness*, 34(6), 841-857. Doi. 10.1111/j.1467-9566.2011.01432.x
- Piquero, A. R., & Brame, R. (2008). Assessing the Race–Crime and Ethnicity–Crime Relationship in a Sample of Serious Adolescent Delinquents. *Crime & Delinquency*, 54(3), 390-422. Doi. 10.1177/0011128707307219
- Piquero, N. L., Tibbett, S., & Blankenship, M. (2005). Examining The Role Of Differential Association And Techniques Of Neutralization in Explaining Corporate Crime. *Deviant Behavior*, 26(2), 159-188. Doi. 10.1080/01639620590881930
- Pitt, R. N. (2010). “Killing the Messenger”: Religious Black Gay Men’s Neutralization of Anti-Gay Religious Messages. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 49(1), 56-72. Doi. 10.1111/j.1468-5906.2009.01492.x
- Sellers, C. S., & Winfree, T. (2010). Akers, Ronald I.; Social Learning Theory. F. T. Cullen, & P. Wilcox İnto, *Encyclopedia of Criminological Theory* (s. 21-29). Thousand Oask, CA. USA: SAGE Publication. Doi. 10.4135/9781412959193.n6
- Shoenberger, N., Heckert, A., & Heckert, D. (2012). Techniques of Neutralization Theory and Positive Deviance. *Deviant Behavior*, 33(10), 774-791. Doi. 10.1080/01639625.2012.707497
- Smallridge, J. L., & Roberts, J. (2013). Crime Specific Neutralizations: An Empirical Examination of Four Types of Digital Piracy. *International Journal of Cyber Criminology*, 7(2), 125-140.
- Stadler, W. A., & Benson, M. (2012). Revisiting the Guilty Mind: The Neutralization of White-Collar Crime. *Criminal Justice Review*, 37(4), 494-511. Doi. 10.1177/0734016812465618
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- TCK. (2004, 10 12). *Türk Ceza Kanunu'nun 163. Maddesi 1. Fıkrası*. 10 2019, 01 tarihinde Mevzuat.gov.tr: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> adresinden alındı
- TEDAŞ. (2012). *2012 Yıllık Faaliyet Raporu*. 01 10, 2019 tarihinde http://www.tedas.gov.tr/sx.web.docs/tedas/docs/faaliyetrapor/2012_yili_faaliyet_raporu.pdf adresinden alındı
- Yücel, M. T. (2009). Suç Korkusu ve Etkisinin Nötrleştirilmesi. *TBB Dergisi*(83), 278-301.

Entropi Tabanlı MAUT ve VIKOR Yöntemleriyle Tedarikçi Seçimi: Bir Kamu Kurumu Örneği

Abdulhamit Eş^{a,b}, Derya Kocadağ^c

Özet

Tedarikçi seçimi işletmelerin, kâr elde edebilmesi, minimum kaynaklarla maksimum faydayı sağlaması ve kıt kaynaklarını etkin ve verimli kullanabilmesi için son derece önemli ve birden fazla kriterin göz önünde bulundurulması gerektiren bir süreçtir. Bu çalışmanın amacı bir kamu kurumunun ortaya çıkan kamera ihtiyacı için 4 tedarikçi arasından optimal tedarikçinin seçilmesidir. Karar sürecinde belirlenen 11 kriterin önem dereceleri Entropi yöntemi ile belirlenmiş ve en önemli kriterlerin sırasıyla Satış Sonrası Destek, Geçmiş İş Performansı ve Etki kriterleri olduğu görülmüştür. Tedarikçilerin ürünlere ait fiyat ve işçilik maliyet değerleri birbirine yakın olduğundan bu iki kriter en önemsiz kriterler olarak değerlendirilmiştir. Tedarikçi alternatifleri çok kriterli karar verme yöntemlerinden MAUT ve VIKOR yöntemleri ile değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Buna göre VIKOR ve MAUT yöntemleriyle yapılan analiz sonucunda elde edilen tedarikçi sıralamalarını aynı olduğu ve sırasıyla A1, A2, A4 ve A3 olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Tedarikçi Seçimi
Çok Kriterli Karar Verme
MAUT
VIKOR

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.670472

Supplier Selection With Entropy Based MAUT and VIKOR Methods: A Public Institution Case Study

Abstract

Supplier selection is a very important process that requires multiple criteria to be taken into consideration for enterprises to make profit, to provide maximum benefit with minimum resources and to use scarce resources effectively and efficiently. The aim of this study is to select the most optimal supplier among 4 suppliers for the emerging camera needs of a public institution. The importance of the 11 criteria determined in the decision process was determined by the Entropy method and the most important criteria were After Sales Support, Past Business Performance and Impact criteria, respectively. Since the price and labor cost values of the suppliers are close to each other, these two criteria are considered as the least significant criteria. Supplier alternatives were evaluated with MAUT and VIKOR methods which are multi-criteria decision making methods and the results were compared. According to the results of VIKOR and MAUT methods, supplier rankings are the same and the ranking is A1, A2, A4 and A3 respectively.

Anahtar Kelimeler

Supplier Selection
Multi Criteria Decision Making
MAUT
VIKOR

Makale Hakkında

Received: 05.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.670472

^a İletişim Yazarı: es_a@ibu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gölköy Kampüsü, 0000-0002-4120-0768

^c Doktora Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gölköy Kampüsü, 0000-0002-6144-3433

Giriş

Bilgi, günümüzde dünya genelinde en fazla önem verilen kaynaktır. Bilginin bilgisayar teknolojileri ile harmanlanması, bilişim sektörünü doğurmuş ve bu sektör günümüzde her sektörle ilişkili hale gelmiştir. Her sektörde bilginin toplanması, işlenmesi, dönüştürülmesi tasnif ve depo edilmesinin yanı sıra, süreçlerin hızlandırılması için bilişim sektöründen destek alınmaktadır (Altan ve Özpehlivan, 2019). Dünyada meydana gelen değişimlerin esas nedenini bilim, iletişim ve bilgisayar teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler oluşturmakta, gelişimler neticesinde yatırımlara ayrılan bütçenin önemi gün geçtikçe daha da elzem olmaktadır. Ancak içinde bulunulan ekonomik şartlar işletmeleri, finansal kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanmaya zorlamaktadır (Ağaç ve Baki, 2016).

Hızla gelişen teknoloji ekseninde sağlık hizmetleri sektörü ve alt sektörlerinden olan sağlık bilişimi sektörü de bu gelişmelerden nasibini almaktadır. Sağlık kayıtları, hasta kişisel bilgileri, hasta bilgisayar görüntüleri, fiziki iç-dış çevre görüntüleri gibi büyük verilerin depolanması ve gerektiğinde işlenmesi büyük önem arz etmektedir. Artık hayatın her alanında bilişimle ilişkili uygulamalara rastlamak mümkündür ve sağlık sektörü de teknoloji ile iç içe olmaya en mecbur sektörlerdendir. Özel ya da kamu örgütü fark etmeksizin örgütlerin satın alma kararlarında da bu teknolojik gelişmeler önemli ölçüde belirleyici olmakta ve örgütlerde bu teknolojik gelişmelere karşı duramayıp kendilerini teknoloji ile işbirliği içinde tutmak zorundadırlar.

Genel satın alma karar süreci; ihtiyaç tanımlanması, bilgi edinme, değerlendirme ve satın alma sonrası davranış adımlarını kapsamakta iken örgütsel satın alma süreci ise ihtiyacın tanımlanması, ürün özelliklerin tespiti, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi ve tedarikçinin seçilmesi olmak üzere beş adımdan oluşmaktadır. Son aşama olan tedarikçi seçimi ise kalite, fiyat, maliyet, performans gibi çeşitli kriterleri içerisinde barındıran önemli bir problemdir. Bu süreçte sadece en kaliteli ürünü tercih etmek ya da sadece maliyeti minimize etmek veya sadece kârı maksimize etmek ya da sadece en iyi hizmeti veren, en iyi teslimatı sunan tedarikçiyi bulmaya odaklanılmadan işletme için değer katan bütün bu kriterler bazında optimal fayda sağlayan tedarikçiyi belirlemeye çalışılmalıdır. Bu sebeple işletmeler tedarikçileriyle işbirliği içinde çalışmaya ve değer yaratmak olgusuyla hareket etmeye başlamışlar; odak noktasında sadece düşük maliyet ya da en uygun fiyat olan satın alma kararlarından vazgeçmişlerdir. Dolayısıyla göz önüne alınması gereken kriterlerin fazla olmasının yarattığı bu soruna, geliştirilen bilgisayarlı tabanlı sistemler ve bilimsel çok kriterli karar verme teknikleri çözüm olmakta ve bu teknikler yardımıyla sezgisellikten uzak, öznel yargılardan bağımsız olarak objektif kararlar alınmasına destek olunmaktadır. Doğru tedarikçi seçimi, ürün ve hizmet kalitesinin artmasında, maliyetlerin azalmasında ve müşteri memnuniyetinin artması gibi konularda anahtar rol üstlenmektedir (Eslamian, 2014; Yangınlar, 2018; Karaoğlan ve Şahin, 2016).

Satın alma kararlarına kamu kurumlar açısından bakıldığında ise kamu kurumları kendi imkanlarıyla üretmedikleri ya da özel sektöre devredildiğinde daha etkin ve verimli sonuçlara ulaşacağını düşündükleri malları özel sektörden temin edebilmektedirler. Bu süreçte kamu kurumları, ihtiyacı karşılamak üzere başvuru yapan istekliler arasında seçim yaparlar (Erbaşı, 2012). Her çeşit yazılımın ve her türlü bilgisayar donanımının, bilişimin bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle bu çalışmada bir kamu kurumunda ortaya çıkan güvenlik kamerası ihtiyacı için optimal fayda sağlayan tedarikçiyi seçebilmek amaçlanmıştır.

Güvenlik kameraları, meydana gelen adli vakalarda ilk olarak başvuru ve olayların dilsiz tanığı olarak nitelendirilen görüntü delilleri soruşturmalarda birçok karanlık yerleri aydınlığa çıkarmaktadır. Hiçbir tanığın bulunmadığı bir bölgede konumlandırılmış olan bir güvenlik kamerası birçok tanığın üstleneceği misyondan daha fazlasını üstlenmekte ve soruşturmacı birimlere yardımcı olmaktadır (Samet ve Atılğan, 2019).

Bu çalışmanın amacı, bilişim sektöründe tedarikçi seçim kriterlerini belirlemek ve tedarikçi seçim kriterlerine göre bilişim firmaları arasında fark olup olmadığını tespit etmektir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde tedarikçi seçimi ile ilgili sayıca fazla çalışma olmasına rağmen bilişim sektörü tedarikçisi seçimi konusu daha kısıtlıdır. Bu sebeple literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada kullanılan kriterlerin ağırlıklandırılması için Entropi tekniğinden yararlanılmış ve MAUT ve VIKOR yöntemleri ile optimal fayda sağlayan tedarikçi belirlenecektir.

Çalışmada kriterlerin belirlenebilmesi için ilgili kurumun Bilgi İşlem Birimi'nde görev yapan ve karar vericinin alternatiflerin değerlendirilmesinde yardımcı olan 5 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda ürün seçiminde dikkat edilecek kriterler; fiyat, işçilik maliyeti, tamir kabiliyeti, etki (ikna kabiliyeti-satın alma esnasında davranış), satış sonrası destek, tecrübe, işçilik kabiliyeti, zamanında teslimat, ürün iadesi esnekliği, demo ürün kullandırma ve geçmiş iş performansı olarak belirlenmiştir. Alımı yapılacak kameranın özellikleri ise gece görüşlü olması, plaka okuma özelliği olması, 0-110° görüş açısı olan ve çözünürlüğü 2 MP ile 4 MP arasında olması şeklinde belirlenmiştir.

Literatür Taraması

Literatürde tedarikçi seçimi ile ilgili ilk çalışmalar Dickson tarafından 1960'lı yıllarda yapılmış olup 1996'da yürüttüğü çalışmada, tedarikçi seçiminde kullanılacak nitel ve nicel olmak üzere toplam 23 değişken belirlemiştir. Kullanılan değişkenler; kalite, geçmiş performans, fiyat, teslimat, prosedürlere uyum, garanti ve şikayet politikası, üretim tesis ve kapasitesi, teknik yeterlilik, finansal pozisyon, iletişim sistemi, işletme bilinirliği, iş yapma isteği, yönetim ve organizasyon, işlem kontrolleri, bakım hizmeti (tamir servis), davranış, etki, paketleme yeteneği, iş ilişkileri kayıtları, coğrafi konum, geçmiş iş miktarı, eğitim yardımları ve karşılıklı anlaşmadır. Daha sonra Dickson, (1996)'ın devamı niteliğinde diğer bir kapsamlı çalışma, Weber vd., (1991) tarafından 1966-1990 yılları arasında kapsayacak şekilde yapılmış, Dickson tarafından belirlenen 23 kriterin yıllara göre değişimini ve yeni eklenen kriterleri araştırmışlardır. (Ayvaz, Boltürk ve Kaçtıoğlu, 2015).

Yavuz tarafından yürütülen çalışmada (2013), gıda sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin enerji içeceği tedarikçileri arasından seçim yaptığı çalışmada tedarikçilerin seçiminde "esneklik (hacim esnekliği), kalite, maliyet ve teslimat (teslim süreleri) değişkenlerini kullanmıştır. Optimal tedarikçi seçimi için ELECTRE I tekniği kullanılmıştır.

Eslamian tarafından yürütülen çalışmada (2014), kalite, teslimat, esneklik ve maliyet değişkenlerine göre ELECTRE I yöntemi ile tedarikçi seçimi konusunda çalışmıştır. 2015 yılında, Ayvaz'ın çalışmada bankacılık sektöründe hizmet veren bir firmanın elektronik imza tedarikçilerini değerlendirdiği çalışmada optimal tedarikçi seçimi için ise Bulanık TOPSİS yöntemini tercih etmiştir. Kullanılan kriterler ise "maliyet (bakım/egitim/güncelleme maliyetleri içeren ilave maliyetler, satın alma maliyeti), kalite, güvenlik düzeyi, satış sonrası destek, firmanın mevcut bilişim alt yapısına uyumluluk ve teknik yeterlilik" tir.

Şimşek, Çatır ve Ömürbek tarafından yürütülen çalışmada (2015), bir otel işletmesinin 6 tedarikçi alternatifi arasından optimal tedarikçi seçimi için TOPSIS ve MOORA yöntemlerini kullanmışlardır. Kriterlerin ağırlıkların belirlenmesinde ise söz konusu işletmenin ilgili birim çalışanlarına mail olarak gönderilen anketlerden destek alınmıştır. Çalışmada kalite, fiyat, teslimat, ilişki ve hizmet olmak üzere 5 ana kriter ve 20 alt kriter ile çalışılmıştır.

Pan tarafından yürütülen çalışmada (2018), kamu mal alımlarında tedarikçi seçimini incelemiş ve karar kriterleri olarak “kalite, teslimat, fiyat, maliyet, servis, teknik yeterlilik, esneklik, üretim tesis ve kapasite, yönetim ve organizasyon, finansal yapı, performans geçmişi, güvenilirlik, işletme bilinirliği, coğrafi konum, uzun dönemli iş ilişkisi” kriterlerini kullanmıştır. Tedarikçi seçimi için ISM, ANP ve AHP Rating yöntemlerini tercih etmiştir.

Supçiller ve Deligöz tarafından yürütülen çalışmada (2018), bir tekstil firması için en iyi tedarikçi seçimini amaçlamıştır. Öncelikle literatür araştırması, daha sonra işletme sahibi, satın alma uzmanı ve dokuma şefi görüşülüp kriterler belirlenmiştir. Ana kriterler; kalite, fiyat, teslimat ve yönetimdir. Kalitenin alt kriterleri: hatasız ürün miktarı ve ürün kalitesi; fiyatın alt kriterleri: ürün fiyatı, ödeme vadesi, taşıma maliyeti; teslimatın alt kriterleri: teslim zamanı, teslim şekli, tedarik performansı, esneklik ve satış miktarına uygun teslimat; yönetimin alt kriterleri ise finansal pozisyon, iletişim kabiliyeti, garanti ve şikayet politikası, üretim yetenekleri ve kapasitesidir. Kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi için ise AHP yöntemini kullanarak alternatifler arasından en iyi tedarikçi seçimi için AHP, TOPSIS, VIKOR, SAW, Gri İlişkisel Analiz, MOORA, ELECTRE II, M-TOPSIS yöntemleri tek tek uygulayarak tedarikçi sıralamalarını belirlemişlerdir. Yöntemlerin uygulaması sonucunda ulaşılan sıralamalar da Borda sayım metodu ve Copeland yöntemi ile uzlaştırılarak uygun tedarikçiyi belirlemişlerdir.

Akyüz tarafından yürütülen çalışmada (2012), mobilya parçası üretimi yapan işletmenin 5 alternatifli ambalaj tedarikçisi seçimini Bulanık VIKOR yöntemi ile yapmayı amaçlamış; kalite, teslimata uygunluk, fiyat, geçmiş dönem performansı, coğrafi konum, teknik yeterlilik ve teknoloji kriterlerini kullanmıştır. Kriterlerin belirlenmesinde firmadaki pozisyonları, konu ile ilgi ve deneyimleri dikkate alınarak 5 kişilik bir karar verici grubundan destek alınmıştır.

Awasthi, Govindan ve Gold tarafından yürütülen çalışmada (2018), sürdürülebilir küresel tedarikçi seçimi için entegre bulanık AHP-VIKOR yaklaşımını kullanmışlardır. Sürdürülebilirlik kriterlerinin seçimi için literatürden destek alınarak ekonomik, kalite, çevre, sosyal ve küresel risk kriterleri belirlenmiş; ağırlıklandırma bulanık AHP yöntemi; tedarikçi seçiminde bulanık VIKOR yöntemi kullanılmıştır.

Tunca, Ömürbek, Cömert ve Aksoy tarafından yürütülen çalışmada (2016), petrol ihraç eden ülkeler örgütüne (OPEC) üye 12 ülkenin performanslarını MAUT yöntemi ile değerlendirirken kriterlerin ağırlıklandırılmasında Entropi yöntemini kullanmıştır. Kriterler ise petrol ihracatının değeri, kanıtlanmış ham petrol rezervleri, ham petrol üretimi, ham petrol ihracatı, rafine edilmiş petrol ürünleri, ihracat değeri, kanıtlanmış doğalgaz rezervleri, doğalgaz üretimi, doğalgaz ihracatı, rafineri kapasitesi, petrol ürünleri ihracatıdır.

Ömürbek, Karaatlı ve Balcı tarafından yürütülen çalışmada (2016), BİST’te işlem görüp otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmaların performans değerlendirmesini MAUT ve SAW yöntemleriyle yapılmıştır. Kriterler ilgili firmaların 2014 faaliyet raporlarından elde edilmiş, ağırlıklandırma Entropi yönteminden yararlanılmıştır. Kullanılan kriterler piyasa

değeri, sermaye, satış geliri, hisse senedi, personel sayısı, net kar marjı, cari oran, net kâr/sermaye, net kâr/satışlar ve net satışlar/personeldir.

Küçükönder ve Demirarslan tarafından yürütülen çalışmada (2017), PROMETHEE ve MAUT yöntemlerini kullanarak Karadeniz bölgesinde yaşayan bireylerin çalışma hayatında yaşamış oldukları sorunların illere göre değişimini incelemişlerdir. Çalışma hayatına ilişkin karşılaşılan sorunlar eksik ücret ödenmesi, çalışma koşulları, ücret miktarı, ücretler arası farklılık, ücretlerin zamanında ödenmesi ve idari konulara ilişkin yaşanan sorunlar olmak üzere 6 başlıkta değerlendirilmiştir. Kriterlere ait veriler 2013 yılı TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırmasından alınmış, ağırlıklandırma Entropi yöntemiyle yapılmıştır. Daha sonra kullanılan iki yöntem için de Spearman Sıra Korelasyon katsayısı ile sıralamalardaki benzerlik durumunu incelemişlerdir.

Apan, Alp ve Öztel tarafından yürütülen çalışmada (2018), 2008-2015 yılları arasında BIST'te işlem gören 22 firmanın finansal faaliyetlerini ve performanslarını belirlemeye çalışmışlardır. Etkinlik analizi, firmaların finansal göstergeleri kullanılarak VZA yöntemi ile yapılmıştır. Ayrıca, finansal performansı belirlemek için MAUT yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada VZA (BCC), VZA (CCR) ve MAUT yöntemleriyle elde edilen etkinlik ve performanslar birlikte incelenerek karşılaştırılmıştır.

2019 yılında, Kaplanoğlu tarafından yürütülen çalışmada, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı 10 fabrikanın 2015 ve 2016 yıllarını baz alarak performans sıralamalarını bulmak için Entropi tabanlı MAUT yöntemini kullanmıştır. Kriter olarak net kâr/net satışlar, stok büyüme hızı, satışların büyüme hızı, üretim büyüme hızı, harcama büyüme hızı, net satışlar/çalışan sayısı, çalışan başına kâr veya zarar oranları olmak üzere 7 kriter kullanmıştır.

Ishtiaq, Khan ve Haq tarafından yürütülen çalışmada (2018), Pakistan örneği üzerinden hastane atık yönetimi için tedarikçi seçimini incelemiştir. Atık yönetimi maliyetinin ve tedarikçi bilgilerinin tedarikçi seçiminde en önemli iki ana kriter olduğunu ve depolama maliyeti, atık taşıma maliyeti ile tedarikçilerin niteliği kriterlerinin ise hastane atık yönetimi için tedarikçi seçiminde en önemli üç alt kriter olduğunu vurgulamışlardır. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında AHP yöntemini kullanmışlardır.

Sanayei, Mousavi, Abdi ve Mohaghar tarafından yürütülen çalışmada (2008), MAUT tekniği ile tedarikçi seçimini yapmışlar ve daha sonra seçilen tedarikçiden verilmesi gereken optimum sipariş miktarını da Doğrusal Programlama ile belirlemek üzere entegre bir yaklaşım önermişlerdir.

Kim ve Song tarafından yürütülen çalışmada (2009), Kore Araştırma Reaktörü'nde(KRR-1) sütun devreden çıkarma projesi için AHP ve MAUT yöntemlerini kullanarak sütun seçimi yapmışlardır. Benzer teknikleri kullanarak Freitas, Veraszto, Marins ve Silva (2013) çalışmalarında metalürji alanında hizmet veren firmanın tedarikçi seçimini yapmak için belirlenen fiyat, kalite ve teslimat zamanı kriterlerini kullanarak AHP ve MAUT yöntemleriyle seçim yapmışlardır.

Banaeian, Mobli, Fahimnia, Nielsen ve Omid tarafından yürütülen çalışmada (2018), tarımsal gıda sektöründen gerçek bir şirket için yeşil tedarikçi seçimini amaçlamışlardır. Seçim için TOPSIS, VIKOR ve GRA (GİA) yöntemlerini kullanmışlardır. Rajnish, Sidhartha ve Ashutosh (2019) çalışmalarında Hintli bir ağır lokomotif firması için en güvenilir tedarikçisi bulmak için kalite, teslimat, fiyat ve hizmet seçim kriterlerini kullanmışlardır. Analitik Hiyerarşi

süreci (AHP), TOPSİS ve Taguchi kayıp fonksiyonu tekniklerini kullanarak üç yöntemi entegre ederek tedarikçilerin objektif değerlendirilmesi için entegre bir model önermişlerdir.

Yöntem ve Metodoloji

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Kurumların/işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmek, kâr elde edebilmek, minimum kaynaklarla maksimum faydayı elde edebilmek ya da mevcut kaynaklarını etkin ve verimli kullanabilmek adına birçok kriteri içinde barındıran çeşitli kararlar almaları gerekmektedir. Gerek üretim gerekse hizmet sektörü fark etmeksizin tüm sektörlerde karşılaşılan problem/karar yapıları karmaşıktır ve birçok kriteri içinde barındırmaktadır. Bu kararları alırken, karar verme sorumluluğunda olan kişi ya da kurumlar güvenilir ve öznel olmayan verilere ihtiyaç duyarlar. Böyle durumlar için çok kriterli problemlerde daha doğru, güvenilir ve subjektif kararlar almak amacıyla literatürde çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. İlâveten karar kriterlerinin birden fazla olması durumunda karar verme sürecinde çok kriterli karar verme yöntemlerinin karar verme sürecine dahil edilerek bilimsel tekniklerden destek alınması sonuçların daha güvenilir olmasına ve alınan kararların tarafsız olmasına yardımcı olmaktadır.

Çok kriterli karar verme ekonomi, matematik, sosyal bilimler, yönetim, psikoloji gibi birden çok bilim dalının bir araya gelip karar alıcıya çok boyutlu karar problemini değerlendirme ve karar alma olanağı tanıyan yöntemlerin bir araya getirildiği yapıdır. Çok kriterli karar verme teknikleri, alternatifler arasından birden fazla sayıda ve aynı anda uygulanabilen kriterlere bağlı olarak en iyi tercihin seçilmesine imkan sağlayan araçlardır. Birden fazla kriterin optimize edildiği mümkün çözüm setleri içerisinde en iyi alternatifin seçilmesi, belirli kriter ya da tercihlere göre alternatiflerin sınıflanması ya da alternatiflerin iyiden kötüye doğru ölçülebilir ya da tanımlanabilir bir şekilde sıralanmasını esas alan model ve yaklaşımlar bütünüdür (Yıldırım ve Önder, 2018).

Bu çalışmada MAUT ve VIKOR yöntemleri ile bilişim sektöründe tedarikçi seçiminde optimal tedarikçinin seçimi amaçlanmıştır. Kriterlerin belirlenebilmesi için ilgili kurumun Bilgi İşlem Birimi'nde görev yapan 1 bilgisayar mühendisi (bilişim uzmanı, 1 bilgisayar teknikeri, 1 elektrik ve elektronik teknikeri, 1 bilgisayar işletmeni ve 1 sağlık memurundan oluşan 5 kişilik uzman ekip görüşüne başvurulmuştur. Karar vericinin alternatiflerin değerlendirilmesinde görüşlerine başvurulmuş uzman görüşleri doğrultusunda ürün seçiminde dikkat edilecek kriterler; fiyat, işçilik maliyeti, tamir kabiliyeti, etki (ikna kabiliyeti-satın alma esnasında davranış), satış sonrası destek, tecrübe, işçilik kabiliyeti, zamanında teslimat, ürün iadesi esnekliği, demo ürün kullandırma ve geçmiş iş performansı olarak belirlenmiştir. Kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde Entropi tekniğinden yararlanılmıştır. Alımı yapılacak kamera için ise kameranın gece görüşlü olması, plaka okuma özelliği olması, 0-110° görüş açısı olması ve çözünürlüğünün 2 mp ile 4 mp arasında olması özellikleri aranmıştır.

Çalışmanın Verileri

Karar matrisini oluşturulması için; her kriterin her bir alternatif için uzmanlar tarafından 1: en kötü – 10: en iyi olacak şekilde 1 ile 10 arasında puanlaması istenmiştir. Ancak

açıklanması gereken önemli bir husus vardır ki: Çalışmada bilişim tedarikçisi seçimi için kullanılan kriterler arasına “ürünün kalitesi” ile herhangi bir kriter eklenmemiştir. Çünkü alınacak kameranın özellikleri ilgili kurumun ihtiyaçları doğrultusunda 5 uzman tarafından önceden belirlenmiş olup istenilen özelliklerdeki kamerayı tedarik edebilecek olan 4 bilişim firması çalışmaya dahil edilmiştir. Dolayısıyla alımı yapılacak kameranın standartları daha önce belirlendiği için kaliteye göre sıralama yapılmamış, kalite kriteri için tüm tedarikçiler “10” olarak puanlanmıştır.

Çalışmada Kullanılan Kriterler

Çalışmada kullanılan kriterler ve kullanılan teknikler ilerleyen başlıklarda açıklanmıştır.

- a. **Fiyat (F):** Alımı yapılacak kameranın birim fiyatını göstermektedir.
- b. **İşçilik maliyeti (İM):** Ürünün montajı sırasında oluşan işçilik maliyetini göstermektedir.
- c. **Tamir kabiliyeti (TK):** Tedarikçinin tamir konusundaki yeteneğini göstermektedir.
- d. **Etki (ikna kabiliyeti-satın alma esnasında davranış) (E):** Tedarikçinin ürün satış aşamasında ürünü satmaya istekli olmasını, ürünü satabilmek için ikna gücünün yüksekliğini ifade etmektedir.
- e. **Satış sonrası destek (SSD):** Satış sonrasında, ürün ile ilgili tedarikçinin destek vermeye istekli olması
- f. **Tecrübe (T):** Tedarikçilerin sektördeki tecrübesini ifade etmektedir.
- g. **İşçilik kabiliyeti (İK):** Kameranın montajındaki işçilik becerisini göstermektedir.
- h. **Zamanında teslimat (ZT):** Tedarikçinin alımı yapılan ürünü taahhüt ettiği zamanda teslim etme durumunu göstermektedir.
- i. **Ürün iadesi esnekliği (ÜİE):** Belli bir müddet kullanılarak memnun kalınmayan ürünün iadesi ile ilgili tedarikçinin sergilediği tavrı göstermektedir.
- j. **Demo ürün kullandırma (DÜK):** Alımı yapılacak ürün ile ilgili tedarikçinin ürün satın almadan önce deneme imkânı sağlamasını ifade etmektedir.
- k. **Geçmiş iş performansı (GİP):** Geçmiş dönemlerde ilgili tedarikçilerle yapılan başarılı iş performansını göstermektedir.

Entropi Yöntemi

Kriter ağırlıklarının (önem düzeylerinin) belirlenmesi çok kriterli karar vermede önemli aşamalardan biri olup sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri olan Entropi yöntemi mevcut verinin sağladığı faydalı bilginin miktarını ölçmektedir. Entropi yöntemi kriterlerin önem derecelerini tespit etmek için kullanılacak nesnel ağırlıklandırma metodlarından birisi olup kriterlerin ağırlıklarının mevcut verilere dayalı olarak hesaplanması karar vericilerin kişisel yargı ve düşünceleri azaltmakta ve karar verme sürecinin objektifliğine katkı sağlamaktadır (Işık, 2019, Ömürbek ve Kişi, 2019). Entropi tabanlı ağırlıklandırma yöntemi Shannon (1948) tarafından belirsizliğin ölçüsü olarak tanımlanan kavrama dayanmaktadır. Bu yöntemde kriterlerin ağırlıkları alternatiflerin her kriterine göre değerlerinin ne ölçüde farklılaştıklarına bağlı olarak hesaplanmaktadır. (Kaplanoğlu, 2019). Kriter ağırlıklarının hesaplanma şekli aşağıdaki gibidir (Alp, Öztel ve Köse 2015):

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: m alternatifli ve n kriterli çok kriterli karar verme problemi için karar matrisi aşağıdaki gibidir. Burada X_{ij} : i.alternatifin j.kriterine göre başarı değeridir. ($i=1,2,\dots,m$ ve $j=1,2,\dots,n$)

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & \dots & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & \dots & \dots & X_{2n} \\ & & & & & \\ & & & & & \\ & & & & & \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & \dots & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Aşama: Karar Matrisinin Normalizasyonu: i : alternatifler, j : kriterler olmak üzere, r_{ij} : normalize değerler ve X_{ij} : fayda değerleri göstermektedir.

$$r_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad (2)$$

3. Aşama: Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin Bulunması: k , Entropi katsayısı olmak üzere e_j , Entropi değerini göstermektedir.

$$k = (\ln(m))^{-1} \quad (3)$$

$$e_j = -k \sum_{i=1}^n r_{ij} \ln(r_{ij}) \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

4. Aşama: Farklılaşma Derecelerinin Bulunması: Bir önceki aşamada hesaplanan Entropi değerleri kullanılarak farklılaşma dereceleri olan d_j değerleri her bir kriter için aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

$$d_j = 1 - e_j \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

5. Aşama: Entropi Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması: Her bir kriter için farklılaşma derecesinin toplam farklılaştırma derecesine oranlanmasıdır. Bunun sonucunda ağırlık değerleri (w_j) aşağıda gösterildiği şekilde hesaplanmaktadır ve burada $\sum_{j=1}^n w_j = 1$ dir.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (6)$$

VIKOR Yöntemi

Vise Kriterijumska Optimizacija Kompromisno Resenje (VIKOR) yöntemi, maksimum ve minimum birden fazla çelişkili kriterleri barındıran, alternatifleri sıralamaya ve alternatifler kümesinden ideale en yakın çözüm olarak adlandırılan uzlaşık çözüme ulaşmayı amaçlayan bir metottur. İlk kez Opricovic ve Tzeng (2004) tarafından önerilmiştir. Bu metotla elde edilen uzlaşık çözüm, maksimum grup faydasını ve minimum pişmanlık esasına dayandığı için karar vericiler tarafından kabul görmektedir (Dinçer ve Demir, 2018). Yöntemin aşamaları şu şekildedir (Yıldırım ve Önder 2018, Gül, Çelik, Güneri ve Gümüş, 2012):

1. aşama: En iyi ve en kötü kriter değerinin belirlenmesi: Karar matrisi oluşturulduktan sonra her bir kriter ($j=1, 2, \dots, n$) için en iyi f_j^* ve en kötü f_j^- değerleri belirlenir. j . kriter fayda ya da maliyet özelliğine sahip olmasına göre f_j^* ve f_j^- değerleri şöyle hesaplanmaktadır:

	<i>Fayda</i>	<i>Maliyet</i>
f_j^*	$\max x_{ij}$	$\min x_{ij}$
f_j^-	$\min x_{ij}$	$\max x_{ij}$

2. aşama: S_i ve R_i değerlerinin hesaplanması: S_i ve R_i değerleri, i . seçenek için ortalama ve en kötü grup skorlarını göstermek üzere $i=1, 2, \dots, n$ için şöyle hesaplanmıştır:

$$S_i = \sum_{j=1}^n v_{ij} = \sum_{j=1}^n w_j * r_{ij} = \sum_{j=1}^n w_j * \frac{f_j^* - x_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \quad (8)$$

$$R_j = \max_j v_{ij} \quad R_j = \max_j w_j * r_{ij} \quad R_j = \max_j \left(w_j * \frac{f_j^* - x_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \right) \quad (9)$$

3. aşama: Q_i değerlerinin hesaplanması: Q_i değerlerinin hesaplanması adımında kullanılan parametreler şöyle hesaplanmaktadır:

$$S^* = \min_i S_i \quad S^- = \max_i S_i \quad R^* = \min_i R_i \quad R^- = \max_i R_i \quad (10)$$

Q_i değerlerinin hesaplanmasında kullanılan q değeri maksimum grup faydasını sağlayan strateji için ağırlığı ifade ederken (1-q) ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığının ağırlığını ifade eder. Genellikle q=0,5 kullanılır. Q_i değeri aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

$$Q_i = \frac{q*(S_i - S^*)}{S^- - S^*} + \frac{(1-q)*(R_i - R^*)}{R^- - R^*} \quad (11)$$

4. aşama: Alternatiflerin sıralanması ve koşulların denetlenmesi: S_i, R_i ve Q_i değerleri küçükten büyüğe sıralanır. En küçük Q_i değerine sahip alternatif en iyi seçenektir. Ancak sıralamanın doğruluğunu test etmek için aşağıdaki iki koşul incelenmelidir:

Koşul 1: Kabul edilebilir avantaj: Q_i değerleri küçükten büyüğe sıralandığında, en iyi ve en iyiye en yakın seçenek arasında belirleyici bir fark olduğunun ispatını ifade eder. İlk alternatif A¹, ikinci alternatif A² ve m alternatif sayısını göstermek üzere kabul edilebilir avantaj şöyle formülüze edilmiştir:

$$Q(A^2) - Q(A^1) \geq DQ \quad DQ = \frac{1}{m-1} \quad (12)$$

Koşul 2: Kabul edilebilir istikrar koşulu: Q_i değerleri küçükten büyüğe sıralandığında ilk sırada yer alan A¹ alternatif aynı zamanda S ve/veya R değerlerine göre küçükten büyüğe yapılan sıralamada da minimum değere sahip olması istenir ve bu durum uzlaşık çözümün istikrarlı olduğunu ifade eder.

- Eğer Koşul 2 sağlanmıyorsa A¹ ve A² alternatiflerinin her ikisi de uzlaşık ortak çözüm olarak kabul edilir.
- Eğer Koşul 1 sağlanmıyorsa A¹, A², ..., A^m alternatiflerinin tamamı Q(A^m) - Q(A¹) < DQ koşulunu doğrulayan alternatifler uzlaşık en iyi ortak çözüm kümesinde yer alır.

En iyi alternatif, minimum Q değerine sahip alternatiftir.

MAUT Yöntemi

Multi Attribute Utility Theory (MAUT) Yöntemi Çok nitelikli fayda teorisi MAUT birbiri ile çatışan birden fazla kriteri olan problemlerde azami faydanın elde edilmesini amaçlamaktadır. Bu yöntemde niteliksel kriterlerle birlikte niceliksel kriterler de alınarak en faydalı alternatif bulunmaya çalışılır (Kaplıanoğlu, 2019). Yöntemde öznel veriler hesaplanabilir şekilde getirilerek en çok fayda sağlayan seçenek bulunması amaçlanmıştır (Çetinbaş, 2017). MAUT'un temel hipotezi, karar problemlerinde alternatifler kümesi üzerinde tanımlı olan U fayda fonksiyonunu en büyük kılmaktır. (Ömürbek ve Kişi 2019): Tüm w_j ağırlık değerlerinin toplamı 1'e eşit olmak üzere kriterlerin ağırlık değerlerinin (w_j) ataması yapıp karar matrisi oluşturulduktan sonra normalize etme işlemine geçilerek MAUT yöntemi uygulanırken aşağıdaki adımlar izlenir (Ömürbek vd. 2016; Alp vd. 2015).

1. Adım: Normalize edilmiş fayda değerlerinin hesaplanması: Normalizasyon işleminde öncelikle her nitelik için en iyi değere 1, en kötü değere 0 değeri atanır ve diğer değerlerin hesaplanması için aşağıdaki eşitlik kullanılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - l_j^-}{u_j^+ - l_j^-} \quad u_j^+ = \max_i x_{ij} \quad \text{ve} \quad l_j^- = \min_i x_{ij} \quad (13)$$

2. Adım: Toplam fayda değerinin hesaplanması: U_i : alternatifin fayda değeri olmak üzere yarar ve maliyet kriterlerine göre fayda değerleri belirlenir.

$$U_i = \sum_{j=1}^n w_j * r_{ij} \quad (14)$$

3. Adım: Alternatiflerin sıralaması: Kriterlerin ağırlıklarının toplamı alınır ve alternatifler hesaplanır. En yüksek fayda değeri sağlayan alternatif en iyisidir.

Uygulama ve Bulgular

Çalışmada, bir kamu kurumunun açığa çıkan kamera ihtiyacı için optimal tedarikçinin seçimi amacıyla çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Kriterlerin belirlenebilmesi için ilgili kurumun Bilgi İşlem Birimi'nde görev yapan 1 bilgisayar mühendisi (bilişim uzmanı), 1 bilgisayar teknikeri, 1 elektrik ve elektronik teknikeri, 1 bilgisayar işletmeni ve 1 sağlık memurundan oluşan 5 kişilik uzman ekip görüşlerine başvurulmuştur. Alımı yapılacak kameranın özellikleri ilgili kurumun ihtiyaçları doğrultusunda 5 uzman tarafından önceden belirlenmiş olup istenilen özelliklerdeki kamerayı tedarik edebilecek olan 4 bilişim firması çalışmaya dahil edilmiştir. Kriterlerin ağırlıkların belirlenmesinde Entropi tekniğinden; tedarikçi seçim problemi için MAUT ve VIKOR tekniklerinden yararlanılmıştır.

Kriter Ağırlıklarının Entropi Yöntemi İle Belirlenmesi

Araştırma problemine ilişkin 12 değerlendirme kriteri ve 4 alternatiften oluşan karar matrisi Tablo 1'de gösterilmiş olup Entropi yöntemi uygulama aşamaları aşağıdaki gibidir:

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması

Tablo 1. Tedarikçi Seçimine İlişkin Karar Matrisi

	F	K	İM	TK	E	SSD	T	İK	ZT	ÜİE	DÜK	GİP
A1	996,00	10,00	300,00	6,20	9,60	10,00	9,00	9,20	9,20	9,20	9,20	9,20
A2	1.070,00	10,00	350,00	5,40	6,20	6,00	5,80	5,60	7,00	5,80	6,00	6,00
A3	900,00	10,00	280,00	8,40	4,40	4,20	4,80	4,80	6,80	4,20	5,00	4,00
A4	1.095,00	10,00	380,00	6,00	5,60	5,60	5,80	5,60	6,60	6,00	6,20	5,80
Toplam	4.061	40	1.310	26	25,80	25,80	25,40	25,20	29,60	25,20	26,40	25

2. Aşama: Karar Matrisinin Normalizasyonu: Normalleştirilmiş karar matrisi Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2. Normalleştirilmiş R_{ij} Karar Matrisi

	F	K	İM	TK	E	SSD	T	İK	ZT	ÜİE	DÜK	GİP
A1	0,2453	0,2500	0,2290	0,2385	0,3721	0,3876	0,3543	0,3651	0,3108	0,3651	0,3485	0,3680
A2	0,2635	0,2500	0,2672	0,2077	0,2403	0,2326	0,2283	0,2222	0,2365	0,2302	0,2273	0,2400
A3	0,2216	0,2500	0,2137	0,3231	0,1705	0,1628	0,1890	0,1905	0,2297	0,1667	0,1894	0,1600
A4	0,2696	0,2500	0,2901	0,2308	0,2171	0,2171	0,2283	0,2222	0,2230	0,2381	0,2348	0,2320

3. *Aşama: Kriterlere İlişkin Entropi Değerlerinin Bulunması:* k , Entropi katsayısı $k=1/\ln(4)=0,72135$ olmak üzere; e_j , Entropi değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kriterlerin E_j Entropi Değerleri

F	K	İM	TK	E	SSD	T	İK	ZT	ÜİE	DÜK	GİP
0,9979	1,000	0,9947	0,9895	0,9693	0,9620	0,9789	0,9754	0,9931	0,9711	0,9807	0,9685

4. *Aşama: Farklılaşma Derecelerinin Bulunması:* Farklılaşma dereceleri olan d_j Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Kriterlerin d_j Farklılaşma Dereceleri

F	K	İM	TK	E	SSD	T	İK	ZT	ÜİE	DÜK	GİP	Toplam
0,0020	0,0000	0,0053	0,0105	0,0307	0,0380	0,0212	0,0246	0,0069	0,0289	0,0193	0,0316	0,2189

5. *Aşama: Entropi Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması:* Son aşamada w_j ağırlık değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Kriterlerin Ağırlıkları

F	K	İM	TK	E	SSD	T	İK	ZT	ÜİE	DÜK	GİP	Toplam
0,0093	0,0000	0,0241	0,0481	0,1403	0,1734	0,0966	0,1123	0,0316	0,1318	0,0884	0,1441	1

VIKOR Yöntemi ile En Uygun Tedarikçinin Seçimi

Bilişim sektöründe tedarikçi seçimi amacıyla Entropi yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlendikten sonra kamera alımı için söz konusu bilişim firmalarının optimal tedarikçi seçimi VIKOR yöntemi ile yapılmıştır. Buna göre yöntemin aşamaları ilerleyen tablolarda gösterilmiştir.

1. aşama: En İyi ve En Kötü Kriter Değerinin Belirlenmesi

Tablo 6. Kriterler İçin En İyi ve En Kötü Değerler

	F	K	İM	TK	E	SSD	T	İK	ZT	ÜİE	DÜK	GİP
	MİN	MAX	MİN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
f_j^*	900,000	10,000	280,000	8,400	9,600	10,000	9,000	9,200	9,200	9,200	9,200	9,200
f_j^-	1095,000	10,000	380,000	5,400	4,400	4,200	4,800	4,800	6,600	4,200	5,000	4,000

2. *Aşama: S_i ve R_i Değerlerinin Hesaplanması:* Hesaplanan S_i , ve R_i değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Alternatifler İçin Hesaplanan S_i , R_i ve Q_i Değerleri

	S_i	R_i	Q_i
S1	0,044	0,035	0
S2	0,722	0,120	0,694
S3	0,920	0,170	1
S4	0,750	0,131	0,753

3. Aşama: Q_i Değerlerinin Hesaplanması: S^* , S^- , R^* ve R^- değerleri ile $q=0,5$ olmak üzere hesaplanan Q_i değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Kriterlerin Q_i değerleri

Q_i	S^*	R^*
0	0,044372	0,035
0,694	0,9160699	0,173
1		
0,753		

4. Aşama: Alternatiflerin Sıralanması ve Koşulların Denetlenmesi: $q=0,5$ olmak üzere küçükten büyüğe sıralanan S_i , R_i ve Q_i değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir. En küçük Q_i değerine sahip alternatif en iyi seçenek olduğu için 1. alternatifin optimal tedarikçi olduğuna karar verilmiştir. İkinci tedarikçinin 2. olduğu sıralamada dördüncü tedarikçi 3. ve üçüncü tedarikçi ise 4. Olmuştur. Ancak sıralamanın doğruluğunu test etmek için sağlanması gereken 2 koşul açısından Q_i değerleri incelendiğine;

- a. Koşul 1: Kabul edilebilir avantaj: $m=4$ alternatif sayısı için optimal ilk alternatif A^1 : 0 ve ikinci alternatif A^2 : 0,694 olmak üzere

$$0,694 - 0,0 \geq \frac{1}{4-1}$$

$0,694 \geq 0,333$ eşitsizliği doğrulandığı için Koşul 1 sağlanmıştır.

- b. Koşul 2: Kabul edilebilir istikrar koşulu: Q_i değerleri küçükten büyüğe sıralandığında ilk sırada yer alan 1.alternatif, Tablo 7'de görüldüğü üzere S ve R değerlerine göre yapılan sıralamada da ilk sırada yer aldığı için ulaşılan uzlaşık çözümün istikrarlı olduğuna karar verilmiştir.

MAUT Yöntemi İle En Uygun Tedarikçinin Seçimi

1. Adım: Normalize edilmiş fayda değerlerinin hesaplanması:

Tablo 9. Normalize Fayda Değerleri

	F	K	İM	TK	E	SSD	T	İK	ZT	ÜİE	DÜK	GİB
A1	0,508		0,800	0,267	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
A2	0,128		0,300	0,000	0,346	0,310	0,238	0,182	0,154	0,320	0,238	0,385

A3	1,000	1,000	1,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,077	0,000	0,000	0,000
A4	0,000	0,000	0,200	0,231	0,241	0,238	0,182	0,000	0,360	0,286	0,346

2. Adım: Toplam fayda değerinin hesaplanması: Yarar ve maliyet kriterlerine göre belirlenen fayda değerleri U_i 'ler Tablo da gösterilmiştir.

Tablo 10: Toplam Fayda Değerleri ve Alternatif Sıralaması

U_i	
A1	0,9553
A2	0,2777
A3	0,0839
A4	0,2498

3. Adım: Alternatiflerin sıralaması: Kriterlerin ağırlıklarının toplamı alınarak alternatifler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada yer alan en yüksek fayda sağlayan alternatiftir. Buna göre optimal tedarikçi sıralaması tabloda görüldüğü gibi $A1 > A2 > A4 > A3$ şeklinde oluşmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Kurumların/işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmek, kâr elde edebilmek, minimum kaynaklarla maksimum faydayı elde edebilmek ya da mevcut kaynaklarını etkin ve verimli kullanabilmek adına birçok kriteri içinde barındıran çeşitli kararlar almaları gerekmektedir. Söz konusu devlet kurumları olduğunda var olan kısıtlı kaynakları en yüksek verimlilikle kullanma gereği büyük önem arz etmektedir. Tedarikçi seçimi aşamasında değerlendirilecek sayıca fazla kriter ve alternatif var iken alternatifler arasından optimal seçimin yapılabilmesi adına karar vericilerin tüm kriterleri aynı anda, öznel yargılardan uzak objektif bir şekilde değerlendirebilecekleri tekniklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmada bilimsel yöntem ve teknikler odağında bir kamu kurumunun kamera ihtiyacı için çok kriterli karar verme tekniklerinin yardımıyla optimal tedarikçinin seçimi konusunda ilgili kuruma destek olunmaya çalışılmıştır. Kriterlerin ağırlıkları Entropi yöntemi ile belirlenirken 4 tedarikçi arasından optimal tedarikçinin seçimi için MAUT ve VIKOR yöntemlerinden yararlanılmıştır. Alımı yapılacak kameranın özellikleri ilgili kurumun ihtiyaçları doğrultusunda 5 uzman tarafından önceden belirlendiği ve talep edilen özelliklerdeki kamerayı tedarikçilerin sunacağı göz önünde bulundurulduğu için ve karar aşamasında kalite kriteri tedarikçiler bakımından farklılık oluşturmadığından kalite kriteri çalışmaya dahil edilmemiştir. Yapılan analiz sonucunda her iki yöntemde de tedarikçi sıralaması $A1 > A2 > A4 > A3$ şeklinde oluşmuş ve A1 tedarikçisinin optimal tedarikçi olduğuna karar verilmiştir.

Çalışmada fiyat, işçilik maliyeti, tamir kabiliyeti, etki (ikna kabiliyeti-satın alma esnasında davranış), satış sonrası destek, tecrübe, işçilik kabiliyeti, zamanında teslimat, ürün iadesi

esnekliği, demo ürün kullandırma ve geçmiş iş performansı olmak üzere 11 kriter dahil edilmiş ve Entropi yöntemi neticesinde en önemli kriterin “SSD (Satış Sonrası Destek)” olduğu belirlenmiştir. Daha sonra sırasıyla “GİP (Geçmiş İş Performansı)” ve “E (Etki)” en önemli kriterler olarak sıralanmaktadır. En önemsiz olarak belirlenen kriterler ise “fiyat” ve “işçilik maliyeti” olarak bulunmuştur. Literatür incelendiğinde ise Karaoğlan ve Şahin (2016)’in çalışmasında en önemli kriterler “maliyet ve performans” olarak bulunurken; Yavuz (2013) özel sektör ile yaptığı çalışmasında en önemli kriter “maliyet” olarak bulunmuştur. Erbaşı (2012) kamu kurumlarında mal ihale alımları üzerinde çalıştığı araştırmasında en önemli kriteri “fiyat” olarak belirlemiştir. Alptekin (2012) çalışmasında ise “performans” en önemli kriter olarak bulunmuştur. Genel olarak tedarikçi seçimi problemlerinde beklenen tablonun dışında çalışmamızda finansal veriye dayalı olmayan bir kriterin(SSD) öneminin en yüksek çıkmasında çalışılan kurumun kamu kurumu olması ve alınan ürünün sıklıkla satış sonrası desteğe ihtiyaç duyulmasındandır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde tedarikçi seçimi ile ilgili sayıca fazla çalışma olmasına rağmen bilişim sektörü tedarikçisi seçimi konusu daha kısıtlıdır. Bu sebeple literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu alanda yapılacak sonraki çalışmalarda süreci etkileyen başka kriterlerin eklenmesi ve gerek kriterlerin ağırlıklandırılmasında gerek alternatiflerin sıralandırılmasında kullanılan yöntemlerin değiştirilmesi konuya netlik kazandıracaktır.

Kaynakça

- Ağaç, G. ve Baki B. (2016). Sağlık Alanında Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri Kullanımı: Literatür İncelemesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 19(3), s.343-363.
- Akyüz, Gökhan (2012). Bulanık VIKOR Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 26(1): s.197-215.
- Alp, İ., Öztel, A. ve Köse M, S. (2015). Entropi Tabanlı Maut Yöntemi İle Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansı Ölçümü: Bir Vaka Çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(2): s.65-81.
- Altan, S. ve Özpehlivan M. (2019). Bilişim Sektöründe Entelektüel Sermaye, İş Tatmini Ve İnovasyon Yönlülük Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: İstanbul İlinde Bir Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*. 10(1): s.154-167.
- Altan, Ş. ve Ediz, A. (2019). Türkiye’deki İllerin Kültürel Veriler Açısından Performanslarının Değerlendirilmesi. *Journal of Strategic Research in Social Science*. 5(1): s.91-108.
- Amir Sanayei, S.Farid Mousavi, M. R. Abdi ve Ali Mohaghar (2008). An integrated group decision-making process for supplier selection and order allocation using multi-attribute utility theory and linear programming. *Journal of the Franklin Institute*. 345(7): p.731-747.
- Anjali A., Kannan G. and Stefan G. (2018). Multi-tier sustainable global supplier selection using a fuzzy AHP-VIKOR based approach. *International Journal of Production Economics*. 195: p.106-117.
- Apan, M., Alp, İ. ve Öztel, A. (2018). Veri Zarflama Analizi (VZA) Ve Çok Nitelikli Fayda Teorisi (Maut) Yöntemleri İle Finansal Etkinliklerin Karşılaştırmalı Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18(4): s.115-140.

- Awasthi, A., Govindan, K., & Gold, S. (2018). Multi-tier sustainable global supplier selection using a fuzzy AHP-VIKOR based approach. *International Journal of Production Economics*, 195, 106-117.
- Ayvaz, B., Boltürk, E., Kaçtıoğlu, S. (2015) Bulanık Ortamda Topsis Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi (Sigma J Eng & Nat Sci)*. 33(3): s.351-362.
- Banaeian, N., Mobli, H., Fahimnia, B., Nielsen, I. E., & Omid, M. (2018). Green supplier selection using fuzzy group decision making methods: A case study from the agri-food industry. *Computers & Operations Research*, 89, 337-347.
- Çetinbaş, M. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Excel Uygulamaları. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*. 4(1): s.12-29.
- Dinçer E.S. ve Demir E. (2018). Türkiye’de İllerin Bölgesel Bazlı Sosyo Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden VIKOR Metodu Yaklaşımı ile Analizi. *Social Sciences Research Journal*. 7(1): s.55-75.
- Erbaşı A. (2012). Kamu İdarelerinin Mal Alımı İhalelerinde En Uygun Tedarikçinin Analitik Hiyerarşi Proses Yaklaşımı İle Belirlenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. 5(9): s.165-182.
- Eslamian, S. S.(2014). *Tedarikçi Kriterlerinin ve Tedarikçinin Seçiminde Bütünleşik Bulanık TOPSIS - Bulanık VZA Yaklaşımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Freitas, L.V., Freitas, A.P.B.R., Veraszto, E.V., Marins, F.A.S and Silva, M.B. (2013). Decision-Making with Multiple Criteria Using AHP and MAUT:An Industrial Application. *European International Journal of Science and Technology*. 2(9): s.93-100.
- Gül M., Çelik E., Güneri A.F. ve Gümüş A. T. (2012). Simülasyon İle Bütünleşik Çok Kriterli Karar Verme: Bir Hastane Acil Departmanı İçin Senaryo Seçimi Uygulaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 11(22): s.1-18.
- Işık, Ö. (2019). Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Aras Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*. 4(1): s.90-99.
- Kaplanoğlu, E. (2019). Entropi Tabanlı Maut Yöntemiyle Performans Ölçümü: MKEK Fabrikalarının Sıralanması. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 2(1): s.7-18.
- Karaoğlan S. ve Şahin S. (2016). DEMATEL ve AHP Yöntemleri İle İşletmelerin Satın Alma Problemine Bütünleşik Bir Yaklaşım, DSLR Kamera Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 8(2): s.359-375.
- Konuşkan, Ö., Uygun, Ö. (2014). Çok Nitelikli Karar Verme (MAUT) Yöntemi ve Bir Uygulaması, Karabük/Sakarya Üniversitesi Ortak Program. Akademik Platform. s.1403- 1412.
- Küçükönder, H. ve Demirarslan, P.Ç. (2017). PROMETHEE ve MAUT Yöntemlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma: Karadeniz Bölgesi Örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(16): s.203-228.
- Narges B., Hossein M., Behnam F., Nielsen I. and Omida M. (2018). Green supplier selection using fuzzy group decision making methods: A case study from the agri-food industry. *Computers & Operations Research*. 89: p.337-347.

- Ömürbek N., Karaatlı M. ve Balcı H.F. (2016). Entropi Temelli MAUT ve SAW Yöntemleri İle Otomotiv Firmalarının Performans Değerlemesi. *İzmir İktisat Dergisi (İzmit Journal of Economics)*. 31(1): s.227-255
- Ömürbek, N. ve Kişi, E. (2019). Entropi Temelli Maut Yöntemi ile Yenilikçi Girişimlerin Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12 (2): s.264-288.
- Palvisha I., Sharfuddin A.K. and Moiz-ul H. (2018).A multi-criteria decision-making approach to rank supplier selection criteria for hospital waste management: A case from Pakistan. *Waste Management & Research*. 36 (4): p.386-394
- Pan, Ümit (2018). *Tedarik Zinciri Yönetimi Kapsamında Kamu Mal Alımlarında Tedarikçi Seçimi ve Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rajnish K., Sidhartha S. P. and Ashutosh S. (2019). Supplier selection of an Indian heavy locomotive manufacturer: An integrated approach using Taguchi loss function, TOPSIS, and AHP. *IIMB Management Review*. 31: p.78–90.
- Samet R. ve Atılgan M. (2018). Güvenlik Kamera Görüntülerindeki Tarih ve Zaman Sayacı Üzerinde Yapılan Manipülasyonların Tespit Edilebilirliği. *Bilişim Teknolojileri Dergisi* 11(4): s.333-347.
- Sung-Kyun K. and Ohseop S. (2009). A MAUT approach for selecting a dismantling scenario for the thermal column in KRR-1. *Annals of Nuclear Energy*. 36 (2): p.145-150.
- Supçiller A.A. ve Deligöz K. (2018). Tedarikçi Seçimi Probleminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Uzlaşık Çözümü, UIİİD-IJEAS (18. EYİ Özel Sayısı): s.355-368 ISSN 1307-9832, *International Journal of Economic and Administrative Studies-Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*.
- Şimşek, A. vd. (2015). TOPSIS ve MOORA Yöntemleri İle Tedarikçi Seçimi: Turizm Sektöründe Bir Uygulama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18 (33): s.138-161.
- Tayyar, Nezih vd. (2014). BİST'e Kayıtlı Bilişim ve Teknoloji Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. s.19-40.
- Tunca, Z., Ömürbek, N., Cömert, H.G., Aksoy, E. (2016). OPEC Ülkelerinin Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi ve MAUT İle Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. 7(14): s.1-12.
- Türkmen, S.Y. ve Çağıl, Gülcan (2012). İMKB'ye Kote Bilişim Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Maliye Finans Yazıları*. 95: s.59-78.
- Yangınlar, Gözde (2018). Tedarikçi Seçim Kriterlerinin Önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)*. 5(8): s.236-250.
- Yavuz, Oğuzhan (2013). ELECTRE I Karar Modeli ile Tedarikçi Seçim Süreci ve Perakende Sektöründe Bir Uygulama, *İşletme Araştırmaları Dergisi*. s.210-226.
- Yıldırım, B.F. ve Önder, E. (2018). İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler İçin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Dora Yayıncılık.

Wolfgang Borchert'in "Mutfak Saati" ve "Ekmek" Adlı Öykülerinde Ortak Motifler Üzerinden Fedakâr Kadın ve Bencil Erkek

Gökhan Şefik Erkurt^{a, b}

Özet

Yirmi altı yıllık yaşamında sayıca sınırlı ancak edebiyat dünyası ve toplumsal hayatta etkili olan eserler veren Wolfgang Borchert, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da ortaya çıkmış olan Yıkım veya Yıkıntı Edebiyatının (Trümmerliteratur) en önemli temsilcilerinden biridir. Savaşın bizzat yaşayan Borchert, eserlerinde bu şiddet ve yıkımın anlamsızlığına, geri alınmazlığına ve özellikle insanların içindeki çöküşe dikkat çeker. Çalışmamızda, Borchert'in Mutfak Saati (Die Küchenuhr) ve Ekmek (Das Brot) adlı öykülerinde savaş yıllarının yıkıcılığını göğüsleyen kadın karakterlere ve farklı davranan erkek karakterlere yazarının ortaya koyduğu sembol ve imgeler aracılığıyla ortak bir zaman ve mekân algısı üzerinden yorum getirilmiştir. Bu çalışmanın amacı Borchert'in öykülerinde gözlemlenen fedakâr Alman kadını ile bencil Alman erkeğinin davranış biçimlerini, gerek yazarın hayatını, psikolojisini ve öznel kültürünü, dönemin toplumsal gerçeklerini göz önüne alarak karşılaştırmalı yöntemle incelemektir. Sonuç olarak gözlemlenen en önemli bulgu, yazarın kendi hayat serüveni ve yaşama bakış açısının etkisiyle savaş yıllarında toplumun dayanaklılığı için gereken sabrın ve yeniden ayağa kalkması adına ihtiyaç duyduğu inanç ve gücün kadın karakterler aracılığıyla, işlendiği olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Wolfgang Borchert
Yıkım Edebiyat
Kadın Karakter
Karşılaştırmalı Edebiyat

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.671189

Self-sacrificing Womenfolk and Selfish Menfolk Through the Common Motifs in "The Kitchen Clock" and "Bread" by Wolfgang Borchert

Abstract

In his twenty-six-year long life, Wolfgang Borchert, who produced literary works, however limited in number, have been unequivocally influential in their impact on the social and literary world. Borchert's canon is one of the most important representatives of the Rubble Literature that emerged in post-Second World War Germany. As a first-hand witness Borchert, draws attention in his works to the futility and irreversibility of war's devastation, and especially to the violence and mental breakdown it causes in mankind. This study observes and comments on the male and women characters that faced the devastation of war in Borchert's "The Kitchen" and "The Bread" through the perception of symbols and images of common time and common space introduced by the author. By taking the social realities of the time into account, this study aims at examining the behaviours of self-sacrificing German womenfolk and selfish German menfolk commensurate with the author's timeline, psychology, and his subjective culture. In conclusion, examining the effect of an author's life experience and outlook, the most outstanding finding in the stories that can be perceived is the patience required for the durability of a society during the war years, as faith, strength, and resilience emerge and evolve as lived facts exposed through a narrative focusing on female characters.

Keywords

Wolfgang Borchert
Rubble Literature
Female Figure
Comparative Literature

About Article

Received: 06.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.671189

^a erkurt@adu.edu.tr

^b Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı ve ORCID 0000-0002-6826-7970.

Giriş

Tarih boyunca gerçekleşmiş toplumsal olaylar insanlığın tüm birikimlerinin ifadesi olan kültür içerisinde yer alan birbirinden farklı birçok alanda kendilerine yer bularak, ilerleyen zamana sosyal ve kültürel veraset olarak aktarılagelmişlerdir. İnsanlık tarihinin önemli sosyal olaylarından biri de savaştır. Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşı sadece gerçekleştiği 20. Yüzyılın ilk yarısının askeri ve siyasi şeklini değiştirmekle kalmamış 1940'lı yıllardan itibaren başta Avrupa kıtası olmak üzere dünya genelinde yeni bir toplumsal düzenin oluşmasına neden olmuştur. Adolf Hitler yönetimindeki Nazi Almanyasının başaktörü olduğu bu savaş siyasi ve toplumsal yönü gibi keskin şekilde sanata da yön veren önemli bir toplumsal olaydır. Sanata olan etkisinin nedeni, savaşı çok acı şekilde deneyimleyen insana verdiği zarardır. İnsan, hafızası, duyguları, düşünceleri gibi öznel yanları bulunan bir canlı varlık olarak, savaşta yıkılan yapılar, sekteye uğrayan devlet ilişkileri kadar çabuk onarılamamıştır. Maddi dünyanın yıkılmışlığının da etkileriyle çok büyük bir içsel yıkıma uğrayan insan, savaşın bu zarar veren yönünü duyguları ve düşünceleri aracılığıyla sanatın birçok dalında dile getirmiştir. Bu sanat dallarından en önemlilerinden biri de edebiyattır. Dünya Edebiyat dizgesinin parçalarından biri olan Alman edebiyatının önemli yazarlarından Wolfgang Borchert (1921-1947), "Savaş Yaraları"nı en etkileyici şekilde anlatan yazarlardan biridir. Kendisinin, savaşın önlenemez ve geri alınmaz yıkıcılığını hem asker hem de sivil olarak savaş sırasında ve sonrasında yaşamış olması, bu etkili anlatımda önemlidir. Kaldı ki savaşı bizzat yaşayanların arasından, seneler sonra bile içlerindeki onarılamamış yıkımı edebiyat aracılığıyla birer anıt olarak ortaya koydukları birçok ülke edebiyatında görülür (bkz. Güllübağ, 2014).

Bu deneyimini eserlerine yansıtmış olan Borchert'in savaş sonrası Alman edebiyatının önemli ve başat türlerinden olan kısa öykü (Kurzgeschichte) dalında öncü olmak gibi bir özelliği de vardır. Eserlerinde Alman bireyin her türlü insani yönünü ortaya koyan yazar birçok kısa öyküsünde kadın karakterinin o zor zamanlardaki fedakârlığına ve diğer yandan da erkek karakterinin bencilliğine ve kıymet bilmezliğine değinir. Bu yazımızda Ekmek (Das Brot) ve Mutfak Saati (Die Küchenuhr) kısa öyküleri ele alınarak Borchert'in kurguladığı fedakâr kadın karakteri ile kıymet bilmez erkek karakteri, her iki öyküdeki mekân ve zaman bağlamında dönemin Alman toplumu, savaş yılları, şartları dikkate alınarak ve yazarın öz yaşamına değinilerek edebi açıdan yorumlanacaktır.

Wolfgang Borchert'in Alman Edebiyatındaki Yeri

Oyun ve öykü yazarlığının yanında şair de olan Wolfgang Borchert, savaştan ötürü yıkılan şehirlerin, savaş ve yokluk travmalarının, dağılan ailelerin şekillendirdiği İkinci Dünya Savaşı sonrasına ait bir edebiyat türü olan Yıkıntı Edebiyatı'nın (Trümmerliteratur) etkin ve tanınmış yazarlarından biri olarak kabul edilir.

Dışavurumcu edebiyattan ve ahlaki anlayıştan etkilendiği bilinen Borchert'in çok erken ölmesine karşın, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki edebiyat camiasında özellikle de birçok yazarın bir araya gelerek kurdukları 47'liler Grubu (Gruppe 47) üzerinde çok etkili olmuştur. Wolfgang Borchert çağın insanları gibi yozlaşmış, sahteleşmiş bir edebiyat anlayışına karşı çıktığını; "Gramerin düzgün yazarları gereksinmiyoruz artık. Düzgün bir gramerin istediği sabırdan yoksunuz. Ateşli, hıçkırıklarla, boğulmuş duygularla çalışan yazarlar gerekli bize. Ağaca ağaç ve kadına kadın diyen, evet diyen, hayır diyen: Yüksek sesle, açık seçik ve üç kez ve miş'li zamanlardan uzak, dolaysız." ifadeleriyle dile getirir (Borchert, 2016: 296).

Savaş zamanı toplumunda yitirdikleri maddi ve manevi değerlerle ortaya çıkmış olan kayıp kuşak, Borchert'in sesi aracılığıyla kendilerinden geriye kalanları sonraki kuşaklara aktarabilmişlerdir. Bu acının mirasını gelecek nesillere uyarı niteliğinde bırakma imkânı, savaşta çokça acılar çekmiş, savaş karşıtı olan ve savaştan sonra sadece iki sene yaşayabilmiş Wolfgang Borchert sayesinde olur (Berg/Böhme vd., 1981:598).

İkinci Dünya Savaşı Yıllarının Alman Toplumunda Kadın ve Erkek

Savaşın hem müsebbibi hem de mağlubu olan Almanya'da halk, gerek savaş sırasında gerek savaş sonunda bunun bedelini can ve mal kayıplarının dışında en çok da manevi çöküntülerle ödemiştir. Bir yandan savaşın getirdiği dehşeti, ölümler, sakatlıklar, evsizlik, açlık gibi sonuçlarla neredeyse tüm Avrupa halklarıyla paylaşan Almanlar, tüm bunların üstüne savaştan, bir de suçlu ve mağlup olarak ayrılmanın ağırlığını taşımak zorunda kalmışlardır. Bu manevi yükün yanında savaşın getirdiği yokluk önemli yer tutmaktaydı. Savaş sürerken artan yokluk ve kıtlık, köprülerin, fabrikaların, tarım arazilerinin zarar görmesi ve insan kaybıyla çok daha büyük bir sorun olan açlığa evrilmişti. Birçok sebebi olan kıtlık ve açlık sonucu temel besin kaynakları karaborsaya düşmüş ve çok fahiş fiyatlarla çok az miktarlarda elde edilebilmiştir (Schlemmer, 2015). Barınma, korunma gibi önemli hayati kavramlar yıkılıp giderken, Alman toplumu her katmanıyla daha büyük açmazların içerisine giriyordu.

Savaşa sağlam gidip, dönemeyen erkeklerin yanı sıra, cephede birçok açıdan kayıplar verip dönen askerler de vardı. Bu kayıplar sadece uzuvlar, organlar veya rütbelere değildi. Akıl sağlığını, hayallerini, umutlarını, geride bıraktıklarını, kişiliklerini hatta inandıkları tüm değerleri kaybeden erkeklerin sayısı neredeyse, hayatlarını cephelerde, yıkık şehirlerde, hiç bilmedikleri coğrafyalarda kaybedenlerden az değildi. Ancak bu "kaybetme" durumu Alman toplumu ve bireyi için savaş sonrasında özel bir durum değildi. Savaş süresince atılan her bir bombayla, sıkılan her bir kurşunla, çalan her bir sirenele, yıkılan her bir binayla, köprüyle insanların sadece dış dünyası zarar görmüyordu. Binalar, köprüler, okullar, kiliseler belki yeniden yapılabiliyorlardı ama geri döndürülemez şekilde asıl yıkılan; "insan" idi. Savaşın her günü Almanlar, kadın erkek fark etmeksizin, iç kalelerini bir bir kaybediyordu. Kaybedilen her bir kale, kimi gün sevgisi ve sevdikleri, kimi gün umudu kimi gün de inandığı değerler yani erdemleri oluyordu. Kaybı yaşayanlar sadece askerler değildi. Her bir Alman bireyin iç cephelerine saldıran en güçlü kuvvet ise; "Savaş Bunalımı" idi (Kırş.Freud, 2017:9-20). Maddi, manevi her şeyin değeri ancak kaybedilince, genellikle de geri alnamaz şekilde elden gidince anlaşılıyordu. Ancak eldekinin kıymetini bilmeyenler, edebiyata yansıdığı şekliyle, genellikle erkekler oluyordu.

Ancak bir toplumun en önemli var edici unsurlarından biri olan kadınlar kim bilir belki güçlü sezileriyle belki de doğaları gereği, korumacı yaklaşımları ve düşüncelerinden dolayı eldekinin kıymetini daha bir fazla biliyorlardı. Ve bu seziyi hem içinde oldukları aynı kuşağın hem de yetiştirdikleri sonraki kuşağın karşı cinsine aktarma kaygısı taşıyorlardı. Alman toplumunun içinde bulunduğu günün koşullarında, toplum ve kültürün aktarımını sağlayan en önemli sosyal grup olan kadınların, o zor zamanlarda bireyi ayakta tutarak tüm toplumu nasıl dirençli hale getirdiklerinin önemli kanıtları arasında, aileye bakış açıları ve üstlendikleri anne ya da eş rolünün önemi büyüktür.

Borchert, savaşı ve tüm zorluklarını bizzat yaşamış (Frenzel, 1977) biri olarak, edebiyatçı yönüyle bu kaygı dolu ama bir o kadar da erdemli davranışı ve sosyal rolü, eserlerinin bazılarında, okurun zihnine, çizdiği kadın karakteri ile işlemiştir. Diğer yandan da erkeklerin

bencilliklerini, vurdumduymazlıklarını, erdemsizliklerini, kıymet bilmezliklerini aynı öykülerde gözler önüne sermiştir.

Mutfak Saati (Die Küchenuhr) Öyküsünde Kadın ve Erkek Karakteri

Borchert bu kısa öyküsünü 27 Ağustos 1947 yılında yayınlamıştır. Kısa öykü (Kurzgeschichte) türüne uygun olarak kısıtlı mekân ve zaman, az sayıda ve kahraman olmayan karakterler, dönemin sorunları ve kısa diyaloglarla (Kırmızı, 2016) kurgulanmış metinde, evi bombalanan, ailesini ve yuvasını kaybeden Alman bir genç üzerinden hayatı ve özellikle annesi hakkında bilgiler ediniyoruz (Borchert, 2016:128). Gecenin bir yarısı evi bombalandıktan sonra elinde sadece çalışmayan bir mutfak saati kalan genç, saatin gösterdiği son zamanı, elinden alınan ve kıymetini bilmediği eski hayatına açılan bir kapı olarak görmektedir. Öykü her ne kadar dışarıda yani sokakta başlasa da en can alıcı anları yıkılan evin mutfağında geçer. Saatin gösterdiği zaman dilimi olan gece yarısı iki buçuk, cennet olarak nitelediği, savaşın yıkıcılığının kendisine ulaşmadan önceki hayatının sembolü durumundadır. Bu aşamada gencin hayatının bomba öncesi neden cennet olduğu sorgusunun cevabı sadece "savaşın, ölümün ve acının olmaması" değildir.

Cennettir, çünkü her gece eve iki buçuk sularında geldiğinde dahi onu uykusundan feragat ederek bekleyen, gece yarısı bile sıcak yatağını bırakıp kendisine yemek hazırlamak için soğuk zeminli mutfağa çıplak ayaklarıyla gelen bir annesi vardır. Üstelik ailesini umursamayan bu gence karşı hoşgörülü davranıp intizarını sadece; "Yine mi bu kadar geç?" diyerek, onun gönlünü kırmadan söylemekten öte bir şey yapmayan annesi. Üstelik üzerine tek bir şal alıp gelen annenin özverisi sadece oğluna karşı da değildir. Öyküde çorapsız olduğu halde geceleri asla terlik giymeyen kadının bu davranışını eşini ve diğer aile bireylerini gecenin iki buçuğunda uyandırmak istememesi olarak da yorumlayabiliriz. O soğuk zeminde oğluna hazırladığı yemeği yiyişini, buz kesmiş ayaklarını ısıtmak için birbirine sürterek sabır içerisinde izleyen annenin sevgi dolu yüreğini gözler önüne seren yazar, oğulun yemek sonrası odasına gidip yatmasını anlatarak, çocuğun vurdumduymazlığına ve vefasızlığına dikkat çeker. O sırada yine öyküdeki kadın karakterinin fedakârlığı satırlar arasındadır. Annenin bulaşıkları yıkadığını çocuk odasından ve sınımsız yatağından duymaktadır. Kadın karakterin, sadece bir anne olarak oğluna karşı değil, evin diğer tüm aile bireylerine, aile kurumuna karşı fedakârlığını gözler önüne serer Borchert (bkz. Nakiboğlu, 2016). Öyle ki; annenin bu fedakârlığı o derece yüksektir ki, savaşın vuku bulduğu, zor zamanların yaşandığı o ortamı bile kişiye cennet olarak algılatmaktadır. Hem de annenin bu güzel ve özel varlığını, o hayattayken hiçbir zaman kavrayamamış hatta bunu önemsememiş, kendisine yapılan fedakârca davranışları normal ve sıradan birer görev gibi annesine yüklemiş olan oğula bu algılamayı yaptırır. Kıymet bilmez, vefasız ve düşüncesiz erkek çocuğa. Öyküsünde kadını erdemlerle yücelten Borchert, erkeği erdemsizlikle yermektedir. Yazarın bu öyküsünde hem anne hem de eş olarak karşımıza çıkan fedakâr kadın ve kıymet bilmez erkek karakterlerine, zaman ve mekân ortaklığıyla birlikte Ekmek (Das Brot) adlı öyküsünde de rastlanılmaktadır.

Ekmek (Das Brot) Öyküsünde Kadın ve Erkek Karakteri

Öykü 1946 yılının Kasım ayında basılır. Yıkıntı edebiyat akımının tipik bir örneği olan öyküde Borchert, Mutfak Saati öyküsündeki zaman ve mekân algısına benzer bir algı oluşturmuştur. Ekmek öyküsünde de mekân olarak mutfak, zaman olarak gece iki buçuk dikkat çekmektedir. Kısa öykünün özellikleri olan az karakter, az diyalog, tek mekân, kısa zaman gibi unsurlar tıpkı Mutfak Saati öyküsünde olduğu gibi karşımıza çıkmaktadır.

Öyküdeki karakterler orta yaşın biraz üstünde yaşlı bir çiftten oluşmaktadır. Otuz dokuz yıllık evli oldukları ve adamın yaşının altmış üç olduğu diyaloglardan anlaşılmaktadır. Kadının da aşağı yukarı adamın akranı olduğu tahmin edilebilmektedir.

Ekmek öyküsü, Mutfak Saati öyküsünde de ön plandaki mekân olan mutfaktan gelen sesle başlar. Kadın aniden sese uyanır ve saat gece yarısı iki buçuktur. Bu zaman vurgusu Mutfak Saati öyküsünün nakaratı gibi sürekli tekrarlanan ve aynı saati belirten zaman motifi ile aynıdır. Kadın, evin içinde en ufak bir sese duyarlıdır. Yataktan hemen fırlamıştır ve bu onun aklıyla yüreğiyle sürekli eşiyle ilgili olduğunu, onu gözettiğini gösterir. Önceki öyküdeki kadın gibi ışıkları dahi yakmadan karanlıkta, belki de –varsa- diğer ev ahalisini rahatsız etmeden, aşağıya mutfığa iner. Yine benzer bir davranış göstererek döşemesi soğuk taşlarla kaplı olan mutfığa çıplak ayaklarıyla basar. Kemiklerine işleyen soğuk onu, kocasını merak etmekten ve onun için yataktan çıkmaktan alıkoymaz. Kendisinden habersiz mutfığa inmiş ve bir şeyler atıştıran kocasına alınmasına rağmen üşütmemesi için terliğini giymesi gerektiğini söyler. Kendisinden gizli günlük ekmek paylarını dikkate almadan aç gözlülük yapan kocasının yalan söylemesine kırılan kadın bunu kocasının yüzüne vurmaz. Onu kırnak istemez. Kocasının mahcup olmaması için üzerine gitmez, kırgınlıklarını gizler ve olayı görmezden gelir. Kocasının kendisine yaptığı haksızlığın hatta vefasızlığın kanıtı olan beyaz tabağa baktıkça olayın üzücü yanını yaşamamak ve adama karşı tavır almamak için tabağı görmezden gelir. Kendi kabahatini örtmek için yalan söyleyen kocasına karşı kırıcı tavır sergilemez. Aksine onun söylediklerini destekler. Yalan söyleye söyleye yatağa dönen kocası, kadına göre karnı nispeten daha toktur ve kadından önce uykuya dalar. Kadın, otuz dokuz yıllık eşinin, kendisinin günlük ekmek payını habersizce yemesini görmezden gelir ve ertesi akşam kendi istirahakından bir dilimi kocasının tabağına koyar. Nefsini ve savaş yıllarının açlık zamanlarında bir dilim ekmeğin bile çok önemli olduğu beslenme olanaklarını hiçe sayar. Tüm bu fedakârlıkları, kıymet bilmez, bencil, düşüncesiz eşi için yapar. Oysaki içten içten çok kırılmış fakat olağanüstü zamanları birlikte geçirdikleri erkeğe bunu belli etmez. Belki de onu bir üzüntüden, zorluktan daha korumak istemiştir. Bu düşüncenin dayanağı kadının mutfak ve yatak odasındaki davranışları olarak gözlemlenebilir. Oralarda da kocasını soğuktan, açlıktan ve kırılmaktan korumak istemektedir.

Ortak Motifler ve Kadın-Erkek Karakterlerinin Analitik Yorumu

Görüldüğü üzere yazarın her iki öyküsünde ortak motifler ve benzer karakterler bulunmaktadır. Karakterlerin benzerlikleri dönemin kaçınılmaz sonucu olarak savaş nevrozları odaklı işlenmiştir. Bunun nedeni savaşların psikolojik sıkıntıları ve emareleri daha bir görünür hale getirmesidir (Freud, Ferenczi vd., 2017: 10). Öykülerin mekân olarak mutfakta geçmesinin yanı sıra mutfakların betimlemeleri de birbirlerine oldukça benzer. Her iki mutfak, zeminleri taşla kaplı, soğuk, az yiyeceğin bulunduğu, evlerin muhtemelen zemin katında yer alan mekânlardır.

Karakterler bu mekânlarda, buluşup ailevi ilişkilerini sürdürmekte ve az da olsa diyaloga girmekte ve sonunda mutfaktan öykünün birinde ayrı ayrı, diğerinde ise birlikte çıkarlar. Borchert'in öykülerinde mutfak hem kavuşma hem de veda mekânı olarak karşımıza çıkar. Mutfak, etkileşimin olduğu, karakter yapılarının ortaya çıktığı, okura, öykünün kahramanları ve kişilikleri hakkında en fazla bilginin verildiği yer olarak göze çarpmaktadırlar. Mutfakta kadın karakterin kendinden feragati gözlemlenmekle birlikte erkek karakterlerin bu erdemli davranışa kayıtsız kaldıkları veya tam tersi bir tutumla karşılık verdikleri görülür.

Örneğin öykülerin her ikisinde de kadın karakterler, erkek karakterler için gece yarısı sıcak yataklarından, uykularından feragatte bulunarak, soğuşuna ve üzerlerine yıkılacak işlere aldırış etmeden mutfağa gelirler. Karşılığında sadece sevgi, ilgi, dürüstlük veya anlayış beklerler. Lakin bir öyküde anne tarafından talep edilen biraz anlayış, sevgi, erkek karakterin vefasız ve umarsızca mutfağı terk etmesiyle karşılık bulur. Aynı mekânda kimseyi rahatsız etmemek, gürültü yapmamak için çıplak ayak, soğuk zeminli mutfağa gelir.

Diğer öyküde ise otuz dokuz yıllık eşinden sadece dürüstlük ve adalet bekleyen bir kadın karakteri vardır. Bu beklentisi, açlık zamanlarında, karısının günlük ekmek istihkakından gizlice yiyen ve bunu gizlemek için karısına yalan söyleyen güvenilmez, dürüst olmayan, sevgisinden şüphe edilebilecek bencil bir koca karakteri kadının karşısına çıkar. Bir içmekân olan mutfak, Borchert'in öykülerinde soğuk, yarı karanlık, barındırması gerek o sıcaklıktan ve canlılıktan uzak bir haldedir. Borchert, bu içmekân aracılığıyla, şekil olarak bilindikleri gibi görünen fakat zamanın ve olayların getirdikleri nedeniyle içleri buz kesen, neşesiz ve cansızlaşmış dönemin alman kadınına vurgu yapar. Aralarında şekil ve işlev olarak bir bağlantı kurar. Öykülerdeki iki kadın karakterin ailesiyle iletişime ve etkileşime geçtiği mekândır mutfak. Kadın karakterin dünyasıdır belki de. Bu konuda edebiyat eleştirmeni Walter Benjamin (1892-1940), bireyin içmekânı evrenin temsilcisi olarak gördüğünü ve uzakta olanlarla geçmişte kalanların bu mekânda toplandığını belirtir (Oraliş, 2006: 65).

Öykülerdeki bir diğer ortak motif zamandır. Saatin her iki öyküde de gece yarısından sonra iki buçuğa vurgu yapması dikkat çeker. Öykülerden birinde bahsedilen saatin iki buçuk olması elden gitmiş ve geri getirilemez olan geçmiş zamana atılmış bir kement, açılmaya çalışılan bir kapı niteliğindedir. Erkek karakter, saat iki buçuk kavramı ve saat nesnesiyle, zamanında kıymetini bilmediği ve elinden kayıp gitmiş olan annesine, zamana, güzel evine, ailesine ve altın değerindeki zamanlara demir atmaya çalışır. Ama bu cennete dönüş çabası bir hayal olarak kalacaktır. Anne rolündeki kadın karakter erdemli yanıyla okurların dünyasında hatırlanacakken, erkek karakter bencilliği, kıymet bilmezliği ve vefasızlığıyla tanımlanacaktır. Aynı öyküde başak bir kadın karakterin, evi yıkılmış çocuğun duygularına tek tepki veren kişi olduğunu da hatırlatmak yerinde olacaktır.

Ekmek öyküsündeki zaman motifi de saatin iki buçuk olmasıyla Mutfak Saati öyküsündeki zaman motifiyle birebir benzerlik gösterir. Farkı, nesnelere olarak da metnin içerisinde yer alması, imgeler aracılığıyla başka işlevler gördürülmesi, kişileştirilmesi, zamanın izafiyet ve geçiciliğine vurgu yaptırılmasıdır.

Zaman motifi de mekân motifine benzer şekilde buluşma anlarının, diyaloga geçme vaktinin ve öykü karakterlerinin karakterleri ortaya koymalarının sembolüdürler. Birinci öyküde buluşma anının olduğu kadar geri döndürülemez bir kopuşun da simgesi olarak okunabilir. Her iki öykü beraber düşünüldüğünde saatin iki buçuk olması ile imgelenen zaman motifi pişmanlığın, uyanmanın, hayal kırıklığının, akıl yitiminin, yitirmenin, gerçeklik ile hayal dünyası arasında sıkışmanın, üzülmünün, düşünmenin, beklemenin sembolü olarak görülebilir.

Her iki öyküde zaman ve mekân dışında ortak motif ve imgelerin çokluğu dikkat çeker. Bunlar; soğuk zemin, çıplak ayak, karanlık ev bölümleri, beyaz tabak, yataktan çıkma ve yatağa girme eylemleriyle yatak, erkek karakterin yemek yemesine karşın kadın karakterin onu sadece izlemesi ve yememesi motifleri şeklinde sıralanabilir.

Soğuk zemin motifi her iki öyküde dönemin Almanya'sının soğuk, insana değer vermeyen ve zor zamanlardan geçen gerginliklerini simgelemesinin yanında daha özeldede ahalisi sıkıntı, açlık, korku, yokluk, baskı ve savaştan dolayı zarar gören yuvaların, evlerin durumunu da göstermektedir.

Aynı bağlamda evlerin karanlık bölümlerinin öykülerde kısa cümlelerle de olsa geçmesi ve insanların bu karanlık içerisinde ışık kullanmadan hareket etmeye gayret gösteriyor olmaları hem ülkenin militarize ve savaşta olmasından hem de gizlenme, korunma güdülerini ortaya koyduğu düşüncesini doğurabilir. Daha özeldede ise evlerinde neşe, sevgi, ilgi, mutluluk benzeri kavramların bir şekilde azaldığı hatta yok olduğu Almanya halkının psikolojisine, ilişkilerine ışık tutuyor gibi de okunabilir. Bu karanlık imgesi insanların psikolojileri ve bozulan ilişkileri düşünülüğünde birbirlerinden uzaklaşmak isteklerinin göstergesi olarak da düşünülebilir. Mutfak Saati öyküsünde kadının ışığı yakmadan ve terlik giymeden mutfaka gitme çabası belki de oğlundan başka o an evde kimseyi görmek istemeyişinden kaynaklanıyor şeklinde de yorumlanabilir. Aynı doğrultuda Ekmek adlı öyküde kadının yataktan kalkıp karanlıkta el yordamıyla sessizce mutfaka gitmesi, kocasıyla oradan yine karanlıkta yatak odasına dönmeleri ve ertesi gün kocasının lambanın altındaki ekmek yiyen görüntüsüne tahammül göstermeyip ışıktan uzaklaşması da bu şekilde yorumlanabilir.

Yokluk ve açlık zamanlarında olan dönemin insanların eski yaşantılarına olan özlemlerinin birer simgesi olarak görülebileceğini düşündüğümüz ve her iki öyküde rast geldiğimiz bir diğer motif tabaktır. Hem sofrayı hem de yemeği simgeleyen tabak aynı zamanda bolluk zamanlarında Alman halkının refah seviyesine olan özlemini de vurgular. Beyaz, parlak olması da buna işaret olarak görülebilir.

Benzer şekilde iki öyküde de yer alan yatak motifinin yorumunu farklı bakış açılarıyla yapmak mümkündür. Öncelikle fedakâr kadın karakterinin ilk göstergesi başka biri için sıcak bir yataktan çıkma eylemidir. Bu eylem sırasında karşılaştığımız motif, dönem ve şartlar göz önüne alındığında terk edilmesi zor ve önemli bir davranıştır. Soğuktan koruyan, dış dünyanın çirkinliklerinden uzaklaştıran, güvensiz ortamda az da olsa güven duymanıza neden olan yatak motifinin metaforik bir anlayışla anne rahmine karşılık gelen bir imge olarak karşılanabileceğini düşünmek çok da absürt değildir. Anne rahmi de korumalı, güvenli, sessiz, sıcak ve izolasyonu dış dünyaya göre çok yüksek bir yerdir. Edebiyata da yansıyan bir gerçeklik olan ergen kişinin hayallerindeki dünya ile içinde yaşadığı dünyanın uçurum derecesindeki farklılıkları, kişiyi dünyadan kaçışa veya dünyadan izole olmaya iter (bkz.Sarı,2008: 65). Bu bağlamda yatak, yetişkin bireyin parçalanmış, alt üst olmuş dünyasından kaçışında imge ve metafor olarak oldukça işlev görebilecek bir araçtır. Aynı zamanda o yerden çıkan korumasız, saf, günahsız, içine doğduğu dünyanın pisliklerine, günahlarına, erdemsizliklerine henüz bulaşmamıştır. Çıkmaya da mecburdur. Evlatlarını yetiştirmek, kocalarını beslemek için. Açlık zamanlarında dahi kendi paylarından vazgeçen ve kıymet bilmez, vefasız ve de bencil erkeklerini yemek yerken sadece izleyen kadınlar. Borchert'in öykülerindeki kadınlarla aynı kaderi paylaşırlar.

Tartışma

Eserde yazarının izlerini araştırmacının görmesine imkân veren yazara dönük edebi inceleme yöntemleri (bkz. Aytaç, 2001: 86-87) veya sanatçıya dönük eleştiri (bkz. Moran, 2002: 131-149) söz konusu olduğunda, eserin konusu ve motifleri karşılaştırmalı analizin önemli birer unsuru olarak kabul edilir (Kaiser, 1980: 80). Komparatistik alanının analiz yöntemlerinin yanında

kısa öykünün kendisine yönelik kabul görmüş özellikli yorumlama kurallarını da göz ardı etmemek gerekir (Gelfert, 2004: 98-99). Wolfgang Borchert'in Mutfak Saati ve Ekmek adlı öyküleri özelinde gözlemlediğimiz kadın ve erkek karakterlerinin özellikleri, yazarın hayatıyla ve dünya görüşüyle doğru orantılıdır denebilir. Borchert hakkında otobiyografik çalışmalar yapan Peter Rühmkorf (1929-2008), Borchert'in kendisi gibi şair ve yazar olan annesi Hertha Borchert'den (Şipal, 2013: 127), babasına oranla daha fazla etkilendiğini, yazarın bazı ifadelerine de dayanarak belirtir (Akbulut, 2018). Ailenin tek çocuğu olan Wolfgang Borchert daha çok annesinin etkisi altında kalarak büyümüştür ve bu nedenle ruhunda annesinin özel bir yeri vardır. Öyle ki dünyaya gelişini bile "anne cennetinden kovulma" olarak ifade eder. Annenin bu yakınlığının yanında babası, Wolfgang'ın son yıllarındaki hastalığına kadar onunla bir yakınlık kuramamıştır (Aytaç, 2012:424). Bu bilgilere göre babasının yazarın eserlerindeki erkek karakterler üzerine etkisinin tartışılabilir olduğu da söylenebilir. Devlet eliyle manipüle edilen ve savaşa zorlanan erkeğin kaba, yıkıcı, saldırgan ve anlayışsız tavrını, cephelerde kendi tecrübesi ve askeri hapisanelerde yaşadıkları ile şekillenmiş bir anlayışla, dile getiren Borchert, "Bu Bizim Manifestomuzdur" adlı yazısında bu konuya dikkat çeker. Erkeklerin dış dünya ve otorite tarafından zorlandıkları politik ve militarize ortamda çok kirlendiğini, içlerinde, belki de tanrısal bir merhamet timsali olarak gördükleri, annelerinden (kadınlardan) yardım istediklerini ama bunu kimsenin duymadığını dile getirir. Bu çığılığı sadece annelerin dolayısıyla kadınların duyduğunu çünkü onların kirlenmiş karşı cinsten asla umudu kesmediklerini ve onlara yüz çevirmediklerini belirtir. Erkeklerin de kadınları sevmeleri gerektiğini çünkü yıkılan Almanya'yı ayağa kaldırıp yeniden inşa etmenin tek yolunun kadınların vereceği destek ve güçle başarılabileceğini iddia eder (Borchert, 2016:294-300). Görüldüğü üzere kadına erdemi yakıştıran Borchert erkeği de tüm kirlenmişliklerine rağmen gözden çıkarmaz. Bunu da incelediğimiz iki öyküsünde bencilliklerine, kıymet bilmezliklerine ve sadakatsizliklerine rağmen anne ve eş olarak kurguladığı kadınların evlatlarına ve kocalarına duydukları merhamet, gösterdikleri sevgi ve yaptıkları fedakârlıkla ortaya koyar. Borchert'in tema içerisinde vurgulamaya çalıştığı amaçları, metinlerde doğrudan olamasa dahi dolaylı şekilde ifade edilmiştir ve edebiyat incelemesi olan çalışmamızda eserlerin kendisinden bu yargıya varılmıştır (Aydın, 2008: 99). Borchert aynı zamanda kadına liderlik ve güç atfeder. Öykülerinde bu özellikleri dramatik kurgu içerisinde eritmiş ve gizlemiş gözükse de "O Zaman Yapacağın Tek Şey Var" adlı bildiri özelliğindeki yazısında savaşlara, adaletsizliklere, düşmanlıklara ve tüm kötülöklere karşı kadınları açıkça ve yüksek sesle "hayır" demeğe çağırır. Bu kötölöklere durdurma görevini de kadına verir o yetkinliğı de kadında görür (Borchert, 2016:301-303). Kadına olan bu yüceltici bakışının olası nedenlerinden biri de hayalindeki kadın tipi olduğu söylenebilir. Yazarların iç dünyalarında yeşerttikleri arzu ve isteklerini eserlerinde ister istemez işlediklerini, aynayı kendilerine de tuttuklarını, edebiyat eserleri üzerinde psikanalitik incelemeler yapan kimi edebiyat bilimciler dile getirmektedirler (bkz. Özbek, 2007: 7, 111).

Erkek karakterlerinin kadın karakterleri hor görme eğilimleri ve onların yaptıklarına karşın kıymet bilmeyişlerinin, kabalıklarının izleri de "Bu Bizim Manifestomuzdur" adlı yazısında sürülebilir. "En çok sevdiğimiz bir kadına pis, pasaklı deriz" veya "Hayır, bizimkisi güzel bir sözlük değil. Ama okkalı. Ve leş gibi kokuyor. Barut gibi acı. ..." ifadeleriyle kıymet bilmez, kaba, vefasız, bencil erkekleri, kadına kadın demeye daha hassas bir kalple yaşamaya, daha iyi olacaklarına dair kadınlarına söz vermeye, kadınlarını sevmeye çağırır Borchert. Kadınların erdemleriyle, fedakârlıklarıyla erkekler için, bu savaştan yaralı, eksik, yıpranmış ve umutsuz çıkmış Alman erkekleri için güç ve inanç kaynağı olacağını belirtir.

Sonuç ve Öneriler

Yaşamında sevgilileri tarafından hayal kırıklığına uğrayan (Aytaç, 2012:426) Borchert'in kadına atfettiği önem ve erdemlerin "anne" kaynaklı olduğu söylenebilir. Bu yazıda incelenen iki öyküsündekilerin yanı sıra, başat eserlerinden biri olan Kapıların Dışında adlı radyo oyununda kurguladığı kadın figür ve karakterler de buna örnektir. Eserde politik ve askeri düzen ve de toplum tarafından kandırılan genç alman asker Beckmann'a en büyük acıyı yaşatan onu yüzüstü bırakan genç bir kadın figür olan karısıdır (Nürnberg, 1993:430). Radyo oyununda yarattığı Beckmann ve karısı karakterlerinin yaşlarından yola çıkarak Borchert'in gençlik yıllarında kadınlarla olan ilişkisinin fenomenleri olduğu ifade edilebilir. Çalışmamızda ele alınan eserlerindeki kadın karakterlerin yaşları ve aile içerisindeki konumları dikkate alındığında Borchert'in dikkat çektiği erdemli davranışların kaynağı annesi olabilir. Öykülerinde görmezden gelinen, kıymeti bilinmeyen ve kendisine karşı vefasızlık yapılan kadın karakterler üzerinden savaşın, yokluğun ve açlığın tüm yıpratıcılığına karşın, kadının daha temiz ve güçlü kaldığını bunun nedenini de yüksek erdemine dayandığını ortaya koymuştur. Yazara, döneme ve edebi akıma dönük inceleme anlayışıyla yapılan tespitler sonucu Wolfgang Borchert'in yaşadıklarının, dünya görüşünün, içinde yaşadığı ailenin, kültür ve toplumun, eserlerindeki karakterlere etki ettiği görülmektedir. Kişiliğin kültür içerisinde şekillendiği savı da (bkz. Journet, 2009: 178) düşünüldüğünde ortaya koyduğumuz bu tespit güçlenmektedir. Etkisinin birebir olmadığı bilinen, dönemin ruhsal ve psikolojik unsurlarının, yazarın sosyal birey ve kültürel bir varlık olması nedeniyle eserlere etki edeceği gerçeği hatırlanmalıdır (Emre, 2006: 296-297).

Kaynakça

- Akbulut, N. (2018). Wolfgang Borchert'in Kısa Öykülerinde Anne İmgesi, Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler –V, Editörler: Temizer, A. & Baytal, Y., Podgorica, Montenegro, Institut za Geografiju, s. 105-130
- Aydın, K. (2008). Karşılaştırmalı Edebiyat – Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı, İstanbul, Birey Yayıncılık.
- Aytaç, G. (2012). Çağdaş Alman Edebiyatı, Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Aytaç, G. (2001). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Berg, J., Hartmut, B., vd., (1981), Sozialgeschichte der deutschen Literatur von 1918 bis zur Gegenwart, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag
- Borchert, W. (2017). Ama Fareler Uyurlar Geceleri, (çev: Şipal, K.) İstanbul, Öykü Yayınları.
- Emre, İ. (2006). Edebiyat ve Psikoloji, Ankara, Anı Yayınları.
- Frenzel, H.A./Frenzel, E., (1978), Daten deutscher Dichtung Chronologischer Abriß der deutschen Literaturgeschichte, Band I-Von den Anfängen bis zur Romantik, München, DTV
- Feud, S., Ferenczi, S., Abraham, K., Simmel, E., Jones, E. (2017). Psikanaliz ve Savaş Nevrozları, Beyaz, A. (çev), İstanbul, Pinhan Yayıncılık.

- Gelfert, H. D. (2004). *Wie interpretiert man eine Novelle und eine Kurzgeschichte?*, Stuttgart, Phillip Reclam.
- Güllübağ, M., (2014). Bir Piyade Subayının Anıları'nda Şiirsel İzler, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, Sayı:10, s.155-173, Doi Number: 10.12973/dee.11.240
- Journet, N. (2009) *Evrenselden Özele Kültür*, Yümni Sezen (Çev.), İstanbul, İz Yayıncılık.
- Kaiser, G. (2007). *Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft, Forschungsstand-Kritik-Aufgaben*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Oralış, M. & Karakuş, M. (Yay.Haz.) (2006). *Bellek, Mekân, İmge –Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı'ya Armağan*, İstanbul, Multilingual.
- Kırmızı, B. (2016). Wolfgang Borchert'in Kısa Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz Sayısı, Sayı: 2, S. 1-10, ISSN 2587-1811
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Nakiboğlu, M. (2016), Wolfgang Borchert'in "Mutfak Saati" Adlı Kısa Öyküsüne Psikanalitik Bir Yaklaşım, *Border Crossing January-June 2017 Volume: 7, No: 1*, pp. 122 – 134, ISSN: 2046-4436 e-ISSN: 2046-4444
- Nürnberg, H. (1993), *Geschichte der deutschen Literatur*, München, Bayerischer Schulbuch-Verlag.
- Rühmkorf, P. (2007). *Wolfgang Borchert mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten dargestellt*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.
- Sarı, A. (2008). *Psikanaliz ve Edebiyat*, Ankara, Salkımsöğüt Yayınları.
- Schlemmer, T. (2015), „In Städten wurde Hunger zur Zentralerfahrung“, *Die Welt*, (02.11.2019) tarihinde <https://www.welt.de/geschichte/zweiter-weltkrieg/article143583561/In-Staedten-wurde-Hunger-zur-Zentralerfahrung.html> adresinden erişildi.
- Şipal, K. (2013), *Çağdaş Alman Öykü Antolojisi 1*, İstanbul, Cem Yayınevi ISBN: 978-975-406-904-4

Okul Psikolojik Danışmanlarının Nöbet Görevine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

Hilal Kazu^a, Emrullah Deniz^{b,c}

Özet

Bu araştırmanın amacı, eğitimin çeşitli kademelerinde görev yapan okul psikolojik danışmanlarının okul nöbeti görevine ilişkin yaşadıkları sorunları analiz etmek ve ortaya çıkan sonuçlar temelinde öneriler sunmaktır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olan fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Araştırma, 17 okulda görevli 22 psikolojik danışman ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri içerik analizi yöntemi doğrultusunda kategoriler oluşturularak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik danışmanların nöbet görevi nedeniyle çeşitli zorluklar yaşadıkları, bu zorlukların çoğunun mesleki ilke ve sorumluluklar, etik standartlar, okul nöbetinin gerektirdiği yasal sorumluluklar ve okul nöbeti sırasında yaşanan krize müdahale stratejileri ile ilgili olduğu görülmektedir. Araştırma, psikolojik danışmanların okul nöbeti hakkındaki düşünce, problem ve önerilerini ortaya koyması ve okul nöbeti ile ilgili yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Okul Nöbeti
Okul Psikolojik Danışmanı
Rehber Öğretmen
Okul Güvenliği

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 16.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.675885

Investigation of School Counselors' Views on the Guard Duty at School

Abstract

The aim of this study is to analyze the problems of the school counsellors about school guard duty who work at different graduals and to suggest offers according to the results. For the study phenomenology which is a kind of qualitative research method was applied. The study has been carried out with 22 psychological counsellors who are on duty at 17 different schools by using semi structured interview. According to the results of the study, it has been seen that psychological counsellors have different problems during their school guard duty and most of which are related to their professions' principle and responsibilities, ethics, legal responsibilities and coping strategies used in crisis intervention. The study seems to be important in terms of revealing school counsellors' thoughts, problems and advices about school guard duty and enlightening further studies about school guard duty.

Keywords

School Guard Duty
Psychological Counselor
School Counselor
School Security

About Article

Received: 16.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.675885

^a Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi/Elazığ, ORCID: 0000-0001-9380-331X

^b Doktora Öğr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü/Elazığ, ORCID: 0000-0002-3763-2234

^c İletişim Yazarı: emrullah_0047@hotmail.com

Giriş

Birey ve toplumdan beklenen tüm gelişmelerin temelinde eğitimin, dolayısıyla okulun olduğu bilinen bir gerçektir. Bireylerin, toplumdaki ortak değerleri ve sosyal becerileri aile ortamında edinmesi her zaman için mümkün olmayabilir; fakat okul, bireylerin, toplumun benimsediği ortak değerlerin yanı sıra, sosyal ve bilişsel beceriler edinmesi, diğer insanlarla iletişim kurmayı öğrenmesi bakımından zengin bir ortam sağlamaktadır. Dolayısıyla okullar, öğrencilerin günlük yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri ortamlardır. 2017-2018 eğitim-öğretim dönemi okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarını kapsayan örgün eğitim istatistiklerine göre, ülkemizde örgün eğitime 17 milyon 885 bin 248 öğrenci devam etmektedir (MEB, 2018). İstatistiksel verilere göre, Türkiye nüfusunun %20'sinin çeşitli okul kademelerinde eğitim etkinliklerine katıldığı söylenebilir. Okullarda eğitim-öğretim etkinliklerinin yanı sıra, doğal afetler, kazalar, yangın, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, şiddet içerikli terör olayları, hırsızlık gibi bir dizi potansiyel tehditlere karşı savunmasız kalındığı durumlar da yaşanabilmektedir. Buna bağlı olarak, öğrenciler, aileler ve tüm okul personelleri için güvenli okul ortamı; öğrencilerin kişisel, toplumsal ve akademik ihtiyaçlarını karşılaması bakımından odaklanılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalık, Kurt ve Çalık, 2011, s.74).

Eğitim-öğretim etkinliklerinin etkili bir şekilde yürütülmesi için güvenli okul ortamları gereklidir; çünkü eğitim-öğretim faaliyetleri, öğrencilerin kendilerini güvende hissedebilecekleri ortamlarda gerçekleşebilmektedir (Hernandez ve Seem, 2004). Aksi takdirde, okul iklimi, öğrenme ortamı ve öğrenci motivasyonu olumsuz yönde etkilenmekte ve buna bağlı olarak okul terki, akademik ve eğitimsel uyum becerilerinde gerilemeler yaşanabilmektedir (Memduhoğlu ve Taşdan, 2008). Güven'e (2002) göre güvenli okul, uygun ve verimli öğrenme fırsatlarının sağlandığı bir ortamdır. Memduhoğlu ve Taşdan'a (2008) göre ise güvenli okul, temelde öğrenciler olmak üzere öğretmen, veli, okul personeli, ziyaretçi gibi paydaşların, fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak kendilerini "özgür" hissedebilecek bir ortamdır. Bu bağlamda, öğrenciler açısından fiziksel ve psikolojik olarak uygun okul ortamlarının oluşturulması; bütün paydaşların katılımını gerektirmekte ve okul yöneticilerine daha fazla sorumluluk yüklemektedir (Özer ve Dönmez, 2013). Bu sorumluluğun önemli bir paydaşı olan yöneticilerin; güvenli okul ortamı ve buna bağlı olarak güvenli okul ikliminin oluşmasında ve başarılı bir okul kimliğinin gelişmesinde önemli rollere sahip oldukları belirtilmektedir (Dönmez, 2001). Bir diğer önemli paydaş olan ve okul güvenliğinin sağlanmasına destek olan aile; öğrencilerin bir sosyal sistem olan okul ortamına uyum sağlaması, otorite ilişkilerini öğrenmesi, şiddet içerikli ve işlevsiz davranışlardan kaçınması bakımından önemli bir aktördür (National Education Association [NEA], 2005, s.5). Son olarak öğretmenler, eğitim-öğretim sürecinin gerektirdiği görevlerin yanı sıra, öğrenciler için risk taşıyan zaman dilimlerinde (öğle arası, teneffüs saatleri) öğrenci güvenliğini sağlamakla görevli önemli bir diğer unsurdur.

Ülkemizde öğrenci güvenliğinin sağlanması ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesinde okul yönetimine yardımcı olmak amacıyla nöbetçi öğretmen uygulaması yapılmaktadır. Nöbetçi öğretmen uygulaması ile ilgili olarak MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde, "İlköğretim kurumlarında; okulun bina ve tesisleri ile öğrenci mevcudu, yatılı, gündüzlü, normal veya ikili eğitim yapma gibi durumları göz önünde bulundurularak okul müdürlüğünce düzenlenen nöbet çizelgesine göre öğretmenler, normal eğitim

yapan okullarda gün süresince, ikili öğretim yapan okullarda ise kendi devresinde nöbet tutarlar” denilmektedir (2014: md. 44). Adı geçen yönetmelikte, nöbet görevinin işleyişi ile ilgili olarak okul yöneticilerinin sorumlu olduğu, nöbet esaslarının özel durumlar hariç (sağlık sorunları, hamilelik vb.) bütün öğretmenleri kapsadığı ve yasal yükümlülükler içerdiği açık bir şekilde belirtilmektedir. Dolayısıyla, nöbetçi öğretmenler, okul binası ve bahçesinde yaşanabilecek kriz durumlarını yönetme, düzen ve disiplini sağlamakla görevlidirler (Ayyıldız ve Akın, 2016, s.350).

MEB’in ulusal düzeyde uyguladığı ve okullarda koruyucu, önleyici tedbirleri kapsayan ve öğrencilerin aitlik ve güven duygusunu artırıcı uygulamaları da içeren nöbetçi öğretmenlik uygulaması, okul yönetimi ve öğretmenlerin yanı sıra, 2017 yılında yayınlanan Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği ile okul psikolojik danışmanları tarafından da yerine getirilmektedir. Öğrenci kişilik hizmetlerinin merkezinde yer alan psikolojik danışmanlık; bireyin, kendini tüm yönleriyle gerçekçi olarak tanımasına, çevresinde var olan fırsatları keşfetmesine, problem çözebilme yeterlilikleri geliştirebilmesine, seçimler yapabilmesine, kendine ve çevresine uyum sağlama ve kendini gerçekleştirme yönelik hizmetler bütünlüğüdür (International Association for Counselling [IAC], 2003; Topses, 2007, s.5; Bond, 2013). Okul psikolojik danışma hizmetlerinin yürütülmesinde bir çerçeve niteliği taşıyan ilkeler yer almaktadır. Bunlar genel olarak; danışanın koşulsuz olarak kabul edilmesi, bireye ve bireysel farklılıklara saygı duyulması, bilimsel ilkelerin dikkate alınması, hizmetlerin gizlilik esaslı ve gönüllüğe dayalı olarak yürütülmesi, gelişimsel bir anlayışla önleyici ve koruyucu yaklaşımın benimsenmesi, danışanın ihtiyaçlarına ve anlattıklarına odaklanılması ve çok kültürlülüğe duyarlılığın benimsenmesi olarak sıralanmaktadır (Hornbay, Hall ve Hall, 2003, s.4; Hackney ve Cormier, 2005; MEB, 2017). Belirtilen ilkeler doğrultusunda hizmetlerin sağlanabilmesi için, öğretmen ve velilerle işbirliği yapmanın yanı sıra, psikolojik danışmanlara önemli görevler düşmektedir. Psikolojik danışmanlardan beklenen görevler/roller, ülkemizde MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği’nde (MEB, 2017) belirlenmiştir. İlgili yönetmelikte bu görevler/roller, özet olarak; (a) rehberlik hizmetleri programının hazırlanması, (b) sınıf rehberlik planlarının hazırlanması ve uygulanmasında sınıf rehber öğretmenlerine yardımcı olunması, (c) öğrencilerin eğitsel, mesleki ve kişisel/sosyal gelişimlerini sağlamak amacıyla bireysel rehberlik ve grup rehberliği hizmetlerinin yürütülmesi, (d) bireyi tanıma tekniklerinin uygulanması (e) bireysel veya grupla psikolojik danışma yapılması, (f) özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler ve velilerine yönelik eğitim hizmetlerinin yürütülmesinde kurumlarla işbirliği yapılması, (g) aile rehberliği hizmetlerinin yürütülmesi ve (h) rehberlik hizmetlerinin yürütülmesinde öğretmenlere, velilere ve bu hizmetlerin yürütülmesinde yer alabilecek diğer kişilere müşavirlik hizmetlerinin sağlanması şeklinde yer almaktadır. Diğer taraftan Amerikan Okul Psikolojik Danışmanlar Birliği’ne (ASCA, 2009) göre psikolojik danışmanların rolleri şu şekilde belirtilmektedir: Okullarda profesyonel bir yardım hizmeti sunan psikolojik danışmanlar, öğrencilerin ihtiyaçlarına dönük olarak ve gelişimsel bir program çerçevesinde; öğrencilerin akademik, kişisel-sosyal ve mesleki gelişimlerinde aktif olmalıdır. Danışmanların bir diğer görevi de okul psikolojik danışma programını geliştirmesi ve öğrencilerin bireysel gelişim planlarının hazırlanması sürecinde önleyici, iyileştirici ve krize müdahale edici içeriklere sahip hizmetler sunmalarıdır. Bu süreçte okul yönetimi ve diğer paydaşlarla (öğretmenler, aileler, resmi kurumlar vb.) işbirliği yapılmalıdır. Son olarak, psikolojik danışmanlardan, uygulanan psikolojik danışma programının etkililiğinin incelenmesi, okul temelli psikolojik danışma hizmetlerinin yürütülmesi sürecinde yaşanan

aksaklıkların belirlenmesi ve elde edilen verilerin analizini içeren sonuç raporlarının oluşturulması beklenmektedir. Okul psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) hizmetlerinin yürütülmesinde genel olarak psikolojik danışmanlardan yukarıdaki görevleri/rolleri bütüncül olarak organize etmeleri ve bu süreçte aktif rol oynamaları beklenmektedir.

Çağdaş eğitim yaklaşımları öğrencilerin çok yönlü gelişimini amaçlamaktadır. Bu yaklaşımlara göre öğrencinin, çok çeşitli ihtiyaçlarının olduğu ve bu ihtiyaçların çok çeşitli hizmet alanlarıyla karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu hizmet alanlarının tümü öğrenci kişilik hizmetleri olarak tanımlanır. Bu çerçevede içinde yer alan okul temelli gelişimsel psikolojik danışma hizmetleri, eğitim-öğretim sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır (Hackney ve Cormier, 2005; Topsey, 2007, s.24-26; Karaca ve İkiz, 2010, s.150-152;). Psikolojik yardım hizmetlerinin sunulmasında danışmanlar, Bond'un (2013) beş ulusal kuruluşa (British Association for Counselling and Psychotherapy [BACP], 2007; United Kingdom Council for Psychotherapy [UKCP], 2005; Counselling Psychology Division of the British Psychological Society [BPS], 2005; Confederation of Scottish Counselling Agencies [COSCA], 2008; Irish Association for Counselling and Psychotherapy [IACP], 1998) dayandırdığı etik standartlar çerçevesinde hareket etmelidirler. Bunlar; danışan güvenliği, mesleki yeterlilik ve uygulama için uygunluk, danışanların farklı yaşam tarzlarına ve inançlarına saygı, danışanın özerkliğine saygı, danışanların istismar edilmesi ile ilgili yasaklar, sözleşme, gizlilik ve uzmanlığın itibarını sürdürme görevi olarak sıralanmaktadır. Okul psikolojik danışmanları yukarıda değinildiği gibi, profesyonel bir rol üstlenerek, gelişimsel modele dayalı ve etik standartlar doğrultusunda psikolojik yardım hizmetlerini sunarlar. Diğer taraftan psikolojik danışmanların okul ortamında eğitimci rollerinin de bulunduğu (Paisley vd., 2006), danışman ve eğitimci olarak görev yapması gerektiği (McMahon, Mason ve Paisley, 2009) belirtilmektedir. Hornbay, Hall ve Hall (2003, s.33-34), psikolojik danışmanlar tarafından sınıfta, koridorda ve bir dersin sonunda yaşanan disiplin durumlarında; ilişkileri geliştirmek ve pekiştirmek için danışmanlık becerilerinin kullanılabileceğini belirtmektedirler. Ancak, bu hizmetler sunulurken çeşitli güçlükler yaşanmaktadır. Bu konuda daha önce yapılmış araştırmalar incelendiğinde (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2006; Güneri, Büyükgöze-Kavas, 2007; Owen ve Owen, 2008; Dost ve Keklik, 2012); psikolojik danışmanların, salon ve koridorları gözetim altında tuttuğu, sınavlarda gözetmenlik yaptığı, boş geçen derslere girdiği, okul yönetimi ve diğer öğretmenlerle işbirliği yapamadığı ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin olumsuz tutum ile baş etmek zorunda kaldığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2017) psikolojik danışmanlar için okul nöbeti grevinin zorunlu kılınması; psikolojik danışma hizmetlerinde yaşanan problemlerin artmasına, danışmanların otoriter ve kuralcı olarak algılanmasına ve danışman-öğrenci ilişkisinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda psikolojik danışmanların okul güvenliğini sağlamak amacıyla yerine getirdiği nöbet görevinin, psikolojik danışma hizmetlerini nasıl etkilediği ve bu süreçte yaşanan zorlukların neler olduğu araştırılması gereken bir problem olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte, yürürlükte olan MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'ne (MEB, 2017) göre uygulanması zorunlu olan okul nöbeti görevinin psikolojik danışmanlara ve PDR uygulamalarına yansımalarını içeren araştırma boşluğunun bulunması, ilgili literatüre katkı sunması açısından bu araştırmanın önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada psikolojik danışmanların nöbet sırasında neler hissettikleri, yaşadığı güçlükler ve çözüm önerilerinin güncel olarak ortaya koyulmasının yaşanan

problemlerin önlenmesine yönelik katkı sunacağı öngörülmektedir. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın temel amacı; psikolojik danışmanların okul nöbeti görevi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Psikolojik danışmanlar okul nöbeti görevi ile ilgili neler hissetmektedirler?
- Psikolojik danışmanların okul nöbeti görevi ile ilgili yaşadıkları zorluklar nelerdir?
- Psikolojik danışmanlar tarafından okul nöbeti görevi sırasında yaşanan zorluklarla baş etmek için neler yapılmaktadır?
- Psikolojik danışmanların, okul nöbeti görevinin olumlu yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Psikolojik danışmanların, okul nöbeti görevinin daha etkili olabilmesine yönelik önerileri nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden olan fenomenoloji deseni gerçekleştirilmiştir. Fenomenoloji deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Fenomenler yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.72). Bu çalışmada da, psikolojik danışmanların okul nöbeti ile ilgili görüşleri incelenmeye çalışıldığı için fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji araştırmalarında veri analizi yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Dolayısıyla, bu çalışmada, katılımcıların okul nöbeti deneyimlerinin olması, fenomenoloji deseni kullanmasını gerekli kılmıştır. Fenomenoloji deseni sonuçlar, betimsel bir anlatım ile sunulur ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilir. Bunun yanında ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.75). Bu çalışmada ele alınan olgu, okul nöbeti görevine yönelik psikolojik danışmanların uygulamaları, algıları ve yönelimleridir. Patton (2002), farklı bireylerin görüşlerinin detaylı bir şekilde incelenmesiyle araştırılan olgunun ayrıntılı bir şekilde açıklanabileceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda, yapılan bu çalışmada da, araştırılan olgunun ayrıntılı olarak sunulabilmesi için farklı okullarda görev yapan psikolojik danışmanların okul nöbeti ile ilgili görüşlerinin detaylı bir şekilde ele alınıp yorumlanmasına çalışılmıştır.

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcıları, amaçlı rastgele örnekleme yöntemi doğrultusunda belirlenmiştir. Amaçlı rastgele örnekleme, araştırmanın amacı doğrultusunda durum örneklerinin sistematik ve tesadüfi olarak seçilmesi ve tasnif edilmesidir (Marshall ve Rossman, 2014; Akt., Baltacı, 2018, s.258). Bu doğrultuda 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Mardin il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan, aktif olarak nöbet görevini yerine getiren ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 22 okul psikolojik danışman (rehber öğretmen) ile görüşülmüştür. Katılımcıların kişisel bulgularına ilişkin bazı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bazı Bilgiler

Cinsiyet	N	%	Yaş	N	%
Kadın	9	41	20-30	11	50.0
Erkek	13	59	30-40	11	50.0
Öğrenim					
Kıdem	N	%	Düzeyi	N	%
1-5	4	18	Lisans	16	73
6-10	14	64	Lisansüstü	6	27
11-15	3	14			
16-20	1	4			
Çalışılan Kurum Türü	Psikolojik Danışmanların Kurumlara Göre Dağılımları			N	%
İlkokul	Rİ4, Rİ5, Rİ6, Rİ12, Rİ14, Rİ16			5	23
Ortaokul	RO1, RO9, RO10, RO11, RO13, RO14, RO19, RO20, RO22			9	41
Ortaöğretim	RL2, RL3, RL7, RL8, RL15, RL17, RL18, RL21			8	36
Toplam	22	100.0		22	100.0

Not: R, ilgili kademedeki görev yapan psikolojik danışmanı; İ, ilköğretim kademesini; O, ortaokul kademesini; L, ortaöğretim kademesini temsil etmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya 9’u (%41) kadın, 13’ü (%59) erkek olmak üzere toplam 22 psikolojik danışman katılmıştır. Katılımcıların yaş aralıklarının eşit orana (%50) sahip olduğu görülmektedir. Kıdem dağılımına bakıldığında, 14 katılımcının 6-10 yıl aralığında kıdeme sahip olup, tüm katılımcıların %64’ünü oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların %73’ünün lisans düzeyinde öğrenim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Çalışılan kurum türüne bakıldığında, 9 katılımcının (%41) ortaokul, 8 katılımcının (%36) ise ortaöğretim kurumlarında çalıştığı ve tüm katılımcıların %77’sini temsil ettiği; 5 katılımcının (%23) ise ilköğretim kurumlarında çalıştığı anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verilerinin toplanmasında, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniği, sözlü iletişim kanalıyla veri toplama tekniği olmakla birlikte; bireylerin bilgi, düşünce, tutum ve davranışları hakkında derinlemesine bilgi edinmeyi sağlar (Karasar, 2005). Görüşme tekniğiyle araştırmacı, aynı konuda farklı kişilerden benzer bilgilere ulaşabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” ile toplanmıştır. Görüşme formunun geliştirilmesi sürecinde psikolojik danışmanların nöbet görevine ilişkin görüş ve önerilerinin belirlenmesi amacı temel alınmıştır. Görüşme formu, araştırmacılar tarafından oluşturulduktan sonra, eğitim programları ve öğretim bilim dalında 1, psikolojik danışma ve rehberlik bilim dalında 1 olmak üzere toplam 2 alan uzmanının görüşleri doğrultusunda bazı değişiklikler yapılarak hazır hale getirilmiştir. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, kıdem, eğitim düzeyi ve çalıştığı kurum türü gibi kişisel bilgilerini belirlemeye yönelik sorular; ikinci bölümde ise psikolojik danışmanları nöbet görevine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik açık uçlu sorular yer almaktadır. Görüşme formundaki açık uçlu sorular, literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular aşağıda sunulmuştur:

- Okullarda psikolojik danışmanlar (rehber öğretmenler) için uygulanması zorunlu olan okul nöbeti görevinin varlığı sizi nasıl etkiliyor? Lütfen açıklayınız.
- Okul nöbeti görevi ile ilgili çoğunlukla karşılaştığınız zorluklar nelerdir? Lütfen açıklayınız.
- Okul nöbetindeki zorlukları aşmak için neler yapmaktasınız, ne tür desteklere ihtiyaç duyuyorsunuz? Lütfen açıklayınız.
- Okul nöbeti görevinin okul PDR hizmetlerine katkı sağladığını düşünüyor musunuz? Lütfen açıklayınız.
- Okul nöbeti görevinin PDR ilklerine uygun olarak yürütülebilmesi ne gibi düzenlemelere ihtiyaç vardır? Lütfen açıklayınız.
- Yukarıdaki soruların dışında konuya ilişkin eklemek istediğiniz başka görüşleriniz varsa lütfen aşağıya yazınız.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, 2018-2019 eğitim-öğretim yılının ocak-şubat aylarında Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan izin sonrasında gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanması sürecinde, araştırmacılar tarafından ilgili okullar ziyaret edilerek psikolojik danışmanlara araştırmanın amaçları, süresi, prosedürü ve verilerin gizliliği hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu belirtilmiştir. Araştırmacılar tarafından ulaşılan 22 psikolojik danışmandan, okul nöbeti görevine ilişkin görüşlerini görüşme formundaki açık uçlu sorular doğrultusunda yazmaları istenmiştir. Araştırmanın tüm aşamalarında etik ilkelere dikkat edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler sistematik ve açık bir şekilde kodlanarak; birbirine benzeyen temalar ve kavramlar "İçerik Analizi" yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinde amaç, araştırma kapsamında ulaşılan verileri açıklayıcı kavram ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda birbirine benzeyen veriler belli kavram ve temalar çerçevesinde toplanarak analiz edilir. Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan tematik gruplandırma ile araştırmacı, benzer ya da farklı içeriklere göre kategorilere ayrılan birimleri içsel bir tutarlılığı yansıtacak şekilde belirli kümeler altında bir araya getirip, ne anlam ifade ettiklerini bulmaya çalışır (Patton, 1990, s.384; Akt., Maxwell ve Barbara, 2008, s.466-467; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.260). İçerik analizinin gerektirdiği işlem basamakları takip edilerek; (a) verilerin kodlanması, (b) temaların/kategorilerin belirlenmesi, (c) kodların belirlenen temalar altında birleştirilmesi, (d) bulguların tanımlanarak yorumlanması işlemleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmada aynı zamanda betimsel analiz de kullanılmıştır. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada da psikolojik danışmanların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Katılımcıların görüşme sürecine içtenlikle katılımlarını sağlamak amacıyla, araştırmacılar tarafından isimleri kodlanarak saklı tutulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden alıntılar yapılırken izlenen yol şu şekildedir: Örneğin R14 kodlamasında; R, psikolojik danışmanı; İ, ilköğretim kademesini; 4 sayısı, dördüncü sırada görüşme yapılan psikolojik danışmanı temsil etmektedir. Benzer şekilde, RO1 ve RL2 gibi kodlamalarda "O" ve "L", sırasıyla ortaokul ve lise kademelerini yansıtmaktadır.

Yukarıda belirtilen aşamalar çerçevesinde, kodlama sürecinde oluşabilecek hataları engellemek amacıyla, 2 araştırmacı tarafından yapılan kodlama işlemi sonucunda kodlama güvenilirliği (Güvenirlilik=Örtüşenlerin Sayısı/ [Örtüşenler + Örtüşmeyenler Sayısı]) formülü kullanılarak güvenirlilik düzeyi %84 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Hubermann (1994) tarafından, kodlama güvenirliliğinin yeterlik düzeyinin %80 ve üstü değerleri içermesi gerektiği belirtilmektedir (Akt., Baltacı, 2017, s.8). Güvenirliliği artırmaya yönelik doğrudan alıntılara ekleme yapmadan yer verilmiş; araştırma sürecinde, bulguların kaydında ve analizinde açıklık benimsenmiş; araştırma sürecinin her adımı ayrıntılı olarak yöntem kısmında açıklanmıştır.

Bulgular

Okul Nöbeti Görevinin Psikolojik Danışmanları Etkileme Durumu

Araştırmanın katılımcılarını oluşturan psikolojik danışmanların okullarda psikolojik danışmanlar için uygulanması zorunlu olan okul nöbeti görevinin kendilerini nasıl etkilediği ile ilgili görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Psikolojik danışmanların okul nöbeti görevinin kendilerini nasıl etkilediğine ilişkin görüşleri

Görüşler	Psikolojik Danışmanlar	f	%
Uyum sağlamada zorlanıyorum	RO1, Rİ6, Rİ12, RL21, RO22	5	22.72
Rehberlik hizmetleriyle uyuşmuyor	RL2, RL3, RL15, Rİ16, RO20, RO22,	6	27.27
Beni olumsuz etkiliyor	RO1, RL2, RL3, Rİ4, RL7, RL8, RO11, RO13, Rİ16, RL17, RL18, RO19, RO20, RO22	14	63.63
Rol karmaşası yaşıyorum	RL3, RO10, RO13, Rİ16, RO19, RO20, RL21, RO22	8	36.36
Nöbet alanında yüksek sesle bağırarak zorunda kalıyorum	RO1, RL3, Rİ4, RL7, RO9, RO11, Rİ12, RL17, RO19, RO20	10	45.45
Güven ilişkisini olumsuz etkiliyor	RL2, RL3, Rİ4, RL7, RO9, Rİ16, RL17, RL18, RO19, RL21, RO22	11	50.00
Nöbet sırasında öfkemi kontrol etmede zorlanıyorum	Rİ4, RO19, RL21	3	13.63
Çok yoruluyorum	RL15, RL17	2	9.09
Sorumluluklarım artıyor	Rİ5, RL15, RO22	3	13.63

Tablo 2’de psikolojik danışmanların nöbet uygulamasına ilişkin çeşitli görüşleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, psikolojik danışmanların yarısından fazlasının (%63.63) nöbet uygulamasından dolayı olumsuz etkilendikleri görülmektedir. Bununla birlikte, nöbet uygulamasının öğrencilerle kurulan güven ilişkisini olumsuz etkilediği (%50.00) ve danışmanların nöbet alanında yüksek sesle bağırarak zorunda kaldıkları (%45.45) görülmektedir. Ayrıca, nöbet uygulaması nedeniyle danışmanların rol karmaşası yaşadığı (%36.36) ve nöbet görevinin rehberlik hizmetleri ile uyuşmaması (%27.27) nedeniyle uyum sağlamada (%22.72) güçlük çektiği anlaşılmaktadır. Psikolojik danışmanların görevli oldukları eğitim kademeleri bakımından öne çıkan görüşleri değerlendirildiğinde; *ortaöğretim* kademesinde görevli danışmanların eşit oranla %75’i nöbet uygulamasının kendilerini olumsuz etkilediği ve danışmanla kurulan güven ilişkisinin zarar gördüğü

görüştüklerini. *Ortaokul* kademesinde görevli psikolojik danışmanların %66.66'sı nöbet uygulamasından olumsuz yönde etkilendiğini belirtirken; eşit oranla %55.55'i ise, rol karmaşası yaşadıklarını ve nöbet sırasında yüksek sesle bağırarak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. *İlkokul* kademesinde görevli psikolojik danışmanlar ise, %60 oranla nöbet uygulamasından rahatsızlığını dile getirmiştir. Bu boyutta yer alan katılımcıların örnek görüşleri aşağıda sunulmuştur:

"Daha önce var olmayan bu yeni uygulamaya adapte olmak beni olumsuz anlamda etkiledi." (RO1)

"Nöbet uygulaması, rehberlik hizmetleriyle taban tabana zıt durumda. Nöbet uygulaması, rehberlik hizmetlerini büyük oranda sekteye uğrattığından, biz rehber öğretmenleri de olumsuz anlamda etkilemektedir." (RL2)

"Öğrencilere yüksek sesle müdahale etmek zorunda kalıyorum." (RO11)

"Nöbet gününde öğrencilerle görüşmede sorunlar yaşanıyor. Nöbet görevinde öğrencilere kızdığımızdan dolayı rehberlik sürecine karşı tavır almalar oluyor." (RO10)

"Öğrenci görüşmelerinin çoğu teneffüste gerçekleştiği için nöbet esnasında öğrencileri geri göndermek durumunda kalıyoruz. Nöbet esnasında öğrencilere bağırarak, öğrencilerin bize bakış açılarını değiştirmekte. Bizi otoriter bir figür olarak görmesine neden olduğunu düşünmekteyim." (RO13)

Okul Nöbeti İle İlgili Çoğunlukla Karşılaşılan Zorluklar

Okul psikolojik danışmanlarının okul nöbeti ile ilgili sıklıkla karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Psikolojik danışmanların okul nöbeti görevi ile ilgili yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri

Görüşler	Psikolojik Danışmanlar	f	%
Krizde müdahale hizmetleri gecikiyor ya da yapılamıyor	RO1, RO9, RO14, RL15, RO20, RO22	6	27.27
Görüşmeler aksıyor, erteleniyor	RO1, RL2, Rİ6, RO13, RO14, RL15, Rİ16, RL21, RO22	9	40.90
Herhangi bir zorluk yaşamıyorum	RL2, RL17, RL18	3	13,63
Rehberlik hizmetleri aksıyor	RL2, RL3, Rİ4, Rİ5, Rİ6, RL7, RO9, RO10, RO11, Rİ12, RO13, RO14, RL15, RO19, RO20, RL21, RO22	17	77.27
Hizmetlerin yanlış tanımlanmasına neden oluyor	RO1, RL3, Rİ4, Rİ6, RO10, RO13, RL15, Rİ16, RO19, RO20, RL21, RO22	12	54.54
Nöbet görevi nedeniyle okul idaresi ile tartışma yaşıyorum	Rİ16, RO22	2	9.09
Nöbet görevi nedeniyle rehberlik servisine yapılan başvurular azalıyor	RO1, RL3, Rİ4, Rİ16, RO20, RO22	6	27.27
Nöbet görevi, görüşme sürecinin bölünmesine neden oluyor	Rİ4, Rİ5, Rİ6, RL7, RL8, RO9, RO10, RO11, Rİ12, RO13, RL15, RL18, RL21, RO22	14	63.63
İdari personel olarak algılanmamıza neden oluyor	RL3, RO22	2	9,09

Tablo 3'te psikolojik danışmanların nöbet görevi sırasında yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri yer almaktadır. Tablo bulgularından, danışmanların büyük bir bölümünün ($f=17$; %77.27) nöbet görevi nedeniyle rehberlik hizmetlerinin aksadığı görüşünde olduğu görülmektedir. Bunu sırayla; nöbet görevi nedeniyle görüşmelerin bölündüğü ($f=14$; %63.63), hizmetlerin yanlış tanımlanmasına neden olduğu ($f=12$; %54.54), görüşmelerin aksadığı ($f=9$; %40.90), krize müdahale hizmetlerinin geciktiği ($f=6$; %27.27), rehberlik servisine yapılan başvuruların azaldığı ($f=6$; %27.27), okul idaresi ile tartışmaların yaşandığı ($f=2$; %9.09) ve psikolojik danışmanların idari personel olarak algılanmasına ($f=2$; %9.09) neden olduğu yönünde problemler takip etmektedir. Ayrıca, psikolojik danışmanların 3'ü (%13.63) herhangi bir zorluk yaşamadığını belirtmiştir. Psikolojik danışmanların görevli oldukları eğitim kademeleri bakımından nöbet görevi ile ilgili öne çıkan görüşleri değerlendirildiğinde; *ilkokul* kademesinde eşit oranla hizmetlerin aksadığı ($f=4$; %80) ve görüşme sürecinin bölünmesine neden olduğu ($f=4$; %80); *ortaokul* kademesinde rehberlik hizmetlerini aksattığı ($f=8$; %88.88); *ortaöğretim* kademesinde ise, yine eşit oranla ($f=5$; %62.5) hizmetlerin aksadığı ve görüşme sürecinin bölünmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Bu boyutta yer alan katılımcıların örnek görüşleri aşağıda sunulmuştur:

"...Mesela nöbetçi olduğum gün hastalanan bir öğrenciye eşlik etmek için hastaneye gönderildiğim zamanlar oldu. Planladığım çalışmaları ve görüşmeleri ertelemek zorunda kaldım. Ayrıca öğrencilerim o anlarda bana ulaşamadı..." (RL15)

"Veli ya da öğrenci ile görüşme bitmemişken nöbet görevine gitme durumunda kalıyorum." (Rİ6)

"Öğrencilerin istenmeyen davranışlar sergilemesi, okul yönetiminin ara sıra nöbetle ilgili kızgın davranışları, görüşmelerin bölünmesi ve yoğunluğun artması. Nöbet görevinin olduğu gün, rehberlik hizmetleri yapılamaz hale gelmektedir. O günün tamamı nöbet gündemiyle geçmektedir. Rol karmaşası yaratmaktadır." (RO22)

"Daha çok teneffüslerde bize ulaşmaya çalışan öğrencilerimiz, gelip bizi görmüyorlar ya da nöbet esnasında gelip söyledikleri zaman erteliyoruz. Bu da öğrencilere anında müdahale şansımızı azaltıyor." (RO9)

"Disiplin olayları genellikle nöbet sırasında gerçekleşebiliyor. Olaya müdahale ederken disiplin alanında bulunuyoruz. Bu da öğrencilerin bize bakış açısını olumsuz etkiliyor." (RO19)

Okul Nöbeti İle İlgili Karşılaşılan Zorluklarla Baş Etmek Amacıyla Tercih Edilen Yollar ve İhtiyaç Duyulan Destek Kaynakları

Psikolojik danışmanların okul nöbeti sırasında karşılaştıkları zorluklarla baş etme yolları ve bu süreçte ihtiyaç duydukları destek kaynakları ile ilgili görüşlerini yansıtan cevapların dağılımı Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Psikolojik danışmanların okul nöbeti sırasında yaşanan zorlukları aşmak için neler yaptıkları, ne tür desteklere ihtiyaç duyduklarına ilişkin görüşleri

Görüşler	Psikolojik Danışmanlar	f	%
Kriz durumlarında nöbet görevimi başka bir öğretmene devrediyorum	RO1, RL8, Rİ14, Rİ16, RL21	5	22.72
Problem durumları görmezden geliyorum	RL3	1	4.54
Kriz durumlarında okul idaresinden destek alıyorum	RL2, Rİ4, Rİ5, RO10, RL15, RL17, RL21	7	31.81
Önleyici rehberlik kapsamında, nöbet sırasında görüşme yapıyorum	Rİ5, RO13, RL17	3	13.63
Herhangi bir çözüm yolu olduğunu düşünmüyorum	RL7, RL8	2	9.09
Rehberlik servisinin bulunduğu katta nöbet görevini yerine getirerek kontrolü sağlıyorum	RO9, RL21	2	9.09
Kriz durumunda görev alanını terk ediyorum	RO9, RO13, RO22	3	13.63
Nöbetim sırasında sınıf başkanlarından destek alıyorum	RO10	1	4.54
Herhangi bir desteğe ihtiyaç duymuyorum	Rİ12	1	4.54
Problem durumlarında sadece gözlem yapıyorum	Rİ12	1	4.54

Tablo 4'te psikolojik danışmanların nöbet görevine ilişkin zorluklarla baş etmek ve bu süreçte ihtiyaç duydukları destek hizmetlere ilişkin çeşitli görüşleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, psikolojik danışmanların 7'si (%31.81) kriz durumlarında okul yönetiminden destek aldığını belirtmiştir. Öne çıkan bir diğer çözüm yolunun ise, kriz durumlarında nöbet görevinin başka bir öğretmene devredilmesi ($f=5$; 22.72) şeklinde olduğu görülmektedir. Danışmanların okul kademelerine göre öne çıkan görüşleri incelendiğinde; kriz durumlarında okul idaresinden destek alınmasının, *ilkokul* ($f=2$; %40) ve *ortaöğretim* ($f=4$; %50) kademelerinde; kriz durumlarında nöbet bölgesinin terk edilmesinin ise *ortaokul* ($f=3$; %33.33) kademesinde görevli danışmanlar tarafından daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bu boyutta yer alan katılımcıların örnek görüşleri aşağıda sunulmuştur:

"Ders içi ve ders dışı etkinliklerde bu durumu okul öğrencileri ve idare ile görüşüp var olan sorunların üstesinden geliyorum." (Rİ5)

"Okul idaresi bu anlamda önemli. Onlarla uzlaşmaya çalışıyorum. Nöbeti, odamın bulunduğu katta tutmak istediğimi belirttim. Zaman zaman diğer nöbetçi öğretmenlerin desteğine ihtiyaç duyuyorum." (RL21)

"İdareden destek almaya çalışıyorum. İdareme iletişim halindeyiz. Nöbetle ilgili bir sıkıntı yaşadığımda ya da nöbet yerine gidemediğimde, idareye neden nöbet yerimde olmadığımı dair bilgi veriyorum." (RL15)

"...Görüşmem gereken öğrencileri odamda bekletip sonra görüşüyorum ya da acil durum ise nöbeti bırakıp öğrenci ile ilgileniyorum." (RO9)

"Kriz durumlarında rehberlik hizmetlerine öncelik tanıyorum. Nöbet alanına gidemediğim çok zaman oluyor. Örneğin, veli görüşmesi sürerken nöbet görevine gidemiyorum. Bu da yasal olarak birtakım sakıncaları barındırıyor." (RO22)

Okul Nöbeti Görevinin PDR Hizmetlerine Katkıları

Araştırmada bir diğer belirlenmek istenen durum, okul nöbeti görevinin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine (PDR) ne gibi yararları olabileceğine yönelik katılımcıların görüşleridir. Bu duruma ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Okul nöbeti görevinin PDR hizmetlerine sunduğu yararlarla ilişkin görüşler

Görüşler	Psikolojik Danışmanlar	f	%
PDR hizmetlerine herhangi bir katkı sağladığımı düşünüyorum	RO1, RL2, RL3, Rİ4, Rİ6, RL7, RL8, RO9, RO11, Rİ12, RO13, RO14, RL15, Rİ16, RL18, RO19, RO20, RL21, RO22	19	86.36
PDR hizmetlerine katkı sağladığımı düşünüyorum	RO10, Rİ12, RL17	3	13.63
Gözlem yapma fırsatı sağlıyor	Rİ4, Rİ5, RO10, RL17	4	18.18
Diğer öğretmenlerle empati kurulması açısından fayda sağlıyor	RL17	1	4.54
Sınıf ve okul etkinliklerine katılmayan psikolojik danışmanlar için yararlı olduğunu düşünüyorum	RL17	1	4.54

Tablo 5'te danışmanların nöbet görevinin PDR hizmetlerine sunduğu katkılara ilişkin görüşleri yer almaktadır. Tablo verilerine göre; danışmanların büyük bir bölümü ($f=19$; %86.36) nöbet uygulamasının PDR hizmetlerine herhangi bir katkı sağlamadığı görüşündedir. Diğer taraftan, nöbet görevinin gözlem yapma fırsatı sunduğu ($f=4$; %18.18) görüşünü savunanlara da rastlanmıştır. Okul kademelerine göre danışmanların görüşleri değerlendirildiğinde; bütün kademelerde (ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim) nöbet görevinin PDR hizmetlerine katkı sunmadığı görüşünün ön plana çıktığı görülmektedir. Bu boyutta yer alan katılımcıların örnek görüşleri aşağıda sunulmuştur:

"Ortaokulda çalıştığım süre içerisinde herhangi bir katkı görmedim; aksine öğrencilere sık sık yasaklar, kurallar ve yaptırımları hatırlatarak onları rehberlik servisinden uzaklaştırdığını gözlemledim. Nöbet tuttuktan sonra öğrencilerim benim için 'hoca aslında sinirliyimmiş' dediklerini duydum." (Rİ4)

"Kesinlikle hayır." (Rİ16)

"Katkı sağlamıyor. Tam tersine mesleğimize zarar verdiği kanısındayım." (RO19)

"Kesinlikle katkı sağlamıyor. Aksine rehberlik hizmetleri ile hiç de uyuşmuyor. Öğrenci ile kurduğumuz bütün iyi ilişkileri bozuyor. Kurulmamış olan iyi ilişkilerin kurulmasını engelliyor. Öğrenci, rehber öğretmenini okuldaki diğer öğretmenlerden farklı görmüyor. Hatta idarenin bir personeli olarak görmeye başlıyorlar. Çünkü nöbetçi öğretmen olarak tutanak tutulup, öğrenciye ceza verilmesi de söz konusu olabiliyor." (RL3)

"Katkı sağladığımı düşünmüyorum. Bugüne kadar tuttuğum nöbet görevlerinin okulda yürüttüğümüz PDR hizmetlerini bulunduğu noktadan daha üst bir noktaya taşıdığına dair herhangi bir faydası olduğunu gözlemlemedim ve okulumuzdaki öğrenci, öğretmen, velilerden ve idareden nöbetin rehberlik faaliyetlerine bir faydası olduğuna dair geri bildirim almadım." (RL15)

Okul Nöbeti Görevinin PDR İlkelerine Uygun Olarak Yürütülebilmesi İçin Yapılması Gerekenler

Araştırmada psikolojik danışmanlara okul nöbeti görevinin PDR ilkelerine uygun olarak yürütülebilmesi için neler yapılması gerektiği sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Okul nöbeti görevinin PDR ilkelerine uygun olarak yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan düzenlemelere ilişkin görüşler

Görüşler	Psikolojik Danışmanlar	f	%
Nöbet görevinin gönüllülük esaslı olması gerekir	RO1, Rİ5, RL7, Rİ12, RO13, RL17, RO19, RL21, RO22	9	40.90
Okul idaresinin esnek davranması gerekir	RO1, RL18, RO22	3	13.63
Nöbet görevi ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır	RO1, RO22	2	9.09
Psikolojik danışmanlar nöbet görevinden muaf olmalıdır	RL2, Rİ4, Rİ6, RL8, RO11, RO14, Rİ16, RO20, RL21	9	40.90
Nöbet görevi gözlem yapma amacıyla yapılmalıdır	RL3, RO22	2	9.09
Nöbet komisyonu kurularak, problemlere çözüm üretilmelidir	RO22	1	4.54
PDR ilkelerine uygun olarak yürütülebileceğini düşünmüyorum	RO10, RO11, RL15, Rİ16, RO20	5	22.72
Nöbet görevi kolay yönetilebilir alanlarda yapılmalıdır	RL3, RO9, RL17	3	13.63

Tablo 6'da görüldüğü üzere, nöbet görevinin PDR ilkelerine uygun olarak yürütülebilmesine yönelik ihtiyaç duyulan düzenlemelere ilişkin görüşlerin, eşit oranla ($f=9$; %40.90) nöbet görevinin gönüllülük esaslı olması ve danışmanların nöbet görevinden muaf olması gerektiğine yoğunlaştığı gözlenmiştir. Okul kademelerine göre danışmanların görüşleri değerlendirildiğinde ise; ilkokul ve ortaöğretim kademelerinde nöbet görevinin isteğe bağlı olması ve psikolojik danışmanların nöbet uygulamasından muaf olması gerektiği görüşlerinin benzer olduğu, ortaokul kademesinde ise nöbet uygulamasının isteğe bağlı olması gerektiği görüşünün ön planda olduğu görülmektedir. Bu boyutta yer alan katılımcıların örnek görüşleri aşağıda sunulmuştur:

"Gönüllü öğretmenler nöbet tutmalıdır." (RO1)

"Nöbet isteğe bağlı olmalıdır." (Rİ5)

"Nöbet görevi gönüllüğe dayalı olarak yapılmalıdır. Nöbet görevi esasları daha net olarak belirlenmeli ve esneklik sağlanmalıdır. Ayrıca, nöbet görevi sırasında karşılaşılan güçlüklerin aşılması için, okullarda 'nöbet komisyonu' gibi bir uygulama yapılmalıdır. Bu komisyonda danışmanlar da bulunmalı ve nöbet günlükleri paylaşılıp çözümler üretilmelidir." (RO22)

"Rehber öğretmen ve psikolojik danışman nöbet tutmamalıdır." (Rİ4)

"Nöbet görevinin kaldırılmasının daha iyi olacağını düşünüyorum." (RO14)

"Nöbet görevinin kaldırılması daha olumlu olacaktır. Fakat bu yapılmayacaksa bile en azından isteğe bağlı bir şekilde sürdürülmelidir." (RL21)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okullarda etkili ve verimli eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için okulların tüm paydaşlar için güvenli bir yer olması gerekmektedir. Güvenli okul, bütün öğrencilerin öğrenme hedeflerini önemseyen, başarıya odaklanan, öğrencilerin güven ortamında sosyal beceriler edinmelerini sağlayan, öfke kontrolünü pekiştiren, yaşanan sorunlara ortak paydada çözümler üreten ortamlardır (Çelik, 2004). Okul güvenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olan psikolojik danışmanlar için, genel eğitim öğretmenlerine yönelik uygulanması zorunlu olan okul nöbeti görevi; MEB Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2017: md. 34) yapılan yeni düzenleme ile zorunlu kılınmıştır. Bu bağlamda, bu araştırmada okul psikolojik danışmanlarının okul nöbeti görevi ile ilgili düşünceleri, yaşadıkları zorluklar ve nöbet uygulamasına ilişkin önerilerinin içerik analizi yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Danışmanların görüşleri incelendiğinde bunların çeşitli kategoriler altında toplanabildiği ve betimlenebildiği görülmüştür. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan ön plana çıkan noktalar aşağıda sunulmuş ve bu noktalar ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Araştırma kapsamına alınan ilköğretim, ortaokul ve ortaöğretimde görevli psikolojik danışmanların zorunlu nöbet görevine ilişkin görüşlerini içeren sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; danışmanların büyük bir bölümünün bu uygulamadan dolayı olumsuz etkilendikleri, nöbet sırasında kontrolü sağlamada zorlandıkları ve buna bağlı olarak da öğrencilere müdahale etmek zorunda kaldıkları saptanmıştır. Ayrıca, nöbet uygulamasının psikolojik danışma ve rehberlik ilkeleriyle uyum sağlamadığı, okul yönetimi ile çatışma yaşandığı, PDR hizmetlerine herhangi bir katkı sağlamadığı, danışan-danışman ilişkisine zarar verdiği ve bunun sonucunda rol karmaşası yaşandığı belirlenmiştir. Daha önce yapılan araştırmalarda da danışmanların kendi görevleri dışındaki görevlere zaman ayırdıkları (örn. okul istatistikleri, boş sınıflarda görev alma vb.) (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2006), yönetsel çalışmalarda bulunabildikleri (Owen ve Owen, 2008) saptanmıştır. Psikolojik danışmanlığın işlevi ve danışmanların sorumlulukları ile ilgili yapılan araştırmalarda (Kepçeoğlu, 1999; Burnham ve Jackson, 2000; Saylan ve Gürkan, 2002; Güven, 2005; Bıçak, 2006; Akın, 2007; Polat, 2007; Nazlı, 2007; Başaran, 2008; Yeşilyaprak, 2009), danışmanların sorumluluklarına yönelik algıların; yönetici, öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Örneğin, Basse, Monday ve Edet (2010), öğrencilerin psikolojik danışma hizmetlerine yönelik algılarını belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, öğrencilerin rehberlik hizmetlerine yönelik tutumlarının anlamlı derecede olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde, Hue (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, sınıf içi disiplin problemleri ile baş etmede öğretmen ve psikolojik danışman işbirliğinin süreci kolaylaştırdığı ve buna bağlı olarak da öğrenci ve öğretmenlerin psikolojik danışma hizmetlerine karşı olumlu tutum geliştirdikleri saptanmıştır. Ancak, psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin olumsuz tutum ve PDR hizmet alanlarıyla ilgili olmayan beklentiler de mevcuttur. Kepçeoğlu'nun (1999) ifade ettiği gibi, psikolojik danışmanlardan nöbet tutma, gözcülük yapma ve yönetim işlerine yardım etme gibi psikolojik danışmanlığın işlevine uygun olmayan görev ve sorumluluklar beklenmektedir. PDR hizmetlerinin en önemli unsuru olan psikolojik danışmanlar; mesleğin sınırları ile ilgili sorunlar, uzmanlık rol kimliğinin net olmaması gibi güncelliğini koruyan ve tartışılan birçok beklentiler (Lambie ve Williamson, 2004; Bardhoshi ve Duncan, 2009) nedeniyle, psikolojik yardım hizmetlerinin dışında kalan hizmetlerden sorumlu olabilmekte ve bunun sonucunda otorite sembolü,

yönetmelik işlerden sorumlu kişi olarak algılanabilmektedirler. ASCA'ya (2009) göre, kapsamlı gelişimsel psikolojik danışma ve rehberlik yaklaşımı, yönetimsel ve psikolojik danışma dışı görevleri benimsemez. Bunun yerine, öğrencilerin okulda ve yaşamda başarılı olmalarını sağlayan belirli yaşam becerileri ve deneyimlerini önemser (Cobia ve Henderson, 2007; Akt., Terzi, Tekinalp ve Leuwerke, 2009). Psikolojik danışmanla danışan arasında kurulan ilk ilişkinin önemine değinen Cormier ve Hackney (2007), bu sürecin, deneyimlerinden ve diğer bireylerden uzaklaşan danışanlara bütünlüğünü yeniden kazanma fırsatları sunduğunu belirtmektedirler. Öğrencilerin kişisel/sosyal, mesleki ve akademik becerileri doğrultusunda birçok alanda hizmet sunan danışmanlar tarafından; okul PDR programının organize edilmesi, öğrenci gereksinimlerine uygun bireysel planlamalar yapılması, önleyici ve krize odaklı çalışmaların planlanması, okul personellerine yönelik müşavirlik hizmeti sunulması (Paisley ve McMahan, 2001; ASCA, 2009) gibi hizmetlerin yürütülmesi PDR hizmetlerinin okullardaki önemi ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak, MEB tarafından yayınlanan Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2017) psikolojik danışmanlar için nöbet görevinin zorunlu hale getirilmesi; yukarıda değinildiği gibi etik standartlar ve kapsamlı gelişimsel rehberlik modelinin gerektirdiği danışman sorumlulukları ile MEB tarafından belirlenen danışman sorumluluklarının birbirinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Cormier ve Hackney'e (2007) göre rehberlik hizmetleri ile okulun disiplin uygulamaları amaç, önlem ve işlevleri açısından birbirinden ayrı birimlerdir. Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri eleştiri ve cezanın olmadığı psikolojik yardım etme süreçlerini içermektedir. Nöbet görevi ise, aksine, öğrencilere yönelik birtakım cezalar ve müdahaleler gerektirmektedir.

Bu araştırmada nöbet görevinin gerektirdiği sorumlulukların okul yönetimi ile danışmanlar arasında çatışmalara kaynaklık ettiği danışmanlar tarafından belirtilmiştir. Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde anahtar bir rol oynayan danışmanların, okul yönetimi ile işbirliği geliştirmeleri, danışmanların kendilerini yetkin görmelerinde (Gündüz ve Çelikkaleli, 2009), okul ikliminin olumlu yönde gelişiminde (House ve Martin, 1998; Hernandez ve Seem, 2004), öğrencilerin akademik becerilerini destekleyici öğrenme ortamlarının oluşmasında (Clemens, Milsom ve Cashwell, 2009; College Board, 2009; Armstrong, MacDonald ve Stillo, 2010) etkili olduğu vurgulanmaktadır. Önceki kısımlarda vurgulandığı gibi, PDR hizmetlerinin gerektirdiği rol ve sorumluluklar okul paydaşları ile uyumu, yöneticilerle yakın işbirliğini ve öğrenci gelişimine sistematik olarak katkı sunmayı gerektirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, MEB tarafından okul nöbetinin danışmanlar için zorunlu olarak uygulamaya konması, danışman sorumlulukları ile nöbet görevinin gerektirdiği yasal zorunluluklar arasında uyumsuzluk oluşturması bakımından beklenmeyen bir adım olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan nöbet görevi ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda (Çelikten, 2004; Memduhoğlu ve Taşdan, 2008; Gömleksiz, Kilimci, Vural, Köroğlu ve Erdal, 2008; Gündoğdu, Saraçoğlu, Altın ve Üstündağ, 2015), genel eğitim öğretmenleri tarafından uygulanan okul nöbeti görevinin okul kontrolü ve güven ortamını sağladığı belirtilmektedir. Grene (2005) okul güvenliğini, sadece fiziki düzenleme ve kontrolün sağlanması olarak değil, aynı zamanda okul personelleri, öğrenciler, aileler ve öğretmenler arasında bir güven geliştirme süreci olarak tanımlamaktadır (Akt., Çankaya, 2009). Araştırma kapsamındaki psikolojik danışmanların bir kısmının nöbet görevini gözlem yapma fırsatı olarak değerlendirmesi, bir kısmının ise nöbet görevinin PDR hizmetlerine katkı sunduğunu belirtmesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Okul güvenliğini nöbetçi öğretmen olarak sağlayan öğretmenler, bu süreçte birtakım zorluklar yaşamaktadırlar. Yapılan bazı araştırma bulgularının (Nezihoğlu, 2010; Özmen ve Aküzüm, 2010; Çiftçi, Meydan, Koçyiğit ve Kayılı, 2011; Özgan ve Bozbayındır, 2011) genel eğitim öğretmenlerinin yaşadığı güçlüklerin fiziksel yorgunluk, derse zamanında girememe, krize müdahale etme becerilerinin olmaması ve okul yönetimi ile yaşanan çatışma durumları gibi konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlara göre ise, psikolojik danışmanların yaşadığı ve ön plana çıkan sorunlar; öğrencilerle yapılan görüşmelerin bölünmesi/aksaması, rehberlik hizmetlerinin aksaması, rehberlik hizmetlerinin yanlış tanımlanmasına neden olması ve krize müdahale hizmetlerinin gecikmesi yönündedir. Araştırmada elde edilen bulgular ve yukarıda değinilen araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, danışmanlar ile genel eğitim öğretmenlerinin nöbet görevinde karşılaştığı güçlüklerin farklılaştığı söylenebilir. Bu farklılıkların; PDR hizmetlerinin belirli zaman aralıkları ile sınırlı olmaması (örn. genel eğitim öğretmenlerinin 40 dakika boyunca dersliklerde bulunması gerekirken; psikolojik danışmanların ise, çalışma saati ve görev türünden bağımsız olarak krize müdahale etmesinin gerekmesi gibi. Yine, sınıf rehberlik çalışmaları kapsamında hedef kazanım ile ilgili gerçekleştirilen etkinlik sonrasında, psikolojik danışman tarafından teneffüs aralarında mesleki rehberlik amaçlı görüşmelerin yapılması örnek olarak verilebilir), PDR hizmetlerinin merkezinde birey (danışan) önceliklerinin olması ve yönetsel hizmetlerin bulunmaması (örn. sınıf ortamında istenmeyen davranış sergileyen bir öğrenci öğretmeni tarafından yasal işlem yapılması amacıyla disiplin kuruluna sevk edilebilirken; öğrencinin kişisel sosyal rehberlik kapsamında psikolojik danışman ile görüşmesinin, disiplin ve yönetsel uyarıcılardan bağımsız olarak gerçekleşmesi gibi), danışman-danışan ilişkisinin güven temeline dayanması (genel eğitim uygulamalarında öğretmen-öğrenci arasında gerçekleşen ve çoğunlukla yapılandırılmamış ilişkilere dayalı iletişim sürecinden farklı olarak, güven temelli, temel ilke ve etik standartlar doğrultusunda gerçekleşen danışman-danışan ilişkisi, PDR hizmetlerine ilişkin algıları önemli ölçüde etkilediğinden; görüşmenin nöbet görevi nedeniyle sıkça bölünmesi danışan-danışman ilişkisine zarar vermekte ve buna bağlı olarak danışan tarafından yapılan PDR hizmet başvuruları azalabilmektedir) gibi nedenlerden kaynaklı olduğu söylenebilir.

Okul temelli psikolojik danışma hizmetlerinin başarılı bir şekilde sunulması, temel önleme hizmetlerinin gereksinimlere ve koşullara göre uyarlanması ve danışanların olası risk faktörlerine karşı korunması ile mümkündür. Bunu etkili kılmak için genel olarak önerilere bakıldığında; önleme çalışmalarının erken yaşlarda yapılması, kişi ve çevre etkileşiminin dikkate alınması, müdahale programlarının hazırlanması, farklı gruplarla işbirliği içinde olunması, aile ve öğretmenlerle işbirliği yapılması, akran desteğinin alınması ve öğrencilere sosyal becerilerin kazandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Korkut, 2007, s.27). Bu araştırmada ulaşılan sonuçlara göre danışmanlar, nöbet sırasında karşılaştıkları problemlerin çözümünde öğretmenlerle işbirliği yaptıkları, okul idaresinden destek aldıkları, önleyici çalışmalar yaptıkları ve krize müdahale ettiklerini vurgulamışlardır. Ancak, danışmanlar tarafından nöbet görevinin gerçekleştiği teneffüs saatlerinde koruyucu ve önleyici faaliyetlerin yeterince yapılmadığı; Aysan'ın (2005) da ifade ettiği gibi daha çok kriz ortaya çıktığı anda, problem çözme yöntemlerinin güçlendirilmesine yönelik krize müdahale edildiği saptanmıştır (Akt., Otlu, 2011, s.4). Bununla birlikte, krize müdahale etmede danışmanların birbirinden farklı ve sistematik olmayan uygulamalar yapmaları;

danışmanların rehberlik hizmetleri öncelikleri ile nöbet görevinin gerektirdikleri arasında karmaşa yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın önemli bulgularından biri de, danışmanların büyük çoğunluğunun nöbet görevinin zorunlu olmaktan çıkarılıp isteğe bağlı olarak yapılması, nöbet görevinin kolay yönetilebilir alanlarda uygulanması ve okul yönetiminin esnek davranması gerektiğini belirtmiş olmalarıdır. Bulgular kısmında belirtildiği gibi, sayıları az da olsa bir kısım psikolojik danışman tarafından nöbet görevinin diğer öğretmenlerle empati kurulması ve öğrencilere yönelik gözlem yapma fırsatı sunması açısından faydalı olduğu belirtilmiştir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda, aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Genel eğitim öğretmenleri için belirli standartlara ulaşan nöbet görevi, psikolojik danışma hizmetlerinin yoğunlaştığı teneffüs saatlerinde uygulanması nedeniyle danışmanlar için çeşitli zorluklar doğurmaktadır. Bu nedenle, rehberlik hizmetlerinin gerektirdiği hizmetler doğrultusunda ilgili yönetmelikte çeşitli düzenlemeler yapılarak; nöbet görevinin kapsamlı ve gelişimsel uygulamaları barındıran, işbirliğini destekleyen ve rehberlik hizmetleri için vazgeçilmez bir unsur olan “etik standartlar” çerçevesinde uygulanan bir görev olarak yeniden tanımlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
- Zorunlu olarak uygulanan okul nöbeti görevinin danışmanlar tarafından isteğe bağlı olarak uygulanması için, MEB tarafından düzenleme yapılması faydalı olabilir.
- Önleyici rehberlik faaliyetleri kapsamına nöbet görevinde yaşanan/yaşanabilecek problemler de eklenerek, danışmanların baş etme stratejilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Yürütülecek bir başka araştırma ile okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, ailelerin ve öğrencilerin psikolojik danışmanlar için uygulanması zorunlu olan nöbet görevi ile ilgili görüşleri belirlenebilir.
- Okul nöbeti ile ilgili farklı bölgelerde daha geniş katılımcılar üzerinde yeni araştırmalar yapılması, sonuçların karşılaştırılması açısından yararlı görülmektedir.

Kaynakça

- Akın, B. (2007). *Rehber öğretmenlerin görevlerine ilişkin öğretmenlerin beklentileri ve algıları* (Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul).
- Armstrong, S. A., MacDonald, J. H., ve Stillo, S. (2010). School counselors and principals: different perceptions of relationship, leadership and training. *Journal of School Counseling*, 8, 1-27.
- ASCA (American School Counselor Association). (2009). School Counselor Competencies. www.schoolcounselor.org. Erişim Tarihi:10.02.2019.
- Aşkın, H. ve Yavuz, H. (2006). Okullarda verilen rehberlik hizmetlerinin problem alanları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (1).
- Ayyıldız, A. ve Akın, U. (2016). Okul güvenliğinin sağlanmasında nöbetçi öğretmen uygulamasına ilişkin öğretmen görüşleri. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(3), 345-370.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 1-15.

- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- Bardhoshi, G. ve Duncan, K. (2009). Rural school principals' perceptions of the school counselor's role. *The Rural Educator*, 30 (3), 16-24.
- Burnham, J. J. ve Jackson, C. M. (2000). School counselor roles: Discrepancies between actual practice and existing models. *Professional School Counseling*, 4(1), 41-49.
- Bassey, M., Monday, A. ve Edet, A. (2010). Attitude of secondary school students towards guidance and counselling services in cross river state. *Edo Journal of Counselling*, 3 (1), 87-99.
- Başaran, M. (2008). *İlköğretim okullarındaki yönetici ve sınıf rehber öğretmenlerinin psikolojik danışma ve rehberlik faaliyetlerinden beklentileri* (Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul).
- Bıçak, A. (2006). *Resmi ilköğretim okulu rehber öğretmenlerinin görevlerini gerçekleştirme düzeyine ilişkin bir çalışma* (Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya).
- Bond, T. (2013). *Standarts and Ethics for Counselling in Action*. Yeşilyaprak, B. (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- College Board Advocacy. (2009). Finding A Way: Practical Examples of How An Effective Principal-Counselor Relationship Can Lead to Success for All Students. <http://professionals.collegeboard.com/profdownload/finding-a-way.pdf>. Erişim Tarihi: 05.02.2019.
- Cormier, S. ve Hackney H. (2014). *Counselling Strategies and Interventions*. Doğan, S. (Çev.). Ankara: Pegem Yayınları.
- Clemens, E. V., Milsom, A. ve Cashwell, C. S. (2009). Using leader-member exchange theory to examine principal-school counselor relationships, school counselors' roles, job satisfaction, and turnover intentions. *Professional School Counseling*, 13, 75-85.
- Çalık, T., Kurt, T. ve Çalık, C. (2011). Güvenli okulun oluşturulmasında okul iklimi: Kavramsal bir çözümleme. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 73-84.
- Çankaya, İ. H. (2009). Okul güvenliği üzerine teorik bir çözümleme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 97-103.
- Çelikten, M. (2004). Bir okul müdürünün günlüğü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 123-135.
- Çelik, K. (2005). *Eğitimde acil durum yönetimi modeli önerisi ve uygulanabilirliği araştırması* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara).
- Çiftçi, S., Meydan, A., Koçyiğit, S. ve Kayılı, G. (2011). Sınıf öğretmenlerinin birlikte çalışma durumlarına ilişkin okul yöneticileri görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 211-224.
- Dost, M.T. ve Keklik, İ. (2012). Alanda çalışanların gözünden psikolojik danışma ve rehberlik alanının sorunları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 389-407.
- Dönmez, B. (2001). Okul güvenliği sorunu ve okul yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 7(25), 63-74.
- Gömlüksiz, M., Kilimci, S., Vural, R. A., Koçoğlu, Ç. ve Erdal, E. (2008). Okul bahçeleri mercek altında: Şiddet ve çocuk hakları üzerine nitel bir çalışma. *İlköğretim Online*, 7(2), 273-287.
- Günay, G. ve Özbilen, F.M. (2014). İlköğretim öğretmenlerinin okul nöbeti görevleri üzerine bir değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (3), 64-78.

- Gündüz, B. ve Çelikkaleli, Ö. (2009). Okul psikolojik danışmanlarında mesleki yetkinlik inancı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 119-133.
- Gündoğdu, K., Saracaloğlu, A.S., Altın, M. ve Üstündağ, N. (2015). Okul nöbetlerinin öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi: Problemler ve öneriler. *İlköğretim Online*, 14(1), 276-294.
- Güven, M. (2005). İlköğretimde çocuğu olan velilerin çocuklarının okullarındaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin algı ve beklentileri. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*.
- Hernandez, T. ve Seem, S. (2004). A safe school climate: A systemic approach and the school counselor. *Professional School Counseling*, 7 (4), 256-262.
- Hornby, G., Hall, C. ve Hall, E. (2003). *Counselling pupils in schools: Skills and strategies for teachers*. New York: Routledge Falmer.
- House, R. M. ve Martin, P. J. (1998). Advocating for better futures for all students: A new vision for school counselors. *Education*, 119 (2), 284-291.
- Hue, M.T. (2001). *A study of the relationship between school guidance and discipline in Hong Kong secondary schools (Doctoral dissertation, University of London, London)*.
- IAC (International Association for Counselling). (2003). <https://www.iac-irtac.org/>, Erişim Tarihi: 10.01.2019.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karaca, R. ve İkiz, E. (2010). *Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Çağdaş Bir Anlayış: Yaşamla İç İç, Yaşam Boyunca*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kepçeoğlu, M. (1999). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Alkım.
- Korkut, F. (2007). *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lambie, G. W., ve Williamson, L. L. (2004). The challenge to change from guidance counseling to school counseling: A historical proposition. *Professional School Counseling*, 8(2), 124-131.
- McMahon, H., Mason, E., ve Paisley, P. (2009). School counselor educators as educational leaders promoting systemic change. *Professional School Counseling*, 13(2), 116-124.
- Maxwell, J.A. ve Barbara, A.M. (2008). Handbook of Emergent Methods, (Ed.: Hesse- Biber, S.N. ve Leavy, P.), *Categorizing and Connecting Strategies in Qualitative Data Analysis*. London: The Guilford Press.
- MEB. (Millî Eğitim Bakanlığı). (2019). *2017-2018 Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim*, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_organ_egitim_2017_2018.pdf, Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- MEB. (2017). *Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/20171110-2.htm>, Erişim Tarihi: 20.01.2019.
- MEB. (2014). *İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140726-4.htm>, Erişim Tarihi: 15.01.2019.
- Memduhoğlu, H.B. ve Taşdan, M. (2008). Okul ve öğrenci güvenliği: Kavramsal bir çözümleme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3(34), 69-83.
- Nazlı, S. (2007). Psikolojik danışmanların değişen rollerini algılayışları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (18), 1-17.
- NEA. (National Education Association). (2005). *Safe Schools Manual*, https://www.montgomerycountymd.gov/OLO/Resources/Files/SeriousIncident_Report/2.pdf, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

- Nezihoğlu, G. Ö. ve Sabancı, A. (2010). İlköğretim okul yöneticilerinin görüşlerine göre öğrencilerin istenmeyen davranışları ve bu davranışlarla başa çıkma yöntemleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 41-53.
- Otlu, M.B. (2011). *Okul psikolojik danışmanlarının krize müdahalede kullandıkları başa çıkma stratejilerinin incelenmesi: İzmir il örneği* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir).
- Özabacı, N., Sakarya, N. ve Doğan, M. (2008). Okul yöneticilerinin okuldaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (19), 8-22.
- Özgan, H. ve Bozbayındır, F. (2011). Okullarda adil olmayan uygulamalar ve etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 66- 85.
- Özer, N. ve Dönmez, B. (2013). Güvenlik kameraları ve okul güvenliği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 437-448.
- Özmen, F. ve Aküzüm, C. (2010). Okulların kültürel yapısı içinde çatışmalara bakış açısı ve çatışma çözümünde okul yöneticilerinin liderlik davranışları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 65-75.
- Paisley, P. O. ve McMahan, G. (2001). School counseling for the 21st century: Challenges and opportunities. *Professional School Counseling*, 5 (2), 106-115.
- Paisley, P. O., Ziomek-Daigle, J., Getch, Y. Q., ve Bailey, D. F. (2006). Using state standards to develop professional school counselor identify as both counselors and E. *Guidance & Counseling*, 21(3), 143-151.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research Evaluation Methods*. California: SAGE.
- Polat, C. (2007). *İlköğretim okulları sekizinci sınıf öğrencilerinin okul psikolojik danışma ve rehberlik servisinden yararlanma düzeylerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ).
- Saylan, N. ve Gürkan, U. (2002). Rehberlik hizmetleri yönetmeliğine göre rehberlik hizmetlerinin değerlendirilmesi (Bildiri kitabında özet basılan bildiri). *VII. Eğitim Bilimleri Kongresi*, 9-11 Eylül 1998, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Terzi, Ş., Tekinalp, B.E. ve Leuwerke, W. (2009). Psikolojik danışmanların okul psikolojik danışma hizmetleri modeline dayalı olarak geliştirilen kapsamlı psikolojik danışma ve rehberlik programını değerlendirmeleri. *10. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, Adana.
- Topses, G. (2007). *Psikolojik Yardım Hizmetleri Kuram ve Uygulamalar: Rehberlik ve Psikolojik Danışma Önleyici Rehberlik*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yerin Güneri, O., Büyükgöze Kavas, A. ve Koydemir, S. (2007). Okul Psikolojik Danışmanlarının Profesyonel Gelişimi: Acemilikten Olgunlaşmaya Giden Zorlu Yol. R. Özyürek, F. Korkut Owen ve D. Owen (Editörler), *Gelişen Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Meslekleşme Sürecinde İlerlemeler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yeşilyaprak, B. (2009). Türkiye’de psikolojik danışma ve rehberlik alanının geleceği: Yeni açılımlar ve öngörüler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 193- 213.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Sadece Bernays'ın Eşi Mi? Halkla İlişkilerin Kadın Öncülerinden Doris E. Fleischman

Nilüfer Pınar Kılıç^{a, b}, İlkin Esen Yıldırım^c

Özet

Profesyonel anlamda halkla ilişkiler uygulamalarının tarihi 1900'lü yıllardan başlamakta ve genellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki öncüller aracılığıyla aktarılmaktadır. Ivy Lee ve Edward L. Bernays üzerinden aktarılan bu tarih anlatısında kadın öncülerin göz ardı edilmesi çalışmanın motivasyon noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın temel amacı halkla ilişkiler alanının kuruluşunda ve gelişiminde önemli işler yapmış olan ve Türkiye'deki halkla ilişkiler literatüründe yer almayan Doris Elsa Fleischman'ın alana katkılarını görünür kılmaktır. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'de yayınlanmış halkla ilişkiler kitapları incelenerek literatür taraması yapılmış, sonrasında Amerika Birleşik Devletleri halkla ilişkiler tarihinde önemli bir yeri bulunan Fleischman'ın halkla ilişkiler alanına katkıları olumsuz örnek olay yöntemiyle analiz edilmiştir. Sonuç olarak Bernays'ın şirketinin eş ortağı olan Doris E. Fleischman'ın, alanın adlandırılmasından uygulamalardaki katkılarına kadar pek çok alanda faaliyette bulunduğu ve akademik yayınlar yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Halkla İlişkiler Tarihi
Doris Elsa Fleischman
Edward Bernays
Tarih yazımı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.681305

Is She Just Bernays's Wife? Doris E. Fleischman, One of the Women's Precursors of Public Relations

Abstract

The history of professional public relations begins in the 1900s and is usually conveyed through the precursors in the United States. The Ignorance of precursors in this historical narrative, expressed over Ivy Lee and Edward L. Bernays, is the motivational point of the study. The main aim of this study is to make Doris Elsa Fleischman's contribution to the field visible. Although her significant works in public relations, she is almost unnamed in the Turkish public relations literature. In this context, firstly a literature review is made on pr books published in Turkey. Afterwards, Fleischman's contributions to the field of public relations, which has an essential place in the history of public relations in the United States, were analyzed by a negative case study method. As a result, it has been identified that Doris E. Fleischman, who is the co-partner of Bernays' company, has been active in many fields from the naming of the field to her contributions in applications and made academic publications.

Keywords

Public Relations History
Doris Elsa Fleischman
Edward Bernays
Historiography

About Article

Received: 28.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.681305

^a İletişim Yazarı: npkiloc@ankara.edu.tr.

^b Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü. ORCID ID: 0000-0001-7133-7442.

^c Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü. ORCID ID: 0000-0001-5954-3024.

Giriş

Tarihyazımında olgular ve belgelerin yanında farklı yaklaşımların etkili olması tarihin nesnellüğünün tartışılmasına neden olmaktadır. Halkla ilişkilere dair yazarların farklı varsayımları nedeniyle alanın tarihyazıcılığında da benzer durumla karşılaşmaktadır. Örneğin Ray Eldon Hiebert, 1966'da yazdığı *Courtier to the Crowd: The Story of Ivy Lee and the Development of Public Relations* kitabında Ivy Lee'nin "iletişim kanallarını açarak ve karşıt grupların birbirini anlamasına izin" vererek yaptığı uygulamalarla halkla ilişkilerin "Amerikan toplumunun çoğulculuğunu korumada belirgin rol" oynadığını açıklamaktadır (Pearson 1992'den akt. Becerikli, 2008: 47-48). Ancak Ivy Lee her ne kadar İlkeler Deklarasyonu (*Declaration of Principle*) ile anılsa da kendisine kamuoyunu yanlış yönlendirmesi sonucunda "zehirli sarmaşık" (*Poison Ivy*) lakabı takılmıştır (Budak ve Budak, 1995: 74). Marvin Olasky de buna benzer bir bakış açısıyla Lee'yi Hiebert'ten farklı şekilde yorumlamış ve onun "kontrolü sağlamaya yönelik bir uzman ve propagandacı olduğunu" belirtmiştir (Olasky 1987'den akt. Becerikli, 2008: 51).

Farklı yaklaşımlarla birlikte halkla ilişkiler alanının tarihyazımına baktığımızda genel kabulün Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli tarih anlatısı üzerinden ilerlediği görülmektedir. Halkla ilişkiler uygulamalarının 19. yüzyılın sonlarından itibaren ABD'de doğup geliştiğine dair ortak görüşle birlikte tarihyazımı halkla ilişkilerin öncülleri sayılan kişilerin çalışmalarıyla başlamaktadır (Aktaş, Gençtürk ve Özdemir, 2013: 17). Phineas Taylor Barnum (1810-1953), Ivy Lee (1877-1934), Edward L. Bernays (1891-1995) gibi öncüllerin çalışmalarının sıralandığı bu tarih anlatısının Türkiye'de de çoğu halkla ilişkiler kitabında yer aldığını söylemek mümkündür (Karaaslan Şanlı, 2015; Aktaş, Gençtürk ve Özdemir, 2013: 20). 1990'lı yılların sonlarından itibaren halkla ilişkiler tarihyazımını etkisi altına alan ve halkla ilişkilerin dört modeli üzerinden ilerleyen bu tür ilerlemeci-evrimsel tarih anlatısına ilişkin eleştirilerin yoğunlaştığı görülmektedir. Jacquie L'Etang, Karen S. Miller, Ron Pearson, ve Karla Gower gibi yazarlar çalışmalarında uygulamanın yanı sıra dönemin "sosyal, ekonomik, politik ve kültürel bağlamının ihmal edildiğini" vurgulamışlardır (Aktaş, Gençtürk ve Özdemir, 2013: 20-21). Halkla ilişkiler tarihyazıcılığı konusunda bu eleştirilerin farkındalığıyla birlikte bu çalışma ilerlemeci tarih anlatısında gözardı edilen Doris Elsa Fleischman (Bernays)'a odaklanmaktadır.

Açıklayıcı olarak tasarlanan bu çalışmanın temel amacı halkla ilişkiler alanında egemen olan tarih anlatısında genel olarak "Edward Bernays'ın eşi" (Okay ve Okay, 2005: 141; Peltekoğlu, 2014: 15) olarak nitelenen Fleischman'ın halkla ilişkiler alanı esas olmak üzere, gazetecilik ve feminist çalışmalara katkısını görünür kılmaktır. Bu kapsamda öncelikle egemen halkla ilişkiler tarihi ele alınmış, sonrasında Fleischman'ın Türkiye'deki halkla ilişkiler tarihindeki konumunu belirleyebilmek açısından literatür taraması yapılmıştır. Yapılan tarama sonrasında Türkiye'deki literatürde halkla ilişkiler uzmanı olarak neredeyse hiç adı geçmeyen Fleischman'ın çalışmaları olumsuz örnek olay yöntemiyle ele alınarak analiz edilmiştir. Nitel veri analizi stratejilerinden olumsuz örnek olay yönteminde "gerçekleşmeyen olaylar", "nüfusun farkında olmadığı olaylar", "nüfusun gizlemek istediği olaylar", "gözden kaçan sıradan olaylar" gibi farklı biçimlerdeki sessizlikler, yokluklar ve ihmaller ele alınmaktadır (Neuman, 2006: 690-691). Bu bağlamda Fleischman'ın Türkiye'deki tarih anlatısındaki yokluğu incelenmiş, hayatı ve uygulamaları üzerinden literatürde yer alması sağlanmıştır. Öte yandan zaman ve ekonomik kısıtlar nedeniyle Doris Fleischman'ın kendi el yazmalarının bulunduğu Schlesinger Kütüphanesi'ne ve Library of Congress'e gidilerek yerinde araştırma

yapmanın mümkün olmaması ve çoğu eserin dijital kopyasının bulunmaması araştırma kapsamında ikincil kaynaklara yönelmesine neden olmuştur. İkincil kaynaklar oluşturulurken analiz edilen verilerde göz ardı edilen unsurların olması veya veriler arasında kurulan neden-sonuç ilişkisinde yazarların dünya görüşlerinin etkisinin olması muhtemeldir. Çalışmanın temel kısıtını oluşturan bu durumun farkındalığıyla birlikte Fleischman'ın halkla ilişkiler alanındaki uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece Bernays'ın eşi olarak sadece "özel alan"la ilişkilendirilen Fleischman'ın uygulamalarına ve sözlerine yer verilerek halkla ilişkiler alanının eril tarih anlatısı yapıbozumuna uğratılmıştır. Tarihte yer alan kadın öncüllerin göz önüne çıkarılmasıyla hem toplumsal cinsiyet tartışmaları bağlamında halkla ilişkiler meslek alanında ikincil konumda görülen kadınların konumu tartışılmış hem de Fleischman'ın halkla ilişkiler alanında kariyer hedefi olan kadınlara rol model olması amaçlanmıştır.

Halkla İlişkiler Tarihi Üzerine

Halkla ilişkiler mesleği yeni olarak görünse de, her yönetimin bir kamuoyu desteği görmesi gerekliliği düşünüldüğünde uygulamaları çok daha eskiye kadar gitmektedir (Peltekoğlu, 2014: 91). Bu bakış açısıyla meslek olarak adı konmasa da halkla ilişkiler uygulamalarının tarihi çok eski zamanlara kadar gitmektedir. Örneğin bazı çalışmalar (Özer, 2018; Aydın ve Taş, 2016; Alikışioğlu, 2009) halkla ilişkiler adı altında yer almasa da Sümerler, Roma, Eski Yunan gibi geçmiş uygarlıklardaki kamuoyu desteği görmek için yapılan uygulamaları tartışmıştır. Kazan (2007) Osmanlı Devleti'ndeki "Ahilik Teşkilatı", "Vakıflar" ve "Kanunnameler"i birer halkla ilişkiler uygulaması olarak ele almış, Kazancı da (2009: 217, 219) Osmanlı'daki halk dilekçeleri, kadı ve muhtesip gibi devletle halk arasındaki iletişim kanallarından örnekler vermiştir. Her ne kadar uygulamaların tarihi daha eskilere gitse de 1900'lü yıllarda modern anlamda halkla ilişkilerden söz edilmektedir. Bu açıdan uluslararası literatürde halkla ilişkiler tarihi, tanımlarındaki yönetsel işlev vurgusundan ve ABD merkezli bir tarih anlatısından beslenmektedir (Aktaş, Gençtürk ve Özdemir, 2013: 17). İlerlemeci ve evrimsel tarihsel gelişimin standart anlatısı haline gelen bu kuramsal yaklaşım bir yandan öncüllerin uygulamalarından bir yandan da Bernays'ın kitaplarından başlayarak gelişmiştir. Bernays'ın *Propaganda* (1928) kitabında halkla ilişkilerin skandal haberciliğine (*muckracking*) karşı tepki olarak ortaya çıktığına ilişkin açıklaması halkla ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bernays'ın *Public Relations* (1952) kitabında halkla ilişkiler tarihini 1865'ten başlayarak 1941 yılına kadar dört dönem içinde ele alması da ilerlemeci anlatının taslağı haline gelmiş, ardından Eric Goldman bu izleği geliştirerek halkla ilişkilerin gelişimini P. T. Barnum, Ivy Lee ve E. Bernays'ın çalışmaları üzerinden üç evreye ayırmıştır. Söz konusu dönemselleştirme sonraki anlatıların ve James E. Grunig ve Todd T. Hunt'ın geliştirdiği "halkla ilişkilerin dört modeli"nin tarihsel arka planını oluşturmuş, söz konusu model şablona dönüşerek yaygınlaşmış ve egemen anlatı haline gelmiştir (Aktaş, Gençtürk ve Özdemir, 2013: 18-20; Gower, 2017: 114).

"Basın ajansı/tanıtım modeli, kamuoyu bilgilendirme modeli, iki yönlü asimetric model ve iki yönlü simetric model"den oluşan "halkla ilişkilerin dört modeli" halkla ilişkileri gelişim sürecine ve kullanılan iletişim tarzına göre ayırmaktadır. P.T. Barnum'un uygulamalarıyla örneklenen basın ajansı/tanıtım modelinin temel amacı kamunun ilgisini çekmek, kontrol etmektir. Kaynaktan alıcıya doğru, tek yönlü iletişime dayanan modelde gerçekler önemli değildir ve abartılmış duygusallık, ilgi çekici gösteri efektleri vb. etkinlikler ile kamuoyunun

dikkati çekilmektedir. Model, eğlence yöneticisi Barnum'un bir köle olan Heth'in hem 161 yaşında hem de George Washinton'un hemşiresi olduğunu iddia etmesi, Charles Stratton adındaki bir cüceyi General Tom Thumb adını takarak bir yıldız haline getirmesi gibi örnekler üzerinden açıklanmaktadır. Kamuyu bilgilendirme modelinde ise kamuoyunun kazanılması ve işbirliği ön plana çıkmaktadır. Yine kaynaktan alıcıya doğru tek yönlü iletişimin olduğu ve Ivy Lee'nin çalışmaları ile örneklenen modelde kamuya doğru ve gerçeğe uygun bilgilerin iletilmesi önemlidir. Lee'nin United Mine Workers sendikasının 1906 yılındaki antrasit kömür grevi zamanında açıkladığı ve mesleğin temel kurallarını ifade eden "İlkeler Deklarasyonu"nda (*Declaration of Principles*) kamuoyuna doğru ve güncel bilgiyi sağlamanın öncelikli olduğu yer almaktadır. Bernays'ın çalışmalarıyla örneklenen iki yönlü asimetrik modelde ise bilimsel analiz temelinde ikna odaklı bir iletişim yürütülmektedir. Kaynaktan alıcıya doğru olan iletişimde dönüt (*feedback*) tutumların kontrol edilmesi amacıyla kullanılmakta ve dolayısıyla kamuoyunun kontrolü amaçlanmaktadır. 1920'li yıllardan sonra kullanılan iki yönlü simetrik modelde karşılıklı anlayış ön plandadır. İki yönlü iletişimin esas olduğu, ikna yerine anlaşmayı ve çatışma çözümünü önceleyen modelde, kamuoyunun geri dönüşleri değerlendirilirken halkla ilişkiler uzmanlarının kamuya karşı olan sorumluluğuna değinilmekte ve kuruluşun halkın istediği biçimde davranması beklenmektedir (Peltekoğlu, 2014: 95-128; Okay ve Okay, 2005: 82-165).

Halkla ilişkilerin dört modeli üzerinden ilerleyen halkla ilişkiler tarihi anlatısını Türkiye'deki literatürde de yaygın olarak görmek mümkündür. Yapılan inceleme sonucunda egemen ilerlemeci tarih anlatısının alanda hâkim olduğu söylenebilir. Araştırma kapsamında incelenen (Bakınız Ek.1 ve Ek.2) ve dar ya da geniş kapsamlı olarak halkla ilişkiler tarihini konu edinen kitaplarda (Bakınız Ek.1) ABD halkla ilişkiler tarihi çoğunlukla Edward Bernays ve Ivy Lee'nin uygulamaları üzerinden ele alınmaktadır. Temelde Türkiye'deki halkla ilişkiler tarihini konu edinen (Kazan, 2007; Canpolat, 2012) ya da uygulamaya yönelik yöntem ve araçları tartışan eserlerde ve derleme kitaplarda (Bakınız Ek.2) halkla ilişkilerin gelişimine veya tarihine ilişkin bir tarih anlatısı yer almamaktadır. Bu kapsamda halkla ilişkiler tarihini demokrasi perspektifinden ele alarak eleştirel bir değerlendirme yapan Demirci'nin (2018) kitabı ayrı bir yerde konumlandırılabilir. Ancak anlatısında Bernays ve Lee üzerinden ilerleyen Demirci de bu çalışmanın temel odağı açısından Fleischman'a yer vermemiş eserler arasında kodlanmıştır. Araştırma kapsamında incelenen kitaplardan sadece üç tanesinde Fleischman'ın adının geçtiği tespit edilmiştir. Erdoğan'ın (2008: 83) kitabında Fleischman'ın çalışmalarından bahsedilmemiş, yalnızca Bernays ile eşini işe getirip götürmekten sorumlu olan şoförleri "Aptal Jack" üzerinden halkla ilişkileri anlattığı kısımda "Bernays'ın eşi" olarak yer almıştır. Peltekoğlu'nun kitabının sekizinci baskısında Bernays hakkındaki "son eşiyile girdiği ortaklık sonucu ABD başkanları, sanayi liderleri ve aralarında Enrico Caruso'dan, Eleanor Roosevelt'e kadar birçok efsanevi kişiliğe danışmanlık yapmış bir halkla ilişkiler gurusudur" (2014: 15) tümcesi dokuzuncu baskıda değiştirilmiş ve "son eşiyile girdiği ortaklık sonucu" ifadesi kaldırılmıştır. Ayrıca her iki baskıda da Bernays ve Fleischman'ın halkla ilişkiler danışmanı kavramını benimsetme sürecinde "Doris Bernays'ın editörlük yaptığı Contact adlı yayın organında" halkla ilişkilerin işlevi ile ilgili yazılar yazdıkları bilgisi yer almaktadır (2014: 112; 2016: 114). Fleischman'dan "Doris Bernays" olarak bahsedilen kitapta, Bernays ile şirket ortağı olduğuna dair bir ifade bulunmamaktadır. Okay ve Okay'ın kitabında (2005: 141-142) National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) tarafından Atlanta'da düzenlenecek konferansın tanıtımı için Bernays ve Fleischman'ın ortak çalıştıkları yer almıştır. Kitapta Bernays'ın "ortağı ve ilerde eşi olacak" şeklinde ifade edilen

Fleischman'ın konferansın tanıtımındaki katkılarından bahsedilmiş olsa da diğer faaliyetlerine değinilmemiştir. Benzer şekilde halkla ilişkiler alanında çok bilinen on kitabı analiz eden Creedon (1989: 26) çalışmasında halkla ilişkiler alanını şekillendiren ve geliştiren kadınların rollerinin perde arkasında kaldığını açıklamaktadır. İncelediği kitapların dördünde Doris Fleischman'ın adının geçtiğini belirten Creedon, kitaplarda Fleischman'ın evlendikten sonra kendi soyadını kullanmasının yer aldığını ancak halkla ilişkiler alanındaki başarılarının gözardı edildiğini tespit etmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde Fleischman'ın kim olduğu açıklandıktan sonra halkla ilişkiler alanındaki pratikleri ele alınmıştır.

Doris Elsa Fleischman Kimdir?

Halkla ilişkilerin alanının doğuşuna önemli katkıları olan ve ABD tarihinin önde gelen feministlerden kabul edilen Doris Elsa Fleischman (Bernays) 18 Temmuz 1891 yılında Cambridge, Massachusetts'te dünyaya gelmiştir (Fontenot, 2005: 328). Doris Fleischman, dönemin ünlü avukatlarından olan ve Bernays (2015: 358) tarafından "oldukça muhafazakâr bir karakter" olarak tanımlanan Samuel E. Fleischman ve kendi ifadesiyle "babasının isteklerini yerine getiren sessiz bir kadın" (akt. Henry, 1997: 52) olan Harriet Rosenthal Fleischman'ın dört çocuğundan biridir. Susan Henry'ye (1997: 51-52) göre babasının otoriterliği gençlik çağlarında Doris Fleischman'ı etkilese de babası muhafazakar yapısına rağmen Doris'in iyi bir eğitim alması için çaba sarf etmiştir. 1909 yılında New York's Horace Mann School'dan, 1913'te ise Barnard College'den mezun olan Fleischman, lisans sürecinde İngilizce, felsefe ve psikoloji ağırlıklı bir eğitim almıştır. Lamme, Fleischman'ın transkriptini inceleyerek aldığı derslere bakmış; İngilizce, Fransızca, Almanca, Latince, tarih, matematik, felsefe, beden eğitimi, fizik ve psikoloji dersleri alan Fleischman'ın aynı zamanda "socialist society" (sosyalist toplum) ve Alman Kulübü üyesi olduğunu ve tenis, beyzbol ve disk atma takımlarında yer aldığını tespit etmiştir. Lamme'ye göre bu durum, ikilinin kendi metinlerinde (Bernays ve Fleischman, 1937: 132-133) vurguladıkları halkla ilişkiler danışmanının geniş genel kültüre sahip olması gerekliliğini yansıtmakla birlikte Fleischman'ın Cornell'deki eğitiminde tarım ana dalında botanik, zooloji, fizik, kimya, toprak, ekinler, bitki ıslahı ve hayvancılık gibi dersler alan Bernays'tan daha iyi bir metin yazarı olduğunu göstermektedir (2007: 87-88).

Bir dönem opera sanatçısı olmayı istemesi ve müzik eğitimi almasına rağmen Doris Fleischman mezuniyetinin ardından arkadaşı Edward Bernays'ın bağlantıları ile girdiği *New York Tribune*'de çalışmaya başlamıştır. Gazetenin kadın sayfasında editör asistanlığı yapmış sonrasında kendi köşesinde Doris Fleischman adı ile yazılar yazmış ve Pazar sayfası editör asistanlığına terfi etmiştir (Bernays, 2015: 118 ve 316; Henry, 1997: 52). Kadın hakları üzerine birçok yazı yazan Fleischman, 1916 yılında gazeteden ayrılarak serbest metin yazarı olarak çalışmaya başlamıştır (Henry, 1997: 52). Fleischman bu dönemde Bernays'ın kendi evinden yürüttüğü çalışmalarına metin yazarı olarak katkıda bulunmuştur (Bernays, 2015: 316-317).

Fotoğraf 1. Doris E. Fleischman (1955) (Henry, 1997: 53).

Feminist harekette önemli bir yeri olan Fleischman kadınların evlilikten sonra doğum adlarını koruma hakkını savunmaya adanmış bir kuruluş olan *Lucy Stone League* üyesidir. 1922 yılında Bernays ile evlenmelerinin ardından Amerika Birleşik Devletleri'nde kendi soyadı ile pasaport alan ilk evli kadın olmasıyla ün kazanmıştır. Çiftin ayrıca Manhattan'daki Waldorf Astoria otelindeki konuk kaydını "Doris Bernays" yerine "Doris Fleischman" olarak imzalaması medyada büyük yankı uyandırmış, bu durum 250'den fazla gazetede haber ve yorum olarak yer almıştır (Fontenot, 2005: 328-329; Henry, 1997: 51). Bernays biyografisinde bu olayı anlatırken Doris'ten, balayı için gittikleri otelde belgeleri kendi soyadıyla (Fleischman) imzalamasını istediğini ancak Doris'in bu durumu önemsemediğini açıklamıştır. Bernays aynı eserinde kızları Doris doğduğunda doğum belgesini Doris E. Fleischman ve Edward L. Bernays şeklinde doldurmak için New York Sağlık Bakanlığını kendisinin ikna ettiğini yazmıştır. Ayrıca *Lucy Stone League*'e de Doris'i kendisinin götürdüğünü belirtmiştir (Bernays, 2015: 355, 379). Öte yandan Fleischman "Notes of a Retiring Feminist, (1949)" (*Emekli Bir Feministin Notları*) metninde kendi soyadını kullanmanın kişiliğini koruyacağını düşünmesine rağmen zamanla bu durumun sahte bir bağımsızlık (*pseudo-independence*) haline geldiğini açıklamaktadır (akt. Lamme, 2001: 24). Annesi ile ilgili yazdıklarında Anne Bernays da annesinin feminist mücadelesini paradoksal olarak nitelemiş ve annesinin yetmişli yaşlarda babasının soyadını kullanmaya başladığını söylemiştir (Bernays A., 1998: 51). Bu durum her ne kadar çelişkili gibi görünse de kalıplaşmış bir değer sistemiyle mücadele eden bir kadının yaptıklarının bağlam içinden değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Fleischman bu örnekler dışında da kadınlar için çalışmış ve mücadele etmiştir. Örneğin 1927 yılında New York'taki tanınmış bir erkek kulübüne atıfta bulunarak kurulan *Woman Pays Club*'a katılmıştır. Bu kulüpte kadınlar iki haftada bir araya gelerek davet ettikleri konuşmacılarla kadına karşı önyargıyla mücadele hakkında tartışmalar yürütmüşlerdir. *Ladies' Home Journal*, *American Mercury* gibi dergilerde makaleler yayınlamıştır. 1928'de, genç kadınlar için kariyer seçeneklerini ayrıntılı olarak anlatan ve onları teşvik eden "An Outline of Careers for Women: A Practical Guide to Achievement" (*Anahatlarıyla Kadınlar için Kariyer: Başarı için Pratik Bir Rehber*) kitabını yayınlamıştır. Ayrıca Fred J. Ringel'in "America as Americans See It" (*Amerikalular'ın Gözünden Amerika*) kitabı için yazdığı bölümde kadınların ev içi ve dışı çalışma hayatlarını anlatmış, 1939'da kadınların evdeki çalışma hayatını konu edinen bir konferansta ev işlerinde kadının önemine değinmiştir. 1955 yılında "A Wife is Many Women" (*Bir Eş Çok*

Kadındır) biyografisini yayınlayan Doris Fleischman, Cambridge'e taşındıktan sonra da feminist çalışmalarına devam etmiştir. 1970 yılında daha sonra *Women in Communications (İletişimde Kadınlar)* adını alacak *Theta Sigma Phi* üyesi olmuş, katıldığı toplantılarda öğrenci ve genç kadınlara kariyer tavsiyelerinde bulunmuştur (Henry, 1998: 13). 1972 yılında Beyaz Saray muhabiri Helen Thomas ve roman yazarı Eudora Welty ile birlikte *Theta Sigma Phi* tarafından verilen ödülü, 1977 yılında ise Bernays ile birlikte Bobson College tarafından halkla ilişkiler alanında verilen fahri doktora derecesini almıştır (Henry, 1998: 17). Hayatı boyunca aktif bir feminist olan Fleischman, bir yandan kadın hakları için mücadele verirken bir yandan da dönemin cinsiyetçi sınırlamalarına rağmen Bernays ile ortak olduğu şirkette halkla ilişkiler alanında başarılı uygulamalara imza atmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde Fleischman'ın halkla ilişkiler alanının kuruluşu ve gelişimi sürecinde yaptığı katkılar ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Doris Fleischman'ın Halkla İlişkiler Kariyeri

Serbest yazar olarak çalışan Doris Fleischman, 1919 yılında Edward Bernays tarafından kurulan *Council on Public Relations* şirketinde yazar (*staff writer*) olarak çalışmaya başlamıştır (Henry, 1999: 91). Hem ofis işlerini organize ederek yeni çalışanların işe alınmasını sağlayan hem de yazarlık görevini yürüten Fleischman için Bernays, şirketin "denge çarkı" olduğunu söylemiş ve kendisini işe almanın hayatında yaptığı en iyi hamle olduğunu belirtmiştir (Bernays, 1971: 301; Bernays, 2015: 317). Şirketteki ilk zamanlarında zamanının çoğunu üç büyük müşterisi için haber bülteni yazmakla geçiren Fleischman için önemli işlerden birisi, "daha önce yaptığım hiçbir işin bu kadar derin ve kalıcı bir etkisi olmadı" (akt. Henry, 1997: 52) dediği, 1920 yılında National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) tarafından Atlanta'da 11.si düzenlenen konferansın tanıtımıdır. NAACP "zencilerin vatandaşlık hakları konusunda ciddi olarak mücadele ettikleri Güney ve Kuzey'in farkına varması" (Okay ve Okay, 2005: 141) için konferansı bir başlangıç noktası olarak belirlemiştir. Güney Amerika endüstri metropollerinden biri olan Atlanta'nın siyahilerin Güneydeki durumunun gözler önüne serilmesi için pek çok fırsatı barındırdığı düşüncesiyle NAACP tarafından konferansın Atlanta'da düzenlenmesi tercih edilmiştir. Konferans öncesinde Bernays Kuzey bölgesi ile ilgilenirken Fleischman Güney basınını organize etmek ve eyalet yetkililerini toplantıya katılmaya ikna etmek için Atlanta'ya gitmiş, burada karşılaştığı tehdit ve tehlikelere rağmen çalışmalarını sürdürmüştür. Konferansa davet etmek için Georgia eyalet valisi ve Atlanta Belediye Başkanı ile görüşmüş ve valiye şiddet olaylarıyla karşılaşmaları durumunda milis kuvvetlerini çağırmasını önermiştir. Öneriyi kabul eden vali milis kuvvetlerin hazır bulunmasını istemiştir (Bernays, 2015: 343-344; Okay ve Okay, 2005: 141). Konferansın haber yapılması için Kuzey basını ile iletişim kuran Bernays Atlanta'ya geldiğinde Fleischman'la birlikte basının ilgisini çekmesi için konferans sırasında üç temayı vurgulama kararı almıştır (Bernays, 2015: 347). Siyahi işçilerin göç etmesi halinde beyaz Amerikalıların karlarının düşmesinden korkacağı düşüncesine dayanan ilk tema "Güney'in ekonomik gelişimine zencilerin yaptığı katkı"dır. Diğer iki temada ise "zencilere karşı bazı Güneyli liderlerin daha az hoşgörülü tutumları" olduğu vurgulanmış ve "izledikleri yolu takip etmeleri için Güneyli grup liderlerini ikna etmek için Kuzey'deki önemli liderlerin NAACP'ı destekledikleri"ne yönelik açıklamalar basına verilmiştir (Okay ve Okay, 2005: 141 ve 142). Konferans öncesi basın mensupları ile görüşerek konferansın haber yapılmasını sağlayan Fleischman, sorunsuz biten toplantı sonrası bir basın bülteninde; "Atlanta ve

delegeler sona eren 11. Ulusal NAACP (National Association for the Advancement of Colored People) konferansı sonrası rahat bir nefes aldı" yazmıştır (Bernays, 2015: 351).

Okay ve Okay'ın kitabında da yer alan konferans büyüklüğü nedeniyle her ne kadar Fleischman'ın kariyer hanesinde önemli bir yere sahip olsa da Junior League of the Cardiac Committee tarafından fon sağlamak için yapılan "The Dream Lady" yarışmasının tanıtım süreci de önemlidir. Fleischman 2 Temmuz 1920'de kabul ettiği iş için iki hafta gibi kısa bir sürede tanıtım yapmıştır. Lamme'nin incelediği arşivlere göre söz konusu tanıtım kampanyası ile ilgili on sekiz dökümanın on altısı Fleischman imzalıdır. Gazetecilik kariyeri nedeniyle editörlerin ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına göre segmentasyon yapabilen Fleischman "The Dream Lady"nin tanıtımında da böyle bir yol izlemiştir. Örneğin müzik editörlerine gösteri müziğini kimin bestelediği, sanat editörüne kostüm tasarımı, toplum editörlerine gösteriye katılan liderler ile ilgili metinler göndermiştir. Lamme'ye göre Fleischman'ın bu ayrımı halkla ilişkiler alanında önemli olan hedef kitle kavramına denk düşmektedir (2007: 89). Fleischman bu dönemde ayrıca Babies Hospital of New York yararına Carnegie Hall'de düzenlenen senfoni konserinin tanıtımını da üstlenmiştir. Bu hayır konseri basında kendi ofislerinin adresine atıfta bulunarak "19 Doğu 48. Cadde, Doris E. Fleischman'dan" başlığı ile yer bulurken, haberlerde Bernays'a yer verilmemiştir (Henry, 1999: 99).

Fleischman, Bernays'ın deyimiyle ilk büyük müşterilerinden olan Amerika Birleşik Devletleri Radyum Kuruluşunun radyumun kanser tedavisinde kullanımını desteklemek üzere "Radium Bank for Those Who Bank on Radium," "The Danger Sign of the Poison Glass" ve "The Royal Jewel of Today" başlıklı metinler yazmıştır (Bernays, 2015: 324). Bernays ile ortak oldukları şirkette farklı kuruluşlar ve kurumlar için halkla ilişkiler uygulamaları planlarken bir yandan da yaptıkları işi tanımlamak için geniş bir kavram arayışına girmişlerdir. Bernays anılarında "arzu edilen tanıtım sonucuna ulaşmak için müşterinin eylemlerini yönetme işi" olarak düşündüğü için öncelikle "publicity direction" sözcüğünü aklından geçirdiğini ancak bir yıl sonra Doris'le birlikte danışmanlık sözcüğünde karar kıldıklarını yazmıştır (2015: 471). Literatürde "halkla ilişkiler danışmanı" (*counsel on public relations*) kavramının isim babası olarak Bernays'ın adı geçiyor olmasına rağmen anılarında da bahsedildiği üzere Fleischman'ın da bu süreçte katkısı olmuştur. Ancak her yeni kavramda olduğu gibi halkla ilişkiler danışmanı kavramının da kabul edilmesi zaman almıştır. Bu dönemde hem kavramı kabul ettirmek hem de mesleğe dair yanlış anlaşılmalara gidermek için *Contact* isimli bir yayın çıkartmaya karar vermişlerdir. "Bu Doris'in fikriydi ve O Contact'ın editörü ve yayıncısıydı" (Bernays, 2015: 472) diyerek Fleischman'ın yayın organına katkısını görünür kılan Bernays, *Contact* sayesinde okuyucularının halkla ilişkiler danışmanlığı kavramını benimsemeye başladıklarını ve kendilerinin tam olarak ne iş yaptığını anlatabildiklerini belirtmiştir. Bu durum Peltekoğlu'nun kitabında (2014: 112); "Bernays, (...) bu yeni kavramı yerleştirmek için Doris Bernays'ın editörü olduğu, 'Contact' adlı yayın organında halkla ilişkilerin işlevi ile ilgili yazılar yazarak, bu dergiyi 1500 dolayında yönetici, kamuoyu önderi, yayın direktörüne gönderdiklerini (...) dile getirmektedir" şeklinde yer almaktadır. Editör olarak yayının tasarımından ve yazılarından sorumlu olan Fleischman, aynı zamanda başka dergi ve gazetelerde yer alan makaleleri halkla ilişkiler bakış açısıyla yeniden yorumlayarak yazılar yazmıştır (Bernays, 2015: 473) Yazılarında, günümüz halkla ilişkiler uygulamalarında da önemini koruyan tavsiyeler vermiştir: "Pazarınızı tanıyın. Halkınızı tanıyın.", "Sözcükler yeni düşünce ve eylem eğilimlerini temsil eden fikir ve sembollerdir" (akt. Lamme, 2007: 91). Sembollerin halkla ilişkiler alanı için önemini açıklayan Fleischman, Howard Walden Cutler ile birlikte yazdığı "Temalar ve Semboller" (*Themes and Symbols*) başlıklı makalesinde,

sembollerin temaların birer temsilcisi olduğunu ve belli bir duygu ve düşünceyi uyandırmak üzere kullanıldıklarından bahsetmekte; yalnızca sözcüklerle değil kişi, eylem, resim, slogan gibi başka formlarda da karşımıza çıkan sembollerin halkla ilişkiler tekniklerinin geliştirilmesinde rol oynadığını vurgulamaktadır (1956: 138-139).

Farklı metinleri halkla ilişkiler bakış açısıyla ele alan Fleischman ayrıca *Contact'* da olayların ya da uygulamaların güvenilirliğini üçüncü taraflar aracılığıyla sağlayacak bir yöntem izlemiştir. Örneğin Bernays'ın *Crystallizing Public Opinion* kitabı çıktığında *Contact'* da "Bernays'ın yeni kitabı çıktı" şeklinde bir duyuruyu kendi adlarıyla yapmak yerine kitabın yayıncısı Boni & Liveright'in gazetelerde yaptığı duyuruyu kullanmıştır. Aynı şekilde "Bernays'ın Edison ampulünün beşinci yıldönümü kutlaması olan Light's Golden Jubilee için tekrar tutulduğunu söylemek yerine, beşinci yıldönümü kutlamalarını duyuran bir *New York Evening Post* duyurusunu eklemiştir" (Lamme, 2007: 92). Sadece Bernays'ı ya da faaliyetlerini değil, halkla ilişkiler mesleğini de benzer şekilde tanınmış yazarlardan ve yayınlardan alıntı yaparak tanıtmıştır (Lamme, 2007: 92).

Lamme yayın organının faaliyetini neden durdurduğunu sorgularken, Büyük Buhran'ın etkilerinin devam etmesi nedeniyle abonelerin ilgisinin azalması, *Contact'*ın amacına hizmet etmiş olması ve Fleischman'ın yoğun temposu gibi birden fazla nedenin etkili olabileceğini açıklamış, Fleischman'ın temposunu "1927-1930 yılları arasında Fleischman Ladies Home Journal için bir kitap bölümü, bir kitap, üç bölümlük bir dizi yayınladı ve Bernays'ın eşi ve iş ortağı olarak rolüne devam ederken iki bebeği vardı" (2007: 93) şeklinde özetlemiştir. Bernays (2015: 473) da yayın organını sonlandırmalarını meşgul olmalarına bağlamış, "1930'ların başında *Contact'*ı sadece gerekli çabayı gösteremeyecek kadar meşgul olduğumuz için durdurduk" demiştir.

Üç yıl gibi bir süre devam eden yayın organının ardından Fleischman halkla ilişkiler alanındaki çalışmalarına devam etmiş, 1935-1972 yılları arasında dört ayrı konuşma yapmıştır. 30 Ekim 1935'te New York'taki Moda Grubuna (*Fashion Group*) "Halkla İlişkiler ve Tüketici" (*Public Relations and the Consumer*), Kasım 1947'de New York'taki Christ Church'te "Barışın Bedeli" (*The Price of Peace*), 9 Mayıs 1961'de The Radcliffe Club of Boston'da "Halkla İlişkiler" (*Public Relations*) ve 1972 Ulusal Headliner Award ödülünü aldığıda "İnsan Kavrayışı Aracılığıyla İnsanlığın Gelişimi" (*Human Progress Through Human Understanding*) başlıklarıyla modadan dünya barışına kadar uzanan konularda halkla ilişkiler alanındaki tecrübelerini paylaşmıştır (Lamme, 2007: 94). Moda endüstrisine özgü olarak "Halkla İlişkiler ve Tüketici" başlıklı konuşmasında kamuoyunun "itaat"e karşı tutumuna değinen Fleischman'a göre kadınlar seçim yapmaktan bunalmıştı ve çözüm "tüketiciye tam olarak ne giymesi gerektiğini söylemek ve tüketicinin bunu yapacağından emin olmak"tı (akt. Lamme, 2007: 94). Bunun için tüketici tutumlarının araştırılması ve buna yönelik bir planlama yapılması gerektiğini belirten yaklaşımı hem Bernays'ın eserlerinde yer almakta hem de günümüz halkla ilişkiler alanında önemli görülmektedir. "Barışın Bedeli" konuşmasında Bernays'ın *Crystallizing Public Opinion* (1923) ve *Booklet-Speak Up for Democracy*'de (1940) ele aldığı halkla ilişkiler ve demokrasi ilişkisine değinmiş, hükümete uluslararası alanda yürütülecek bir halkla ilişkiler çabasında bulunması çağrısı yapmış, ABD Kültür İşleri Bürosuna (*U.S. Bureau of Cultural Affairs*) çalışmaları için teşekkür etmesinin ardından Amerikalılar'ın UNESCO'yu desteklemeleri gerektiğini belirterek Amerika'nın "UNESCO'ya dünyanın geri kalanını iletişimin iyi niyet için nasıl kullanacağını göstermesine yardımcı olmalı" demiştir (akt. Lamme, 2007: 95-96). The Radcliffe Club of Boston'da halkla ilişkiler konusunda konuşurken 42 yıllık iş tecrübesini

yansıtan ve şimdiye kadarki uygulamalarını özetleyen Fleischman alanın kadınlar için iyi bir kariyer hedefi olduğunu tartışmıştır (akt. Lamme, 2007: 96). Fleischman'ın konuşmalarında ele aldığı temalar ve önerileri halkla ilişkiler alanındaki temel tartışmaları besleyen konulardır. Bernays'ın eserlerindeki tartışmalarla denk düşmesi, birlikte çalışan ikilinin aynı konuya kafa yorduklarının göstergesi olarak okunabilir. Bu durum Bernays'ın 1960lı yıllarda Boston University's School of Public Communication'da ve Babson College'de verdiği derslerden de anlaşılmaktadır. Bernays'ın asistanı olarak organizasyonu üstlenen Fleischman, Bernays'ın olmadığı zamanlarda dersleri yürütmektedir (Henry, 1998: 12).

Cambridge'e taşındıktan sonra da çalışmalarına devam eden Fleischman 1970'lerde şirket işlerinden ayrı, bireysel olarak Boston müzik okulunun problemlerini analiz ederek bir fon geliştirme (*fundraising*) programı hazırlamış ve bu çalışmada irtibat kişisi olarak kendi adını yazmıştır. İrtibat kişisi olarak kendi adının görünmesi önemlidir çünkü şirkette yürüttükleri kampanyaların neredeyse tamamında Bernays ile birlikte çalışmalarına rağmen ne New York'ta ne de Cambridge'de yürüttükleri işlerde Doris Fleischman'ın adı geçmemektedir (Henry, 1998: 11). Örneğin 1970 yılında Boston Kadınlar Şehri Kulübü (*Women's City Club of Boston*) için hazırladıkları tanıtım raporunda tek yazar olarak Edward L. Bernays görünmesine rağmen, raporun taslağında hem Bernays hem de Fleischman'ın düzenlemeleri yer almaktadır (Lamme, 2007: 97). Fleischman'ın bu görünmezliğini Bernays, "müşteriler bir kadınla uğraşmak zorunda kalsalardı çok müşteri kaybederdik" diyerek ekonomik gerekçelerle açıklamakta (akt. Henry, 1998: 11); bir kadın ile bağlantılı şekilde çalıştığı bilirse camia tarafından "bir embesil ya da tuhaf biri" olarak kabul edileceğini bu nedenle de Fleischman'ın ürettiği fikirlerin kendi süzgecinden geçerek müşterilere sunulmasının daha uygun bir yöntem olduğunu söylemektedir (akt. Henry, 1999: 100). 1920'li yıllarda hemşirelik, eğitim ya da sosyal hizmet dışındaki mesleklerde kadınların olmasının bir yenilik olduğunu açıklayan Bernays (2015: 360) açısından o dönemin Amerika'sında bu argümanlar geçerli gibi olsa da Henry'e (1998: 12) göre feminist hareketin canlandığı 1960'lı ve 1970'li yıllar için ikna edici değildir. Fleischman bu açıklamayı kabullenmiş gibi görünse de yasalar önünde eşit ortağı olduğu bir firmayı müşterilerine temsil etmeyen bir değer sistemiyle de mücadele etmiştir. "A Wife is Many Women" (*Bir Eş Çok Kadındır*) kitabındaki sözleri bu durumu anlaşılır kılmaktadır:

Eddie ile çalışmam sırasında zamanla erkeklerin kariyerleri olan kadınlardan hoşnut olmadığını öğrendim. Halkla ilişkilerin ilk günlerinde, eril bir dünyada istisnaydım. İpek ve bavul üreticileri, radyum madencileri, bilim enstitüleri beni şaşırtıcı bir şekilde kibarlıkla kabul ettiler.

Ancak yavaş yavaş erkeklerle yarışıyor gibi görünen birçok kadından biri oldum. Engeller aşılmalıydı. Birçok erkek, kendi işlerinde kadınların ne yapmaları gerektiğini söylemelerine güceniyordu. Erkeklerin de onlara ne yapmaları gerektiğini söylemelerine güceniyorlardı, ama bir kadının tavsiyesi biraz rahatsız edici oluyordu. Halkla ilişkiler danışmanının cinsiyetinin bir faktör olduğu veya önerilerin cinsiyetten ayrılması gerektiği durumlarda çekilmeyi öğrendim. Eğer fikirler öncelikle benim cinsiyetim üzerinden ele alınırsa, asla hak ettikleri gibi değerlendirilmeyebilirler (Fleischman, 1955: 171'den akt. Creedon, 1989: 28; Henry, 1999: 100).

New York'ta yer alan Halkla İlişkiler Müzesi'nin (*The Museum of Public Relations*) internet sitesinde de (www.prmuseum.org, 2018) yer alan bu açıklama Fleischman'ın mücadele ettiği değerler sistemini ve geri planda kalmasını görünür kılmaktadır. Bernays ile yazdıkları *Public*

Relations as a Career metninde “halkla ilişkiler danışmanlığında bir erkeğin yapabileceği ama kadının yapamayacağı bir şey yok” (1937: 133) diyen ikilinin zamanın önyargılarına göre davrandıkları değerlendirilmekte ancak bu durum eş çalışmalarına rağmen tarih anlatısında neden bütün itibarın Bernays’da toplandığını açıklamamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Halkla ilişkiler tarihinin ilerlemeci yorumu aynı zamanda kurucu babalar üzerinden ilerleyen Amerikan erkeklerinin yani “büyük adam”ların tarihi olmuştur. Erkeklerin gözünden anlatılan ve dolayısıyla erkeklerin değerini ayrıcalıklı kılan bir anlatı haline gelen tarih, kadınları görmezden gelmiştir (Gower, 2017: 115). Fleischman üzerinden ilerleyen bu çalışmada da tespit edildiği üzere Türkiye’deki literatürde Fleischman’ın “halkla ilişkiler danışmanı” kavramının geliştirilmesindeki katkısı, hazırladığı basın bültenleri, *Contact* yayın organının editörü, yayıncısı ve yazarı olması, 1920’deki Atlanta’daki konferanstan ölümüne kadar geçen sürede halkla ilişkiler alanındaki çalışmaları, yazdığı kitap ve makaleler gibi alandaki başarıları yer almamaktadır. Aslında bu durum, yasalar önünde eşit ortak olduğu bir firmada çalışsa da erkek lider ya da öncüle yardımcı olan tali kadın anlatısıyla örtüşmektedir (Creedon, 1989: 28) Aradan geçen yüzyıla rağmen halkla ilişkiler alanında çalışan kadınların sayısı artsa da uzmanlık rolleri açısından çok büyük değişiklik olduğunu söylemek mümkün değildir. Halkla ilişkiler alanında kadınların konumunu ele alan birçok çalışma da bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin Broom (1982: 18-19) halkla ilişkiler alanındaki rolleri analiz ettiği çalışmasında “uzman reçeteci, iletişim teknisyeni, iletişim kolaylaştırıcısı ve problem çözme süreci kolaylaştırıcısı” olarak sınıflandırdığı rollerin cinsiyete göre farklılaştığını tespit etmiştir. Halkla ilişkiler alanının görünmez eli olarak nitelediği kadınların genellikle iletişim teknisyeni ya da kolaylaştırıcı gibi destek hizmetlerini üstlendiklerini belirten Broom’un çalışması kadınların teknik roller üstlendiklerini ortaya koymuştur. “Kadife Getto: Halkla İlişkilerde Kadın Oranının Artışının Etkisi (*The Velvet Ghetto: The Impact of the Increasing Percentage of Women in Public Relations*)” ve “Kadife Getto’nun Ötesi (*Beyond the Velvet Ghetto*)” raporları da toplumsal cinsiyet açısından “cam tavan” (*glass ceiling*) ve “kadife getto” (*velvet ghetto*) kavramları üzerinden alandaki sorunları tartışmışlardır (akt. Becerikli, 2008: 287). “Cam tavan kavramı, kadınların üst düzey işleri elde etmelerinin önüne geçen görünmez engelleri ifade” (Becerikli, 2008: 287) ederken kadife getto kavramı toplumsal önkabuller nedeniyle kadınların iyi yönetici olmadıkları ya da bu konum için gereken rekabette erkekler için bir tehdit oluşturmadıklarına gönderme yapmaktadır (Becerikli, 2008: 287; Cline et al., 1986’dan akt. Toth ve Grunig, 1993: 155). Teknik pozisyonları nedeniyle kadınları ucuz iş gücü haline getiren, ücret eşitsizliği ve statü düşüklüğü gibi sorunları içinde barındıran meslek alanında kadınlar “empati, bağımlılık, pasiflik, sempati, duyarlılık, bakma/büyütmeye ilgili işlere yatkınlık, utangaçlık, uyum yeteneği” (Choi ve Hon, 2002’den akt. Becerikli, 2008: 301) gibi sahip oldukları düşünülen stereotipler nedeniyle yönetsel pozisyonlar yerine teknik işlerde daha fazla yer almaktadırlar. Fleischman için de “muhakeme yeteneği, şefkatli ve anlayışlı oluşu” (Bernays, 2015: 359) şeklinde sıralanan özellikleri başarısının anahtarı olarak sunulmuştur. Bernays bu özellikleri sıralarken “doğrudan müşteri ilişkilerine girmek dışında, halkla ilişkilerde her şeyi yaptı” diyerek bir yandan Fleischman’ın teknik konumunu öte yandan Fleischman’ın bu görünmezliği sayesinde halkla ilişkiler tarihindeki yerini sabitlemiştir.

Kaynakça

- Aktaş M., Gençtürk Hızal, S.G., & Özdemir, B. P. (2013). *Türkiye'de Halkla İlişkiler Tarihi, Kurumsallaşma Yılları 1960-1980*. Ankara: De-Ki Yayınları
- Alikişioğlu, M. (2009). *Halkla İlişkiler Pazarlama Yönlü Bir Yaklaşım*. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları
- Aydın, A. H. & Taş, İ. E. (2016). *Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Kavramlar Kurumlar Uygulamalar* (2. Baskı). Ankara: Seçkin
- Balta Peltekoğlu, F. (2014). *Halkla İlişkiler Nedir* (8.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları
- Balta Peltekoğlu, F. (2016). *Halkla İlişkiler Nedir* (9.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları
- Bernays, A. (1998). Doris E Fleischman. Judith Shapiro (Ed.), *Mothers Through the Eyes of Women Writers: A Barnard College Collection* içinde (s.49-52). MA: Red
- Bernays, E. L. (1971). Emergence of the Public Relations Counsel: Principles and Recollections. *The Business History Review*, 45(3), 296-316, DOI: 10.2307/3113663
- Bernays, E. L. (2015). *Biography of an Idea: The Founding Principles of Public Relations*. (İlk basım: Simon and Schuster, 1965). New York: Open Road Media
- Bernays, E. L., & Fleischman, D.E. (1937). Public Relations as a Career. *The Vocational Guidance Journal*, 16(2), 131-133. DOI: 10.1002/j.2164-5892.1937.tb02214.x
- Broom, G.M. (1982). A Comparison of Sex Roles In Public Relations. *Public Relations Review*, 8(3), 17-22, DOI: 10.1016/S0363-8111(82)80028-3
- Budak, G. & Budak, G. (1995). *Halkla İlişkiler (Davranışsal Bir Yaklaşım)*. İstanbul: Beta
- Canpolat, N. (2012). *Geçmişten Günümüze Örneklerle Türkiye'de Halkla İlişkilerin Gelişimi (Tarihsel Süreçleri ve Hükümetlerin Yaklaşımı ile Türkiye'de Halkla İlişkiler)*. Ankara: Seçkin
- Creedon, P. J. (1989). Public Relations History Misses 'Her Story'. *Journalism Educator*, 44(3), 26-30. DOI: 10.1177/107769588904400304
- Demirci, K. (2018). *Halkla İlişkiler, 1900'lerden 2000'lere Demokrasi Perspektifinden Bir Değerlendirme*. Ankara: Ütopya
- Erdoğan, İ. (2008). *Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler* (2. Baskı). Ankara: Erk Yayınları
- Fleischman, D.E., & Cutler, H.W. (1956). Themes and Symbols. Edward L. Bernays (Ed.), *The Engineering of Consent* (2.Baskı) içinde (s.138-155). ABD, Oklahoma: University of Oklahoma Press
- Fontenot, E. V. (2005). Fleischman Doris Elsa. Robert L. Heath (Ed.), *Encyclopedia of Public Relations* içinde (s.328-330). California: Sage
- Gower, K. K. (2017). The Historiography of North American Public Relations. Tom Watson (Ed.), *National Perspectives on the Development of Public Relations* içinde (s.113-126). London: Palgrave Macmillan
- Henry, S. (1997). Anonymous In Her Own Name. *Journalism History*, 23(2), 50-62, DOI: 10.1080/00947679.1997.12062467
- Henry, S. (1998). Dissonant Notes of a Retiring Feminist: Doris E. Fleischman's Later Years. *Journal of Public Relations Research*, 10(1), 1-33, DOI: 10.1207/s1532754xjpr1001_01
- Henry, S. (1999). There Is Nothing in This Profession ... That a Woman Cannot Do. *American Journalism*, 16(2), 85-111, DOI: 10.1080/08821127.1999.10739176
- Karaaslan Şanlı, H. (2015). The Historiography of Public Relations in Turkish Public Relations Books. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 23, 135-149. DOI: 10.16878/gsuilet.285317
- Kazan, E. (2007). *Eski Türkler ve Osmanlı'da Halkla İlişkiler*. İstanbul: Yakamoz
- Kazancı, M. (2009). *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler* (8.Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi
- Lamme, M. O. (2001). Furious Desires and Victorious Careers: Doris E. Fleischman, Counsel on Public Relations and Advocate for Working Women. *American Journalism*, 18(3), 13-33, DOI: 10.1080/08821127.2001.10739322

- Lamme, M. O. (2007). Outside the Prickly Nest: Revisiting Doris Fleischman. *American Journalism*, 24(3), 85-107, DOI: 10.1080/08821127.2007.10678080
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar-2* (6. Baskı). Sedef Özge (Çev.), Ankara: Yayınodası
- Okay, A. & Okay, A. (2005). *Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları* (2.Baskı). İstanbul: Der Yayınları
- Özer, M. A. (2018). *Halkla İlişkiler Dersleri* (4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi
- Toth, E.L., & Grunig, L.A. (1993). The Missing Story of Women in Public Relations. *Journal of Public Relations Research*, 5(3), 153-175, DOI: 10.1207/s1532754xjpr0503_01
- www.prmuseum.org (2018). "Installment #5: Doris Fleischman, The Mother Of Public Relations." PR Museum, 18 Nisan 2018, <https://www.prmuseum.org/blog/2018/4/13/installment-5-doris-fleischman-the-mother-of-public-relations?rq=Doris%20Fleischman>, Erişim Tarihi: 08.01.2020)
- Yıldırım Becerikli, S. (2008). ... *Ve Halkla İlişkiler Şeytanın Avukatlığından Arabuluculuğa; Bir Disiplinin Eleştirel Analizi*. Ankara: Karınca Yayınları

Ekler

Ek.1. Halkla İlişkiler Alanının Gelişimine ve/veya Tarihine Yer Veren Kitaplar

- Alikişioğlu, M. (2009). *Halkla İlişkiler Pazarlama Yönlü Bir Yaklaşım*. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları
- Arslan, S. (2011). İstikamet PR! İlişkiden İletişime İlişmek. Sema Yıldırım Becerikli (Der.) *Halkla İlişkiler ve Reklamın Anatomisi Eleştirel Bir Kavrayış* içinde (s.17-31). Ankara: Ütopya Yayınevi
- Asna, M. A. (1978). *Halkla İlişkiler*. Ankara: Ayyıldız Matbaası
- Aydın, A. H. & Taş, İ. E. (2016). *Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Kavramlar Kurumlar Uygulamalar* (2. Baskı). Ankara: Seçkin
- Balta Peltekoğlu, F. (2014). *Halkla İlişkiler Nedir* (8.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları
- Biber, A. (2003). *Halkla İlişkilerde Temel Kavramlar*. Ankara: Nobel Yayınları
- Biber, A. (2004). *Halkla İlişkilerde Teorik Bir Çerçeve*. Ankara: Vadi Yayınları
- Bıçakçı, İ. (2000). *İletişim ve Halkla İlişkiler Eleştirel Bir Yaklaşım* (3. Baskı). Ankara: MediaCat Yayınları
- Bilgin, L. (2010). *Olumlu İmaj Yaratmak Halkla İlişkiler*. İstanbul: Kum Saati Yayınları
- Budak, G. ve Budak, G. (1995). *Halkla İlişkiler (Davranışsal Bir Yaklaşım)*. İstanbul: Beta
- Bülbül, A. R. (2000). *Halkla İlişkiler ve Tanıtım*. Ankara: Nobel
- Çamdereli, M. (2000). *Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler*. Konya: Çizgi
- Demirci, K. (2018). *Halkla İlişkiler, 1900'lerden 2000'lere Demokrasi Perspektifinden Bir Değerlendirme*. Ankara: Ütopya
- Erdoğan, İ. (2008). *Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler* (2. Baskı). Ankara: Erk Yayınları
- Ertekin, Y. (1995). *Halkla İlişkiler* (3. Baskı). Ankara: TODAİE
- Ertürk, Ö. (2010). *Küreselleşme Ekseninde Halkla İlişkiler*. Ankara: Birleşik
- Ertürk, Y. D. (Ed.) (2010). *Polis ve Halkla İlişkiler*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları
- Geçikli, F. (2008). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. İstanbul: Beta
- İşçi, M. (1997). *Halkla İlişkiler*. İstanbul: Der
- Kalyon, Y. (2007). *Halkla İlişkiler* (2. Baskı). Ankara: Nobel
- Kazancı, Metin (2009). *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler* (8.Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi
- Keloğlu İşler, E. (2007). *Halkla İlişkiler, Mitler ve Gerçekler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
- Nalçinkaya, Ö. & Bayansar, R. (2019). *Halkla İlişkiler ve Büro Yönetimi*. Ankara: Seçkin

- Okay, A., & Okay, A. (2005). *Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları* (2.Baskı). İstanbul: Der Yayınları
- Onal, G. (2000). *Halkla İlişkiler*. İstanbul: Türkmen
- Özer, M. A. (2018). *Halkla İlişkiler Dersleri* (4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi
- Şen, S., & Çerçi, M. (1974). *Halkla İlişkiler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları
- Tellan, D. (2011). Halkla İlişkiler Endüstrisinde Geriye Bakmak: Kavramlar ve Karakterler. Sema Yıldırım Becerikli (Der.), *Halkla İlişkiler ve Reklamın Anatomisi Eleştirel Bir Kavrayış* içinde (s.32-53). Ankara: Ütopya Yayınevi
- Tellan, D. (Der.) (2009). *Halkla İlişkiler: Teori ve Uygulama*. Ankara: Ütopya Yayınevi
- Tengilimoğlu, D., & Öztürk, Y. (2016). *İşletmelerde Halkla İlişkiler: Tanıtma, İmaj Yönetimi, Kurumsal İtibar Yönetimi*. Ankara: Seçkin
- Tikveş, Ö. (2003). *Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Temel Bilgiler-Uygulamalar*. İstanbul: Beta
- Tortop, N. (1998). *Halkla İlişkiler*. Ankara: Yargı Kitap ve Yayınevi
- Yıldırım Becerikli, S. (2008). ...ve Halkla İlişkiler, Şeytanın Avukatlığından Arabuluculuğa; Bir Disiplinin Eleştirel Analizi. Ankara: Karınca Yayınları
- Ek.2. Türkiye'deki Halkla İlişkiler Tarihine Yer Veren Kitaplar, Uygulamaya Yönelik Yöntem ve Araçları Tartışan Kitaplar, Derleme Kitaplar**
- Aktaş M., Gençtürk Hızal, S.G., & Özdemir, B. P. (2013). *Türkiye'de Halkla İlişkiler Tarihi, Kurumsallaşma Yılları 1960-1980*. Ankara: De-Ki Yayınları
- Arklan, Ü. & Taşdemir E. (2010). *Kurum İçi Halkla İlişkiler*. İstanbul: Literatürk
- Asna, M. A. (1998). *Public Relations Temel Bilgiler*. İstanbul: Der Yayınları
- Ataol, A. (1991). *Halkla İlişkiler Örgütlerin Temsil Edilmesinde Kavramsal Bir Model* (2. Baskı). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Balta Peltekoğlu, F. (2008). *Sektörün Penceresinden Halkla İlişkiler*. İstanbul: BAMB
- Berk, E. (2007). *Yazımsal İletişim ve Halkla İlişkiler*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları
- Bozkurt, H. (Ed) (2014). *Halkla İlişkilerde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Paradigma Akademik Yayınları
- Çakar Mengü, S. (2012). *Halkla İlişkiler Bir Kültür Politikası*. Konya: Eğitim Yayınları
- Canpolat, N. (2012). *Geçmişten Günümüze Örneklerle Türkiye'de Halkla İlişkilerin Gelişimi (Tarihsel Süreçleri ve Hükümetlerin Yaklaşımı ile Türkiye'de Halkla İlişkiler)*. Ankara: Seçkin
- Göztaş, A., & Topsümer, F. (2012). *Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi Araştır-Planla-Uygula-Değerlendir*. Ankara: Seçkin
- Güz, H., & Yıldırım Becerikli, S. (Der.) (2004). *Halkla İlişkilerde Seçme Yazılar: Alana İlişkin Bir Derleme*. Ankara: Genel Yayın ve Dağıtım
- Işık, M. (Ed.) (2007). *Tüm Yönleriyle Halkla İlişkiler ve Tanıtım*. Konya: Eğitim Kitapevi Yayınları
- Kadıbeşegil, S. (2003). *Halkla İlişkilere Nereden Başlamalı*. Ankara: MediaCat
- Karalar, R. (1997). *Halkla İlişkiler*. Eskişehir: Birlik Ofset
- Kazan, E. (2007). *Eski Türkler ve Osmanlı'da Halkla İlişkiler*. İstanbul: Yakamoz
- Keskin, F., & Özdemir, P. (Der.) (2009). *Halkla İlişkiler Üzerine: Disiplinlerarası Bir Alanın Yönelimleri*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Oktay, M. (1996). *Halkla İlişkiler Mesleğinin İletişim Yöntem ve Araçları*. İstanbul: Der
- Pira Göztaş, A., & Baytekin, P. E. (2007). *Halkla İlişkiler; Neyi, Nasıl Yapmalı?.* İstanbul: Dönence
- Tellioğlu, C. (2002). *Halkla İlişkiler Pratiği El Kitabı*. İstanbul: Timaş
- Yayinoğlu Eraslan, P. (2005). *Çokkültürlü Ortamlarda Halkla İlişkiler, Kurumsal İletişim ve Yönetim*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları

Erkeklerin Hedonik Tüketim Alışkanlıklarının Demografik Değişkenler ve Burçlar Açısından Değerlendirilmesi

Bekir ÖZKAN^a

Özet

Tüketim çağı olarak adlandırabileceğimiz günümüz dünyasında hedonik tüketim olgusu sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bireyler, sadece satın alacakları ürün ihtiyacını gidermek için değil, farklı türden ihtiyaçlarını da karşılamak için alışveriş yapmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, erkek tüketicilerin hedonik tüketim eğilimlerinin demografik değişkenler ve burçlar açısından değerlendirilmesidir. Araştırma için farklı illerde yaşayan 18 yaş üzeri 336 erkek ile görüşülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; erkek tüketicilerin en çok hedonik olarak tükettiği ürünler gıda ürünleri iken, en az hedonik olarak tükettikleri ürünler beyaz eşyadır. Ayrıca, erkek tüketicilerin medeni durumlarına, ev ve araba sahibi olup olmamalarına, yaşlarına, bireysel ve aile gelirlerine, eğitim seviyelerine göre hedonik tüketim yapma durumlarında aralarında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Burçlar açısından değerlendirildiğinde aralarında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler

Hedonik
Hedonik Tüketim
Erkekler
Demografik
Burçlar

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.01.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.681983

Evaluation Hedonic Consumption Habits of Men in terms of Demographic Variables and Horoscopes

Abstract

In today's world that we could name consumption age, we often hear about the concept of hedonic consumption. Individuals shop not only to satisfy the specific product needs that they buy but also to meet a variety of different kinds of needs. The present study's aim is to analyze the hedonic consumption tendencies of male consumers in terms of demographic variables and horoscopes. For the study, 336 men who live in different cities who are older than 18 participated in the study. According to the results, products men consume most hedonically are food products and products men consume least hedonically are white appliances. Also, it is determined that there are significant differences between male consumers in their status on hedonic consumption according to their marital status, whether they own cars and houses or not, their ages, personal and family incomes, and education level. When analyzed as in horoscopes there are no significant differences.

Keywords

Hedonic
Hedonic Consumption
Men
Demographic
Horoscopes

About Article

Received: 29.01.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.681983

Introduction

Male or female, young or elder, in any condition and location, all individuals consume all their lives and constantly. While consuming, individuals certainly behave differently from one and other. Some of the reasons for this difference are factors such as individuals' gender, income, educational level, their position at their career. In addition to these factors, different styles of consumption are in the literature as well. The present study is based on hedonic consumption and the main purpose of the study is to analyze the hedonic consumption habits of male consumers in terms of different variables.

The first thing that comes to mind when people think of enjoyment is hedonic consumption. Hedonic consumption is a concept that keeps making itself mentioned frequently in our age. It could be stated that hedonic consumption is a weakness consumers show while shopping. In our age, the shopping concept and phenomenon is not seen by individuals as simply an activity to satisfy needs. Shopping can also be considered as a social activity for consumers. Thus, shopping malls are not designed and constructed only to shop but also as places to do different social activities. Therefore, while individuals are shopping to satisfy their needs, they enjoy doing so as well.

We see that there is no gender discrimination in the studies according to consumer behavior literature. But even though this discrimination isn't made, there are studies that are focused only on men (Bakewell ve Mitchell, 2004; Özdemir, 2009) or only on women (Özkan, 2017; Devrani, 2009; Saritaş ve Haşiloğlu, 2015; Ibáñez vd., 2011). It could be said that there are more studies focused on women here. The reason for this could be shown as women being keen on shopping more than men and the product items they need are more. So, the concept of shopping is generally considered to be a feminine activity (Miller, 1998; Lunt ve Livingstone, 1992, Oakley, 1976). The fact that there are fewer studies focused on men is one of the main reasons for the present study to be focused only on men. To see if, in the concept of shopping which is mostly endowed to women, the thought that women shop with more hedonic feelings applies for men too, analyzing the hedonic behaviors male consumers show while shopping is thought. Contributing to filling a void in the said literature with a study such as this in especially the hedonic context is aimed.

Hedonic Consumption

The hedonic concept is described as pleasure and joy. Therefore hedonic consumption phenomenon could be explained as enjoying shopping and consuming. Hirschman and Holbrook (1982: 92) defines hedonic consumption as individuals' behaviors of product usage experiences that are related to their fantasies and emotions. On the basis of hedonic consumption behaviors are reasons such as the joy, excitement, and running away from life's dullness that shopping offers (Carpenter vd., 2005: 45; Erkmén ve Yüksel, 2008: 689). Thus, hedonic consumption could be evaluated as not only the behaviors consumers show while shopping but also the behaviors they show before and after shopping.

The reasons for hedonic shopping can be grouped under six topics. These are adventure shopping, social shopping, gratification shopping, idea shopping, role shopping, and value shopping (Arnold ve Reynolds, 2003: 80-81).

Adventure shopping: This shopping kind expresses the feeling of being warned, adventures, and being in another world. Shopping with this reason is stated with images of adventure, excitement, enthusiasm, and world of sounds and smells.

Social shopping: On this topic, shopping with friends and family and enjoying doing so and spending time with them is the matter. Socializing while shopping means the opportunity of communication with people. In this case, consumers describe shopping with friends and family as a way to spend time with them. In addition to this, social shopping is associated with human motivation theories that are focused on looking for love and acceptance in interpersonal relationships and becoming coherent, renunciant.

Gratification shopping: Shopping in this sense is described as a way to get rid of stress and negative mood. People who shop for this reason state that they shop to get rid of stress and forget about their problems.

Idea Shopping: shopping in this group is shopping to follow new tendencies and to keep up with fashion, to be informed about new products and developments. A key point for this shopping that men and women express is that they go shopping to keep up with fashion and new tendencies.

Role shopping: This kind of shopping is about the people who are shopping, enjoying shopping for other people. Also, this situation describes the feelings, mood, and the thrill and the joy a people get while looking for a good gift for someone. It is crucial for people to go shopping for their friends and family and it makes people happy.

Value Shopping: In this kind of shopping, the matter is people shopping for discounts, looking for discounts, and bargaining. For this situation, many people stated that bargaining, looking for discounts, and finding low prices is joyful and described shopping as winning a game or overcoming a difficulty.

Male Consumers

There are specific reasons for studies that are focused only on male consumers. The most significant one of these reasons is men starting to become more important in retail and other consumption environments, and men taking less or no place on studies about consumption (Bakewell ve Mitchell, 2004: 237).

Analyzing gender-based studies, significant differences between men and women are observed. Men tend to consume hedonically less than women (Aydın, 2010: 447; Doğan vd., 2014: 72). When the extents of hedonic consumption are analyzed separately, women are more interested in adventure shopping, social shopping, role shopping, and value shopping than men but there is no significant difference between men and women in gratification shopping and idea shopping (Fettahlioğlu vd., 2014: 324). In the study done by Kırgız (2014), the conclusion was that women go gratification shopping more than men. Kruger and Byker (2009) state that women enjoy shopping more than men and see shopping as entertainment. According to a different study, female consumers shop more hedonically, show more brand loyalty, and shop more casually than male consumers (Tifferet ve Herstein, 2012: 179).

The differences between behaviors men and women show while consuming are not only significant on hedonic shopping, but these differences occur in many situations.

According to Barletta (2003), male consumers do not focus on irrelevant details while shopping, they reduce the shopping criteria and focus on more important points. This approach is based on the benefits of thinking simple. On decisions for shopping for high capacity products, male consumers prefer focusing on the points that they think are the most important. And they tend to make a decision when they find the products that satisfy the most important criteria (as cited in. Özdemir, 2009: 266).

Male consumers have less awareness of outlook and clothing. Also, because of their interpersonal relations being lesser, they tend to provide information to other consumers less. In addition to their impulsive purchasing possibilities, their becoming compulsive customer possibilities are little. But men use information and communication technology devices (cellphones and computers) more than women and they show a deeper interest in these products and brand new technological devices (Mitchell ve Walsh, 2004: 332, 333). Additionally, male consumers shop more impulsively than women in specific product groups. These groups are electronic products, computer software, and music CDs or DVDs (Coley and Burgess, 2003: 292). Aydın (2013), in his study, reached to the conclusion that men give computers more hedonic value than women.

According to Underhill (2000), 72% of men and 86% of women check price tags while shopping. As a result of that, men accept higher prices easier than women and they get affected easier. The reason could be described that men saying yes to everything to leave the shop as quickly as possible. In a mall research, the conclusion was that almost all women carry a shopping list but less than one-quarter of men carry a shopping list. Also, men are not able to reject their kids' requests. And mostly men pay while shopping. Because even though men don't enjoy shopping, they enjoy paying for the purchases (as cited in. Özdemir, 2009: 270).

Horoscopes and Consumption

Horoscopes have certain effects on individuals' personalities, characteristics, and behaviors, and these effects are accepted by some parts of society but aren't accepted by some parts. Even though it can be accepted that horoscopes don't affect our everyday lives, they inevitably affect some of our behaviors, habits, and humor. While the negotiation that if astrology is a science is still on the table, the number of studies focused on horoscopes in marketing increase rapidly.

According to Mitchell and Hagget (1997: 113-131), the usage of astrology in marketing is based on 2 foundations. These are; the effect astrology has on consuming and consumers' psychology. Also, astrology has an effect on the behaviors in the entertainment, smoking, and drinking markets and it is predictable. According to Mitchell and Tate (1998: 249-259), some horoscopes react more to public service ads and tend to buy cigarettes with less tar. Alcohol usage and consumption rates differ depending on age, gender, and horoscopes. Fun based sports differentiate between horoscopes as well.

According to the study Kwak et al. (2000: 94-98) made, generally horoscopes are effective in casual shopping but aren't effective on mandatory shopping. Also, horoscopes aren't effective in product quality evaluation, they are effective in service quality evaluation.

Çakmak and Özkan (2016: 3167), in the study they made, observed that Sagittarius tend to consume vegetables the most, and Scorpio tend to care the least about vegetable consumption. In the same study, the fact that Scorpio are not very environmentally aware comparing to others is concluded. Ozkan et al. (2013: 69-83), in a study that they analyzed if there were any impacts horoscopes have on luxury shopping, had the conclusion that Aquarius, Leo, and

Libra are most efficient on luxury shopping. According to the same study, the products horoscopes usually consider as most luxurious are white appliances, computers, and cellphones. Uslu Divanoglu and Uslu (2019: 320) observed that Taurus, Leo, Scorpio, and Aquarius give importance to quality and they purchase a product that they think are good without giving it too much of a thought. According to Gulmez et al. (2011: 97) young Aries, Leo, and Sagittarius tend to purchase faster and planless.

In his study, Mitchell (1995: 57) stated that astrology has some interesting opportunities to offer to marketers. And these opportunities are easy to apply because birthdates of consumers are always easy to access. The method of using astrology in marketing like the way of spending spare time, entertainment, clothing and catering. is one of the best methods to reflect personality and lifestyle.

Horoscopes and Their Characteristics

Horoscopes are thought to have an effect on personality and behaviors from birth till death. Throughout history, horoscopes have been analyzed by many societies and cultures. Originally Turkish Astrology had 36 horoscopes, in today's modern world this number has been lowered to 12. Hence, 3 horoscopes are counted as one in our time. Because the present study is focused only on men, following are the 12 horoscopes and their effects on male consumers.

Aries Man (March 21st- April 20th)

Aries man are rebellious from birth. They love to stand up to authorities and think they are smarter than everyone else. Aries man don't like to play, and are outspoken. This counts for both career and love life (Goodman, 1989: 30). Mars gives Aries man the courage, recklessness, cuteness, ability to impress, fury, anger, and energy. It's not easy to get along with Aries man. Aries believe in their thoughts and ideas first. (Goodman, 1993: 23). Aries man are also impatient. Aries have the leadership spirit and successful at sports activities.

Taurus Man (April 21st- May 21st)

Taurus man are extremely patient but don't let anyone tell them what to do. They like shopping and don't act fast on their love life. Taurus man are the manliest of all men. The best Taurus is a father Taurus. Taurus work a lot and need to rest a lot (Goodman, 1989: 66-68). Taurus man are reliable friends, good spouses, caring fathers, and perfect goodmen. Taurus man have specific qualities and habits(Goodman, 1993: 54). Taurus love to eat and so, Taurus man tend to gain weight easily. Taurus are materialistic and wish to save money and have residences and vehicles.

Gemini Man (May 22nd- June 21st)

If the sun was in Gemini sign when a man was born, this man will not be the same today and tomorrow and will not carry any memories from yesterday. Gemini will change no matter what. The best example for Gemini man having double characters is the confession of a woman who knew a Gemini man (Goodman, 1989: 100-101). Gemini man aren't the kind to settle down. Even if they get married with a sudden decision, they might regret it and try to leave or change in time (Goodman, 1993: 83). Gemini man gets on well with everyone. Conversation, communication, and information are very important to them.

Cancer Man (June 22nd- July 22nd)

Cancer man are genuine and impulsive. Even if they change physically, there will be no difference in who they are. Cancer man are not keen on casual clothing, there is seriousness in their clothes (Goodman, 1989: 132-134). It's necessary to be cautious about some behaviors of Cancer man. Cancer man are very emotional (Goodman, 1993: 116). They are very keen on their families, they especially have a strong connection with their mothers. Cancer man can also be selfish from time to time.

Leo Man (July 23rd- August 23rd)

Almost all Leo man have excellent repairing skills. From a broken doorknob to a spoilt bathroom tap to an electronic device that stopped working, there is nothing that they can't fix. Fixing a Leo man's lost pride is next to impossible (Goodman, 1989: 168-170). Leo man are prideful. Praising and appreciating a Leo man will give good results. They always think they are better (Goodman, 1993: 147). They are generous, kind, and honest to the people they love. They have strong and protective personalities.

Virgo Man (August 24th- September 23rd)

Virgo man are intelligent. They have a mind as sharp as a steel trap and never forget a special date. Virgo man hate rudeness, vulgarism as much as they hate ignorance, arrogance, and foulness (Goodman, 1989: 198-201). Virgo man are realists. Virgo man can't easily get attached and love someone. They have specific ideas about clothing, manners, etc. They find clothing very important. They don't always wear classy but they always wear clean clothes. They care about intelligence, kindness, elegance, and courtesy (Goodman, 1993: 178-181). Besides the fact that Virgo man are extremely emotional, they are also meticulous, detail-oriented, ingenious, and perfectionist.

Libra Man (September 24th- October 23rd)

It's very demanding to ask Libra man to decide on something. Libra man won't be sexually passive until they are 90. It's undeniable that Libra man often tend to give up (Goodman, 1989: 228-230). Libra man have superior characteristics. They have good taste, a soft spot for beauty, care about feelings, and are honest, stable, rightminded, kind, fair, and nice (Goodman, 1993: 208). Libra man are socially developed and good at communication. They are successful as salesmen.

Scorpio Man (October 24th- November 22nd)

Scorpio man don't accept defeat. They have a temper that could open wounds for life. Scorpio man have pretty high standards, they never choose their friends randomly. Their friends have to match their standards (Goodman, 1989: 267-269). Scorpio can make someone intimate with them or love them both happy or unhappy. Scorpio may or may not have beautiful eyes but they know how to affect people with their eyes. Their looks tell more than their words (Goodman, 1993: 240). Scorpio man are jealous and grudgers. They are good leaders.

Sagittarius Man (November 23rd- December 21st)

Sagittarius man are very optimistic. They are so optimistic that they never hold grudges. They are superficial in love relationships but are honest about it. They usually are in random relationships and these relationships are so random sometimes that they are in a relationship

with anyone they see (Goodman, 1989: 304-306). Sagittarius man are cheerful, very active, warm, and positive. They are curious about many things and therefore, they a wide knowledge (Goodman, 1993: 270). Sagittarius man are lucky. They are very honest and clear.

Capricorn Man (December 22nd- January 20th)

Capricorn man close themselves to other people. They are shy but powerful and courageous. They are nice but ambitious. They are very serious when they are young. They slowly grow into being more active and become the most young-looking and young-behaved people in their groups (Goodman, 1989: 337-339). Capricorn man are self-conscious, shy about their feelings, and have many ambitions. Capricorn man are avid. They always dream of success and getting better in life. They are powerful, hard-working, perseverant, and cautious (Goodman, 1993: 300). They are traditional and deeply connected to their families.

Aquarius Man (January 21st- February 18th)

Aquarius man spend most of their time to understand other people's feelings but never show their feelings to anyone. They are team members and they tend to work in teams. Aquarius man always ask themselves " What did he/she mean by that?" (Goodman, 1989: 370-371). They are easily liked and loved because they are multi-talented, smart, attractive, and magnificent. They are attracted by many things. They are curious about people the most. Whomever they run into they always want to stop and analyze that person (Goodman, 1993: 330-331). They are successful in science and curious about inventions and discoveries.

Pisces Man (February 19th- March 20th)

Pisces man can be whatever you want them to be or don't want them to be. Pisces have no biases. They never judge people (Goodman, 1989: 407-409). Pisces man are the most fragile of the 12 horoscopes. They don't like to be compared to others because they are not like anyone else and can get lost in their feelings but they are smart. Pisces man can't decide on something easily. Thus, it takes time for them to take action and they are stargazers (Goodman, 1993: 362-363). Pisces man don't easily share their secrets with other people. They have strong feelings.

Methodology

Purpose and Method of Research

The purpose of the study is to analyze the male hedonic consumption behaviors in terms of different demographic variables and to specify how often they tend to consume hedonically in what product groups. The data in the current study is collected from October to November in 2017 from men living in 13 cities (İstanbul, Ankara, Kastamonu, Sinop, Karabük, Zonguldak, Karaman, Ordu, Kırşehir, Hatay, Nevşehir, Adıyaman, Samsun). In the study, from non-random sampling methods, convenience sampling method is used. Face to face survey method is used as a data collecting method. The present study is focused on male consumers aged 18 or older. After the useless replies were subtracted, 336 survey forms were analyzed.

The survey is formed in two parts. In the first part, There are questions to specify the hedonic consumption tendencies male consumers have and to analyze how often they shop hedonically in what product groups. The second part's aim is to determine the demographic characteristics of the participants. The questions for specifying hedonic tendencies are formed with the help of a scale developed by Arnold and Reynolds (2003). To determine the levels of

agreement of male consumers to the statements in the scale, 5 point likert scale (1- Strongly Disagree, 2-Disagree, 3-Undecided, 4-Agree, 5-Strongly Disagree) type questions are asked. To evaluate the frequency of consumers shopping hedonically in any product groups, 5 point likert scale(5-Always, 4-Frequently,3-Sometimes,2-Seldom,1-Never) type questions are used as well.

The collected data in the study is analyzed with SPSS 22. According to the purpose of the study, factor analysis is made to the collected data first. Then, a percentage analysis is made and an independent-sample t-test and Manova are made to test the hypothesizes.

Cronbach Alpha=0,894 is found for the hedonic consumption scale used in the study. This result indicates that the scale is credible. Hypothesizes and the findings of the study are given below.

Research Hypothesizes and Model

Hypothesizes made in the study are as follows.

H₁: There is a significant difference between marital status and the hedonic consumption behaviors of male consumers.

H₂: There is a significant difference between home-ownership status and the hedonic consumption behaviors of male consumers.

H₃: There is a significant difference between car-ownership status and the hedonic consumption behaviors of male consumers.

H₄: There is a significant difference between the ages and the hedonic consumption behaviors of male consumers.

H₅: There is a significant difference between personal incomes and the hedonic consumption behaviors of male consumers.

H₆: There is a significant difference between family incomes and the hedonic consumption behaviors of male consumers.

H₇: There is a significant difference between education level and the hedonic consumption behaviors and the hedonic consumption behaviors.

H₈: There is a significant difference between horoscopes and the hedonic consumption behaviors of male consumers.

The model of the study is shown in Figure 1.

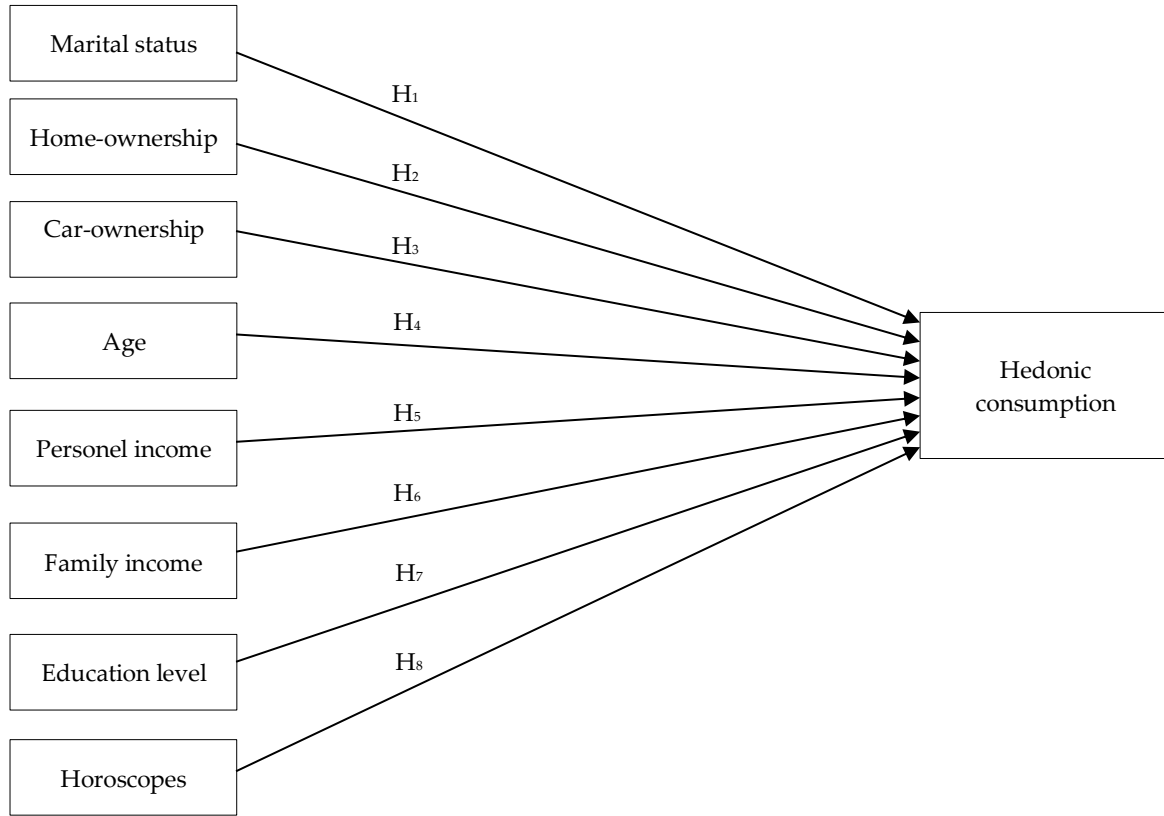

Figure 1. Research model

Research Findings

The demographic data about the participants are shown in Table 1. According to this data; %60,7 of men are married and %39,3 are single. 109 men (32,4%) are aged 26-35. 118 men have 2001-3000 TL personal income. As family incomes, 149 have 2001-4000 TL. 219 of the participants are homeowners, 117 are tenanted; 214 of them have a car, 122 people don't have a car. Also, 35,4% (119) of the participants are high school graduates. Lastly, 35 (%10,4) of the participants are Aries, 27 (%8) are Taurus, 30 (%8,9) are Gemini, 20 (%6) are Cancer, 35 (%10,4) are Leo, 35 (%10,4) are Virgo, 34 (%10,1) are Libra, 16 (%4,8) are Scorpio, 20 (%6,0) are Sagittarius, 35 (%10,4) are Capricorn, 26 (%7,7) are Aquarius and 23 (%6,8) are Pisces.

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants

	Frekans	%		Frekans	%
Age			Marital Status		
18-25	79	23,5	Married	204	60,7
26-35	109	32,4	Single	132	39,3
36-45	100	29,8	Income (Individual)		
46-55	41	12,2	0-2000 TL	112	33,3
56-65	7	2,1	2001-3000 TL	118	35,1
Horoscopes			3001-4000 TL	51	15,2
Aries	35	10,4	4001-5000 TL	21	6,3
Taurus	27	8,0	5000+ TL	15	4,5
Gemini	30	8,9	Missing	19	5,7
Cancer	20	6,0	Income (Family)		
Leo	35	10,4	0-2000 TL	49	14,6
Virgo	35	10,4	2001-4000 TL	149	44,3
Libra	34	10,1	4001-6000 TL	83	24,7
Scorpio	16	4,8	6001-8000 TL	22	6,5
Sagittarius	20	6,0	8000+ TL	14	4,2
Capricorn	35	10,4	Missing	19	5,7
Aquarius	26	7,7	Homeownership		
Pisces	23	6,8	Tenant	117	34,8
Education Status			Houseowner	219	65,2
Primary school gra.	23	6,8	Car Ownership		
High school graduate	119	35,4	Have	214	63,7
Vocational high school graduate	44	13,1	Not	122	36,3
Bachelor's degree	133	39,6			
Master and top gra.	17	5,1			

In the factor analysis regarding the hedonic consumption scale used in the study, KMO value was 0,859 (Bartlett; Chi-Square: 3755,096, df: 253, Sig.: 0,000). These results show that the data set is proper for factor analysis. In Table 2, the hedonic consumption average of participants and the factor loads regarding the scale and explained variances regarding each factor and the total of explained variance values are presented. Also, each factor related to Cronbach's Alpha scales is exhibited in Table 2.

According to Table 2, the hedonic consumption style male consumers have the highest average of is role shopping, the hedonic consumption style male consumers have the lowest average is idea shopping.

Table 2. The Average Hedonic Consumption and Factor Loads

	N	Mean	SD	Factor Loads	Explained Variance	Cronbach's Alpha
Adventure Shopping		2,5491	0,96032			
To me, shopping is an adventure	336	2,4137	1,21126	,751		
I find shopping stimulating	336	2,7589	1,16859	,764		
Shopping is a thrill to me	336	2,5774	1,15382	,798	31,847	0,846
Shopping makes me feel like I am in my own universe	336	2,4464	1,11038	,746		
Value Shopping		3,1853	0,93885			
For the most part, I go shopping when there are sales	336	3,1845	1,18266	,735		
I enjoy looking for discounts when I shop	336	3,2083	1,20870	,819	10,641	0,772
I enjoy hunting for bargains when I shop	336	3,3214	1,29671	,699		
I go shopping to take advantage of sales	336	3,0268	1,18291	,791		
Role Shopping		3,4301	0,93179			
I like shopping for others because when they feel good I feel good	336	3,1667	1,21024	,744		
I feel good when I buy things for the special people in my life	336	3,7113	1,14474	,803	8,065	0,822
I enjoy shopping for my friends and family	336	3,6577	1,07570	,842		
I enjoy shopping around to find the perfect gift for someone	336	3,1845	1,18266	,678		
Idea Shopping		2,5231	0,87077			
I go shopping to keep up with the trends	336	2,2768	1,08347	,668		
I go shopping to keep up with the new fashions	336	2,2887	1,13427	,769		
I go shopping to see what new products are available	336	2,8333	1,09363	,762	6,927	0,806
I go shopping to experience new things	336	2,6925	1,07410	,703		
Social Shopping		2,7991	0,90881			
I go shopping with my friends or family to socialize	336	2,7173	1,09564	,640		
I enjoy socializing with others when I shop	336	2,7054	1,10606	,768		
To me, shopping with friends or family is a social occasion	336	2,9435	1,13022	,783	6,410	0,826
Shopping with others is a bonding experience	336	2,8304	1,15297	,768		
Relaxation Shopping		2,5675	1,06944			
When I'm in a down mood, I go shopping to make me feel better	336	2,5298	1,20905	,825		
To me, shopping is a way to relieve stress	336	2,6429	1,21575	,778	4,420	0,872
I go shopping when I want to treat myself to something special	336	2,5298	1,16888	,784		
Total Variance Explained				68,310		

Evaluation Hedonic Consumption Habits of Men in terms of Demographic Variables and Horoscopes

The average of how often male consumers consume hedonically in what product groups is shown in Table 3. According to Table 3, men mostly consume food products hedonically and consume white appliances least hedonically.

Table 3. Rate of Hedonic Consumption in Each Product Line

Product Group	Always		Often		Sometimes		Rarely		Never		Mean
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
Dress	80	23,8	83	24,7	118	35,1	44	13,1	11	3,3	3,5268
Shoe	62	18,5	72	21,4	140	41,7	49	14,6	13	3,9	3,3601
Food Products	133	39,6	97	28,9	56	16,7	34	10,1	16	4,8	3,8839
White Goods	13	3,9	6	1,8	65	19,3	170	50,6	82	24,4	2,1012
Computer Personel	28	8,3	30	8,9	58	17,3	146	43,5	74	22	2,3810
Care Products	60	17,9	62	18,5	94	28,0	69	20,5	51	15,2	3,0327
Cellphone	48	14,3	36	10,7	89	26,5	123	36,6	40	11,9	2,7887
Furniture	15	4,5	15	4,5	68	20,2	151	44,9	87	25,9	2,1667
Car	60	17,9	43	12,8	39	11,6	108	32,1	86	25,6	2,6518

An independent t-test is made to determine if there are any significant differences between men's hedonic consumption behaviors in terms of their demographic values. Hedonic consumption behaviors of male consumers according to their marital status, house and car ownership status are shown in Table 4, Table 5, and Table 6.

Table 4. Marital Status Independent T-Test

	N		Mean		SD		t	Sig.(2-tailed)
	Married	Single	Married	Single	Married	Single		
Advanture Value	204	132	2,4877	2,6439	0,95552	0,96361	-1,459	0,146
Role	204	132	3,3468	3,5587	0,94498	0,89946	-2,045	0,042
Idea	204	132	2,4069	2,7027	0,85271	0,87104	-3,079	0,002
Social	204	132	2,6887	2,9697	0,92078	0,86604	-2,796	0,005
Relaxation	204	132	2,4918	2,6843	1,06105	1,07585	-1,615	0,107

According to Table 4, the conclusion is that there are significant differences between married and single men's behaviors in role shopping ($0,042 < 0,05$), idea shopping ($0,002 < 0,05$), and social shopping ($0,005 < 0,05$). In each hedonic shopping style, the consumption average of single men is higher than married men. The only hedonic shopping type married men have a higher average is value shopping. According to these results, H_1 hypothesis is accepted.

Tablo 5. Homeownership Independent T-Test

	N		Mean		SD		t	Sig.(2-tailed)
	Tenanted	Owner	Tenanted	Owner	Tenanted	Owner		
Advanture	117	219	2,6068	2,5183	1,01620	0,93001	0,805	0,421
Value	117	219	3,3269	3,1096	0,90524	0,94970	2,031	0,043
Role	117	219	3,4893	3,3984	0,90341	0,94712	0,852	0,395
Idea	117	219	2,5256	2,5217	0,89803	0,85794	0,040	0,968
Social	117	219	2,9167	2,7363	0,90972	0,90414	1,738	0,083
Relaxation	117	219	2,5926	2,5540	1,12283	1,04218	0,314	0,753

According to Table 5, homeowners and tenanted men's hedonic consumption behaviors have a significant difference only in value shopping ($0,043 < 0,05$). In this case, the average of tenanted men is higher than homeowners ($3,3269 > 3,1096$). In all the other hedonic consumption styles, the average consumption of tenanted men is, again, higher than homeowners. According to these results, H_2 hypothesis is accepted.

Tablo 6. Car Ownership Independent T-Test

	N		Mean		SD		t	Sig.(2-tailed)
	Have	Not	Have	Not	Have	Not		
Advanture	214	122	2,5129	2,6127	0,97300	0,93823	-0,916	0,360
Value	214	122	3,0911	3,3504	0,96499	0,87058	-2,453	0,015
Role	214	122	3,4136	3,4590	0,95381	0,89498	-0,430	0,668
Idea	214	122	2,5035	2,5574	0,93963	0,73700	-0,582	0,561
Social	214	122	2,7535	2,8791	0,94865	0,83210	-1,219	0,224
Relaxation	214	122	2,5125	2,6639	1,13447	0,94134	-1,315	0,190

According to Table 6, the only significant difference between men who own cars and men who don't is in value shopping ($0,015 < 0,05$). The average of men that don't have cars is higher than men who have cars. ($3,3504 > 3,0911$). In other hedonic consumption styles, the average consumption of men that don't have cars is higher than men who have cars as well. According to these results, H_3 hypothesis is accepted.

Table 7. Age Manova Analysis

	Averages					F	Sig
	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65		
Advanture	2,614	2,667	2,473	2,335	2,321	1,273	0,280
Value	3,212	3,211	3,175	3,128	2,964	0,173	0,952
Role	3,611	3,433	3,410	3,165	3,179	1,729	0,143
Idea	2,696	2,573	2,462	2,201	2,536	2,434	0,047
Social	2,997	2,883	2,605	2,756	2,286	2,957	0,020
Relaxation	2,797	2,554	2,493	2,390	2,286	1,449	0,218

According to Table 7, when the age groups are analyzed there are significant differences in idea shopping ($0,047 < 0,05$) and social shopping ($0,020 < 0,05$). Tukey test from PostHoc tests is made to identify the source of differences. According to the results of Tukey test, the difference in idea shopping is between ages 18-25 (avg.2,696) and 46-55 (avg. 2,201), (Sig. 0,026).The

Evaluation Hedonic Consumption Habits of Men in terms of Demographic Variables and Horoscopes

difference in social shopping is between ages 18-25 (avg. 2,996) and 36-45 (avg. 2,605), (Sig. 0,033). According to these results, H₄ hypothesis is accepted.

Table 8. Income (Personal) Manova Analysis

	Averages					F	Sig
	0-2000 TRY	2001-3000 TRY	3001-4000 TRY	4001-5000 TRY	5000+ TRY		
Advanture Value	2,5045	2,5318	2,6029	2,2500	2,8833	1,040	0,387
Role	3,2277	3,2839	3,2255	2,9048	2,6833	1,924	0,106
Idea	3,3683	3,4195	3,5049	3,0833	3,9000	1,874	0,115
Social	2,5826	2,5381	2,3431	2,1190	2,9667	2,830	0,025
Relaxation	2,7969	2,7331	2,8873	2,5833	2,9667	0,672	0,612
	2,6190	2,4492	2,6340	2,3492	2,7333	0,739	0,566

According to Table 8, when personal incomes are considered, there is a significant difference only in idea shopping ($0,025 < 0,05$). Tukey test from PostHoc tests is made to identify the source of differences. According to the results of the Tukey test, the difference is caused by the incomes 4001-5000 TRY (avg. 2,1190) and 5000+ TRY (avg. 2,9667), (Sig. 0,032). According to these results, H₅ hypothesis is accepted.

Table 9. Income (Family) Manova Analysis

	Averages					F	Sig
	0-2000 TRY	2001-4000 TRY	4001-6000 TRY	6001-8000 TRY	8000+ TRY		
Advanture Value	2,4541	2,5151	2,5361	2,4205	3,1250	1,499	0,202
Role	3,0765	3,3624	3,0693	3,3409	2,4821	3,999	0,004
Idea	3,2449	3,4312	3,5030	3,4432	3,2857	0,668	0,615
Social	2,6327	2,5520	2,2831	2,5114	3,0893	3,365	0,010
Relaxation	2,7653	2,7651	2,7500	3,0909	2,7143	0,700	0,593
	2,4898	2,5660	2,4297	2,7121	2,9524	0,917	0,454

When the family incomes are considered, as can be seen in Table 9, there are significant differences in value shopping and idea shopping. Tukey test from PostHoc tests is made to identify the source of differences. According to the results of Tukey test, the difference in value shopping is because of the incomes 2001-4000 TRY (avg. 3,3624) and 8000+ TRY (avg. 2,4821), (Sig. 0,007). The difference in idea shopping is because of the incomes 4001-6000 TRY (avg. 2,2831) and 8000+ TRY (avg. 3,0893), (Sig. 0,011). According to these results, H₆ hypothesis is accepted.

Table 10. Level of Education Manova Analysis

	Averages					F	Sig.
	Primary School Graduate	High School Graduate	Vocational High Sch. Graduate	Bachelor's Degree	Postgraduate Degree		
Adventure Value	1,9239	2,5798	2,6818	2,5620	2,7353	2,908	0,022
Role	3,5326	3,1239	3,2955	3,1429	3,1912	1,135	0,340
Idea	3,0978	3,4097	3,5000	3,4643	3,5735	0,952	0,434
Social	2,1522	2,6870	2,4318	2,4361	2,7941	3,034	0,018
Relaxation	2,6196	2,7332	3,0057	2,7932	3,0147	1,193	0,314
	2,1159	2,6190	2,7500	2,4987	2,8824	1,942	0,103

According to Table 10, when hedonic consumption behaviors are analyzed in terms of the level of education, there are differences in adventure shopping and idea shopping. Tukey test from PostHoc tests is made to identify the source of differences. According to the results of the Tukey test, the differences in adventure shopping are between primary school graduates (avg. 1,9239) and high school graduates (avg. 2,5798) (Sig. 0,022) and between primary school graduates (avg. 1,9239) and vocational high school graduates (avg. 2,6818) (Sig. 0,018) and between primary school graduates (avg. 1,9239) and bachelors (avg. 2,5620) (Sig. 0,026). The source of the difference in idea shopping couldn't be identified with the Tukey test. Gabriel test from PostHoc tests is made. According to the results of Gabriel test, the source of the difference in idea shopping is between primary school graduates (avg. 2,1522) and high school graduates (avg. 2,6870) (Sig. 0,036). According to these results, H₇ hypothesis is accepted.

Table 11. Horoscopes Manova Analysis

N	Averages												F	Sig.
	Ari.	Tau.	Gem.	Can.	Leo	Vir.	Lib.	Sco.	Sag.	Cap.	Aqu.	Pis.		
Adventure Value	2,950	2,444	2,317	2,575	2,521	2,550	2,699	2,547	2,313	2,529	2,481	2,478	0,956	0,487
Role	2,886	3,194	3,317	3,000	3,064	3,200	3,265	3,297	3,375	3,329	2,904	3,522	1,181	0,299
Idea	3,764	3,574	3,483	3,375	3,207	3,429	3,294	3,531	3,488	3,307	3,288	3,500	0,873	0,567
Social	2,686	2,491	2,583	2,275	2,514	2,486	2,610	2,625	2,438	2,521	2,510	2,413	0,376	0,965
Relaxation	2,936	2,713	2,975	2,725	2,593	2,664	2,904	2,906	2,788	2,936	2,606	2,837	0,679	0,758
	2,895	2,605	2,589	2,533	2,371	2,390	2,775	2,604	2,483	2,476	2,769	2,246	0,921	0,520

When the horoscopes of the consumers are analyzed; according to Table 11, it is seen that there are no significant differences between horoscopes in terms of the six factors. According to these results, H₈ hypothesis is rejected.

Discussion and Conclusion

In the study made to identify the hedonic consumption tendencies of male consumers, factor analysis is made to the used scale. As the result of the factor analysis, 6 extents are determined and this result is the same as the result of the study made by Arnold and Reynolds (2003).

The concept that people don't only shop reasonably but also shop for pleasure, joy, and see shopping as a social activity has become an unchanging fact of our world. Shopping for pleasure, instead of shopping reasonably, can be accepted as hedonic shopping. The aim of

the present study is to analyze the hedonic consumption reasons of male consumers in terms of the demographic variables and determine if horoscopes have any impact on the situation.

According to the study's results; male consumers tend to consume food products hedonically. In a study, the conclusion was that from food products, products like chocolate, confectionery, and potato chips are consumed only hedonically (Crowley vd., 1992: 246). Çakmak and Çakır (2012), in a study they made, concluded that the product groups consumers preferred the most for hedonic consumption purposes are, in order, clothing, food, and electronic appliances, respectively. According to Alba and Williams (2013), electronic devices such as cellphones and computers help satisfy not only hedonic purposes but also pragmatic purposes. Hedonic products such as food can be consumed in different emotion levels by consumers. According to another study, the most preferred product groups are, in order, clothing, food, and personal care products (Ünal ve Ceylan, 2008: 175). In that study, the product group that the consumers consumed least hedonically are white appliances. This is thought to be caused by white appliances being mostly identified with women.

When male consumers' marital statuses are analyzed, single men's average of hedonic consumption is higher than married men's. Generally analyzed, it is seen that single men tend to shop more hedonically than married men (Doğan vd., 2014: 76). Especially in role shopping, idea shopping, and social shopping; there are significant differences between single men and married men.

When we analyzed the subject as to whether the consumers had cars or houses; between homeowners and consumers that don't own homes, the only difference is in value shopping; between car owners and consumers that don't own cars, the only difference is in value shopping. In both cases, consumers that don't own cars or homes value shop more than consumers that own cars or homes. This can be explained with people's incomes. People who have lower incomes tend to care more about value shopping.

When male consumers are analyzed in terms of their age ranges, consumers had significant differences in idea shopping and social shopping. According to the results, men who are aged 18-25 have higher averages in idea shopping and social shopping than middle-aged men. This could be an indicator that young men shop to get ideas and to socialize more. Aytekin and Ay (2015), in the study they made, concluded that consumers aged 18-25 shop more hedonically than other age groups. Tifferet and Herstein (2012), in the study they made, state that younger consumers tend to shop more impulsively.

When consumers' incomes were analyzed; in personal income division, there is a difference between incomes only in idea shopping. Consumers that have 4001-5000 TL income have a lower average in idea shopping than consumers that have over 5000 TL income. According to this result, consumers with higher incomes tend to shop to get ideas more. Generally, as the income increases the amount of hedonic shopping gets higher (Açıklalın and Yaşar, 2017: 582). In another study, any relation between higher or lower incomes and hedonic consumption tendencies couldn't be identified (Özkan vd. 2017: 2346).

In family income, there are significant differences between consumers in idea shopping and value shopping. In value shopping, as the family income gets higher the amount of value shopping gets lower. This result shows that families with lower incomes care more about prices. In idea shopping, families with higher incomes shop to get ideas more than families with lower incomes. According to the study Çakmak and Çakır (2012) made, the amount of

hedonic shopping gets higher as the family income gets higher. In addition to this, as the family income gets higher, the tendency to shop more impulsively increases (Tifferet ve Herstein, 2012: 179).

When their educational levels are analyzed, male consumers have significant differences in adventure shopping and idea shopping. In adventure shopping, the conclusion was that with higher education levels the average gets higher.

As in horoscopes, there are no significant differences in terms of the 6 factors. But Aries have the highest average in adventure, role, idea, and gratification shopping, Pisces have the highest average in value shopping, and Gemini have the highest average in social shopping.

Limitations and Future Research

This study is made focusing only on male consumers. Because of time and budget restrictions, convenience sampling method is preferred and the sample size is restricted with 13 cities. The fact that the number of people who are reached for this study being limited, because of the same restrictions, can indicate weaknesses in terms of the analyses made being the definite result. Thus, this situation prevents generalizing the study results. The participants belonging to certain cultures and being affected by the regions' and the cities' cultures prevent the results from being valid for all society. Another important restriction of the study is the incompetence of other studies made in this subject. The incompetence of the studies in this subject, especially those that are focused on men, is a problem for giving the necessary literature information.

Making the study in more and different cities, people who have different socio-cultural characteristics participating will help to generalize the results. In the same way, the number of participants being more will increase the credibility of the results. Different results can be achieved by using different factor analysis methods on the collected data. In addition to this, analyzing the hedonic consumption phenomenon in terms of, in addition to demographic characteristics, personality characteristics, different consumption characteristics, different behavior characteristics will help to reach a variety of results.

References

- Açıklalın, S. & Yaşar, M. (2017). Hedonik ve faydacı tüketim bağlamında tüketici davranışlarının incelenmesi: gençlerin hedonik tüketim eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma [A research on investigation of the consumer behaviors in the context of hedonic and utilitarian consumption: Determining the hedonic consumption tendency of youth]. *The Journal of International Social Research*, 10(48), 570-585.
- Alba, J. W., & Williams, E. F. (2013). Pleasure principles: A review of research on hedonic consumption. *Journal of Consumer Psychology*, 23(1), 2-18.
- Arnold, M. J., & Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79, 77-95.
- Aydın, S. (2010). Hedonik alışverişin cinsiyet, gelir ve yerleşim büyüklüğüne göre farklılaşması üzerine bir araştırma [A study on differentiation of hedonic shopping in respect of gender, income and size of settlement]. *Süleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 15(3), 435-452.

- Aytekin, P. & Ay, C. (2015). Hedonik tüketim ve anlık satın alma ilişkisi [The relationship between hedonic consumption and impulse buying]. *Academic Review of Economics and Administrative Sciences*, 8(1), 141-156.
- Bakewell, C., & Mitchell, V. W. (2004). Male consumer decision-making styles. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 14(2), 223-240.
- Carpenter, J. M., Moore, M., & Fairhurst, A. E. (2005). Consumer shopping value for retail brands. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 9(1), 43-53.
- Coley, A., & Burgess, B. (2003). Gender differences in cognitive and affective impulse buying. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 7(3), 282-295.
- Crowley, A. E., Spangenberg, E. R., & Hughes, K. R. (1992). Measuring the hedonic and utilitarian dimensions of attitudes toward product categories. *Marketing Letters*, 3(3), 239-249.
- Çakmak, A. Ç., & Özkan, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin ekolojik farkındalıkları ile yeşil tüketim alışkanlıklarının farklı değişkenler perspektifinden karşılaştırılması: interaktif bir uygulama [Comparison of ecological awareness and green consumption habits of university students by different variable perspective: An interactive application]. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 5(8), 3144-3170.
- Çakmak, A. Ç., & Çakır, M. (2012). 12-18 yaş arası gençlerin hedonik tüketim davranışlarının incelenmesi: Kocaeli şehir merkezinde bir araştırma [Analysis of hedonic consumption behaviors of the young people aged 12-18: A research in the city center of Kocaeli]. *Journal of History Culture and Art Research*, 1(4), 171-189.
- Devrani, T. K. (2009). Marka sadakati öncülleri: Çalışan kadınların kozmetik ürün tüketimi üzerine bir çalışma [The antecedents of customer loyalty: A study in women employees consumption of the cosmetic products]. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 14(3), pp.407-421.
- Doğan, H. G., Gürler, A. Z., & Ağcadağ, D. (2014). Hedonik tüketim alışkanlıkları üzerine etkili faktörlerin değerlendirilmesi (Tokat ili örneği) [Evaluation of effective factor to hedonic consumption habits (Tokat province case)]. *Journal of International Social Research*, 7(30), 69-77.
- Erkmen, T., & Yüksel, C. A. (2008). Tüketicilerin alışveriş davranış biçimleri ile demografik ve sosyo kültürel özelliklerinin incelenmesine yönelik bir araştırma [A study about consumers' buying behavior patterns and their demographic and socio-cultural characteristics]. *Ege Academic Review*, 8(2), 683-727.
- Fettahlioğlu, H. S., Yıldız, A., & Birin, C. (2014). Hedonik tüketim davranışları: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinin hedonik alışveriş davranışlarında demografik faktörlerin etkisinin karşılaştırmalı olarak analizi [Hedonic consumption behaviors: A comparative analysis of the effects of demographic factors on hedonic shopping behaviors of the students at Kahramanmaraş Sütçü İmam University and Adıyaman University]. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 307-331.

- Goodman, L. (1989). *Burçlar*. (Çev. Sevim Or). İstanbul: Star, Yaprak Yayıncılık-Dağıtımçılık
- Goodman, L. (1993). *Burçlar ve Yıldızlar*. (Çev. Gülten Suveren). İstanbul: Sümer Kitabevi
- Gülmez, M., Kitapçı, O., & Dörtyol, İ. T. (2011). The effect of astrology on young customer behaviors. *Studies in Business and Economics*, 6(3), 97-109.
- Hirschman, E. C., & Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: Emerging concepts, methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101.
- Ibáñez, V. A., Hartmann, P., Diehl, S., & Terlutter, R. (2011). Women satisfaction with cosmetic brands: The role of dissatisfaction and hedonic brand benefits. *African Journal of Business Management*, Vol. 5(3), 792-802.
- Kırgız, A. (2014). Hedonism, a consumer disease of the modern age: gender and hedonic shopping in Turkey. *Global Media Journal*, 4(8), 200-212.
- Kruger, D., & Byker, D. (2009). Evolved foraging psychology underlies sex differences in shopping experiences and behaviors. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, 3(4), 328.
- Kwak, H., Jaju, A., & Zinkhan, G. M. (2008). Astrology: Its influence on consumers' buying patterns and consumers' evaluations of products and services. *Developments In Marketing Science*, 23, 94-98.
- Lunt, P. K., & Livingstone, S. (1992). Mass consumption and personal identity: Everyday economic experience. *Open University Press*.
- Miller, D. (1998). *A theory of shopping*. Cornell University Press.
- Mitchell, V-W. (1995). Using astrology in market segmentation. *Management Decision*, 33(1), 48-57.
- Mitchell, V-W., & Haggett, S. (1997). Sun-Sign astrology in market segmentation: An empirical investigation. *Journal of Consumer Marketing*, 14(2), 113-131.
- Mitchell, V-W., & Tate, E. (1998). Do consumers' star signs influence what they buy? *Marketing Intelligence & Planning*, 16(4), 249-259.
- Mitchell, V. W., & Walsh, G. (2004). Gender differences in German consumer decision-making styles. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 3(4), 331-346.
- Oakley, A. (1974). *Housewife*. Lane, Allen.
- Özdemir, E. (2009). Cinsiyet bazlı farklılıklar ve erkek tüketicilere yönelik pazarlama stratejileri [Gender-based differences and marketing strategies to male consumers]. *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(29), 259-281.
- Özkan, B. (2017). Hedonik tüketim, kadınlar ve burçlar [Hedonic consumption, women and horoscopes]. *Int. Journal of Management Economics and Business*, 13(1), 117-135.
- Özkan, B., Benli, T., & Kızgın, Y. (2013). Is there any impact of horoscopes on luxury consumption trends. *Business Management Dynamics*, 3(2), 69-83.
- Özkan, B., Efe, A., & Çakmak, A. Ç. (2017). Müşterilerin bilişsel, hedonik, sosyal ve etik açıdan deneysel değer algılamalarının karşılaştırılması: GRATIS örneği [Comparison of customer perceptions of cognitive, hedonic, social and ethical values: Example of GRATIS]. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(5), 2323-2350.

- Sarıtaş, E., & Haşiloğlu, S. B. (2015). Çalışan kadınların özel alışveriş sitelerinden satın almalarının hedonik amaçlı tüketim açısından incelenmesi [An investigation in terms of hedonic consumption of working women's purchasing from private shopping site]. *Journal of Internet Applications and Management*, 6(1), 53-62.
- Tifferet, S., & Herstein, R. (2012). Gender differences in brand commitment, impulse buying, and hedonic consumption. *Journal of Product & Brand Management*, 21(3), 176-182.
- Uslu Divanoğlu, S., & Uslu, T. (2019). Astrolojinin tüketici davranışları üzerindeki etkisinin belirlenmesi [Determination the effect of astrology on consumer behaviors]. *Fırat University Journal of International Social Sciences*, 29(1), 299-321.
- Ünal, S., & Ceylan, C. (2008). Tüketicileri hedonik alışverişe yönelten nedenler: İstanbul ve Erzurum illerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 265-283.

Friedrich A. Hayek'in Düşünceleri ve Vergilendirme Anlayışı

Güngör Özcan^{a, b}, Metin Nazlıoğlu^c

Özet

20. yüzyılın başlarından ortalarına kadar planlamacılık ve sosyalist fikirler oldukça revaçtaydı. Politika yapımcılar belirli grupların iyiliği veya çıkarı için piyasa şartları altında ortaya çıkan sonuçların adaletsiz olduğunu iddia ederek ekonomiye müdahale edilmesi gerektiğini ileri sürmekteydiler. Ancak planlamacılar ve taraftarları, insan aklının ve bilgisinin sınırları olduğu gerçeğini göz ardı etmekteydiler. Hayek tepkileri göze alarak, planlamacılığı ve sosyalist fikirleri eleştiren argümanlarını içeren birçok eser kaleme almıştır. Bu çalışmada Friedrich A. Hayek'in maddi bilgimizin sınırlılığı, zorlama ve sınırları, kurallar ve hukukun üstünlüğü ve yeniden dağıtım ile ilgili argümanları, vergilendirme ve vergi politikaları kapsamında değerlendirilmiştir. İnsan aklının ve bilgisinin sınırlarının olması, bilginin toplumda dağınık halde bulunması ve bu bilgiye politika yapımcıların sahip olamaması, güdülen vergi politikalarının belirsiz ve öngörülemez olmasına neden olmaktadır. Ayrıca artan oranlı vergilendirmenin bir yeniden dağıtım aracı olarak kullanılması, ayrımcılığa neden olmakta ve yasalar önünde eşitlik ilkesi ile çelişmektedir.

Anahtar Kelimeler

Friedrich A. Hayek
Vergilendirme
Artan oranlılık
Yeniden dağıtım

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.02.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.683815

Friedrich A. Hayek's Thoughts and Understanding of Taxation

Abstract

Planning and socialist ideas were popular until the middle of 20th century. Policy makers put forward that government intervene the economy for the good or interest of certain groups as the results are unfair under the market conditions. However, planners and their supporters were not aware of the fact that human reason and knowledge had limits. Hayek drew up many works that criticize planning and socialist ideas. In this study, Hayek's writings related to limitations of factual knowledge, coercion and its limits, rules and rule of law, and redistribution are evaluated with the scope of taxation and tax policies. The fact that human reason and knowledge have limits, the information is dispersed, and the policymakers cannot possess the whole knowledge brings about tax policies to be uncertain and unpredictable. In addition, the use of progressive taxation as a means of redistribution engenders discrimination and conflicts with the principle of equality before the law.

Keywords

Friedrich A. Hayek
Taxation
Progressive Taxation
Redistribution

About Article

Received: 03.02.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.683815

^a İletişim Yazarı: gungor.ozcan@cbu.edu.tr

^b Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İ.İ.B.F, Maliye, ORCID: 0000-0001-5966-5582

^c Arş. Gör, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İ.İ.B.F, Maliye, ORCID: 0000-0002-4926-298X

Giriş

Avusturya İktisat Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biri olan Nobel İktisat Ödülü (1974) sahibi, klasik liberalizmin 20. yüzyılda yeniden gündeme gelmesini sağlayan ve klasik liberal düşünceye katkılar sağlayan Friedrich August von Hayek (Hayek), 20. yüzyılın en etkili düşünürleri ve iktisatçıları arasındadır. F. A. Hayek kariyerine iktisat alanındaki çalışmalarıyla başlamıştır. Daha sonra siyaset felsefesi ve sosyal bilimler ile ilgili konularla ilgilenmiş ve liberal bir düzenin temellerini atmak için çaba göstermiştir. Bu kapsamda Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty) ve üç ciltten oluşan Hukuk, Yasama ve Özgürlük (Law, Legislation and Liberty) adlı eserleri kaleme almıştır. Birçok çevre tarafından eleştirilere maruz kalacağını göze alarak, planlamacılık ve devlet müdahalesinin insanlığı köleliğe götüreceği yönünde fikirlerini yazmaktan ve paylaşmaktan geri durmamıştır. Bu çerçevede sosyalizm ve planlamacılığa yönelik eleştirilerini planlamacılığın en popüler olduğu 1940'lı yıllarda kaleme aldığı Kölelik Yolu (Road to Serfdom) adlı eserinde yayımlamıştır.

Hayek'e göre bilgi ve aklın belirli sınırları vardır ve bilgi toplumda dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Dolayısıyla tek bir zihin tüm bilgiye sahip olamaz. Bilgisizlik soyut kuralların ortaya çıkmasını ve sosyal düzenin işleyişini sağlamaktadır. Toplumsal kurallar ve kanunlar bireylerin ve hükümetlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta ve hükümetlerin hukukun üstünlüğüne bağlı kalmasını sağlamaktadır. İnsan aklının ve bilgisinin sınırlarının olması ve bilginin tek bir elde toplanamayışı dolayısıyla hükümetler tarafından yapılan politikaların sonuçlarının etkileri belirsiz ve öngörülemez bir hal almaktadır.

Bu çalışmanın amacı Hayek'in maddi bilgimizin sınırları, devletin sahip olduğu zorlama gücü ve sınırları, kurallar ve hukukun üstünlüğü ve yeniden dağıtım ile ilgili argümanlarını vergilendirme ve vergi politikaları kapsamında değerlendirmektir. İlk bölümde, insan aklı, bilgisi ve sınırları hakkında bilgiler verilmiş, bu sınırlılığın ortaya çıkardığı belirsizliklerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, Hayek'in zorlama ve sınırları hakkındaki fikirleri verilmiş, devletin zorlama gücünü kullanabileceği alanlar belirtilmiş ve bu gücü kullanırken dikkat etmesi gereken hususların altı çizilmiştir. Üçüncü bölümde, soyut kuralların ve hukukun üstünlüğü ilkesinin ortaya çıkışı ve işleyişi açıklanmıştır. Hükümetler tarafından uygulanan vergi politikalarının bu ilkeler ile olan ilişkisi irdelenmiştir. Dördüncü ve son bölümde, Hayek'in adalet anlayışından, yeniden dağıtım ile ilgi argümanlarından ve artan oranlı vergilendirmeye neden şüphe ile baktığından bahsedilmiştir.

I. Maddi Bilgimizin Sınırları Üzerine

Hayek, bilginin ve aklın sınırlılığını eserlerinde sıklıkla dile getirmiştir. Hayek'e göre bilginin tamamı tek bir kişide veya grupta toplanamaz. Bilgi, toplum içinde varlıklarını sürdüren bireyler arasında dağılmış bir vaziyettedir. Dolayısıyla toplumu meydana getiren her bir üye, toplumsal işleyişin dayandığı belirli olgular hakkında habersizdir. Hayek'e göre bilgi (özellikle deneyimler yoluyla elde edilmiş öznel nitelikteki bilgiler) bir bütün olarak tek bir zihinde var olamaz. Bu bilgi, farklı insanların ayrı ve çoğu zaman tutarsız ve hatta birbiri ile çelişen görüşlerinden/duyumlarından meydana gelmektedir (Hayek, 1952).

Hayek'e göre sosyal düzenin etkili bir şekilde işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan bilginin büyük bir kısmı, yalnızca bireylerin kendi yararlarına olabilecek gerçekleri keşfettiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu kişilere verilmez ancak bireyler kendilerine görev edindikleri belirli hedefler üzerinde çalışırken bilgiyi keşfederler. Dolayısıyla bu bilgi bilimsel analizden ziyade deneyime ve uygulamalara dayanmaktadır (Hayek, 1958, s. 80). Ancak Hayek'e (1978) göre serbest piyasa şartlarının hüküm sürdüğü kendiliğinden doğan düzen içerisinde, işbölümünün de katkılarıyla, herhangi bir bireyin sahip olabileceğinden daha fazla bilgiden istifade edilebilmektedir. Söz konusu yapı içerisinde bireyin sistemin işleyişine dair tam bir bilgiye sahip olmadan hareket etmekte olması, sahip olduğumuz modern medeniyetin gelişmesine katkılar sağlamaktadır.

İnsanlar sebep-sonuç ilişkisi kurarak çevrelerine uyum sağlamaktadır. Ancak bunun yanında, insan davranışlarının çevre ile olan uyumu, insanın farkında olmadığı belirli kurallar ile şekillenmektedir. İnsan akli çevreden bağımsız değildir. Hayek'e göre insan akli sınıflandırma yaparak çevresine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu sınıflandırma işlemini modeller kurarak yapmaktadır. Model kurma işlemi ise çevresinde var olan karmaşık yapıdaki bilgi ve duyguları seçme işlemidir; dolayısıyla bu seçim işleminin de bir sınırları vardır (Yayla, 2014, s. 77-78). İnsan akli çevresi ile etkileşim içindedir ve bu sayede gelişmektedir. Akıl sosyal kurumların değişimini etkilediği kadar aynı zamanda kendisinin meydana getirmediği sosyal çevrenin de bir ürünüdür (Hayek, 1978).

Kartezyen Felsefe, modern felsefenin kurucusu kabul edilen Descartes'in felsefesiyle onun bu öğretisini kabul eden düşünürler için kullanılan bir anlayıştır. Bu felsefe, kişiden yola çıkarak kişiyi ve evreni anlama ve ilişki kurma çabasıdır. Descartes'e göre anlayış temelinde bilgeliği araştırır. Bilgelik insan yaşamına ilişkin bütün bilgiler olup varlığın ilk nedenlerini irdeleyerek gerçeğe ulaşmak amacındadır (Durmaz, 2015, s. 119). Kartezyen felsefenin önemli bir çıktısı olan Kartezyen Rasyonalizmi Hayek kabullenmemiş ve önemli eleştiriler getirmiştir. Hayek bu düşünce tarzı ile ilgili eleştirilerine Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen (Law, Legislation and Liberty: Rules and Order) adlı eserinde detaylıca yer vermiştir. Descartesin öğretisi Kartezyen Rasyonalizme göre akıl, açık öncüllerden mantıklı bir çıkarım yapabilen bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla rasyonel eylem yalnızca; tamamen bilinen ve ispat edilebilir gerçek tarafından tayin edilen eylem anlamına gelmektedir. Sadece bu çerçevede doğru olarak kabul edilen şey sonuçta bizi başarıya ulaştıracak ve bir kişinin tüm kazanımları söz konusu düşünce biçimi çerçevesinde eylemde bulunmasına bağlı olacaktır. Bu şekilde tasarlanmayan kurumlar ve uygulamalar ancak tesadüfen faydalı olabilir. Bu durum geleneği, örfü ve tarihi görmezden gelmektedir. Bu anlayış kurucu rasyonalizmin ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu anlayışa göre yalnızca akıl, insanı toplumu yeniden inşa etmesine olanak sağlamaktadır. Bu rasyonalist yaklaşım çerçevesinde; ahlak, din, hukuk, dil, yazı, para ve piyasanın, biri ya da birileri tarafından önceden tasarlanarak inşa edildiği düşünülmektedir (Hayek, 1978, s. 10).

İnsan bilgisinin yapısal sınırlılıklarını fark etmeyen veya fark etmiş gibi davranan kurucu rasyonalistlerin sahip olduğu bu düşünce onları sosyal bilimlerde "bilimsicilik" anlayışına doğru varmalarına sebep olmuştur (Akıncı, 2017, s. 77). Toplumumuzu anlamaya ve biçimlendirmeye yönelik fikirlere sahip kurucu rasyonalistlerin yanıldığı nokta, sosyal düzen içindeki bütün verileri incelenebilir bir bütün olarak toplamaya kapasitemizin olduğunu

zannetmeleridir. Bu argüman kapsamında, yani sosyal düzene ait tüm verilere sahip olarak (ki bu durum mümkün değildir), yapılan planlar insanlara mükemmel görünebilir. Ancak bu planların kusursuz görünmesinin sebebi, planlıların bilmediği tüm gerçekleri ihmal edişine bağlıdır (Hayek, 1978, s. 14-15).

Hayek' göre sahip olduğumuz kurumlar ve uygulamalar, gerçekte ne icat edilmiş olan ne de böyle bir amaçla tasarlanan adetlerin, alışkanlıkların ve tecrübelerin bir ürünüdür. İçinde yaşadığımız toplumda, kendi durumumuzu başarılı şekilde idare edebilir ve davranışlarımızı hedeflerine ulaştırmak için gerekli olan şansa sahip olabiliriz çünkü diğer insanların da amacını çok defa bilmediğimiz ve fiili varlığının çoğunlukla farkında olmadığımız kurallar tarafından sınırlanması dolayısıyla böyle bir toplumda hayatımızı idame ettirebiliriz (Hayek, 1978, s. 11). Ayrıca Hayek (1978), insanların en az amaç peşinde koşan özelliklerinin yanında kural izleyici özelliklerinin olduğunu da vurgulamaktadır.

Hayek'in bilgi anlayışı kural yöntemlidir ve akli soyut kurallar çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu soyut kurallar, belirli insan eylemlerini bir birleşik olarak belirleyen kurallardır. Soyut kuralların çoğunu kelimeler ile ifade etmemiz imkansızdır. Hayek'e göre bilgi yalnızca bilinçli eylemler sonucunda ortaya çıkmamaktadır. Bilgi ayrıca bireylerin ve toplumların sahip olduğu geleneklerde ortaya çıkmaktadır (Yayla, 2014, s. 78).

Hayek'in sıklıkla üzerinde durduğu mesele, toplumsal hayatta ayrı ayrı insanların davranışlarını tayin eden olguların çoğunluğu hakkında bilgisiz olması ve bu durumun hiçbir şekilde giderilemeyecek olmasıdır. Bununla birlikte, toplumsal süreçleri belirleyen olgular hakkındaki bilgisizliğimiz sosyal kurumların da biçimlerini almasını sağlamaktadır. İnsanların faaliyetlerini sürdürdüğü toplumsal yapı, sürekli biçimde kendisini bütün olarak hiç kimse tarafından bilinmeyen olgulara veya gerçeklere adapte etmekte ve işleyişini bu şekilde devam ettirebilmektedir. Bu süreç en belirgin şekilde ekonomi alanında karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist bir ekonominin bulunmadığı bir toplumda iktisadi hayatı, bireyler ve firmalar arasındaki milyonlarca ilişki ve etkileşim şekillendirmektedir (Hayek, 1978).

İlkel küçük toplumlarda, toplum üyeleri arasındaki iş birliği herkes tarafından bilinebilen belirli şartlara dayanmaktadır. Dolayısıyla insanlar günlük yaşantılarında karşılaşacakları somut olaylar neredeyse hepsi için aynı olacaktır çünkü insanların haberdar oldukları olaylar ve hedefler aşağı yukarı aynıdır. Ancak içinde bulunduğumuz Büyük veya Açık Toplum'da durum çok daha farklıdır. Hayek'e göre içinde yaşadığımız gelişmiş uygarlığın en belirgin özelliği, herkesin sahip olabileceğinden daha fazla bilginin kullanılabilmesidir. Söz konusu uygarlık; işleyişini herhangi bir bilginin ortaya çıkmasını sağlayanların kendisi tarafından bilinmeyen tutarlı bir yapı içinde hareket etmesine borçlu olmasıdır. Buna ek olarak, bireysel bilginin miktarı üzerindeki sınırlılığı aşmakta rol oynayan faktör, bilgisizliğin fethedilmesidir. Sonuç olarak, bir birey her ne kadar bilgisiz olsa bile içinde bulunduğu uygar medeniyetten muazzam şekilde faydalanabilir (Hayek, 1978, s. 14).

Hayek'e göre bilgisiz insanlar, toplum halinde yaşadığımız için bilgiden mahrum kalmamaktadır. Bireyler ihtiyaç duydukları bilginin mahiyetini ve boyutunu bilmese bile, kurallara uygun eylemde bulunursa, gelenekler ve adil davranış kuralları (rules of just conduct) dolayısıyla oluşmuş bilgiler ona rehberlik edecektir. Hayek'e göre bireysel refah ve

toplumsal gelişimin temelinde bireylerin sahip olduklarından daha fazla bilgiyi kullanabilmesi yatmaktadır (Yayla, 2014, s. 81).

Özetlemek gerekirse, Hayek'in bilgi teorisi anti-rasyonalisttir. Hayek kurucu rasyonalistlerin akla yükledikleri fonksiyonları eleştirmekte ve insan aklının her şeyi gerçekleştirmeye muktedir olmadığını altını çizmektedir. İnsan çevresine uyum sağlarken bireylerin ve toplumların sahip olduğu geleneklerden de etkilenmektedir. Sosyal kurumların ortaya çıkmasında akıl tek belirleyici değildir. Aklın yanı sıra, geleneklerin, deneyimlerin ve bunların içinde yer alan bilgiler ve kuralların rolü de oldukça önemlidir (Yayla, 2014).

Toplumda dağınık halde bulunan ve tek bir akla verilemeyen bilgi, piyasaya dayalı bir sosyal düzen içinde (Hayek bu durumu "catallaxy" olarak tanımlamaktadır) bireylerin faaliyetleri ile ilgili bilgi edinmeleri ve edindikleri bilgileri kullanabilmeleri için fırsatlar ve teşvikler sağlamaktadır. Ancak bilginin kullanımı üzerindeki sınırlılık nedeniyle piyasa müdahalesinde bulunan hükümetler, müdahalelerinin sonuçları ile ilgili belirsizliklerle karşı karşıya kalacaklardır. Hayek belirli grupların ve bireylerin çıkarlarına hizmet etmek ve belirli toplumsal amaçları gerçekleştirmek amacıyla devlet iktidarının kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Ekonomi bilimi piyasaya dayalı sosyal düzenin işleyişini ve genel doğasını anlamamızı sağlayabilir. Ancak hükümetin piyasaya yapmış olmuş müdahaleler sonucu ortaya çıkabilecek sonuçları öngörebilmemizi her zaman sağlayamaz çünkü bu durumla ilgili tüm bilgiye sahip olamayız. Dolayısıyla ekonomi, sahip olmadığı bir somut bir durum hakkında ayrıntılı bilgi sağlayamaz (Hayek, 1978).

Piyasa müdahaleleri sonucu ortaya çıkan belirsizlik kapsamında değerlendirme yaptığımızda, vergilendirme politikaları da belirsizlikler içermektedir. Çünkü bu politikaların muhtemel sonuçları milyonlarca insanın öngörülemez ve birbirinden bağımsız davranışına bağlıdır. Örneğin kamu maliyesi alanında vergi yükünün kimlerin üsteleneceğini ya da hangi sınıflar arasında dağılması gerektiği yönünde bir dizi tartışma bulunmaktadır. Hayek'e göre alıcı ve satıcıların zihinlerinde var olan bilgiye sahip olmamızın imkansızlığından dolayı vergi politikaları aracılığıyla ortaya çıkabilecek etkileri önceden kestirebilmemiz imkansızdır. Hayek toplumsal düzen içerisinde, vergi politikaları aracılığıyla belirli ekonomik davranışları teşvik etmenin veya belirli grupları cezalandırmanın imkansızlığını vurgulamaktadır. Vergi politikasının insan davranışları üzerindeki etkisi bizim hiçbir zaman sahip olamayacağımız büyüklükte bir bilgiye bağlı olduğu için, politikanın etkileri kaçınılmaz şekilde ya belirsiz olacak ya da esasen hedeflenen şeyin tam tersi bir sonuç ortaya çıkaracaktır (Spicer, 1995, s. 105).

II. Zorlama ve Sınırları Üzerine

Günümüzde verginin en önemli özelliklerinden biri gerçek veya tüzel kişilerden zorlama ile alınmasıdır. Devlet sunduğu kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı için, sahip olduğu egemenlik gücüne dayanarak hukuki cebir altında vergi toplamaktadır. Verginin en önemli özelliği ise hukuki bir zorlamaya dayanmasıdır. Hayek Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty) adlı eserinde zorlama üzerinde durmakta ve zorlamanın sınırlarının neler olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Hayek'e göre zorlama, bir başkasının hizmetine sunabilmek için bir insanın eylemlerinin bizzat kendisinin değil başka birinin yararına yönlendirilmesidir. Ancak burada zorlanmaya tabi olan kişi hiç seçimde bulunmuyor değildir. Burada bir seçim vardır ancak seçimde bulunan kişinin zihni başka birinin bir aracı haline gelmektedir. Zorlamaya maruz kalan kişi seçimde bulunsa bile, zorlayıcının isteği doğrultusunda tercihte bulunmak durumunda kalmaktadır. Zorlamaya maruz kalan kişinin sahip olduğu kapasitenin tamamını kullanması için önünde bir engel yoktur ancak sahip olduğu bilgi birikimi ve yeteneklerini kendi amaçları için kullanmaktan mahrum bırakılmaktadır. Bu sebeple zorlama; kişiyi sahip olduğu zihinsel güçleri optimum düzeyde kullanmaktan alıkoyduğu ve dolayısıyla kişinin maksimum toplumsal katkıyı yapmasını engellediği için kötü olarak nitelendirilmektedir. Hayek'in altını çizdiği noktalardan biri, iktidar (power) ve zorlama (coerce) kavramlarının birbirine karıştırılmaması gerektiğidir. Kötü olarak nitelendirilen, zarar verme tehdidi ile insanları başka biri için hizmet etmeye yönlendiren zorlama kuvvetidir. Diğer taraftan, insanları kendi rızaları ile kendilerinin belirlemiş olduğu amaçlar doğrultusunda gönüllü olarak meydana getirmiş oldukları herhangi bir büyük teşebbüsün idarecisi tarafından yönetilmesi adına kullanılan iktidarda ise bir kötülük bulunmamaktadır (Hayek, 1960, s. 133-135).

Zorun yadsınması ve engellenmesi anlayışına ilişkin kurulan Hayek'in benimsediği negatif özgürlük anlayışı kişilere serbestçe ve iradelerine ilişkin hareket edebilecekleri bir özel alan sağlar. Bu alanda diğer kişilerin tercihleri ve istekleri bilinçli olarak hariçte bırakılır. Kişi, kişi olmanın ve özgürlüğünü kullanmanın getirdiği sorumluluğunun da bilincinde olarak negatif özgürlük kapsamının dahilinde kalacak şekilde, diğer kişilerden gelecek kısıtlamaların, keyfiliğin ve zorun uzağında bulundurulur (Kurt, 2006, s. 203). Hayek'e göre devletin zorlama kuvvetine başvurmasının en önemli gerekçelerinden biri vergilendirme değildir. Devlet üstlenmiş olduğu temel faaliyetleri (engellilerin bakımı, yollar ve posta hizmetinin sağlanması gibi) finanse edebilmek için zorlama kuvvetine başvurmak durumundadır. Ancak burada belirtmelidir ki devletin sağlamış olduğu hizmetler zorlayıcı nitelik taşımamaktadır. Devlet yalnızca zorlayıcı niteliğe sahip olmayan hizmetlerin finansmanı için zorlama kuvvetine başvurmaktadır. Piyasaya dayalı bir şekilde işleyiş gösteren ve adil davranış kuralları ve gelenekler tarafından şekillendirilen kendiliğinden doğan düzen içinde devletin de sahip olduğu birtakım görevler vardır. Devlet bu görevlerini yerine getirebilmek adına zorlama gücüne başvurmaktadır. Ancak devlet bu gücünü kullanırken söz konusu toplumsal yapının işleyişini sekteye uğratmamalıdır. Devlet zorlama gücünü kullanırken, bireylerin mülkiyet haklarını, yasalar önünde eşitlik ilkesini ve adil davranış kurallarını gözetmelidir (Hayek, 1960).

III. Kurallar ve Hukukun Üstünlüğü Üzerine

Hayek'in çalışmalarının yoğunlaştığı alanlardan diğeri; kuralların toplumsal düzendeki yeridir. Hayek'e göre sınırlı düzeydeki bilgimiz ve dolayısıyla ortaya çıkan belirsizlik, insanlar arasındaki etkileşimi düzenleyen ve insan faaliyetlerinin diğer insanlar üzerinde kötü etkiler bırakmasını sınırlayan bir kurallar sisteminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özgür bir toplumda yaşayan tüm bireylerin ve hatta hükümetlerin davranışları, adil davranış kuralları tarafından sınırlandırılmalıdır. Adil davranış kuralları, Açık Toplum'u mümkün kılan amaçtan bağımsız ve kendiliğinden doğan düzene katkı sağlayan kuralları tanımlamak için kullanılmaktadır (Hayek, 1998, s. 31). Söz konusu davranış kuralları, insan aklının

sınırlılığı neticesinde ortaya çıkan belirsizlikle mücadele edilebilmesi için evrimsel bir fonksiyon yüklenerek toplumsal düzenin işleyişine katkıları sağlamaktadır (Hayek, 1978). Ayrıca, “eylemlerimizi yöneten davranış kurallarının ve bu düzenlilik dolayısıyla ortaya çıkan kurumların çoğunun, herhangi bir kimsenin düzenine dahil olan tüm gerçeklerin tamamını bilinçli olarak dikkate almasının imkansızlığına olan uyumu”, Hayek’in en önemli argümanlarından biridir (Hayek, 1978, s. 13). Hayek’e (1978) göre adil davranış kurallarının amacı, farklı bireylerin birbirlerine müdahale etmedeki eylemlerini mümkün olduğunca önlemektir. Adil davranış kuralları, bireyler için bir eylem/hareket alanı tanımlamaktadır (Spicer, 1995).

Hayek (1960) ayrıca kuralların muayyen (bilinmesi) ve kesin olması gerektiğinin altına sıklıkla çizmektedir. Ayrıca hükümetin faaliyet alanının kurallarla sınırlanması gerektiğini ve hükümetin dayattığı kurallardaki değişikliklerin özel sektör üzerinde belirsizliklere neden olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Devletin bireylerin eylemlerini belirli amaca yönlendirmek için kullanması durumunda; devlet müdahalesinin muhtemel sonuçlarını öngörmeye ve gereken tüm bilgiye haiz olmada devletin başarısız olacağını ifade etmektedir (Hayek, 2007, s. 76). Dolayısıyla zorlayıcı güç kullanma yetkisine sahip kurumların takdir yetkilerinin en aza indirilmesi gerekmektedir. Kanunlar, vatandaşların eylemde buldukları alanlara bir kısıtlama getirirken, aynı zamanda hükümetlerin hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalmasını sağlayarak bireysel faaliyetlere müdahale edilmesini engellemektedir. Kuralların önceden biliniyor olması, bireylerin kendi menfaatlerini diledikleri gibi takip etmelerine imkân sağlamaktadır (Hayek, 2007, s. 112-113). Hayek’e (1960) göre ayrıca; eğer bireyler vergi ile ilgili yerine getireceği ödevlerinden haberdar olursa, hayatları ile alakadar planlarını daha kolay takip edebilirler. Bireylerin hayatına devletin kaçınılmaz zorlayıcı müdahalesinin yanında bir de tahmin edilemezlik eklenirse, bu durum bireylerin hayatlarını sağlıklı bir şekilde idame ettirmesini engelleyebilir (Hayek, 1960, s. 143). Hayek’in bu fikirleri, Adam Smith’in (2006) vergileme ilkelerinden biri olan belirlilik/kesinlik ilkesinin tekrardan hatırlanması ve öneminin vurgulanması açısından önemlidir (Smith, 2006).

Hayek’e göre vergilendirme sistemleri genellikle kamu harcamaları neticesinde ortaya çıkan mali yükün mümkün derecede gizlenmesi gayreti ile şekillenmiştir. Kamu maliyesi, devlet faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan mali yükü taşıyacak olanların farkına varmalarını engellemek amacıyla tasarlanmıştır. Vergi sistemlerinin sahip olduğu karmaşık yapı, vatandaşları kendi istekleri doğrultusunda razı geleceklerinden daha fazlasını vermeye ikna etme yönündeki gayretlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Hayek, 1981, s. 126-127). Vergi sistemlerinin karmaşık ve anlaşılmaz bir yapıya sahip olması, adil davranış kurallarının açık ve kesin olması ilkelerinin zedelenmesi anlamına gelmektedir. Gelir düzeyi daha düşük olan bireylerin durumlarının iyileştirilmesi için (yani onların çıkarı için) artan oranlı vergilendirmenin kullanılması birçok liberal çevrede de kabul görmüş ve bu yöndeki politikalar desteklenmiştir. Ancak Hayek (1990) ise gelir düzeyi daha yüksek veya daha varlıklı bireylerin daha fazla vergilendirilmesinin bir yeniden dağıtım aracı olarak kullanılmasının, yasa önünde eşitlik ilkesi ile çeliştiğini ifade etmektedir. Bu görüş özellikle 19. Yüzyıl liberalleri tarafından benimsenmiş ve sıkça vurgulanmıştır (Hayek, 1990, s. 142). Hayek, kamu sektörünün ve faaliyetlerinin meşruiyetini açıklarken üç nokta üzerinde durmaktadır. Bunlar; hükümetin sahip olduğu zorlama gücünün kuralları ile sınırlanıp

sınırlandırılmadığı, dayattığı ya da yürürlüğe koyduğu kuralların bireyler ya da vatandaşlar arasında eşit bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı ve son olarak sosyal düzenin işleyişine bir katkı sağlayıp sağlamadığıdır (Butler, 2001, s. 151-152).

Hayek'in önemle üzerinde durduğu ilkelerden bir diğeri "hukukun üstünlüğü" ilkesidir. Hayek'e (1944) göre özgür bir ülke ile keyfi yönetimlerin mevcut olduğu bir ülkeyi birbirinden ayıran en önemli kıstas hukukun üstünlüğü ilkesine gösterilen önemdir. Bu ilke devletin üstlenmiş olduğu görev ve sorumlulukları yerine getirirken önceden belirlenmiş kanunlara ve kurallara bağlı olması gerektiğini ifade etmektedir. Hukukun üstünlüğü ilkesi ile yasama organı da dahil olarak üzere politik karar alma sürecinde rol oynayan tüm aktörlerin yetki alanları sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesi, iktidar yetkisinin belirli ellerde toplanmasını engellemekte ve devletin ve diğer aktörlerin gücünü kanunlar çerçevesinde sınırlandırmaktadır (Hayek, 1960).

Hayek'e göre hukukun üstünlüğüne uygun kuralların aşağıda belirtilen belli başlı özellikleri vardır (Yayla, 2014, s. 45-49):

- a. Kanunlar belirli kişi ve gruplar arasında ayrımcılığa neden olmamalıdır. Adil davranış kuralları veya kanunlar özgürlüğü korumalı ve insanların kendi özgürlük alanı içinde dilediği gibi hayatını yaşamasına izin vermelidir.
- b. Kuralların ve kanunların öngörülebilir ve tarafsız olması hukukun üstünlüğü ilkesinin tesis edilmesi açısından önemlidir.
- c. Devletin ekonomik hayattaki müdahaleci uygulamaları hukukun üstünlüğü ilkesi ile ters düşmektedir.

Hayek artan oranlı vergilendirmeye ve arkasında yatan motivasyonlara şüphe ile yaklaşmaktadır. Hayek'in bu şüpheli yaklaşımının temelinde vatandaşlara yasalar önünde eşit muamele eden davranış kurallarının önemini vurgulaması yatmaktadır (Spicer, 1995, s. 108). Artan oranlı vergilerin direkt olarak ayrımcılığa zemin hazırladığını ve keyfilik barındırdığını ifade etmektedir. Hayek'e göre vergilendirme geniş tabana yayılmalı ve ayrımcılık içermemelidir. Ayrıca vergi politikası yapıcılar keyfiliği caydırmak istiyorlarsa, yatay eşitlik ve tarafsızlık takip etmeleri gerektiği normlardır (Hayek, 1960, s. 314).

Hayek'e göre yeniden dağıtımcı hükümet politikaları hukukun üstünlüğü ilkesi ile çelişmektedir. Çünkü sosyal adaletin tesis edilmesi adına uygulanan politikalar ya da yürürlüğe giren kanunlar; öngörülebilirlik, genellik ve tarafsızlık ilkeleri ile ters düşmektedir. Nedenini açıklamak gerekirse, sosyal adaletin dağıtımcısı konumunda devlet, adaleti tesis edebilmek adına vatandaşları arasında değer yargılarına bağlı olarak uygulama yapmak durumunda kalacaktır (Yayla, Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi, 2014, s. 48-49). Bu uygulama ya da kararların dağıtımcı rolünü üstlenenlerin subjektif değer yargılarını içermesi, ortaya bir öngörülemezlik veya belirsizlik çıkarmaktadır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ve vatandaşların yasalar önünde eşit muamele görme ilkesi zedelenmektedir.

IV. Yeniden Dağıtım Üzerine

Hayek'in yeniden dağıtım ile ilgili görüşlerine yer vermeden önce, Hayek'in adalet ve sosyal adalet ile ilgili görüşlerine yer vermek isabetli olacaktır. Hayek'in adalet teorisi, 'prosedürel adalet*' içerisinde yer almaktadır. Prosedürel adalet, "hukukun üstünlüğü" veya "yasalar

önünde eşitlik” prensipleri ile yakından ilgilidir. Prosedürel adalette önemli olan, kuralların herkese eşit uygulanmasıdır. Söz konusu düşünce tarzı, klasik liberalizmin temel ilkelerinden biri olan negatif özgürlüğün yansımasıdır. Negatif özgürlüğün mevcut olduğu durumlarda, devletin sosyal amaçlı sorumluluklarının olmadığı ifade edilmektedir (Erdoğan, 1993, s. 109). Hayek’in sahip olduğu prosedürel adalet teorisinin temelinde metodolojik bireycilik anlayışı bulunmaktadır. Metodolojik bireycilik, bireysel değerleri ve bireyin davranışlarının gücünü vurgulamakta; toplumu ve diğer toplumsal kurumları anlayabilmek için bireylere veya bireysel davranışlara önem vermektedir. (Aktaş, 2018, s. 231). Hayek’e göre adalet bireysel davranışın bir özelliğidir. Adil veya gayri adil olmak bireylere has kavramlardır. Dolayısıyla Hayek, “adalet anlamlı bir şekilde, ancak insan eylemine atfedilebilir; o eylemin birisi tarafından bilinçli olarak meydana getirilip getirilmediğine bakmaksızın herhangi bir ilişkiler durumuna değil” şeklindeki ifadesiyle adalet kavramının bireysel bir özellik taşıdığına altını çizmektedir (Hayek, 1966).

Hayek prosedürel adalet anlayışına sahip olduğu için, fikirleri düzeltici adalette karşılığını bulmaktadır. Düzeltici adalet anlayışı, maddi eşitlikten ziyade bireylerin yasalar önündeki eşitliğini temel almaktadır. Bu anlayış, maddi eşitliği tesis etmeye yönelik uygulamalara karşı çıkmaktadır. Düzeltici adalet, hukuki işlemlerin yapıldığı süreçte taraflar arasındaki dengenin bozulması durumunda dengenin yeniden tesis edilmesi için gerekenlerin yapılmasını emretmektedir. Buna karşılık, hukuksal işlemlerin usulüne uygun bir şekilde yapılması durumunda ortaya çıkan sonuçların sosyal amaçlarla değiştirilmesinin talep edilmesi, düzeltici adalet ile çelişmektedir. Düzeltici adalet, hukuksal açıdan bir usulsüzlüğün olmadığı ve piyasanın soyut kurallarına uygun bir şekilde hukuksal işlemlerin yapıldığı durumda ortaya çıkan sonuçların, bir tarafı ekonomik açıdan kötü duruma düşürse bile, bir adalet sorunu ortaya çıkarmadığını ileri sürmektedir (Aktaş, 2018, s. 244-245).

Bir kendiliğinden düzen içinde bir bireyin konumu, grup içindeki birçok başka diğer bireyin eylemlerinden etkilenmektedir. Bu sebeple birçok kişinin eylemlerinin belirli bir kişi için spesifik bir sonuç meydana getireceği yönündeki iddiaları geçerli değildir. Bireylerin kendiliğinden düzen içindeki konumları, başka bir kişinin davranışı ve ortak uyumlu davranış gibi faktörlerden etkilenmektedir. Dolayısıyla, Hayek’e göre, kendiliğinden doğan düzen içinde bir kimsenin konumunun ne olacağını belirleyebilecek bir kural mevcut olamaz. Ayrıca sadece insanın bilinçli bir şekilde meydana getirilmiş durumları adil ve gayri adil olarak değerlendirilebileceği için, bir kendiliğinden düzene ait durumlar adil veya gayri adil olamaz. Örneğin, A kişinin B kişiye nazaran daha az şeye sahip olması, bir kimsenin bilinçli olarak gerçekleştirmiş olduğu bir eylemin sonucu değilse, bu durumu adil veya gayri adil olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır (Hayek, 1998, s. 33-34). Sosyal adaleti tesis etmek adına bir yardımlaşma veya dayanışmanın zorlama ile bireylere dayatılması, klasik liberal bireyci anlayışa sahip düşünür tarafından reddedilmektedir. Metodolojik bireycilik açısından değerlendirme yapıldığında Hayek, sosyal açıdan bir adaletsiz durumun ortaya çıkmadığını ifade etmektedir. Özetle Hayek’in adalet anlayışının özellikleri şunlardır (Hayek, 1998):

- a. Prosedürel adalete dayanmaktadır.
- b. Metodolojik bireycilik prensibine dayandığı için, sadece bireylerin davranışları adalet açısından değerlendirilebilir.

- c. Hayek; A. Smith ve I. Kant'tan etkilendiği için, adalet kavramı ile bireysel davranışlar arasında güçlü bir bağ olduğunu vurgulamaktadır (Yayla, 1991, s. 102).
- d. Yasa önünde eşitlik ve hukukun üstünlüğü ilkesi ile yakından ilişkilidir.
- e. Subjektif değer teorisi Hayek'in adalet anlayışını şekillendirmektedir.
- f. Hayek dağıtıcı adalet yani sosyal adalet anlayışına şüphe ile yaklaşmaktadır.
- g. Hayek'in kuralları negatif karakterli olduğu için, adalet belirli sonuçları garanti etmemektedir.
- h. Hayek adalet teorisini kendiliğinden doğan düzen anlayışına dayandırmaktadır.
- i. Hukuki işlemler önceden belirlenmiş olan soyut kurallar kapsamında gerçekleştiriliyorsa, söz konusu hukuki işlemler sonucu ortaya çıkan durumu adalet açısından irdelenemez. Çünkü taraflardan biri için ortaya olumsuz bir durumun çıkması, hukuki işlemi adalet açısından değersiz kılmamaktadır.

Hayek sosyal adalet kavramının kötüye kullanıldığını ifade etmekte ve bu kötüye kullanımın, hukuku bireysel özgürlüğün teminatı yapmış anlayışı yerle bir etme tehlikesine maruz bıraktığını vurgulamaktadır. Kimi insanlar tarafından piyasanın kendiliğinden düzeni içinde meydana gelen sonuçlar, sanki bir bilinçli eylem dolayısıyla ortaya çıkıyormuş ve meydana gelen yarar ile zararların iradi eylemler tarafından belirleniyormuş gibi algılanmıştır. Sosyal adalet kavramının ortaya çıkmasında ayrıca sosyalizme ait birtakım kavramlar insanların zihinlerinde yer etmiştir. Zihinlerde yer eden söz konusu kavramlar, sosyal ve iktisadi hayatın daha mütevazı bir biçimde düzenlenebileceğine inananların artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla birçok politika yapıcı, planlamayı savunmamalarına rağmen sosyal sorumluluk, sosyal hakları gibi olguları geliştirmek için devlet müdahalesine sıcak bakmaya başlamışlardır (Butler, 2001, s. 119-120).

Hayek'e göre sosyal adalete olan inanç, özgürlük temeline dayanan uygarlığımızın değerlerine yönelmiş en önemli tehditlerden biridir. Sosyal adaleti tesis etmek adına insanlar, devlete sayısız yekiler vermekte ve bireysel özgürlüğün tahrip edilmesine kapı aralamaktadırlar. Bireyler ve gruplar mevcut konumlarının giderek devlete daha da bağımlı hale geldiklerini farkına vardıkça, devletin dağıtıcı adaleti sağlama yönünde atacağı adımlara olan taleplerini arttıracaktır. Dolayısıyla devletin de bu talep artışı karşısında daha da fazla birey ve grupları kontrol etmesi gerekecektir. Hayek, bu yöndeki inanç ve ısrarın devam etmesi durumunda totaliter bir sisteme yaklaşılabileceğini ifade etmektedir. Özgür bireylerden meydana gelen bir toplumda, mevcut maddi malların dağılımına yönelik adaletsizlik duygusu; insanların sürekli olarak hayatın kendilerine kötü davrandığı yönündeki algısından ve ödül elde etmenin bir çabaya endekslendiği durumda, hepimizde meydana gelen hak etme duygusu ve çabalarımızın karşılığını alma duygusundan kaynaklanmaktadır. Kendiliğinden doğan düzenin mevcut olduğu bir toplumda esasen kimin adaletsiz olduğu sorusunun cevabı bulunamayacaktır. Hayek'e göre (Hayek, 1998, s. 69),

"Her bir kişinin kendi bilgisini kendi amaçları için kullanmasına izin verilen bir sistemde, "sosyal adalet" kavramı zorunlu olarak boş ve anlamsızdır; çünkü bu sistem içinde hiçbir kimsenin iradesi, farklı insanların nispi gelirlerini belirleyemez veya bu sonuçların kısmen tesadüfe bağlı olmalarını önleyemez."

Sosyal adalet kavramı "dağıtıcı adalet" olarak da kullanılmaktadır. Dağıtıcı adalet kavramı, aslında amaçlanan şey hakkında bilgi vermekte ve ayrıca kendiliğinden düzen içinde piyasa

sonuçlarına neden uygulanamayacağı hakkında bizi haberdar etmektedir. Dağıtım ancak bir dağıtıcının olduğu yerde gerekleŒebilir. Kendiliğinden düzende; piyasa koŒulları altında, bireyler kendileri ile ilgili durumlarda adil veya gayri adil davranıŒlar sergileyebilirler ancak birbirleriyle etkileŒim halinde olan ayrı kiŒiler için ortaya çıkan sonuçlar ne tasarlanabilir ne de öngörülebilir. Dolayısıyla ortaya çıkan sonuçları adil veya gayri adil olarak değerlendirmek anlamsızlaŒacaktır. Piyasa düzeninde aralarında mal ve hizmet sağlama yönünde eŒitli iliŒkilerin bulunduğu bireylerin davranıŒları için hiçbir makul kural, anlamlı, haksız veya gayri adil olarak tanımlanabilecek bir dağıtım gerekleŒtirmeyecektir (Hayek, 1979, s. 4).

Hayek (1960) yeniden dağıtım için artan oranlı vergilerin kullanılmasının hemen her yerde kabul edilir hale geldiğini belirtmektedir. Ancak yine de bu durumu tartıŒmaktan kaınmamıŒtır. Hatta zgrlğn Anayasası (The Constitution of Liberty) eserine yeniden dağıtım ve vergilendirme ile ilgili bölümü eklerken tereddütler yaŒamıŒ ancak çekeceği tüm tepkilere rağmen artan oranlı vergilendirme ile ilgili eleŒtirilerini açıklamaktan geri durmamıŒtır. Öncelikle Hayek'e göre hangi durumlarda artan vergilendirmenin kabul edilebilir olduğunu açıklamak faydalı olacaktır. KiŒisel vergiler ve özellikle gelir vergisi, dolaylı vergilerin görece daha dŒk gelir düzeyindeki grupların üzerinde daha ağır bir büyük bırakması durumunda, meydana gelen dengesizlikleri gidermek için kullanılabilir. Ancak artan oranlı vergilendirme belirli vergiler için geçerli olmalı, vergi sisteminin tamamına uygulanmamalıdır (Hayek, 1960).

Artan oranlı vergilendirme yeniden dağıtımı gerekleŒtirmek adına kullanılan araçlardan biridir. Hayek, artan oranlı vergilendirmenin sakıncalarından bahsetmeden önce, bir sabit oranlı vergilendirme sistemi ile sağlıklı ve istenebilir bir yeniden dağıtımın gerekleŒtirilip gerekleŒtirilemeyeceđi sorusuna odaklanmaktadır. Hayek'e göre sabit oranlı bir vergilendirme ile yeniden dağıtımı gerekleŒtirebilmek için yapılacak Œey toplanan gelirin bir kısmını belirli bir sınıfın yararlanacağı hizmetleri sunmak için kullanmak veya söz konusu sınıfı doğrudan sbvansa etmektir. Artan oranlı vergilendirmenin ortaya ıkıŒında rol oynayan esas fikirlerden biri fedakarlıkta eŒitliđi sağlamaktır. 19. yüzyılın sonlarına doğru da artan oranlı vergilendirmeyi savunanlar, amaçlarının yeniden dağıtım değil fedakarlıkta eŒitliđi sağlamak olduğunu belirtmiŒ ve ılımlı bir artan oranın benimseneceğini ileri srmŒlerdir. Hayek (1960), artan oranlı vergilendirmenin bir kez benimsenmesinden sonra artan oranın öngörülebilir bir sınırın ötesinde bir hal alacağını ifade etmektedir. Artan oranlı vergilendirmenin ilk uygulamalarından biri olan Prusya'da 1891 yılında %0,67'den %4'e yükselen artan oranlı gelir vergisi uygulaması hayata geirilmiŒtir. Rudolf von Geist (Alman hukukçu ve politikacı) bu uygulamanın mülkiyet haklarını ihlal edeceğini ve yasalar önünde eŒitlik ilkesi ile eliŒeceđini ileri sürerek Meclis'te bir protesto gerekleŒtirmiŒtir. Almanya'dan yaklaşık 20-30 yıl sonra Amerika BirleŒik Devletleri ve İngiltere de artan oranlı vergilendirme yoluna gitmiŒ ve baŒlangıta %7-8 olarak belirlenen oranlar 30 yıl içinde %90'lara kadar varmıŒtır. Artan oranlı vergilendirmenin tek gerekçesi gelir dağılımında adaletin iyileŒtirilmesidir. Ancak Hayek'e göre bu gerekçe yalnızca çoğunluk adına belirlenmiŒ bir dağıtım kalıbı getirme teŒebbs olarak değerlendirilmesi dıŒında hiçbir bilimsel dayanağı bulunmamaktadır (Hayek, 1960, s. 310).

Hayek'e (1960) göre artan oranlı vergilendirme, farklı kişilerin nispi vergi yükünün ne olması gerektiği hakkında bir ilke sunmamaktadır. Hayek artan oranlılığı zengin gruplara karşı bir ayrımcılık olarak değerlendirmekte ve söz konusu ayrımcılığın derecesinin sınırlandırılması noktasında hiçbir ölçünün olmadığını ifade etmektedir. Artan oranlılığın kabul edilemez düzeylere ve cezalandırıcı oranlara yükselmesinin önünde hiçbir engel yoktur. Hayek artan oranlılığı ayrımcılığa açık bir davet olarak değerlendirmektedir. Artan oranlılık, çoğunluğu azınlığa karşı ayrımcılığa itmekte ve adalet ilkesinin keyfiliğın bir aracı olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bir çoğunluğun sırf çoğunluk diye kendine uygulamadığı bir kuralı azınlığa uygulama hakkının olması demokrasinin ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Hayek'e göre artan oranlılık yeniden dağıtım kapsamında düşük gelirli kesimlere yardım etmek yerine, işçi sınıfına ve orta sınıfın alt kısmına, yani en çok oy veren kesime, fayda sağlamıştır. Artan oranlılık ile elde edilen tek sonuç toplumun en başarılı üyelerinin gelirlerinde büyük bir kısıtlama meydana gelmesidir. Ayrıca Hayek tarihsel olarak incelendiğinde artan oranlılığın üst sınıftan değil, orta sınıftan finanse edilen alt sınıfın gelirinin arttığını ileri sürmektedir (Hayek, 1960, s. 313-314).

Hayek ayrıca artan oranlılığı desteklemek için kullanılan, daha yüksek gelire sahip olanların daha yüksek vergilere tabi olmasını öneren "eşit fedakarlık" argümanına da şüphe ile yaklaşmaktadır. İnsanların gelirlerinin bir kısmından vazgeçtikleri zaman yaptıkları fedakarlığı kıyaslamak ve yine farklı insanlar arasında karşılaştırma veya ölçüm yapmak temelde subjektif nitelik taşıdığı için mümkün değildir. Ek olarak, bir kimsenin geliri artarken, kişiyi ekstra çalışmaya yönlendirmek, ücretine ilave yapılmasını gerektirmektedir. Ancak bu artan oranlılığın mevcut olması durumunda, artan oranlılığın lehine bir durum değildir (Butler, 2001, s. 153-154). Hayek ayrıca değer kavramına dayalı vergi analiz yöntemlerinin zayıflığından ve faydanın ölçülmesi ve karşılaştırılması bakımından yaşanan zorluklardan da bahsetmektedir (Estrada, 2010).

Hayek (1960) ayrıca artan oranlı vergilendirme meselesinin bir ahlaki boyutunun da olduğunu ifade etmekte ve şu soruyu sormaktadır: "...acaba insanlar artan oranlılık ilkesinin nasıl işlediğini tam olarak anlasaydı bu ilkenin benimsenmesinde ısrar ederler miydi?". Artan oranlılık ilkesinin benimsenmesi neticesinde; ortaya çıkan belirli bir çoğunluğun bir azınlık üzerine ayrımcı nitelikte bir vergi yükü getirmesi, kimi zaman eşit işlerin farklı vergilendirilmesi, işçi sınıfı için sadece gelirleri geri kalanlarla aynı düzeyde değil diye olan teşviklerin fiilen etkisiz hale getirilmesi gibi sonuçların ahlakilik durumu tartışmalıdır.

Hayek'e (1960) göre eğer uygulanabilir ve ideal bir vergilendirme sistemini hayata geçirmek istiyorsak şu ilkeyi benimsemeliyiz: "Toplam vergi miktarının ne olacağına karar veren çoğunluğun, karşılık olarak bu verginin maksimum oranına katlanması gerekmektedir." Hayek, artan oranlı vergilendirmenin benimsenmesi durumunda, oranların keyfi bir şekilde belirlenmesini önleyecek bir ilkenin var olmayışından sıklıkla bahsetmektedir. Ayrıca düşünür artan oranlılığa aşılmayacak bir üst sınırın koyulmasının hedeflenen amaca ulaşamayacağını ve bu üst sınırın ekstra gelir ihtiyacının ortaya çıkacağı durumlarda kolaylıkla değiştirileceğini ileri sürmektedir.

Hayek'e göre devletin temel görevi hukukun üstünlüğü ilkesini sağlayacak düzenlemeler yapmaktır. Bu sebeple devlet yasaların hâkimiyetini sağlayacak ve özgürlükleri tehditlere

karşı koruyacak güce ve otoriteye sahip olmak mecburiyetindedir. Bu güçlü devlet hiçbir bakımdan, hiçbir nedenle kişisel özgürlükleri sınırlamamalı, aksine özgürlüklerin koruyucusu olmalıdır. Sosyal adalet talebi, gelirin yeniden dağıtımını, sosyal refah uygulamaları, sosyalizm ideali için yapılan müdahaleler meşru olarak kabul edilemez (Kalfa Ataay, 2016, s. 140).

Sonuç

Hayek'e göre insan aklının ve bilgisinin sınırları vardır. Bilgi toplum içinde bireyler arasında dağınık vaziyette bulunmaktadır. Tek bir zihin, toplumdaki tüm bilgiye sahip olamaz. Ekonomide yer alan aktörlerin zihinlerinde var olan tüm bilgiye sahip olamayacağımız için Hayek, güdülen müdahaleci politikalar sonucu ortaya çıkacak etkilerin belirsiz olacağını ifade etmektedir. Buradan hareketle, politika yapıcılar vergi politikalarını oluştururken ve uygularken, ekonomik düzen içindeki tüm bilgiye sahip olmayacakları gerçeğini göz önünde bulundurmalıdır.

Devletin zorlama gücünü kullanabilmesini meşrulaştıran durumlardan biri, üstlenmiş olduğu minimal görevleri yerine getirilmek için vergilere ihtiyaç duymasıdır. Vergilendirme, devletin zorlama gücünü kullanabileceği ender alanlardan biridir. Ancak devlet zorlama gücü vasıtasıyla bireylerden vergileri toplarken kendiliğinden doğan düzenin işleyişini ve adil davranış kurallarını gözetmelidir.

Hayek'e göre kanunlar, bireylerin faaliyetlerine bir sınırlama getirirken, hükümetlerin de hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalmasını sağlamaktadır. Kurallar ve kanunlar açık ve önceden biliniyor olmalıdır. Dolayısıyla bireyler kendi çıkarlarını kolaylıkla takip edebilirler. Buradan hareketle, bireyler vergi ile ilgili ödevlerinden önceden haberdar olursa ve vergi sistemleri açık ve anlaşılabilir oluşturulursa bireyler hayatlarını sağlıklı bir şekilde idame ettirebilirler. Politika yapıcılar vergi politikalarını ve vergi sistemlerini oluştururken bu hususu göz önünde bulundurmalıdır.

Hayek artan oranlı vergilendirmenin bir yeniden dağıtım aracı olarak kullanılmasına şüphe ile bakmaktadır. Çünkü artan oranlılık yeniden dağıtım kapsamında düşük gelirli kesimlere yardım etmek yerine, işçi sınıfına ve orta sınıfın alt kısmına, yani en çok oy veren kesime, fayda sağlamıştır. Artan oranlılık ile elde edilen tek sonuç toplumun en başarılı üyelerinin gelirlerinde büyük bir kısıtlama meydana gelmesidir. Tarihsel süreçte incelendiğinde artan oranlılığın üst sınıftan değil, orta sınıftan finanse edilen alt sınıfın gelirinin arttığını görülmektedir. Hayek'e göre artan oranlı vergilendirme ayrımcılığa zemin hazırlamakta ve keyfiliği teşvik etmektedir. Artan oranlı vergilendirme hukukun üstünlüğü ve bireylerin yasalar önünde eşit muamele görme ilkesi ile çelişmektedir.

Kaynakça

Akıncı, M. (2017). Hayek'in Sosyal ve Siyasal Teorisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(39), 73-90.

Aktaş, S. (2018). *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.

Butler, E. (2001). *Hayek: Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı*. (Y. Z. Çelikkaya, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.

- Durmaz, N. (2015). Descartes'ta Yöntemin Kendisi ve Etkileri. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(3), 118-129.
- Erdoğan, M. (1993). Özgürlük, Adalet, Refah. *Sosyopolitik Yaklaşım*(1), 108-117.
- Estrada, F. (2010). The Power to Tax: A Lecture of Hayek. *Munich Personal RePEc Archive*(MPRA Paper No: 31384).
- Hayek, F. A. (1952). *The Counter-Revolution of Science: Studies On The Abuse Of Reason*. Glencoe: The Free Press.
- Hayek, F. A. (1958). *Individualism and Economic Order* (Third Impression b.). Chicago: University Of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Hayek, F. A. (1966). The Principles of a Liberal Social Order. *II Politico*, 31(4), 601-618.
- Hayek, F. A. (1978). *Law, Legislation and Liberty, Volume 1: Rules and Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1979). *Social Justice, Socialism and Democracy*. Australia: The Centre for Independent Studies.
- Hayek, F. A. (1981). *Law, Legislation and Liberty Volume 3: The Political Order of a Free People*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1990). *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*. London: Routledge.
- Hayek, F. A. (1998). *Law, Legislation and Liberty Volume 2: Mirage of Social Justice*. London: Routledge.
- Hayek, F. A. (2007). *Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kalfa Ataay, C. (2016). Hayek ve Friedman'ın Devlet Anlayışı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 129-151.
- Kurt, S. (2006). Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 199-213.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Spicer, M. W. (1995). On Hayek and Taxation: Rationality, Rules, and Majority Rule. *National Tax Journal*, 48(1), 103-112.
- Yayla, A. (1991). Adalet Teorilerine Genel Bir Bakış. *Yeni Forum*, 33-40.
- Yayla, A. (2014). *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Açıklamalar

* Liberal felsefede yer alan adalet türleri prosedürel adalet, sosyal adalet ve faydacı adalet şeklinde sıralanabilir. Prosedürel adalet yalnızca bireylerin davranışlarını dikkate alan adalet türüdür. Hayek ve Nozick önemli temsilcileridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası popülerliğini arttıran sosyal adalet, klasik hakların yetersiz kalması durumunda bu olumsuz durumun iyileştirilmesi için devlet müdahalesinin gerektiğini savunan adalet türüdür. Sosyal adalet, refah kavramı ile sıkı bir ilişki içerisinde. Faydacı adalet ise adalet ve fayda arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Bu adalet türü, bireylerin faydalarının toplamının toplumsal faydayı oluşturabileceğini kabul ederken, bu durumun her zaman yeterli olmayacağını ifade etmektedir. Toplumsal faydayı garanti almak için de sosyallik iç güdüsünü ön plana çıkarır ve sosyal adalete ulaşır (Aktaş, 2018, s. 222-228).

Göçmen Girişimcilerin Kuruluş Aşaması Finansmanı: İsveç/Göteborg'daki Türk Restoran Sahipleri Örnekleme

Gülşah Kulalı^{a, b}

Özet

Bu çalışmanın amacı, refah devleti İsveç'in Stockholm'den sonra ikinci büyük bölgesi olan Göteborg'daki Türk kökenli göçmen restoran sahibi girişimcilerin kuruluş aşamasında finansal sermaye bulma konusunda ne tür zorluklar yaşadığının ve geliştirdikleri finansman çözümlerinin araştırılmasıdır. İskandinav refah devlet modelinde göçmen girişimcilerin kredi piyasasında ayrımcılık yaşayarak finansal sermayeye erişimlerinin sınırlandığı, hatta kimi zaman bu nedenle işyerlerini kapatmak zorunda kaldıkları, hem kamusal hem de akademik platformlarda tartışma konusu olmaktadır. Bu çalışmada kartopu örnekleme tekniği ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılan dokuz girişimciden sadece biri işyerini kurarken banka kredisi kullanabilmiş, bir diğeri ise kullandığı konut ve araba kredisinin bir bölümünü iş yeri için kullanmıştır. Diğer yedi girişimci banka kredisi başvurusu yapmış fakat ya başvuruları reddedilmiş ya da maliyetlerin yüksekliği nedeniyle kredi kullanamamışlardır. Bu girişimciler çözüm olarak kuruluş aşaması finansmanlarını aile fonlarını hibe ve borç şeklinde kullanarak sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler

Göçmen Girişimcilik
Kuruluş Aşaması Finansmanı
Türkiye
İsveç

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 14.02.2020
Kabul Tarihi: 09.09.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.688440

Financing of Immigrant Entrepreneurs in Foundation Phase: Sample of Turkish Restaurant Owners in Sweden/Gothenburg

Abstract

The aim of this study is to investigate challenges of immigrant restaurant owner entrepreneurs in Gothenburg (Welfare State Sweden's second largest region after Stockholm) regarding foundation phase financing; and to investigate what their solutions are to those problems. It is often discussed in public and academic platforms that immigrant entrepreneurs experience discrimination in the credit markets, and their access to financial capital is limited, even some has to close their businesses in the Scandinavian welfare state model. Semi-structured in-depth interviews were conducted with nine entrepreneurs, by using snowball sampling technique. Among those nine, only one could use bank credit and another one was able to utilize part of his mortgage and car loans for business purposes. Remaining seven entrepreneurs' credit application were either denied or they could not use the loan because of high costs. As a solution, these entrepreneurs managed to employ their family funds in the form of grants and loans.

Keywords

Immigrant Entrepreneurship
Financing at Foundation
Turkey
Sweden

About Article

Received: 14.02.2020
Accepted: 09.09.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.688440

^a İletişim: gulsahy@anadolu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü ORCID: 0000-0001-7843-0965

Giriş

Göçmenlerin iş hayatına katılımı konusu Avrupa ülkelerindeki politikacılar ve sosyal bilimciler tarafından entegrasyon tartışmalarında son yıllarda en çok yer verilen konu başlıkları arasındadır. Bu tartışmalardan anlaşılmaktadır ki, Avrupa devletleri kendi içinde ülkeler bazında göçün ve göçmenlerin ekonomik entegrasyonu konularında çok farklı politik anlayışlara sahiptir (Westin vd., 2015, s.12).

Göçmenler tüm ülkelerde işgücü piyasasında birçok zaman sınırlı fırsatlar yakalayabilmektedir. Fırsatların sınırlı oluşu beşeri, finansal ve sosyal sermaye kaynaklarının sınırlı oluşundan kaynaklanmaktadır (Bates, 2011; Akresh, 2006; Sundararajan ve Sundararajan, 2015; Alden ve Hammarstedt, 2016). “Neoklasik beşeri sermaye teorisi” ne göre göçmenler, yaşam kalitesini artırmak ve kazançlarını maksimize etmek üzere risk almayı seven, rasyonel bireylerin oluşturduğu bir grup olarak ifade edilmektedir. Bu kişiler başarıya ve beşeri sermayeye yatırım yapmaya yönelik güçlü bir motivasyona sahiptirler. Ayrıca risk taşıyıcılar olarak görülen göçmenler, diğer kişilere göre daha dinamik; kendi işini kurmaya, iş yaratmaya daha çok yatkın ve kendilerine sürekli fırsat yaratan kişiler olarak görülmektedir. Neoklasik beşeri sermaye teorisine göre göçmenlerde işsizlik ve maruz kalınan ayrımcılık, girişimcilik motivasyonunu artıran diğer faktörler olmaktadır (Sanders ve Nee, 1996; Constant ve Zimmermann, 2006).

Göçmen girişimciliğinin her zaman güncel bir konu olmasını iki şekilde açıklayabiliriz: i) II. Dünya savaşı sonrası dönemde OECD ekonomilerinde KOBİ'lerin rolünün ve ekonomik etkisinin artması (Karmel ve Bryon, 2002), ii) gelişmiş ülkelerdeki göçmenlerin, yerlilere göre küçük işletme kurma eğiliminin daha yüksek olması (Fairlie ve Karashinsky, 2012; Rauhut ve Kompaniets, 2018). Batı toplumlarında göçmenler arasında girişimcilik faaliyetleri 30 yıldan beri artış göstermektedir (Waldinger vd.,1990; Bird ve Wennberg, 2016). Akademik literatürde göçmen girişimcilik konusu en fazla sosyal politika ve girişimcilik alanlarında araştırılmıştır. Bu iki alandaki araştırmaların sonuçlarının bulunduğu temel ortak nokta, Avrupa ekonomilerinde göçmenlerin gerek kamu sektöründe, gerek özel sektörde, gerekse serbest girişimci olarak ülke işgücüne katılımı konusunda zorlukların ve çözüm bekleyen problemlerin var olduğudur. İskandinav ülkeleri özelinde ise göçmen girişimcilikle ilgili yapılan araştırmalar en fazla girişimcilerin ekonomik entegrasyonu ile göçmenlerin ev sahibi ülke toplumuna dahil olması/toplumdan dışlanması konularına yoğunlaşmaktadır (Hjerm, 2004; Hedberg, 2009, Slavnic, 2013).

Bu çalışmanın amacı göçmen girişimciliği literatürüne, refah devleti İsveç'in Stockholm'den sonra ikinci büyük bölgesi olan Göteborg'daki Türk kökenli göçmen restoran sahibi girişimcilerin girişimcilik hikayeleri, ve özellikle kuruluş aşamasında işletmelerinin finansmanı konularında katkı yapmaktır. Ayrıca bu çalışma, Kuzey Avrupa'ya veya İsveç'e göç etmek isteyen ve kendi işini kurmayı düşünen girişimcilere de yol gösterici nitelikte pratik bilgiler sunmaktadır.

İsveç'teki göçmen girişimciler kuruluş aşamasında finansal sermaye bulma konusunda büyük zorluklar yaşamaktadır (Rauhut ve Kompaniets, 2018). İsveç'in İskandinav refah devlet modeli, refah rejiminde devletin taahhüt ve katılımının güçlü şekilde hissedildiği ve Avrupa'nın diğer refah devletlerine kıyasla daha fazla gelir güvencesi ve dengeli gelir

dağılımı sağladığı bir modeldir. Böylesi bir modelde göçmen girişimcilerin kredi piyasasında ayrımcılık yaşayarak finansal sermayeye erişimlerinin sınırlandığı ve bu nedenle kimi zaman işyerlerini kapatmak zorunda kaldıkları hem kamusal hem de akademik platformlarda da tartışma konusu olmaktadır (Ahmed vd. 2010; Andersson 2011; Alden ve Hammerstedt, 2016).

Bu çalışma kapsamında görüşülen dokuz girişimciden sadece biri işyerini kurarken banka kredisi kullanabilmiş, biri ise kullandığı konut ve araba kredisinin bir bölümünü iş yeri için kullanmıştır. Diğer yedi girişimci finansmana erişim konusunda banka kredisi başvurusu yapmış fakat ya başvuruları reddedilmiş ya da maliyetlerin yüksekliği nedeniyle krediyi kullanamamışlardır. Bu girişimciler çözüm olarak kuruluştaki finansmanlarını geniş aile fonlarını hibe ve borç şeklinde kullanarak sağlamışlardır.

Göçmen Girişimcilerin Finansman Sorunları

Göçmenlerin yeni bir ülkede finansal sermayeye erişimi çok yönlü bir problemdir ve bu problemin, ev sahibi ülkedeki sosyo ekonomik koşullar, girişimcilerin bireysel sermayelerindeki ve kültürel geçmişlerindeki farklılıklar ve göçmenlerin ulaşabileceği finansal kurumlar ile ilgili bilgilerin kısıtlı oluşu gibi bir çok kaynağı vardır (Ostrovsky vd., 2019). Kushnirovich ve Heilbrunn (2008) göçmen girişimlerin finansman olanaklarını kısıtlayan faktörlerin, göçmen girişimcinin; ekonomik statüsünün düşük oluşu, etnik bağlarının zayıf oluşu, iş deneyiminin kısıtlı oluşu, ve aynı zamanda göçmen girişimlere devlet desteğinin kullanımının az oluşu olarak sıralamaktadır.

Göçmen girişimciliği literatüründe göçmen girişimcilerin finansman olanaklarını şekillendirmede sosyo kültürel ağların fonksiyonlarına geniş yer verilmektedir. Göçmen girişimcilerin diğer göçmenlerle olan bağlantılarının, finansal sermayeye ulaşmada onlara avantaj sağladığı görülmektedir. (Masurel vd., 2001; Alden ve Hammarstedt, 2016; Eimermann ve Karlsson, 2018). Üst ekonomik sınıftan gelen ve güçlü aile bağları ve etnik ağları sayesinde finansal kaynaklara erişimi daha iyi olan göçmenlerin girişimcilik faaliyetinde bulunma ve başarılı olma olasılıkları yüksek olmaktadır (Zhou, 2004; Anderson ve Miller, 2003). Göçmenlerin etnik grupla bağlantıları ve bu bağlantıların ekonomik fırsat yaratması, Valdez (2003) tarafından arz yönlü olarak izleyen biçimde açıklanmaktadır. Etnik grubun gruptaki göçmenlere sağladığı kaynaklar emlak, para veya bilgi birikimi, kültürel değerler, bilgi zincirleri, yetenekler, liderlik potansiyeli, ve dayanışma gibi kaynaklardır. Bu maddi ve beşeri kaynaklar birleştiğinde ise etnik girişimcilik için fırsatlar ortaya çıkmaktadır.

Bu fırsatları fark etme, girişimcilerin ekonomik değer yaratma potansiyeli olan yeni bir şey yaratma fikrini tanımladıkları ve bu olgunun gerçekleştiği toplumda ihtiyaç duyulduğu da düşünülen, aktif ve bilişsel süreçlerdir (Baron, 2004). Araştırmacılar göçmen girişimcilerin iş fırsatlarını fark etmede ve iş kurmada dört farklı sermayeyi bir araya getirdiğini göstermektedir: sosyal sermaye, kültürel sermaye, ekonomik sermaye ve beşeri sermaye. Bu sermayelerin ne kadar iyi bütünleştiği göçmen girişimcilerin başarısını belirlemektedir (Sequeira ve Rasheed, 2006; Sundararajan ve Sundararajan, 2015). Bunlardan ekonomik sermaye, Bourdieu (2008) tarafından; girişimcilerin gelirleri, servetleri, finansal mirasları ve parasal varlıklarının toplamı şeklinde tanımlanmıştır. Ekonomik sermaye sıklıkla finansal

kaynaklara erişim anlamında kullanılmaktadır ve göçmenlerin finansal kaynakları; şahsi birikimleri, ailelerinin birikimleri, sahip oldukları varlıklar, ve kredi olanaklarının bileşiminden olmaktadır. Finansal kaynaklara erişim, göçmenlerin göç ettikleri ülkede yeni bir iş kurup kuramayacağı konusunda belirleyici rol oynamaktadır (Marger, 2001; Stark ve Wang, 2002). Göçmen girişimcilerin finansman alternatifleri Tablo 1'de yer almaktadır. Kushnirovich ve Heilbrunn (2008) göçmen girişimcilerin finansman kaynaklarını, girişimcinin yakın çevresinden veya resmi finansal kurumlardan elde edilmiş olmak üzere gayri resmi ve resmi olarak iki grupta; etnik toplulukla ilişkili veya ilişkisiz bir şekilde elde edilmiş olmak üzere etnik ve etnik olmayan olarak iki grupta sınıflamıştır. Girişimcinin bu seçimleri birbirini dışlamamaktadır: finansman kaynağı gayri resmi ve etnik olmayan bir kaynak olabileceği gibi; resmi ve etnik bir kaynak da olabilmektedir.

Tablo 1. Göçmen Girişimcilerin Finansman Kaynakları

Öz kaynak	Kişisel birikimler: Kaynak ülkeden getirilen para Ev sahibi ülkede biriktirilen para		Etnik Etnik olmayan
Yabancı kaynak	Aile	Gayri resmi	Etnik
	Arkadaşlar		Etnik
	Döner Kredi Birlikleri		Etnik
	Ev sahibi ülke devlet destekleri		Etnik olmayan
	Banka kredileri:	Resmi	Etnik olmayan
	Etnik olmayan ticari bankalardan kredi		Etnik
	Etnik bankalardan kredi		Etnik olmayan
	Kredi şirketleri		Etnik
Ticari krediler:		Etnik	
Etnik tedarikçilerden ticari kredi		Etnik olmayan	
Etnik olmayan tedarikçilerden ticari kredi		Etnik olmayan	
Çeşitli kaynaklar		Etnik olmayan	

Kaynak: Kushnirovich ve Heilbrunn (2008:169).

Göçmen girişimlerin finansmanı ile ilgili temel sorunlar sermaye yetersizliği ve banka kredilerine erişimin zorluğu ekseninde tartışılmaktadır. Bu finansal kısıtlar yüzünden göçmen girişimciler çokça aile ve arkadaşlar gibi resmi olmayan etnik finansal kaynaklara yönelmektedir. Genel olarak göçmen girişimcilerin bankalardan veya kredi şirketlerinden kredi kullanmalarının pek muhtemel olmaması sıklıkla dil bilmemenin göçmenlerin resmi finansal kurumlara erişimini kısıtlaması, resmi kredi geçmişlerinin ve bir kredi notlarının olmayışı, ticari kredi kullanamamaları, ve mali idareler ve bürokratik mevzuatla ilgili problemler ile bankaların göçmen girişimcilerin kredi başvurularını değerlendirmek için ek kaynak ve fazladan zaman ayırma yanlısı olmamaları olarak gösterilmektedir (Tseng, 1997; Aaronson vd., 2000; Collins, 2003; Constant, 2005; Ostrovsky vd., 2019). Göçmen girişimcilerin banka kredilerine ve ticari kredilere erişimlerinde bu türlü kısıtlar olduğu için, işletmelerini ailelerinden ve arkadaşlarından aldıkları borçlar ile finanse etmeleri daha muhtemel olmaktadır.

İsveç'teki Göçmenlerin İş Hayatına Katılımı

2019 Kasım ayı itibarıyla İsveç nüfusu 10.323.857 olmuştur (Statistics Sweden, SCB, erişim tarihi 04.02.2020). İsveç nüfusu içinde yabancı vatandaşlar (teki İsveç vatandaşlığı olmak üzere çifte vatandaşlar hariç) %8.9 oranındadır. "Yabancılık geçmişi olanlar", yani yabancı bir ülkede doğmuş olan (%18.5) ve İsveç'te doğmuş fakat anne-babası yabancı bir ülkede doğmuş olan kişiler (%5.6) ise toplam nüfusun %24.1 ini oluşturmaktadır (Statistics Sweden, SCB, erişim tarihi 07.08.2018).

Türkler 2007 yılı itibarıyla İsveç'teki onuncu en büyük göçmen grup olmuştur. İsveç'te Türk göçmen sayısı 38.158 olup, bu kişilerin %51 i Stokholm'de yaşamaktadır. Kalan %49 büyük ölçüde Göteborg ve Malmö de de yaşamaktadır (Statistics Sweden, SCB). Tablo 2'de İsveç'teki Türkiye doğumlu göçmenlerin oturma izni alma nedenleri ve sayısı yer almaktadır.

Tablo 2. İsveç'te Türkiye Doğumlu Göçmenlerin Oturma İzni Alma Nedenleri ve Sayısı, 1987- 2014

Oturma izni alma nedeni	Kadın	Erkek	Toplam
Aile birleşmesi	11500	12300	23800
İltica	2100	2800	4900
Çalışma	400	2600	3000
Öğrenim	400	800	1200
Diğer	100	100	200
Bilinmiyor	2300	3400	5700
Toplam	16900	22000	39900

Kaynak: Statistics Sweden, SCB, <https://www.scb.se/om-scb/samordning-av-sveriges-officiella-statistik/>

İsveç'te finans-dışı sektörde faaliyet gösteren mikro işletmelerin istihdam payı 2005 yılı için Avrupa ortalaması olan %30'un altında, yaklaşık %25 olmuştur. Benzer oran küçük ölçekli işletmeler için Avrupa ortalamasına çok yakın ve yaklaşık %20 olmuştur (Bhaird, 2010). İsveç'teki bu mikro ve küçük işletmelerin içinde çok sayıda göçmen girişimci bulunmaktadır. İsveç'teki göçmen girişimcilerin işletmelerinin performansları, İsveçli girişimcilerin işletmelerinin performanslarına nazaran, sınırlı fırsatlar nedeniyle sınırlı kalabilmektedir. Aynı zamanda İsveç'teki göçmen girişimciler, maaşlı bir işte çalışan göçmenlere göre daha az gelir elde etmektedir. (Hjerm, 2004; Efendic vd., 2016; Rauhut ve Kompaniets, 2018).

2019 Aralık itibarıyla İsveç'te 15-74 yaş arası işsizlik oranı %6.9 olmuştur (Statistics Sweden, SCB, erişim tarihi 04.02.2020). 1993-1996 ve 2006-2007 yıllarında İsveç'te 25-64 yaş arası

işsizlik oranlarının daha önceki dönemlere göre yüksek olduğu görülmektedir. Bu dönemler ekonomik kriz dönemleri olarak değerlendirilmektedir. Schröder (2015, s.13) krizlerin göçmenler üzerinde İsveç kökenlilere göre daha ciddi etkileri olduğunu ve göçmenlerin İsveçlilere göre iş döngüsüne karşı daha savunmasız olduğunu belirtmektedir. Dahası, bu savunmasızlık Avrupa dışındaki ülkelerden göç edenler arasında daha keskin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Schröder'in bu bulgusu ile birlikte, Avrupa'da, aynı ülkede ve yabancı ülkede doğanlar arasındaki istihdam açığı bilgisi, dikkat çekicidir. İsveç, Avrupa'da Hollanda'dan sonra söz konusu açığın en fazla olduğu ikinci ülkedir. İsveç'te İsveç doğumlular arasında istihdam oranı %84,8 iken yabancı ülke doğumlular arasında istihdam oranı %68,4'tür. İstihdam açığı, aradaki fark olan %16,4 kadardır (Eklund ve Braunerhjelm, 2018: 193).

Bu gerçek göstermektedir ki, İsveç, yabancı ülke doğumluların iş bulma konusunda birçok Avrupa ülkesine nazaran daha çok zorlandığı bir ülkedir. Nitekim bu çalışmada Göteborg'daki Türk restoran sahipleri ile yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde girişimcilerin neredeyse tamamı, İsveç'e göç ettiklerinde eğitimlerine uygun başka işler bulamadıkları için restoran açmaya yöneldiklerini belirtmiştir. Dalhammar (2004) da Stockholm/Kista'daki göçmen girişimcilerle ilgili çalışmasında, göçmen girişimcilerin, girişimci olmadan önce, kendi eğitimlerine uygun işler bulmada büyük zorluklar yaşadıklarını açıklamaktadır. Bulgularına göre bu girişimciler iş bulamadıkları için kendi işlerini kurmak zorunda kalmakta ve çoğu zaman kendi eğitimlerini kullanamamaktadır.

Göçmenlerin iş hayatına katılımı ile doğrudan ilgili olan bir unsur, kamu harcamaları içinde sosyal korumaya ayrılan paydır. İsveç, 2016 yılında GSYH'sinin %50,2 si kadar kamu harcaması yapmıştır. Bu oran Avrupa ülkelerinde aşağı yukarı benzer durumdadır. İsveç ekonomisinde kamu harcamaları içinde, GSYH'nin %20,9 ile en çok pay sosyal korumaya ayrılmıştır. (Bu iki oran sırasıyla OECD ortalaması için %43,8 ve %16,5; Amerika Birleşik Devletleri için %37,7 ve %7,8 şeklindedir) (OECD 2017). Eklund ve Braunerhjelm (2018: 179), İsveç'te göçmenlerin ekonomik olarak entegrasyonunun ne kadar etkili olduğunu göstermek için, sosyal katkı alan göçmenlerin oranını ve bu kişilerin göç etmelerinin üzerinden kaç yıl geçtiği bilgisini kullanmıştır. Buna göre sosyal katkı alan göçmenlerin oranı göçün ilk yılı yaklaşık %55 olurken, bu oran ilk beş yılda yaklaşık %30'a, ilk on yılda yaklaşık %20'ye, ilk 15 yılda yaklaşık %10'a, ve ilk 20 yılda %10'un altına düşmektedir. Bu oranın göç yılını izleyen yıllarda giderek azalması, ekonomik entegrasyonun önemli ölçüde sağlandığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Çünkü, yıllar içinde sosyal katkı alımının azalması, sosyal katkı alan kişilerin zamanla bir işte çalışır hale geldiğini ve bu nedenle katkı almayı bıraktıklarını göstermektedir.

OECD, Avrupa ve İsveç'te Göçmen Girişimciliği

Girişimcilik faaliyetleri, göçmenlerin ekonomik hareketliliği için fırsatlar yaratmaktadır (Sanders ve Nee, 1996; Rajman ve Tienda, 1999). Göçmenler kendi iş yerini açmayı, işgücü piyasasında maaşlı bir iş bulma fırsatları önünde engeller olduğunda ekonomik hareketlilik için alternatif bir strateji olarak kullanılmaktadır. Özellikle ev sahibi ülkede genel işsizlik oranı arttıkça, göçmenler işgücü piyasasından daha çok dışlanmakta ve girişimci olmaya bir nevi zorlanmaktadır (Van Tubergen, 2005). İsveç'teki göçmenlerle ilgili yapılan çalışmalarda (Levent ve Nijkamp, 2009; Carlsson ve Rooth, 2007) ortaya çıkmıştır ki göçmenler ve çocukları, özellikle kendileri ve/veya aileleri OECD dışı ülkelerde doğanlar, sıklıkla sosyo-ekonomik entegrasyonla ilgili ayrımcılık, kalifiye yetersizlikler ve göç edilen ülke ile İsveç arasındaki kültürel farklılıklar kaynaklı zorluklarla karşılaşmaktadır.

Göçmen girişimciliğin devletler tarafından desteklenmesi konusunda ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu konuda temel varsayım, etnik girişimcilerin, girişimci sayısını ve girişimcilik kalitesini artırmak adına getirilecek kanunlardan her zaman fayda göreceğidir. Bu kanunlar ekonominin yeniden düzenlenmesi, daha şeffaf ve hizmet odaklı bürokrasinin sağlanması, vergi rejimleri yapılması, mikro-kredi sistemlerinin desteklenmesi, girişimcilik eğitiminin müfredatın bir parçası haline getirilmesi ve destekleyici kanunların çıkarılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu konuda ülkeler arasındaki farklılıkların bir nedeni ülkelerin farklı göç tarihleri olabilir. Örneğin Çoğu Kuzeybatı Avrupa Ülkesi İkinci Dünya Savaşı sonrası yoğun kitlesel göç almıştır ve bu ülkeler diğer Avrupa Ülkelerine göre yasal refah düzenlemelerini daha erken geliştirmişlerdir (Rath, 2010). Dolayısıyla diğer ülkelere kıyasla göçmen girişimciliği destekleyecek yasalar bu ülkelerde daha fazla ve daha kapsamlı olması normaldir denilebilir.

Araştırmalar, hemen her ülkede kendi işini kurma yeteneği konusunda yerliler ve göçmenler arasında farkların olduğunu göstermektedir. Göç olayının kendisi gibi, girişimcilik de risk alma ile ilgilidir ve göçmenlerin genellikle iş kurmak için uygun risk tutumuna sahip olduğu, yani risk iştahının yüksek olduğu kabul edilir. Etnik azınlıkların yerlilere göre girişimci olma eğiliminin daha fazla olması, zorlukların ve olumsuz olayların yeni firma oluşumlarını tetiklediğini öne süren "marjinyasyon teorisi" ile ilişkilendirilebilir. Bu teoriye göre, yeni bir teşebbüs kurulması her zaman bilinçli ve maksatlı bir hareket veya rasyonel bir karar olmayabilir. Göçmen olsun olmasın, birçok insan için yeni bir iş kurmak, daha önceki hayatının parçalanması ile başlamaktadır. Hele ki etnik veya göçmen azınlık grupları gibi sosyal sisteme tam olarak adapte olamayabilen kişilerin sosyal pozisyonları, bazen onları kendi işlerini kurmaya zorlayabilir. Bu kişiler için kendi işinde çalışmak sadece para kazanmak için bir araç olmakla kalmayıp, aynı zamanda tanınma ve sosyal kabul görme yolu da olmaktadır (Levent, 2002).

Göçmen girişimcilerle ilgili kapsamlı bir raporda (International Migration Outlook, OECD, 2009) OECD ülkelerinde ortalama olarak göçmenlerin yerli girişimcilerden biraz daha fazla girişimci özelliği gösterdiğini ortaya konulmuştur. Raporda ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunduğu; bu farklılığın sebebi olarak da işletme çevresi, göçmenlerin karşı karşıya kalabileceği çeşitli sınırlamalar, göçmenlerin ve yerlilerin sosyo demografik farklılıkları, göç eğilimlerinin özellikleri ve göçmen çalışanların sektörel dağılımı gibi faktörlerin olabileceği belirtilmektedir. Göçmenler arasında yüksek sayılabilecek girişimcilik oranlarını Andersson vd. (2013) göçmenlerin etnik yerleşim yerlerinde yaşamaları ve bu

şekilde etnik ağlardan faydalanması ile ilişkilendirmektedir. Aynı raporda, girişimcilik faaliyetinde bulunma olasılığının önemli belirleyicilerinden biri, kişinin bireysel geçmişinin ve deneyimlerinin olduğu belirtilmektedir. Genel olarak girişimciler erkek, orta yaşlı ve kalifiye kişilerden oluşmaktadır. OECD ülkelerindeki göçmen girişimcilerin dörtte biri 35 yaşın üzerinde olup, yabancı doğumlu girişimciler yerli doğumlu girişimcilerden daha gençtir. Göçmen girişimcilerin üçte ikisi 10 yıldan daha uzun zamandır ev sahibi ülkede kalmaktadır. Göçmen ve maaşlı olarak başka bir işte çalışanların yaklaşık %50'si bu durumdadır. Göçmenler yerlilere göre daha düşük sosyal sermaye, daha kısıtlı finansman aracı ve fon bulmada daha fazla zorluk ile karşı karşıyadır. Bu kısıtlamaların ev sahibi ülkede yaşama süresi arttıkça azaldığı görülmektedir (International Migration Outlook, OECD, 2009). OECD ülkelerinde Avrupa kökenli fakat Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelerden gelen göçmenlerin ise İngiltere (%24,2), Belçika (%16,1) ve Fransa (%15,1) ülkelerinde, diğer ülkelere nazaran daha yüksek oranda girişimci oldukları görülmektedir (Fairlie ve Lofstrom, 2015; Lofstrom ve Wang, 2006).

Avrupa'da girişimcilerin büyük bölümü perakende ticaret, inşaat, konaklama ve gıda hizmetleri ile profesyonel ve bilimsel sektörlerde iken küçük bir bölümü imalat ve destek hizmetlerindedir. (Aydın vd. (2011), OECD, 2010, s.27-37 içinden alıntılanmıştır). İsveç'te neredeyse her şehirde, farklı iş kollarında, göçmenlerin sahibi olduğu küçük ve mikro işletmeler vardır. İsveç'teki göçmen girişimciler en fazla hizmet sektöründe, özellikle yemek servisi ve restorancılık alanlarında iş kurmaktadır (Rauhut ve Kompaniets, 2018). NUTEK verilerine göre de İsveç'te girişimciler tarafından kurulmuş işletmeler en çok ticaret, otelcilik-restorancılık ve kişisel bakım hizmetleri sektörlerindedir (Evansluong, 2016). Bu işletmelerin kurulması, girişimcilerin resmi kaynaklardan daha çok gayri resmi kaynaklardan elde ettikleri bilgi, tavsiye ve sermayeye bağlı olmaktadır. Göçmen girişimcilerin "çok davetkar olmayan" (Yazdanfar vd. 2015) bir sosyal çevre ile karşılaşması, onların kendi etnik ağına daha çok güvenmesine neden olmaktadır. Bu gibi nedenlerle İsveç'teki göçmenlerin aile kaynakları, göçmenlerin ülkeye ekonomik entegrasyonu için önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bird ve Wennberg (2016) araştırmalarında, İsveç'te 1825 adet göçmen girişimcinin girişimcilik faaliyetlerine devam etme eğiliminde bu kişilerin coğrafi olarak yakın yerlerde aile üyelerinin yaşamasının etkili olduğunu bulmuşlardır. Geniş aile göçmen girişimciye bedava işgücü, tavsiye, ağlar, bilgi birikimi ve moral destek gibi gayri nakdi kaynakların yanında, finansal sermaye gibi nakdi kaynakları da sağlamaktadır. Geniş ailenin finansal sermayesi hem maaşlı işlerini bırakmalarında, hem de girişimcilik faaliyetinde bulunmalarında etkili olmaktadır. Yazarlar göçmenlerin maaşlı işlerini bırakmalarında, yerli eşlerinden kaynaklı akrabalık ilişkilerinin de etkili olduğunu bulmuştur.

İsveç'te göçmen girişimcilerin, maaşlı bir işte çalışan göçmenlerden daha az para kazandığı gerçeği, zaman zaman politikacılar arasında tartışma konusu olmaktadır (Bel Habib, 2001; Hjerm, 2004). Bu durumda istihdam edilmenin yanı sıra, işin ne kadar kalifiye bir iş olduğunun önemi de ortaya çıkmaktadır. Feldman (2006) Stockholm'de bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki üç farklı göçmen girişimcinin işletmelerinde maaşlı çalışan göçmenlerle yaptığı yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere dayandırdığı çalışmada, işin gerektirdiği teknik yeterlilikler arttıkça, göçmen çalışanların "dışarıdan gelen" değil, "içeriden" biri olma durumunun ortaya çıktığını belirtmektedir. Teknik yeterlilikleri yüksek olup maaşlı bir işte çalışan göçmenlerin, girişimci göçmenlerin

yabancılık yükümlülüğünden kaynaklanan ve maruz kaldıkları fon yaratma zorlukları, pazarı ve sistemi iyi tanımama ve karmaşık bürokrasi gibi zorluklara (Irastorza ve Pena, 2014), teknik yeterlilikleri sayesinde, girişimci göçmenlerden daha az etkilendikleri düşünülebilir.

Göçmen girişimcilerin İsveç'teki küçük ölçekli işletmelerinin performansını araştıran Efendic vd. (2016) OECD ülkelerinden gelen ikinci nesil göçmenler tarafından yönetilen işletmelerin, İsveçli girişimciler tarafından yönetilenlere göre daha yüksek büyüme oranları olduğunu; fakat OECD dışı ülkelere gelen göçmenlerin yönettikleri işletmeler için tam tersi durum olduğunu bulmuştur. Göçmen grupları arasındaki bu farklılık, İsveç'te göçmen girişimler arasında ekonomik entegrasyon konusunda, göçmenlerin kaynak ülkelerine göre bir tabakalanma olduğuna işaret etmektedir (Blackburn ve Ram, 2006).

Göçmenlerin bazıları çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi İsveç'te de etnik yerleşim yerlerinde ikamet etmekte ve etnik ağındaki kişilerle görüşmektedir (Eimermann ve Karlsson, 2018). Andersson vd. (2013) İsveç'teki Türkiye'nin de dahil olduğu Ortadoğu kökenli göçmen girişimcilerle ilgili çalışmada, etnik yerleşim yerlerinin ve etnik ağların göçmenlerin kendi işlerini kurmasında hem avantajlı hem de zorluk yaratan faktörler yarattığı ortaya çıkmıştır. Avantaj, İsveçlilerin alıp-satamadığı etnik pazara yönelik ürün ve hizmetlerin bu mahallelerde göçmenlerin kendi iş yerlerinde alıp-satması nedeniyle girişimcilik faaliyetleri yapma eğiliminin artması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Zorluk ise etnik ağ büyüdükçe kendi işini kuran göçmen girişimciler arasında rekabetin artmasıyla oluşmaktadır.

2007 yılında yapılan bir ankete göre Stokholm'de yaşayan ve ebeveynleri Türkiye'de doğmuş olan 18-36 yaş arası 124 erkeğin % 11.5 i; 126 kadının %2.3 ü girişimcilik faaliyetinde bulunarak kendi iş yerini açmıştır. Aynı yaş aralığında ve aynı büyüklükteki örnekleme İsveçli referans grupta erkeklerin %7.8 i; kadınların %4.7 si kendi işinde çalışmaktadır. (Schröder, 2015, s.103). Bu bilgiler, girişimcilik faaliyetlerinin, Türkiye'den İsveç'e göç eden kişiler için ekonomik entegrasyonun önemli bir unsuru olduğunu göstermektedir.

Göteborg'daki Göçmen Türk Girişimcilerin Kuruluş Aşaması Finansmanı

Göteborg bölgesinde 2018 yılı sonu bilgilerine göre nüfus 1.028.248 olmuştur ve bu nüfus içinde yabancıların oranı %11.6, yabancı ülke doğumluların oranı %26.9 dur (<https://www.citypopulation.de/en/sweden/metrogotenborg/>, erişim tarihi 04.02.2020). 2016 yılında Göteborg'a yeni gelenlerin sayısı 3.300 olmuştur. Bu sayı, tüm ülkeye gelenlerin %4.7 sini oluşturmaktadır. Bu oran ülke ortalamasının altındadır. Oranın düşük olmasında, konut arzındaki azlık ve konut açığı ile ilgili sorunun önemli rolü vardır. Göteborg' yeni gelenlerin iş bulmaları ile sorunlarından en önemlisi, ülke için yüksek sayılabilecek büyüme oranlarına (yaklaşık %3.5) karşılık, küresel ekonomik belirsizlikler ve yerel kapasite açıkları, özellikle işgücü açığı nedeniyle işlerle yeterliliklerin eşleşmemesi sorunu olarak görülmektedir (City of Gothenburg Annual Report 2016, p.13). Sassen'in çalışmalarında (1998, 2001 ve 2002) belirttiği gibi, şehirler arası farklı kültürel gruplara ait ağlar ve örgütler sinerji yaratarak, şehirlerin birbiri ile olan rekabet yeteneğini de güçlendirmektedir. Bu anlamda şehirlerde

göçmen girişimciliğin gelişimi hem kültürel çeşitliliğin bir meyvesi olarak, hem de kültürel çeşitliliğin gelişmesi için bir katalizör olarak değerlendirilebilir.

İsveç'te istihdam konusunda göçmenlerle ilgili çok dikkat çekici bir nokta, 2016 yılı verilerine göre İsveç doğumlular arasında işsizlik oranı %4 iken, Avrupa ülkeleri dışındaki ülke doğumlular arasında işsizlik oranının %31 olmasıdır. %31 in içinde tüm eğitim seviyelerine sahip kişiler yer almaktadır. Bu iki oran arasındaki makasın gelecek yıllarda daha da artacağı tahmin edilmektedir (City of Gothenburg Annual Report 2016, p.13). Stockholm ve Malmö ile karşılaştırıldığında Göteborg'da işsizlik oranı Stockholm'den daha yüksek, Malmö'den daha düşüktür. Tablo 3'te üç bölge ve İsveç geneli için işsizlik oranları yer almaktadır. "Göçmenlerin işgücü piyasasına entegrasyonu, Göteborg'un işgücü açığı, ayrımcılık ve kutuplaşma ile mücadelesinde anahtar niteliğindedir" (City of Gothenburg Annual Report 2016, s.13).

Tablo 3. Kayıtlı İşsizlik oranı, İşgücünün yüzdesi olarak

16-64 yaş	2014	2015	2016
Stockholm	6.6	6.4	6.1
Göteborg	8.8	8.4	7.8
Malmö	14.9	15	14.9
İsveç	8	7.8	7.6
18-24 yaş	2014	2015	2016
Stockholm	8.6	7.5	6.6
Göteborg	13.1	10.9	9.1
Malmö	23.3	21.6	20.3
İsveç	15	13.3	11.7

Kaynak: City of Gothenburg Annual Report 2016 içinde, Swedish Public Employment Service.

Göteborg bölgesinde Türk kökenli girişimciler gıda sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu kişiler büyük bir çoğunlukla İtalyan restoranı açma şeklinde girişim yapmışlardır. Yazar tarafından Göteborg Belediyesi yetkilileri ile yüz yüze ve telefonda yapılan görüşmelerde bölgede 25 ila 30 adet Türk kökenli İtalyan restoranı sahibi olduğu öğrenilmiştir. Sayıdaki belirsizliğin nedeni, yetkililer tarafından, bazı girişimcilerin restoranlarını (İsveç'li) eşlerinin adına açması olarak açıklanmıştır. Bu girişimcilerden, konu ile ilgili geniş bilgi alınabileceği tespit edilen

biri ile (1 numaralı girişimci) irtibat kurulmuş ve diğer girişimcilere onun verdiği bilgileri takip ederek ulaşılmış ve kartopu örnekleme yapılmış olunmuştur. Kartopu (zincir) örnekleme tekniği, evreni oluşturan birimlere erişmenin zor olduğu veya evren hakkındaki bilgilerin (büyüklük ve bilgi derinliği vb.) eksik olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Patton, 2005; Creswell, 2013). Bu teknik kullanılarak bu bölgede İtalyan restoranı sahibi olan dokuz adet Türk girişimciye ulaşılmıştır. İlk görüşülen girişimci, akrabası olan iki girişimciye yönlendirmiş, onlar ve daha sonra görüşülen diğerleri de diğer girişimcilere yönlendirmiştir. Dokuz girişimci artık yeni bir girişimciye yönlendirmemiş ve zincirde aynı isimler tekrarlanmaya başlamıştır. Kartopu örnekleme tekniğinde zincir içinde birkaç isim tekrar tekrar bahsedildikçe zincir birleşir ve örneklem tamamlanır (Kothari, 2004). Göteborg Belediyesinden alınan bilgiler çerçevesinde bu dokuz girişimci dışındaki girişimcilere de ulaşılmaya çalışılmış fakat bu girişimler olumsuz sonuçlanmıştır.

Bu bölüm, Göteborg bölgesinde restoran sahibi dokuz adet Türk göçmen girişimci ile yüz yüze yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Dokuz işletmenin her birinin sahibi bir göçmen girişimcidir. Görüşmelerin tamamı 2018 Temmuz-Ağustos arasında bizzat yazar tarafından girişimcilerin restoranlarında ve servis saatleri dışında gerçekleştirilmiştir. Görüşme sorularının hemen hepsi açık uçlu “neden?” ve “nasıl?” sorularıdır. Tablo 4’te dokuz adet girişimciye ilişkin demografik bilgiler yer almaktadır. Girişimcilerin ve restoranların ad ve adresleri bu metinde yer almamaktadır, fakat istenildiği takdirde bu konuda yazarla iletişime geçilebilir. Tablo 5’te ise girişimler ile ilgili temel bilgiler yer almaktadır. Avrupa Birliği sınıflandırmasına göre (Avrupa Komisyonu, 2003) çalışan sayısı ve yıllık ciro dikkate alındığında dokuz işletmenin tamamının mikro ölçekli olduğu görülebilir.

Tablo 4. Girişimcilerin Demografik Bilgileri

	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Cinsiyet	Eğitim	İsveç'e İlk Göç Yılı
Girişimci 1	1965	Konya	Erkek	Ortaokul	1995
Girişimci 2	1949	İran	Erkek	Üniversite	1990
Girişimci 3	1957	Giresun	Erkek	Lise	1974
Girişimci 4	1969	Tokat	Erkek	Lise	1991
Girişimci 5	1970	Adıyaman	Erkek	İlkokul	1999
Girişimci 6	1980	Kuzey Irak	Erkek	Lise	2001
Girişimci 7	1978	Mardin	Erkek	Lise	1981
Girişimci 8	1962	Malatya	Erkek	Lise	1991
Girişimci 9	1977	Konya	Erkek	Lise	1999

Girişimcilerin hepsi Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden İsveç'e göç eden, en genci 39, en yaşlısı 70 yaşında olan birinci nesil göçmenlerdir. 2 ve 6 numaralı girişimciler, Türkiye doğumlu ailelerinin kısa dönemli İran ve Kuzey Irak'ta bulunmaları nedeniyle doğum yerleri İran ve Kuzey Irak olan fakat çok küçük yaşlarda aileleri Türkiye'ye geri gelmiş ve Türkiye'de büyüyüp yetişmiş olan Türklerdir. İsveç'teki göçmenler, NUTEK (2007) ve İsveç Ekonomik ve Bölgesel Büyüme Ajansı (2008) tarafından, İsveç dışında doğmuş ve/veya ebeveynleri İsveç dışında doğmuş olan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Westin vd. (2015) kitaplarında İsveç'e göç etmiş olan Türkler örneklemini, Türkiye'de doğmuş ve/veya ebeveynleri Türkiye'de doğmuş olan kişiler şeklinde tanımlamıştır. Bu çalışmada da örneklemdaki Türkler, Türkiye'de doğmuş veya ebeveynleri Türkiye'de doğmuş olan kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 5. Girişimler ile İlgili Temel Bilgiler

	İlk Kuruluş Yılı	Yaklaşık Kuruluş Maliyeti (İsveç Kronu, SEK)	Çalışan Sayısı
Girişim 1	1995	700.000	10
Girişim 2	1995	400.000	4
Girişim 3	1978	250.000	4
Girişim 4	2003	800.000	4
Girişim 5	2005	850.000	14
Girişim 6	2015	2.000.000	6
Girişim 7	2002	500.000	4
Girişim 8	2015	1.000.000	5
Girişim 9	2008	800.000	4

Girişimcilerin biri üniversite (tıp fakültesi), altısı lise, biri ortaokul ve biri ilkokul mezunu erkeklerdir. Üniversite mezunu olan girişimci İsveç'e siyasi sığınmacı olarak gelmiş, diğerleri ekonomik motivasyonla göç etmiştir. Sadece 7 numaralı girişimci 3 yaşında ailesi ile göç ederek eğitim hayatının tamamını İsveç'te, diğerleri Türkiye'de geçirmiştir. Diğer sekiz girişimcinin Türkiye'den İsveç'e göç etme yaş ortalaması 26' dır. Dokuz girişimcinin üçü kendi restoranlarını açmadan önce Türkiye'de veya İsveç'te kaynakçılık, şoförlük, inşaat işçiliği ve terzilik gibi işlerde çalışmışlar, daha sonra başka restoran ve barlarda garsonluk ve aşçılık yapmışlardır. Kalan altı girişimci ise çalışma hayatının tamamını restoran ve/veya otellerin mutfaklarında geçirmiştir.

Girişimcilerin üçü göç ettikten sonra ilk beş yıl içinde, ikisi ilk on yıl içinde, ikisi ilk onbeş yıl içinde, ve ikisi ilk yirmi beş yıl içinde restoranlarını açmışlardır. Dokuz girişimcinin tamamı kendi restoranını açmadan önce birkaç yıl başka restoranlarda çalışmışlardır.

Girişimcilerin İsveç'e göç hikayeleri birbirine oldukça benzemektedir. Dokuz girişimciden yedisinin İsveç'e ilk gidişi, orada yaşayan akrabalarını ziyaret etme şeklinde olmuştur. Bir yada iki ziyaret sonra bu yedi girişimciden altısı İsveç'te yaşayan Türk bir kadınla, biri İsveçli bir kadınla evlenmiştir. Behtoui (2015, s.57) İsveç'teki Türk göçmenlerin İsveç'te yetişen torunlarının sosyal sermayelerini incelediği çalışmasında, evli olan torunların yaklaşık %72 sinin eşinin göçmenlerden, veya İsveç'e evlilik için gelmiş kişilerden, veya kendileri gibi Türk göçmenlerin torunlarından oluştuğunu belirtmektedir. Bu çalışmada yer alan girişimcilerin evliliklerinde de eş ile tanışma konusunda akrabaların önemli rolü olduğu, görüşülen girişimciler tarafından belirtilmiştir. Dokuz girişimciden evli olmayan ikisinden biri çok küçük yaşta ailesiyle beraber; bir diğeri ise 41 yaşında sığınmacı olarak İsveç'e göç etmiştir.

Girişimcilere işletmelerini kurma sebebi sorulduğunda, dokuz girişimcinin altısı "işsizlik" cevabını vermiştir. İsveç'e göç etmeden önce bu altı kişiden beşi Türkiye'de kaynakçılık, şoförlük, inşaat işçiliği, fabrika işçiliği, terzilik gibi az kalifiye işlerde çalışmışlardır. Tıp fakültesi mezunu olan girişimci Türkiye'de pratisyen hekimlik yapmıştır. İsveç'e göçten sonra kendi restoranlarını açmadan önce bu girişimcilerin altısı da akrabalarının veya akrabalarının restoranlarında çalışmaya başlamışlardır.

Dokuz girişimcinin üçü "girişken", "hareketli" yapılarının ve "kendi yerini açma" hevesinin onları kendi restoranlarını açmaya yönlendirdiğinden bahsetmiştir. Bu üç girişimci de kendi restoranlarını açmadan önceki hayatları boyunca küçük yaşlardan itibaren başka restoranların mutfaklarında çalışmış olan girişimcilerdir.

Girişimcilerin kuruluş aşamasında finansmanı nasıl sağladığı konusunda Bird ve Wennberg (2016) in bulgularına çok benzer bir yapı ortaya çıkmaktadır. Dokuz girişimcinin altısı ana sermaye olarak kendi birikimlerinin yanı sıra geniş aileden aldıkları hibe ve borçları kullanmıştır. Bu hibe ve borçlar kendi birikimlerinin yaklaşık iki-üç katına kadar çıkmaktadır. Kuruluştaki finansal destek sağlanan geniş aile; iki girişimci için Türkiye'deki akrabalar, dört girişimci için İsveç'teki akrabalar olmuştur. Dört girişimci kendi akrabalarından, iki girişimci Türk eşinin akrabalarından destek bulmuştur. Bu altı girişimci banka kredi olanaklarını araştırmış fakat hali hazırda gelir yaratma durumu kredi kullanmaya uygun bir işte çalışmadıklarından kredi başvuruları reddedilmiş veya kredi değerliliklerinin çok düşük olmasından dolayı banka yüksek faiz talep ettiği için kredi kullanamamıştır. Bu bulgu, Alden ve Hammarstedt (2016)' in İsveç'teki göçmen girişimcilerin finansmana erişimi ile ilgili çalışmalarındaki bulgularla paralellik göstermektedir. Onların bulguları da İsveç'teki göçmen girişimciler arasında özellikle Avrupa ülkeleri dışından göç etmiş olanların hem banka kredi başvurularının reddedilme oranının İsveçlilere ve Avrupa ülkelerinden göç etmiş olanlara kıyasla daha yüksek olduğu; hem de kullanılmak istenen borçlara ilişkin faiz oranlarının daha yüksek olduğu yönündedir. Kuruluş aşamasında aile fonlarından faydalanmayan diğer üç girişimciden biri

sadece Türkiye'de yaptığı birikimleri kullanmış (bu girişimci İsveç'e 41 yaşında göç eden asıl mesleği doktorluk olan girişimcidir), birisi banka kredisi kullanmış (bu girişimci İsveç'e üç yaşında ailesiyle göç eden ve İsveç'te yetişen girişimcidir), biri ise kendi birikimlerinin yanı sıra kullandığı konut ve araba kredisini restoranını açmada kullanmıştır.

Kuruluş aşamasında karşılaşılan en büyük finansal sıkıntının banka kredisi bulmanın ve kullanmanın zorluğu olduğu neredeyse tüm girişimciler tarafından dile getirilmiştir. Bunun dışında özellikle ilk yıllarda toptancılardan alıŖ-veriŖ etmek için uzun süreli ve yüksek fiyatlı kontrat yapmak zorunda kaldıklarından, ayrıca ilk bir ila üç yıl neredeyse hiç kar edemediklerinden ve bu sürenin uzunluğundan yakınmışlardır. Girişimciler bu süreçte ayakta kalabilmek için yine birikimlerine ve geniş ailelerinin finansal desteğine başvurduklarını belirtmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Avrupa'daki Türklerin bir yönü, bu çalışmanın konusunu yakından ilgilendirmektedir. Türkler, Avrupa'da eğitim gerektirmeyen işlerde çalışanların yaklaşık %15'ini oluşturmakta ve %16'nın biraz üzerinde olan Makedonyalılardan sonra ikinci sırada yer almaktadır (Eklund ve Braunerhjelm, 2018: 192). Nitekim 1960'lı yıllarda Türkiye'den İsveç'e göç edenlerin büyük çoğunluğu, İsveçlilerin o zamanlar -artık- yapmaya hevesli olmadığı işleri yapmak için gitmişti. Bu yıllar aynı zamanda İsveç sanayisinin dışarıdan insan gücüne ihtiyaç duyduğu ve Nordik bölgeden, özellikle Finlandiya'dan aldığı yabancı insan gücünün yetersiz kalarak, Türkiye'den de işgücü istihdam etmeye başladığı ve Türkiye ile işgücü piyasası istihdam anlaşması yaptığı yıllardır (Larrucea, 2015).

1960'lı yılların başında İsveç'e işçi olarak giden Türk erkek göçmenler, eşlerini ve çocuklarını yanlarına 1970'li yıllarda alabilmişler ve zaman içinde "zincir göç" denilen, aile ağları ve yerel ağlar aracılığıyla sosyal temasların göç yaratması olgusuna örnek oluşturmuşlardır. Bunu mümkün kılan, İsveç'te göçmenlerin aile bütünlüğünün sağlanmasını kolaylaştıran, o zaman geçerli olan kanunlar olmuştur. Söz konusu dönemde bu kişilerin devlet tarafından misafir işçi olarak görülmemesi, İsveç'e göçen Türkleri, hem toplumla entegrasyon hem de fırsatlar bakımından diğer Avrupa ülkelerindeki Türk göçmenlerden (olumlu yönde) farklı kılmıştır. (Larrucea, 2015, s. 28). Bu göçmenlerin çoğu Türkiye'nin kırsal kesimlerinden gelmekteydi ve dolayısıyla ortalama eğitim seviyesi düşüktü (Westin, 2015). Bununla birlikte İsveç devletinin o dönemde bu göçmen işçilere misafir muamelesi yapmaması bu kişilerin ailelerini yanlarına almalarını kolaylaştırmış ve zincir göçü başlatmıştır. 1980'li yıllarda ise ekonomik nedenli göçlerden daha çok insancıl nedenli göçler ön plana çıkmaktadır. İzleyen yıllarda diğer Avrupa ülkeleri ile birlikte İsveç devletinin de hem ekonomik hem diğer nedenlerle göç etmiş olanlara yaklaşımı zaman içinde değişime uğramıştır (Schierup, 2006; Welter, 2011).

Son on-onbeş yılda hem göçmen olmak hem de yoğun olsun olmasın, göç alan bir ülkede sosyal politika karar alıcısı olmanın her zamankinden daha zor olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkelere doğru göçmen akışındaki yükselme eğilimi, doğal olarak göçmenlerin bu ekonomilerde işgücü piyasasına adaptasyonu sorununu yaratmaktadır. Göçmenlerin bu sorunla başa çıkma becerisi, beşeri sermayelerinin ne kadar kalifiye olduğu ile bağlantılı olarak farklılaşmaktadır. Özellikle az kalifiye göçmenler işgücü piyasasında iş bulamadığı

için kendi iş yerlerini açarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunma eğilimi göstermektedir. Konuya nüfusu yaklaşık 10 Milyon olan refah devleti İsveç özelinde bakıldığında göçmenler ve göçmenlerin iş hayatına adaptasyonu konusunda politikacıların bazı somut girişimleri olsa da, İsveç'e göç eden kişiler arasında hem dil problemleri hem de kalifiye beşeri sermayenin noksanlığı istihdam konusunda göçmenler için her zaman problem oluşturmuştur. Bu araştırma kapsamında görüşülen girişimcilerin de bunu destekleyen sözleri olmuştur: "... Başka bir iş bulamayınca mecburen burayı açtım...", "... Burada yapabileceğim tek şey pizzacılıktı...".

Göçmenlerin kendi işlerini kurmalarında göç edilen yerdeki kendilerine benzer şekilde göç etmiş olan kişilerden oluşan etnik ağların göçmenlere hem piyasalar, hem de kurumsal çevre ile ilgili bilgi sağladığı bilinmektedir. Etnik grup üyeleri birbirlerine girişimcilik faaliyetlerinde iş yerinin açılması ve faaliyetlerini sürdürmesi konularında yardım etmektedir. Özellikle etnik grubun eğitim düzeyi bakımından heterojen yapıda oluşu, iş yeri açmak için lazım olan kaynakların ve bilginin ulaşılabilirliğini kolaylaştırarak, bu yardımlaşmayı artırmaktadır (Van Tubergen, 2005). Aynı zamanda bu ağlar, finansal sermayeye erişim konusunda da ağ içindeki göçmen girişimcilere yardım etmektedir (Waldinger vd., 1990; Andersson vd., 2013). Bir finansman çözümü olarak, akrabaların desteği ve geniş ailenin fonları iş yerini kurmada girişimciler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında görüşülen bir girişimcinin "... Kendi birikimim çok azdı. Eşimin ailesininkiyle birleştirdim burayı açabildik. Bu süreçte önceki birikimlerimizi kullandık hep..." şeklindeki sözleri de aile fonlarının rolünü açıkça göstermektedir.

Mikro ve küçük ölçekli işletmelerin finansmana erişim ile ilgili sıkıntıları, tüm ülkeler ve tüm sektörler için farklı platformlarda tartışılmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, İsveç/Göteborg özelinde restoran sahibi girişimcilerin kuruluş aşamasında karşılaştıkları en önemli finansman sorunu, banka kredisi kullanamamış olmaları olarak ortaya çıkmıştır. Kredi kullanamamalarının nedeninin, göçmen olmalarından daha çok, kredi notlarının çok düşük olması olduğu anlaşılmaktadır. Bazı girişimcilerin kredi başvurusu esnasında gelir yaratma durumu kredi kullanmaya uygun bir işte çalışmıyor olması kredi kullanamamalarına neden olmuştur. Bu çıkmazın temelindeki nedeni, girişimcilerin motivasyonlarının "işsizlik" kaynaklı "geçimini sağlamak için bir iş kurmak zorunluluğu" dur. Tabii ki bu girişimcilerin motivasyonları "kendi işini kurma", "yenilik yapma" gibi motivasyonlar olsaydı, zaten kullanılacak fonlar ve diğer finansman kaynakları konusunda ön araştırma ve planlama yapmış olmaları, ve banka kredilerinden faydalanmaları da daha olası olurdu. Hali hazırda kredi notu düşük olan ve geçimini sağlamak için zorunlu olarak bir iş kuran girişimciler için bu çıkmaz, bu çalışmada Göteborg bölgesindeki restoran sahipleri örneklemini için ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın örnekleminin sınırlı sayıda gözlem içermesi nedeniyle, sonuçlar dikkatli yorumlanmalıdır. Sayının sınırlı olmasının yanında, görüşülen girişimcilerin sadece Göteborg bölgesinde olması ve sadece restoran sahipleri olmasının çalışmayı bölgesel ve sektörel olarak sınırlaması nedeniyle, çalışma sonuçları genelleştirilmemelidir. Diğer Avrupa şehirlerinde çeşitli sektörlerde iş kurmuş olan göçmen girişimcilerle yapılacak benzer çalışmalar, bölgesel ve sektörel farklılıkların ortaya çıkmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Aaronson, D., Huck, P., & Townsend, R. (2000). Small-business access to trade credit: Some evidence of ethnic differences (No. 2000-2). Federal Reserve Bank of Chicago.
- Akresh, I. R. (2006). Occupational mobility among legal immigrants to the United States. *International Migration Review*, 40(4), 854-884. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00046.x>
- Aldén, L., & Hammarstedt, M. (2016). Discrimination in the Credit Market? Access to Financial Capital among Self-employed Immigrants. *Cyclops*, 69 (1), 3-31. DOI: <https://doi.org/10.1111/kykl.12101>
- Anderson, A. R., & Miller, C. J. (2003). "Class matters": Human and social capital in the entrepreneurial process. *The journal of socio-economics*, 32(1), 17-36. DOI: [https://doi.org/10.1016/s1053-5357\(03\)00009-x](https://doi.org/10.1016/s1053-5357(03)00009-x)
- Andersson, L. (2011). Occupational choice and returns to self-employment among immigrants. *International Journal of Manpower*, 32(8), 900-922. DOI: <https://doi.org/10.1108/01437721111181660>
- Andersson, L., Hammarstedt, M., Hussain, S., & Shukur, G. (2013). Ethnic origin, local labour markets and self-employment in Sweden: a multilevel approach. *The annals of regional science*, 50(3), 885-910. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00168-012-0525-1>
- Bates, T. (2011). Minority entrepreneurship. *Foundations and Trends® in Entrepreneurship*, 7(3-4), 151-311. DOI: <https://doi.org/10.1561/03000000036>
- Behtoui, A. (2015). Findings of the Swedish TIES project. *The Integration of Descendants of Migrants from Turkey in Stockholm*, 125. DOI: <https://doi.org/10.1515/9789048526956-009>
- Bel Habib, I. (2001). Elever med invandrarbakgrund i särskolan: specialpedagogik eller disciplinär makt. Kristianstad: Högskolan i Kristianstad. Enheten för kompetensutveckling.
- Bird, M., & Wennberg, K. (2016). Why family matters: The impact of family resources on immigrant entrepreneurs' exit from entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 31(6), 687-704. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2016.09.002>
- Blackburn, R., & Ram, M. (2006). Fix or fixation? The contributions and limitations of entrepreneurship and small firms to combating social exclusion. *Entrepreneurship and Regional Development*, 18(1), 73-89. DOI: <https://doi.org/10.1080/08985620500419566>
- Bourdieu, P. (2008), "The forms of capital", in Biggart, N.W. (Ed.), *Readings in Economic Sociology*, Blackwell Publishers, Oxford, pp. 280-292.
- Braunerhjelm, P., & Eklund, J. (2018). Migration och välfärdsstaten i Europa. Utmaningar och möjligheter. EU I En Varldsordning Under Omvandling, Europaperspektiv 2018. Santerus Academic Press Swden.
- Collins, J. (2003). Cultural diversity and entrepreneurship: Policy responses to immigrant entrepreneurs in Australia. *Entrepreneurship & Regional Development*, 15(2), 137-149. DOI: <https://doi.org/10.1080/0898562032000075168>
- Carlsson, M., & Rooth, D. O. (2007). Evidence of ethnic discrimination in the Swedish labor market using experimental data. *Labour Economics*, 14(4), 716-729. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2007.05.001>
- Constant, A. F. (2004). Immigrant versus native businesswomen: Proclivity and performance. Discussion Paper No. 1234 Institute for the Study of Labor (IZA).
- Constant, A., & Zimmermann, K. F. (2006). The making of entrepreneurs in Germany: Are native men and immigrants alike?. *Small business economics*, 26(3), 279-300. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-005-3004-6>
- Creswell, J. W. (2013). Steps in conducting a scholarly mixed methods study.
- Dalhammar, T. (2004). Voices of Entrepreneurship and Small Business – Immigrant Enterprises in Kista, Stockholm. KTH, The Royal Institute of Technology. ISSN: 1651-4114, Sweden.

- Efendic, N., Andersson, F. W., & Wennberg, K. (2016). Growth in first-and second-generation immigrant firms in Sweden. *International Small Business Journal*, 34(8), 1028-1052. DOI: <https://doi.org/10.1177/0266242615612533>
- Eimermann, M., & Karlsson, S. (2018). Globalising Swedish Countrysides? A Relational Approach to Rural Immigrant Restaurateurs with Refugee Backgrounds. *Norwegian Journal of Geography*, 72(2), 82-96. DOI: <https://doi.org/10.1080/00291951.2018.1450781>
- Evansluong, Q.V.D. (2016). Opportunity Creation as a Mixed Embedding Process: A Study of Immigrant Entrepreneurs in Sweden. Doctoral Thesis, Jönköping University, No: 110-2016, Sweden.
- Fairlie, R. W., & Krashinsky, H. A. (2012). Liquidity constraints, household wealth, and entrepreneurship revisited. *Review of Income and Wealth*, 58(2), 279-306. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.2011.00491.x>
- Fairlie, R. W., & Lofstrom, M. (2015). Immigration and entrepreneurship. In *Handbook of the economics of international migration* (Vol. 1, pp. 877-911). North-Holland. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53768-3.00017-5>
- Feldman, J. M. (2006). The limits and possibilities of ethnic entrepreneurship: the case of ICT firms in Sweden. *International Journal on Multicultural Societies*, 8(1), 84-101.
- Hazlina Ahmad, N., Ramayah, T., Wilson, C., & Kummerow, L. (2010). Is entrepreneurial competency and business success relationship contingent upon business environment? A study of Malaysian SMEs. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 16(3), 182-203. DOI: <https://doi.org/10.1108/13552551011042780>
- Hedberg, C. (2009). Intersections of Immigrant Status and Gender in the Swedish Entrepreneurial Landscape. Working Paper 2009:8. The Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies (SULCIS). ISSN: 1654-1189, Sweden.
- Hjerm, M. (2004). Immigrant entrepreneurship in the Swedish welfare state. *Sociology*, 38(4), 739-756. DOI: <https://doi.org/10.1177/0038038504045862>
- Karmel, S., & Bryon, J. (2002). A Comparison of Small and Medium Sized Enterprises in Europe and in the USA. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203166031>
- Kothari, C. R. (2004). *Research methodology: Methods and techniques*. New Age International.
- Kushnirovich, N., & Heilbrunn, S. (2008). Financial funding of immigrant businesses. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 13(02), 167-184. DOI: <https://doi.org/10.1142/s1084946708000910>
- Levent, T.B. (2002). The demographic transition and urban development in Turkey. *Chapters*.
- Levent, T.B., & Nijkamp, P. (2009). Characteristics of migrant entrepreneurship in Europe. *Entrepreneurship and Regional Development*, 21(4), 375-397. DOI: <https://doi.org/10.1080/08985620903020060>
- Lofstrom, M., & Wang, C. (2006). Hispanic self-employment: A dynamic analysis of business ownership. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.900377>
- Mac an Bhaird, C. (2010). Resourcing small and medium sized enterprises: A financial growth life cycle approach. Springer Science & Business Media. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-7908-2399-8>
- Marger, M. N. (2001). Social and human capital in immigrant adaptation: The case of Canadian business immigrants. *The Journal of Socio-Economics*, 30(2), 169-170. DOI: [https://doi.org/10.1016/s1053-5357\(00\)00099-8](https://doi.org/10.1016/s1053-5357(00)00099-8)
- Masurel, E., Nijkamp, P., Tastan, M., & Vindigni, G. (2001). Motivations and performance conditions for ethnic entrepreneurship. Tinbergen Institute Discussion Paper TI 2001-048/3, Amsterdam.
- NUTEK (2007) *Invandrades företagande. En studie av utlandsfödda företagare i Sverige*, Stockholm: Danagårds Grafiska.

- Ostrovsky, Y., Picot, G., & Leung, D. (2019). The financing of immigrant-owned firms in Canada. *Small Business Economics*, 52(1), 303-317. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0020-x>
- Patton, M. Q. (2005). Qualitative research. *Encyclopedia of statistics in behavioral science*. DOI: <https://doi.org/10.1002/0470013192.bsa514>
- Rauhut, D., & Rauhut Kompaniets, O. (2018). The impact of immigrant entrepreneurship on regional development in Western Sweden. *Romanian Journal of Regional Science*, 12(1), 18-42.
- Sanders, J. M., & Nee, V. (1996). Immigrant self-employment: The family as social capital and the value of human capital. *American sociological review*, 231-249. DOI: <https://doi.org/10.2307/2096333>
- Schierup, C. U. (2006). Den sociala exkluderingen i Sverige. Migration, arbetsmarknad och välfärdsstat i förändring. I P. de los Reyes (Ed.), *Arbetslivets (o) synliga murar. (Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering)*. SOU, 59.
- Schröder, L. (2015). 7 The labour market. The Integration of Descendants of Migrants from Turkey in Stockholm, 20(24), 103. DOI: <https://doi.org/10.1515/9789048526956-008>
- Sequeira, J. M., & Rasheed, A. A. (2006). Start-up and growth of immigrant small businesses: The impact of social and human capital. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 11(04), 357-375. DOI: <https://doi.org/10.1142/s1084946706000490>
- Stark, O., & Wang, Y. (2002). Inducing human capital formation: migration as a substitute for subsidies. *Journal of Public Economics*, 86(1), 29-46. DOI: [https://doi.org/10.1016/s0047-2727\(01\)00104-9](https://doi.org/10.1016/s0047-2727(01)00104-9)
- Statistics Sweden <https://www.scb.se/>
- Sundararajan, M., & Sundararajan, B. (2015). Immigrant capital and entrepreneurial opportunities. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 3(3), 29-50. DOI: <https://doi.org/10.15678/eber.2015.030303>
- Sweden Agency for Economic and Regional Growth (2008). *Mångfald i näringslivet. Företagens villkor och verklighet*, Stockholm: DanagårdLiTHO AB.
- Tseng, Y. F. (1997). Immigration consulting firms in Taiwanese business immigration. *Asian and Pacific Migration Journal*, 6(3-4), 275-294. DOI: <https://doi.org/10.1177/011719689700600302>
- Valdez, Z. (2003). Beyond ethnic entrepreneurship: Ethnicity and the economy in enterprise.
- Van Tubergen, F. (2005). Self-employment of immigrants: A cross-national study of 17 western societies. *Social forces*, 84(2), 709-732. DOI: <https://doi.org/10.1353/sof.2006.0039>
- Vera Larrucea, C. (2015). Historical and demographical considerations. The integration of descendants of migrants from Turkey in Stockholm, 25-42. DOI: <https://doi.org/10.1515/9789048526956-003>
- Waldinger, R. D., Aldrich, H., & Ward, R. (1990). *Ethnic entrepreneurs: Immigrant business in industrial societies (Vol. 1)*. Sage Publications, Inc.
- Welter, F. (2011). Contextualizing entrepreneurship—conceptual challenges and ways forward. *Entrepreneurship theory and Practice*, 35(1), 165-184. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00427.x>
- Westin, C. (Ed.). (2015). *The integration of descendants of migrants from Turkey in Stockholm: The TIES study in Sweden*. Amsterdam University Press. DOI: <https://doi.org/10.5117/9789089648419>
- Yazdanfar, D., Abbasian, S., & Brouder, P. (2015). Business advice strategies of immigrant entrepreneurs in Sweden. *Baltic Journal of Management*, 10(1), 98-118. DOI: <https://doi.org/10.1108/BJM-01-2014-0018>
- Zhou, M. (2004). Revisiting ethnic entrepreneurship: Convergencies, controversies, and conceptual advancements 1. *International migration review*, 38(3), 1040-1074. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00228.x>
- <https://www.citypopulation.de/en/sweden/metrogotenborg/>

İzmir'in Bayındır İlçesi Ağzından Derleme ve Deyimler Sözlüğü'ne Katkılar

Gülcihan PEHLİVAN^{ab}

Özet

Türk Dil Kurumu tarafından 1963-1982 yılları arasında tamamlanan *Derleme Sözlüğü (DS)*, Türkiye Türkçesi ağızlarının var olan söz varlığını ortaya koyması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bu eser, aynı zamanda çok sayıda deyim de içermektedir. Ağız araştırmaları noktasında, deyimlerle ilgili kapsamlı çalışmalardan biri Ömer Asım Aksoy'un yönetimi altında bir çok kişinin emeği sonucunda ortaya çıkan *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler (BAS)* isimli eserdir. Bu yazıda, yapılan bu çalışmalara Bayındır ağzından derlenen sözcük ve deyimlerle katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca değerlendirme yapılırken, Türkiye'de deyimler konusundaki en kapsamlı çalışma olan Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (DS-ÖAA)* ve Türk Dil Kurumu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (ADS-TDK)* de göz önünde tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türkiye Türkçesi ağızları
Bayındır (İzmir) ağızı
Derleme Sözlüğü
deyim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 13.02.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.688688

Contributions to the Dictionaries of Compilation and Idioms from the Dialect of Bayındır District of Izmir

Abstract

The Dictionary of Compilation (DS) completed between the years 1963-1982 by the Turkish Language Institution has a great importance in terms of revealing the existing vocabulary of Turkish dialects. This work also includes many idioms. As part of dialect research, one of the comprehensive studies on idioms is Proverbs and Idioms in Local Dialects (BAS), which emerged as a result of the efforts of many people under the directorship of Ömer Asım Aksoy. In this article, it is aimed to contribute to these studies with the words and idioms compiled from the Bayındır dialect. In addition, Ömer Asım Aksoy's Dictionary of Proverbs and Idioms (DS-ÖAA) which is one of the most comprehensive works on Turkish idioms and Dictionary of Proverbs and Idioms (ADS-TDK) published by Turkish Language Institution were also taken into consideration while evaluating the subject.

Keywords

Turkish Dialects
Dialect of Bayındır (İzmir)
Dictionary of Compilation
idiom

About Article

Received: 13.02.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.688688

^a İletişim Yazarı: gulcihanpehlivan@windowslive.com

^b Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mezunu, ORCID: 0000-0002-5634-334X

Giriş

Türkiye ağız araştırmaları geleneği gerek kelime gerekse deyim derlenmesi noktasında önemli bir birikim oluşturmuştur. Hazırlanan çok sayıda kitap, tez ve makale dışında, Derleme Sözlüğü bu birikimin henüz aşılamamış bir ürünüdür. Bu bağlamda deyimlerin, kelime ve gramer çalışmalarına kıyasla daha geri planda kaldığı da gözlenmektedir. Deyimlerin derlenmesi ve yayımlanması ağız çalışmalarında nispeten ikinci planda gelmiştir.

Çalışmamız, Bayındır ilçesinden derlenen kelime ve deyimleri içermektedir. Esasen 2019 yılında tamamladığımız doktora tezimiz münasebetiyle bu ilçede uzun süredir yapmakta olduğumuz derlemelere dayanan bu makalede, tezimizden sonra derlediğimiz malzeme dikkatlere sunulacaktır. Temelde kelimeler ve deyimler olarak iki kısımdan oluşan araştırmamızın her kısmı şu alt başlıklardan oluşmaktadır:

1. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde bulunmayan kelimeler/deyimler,
2. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde bulunan; fakat farklı anlam taşıyan kelimeler/deyimler,
3. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde de aynı anlamda bulunan; fakat Bayındır ağzında farklı fonetik şekilleriyle karşımıza çıkan kelimeler/deyimler,
4. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde ilgili sözcüğün görüldüğü yerler kısmında "Bayındır" ifadesi olmayan kelimeler/deyimler.

Bayındır ağzından derlenen deyimlerin düzenlenmesi noktasında, *Derleme Sözlüğü*¹, Ömer Asım Aksoy'un editörlüğünde oluşturulan *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*², Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*³ ve Türk Dil Kurumu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*⁴ den faydalanılmıştır. Özellikle deyimlerin listelenmesinde, belirlenen deyim ölçünlü dilde kullanılıp kullanılmaması göz önünde bulundurulmuş, her deyim için ayrı ayrı cümle örneklerinin verilmesine gayret edilmiştir.

Makalede verilen kelimelerin tamamının bölgedeki yaşlılar tarafından kullanıldığı tespit edilmiş ve madde başında bulunan kelimelerin örnek cümle sayısı, makalenin hacmini artırmamak için, bir taneyle sınırlandırılmıştır.

1. Kelimeler

1.1. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelimeler

bi döşem: Kızartma yaparken tavanın tek seferde alabileceği miktar. *hemen bi döşem patediZ gızadıverem, bi döşemden az dı olmaz.* (Ergenli 10).

bi hāl: Çok güzel, çok hoş. *bi hāl oİdu gāri her şāeri.* (Elifli 4).

büce'leşmek: Oyalanmak. *büce leşiP durma^u, hadi işiñi bak!* (Ergenli 4).

çim çim: Yağmurun yavaşça yağması. *çim çim yavıyō yāmır.* (Ergenli 4).

çipçili: Yeni, parlak. *çipçili ōda^u dursun, gezme İik ōsun de^e keymedim ona.* (Ergenli 7).

dar dıkıs: 1. Geçim sıkıntısı çekme. *n āpalım, idārī ediyoz dar dıkıs geçiniyoz.* (Ergenli 3). 2. Dar. *bunu keydim hemme dar dıkıs geliyō azıK ākama.* (Ergenli 1).

debeşmek: Eğri duruma gelmek. *yıkcā bellidin sāten o duvarıñ, bi yannı üstüne debeşip durūdun.* (Ergenli 5).

delimeñ tēsimeñ: İsteksiz, gönülsüz. *yemeğ otu yeri godum istimedi canım, delimeñ tēsimeñ bir iki yidim kakdım.* (Ergenli 6).

dindāvışcı: Kibirli (kimse). *bereñgāri dindāvışcı deñ onnā, yannānu varılcağ deñ.* (Ergenli 5).

divti 'lenmek: Oyalanmak. *durmudan divti 'leniyo oldū yēde.* (Ergenli 12).

dolmalı olmak: Dolmaya yakın olmak. *ğova dolmalı olmuştur, git al gē gāri.* (Ergenli 10).

ebbice: Beceriksiz. *ebbicesiñ gāri, eliñden iş çı mayō.* (Ergenli 9).

edēlenmek: Süslenmek. *gezmēç gidiyo yalım, bereñgāri edēlenmemiş.* (Elifli 3).

edēli: Görüntüsü güzel olan, süslenmiş, edalı. *ōle edēli edēli, ōle süslü süslü, renKli renKli.* (Çenikler 1).

ellak dollak: Hile, aldatma. *ellak dollak ediP ne vāsa elinden aldılā.* (Ergenli 12).

faldırı fastaq: Baştan savma. *faldırı fastaq bereñgāri ediP gōyosuñ oreye.* (Ergenli 10).

fasdırı fUSDuru: Baştan savma. *fasdırı fUSDuru edip kaldırdı elindekine.* (Ergenli 12).

fırkıldamak: 1. Burnunu çekmek. *burnuñu fırkıldēp durma, git sil.* (Ergenli 10). 2. Su kesik kesik akmak. *sulā kesilcek heralda çeşmē fırkıldeyō.* (Ergenli 13).

gōğülü: Cefalı. *ben çok gōğülümüşüm evladım, bi çocum, bi torunum göşdü ben dā yaşáyon.* (Ergenli 5).

ğarı damaq: Az konuşan, huysuz (kimse). *ğonuşmaz gōnuşmaz iki çivT naf edē çerimi delē, ğarı damaq.* (Ergenli 5).

ğıy kırıpı: Her taraf, köşe bucak. *şōle ğıy kırıpı güzēcilem süpür bi yo.* (Bay-Mer. 4).

ğıyna 'lamak: Ayıklamak. *azık ceviz ğıyna ladıdım çocu lā yisin de'e.* (Dereköy 3).

ğızangāşi: Çok korkma ve sıkıntı sonucunda midede meydana gelen rahatsızlığa verilen ad. *ğızangāşi o bakıverī kövde, hā ya onuñ eli vā.* (Ergenli 12).

istillaħlı: Kendini beğenmiş. *o bi istillaħlıdır bi istillaħlıdır, kimseleri beğenmez.* (Ergenli 5).

kıntinlemek: Aylak aylak dolaşmak. *işiñ başını geçcēne kıntinleyō orlāda.* (Ergenli 13).

maccı yara: Vücutun büyük bir kısmına yayılmış derin yara. *hē yakası, elleri aya ları maccı yara.* (Dereköy 2).

oturgun durgun⁵: Ağırbaşlı, sakin. *eyi hani, oturgun durgun bi adam evi alan.* (Ergenli 10).

ötē gün: Geçen gün, geçtiğimiz gün. *ötē gün bi yo çıkdı deye ünnendirivēmiş çoban bu gidennere.* (Ergenli 4).

povkurtmak: Gezip dolaşmak. *hōle bi yo povkurTdum geldim.* (Ergenli 13).

seyvanlanmak: Alt kısmı dar olup üste doğru bollaşmak. *elimdeki oya seyvanlandı giTTi.* (Elifli 4).

sırsıfıt: Çok ıslak, sırlıklam. *bakıyō sırsıfıt, yanāş demiş sobaya.* (Karahalilli 1).

süt dōrumacı: Sütün içine şeker ve ekmek eklerek hazırlanan genellikle çocukların yediği bir çeşit kahvaltılık yiyecek. *sabālan süT dōrumacı edivēdim, onu yidi giTTi.* (Ergenli 13).

tāvlukat: Akraba, yakın çevre. *tāvlukat nası^l, eyi mi?* (Elifli 1).

yādaħ olmak: Ek, ilave olmak. *azıK pilav edelim yanına yādaħ ōsun dedi.* (Ergenli 4). 2. Yardımcı. *işden geldi mi anasına yādaħ bizim ōlan.* (Ergenli 3).

yāsımak⁶: Alışmak, dadanmak (hayvan için). *sakin emek bi şē a ʾma yāsımasın dedi.* (Ergenli

1).

yetir'meç: Ek, ilave (yemek için). *fazlı ḡsun vāsm, yārın bi yemēñ yanını dā yetir'meç edēsiñ.* (Dereköy 2).

zingil zingil: Tıklım tıklım. *cāmi avzını ḡadā zingil zingil doludu böyün.* (Ergenli 13).

zivirlamak: Saçma sapan konuşmak. *sen di zivirladıñ ḡari hāl* (Ergenli 6).

zivir zivir ḡanımak: Yavaş yavaş, sıza sıza kanamak. *eveli küllü suylan pısat yēkēdiK, zivir zivir ḡanādi ellēmiz.* (Elifli 3).

zar_ine: Çengelli iğne. *zıbınıñ ilij kopmuş, zar_ineylen ilēştir eñkine.* (Dereköy 2).

1.2. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Fakat Farklı Anlam Taşıyan Kelimeler

banam: Lokma. *banamıñ yarım bira ʾma.* (Bay.-Mer. 1). (DS'de bir hanımlık yemek).

büñgüldemek: Kusacak gibi olmak. *kuscādım az ḡāsm, içimden büñgüldedi.* (Ergenli 12).

(DS'de su topraktan kaynamak; su ateşte kaynamak; coşmak, yerinde durmamak; yavrusunu veya eşini arayan manda bağırarak; su güçlü, gürültülü akmak, fışkırmak).
cırlamak: Bağırsakları bozulmak. *yidiñ dokanmış yalım, cırlamış azık.* (Ergenli 13). (DS'de oyunda mızıkçılık etmek; gevezelik etmek; ince ses çıkararak ağlamak; tiz sesle bağırıp çağırmak; şarkı okumak; ötmek; işlemek; çaresiz kalmak; zil çalmak; tırmalamak; gürültü etmek).

cürümsüz: Kısa boylu, küçük. *ḡız pek cürümsüzmüş, ḡle^u bilen gelin_eTTilē.* (Ergenli 7). (DS'de hastalıklı, arık).

çingil çingil: Sessiz sakin. *arābilā ötek taraftan ḡeşd̄inden beri köv çingil çingil oldu.* (Ergenli 6). (DS'de bol, sık; çingüldama sesini anlatır).

düz_ayak: Düz, engebese olmayan alan. *tabi düz_ayak, arıba oreye ḡidā gidıyō sāti.* (Zeytinova 1). (DS'de sürülmüş ve üzerinden tırmık geçirilmiş, ekime elverişli tarla).

ḡavramak: Uğraşmak, çabalamak. *o ḡidā ḡavrayon kendime hemme kakımayon ayaḡ.* (Ergenli 11). (DS'de kavramak; köpek ısırarak).

heñgēme: Çok büyük, hantal. *heñgēmi gibi ḡocu elēmeT hindi ḡoltu 1ā.* (Ergenli 10). (DS'de söz kalabalığı; kavga, gürültü; kalabalık).

ötmek: Sürgün vermek, filizlenmek. *marılları koparalım, isca 1ā basāsa ḡtüverilē.* (Ergenli 3). (DS'de ekmek; erinleşmek, evlenme isteği göstermek; hayvan cinsel istek duymak; konuşmak, sözünü etmek; alaycı bir dille konuşmak; kavga aramak, horozlanmak; öğütmek; ölmek; oyunda kazanarak karşısındakinin elinde olanı almak; buluğa ermek; evlenmek istemek; ötmek; örtmek).

şimbil: Çapak. *ḡözlēm şimbillendi.* (Ergenli 5). (DS'de küçük ve kurnaz; bağırsak kurdu; kızarıklık, hasta göz).

tahtasız: Nezaketsiz (kimse). *tahtasızdır azık_o.* (Ergenli 5). (DS'de göğüs kemiği dümdüz (kimse); inancı, imanı az kimse).

toy_urtmak: Surat asmak. *oturdu orāya toy_urtduyō ḡle.* (Ergenli 5). (DS'de kendini beğenmek).

yo / yozmak: 1. Katıksız, saf. *yo suyu ḡatcañ_onu, şekere yo suyu ḡatcañ.* (Bay.-Mer. 3). 2. Cıvıv çıkartmak için kuluçkaya yatan tavuğun yumurtaların üzerinden

kalkması. *o ğidā yımırta ğodūdum tovūñ altına, yozmuş, yabanı giTTi yımırtılā.* (Ergenli 10). (DS'de kısır; kısır ve erkek davardan oluşan sürü; yazın kırdan kalıp otlatılan davar; civcivlerini büyütüp bırakan tavuk; kart keklik; zayıf (hayvan için); başıboş (hayvan için); besili; meyvesiz ağaç; işlenmemiş verimsiz toprak; yabanıl; kaba; rahat, başıboş, özgür; tembel; yosun; yalın; bakımsız iyi beslenmemiş; besili büyükbaş hayvan).

zavar: Yaramaz çocuklar için kullanılan bir söz. *sene gidi zavar sene, heP hināye ʔikdi a ʔıñ.* (Ergenli 13). (DS'de tazı; hayvanlara yedirilmek için hazırlanan tahıl kırması; iri öğütülmüş un; boş laf).

1.3. Derleme Sözlüğü'nde de Aynı Anlamda Bulunan Fakat Bayındır Ağzında Farklı Fonetik Şekilleriyle Karşımıza Çıkan Kelimeler

bakılak olmak: Göz kulak olmak. *ben evi ğadā gidik ğesem bakılak oluverī miñ çocuğa?* (Ergenli 10). (DS'de bakarak olmak).

batā: Sancı, ağrı. *yāğınıma batā girdi, yatıp kakākan zorlandım.* (Dereköy 1). (DS'de batar).

bezemek⁷: Solmak, rengini yitirmek. *tālida heP gününñ altındı çalāşdımızdan ākamdaki zıbm bilē bezēmiş.* (Ergenli 7). (DS'de bezermek).

bıkınak yatāyı: Eklem. *tam da bıkınak yatāyı ya, ondan çok ārıyō.* (Ergenli 9). (DS'de bıkınak).

bıvır bıvır: Etili, şişman. *hēyanı bıvır bıvır et māşallah.* (Ergenli 12). (DS'de bığır bığır).

çivıt: Gebe ve yeni doğum yapmış kadınların yüz ve vücutlarında olan leke. *yüzlēniñ çivıdı ğeşmedi o ğelincēziñ doğımdan sōna.* (Ergenli 4). (DS'de çivit).

dişemek: Diş çıkarmak. *benim olan altı aylığğan dişime başladı.* (Ergenli 4). (DS'de dişemek).

ğāsanba: Bir tür tavuk hastalığı. *tovu ʔā yımır ʔımeyō ğāsanbayı girdi heralda.* (Elifli 3). (DS'de garsanba; garsamba; karsanba; karsamba).

ğıcır bü'me⁸: Bir şeyi hızlı bir şekilde ortadan kaldırma. *ğıcır bü'me eTTilē, nerē giTdī belsiz oldu.* (Ergenli 5). (DS'de ğıcır bükme).

ğovşurmak: Birleştirmek, kuşatmak, kavuşturmak. *çeket dar geliyo, önüme ğovşurmuyo.* (Ergenli 10). (DS'de gavşirmek, kavşirmek).

ğovzamak: Koruyup kollamak. *biz o çocu ʔara hep ğollēp ğovzāyōduk.* (Ergenli 9). (DS'de kavzamak).

lömbürleP: Çok dolu, ağzına kadar dolu olma (sıvılar için). *yav ğüyümüne lömbürleP doldurmuşuñ avzını ğadā.* (Ergenli 10). (DS'de lemlerleP).

sırsılamak: Sallamak, sarırmak. *yeñi çıkan āleT sırsılākan döküyo sētinnere.* (Elifli 1). (DS'de sırsalamak).

yüürsek: Çiftleşmek isteyen dişi sığır. *inek yüürsek yalım.* (Ergenli 5). (DS'de öğürsek).

1.4. Derleme Sözlüğü'nde "İlgili Sözcüğün Görüldüğü Yerler" Kısmında "Bayındır" İfadesi Olmayan Kelimeler

alañ talañ etmek: Dağıtmak, altüst etmek. *her taraftı ğarıştırmışıñ, alañ talañ etmişñ ötalı.* (Ergenli 13).

annı ğabā: Alnın ortası. *annı ğabāndan furmuş öldürmüş.* (Elifli 1).

aralaştırmak: Kavga eden iki kişiyi birbirinden uzaklaştırmak, ayırmak. *birbirlēne yiyik ğidēdin, arālāna girdim aralaştırdım.* (Ergenli 12).

avdırmak: Dengesi bozulan yükün bir tarafı aşağı inmek. *eveli eşēñ yükü avdırdı mı bubucāzım daş gödu öteK tarafa.* (Ergenli 6).

āyen: Köy muhtarı. *eñ sōna āyeniñ yanna gi ʔmişlē di arālāna o bulmuş.* (Elifli 3).

bıdırdımak: Kendi kendine konuşmak. *yoldan geçēken kendi kendine bıdırdeyō.* (Ergenli 2).

bilıkık: Yumuşamış, olgunlaşmış (meyve için). *güreniñ göklēne sen yi, bilıklāna ben yiyem.* (Ergenli 10).

çelemek: Büyümek, serpilmek. *gōşunuñ gızı epē çelerik gelī.* (Ergenli 9).

çemilemek: Kol ve paçayı sıvamak. *çemile eñki göllāña, kirlenmesin!* (Ergenli 6).

çıfıt: Kötü (kimse). *gānu covur çıfıt onuñ.* (Ergenli 5).

çingil çingil: Güneşte kuruması için bırakılan yiyeceklerin kuruduktan sonra birbirlerine çarpınca çıkardıkları çingildama sesi (yiyeceklerin çok iyi kuruduğunu belirtmek için kullanılır). *iscakda çingil çingil gürumuş böbēlē.* (Ergenli10).

çilemek: Az miktarda su serpmek. *börēñ jüstüne azık su çilēvēdi gürumasın.* (Dereköy 3).

çimmek: Yıkanmak. *yāpiranda çimdik geldik dēlē gāri eski īsannā.* (Ergenli 2).

damdırmak: Bebeğin ağzına az miktarda su damlatmak. *ne gidā sūt dü işse azık gine su damdırıvē gızım çocūñ avzına.* (Ergenli 11).

dıkım: Lokma. *bi dıkım bi şē yicēdim burnumdan getirdiñ.* (Ergenli 10).

dırbızan: Merdiven kenarında bulunan korkuluk, trabzan. *mēdimeniñ dırbızanından aşara sıypındı.* (Ergenli 5).

düzenlik: Geçim. *iki düñür bi yakaya oturuñ da millet düzenli ʔeri güzē desin.* (Dereköy 3).

ellak: Kötü (kimse). *ne ellak gārıdır biliyō muñ sen o!* (Ergenli 5).

eşbah: Neşeli. *eşbah īsan başká oluyō.* (Elifli 3).

eşkem köşkem: Gamsız. *her iş durūkan eşkem köşkem oturmuş telezyon bakıp durū.* (Ergenli 4).

gaybat: Dedikodu, gıybet. *hani gine gaybaT etmeyom da olmuş iş bunnā.* (Ergenli 4).

gıynaK: Dörtte bir parça (ceviz, kavun, karpuz, bal kabağı için). *güzdē abañ bi gıynaK gabak getirivēdīdin de onu govurduk yidik.* (Ergenli 10).

gızak: Çabuk kızan. *ābeñ bi gızak, o bi gızak añmāşimeyolā.* (Ergenli 13).

gumbā: Küçükbaş hayvanların kalın bağırsağı. *illi o gumbā dolmasına yapāriz gurbanda.* (Elifli 3).

huysutmak: Huylanmak. *sineK yoK heraldı ya huysutdum mu bilmen, gāşınıyon.* (Ergenli 13).

ıhdırmak⁹: 1. Deveyi çöktürmek. *goca deveyi ıhdırdılā.* (Ergenli 4). 2. Eğmek. *dün benim tālı yannı gi ʔmiş sülēman, seniñ sētinnēñ dalları ıhdırlanıp durū dedi.* (Ergenli 5).

kañsırık: Balgam. *gış geldi mi kañsırımız tiñsirñimiz bi ʔmeyō bizim.* (Ergenli 13).

kıpır sapır: Yavaş yavaş. *kıpır sapır işlendim orlāda böyün.* (Ergenli 7).

mahlaC: Pamuk. *dōşek dolduram dedīdim de on du mahlaC ye ʔmedi.* (Dereköy 3).

mēze: Banyo havlusu. *yēkenince mēzeynen siliniyōsuñ ya, işdi o demek mēze.* (Ergenli 5).

mıcırık: Kavgayı başlatan sebep. *düünde otu yēdi bi mıcırık çıkādılā birbirlēni yidilē.* (Ergenli 4).

ölgülük: Başsağlığı. *o bizim ölgülü ʔēmiziñ hiş birini gelmedi.* (Dereköy 2).

örencelik: Öğrenmek amacıyla yapılan iş. *örencelik de^e yaPd̄dım ben eñki kaneviçeye.* (Elifli 3).

pīnā: Bir tür meşe, pırnal. *pīnā çalısu toplumağa gidēdik davlara.* (Ergenli 9).

saḲ: Uykusu hafif. *çocūñ uykusu çok saḲ, hiC ses istimeyō, hemen uyanıveriyō.* (Bay.-Mer. 3).

salım: 1. Nezle. 2. Salgın hastalık. *hasdalık yılı, hasdalık yılı. ben ölü bile salım olup durmazdım. n oldum ben bilmiyon.* (Dereköy 1).

senmek: 1. Kilo vermek, zayıflamak. *hasdı oldunnan seni vēmiş yāvrum, gözlēniñ öñmeri ğarı ğarı çö müş.* (Ergenli 10). 2. Büzülme, pörsümek. *Otuñ üstüne duz atdım sendi azık.* (Ergenli 10).

sıyırdım: Uzun ince olan küçük toprak parçası. *bi sıyırdım harımım vā ōda.* (Ergenli 4).

sürmek: Filizlenmek. *az dā sōna bi yo sürmeğ durū ilānılā.* (Elifli 2).

uunmak: Uğunmak. 1. Ağrıdan, acıdan kıvranmak. *ğafamı bi çāPdım hemme bi zaman uundum giTTim.* (Ergenli 10). 2. Ağlaya ağlaya bayılmak, kendini kaybetmek. *ālākan uundu giTdi çocuk.* (Bay. – Mer. 4).

ulgulamak: Elle seyrek dikmek. *yōğan çāşafını bereñğarı ulgulāvēdim ecēle.* (Ergenli 12).

yalabık: Düzgün. *keskin oldu, hōle az dağ yalabık olcādı.* (Ergenli 13).

yiriK: Dudağı yarık, yırtık. *adamıñ dudā yarıK oldūndan “yiriK dudak” de yolā adına. bayā bi yiriKdin ō adamıñ dudā.* (Elifli 3).

2. Deyimler

2.1. Deyimler Sözlüğünde Bulunmayan Deyimler

ād ayānnañ g.t ğaşımak: Belirli bir konuda ısrarcı olmak. *sen di bi şēñ üstündü ğalıp varıyōsuñ, ād ayānnañ g.tüñü ğaşıyōsuñ hā!* (Ergenli 5).

āşız aşmak¹⁰: Ayaküstü sohbet etmek. *az onnan, az bunnan āşız aşdık dēken āşamı eTTik.* (Ergenli 3).

akıl daşgını: Çok akıllı. *akıI daşgını, okumāya kendilīnden ōgenmiş dedilēdin o çocuya o zaman.* (Ergenli 4).

alçak ahālādan su içmemek: Hiçbir şeyi beğenmemek. *alçak ahālādan su içmez, dēmē bi şē beğenmez onnā.* (Ergenli 10).

a’lını zarā e’mek: Korkudan ne yapacağını şaşırarak, aklını kaçırmak. *a’lını zarā mı eTdirceñ sen ona.* (Ergenli 10).

anasını ünnetmek: Birisine kötülük yapmak. *seniñ ōretmen anañi ünnetsin bi yo da gör günüñe.* (Ergenli 1).

añnını nusku olmak: Yapılan yanlış bir hareketten dolayı pişman olup bir daha yapmamaya özen göstermek. *bi dā gidēmiñ ğarı onuñ evine ya, añnımı nusku ōsun bundan sōna.* (Ergenli 3).

atıp sıkılmak: Abartarak konuşmak, palavra atmak. *ğonuşdūnuñ aslı yok, atıp sıkılayō.* (Ergenli 5).

avız burun ğıvırmak: Beğenmemek. *ne aldīsak avız burun ğıvırdı her şe^e.* (Ergenli 11).

avzınıñ tovanı olmamak: Karşısındakini üzecek, kıracak biçimde konuşmak. *avzınıñ tovanı yok onuñ, sōlēp atıveriyō.* (Ergenli 11).

- ayā dönmeK:** Gitmeye istekli olmak. *İsanıñ ayānıñ döndüü bi yē oluyō.* (Dereköy 3).
- ayānı kaldırmak:** Hızlı yürümek. *ayānı kaldır geş ğaldık.* (Ergenli 7).
- bāmak bırakmak:** Engellemek. *sen di her şe^{ye} bāmak bırakıyosuñ, dedi.* (Ergenli 6).
- başı değl aya'ları bilen ğülmek:** İyi bir evlilik yapıp mutlu olmak. *başı değl aya'ları bilen ğüldü onuñ.* (Dereköy 2).
- başı ğülmek¹¹:** İyi bir evlilik yapıp mutlu olmak. *ne yoksuzlulan böyüdü onnā, eyi hadi başı ğülmüş ço'cāñ, irāt_eTsiñ bi yo ğāri.* (Ergenli 10).
- başından bulmaş dö'mēye hāli olmamak:** Çok işi olup hiçbir şeye vakit bulamamak. *o ğidā işi vā ki yazıK dōwāneniñ başından bulmaş dö'mēye hāli yok.* (Ergenli 13).
- başını becēmek:** Kendi işini kendi görmek. *benim_olum böyümüş başını beceriyo ğāri, kendi işini kendi ğöcek yaşı gelmiş.* (Ergenli 10).
- başını ovutmak:** Başının çaresine bakmak. *çok şükür kendim hindi başımı ovuduyon. bi ğaşıK emecimi ediyon, bısa lāmi elimdi ovkuyon.* (Yakacık 1).
- burnunuñ yeli alınmak:** Kibri yok olmak. *allah burnunuñ yeline āsın işallah.* (Ergenli 12).
- canı ğaşmak:** Soğuk olan içeceklere sıcak su ilave edilmesi durumunda ılık hāle gelmek. *çok sovuK yalım_eñki, azık_içini ıscak su ğat canı ğaşsın.* (Ergenli 4).
- canına kih demek:** Dayanacak gücü kalmamak. *canına kih dedi ondan sōna uyudu ğaldı ğāri.* (Ergenli 5).
- cinini dermek:** Ayartmak. *ğız gelin_olmak bilen istimeyōdu, n_aPdılā_eTdil_e cinini deşdil_e, eñ sōna ğocayı ğaşıdı ğız.* (Ergenli 4).
- ćurrası çıkmak:** Çok ıslanmak. *āve zor geliriz, bōle ıslanī geliriz. ćurramız çıka_eve gelesie.* (Lütüflar 1).
- covur tūvüm etmek:** Çok sıkı düğümlemek. *eñkini covur tūvüm etmişñ.* (Ergenli 10).
- ćirkef gibi olmak:** Çok ıslanmak. *hā hurañ ćirkef gibi olūdu ya! ākadan naylon ğonūdun bi oraya.* (Ergenli 9).
- ćöpü ćöp üstüne koymamak:** Hiçbir iş yapmamak. *ćöpü ćöp üstüne koymaz_o.* (Kızılcaova 1).
- dadını yimeK:** Fazlaya kaçmak, tadı kaçmak. *telezyon baktiñ yet_e ğāri, dadını yidi.* (Ergenli 10).
- deli ğeçir olmak:** Kin tutmamak, çabuk unutmak. *deli_ğeçirdir_o, hiş kiñnenmez.* (Dereköy 2).
- deli tepeK konuşmak¹²:** Saçma sapan konuşmak. *a_ř_ēmeyo onuñ deli tepeK ğonuşuyō.* (Ergenli 3).
- deliliyē āsāyı furdurmak:** Kötü olaylar karşısında güçlü görünmeye çalışmak. *içi yanıyō da n_āpsın delliyē āsāyı furduruyō.* (Ergenli 11).
- dēmē bi şe^{ye} beğnememek:** Her şeyi beğnememek, zor beğnemek. *dēmē bi şe^{ye} beğnemmez bunnā, illi āñ bahalı olcak.* (Ergenli 5).
- dikinī du'mamak:** Düzene girmemek. *dikinī du'madı ğāri dikiş makinesi, ben oñakladıyom o bozuluyō.* (Ergenli 12).
- dilli düdük çalmak:** Çok konuşmak. *bennen dōru düriüs ğonuşmayō, onuñ yanında dilli düdük çalıyo.* (Ergenli 5).

dilini ğıt dutmak: Çok konuşmamaya özen göstermek. *diliñi ğıt dutāsañ her yēde sıvāsıñ.* (Ergenli 11).

dilini kısmak: Az konuşmak. *azık diliñi kıscāsıñ benim bildim.* (Dereköy 1).

diñe diñe ālamak: Birinden bir şeyi tekrar tekrar istemek. *birē birē sōlūme ülen şu alınca'lara, diñe diñe ālāyōsuñ sen di hā'* (Ergenli 6).

dombey gibi olmak: Şişmanlamak. *bereñğāri kilo almamış, dombey gibi olmuş.* (Ergenli 10).

düñyāsından gi'mek: Hayattan kopmak, çevresinde yaşanan olayları umursamamak. *çalışcak hāli mi vā çocum onuñ, düñyāsından gi'miş o.* (Ergenli 5).

düñyasını ğaybe'mek: Hiçbir şeyi umursamamak. *bi iş bi iş, başkī bi şē bildi leri mi vā onnāñ, etraflāñı ğōcek halleri yok düñyālāna ğaybe'miş onnā.* (Ergenli 5).

elem etmek: Çekinmek, utanmak. *laf arāmāya gi'me' gibi olcāk de'e, elem eTTim gidimedim.* (Ergenli 5).

el yasırı olmak: Ele muhtaç olmak. *o çocu lā can acısı otu yēde, el yasırı oldulā yazık.* (Ergenli 9).

em sem bilmemek: Nasıl davranacağını, nasıl konuşacağını bilememek. Hiçbir şeyden haberi olmamak. *sen de em sem bilmeyōsuñ.* (Ergenli 8).

eti ēşimek: Çok yaramaz çocuklar için dayak yemeğe yaklaşmış olmak. *etiñ ēşidi yalım böyün seniñ, dayaa yicēsiñ hindi anañdan.* (Ergenli 10).

eti kişnemek: Çok yaramaz çocuklar için dayak yemeğe yaklaşmış olmak. *etiñ kişnedi herālda dayaa yicēsiñ hindi, otur bi yo huraya!* (Ergenli 10).

gölebe batmak: Şansı dönmek, başına talih kuşu konmak. *tālihi vāmış, gitdij yē zengin gölebē baTTı.* (Ergenli 12).

gönü yürüTmek: Ortalığı birbirine katmak. *böyün çocu lā gönü yürüTdü.* (Ergenli 13).

g.tü çörlü: Çabuk hastalanan (kimse). *iki di bi hasdı olup duruyo, g.tü pek çörlü dōrulmāyo hiç.* (Ergenli 10).

g.tünden umudu olmamak: Kendini bir işi başarabilecek güçte görmemek. *ğızı istimē gidesileri vā hemme g. lēnden umu ları yok. ğolāy dejl olan ğız evēmek, her şē avir bahalı.* (Ergenli 5).

g.tünden yana güvenci olmamak: Kendini bir işi başarabilecek güçte görmemek. *g. lēnden yana güvenCleri mi vā, nēde alibilce lē.* (Ergenli 5).

g.tünü başını sallamak: Oyalanmak. *g.tüñü başıñ salleyōsuñ sabah beri, eTcēñ işe edivēmeyōsuñ.* (Ergenli 10).

gövü daş'a'mak: Yapılması uygun olmayan davranışlarda bulunmak (çocuklar için). *elinden ğēsi gövü daş'atcak çocuk, benim gözüm kōkdu amanıñ.* (Dereköy 3).

göz basdırmak: Bir işe başlarken cesaretli olmak, gözünü karartmak. *göz basdırmışlā almışlā.* (Karaveliler 1).

göz yij olmak: Acınacak halde olmak. *anası ölünce dōküldü ğaldı ço lā, bakan yok eden yok göz yij oldulā otu yēde.* (Ergenli 4).

gözlēne ışılatmak: Gözlerini çok açıp kızgınlığını göstermek. *bene bi gözlēne ışıladışı vā, ğōbi yo.* (Bay.-Mer. 1).

gözü baymamak: Cesaretini toplayıp bir işe başlayamamak, gözü yememek. *gidem dedidim gözüm baymadı.* (Ergenli 13).

gözünden ırmamak: Bir şeye sürekli bakmak. *çocuk gayboluv ecek deye gözünden ırmayō.* (Bay.-Mer. 4).

gözüne görük olmak: Çok özlemek. *çok göcēm geldi çocūma, gözüme görük oldu.* (Ergenli 3).

ğabakdan g.t geçirmek: Fırsatı kaçırmak. *bu sātđan sōna anañ ğabakđan g.t geçirsiñ ğāri.* (Ergenli 5).

ğafası götürmemek: Gürültüden rahatsız olmak. *evelki gibi ğafam götürmeyō ğāri çocuk çēnesine.* (Dereköy 1).

ğaher etmek: Bir kimseye kırıldığını bildirmek, sitem etmek. *epēden beri yanna gi meymom deye bene pek ğaher eTTi.* (Ergenli 3).

ğānı almamak / götürmemek¹³: Kiskanmak, çekememek. *ne aldīsaK hayırlı oşun demedilē bak, ğānıları almeyō bi dene. mādem ğānıñ götürmücek ne sorup duruñ o zman.* (Ergenli 10).

ğānı burulmak¹⁴: Midesi ve bağırsakları ağrımak. *yidīm dokandı heralda ğānım buru h̄yō.* (Ergenli 5).

ğānı covur: Kötü düşünceli. *ğānı covur, fen ānıñ ocağ o.* (Ergenli 5).

ğānı ğabarmak: Çok korkma sonucunda midesi ağrımak. *ğānım ğabādı, ğızangāşi ka dı ğānımdı kōkudan da halimeye onu bakdırdım.* (Ergenli 5).

ğānı ğarı bölce: Kötü, kiskanç (kimse). *gidiniñ ğānı ğarı bölcesi sene mi!* (Ergenli 3).

ğānı kakmak¹⁵: Aniden görülen, şahit olunan bir olaydan sonra çok korkma. *ğānı görüveresiye ğānı kakmış.* (Dereköy 3).

ğānı kişnemek: Ergenlik çağındaki başına buyruk gençler için kaza ve belaya çok yaklaşmış olmak. *başın ğelceK vādın zāten onuñ ğānı kişnedīdi.* (Ergenli 6).

ğānı oynamak: Heyecanlı ve coşkun olmak, kanı kaynamak. *onnāñ tam ğānnānıñ oynadı lānıñ üstü hindi.* (Ergenli 13).

ğānı oynamak: Duyulan ani bir haber sonrasında çok korkmak. *abamıñ ğānı oynamış.* (Buruncuk 1).

ğānı üzölmek: Acıkmak. *açık ğānım üzöldü benim.* (Ergenli 10).

ğānına iy olmak: Bir şeyi yapamamak sebebiyle üzüntü duymak. *gidemesem ğānıma iy olcādı.* (Ergenli 2).

ğānınıñ şışı alınmak: Bağırıp çağırarak öfkesini geçirmek. *hakından geldim, eyi oldu bi yo ğānınıñ şışı alındı.* (Ergenli 10).

ğaydını bükmek: Ortadan kaldırmak, öldürmek. *hayırsızdın azıK zāten, ğaydını büküvēmişlē.* (Ergenli 12).

ğaynādan ğapan: Aceleci (kimse). *du bi yo ecēle e me ülen, ğaynādan ğapan mıñ sen!* (Ergenli 10).

ğivrilip ğālmak: Ölmek. *avlıdı onu zıñğıdaK öldürmüş yōnanlılā orda" ğivnılmış ğāmiş çocum.* (Pınarlı 1).

ğoyun akıllı: Karşısındakinin sözüyle hareket eden kimse. *azık ğoyun akıllı oncāz da hemen ğanıveriyo.* (Dereköy 2).

ġulā ġatmak: Söylenene değer verip dinlemek. *duydūnu ġulāna ġatıyo da ondan.* (Ergenli 6).

ġuluġuş gibi oturmak: Olumsuz durumlar ve zorluklar karşısında oturup uzun uzun düşünmek. *ġuluġuş gibi ne oturup duruñ, kak işiñi bak!* (Ergenli 5).

ġumbarı almamak: Beğenmemek, sevmemek. *ġumbāları almadı ispināya, yiyesileri gelmedi.* (Ergenli 13).

ġuyruu sövene dönmek: Kasılıp kalmak, hareket edemez hale gelmek. *soykda ġuyruu sövene dönmüş.* (Ergenli 10).

ġuyrūnnan ġum atmak: Özgür olarak gönlünce yaşamak. *o da" orda ırātı yerinde ġuyrūnnan ġum atıyō.* (Bay.-Mer. 4).

harmak ġürmek: Dövüşmek, kavga etmek. *gelin ġayınna harmak ġürmek birbirlēne yidilē.* (Ergenli 12).

hasan davına oduna ġitmek: Boyundan büyük işe girişmek. *olcak işi yapmayōsuñ da hasan davına oduna ġidiyōsuñ.* (Ergenli 6).

ıasca 'lu ġeşmek: Yakınlık göstermek. *böyün ıasca lu ġeşdi sene.* (Ergenli 1).

içini üünmek: İçin için üzülme, içine atmak. *bābası öldünnen gözünden bi dene yaş dökülmedi içini üündü, bu du böle eyi dejl, dedilē.* (Pınarlı 1).

idāri olmak: Geçimini sağlamak. *biz hepimiz eyi kötū hayvancılilan idāri oluyoz.* (Ergenli 6).

iki yārede bi çārede ġalmak: Çaresiz kalmak. *İki yārede bi çārede ġaldı ço çāzım.* (Ergenli 8).

imiriñ¹⁶ s.ki/ b.ku: Şaşırtıcı durumlar karşısında "bu kadarı da olmaz" anlamında kullanılan bir söz. *ana, imiriñ s.ki ġāri!* (Ergenli 5).

irezillij etēnden akmak: Kötü şartlar altında yaşamak. *kimseyi ġöcek hali yok, irezillij etēnden akı bakı onuñ.* (Dereköy 2).

iş ġayıt edinmek: Bir işle meşgul olmak, vakit geçirmek. *ellime çocuya iş ġayıt edinsin.* (Bay.-Mer. 2).

iş ġ.tü olmamak: Tembel olup çalışmayı sevmemek. *iş ġ.tü yok onnādı çocum, ellē çalışkan onnā el elde baş başda oturıyolā.* (Ergenli 5).

itis petis etmek: Birini hor görmek, değer vermemek. *itis petis ediyōlā anālāna, ba 'meyōlā velāsırı.* (Ergenli 2).

kak gidelim akıllı: Başkalarının sözüyle hareket etmek. *kak gidelim akıllıñ bir i' o, kim ne dēsē orāye gidiyō.* (Ergenli 10).

kendine yaraya bereye furmamak: Rahatına düşkün olmak. *canınıñ ġıymetni bil i' o, kendine yaraya bereye furmaz.* (Ergenli 10).

kokup bulaşmamak: İnsanlardan uzak durmak. *yalıñzlıya sevē, kimseyi kokup bulaşmaz o.* (Bay.-Mer. 4).

kü 'me' gibi olmak: Kilo almak. *ġız irileşmiş, kü 'me' gibi olmuş.* (Ergenli 13).

kül keşkeK olmak: Çok yorulmak. *yoruldum bayıldım, kül keşkeK oldum vallā.* (Ergenli 7).

mahana bulmak¹⁷: Kınamak, kusur bulmak. *o, šannara çok mahana bulū.* (Ergenli 12).

mahkimesi yanmak: Çok susamak. *bu kaçınıcı su, mahkimesi yanmış herifiñ.* (Ergenli 6).

mani mani oynatmak: Her isteğini kabul ettirmek. *ğız bi taraftan ğarı bi taraftan mani mani oynadıy olā dīvāneye.* (Ergenli 10).

mehel görmek¹⁸: Uygun görmek, yakıştırmak. *o ğızı bizi mehel gömüşlē.* (Elifli 3).

mırık yıkmak¹⁹: Surat asmak. *mırık yıkmasın deye elimizdeki arabaya vēdik, bize ifāzım dejl deyoz mirnı yıkmasın deye.* (Yusuflu 1).

momānı sākıtmak: Surat asmak. *ne momānı sākıdıp duruñ ođa, ğeseñ ya burē.* (Ergenli 3).

naf alıp satmak: Bir kişinin söylediği bir sözü diğer bir kişiye aktarmak. *naf alıp satmasına mı biliyom ben, ğafı yok ki sāten.* (Yusuflu 1).

oyulmadık ğabağa girmek: Yapılması uygun olmayan davranışlarda bulunmak (çocuklar için). *hunu bak ğı, oyulmadık ğabağa gircek çocuk bereñġarı teñsiz dejl.* (Ergenli 5).

ödü badı sıtmak: Çok korkmak, ödü patlamak. *birden görünce ödüm badım sıtdı.* (Ergenli 5).

pañ deyene ye'memek: Çabucak bitmek, kimseye yetmemek (yemek için). *ğa ħmeri az e ħmişim, pañ deyene ye ħmedi.* (Ergenli 10).

pundu ğırılmak: Neşesi kaçmak. *duyunca pundu ğırıldı.* (Ergenli 13).

samıt samıt bakmak: Saf saf bakmak. *hiş ğonuşmayo çocuk, olē samıt samıt bakıyo.* (Yusuflu 1).

sekiz avız dokuz dudak: Her ağızdan bir söz çıkması durumunda söylenen bir söz. *sekiz avız dokuz dudak, çeşit naf ediyō millet.* (Bay.-Mer. 4).

sıfır nālet etmek: Kızmak, azarlamak. *bābañ duysa" vā ya sıfır nālet edē.* (Ergenli 10).

sıtrayı toplamak: Olumsuz davranışlar sonunda sevimsiz hale gelmek. *ġoşulānlan ġoġu edē ede her yēden sıtrayı toplamaş.* (Ergenli 12).

s.ki d.şā denk olmak: Derdi tasası olmamak, keyfi yerinde olmak. *onnā gibi ġülüş ahenK oturcak s.kimiz d.şāmız denk mi bizim.* (Ergenli 5).

şāgil olmak: Engel olmak. *çekil odan çeşmeniñ başından işimi şāgil oluyōsuñ, zaten başımı becerimeyon.* (Ergenli 8).

şeytaniñ g.tüne bāma'lamak: Çok kurnaz olmak. *bereñġarı uyanık dejl, şeytaniñ g.tüne bāma lamış.* (Ergenli 10).

tay gelmek²⁰: Çocuk yeniden evlenen annesinin yanında gelmek. *tay geldi o çocuk, kendiniñ dejl.* (Ergenli 13).

tepesindi di gözü olmak: Uyanık olmak. *tepesindi di va gözü, bereñġarı ışılak dejl.* (Yusuflu 1).

tēsine önüne naf etmek: Ne söylediğini bilmeden, ileri geri konuşmak. *tēsine önüne naf edip durma.* (Ergenli 10).

tıñgır elek, tıñgır saç²¹: Yoksulluk, parasızlık için kullanılan söz. *ğız ġaşmuş hemme hiş bi şēsi yok, tıñgır elek tıñgır saç.* (Ergenli 7).

tıñgırını bilen ġa'mamak: Umursamamak. *o ġidā söleyon ġızım, tıñgırını bilen ġa ħmayō.* (Ergenli 5).

tozdurup gelmek: Dolaşıp gelmek. *ben bōle eviñ içindi durmaġa alışġın dejlim, tozdurañ geleñ bi yo.* (Ergenli 3).

tüyü tümürü yimek: İflas etmek, bütün malını satmak. *ellēndeki malı masalı ne vāsa sattılā savdilā, tüyü tümürü yidilē eñ sōna.* (Ergenli 6).

yan çalmak²²: İşten kaçmak. *hēkez çalışıkan sen yan çalıyoſuñ. (Ergenli 6).*

yaylângeşden geſmek: Gelişi güzel, baştan savma iş yapmak. *geçen sene yaylângeşden geşdilē, dōru dūrüs çalışmadılā. (Ergenli 10).*

yeñ ayaĶ yōrümek: Yürümeye başlamak. *çocu lābōle yeñ ayaĶ yōriyolā, onuñ içine düşme mi onnā. (Ergenli 5).*

yolu bakmak: Gelmelerini beklemek, yolunu gözlemek. *günnēdir yolu bakıyom gelmeyō. (Ergenli 2).*

yürek baymak: Üzmek, sıkıntı vermek. *yüre lēme baydıñ böyün çocuk, yetē ġari. (Ergenli 10).*

yüzü ādı olmamak: Lafını esirgememek. *yüzü ādı yok onuñ çok sōlegēn, hēkezlen ġōġa^t ediyō. (Ergenli 12).*

yüzü yümek: Olumsuz davranışlar sonunda sevimsiz hale gelmek. *eşiryālından hēkezlen yüzü yüdü, burlara gelecek hāli mi vā. (Ergenli 5).*

2.2. Deyimler Sözlüğünde Bulunan Fakat Farklı Anlam Taşıyan Deyimler

başını oñarmak: Kendi işini kendi görmek, başını kurtarmak. *başıñı oñadıñ mı eyi. (Derekōy 1). (BAS'de düzenlemek).*

içi geſmek: Bağırsakları bozulmak. *içi geſmiş de otalıy batırılmış, o giden heP pislīñ içindi ġalmış. (Ergenli 10).* (ADS-TDK'de istemeden kısa bir süre uyuyuvermek; bir işe yaramaz duruma gelmek; yaşlılıktan, güçsüzlükten isteksiz olmak, hiçbir şeye ilgi duymamak; kavun, karpuz vb. yenmeyecek biçimde içi bozulmuş olmak; DS-ÖAA'da yaşlılıktan, zayıflıktan gücü azalmış olmak; uyku ağır basıp dalıvermek).

gözü dalmak: Birçok seçeneğin olduğu durumlarda karar vermede zorlanmak. *şahlılık alcādım, bilimedim alcāma gözüm daldı. (Ergenli 9).* (ADS-TDK'de gözünü bir noktaya dikili olarak dalgın dalgın bakmak; DS-ÖAA'da gözünü bir noktaya dikilmiş olarak, dalgın bakmak).

gözü ġızāmak: Cesurca davranmak. *bu havı dı gelceĶ gözü ġızādı mı bunun! (Yusuflu 1).* (ADS-TDK'de iradesine hakim olamayacak kadar öfkelenmek; DS-ÖAA'da öfke ya da tutkusundan gözüne hiçbir şey görünmeyerek eyleme hazırlanmak, eyleme geçmek).

omuz vēmek: Duymazlıktan gelmek, dikkate almamak. *omuz veriyōsuñ benim nafa n olcak. (Ergenli 6).* (ADS-TDK'de omuzuyla dayanmak, destek olmak; DS-ÖAA'da omuzuyla dayanmak, desteklemek).

sakızı b.ku düşürmek: Hiçbir işi becerememek. *sakızı b.ku düşürmüş o, hiC bi işiñ hakından gelimeyō. (Ergenli 5).* (BAS'de foyası meydana çıkmak).

tēs kePCé getirmek: Devirmek, dökmek. *hindi tēs kePCé getircēsiniñz eñki yēmē. (Elifli 3).* (BAS'de konuşmada birini sözle alt etmek).

yüreġ yanmak: Çok susamak. *orlāda oturūkan yüre lēm yanmış. (Ergenli 13).* (ADS-TDK'de çok acıkmak, felakete uğramak; DS-ÖAA'da büyük bir felakete uğramak, pek çok acıkmak).

yüreġ bayılmak: Aç ve susuz kalmak. *ōlen yemeġ yimedim aşlıktan susuzluktan yürēm bayıldı. (Yusuflu 1).* (ADS-TDK'de karnı çok acıkmak).

2.3. Deyimler Sözlüğünde de Aynı Anlamda Kullanılmış Fakat Bayındır Ağzında Farklı Fonetik Şekilleriyle Karşımıza Çıkan Deyimler

avırlıñ sırtı altın etmek: Çok değerli olmak, çevresi tarafından çok sevmek. *bizim aliye ne bakıyoñ sen, bambaşkadır o avırlıñ sırtı altındır.* (Ergenli 10). (ADS-TDK'de ağırlığınca altın etmek (veya değmek); ağırlığınca altın değmek).

avız avıza gelmek: Birbirine yakın olan iki kişi uzun süre konuşmaya dalmak. *avız avıza gelip sātılāca ğaybat ediyolā.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de ağız ağıza vermek; DS-ÖAA'da ağız ağıza vermek).

ayrancu ğabāmak: Coşmak. *ayrancu ğabāmıñ böyün bunnāñ oyuna doymadılā, bu ğıdan bu ğürültü ne de me!* (Ergenli 12). (DS-ÖAA'da ayrıntı kabarmak).

covur etmek: Boşa harcamak, israf etmek. *bi ğayrakına parayı covur eTdiñiz.* (Ergenli 6). (ADS-TDK'de (bir şeyi) ğâvur etmek; DS-ÖAA'da ğâvur etmek).

dokuz ğarı aş: Bir işi, birkaç kişinin düzensiz bir biçimde yapması durumunda ortaya çıkan kötü sonuç (yemek için). *n oldü o böyün, ben duzunu aTdıdım o du a ğımiş, dokuz ğarı aş oldu yemek.* (Ergenli 3). (BAS'de iki avrat aş).

esemesi okunmamak: Değer görmemek, sözü lafi dinlenmemek. *kimsé onu ĩsan yerini ğomayō, esemesi okunmayō.* (Ergenli 4). (ADS-TDK'de esamesi okunmamak; DS-ÖAA'da esamesi okunmamak).

ğäle almamak: Önemsememek. *sōledi ĩlene hiç ğäle almādılā onuñ.* (Yusuflu 1). (ADS-TDK'de kale almamak; DS-ÖAA'da kale almamak).

ğapıñ ğapana ği'mek: Çabukcak bitmek, tükenmek. *nē oldü belsiz oldü ötu yēde, ğapıñ ğapana ğiTTi yiceK işce ĩē.* (Ergenli 3). (ADS-TDK'de kapıñ kapıñ gitmek).

ğazı ğozu añınmak: Söylenen şeyi yanlış anlamak. *ğazı ğozu añmeyō sōlenene, hiç bi şē ğulāna ğa ğmeyō.* (Ergenli 6). (DS-ÖAA'da kazı koz anlamak; ADS-TDK'de kazı koz anlamak).

hor hākir görmek: Değer vermemek, küçümsemek. *bize fakir deye hor hākir ğörüyolā kendi akıllāndan hemme allāñ hoşunu ği ğmez.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de hakir görmek).

kölgü pesdiganı gibi olmak: Kendine özen göstermek. *kölgü pesdiganı gibi, ne ıscā geliyosuñ ne sovuya.* (Ergenli 13). (BAS'de gölge fesleğeni).

pellōçilē gibi: Giyimine kuşamına özen göstermeyen kimseler için kullanılan söz. *pellōçilē gibi dolāşñyōsuñ, kendiñe ba ğmeyōsuñ hiC.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de palyaço gibi).

süñgü debileşmesin: Ölen kişinin arkasından dedikodu edip kemiklerini sızlatmak. *gine süñgüleri debileşmesin, hani gine ğaybaT etmeyom da olmuş iş bunnā. ölü dēē süñgü debileşmesin dēē.* (Ergenli 5). (BAS'de süngüsü depreşmesin).

şeytan bobucu dikmek: Kötülük yapmak amacıyla plan hazırlamak. *nēdi bi olmuçak iş vāsa içindi heP, durmudan şeytan bobucu dikiyō.* (Ergenli 13). (BAS'de şeytan babası dikmek).

şeytanıñ ād bacağı: Çok akıllı ve kurnaz. *şeytanıñ ād bacağı o ya, hepimiz köktuk vallā çocum, bereñğarı ıñılak deñl olan.* (Ergenli 10). (DS-ÖAA'da şeytanın art ayağı; ADS-TDK'de şeytanın arka bacağı (kıç bacağı veya art ayağı)).

tilkiniñ bakır s.şđī yē: Çok uzak mesafeyi anlatmak için kullanılan söz. *ta nere ğı oru ya, tilkiniñ bakır s.şđī yēdi ne işiñiz vā!* (Ergenli 5). (BAS'de itin bakır saçtığı yer)

velebşap: Baştan savma. *velebşap yıkēp kaldırıyōsuñ ell ēñē.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de yalap şalap; BAS'de alap şappak).

yüz göz vermemek: İlgilenmemek, önemsememek. *yüz göz vēmediK, gelmedi bi dā.* (Dereköy 3). (ADS-TDK'de yüz vermemek).

2.4. Deyimler Sözlüğünde "İlgili Sözcüğün Görüldüğü Yerler" Kısımında "Bayındır" İfadesi Olmayan Deyimler

arına boılmak: Bir durum karşısında sessiz kalmak. *o sōledi sōledi ğāşımđan ben bi şē deyimediñ, arımı boıldum.* (Bay.-Mer. 4).

baş daPmak²³: Yapılan iyiliği yüze vurmak. *soñuTđan baş dapcak olūsa sōlēsiñ sen di.* (Elifli 2).

başı bozulmak: Dul kalmak, boşanmak. *ğōşunuñ ğızınıñ başı bozulmuş, burdamış deyo lā.* (Ergenli 5).

başını yimek: Birinin ölmesine veya zarar görmesine neden olmak. *çok sākın bi adamdı irehmetli, çeñē edēken başını yidilē.* (Ergenli 10).

canı geçmek²⁴: Uykuya dalmak. *huraya yatıyōđum, canım geçdinnen o da geçiverī belli mi olū.* (Ergenli 12).

canı g.tünde olmak: Çabuk bozulmak, dayanıksız olmak. *ana ne tez bozuldu eñki, canı g.tündemiş yalım.* (Ergenli 5).

canı karnında olmak: Sağlıklı, sağ olmak (zayıf çocuklar için). *n apcañ şişman çocuya, canı ğānında oşun yetē.* (Elifli 3).

diziye gelmek: Doğru olanı kabul etmek, yola gelmek. *kendi bildiñē gidiyoñ gidiyoñ, diziye geliyoñ eñ sonuñda.* (Yusuflu 1).

etrāfında tefil tefil dönmek: Bir şeyi elde etmek için etrafında istekli bir biçimde dönmek, etrafında dört dönmek. *anası vēme deyo telefona, o illi alcaK tefil tefil dönüyo efrāfında.* (Ergenli 10).

ğırıp tüvmek: Bulup buluşturmak. *o zman için çok paramız yaktun hemme ğırdık tüvdük bir eveli yaptık düüne.* (Ergenli 8).

ğursā ğaynımak²⁵: Midesi ekşimek. *ēşili turşulu ötüberilē yivimeyom, ğursām ğaynáyō.* (Ergenli 4).

ğuyrūnu tüvmek: Bir yerden göndermek. *bakdık deli demşeK harēketleri vā, ğuyrūnu tüvdük biz de.* (Ergenli 10).

tek durmak²⁶: Uslu durmak, yaramazlık yapmamak. *eliñ ayāñ tek dursun bi yo ğāri.* (Ergenli 6).

tüvü düzmek²⁷: İşini düzene koymak, zengin olmak. *tüvü düzmüş onnā, kimseyi beyenmeyolā.* (Ergenli 5).

Sonuç

Bu makalede, *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan 40 kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde bulunan fakat farklı anlam taşıyan 14 kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde de aynı anlamda

bulunan fakat Bayındır ağzında farklı fonetik şekilleriyle karşımıza çıkan 13 kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde "ilgili sözcüğün görüldüğü yerler" kısmında "Bayındır" ifadesi olmayan 42 kelime; ayrıca *Deyimler Sözlüğü*'nde bulunmayan 126 deyim (bu deyimlerden 8 tanesi *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmasına rağmen, deyimın görüldüğü yerler kısmında "Bayındır" ifadesi yoktur), *Deyimler Sözlüğü*'nde bulunan fakat farklı anlam taşıyan 9 deyim, *Deyimler Sözlüğü*'nde de aynı anlamda bulunan fakat Bayındır ağzında farklı fonetik şekilleriyle karşımıza çıkan 20 deyim, *Deyimler Sözlüğü*'nde "ilgili sözcüğün görüldüğü yerler" kısmında "Bayındır" ifadesi olmayan 14 deyim tespit edilmiş ve adı geçen sözlüklere katkıda bulunulmuştur.

Çeviri Yazı İşaretleri

Ünlüler

- () : Ünlülerde uzunluk işareti (ā, ā̄, ē, ē̄, ī, ī̄, ō, ō̄, ū, ū̄)
(^) : Ünlülerde kısalık işareti (ă, ă̄, ĭ, ĭ̄, ǒ, ǒ̄, ŭ, ŭ̄)
(˘) : Ünlülerde yarı incelme işareti (á, í, ú)
(˙) : Geniş ünlülerde üzerinde yarı daralma işareti (á, è, ò, ô)
(°) : Ünlülerde yarı yuvarlaklaşma işareti (â, ê, î, î̄)
ä : Açık e
a^u : A ve u arasında darlaşıp yuvarlaklaşan ünlü
e^ü : E'den ü'ye yarı yuvarlaklaşan ünlü

Ünsüzler

- ć : Asıl boğumlanma noktasından biraz daha öne kayan c ünsüzü
C : C-ç arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
F : F-v arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
ğ : Arka damak ünsüzü
h : Nefesli h ünsüzü
K̇ : Arka damak ünsüzleri /k/ ve /g/ arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
K : Ön damak ünsüzleri /k/ ve /g/ arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
Í : Kalın ünlülerle boğumlanırken palatalleşen /l/ ünsüzü
ñ : Geniz n'si
P : P-b arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
T : T-d arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
Z : S-z arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz

Kaynak Kişi Listesi			
Yerleşim Yeri	Kaynak Numarası	Kişi Adı	Yaş
Bayındır-Merkez	1	Kemal DUYGAN	72
Bayındır-Merkez	2	Murat TAMOL	39
Bayındır-Merkez	3	Pınar TAMOL	35
Bayındır-Merkez	4	Zeliha DUYGAN	64
Buruncuk	1	Şennur DÖNMEZ	64
Çenikler	1	Gülser ÖZKAŞ	71
Dereköy	1	Ayşe AVCIOĞLU	84
Dereköy	2	Emine BENTÇİ	71
Dereköy	3	Lâlezar ALACA	85
Elifli	1	Mustafa AYVAZOĞLU	79
Elifli	2	Recep GÜRGEN	58
Elifli	3	Şefiye AYVAZOĞLU	72
Elifli	4	Ummuhan GÜRGEN	55
Ergenli	1	Dilber MUT	63
Ergenli	2	Ganime ULAŞMIŞ	81
Ergenli	3	Güler BAYINDIR	67
Ergenli	4	Gülten MANGALOĞLU	75
Ergenli	5	Hatice DALGA	84
Ergenli	6	Mehmet TAMOL	68
Ergenli	7	Nilüfer OKKOL	72
Ergenli	8	Nuriye GÜRLEROL	96
Ergenli	9	Rabia ULAŞMIŞ	73
Ergenli	10	Sevgi TAMOL	58
Ergenli	11	Ülbiye ERKAHVECİ	88
Ergenli	12	Ülkü EYİN	79
Ergenli	13	Ülker TAMOL	75
Karaveliler	1	Ayşe BAYDAR	68
Kızılcaova	1	Güner SABANCI	56
Lütüflar	1	Bahriye AKAY	69
Pınarlı	1	Emine DÖNMEZOĞLU	58
Yakacık	1	Resmiye x	75
Yusuflu	1	Ayşe ARAÇ	75
Zeytinova	1	Nimet TÜRBEN	67

NOTLAR

- ¹ Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- ² Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- ³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü, İnkılap Yayınları, İstanbul 1988.
- ⁴ Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- ⁵ DS'de *oturgun* "olgun, ağırbaşlı" anlamında yer alan bu sözcük, Bayındır ağzlarında da aynı anlamda fakat *oturgun durgun* biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.
- ⁶ *yal+sa-* "yal istemek" anlamındaki fiil, *yal* "köpek ve sığırlara yedirilmek için hazırlanan yiyecek", kökünün üzerine +*se-* isimden fiil yapma eki getirilerek oluşturulmuştur. Daha sonra *yal* ismindeki /l/ ünsüzü erimiş ve erirken ünlü uzunluğuna sebep olmuş, sonuç olarak *yās-* şekli ortaya çıkmıştır.
- ⁷ DS'de bu sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi bulunmamaktadır.
- ⁸ DS'de ilgili sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ⁹ DS'de bu sözcüğün sadece "deveyi çöktürmek, oturtmak" anlamı verilmiştir.
- ¹⁰ DS'de *ağız aşmak* "karşı gelmek, ağzını açmak; azarlamak, paylamak; oruç bozmak" anlamlarıyla yer almaktadır.
- ¹¹ Bu deyim, DS'de bulunmasına rağmen, sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesine yer verilmemiştir.
- ¹² Bu deyim, DS'de *deli depek* "akılsız,sersem" anlamında yer almaktadır. BAS'de de *deli depek* biçimindedir, ancak anlamı verilmemiştir.
- ¹³ Bu deyim, DS'de *karnı almamak* "kıskanmak, çekememek" anlamıyla verilmiş; ancak sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi işlenmemiştir. BAS'de ise *karnı yememek* "çekememek, kıskanmak anlamındaki deyim yer almaktadır.
- ¹⁴ Bu deyim, DS'de *karnı burmak* "mide, bağırsak sancılanmak" anlamında verilmiştir. Sözcüğün görüldüğü yerler kısmında ise *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ¹⁵ Bu deyim, hem BAS'de hem ADS-TDK'de hem de DS-ÖAA'da bulunmamasına rağmen, DS'de ise Bayındır ağzlarındaki kullanımından farklı olarak "kıskanmak, çekememek" anlamlarında yer almaktadır.
- ¹⁶ İmir: sahip.
- ¹⁷ Bu deyim, DS'de *mahana bulmak* "kınamak" anlamında bulunmaktadır.
- ¹⁸ Bu deyim, DS'de bulunmasına rağmen, sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesine yer verilmemiştir.
- ¹⁹ BAS'de *mıdığını eğmek* "surat asmak" anlamında bir deyim bulunmaktadır.
- ²⁰ Bu deyim, DS'de yukarıda verilen anlamıyla yer almaktadır. Sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ²¹ Bu deyim, DS-ÖAA'da *tingir elek tingir saç, elim hamur karnım aç* "uğraşlarım başkalarına yarar sağlıyorum ama bundan kendim yararlanmıyorum"; ADS-TDK'de *tingir elek tingir saç, elim hamur karnım aç* "çalışmalarım başkalarına yarar sağlıyorum ancak bundan kendim yararlanmıyorum, anlamında kullanılan bir söz" olarak geçmektedir.
- ²² Bu deyim, DS'de de bu anlamda bulunmakla birlikte, görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesine rastlanmaz.
- ²³ DS'de *baş tapmak / başa tapmak* olarak geçen bu deyim tespit edildiği yerler kısmında *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ²⁴ DS'de de bu deyim geçtiği kısımda *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ²⁵ DS'de de bu deyim görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi bulunmamaktadır.
- ²⁶ Bu deyim, DS'de de aynı anlamda yer almakta; fakat deyim görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi bulunmamaktadır.
- ²⁷ Bu deyim, DS'de "yoksulluktan, darlıktan kurtulmak, işini düzene koymak", DS-ÖAA'da "güzel giyinmeye başlamak, eski kılıksızlığını düzeltmek; hali vakti iyileşmek" anlamlarında kaydedilmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* (1993). Ankara : Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII* (1993). Ankara : Türk Dil Kurumu.

Okul Dışı Gerçekleştirilen Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Ortaokul Öğrencilerine Etkisinin Araştırılması

Faruk ŞİMŞEK^{a,b}, Ergin HAMZAOĞLU^c

Özet

Bu araştırmanın amacı okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımının 6. sınıf öğrencilerin bilimsel süreç becerileri ve fen, teknoloji, mühendislik, matematik (STEM) tutumları üzerine etkisini incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de bir devlet ortaokulunda iki farklı sınıfta öğrenim gören toplam 56 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde yapılmıştır. Araştırmada ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deney grubuna mevcut öğretim programının yanında okul dışı proje tabanlı öğrenme yaklaşımı uygulanmış, kontrol grubuna ise sadece mevcut öğretim programı uygulanmıştır. Uygulama öncesi bilimsel süreç becerileri ve STEM tutum ölçeği ön test, uygulama bitiminde ise aynı testler son test olarak uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular deney grubunun bilimsel süreç becerileri ve STEM tutum ölçeği yönünden kontrol grubuna göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu ve anlamlı bir fark oluştuğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Bilimsel süreç becerileri
Okul dışı
Proje tabanlı öğrenme
STEM tutum

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 14.02.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.689423

The Effects of Project Based Learning with the Extracurricular Practice on Secondary School Students

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of outdoor school project-based learning approach on 6th grade students' scientific process skills and science, technology, engineering, mathematics (STEM) attitudes. working group of the study at a state secondary school in Turkey are a total of 56 students in two different classes. The research was carried out in the second semester of the 2018-2019 academic year. In the research, semi-experimental pattern with pretest-posttest control group was used. Apart from the current curriculum, the outdoor school project-based learning approach was applied to the experimental group, and only the current curriculum was applied to the control group. Scientific process skills and STEM attitude scale were applied as pre-test and at the end of the application, the same tests were applied as post-test. Findings obtained from the study show that the experimental group has a higher average in terms of scientific process skills and STEM attitude scale compared to the control group and a significant difference has occurred.

Keywords

Scientific process skills
Outdoor school
Project-based learning
STEM attitude

About Article

Received: 14.02.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.689423

^a İletişim Yazarı: faruksimsekfs@gmail.com

^b Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, TÜRKİYE; ORCID: 0000-0001-9559-198X

^c Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, TÜRKİYE; ORCID: 0000-0001-6053-6796

Giriş

İnsanoğlu dünyaya gelmesiyle beraber çevresiyle etkileşime geçebilen ve hayatın her aşamasında çeşitli yöntemler kullanarak öğrenebilen bir bireydir (Türkmen, 2010). Bundan dolayı öğretim sadece okullarda yapılan bir uygulama olmayıp okul dışında da devam eden dinamik bir süreçtir (Best, 2007). Okul dışı aktiviteler (uygulamalar) eğitim hedefleri doğrultusunda, öğrencilerin beklentileri mukabilinde belli bir plan çerçevesinde ve öğretmen rehberliğinde yapılan uygulamalar (Binbaşıoğlu, 2000) olup öğretim programımızda da yerini almıştır. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı tarafından fen bilimleri dersi öğretim programında köklü değişikliğe gidilerek bazı yenilikler getirilmiş ve öğrencilerin öğrenmelerini desteklemek amacıyla okul içi ve okul dışı öğrenme ortamlarında araştırma-sorgulamaya dayalı öğrenme stratejisi olarak belirlenmiştir (MEB, 2018). Öğrenciler vakitlerinin çoğunu dışarıda geçirdiklerini göz önüne aldığımızda okul dışı öğretim aktivitelerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır (Eshach, 2007). Öğrenmelerin çoğunun okul dışında gerçekleşmesi (Best, 2007) okul dışı öğrenmenin önemini ortaya koymaktadır. Okul dışı öğrenme farklı öğretim yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir (Avan, Gülgün, Yılmaz ve Doğanay, 2019; Köseoğlu, Mercan ve Pehlivanoğlu, 2020). Bu yöntemlerden biri de proje tabanlı öğrenme yöntemidir (Tortop ve Özek, 2013).

Proje tabanlı öğrenmenin literatürde farklı tanımlarının olduğu ve farklı aşamalarda gerçekleştiği görülmektedir (Thomas, 2000). Proje tabanlı öğrenmenin temelleri geçmişe dayanan, John Dewey tarafından 20. yüzyılda etkin bir şekilde öğrenme ortamlarında kullanılan öğrenci merkezli ve sürece dönük bir öğrenme yaklaşımıdır (Korkmaz ve Kaptan, 2001). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımında öğrencilerden hayal kurma, sorumluluk alma, risk alma, planlama gibi sorumlulukları üstlenmesi beklenir (Erdem, 2002). Proje tabanlı öğrenme; projenin seçimi, amacın belirlenmesi, projenin planlanması, uygulama, sunumun gerçekleşmesi ve projenin değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır (Matyar, 2008). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımıyla öğrenciler yeteneklerini kullanarak içsel motivasyonlarını yükseltebilir ve kendi ihtiyaçlarının farkına varabilir (Korkmaz ve Kaptan, 2002). Ayrıca proje tabanlı öğrenme yaklaşımına okulda bulunan tüm paydaşlar dahil olması halinde öğrencilerde bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarda ilerleme sağlanabilir (Aracaloğlu, Özyılmaz Akamca, & Yeşildere, 2006).

Literatürde proje tabanlı öğrenme yaklaşımı üzerine çalışmalara rastlanılmaktadır (Bülbül, 2017; Moti, & Abigail, 2004). Bu çalışmalarda ilköğretim öğrencileri üzerinde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının akademik başarı (Ayan, 2012), tutum (Çakallıoğlu, 2008), kavram yanılığısı (Dilşeker, 2008) ve hatırda tutma (Ekiz, 2008) üzerine etkisinin araştırıldığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde proje tabanlı öğrenme yaklaşımına dayalı STEM etkinlikleri üzerine öğretmen görüşleri alınmış ve elde edilen bulgularda öğretmenlerin ders esnasında yeteri kadar zaman bulamadıklarını, bu yüzden de derslerde proje tabanlı STEM uygulamasına yer veremediklerini ifade etmişlerdir (Han, Yalvac, Capraro, & Capraro, 2015). Okul dışı yapılan araştırmalar incelendiğinde proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile yapılan araştırmalara rastlanılmaktadır. Örneğin İdin ve Özdemir-Şimşek (2016) tarafından yapılan çalışmada ders dışı egzersiz kapsamında yaptıkları proje çalışmaları hakkında öğrenci görüşleri alınmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada yedi öğrencinin görüşü alınmış, araştırma sonucunda öğrenciler bu uygulamanın ders başarılarına olumlu katkılar getirdiğini, diğer dersleri sevmeye karşı olumlu tutumlar geliştirdiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda bu çalışma ile okul dışı uygulama ile gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenmenin öğrencilerin bilimsel süreç

becerilerine ve STEM tutumlarına etkisinin incelenmesi ile literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca STEM eğitiminin fen öğretim programına entegre edilmesine yönelik yapılan adımlar (MEB, 2018) ile birlikte bu tür çalışmaların öneminin arttırması beklenilmektedir.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı, okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımının 6. sınıf öğrenciler üzerine etkisi ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda araştırmada aşağıda belirtilen soruların cevapları aranmıştır.

1. Okul dışı uygulanan proje tabanlı öğrenme ile mevcut programın uygulandığı grup arasında bilimsel süreç becerileri yönünden anlamlı bir fark var mıdır?
2. Okul dışı uygulanan proje tabanlı öğrenme ile mevcut programın uygulandığı grup arasında STEM tutumları yönünden anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde Türkiye’de bir devlet ortaokulunda, gerekli resmi izinler alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ön test ve son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Yarı deneysel desende, kontrol ve deney gruplarının seçimi tesadüfen yapılamaz. Bunun yerine önceden belirlenen hazır gruplar vardır (Karasar, 2006). Çalışma grupları okul müdürlüğü tarafından belirlenen sınıflar arasından tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Sınıflardan biri kontrol grubu (N=28), bir diğeri deney grubu (N=28) seçilmiştir. Kontrol grubuna mevcut öğretim programı uygulanırken, deney grubuna mevcut öğretim programına ilaveten okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımı uygulanmıştır. Uygulamaya ait süreç Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1. Uygulama Süreci

Grup	Uygulama Öncesi	Uygulama	Uygulama Sonrası
Deney	T ₁	Mevcut öğretim programı	T ₁
	T ₂	Okul dışı proje tabanlı öğrenme	T ₂
Kontrol	T ₁	Mevcut öğretim programı	T ₁
	T ₂		T ₂

T₁: Bilimsel süreç becerileri ölçeği

T₂: Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik tutum ölçeği

2.2. Veri toplama araçları

2.2.1. Bilimsel süreç becerileri

Bilimsel süreç becerileri (BSB) ölçeği, öğrencilerin okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenmenin bilimsel süreç becerileri üzerine etkisini incelemek amacıyla araştırmada kullanılmıştır. Ölçek, bilimsel süreç becerilerinden temel beceriler (gözlem yapma, sınıflama yapma, uzay/zaman ilişkisini kullanma, tahmin yapma, çıkarım yapma) ve üst düzey beceri (problem belirleme, hipotez kurma, değişkenleri belirleme ve kontrol etme, deney yapma ve verileri yorumlama) ölçebilecek düzeydedir. Ölçek Aydoğdu, Tatar, Yıldız ve Buldur (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 6, 7 ve 8. sınıfta öğrenim gören 345 öğrenci ile

Okul Dışı Gerçekleştirilen Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Ortaokul Öğrencilerine Etkisinin Araştırılması

gerçekleştirilmiş olup 27 çoktan seçmeli maddeden oluşmaktadır. Her doğru cevap 1 puan, her yanlış cevap 0 puan şeklinde kodlanmıştır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 27'dir. Ölçeğin Kuder-Richardson-20 (KR-20) güvenilirlik değeri $KR-20=0.84$ olup bu çalışma için KR-20 güvenilirlik değerleri Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2. BSB Ölçeğine Ait Kuder-Richardson-20 Değerleri

Grup	Ölçek	KR-20 Değeri
Deney	BSB ön test	0.737
	BSB son test	0.741
Kontrol	BSB ön test	0.812
	BSB son test	0.784

Tablo 2 incelendiğinde BSB ölçeklerinin güvenilir olduğunu görülmektedir. Ölçeğin kullanılmasına yönelik araştırmacıdan gerekli izin alınmıştır.

2.2.2. STEM tutum ölçeği

Çalışmada, Friday Institute for Educational Innovation (2012) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Özcan ve Koca (2019) tarafından yapılan STEM tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması 2017-2018 eğitim öğretim yılında üç farklı ilde öğrenim gören 6, 7 ve 8. sınıflarda öğrenim gören 1323 öğrenci ile yapılmıştır. Ölçek 37 madde ve beşli likert tipinde olup alınabilecek minimum puan 37, maksimum puan 185'tir. Ölçek kesinlikle katılıyorum (5) ile kesinlikle katılmıyorum (1) arasında toplam 5 derece bulunmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliği Cronback Alpha 0.91 olup bu çalışma için elde edilen Cronback Alpha değerleri Tablo 3 de gösterilmiştir.

Tablo 3. STEM Tutum Ön Test Son Test Cronback Alpha Güvenirlik Sonuçları

Grup	Ölçek	Chronback Alpha
Deney	STEM tutum ön test	0.953
	STEM tutum son test	0.896
Kontrol	STEM tutum ön test	0.818
	STEM tutum son test	0.889

Tablo 3 incelendiğinde testlerin güvenilir olduğu görülmektedir (Baş, 2013). Ölçeğin kullanılmasına yönelik araştırmacıdan gerekli izin alınmıştır.

2.2. Uygulama

Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılında Türkiye'de bir devlet ortaokulunda altıncı sınıfta iki şubede öğrenim gören öğrenciler ile yürütülmüştür. Deney ve kontrol gruplarının belirlenmesinde basit tesadüfi örneklem seçimi kullanılmıştır. Basit tesadüfi örneklem, her bir örnekleme birimine eşit seçilme ihtimalinin verilmesiyle oluşturulur (Büyüköztürk, Kılıç-

Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Deney ve kontrol grubuna yapılan uygulamalar aşağıda açıklanmıştır.

2.2.1. Deney grubu

Deney grubu mevcut sınıflar arasından basit tesadüfi yöntem ile seçilmiştir. Deney grubunda toplam 28 öğrenci olup, 7 gruba ayrılmıştır. Grupların oluşumunda heterojenlik (Cinsiyet, akademik başarı, öğrencilerin evlerinin bulunduğu bölge) ön plana çıkartılmıştır. Deney grubuna okul dışı proje tabanlı öğrenme yaklaşımı uygulanmıştır. Bu bağlamda öğrencilere uygulama öncesi (1 hafta, 2 ders saati) Korkmaz'a (2002) göre proje hazırlama aşamaları anlatılmış, örnek uygulamalar üzerinden nasıl hazırlandığı gösterilmiştir. Ardından BSB ve STEM tutum ölçekleri ön test olarak uygulanmıştır. Toplamda 14 hafta süren proje hazırlama aşamasında öğrencilerden Tablo 4 de gösterilen projeleri sırasıyla yapmaları istenilmiştir. Projeler, okul dışı ortamda öğrenci gruplarının araştırma, keşfetme, geliştirme ve ürün ortaya koyma şeklinde süreç odaklı tasarlanmıştır. Öğrenciler projenin adı ve amacı doğrultusunda okul dışı zamanlarında, belirlemiş oldukları zaman doğrultusunda, öğretmen rehberliğinde projelerini yapmışlardır. Bu kapsamda kütüphane, internet vb. araçlarla projelerine yönelik veri toplamış ve bu doğrultuda ürün ortaya koymuşlardır. Her bir projenin ortaya çıkması ve sunulması 2 hafta sürmüştür. Proje için gerekli malzeme öğrencilerin isteklerini bırakılmış, araştırmacı gerekli gördüğü yerlerde müdahale etmiştir. Ardından ürünleri sergileyerek, gelen misafirlere sunum yapılmış, projenin amacı hakkında bilgi verilmiştir. Gerekli olan malzemelerin seçimi öğrencilerin inisiyatifine bırakılmış, ihtiyaç durumunda laboratuvarından gerekli malzemelerin temini yapılmıştır. Projelerin uygulanmasına yönelik proje adı, projenin amacı ve süresi Tablo 4 de gösterilmiştir.

Tablo 4. Projenin Uygulanması

Projenin Adı	Projenin amacı	Süre
Küresel ısınmanın etkileri	Küresel ısınmanın canlılar üzerine etkisini göstererek farkındalık oluşturmak.	2 hafta+4 hafta gözlem
Bitkiler nasıl daha iyi gelişir?	Bitki gelişimi olumlu etkileyen etmenler neler olduğunu belirlemek üzere farklı etkinlikler tasarlamak.	2 hafta+4 hafta gözlem
Bitkilerin gelişimini olumsuz etkileyen etmenler nelerdir?	Bitki gelişimi olumsuz etkileyen etmenler neler olduğunu belirlemek üzere farklı değişkenleri belirlemek.	2 hafta
Sürtünmenin yaşamımız üzerine etkisi	Sürtünmenin yaşamımız üzerine olumlu ve olumsuz etkilerini gösteren modeller hazırlamak.	2 hafta
Çözelti ve kullanım alanları	Çözeltilerin ve kullanım alanlarının çeşitlendirilmesine yönelik etkinlik tasarlamak.	2 hafta
Çevre kirliliği	Çevre kirliliği üzerine farkındalık oluşturmak amacıyla model oluşturmak.	2 hafta
Güneş, Dünya ve Ay modeli	Güneş, Dünya ve Ay'ın özellikleri ait materyal geliştirmek.	2 hafta

2.2.2. Kontrol grubu

Kontrol grubu mevcut sınıflar arasından basit tesadüfi yöntem ile seçilmiştir. Kura sonucunda aynı okuldan bir sınıf kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Kontrol grubunda dersler MEB (2018) fen bilimleri dersi öğretim programına bağlı kalarak işlenmiştir. Bu doğrultuda araştırma-sorgulama, etkin katımlı bir öğrenme ortamı oluşturulmuştur. Deney ve kontrol grubundaki dersler öğretmen olan araştırmacı tarafından yürütülmüştür.

2.3. Verilerin analizi

Araştırmalardan elde edilen bulgular SPSS 15.0 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Shapiro Wilk değerine bakılmıştır (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2011). Shapiro Wilk değerlerine ait sonuçlar Tablo 5 de gösterilmiştir.

Tablo 5. Shapiro Wilk Testine Ait Değerler

Grup	Değişkenler	p
Deney	STEM tutum ön test	0.104
	STEM tutum son test	0.453
	BSB ön test	0.296
	BSB son test	0.564
Kontrol	STEM tutum ön test	0.110
	STEM tutum son test	0.426
	BSB ön test	0.639
	BSB son test	0.080

Shapiro Wilk testine ait sonuçlar incelendiğinde grupların normal dağılım yaptığı söylenebilir (Karaatlı, 2014). Ayrıca gruplarda bulunan öğrenci sayıları dikkate alındığında ($N_{deney}=28$, $N_{kontrol}=28$) parametrik testlerin yapılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir (Büyüköztürk, 2014). Bu doğrultuda testlerin analizinde parametrik testlerden gruplar arası analizlerde kullanılan bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır.

Bulgular

Deney ve kontrol gruplarının BSB ve STEM tutumları yönünden denk olup olmadıklarını belirlemek amacıyla, BSB ve STEM tutum ölçeği ön test sonuçları bağımsız örneklem t testi kullanılarak analiz edilmiştir. BSB ön test sonuçları Tablo 6 da STEM tutum ön test sonuçları Tablo 7 de gösterilmiştir.

Tablo 6. BSB Ön Test Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Deney	28	12.785	4.581	54	0.482	0.632
Kontrol	28	12.285	3.016			

0.05 < p

Tablo 6 incelendiğinde deney ve kontrol grubuna ait BSB ön test puan ortalamaları yönünden anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$t(54)=0.482$; $0.05 < p$]. Bu sonuca göre grupların BSB yönünden denk olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 7. STEM Tutum Ön Test Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	SS	Sd	T	p
Deney	28	153.500	31.28	54	1.402	0.167
Kontrol	28	144.124	16.53			

$0.05 < p$

Tablo 7 incelendiğinde deney ve kontrol grubuna ait STEM tutum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$t(54)=1.402$; $0.05 < p$]. Bundan dolayı grupların denk olduğu söylenebilir.

Uygulama sonrası BSB yönünden deney ve kontrol grubu arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 8 de gösterilmiştir.

Tablo 8. BSB Son Test Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Deney	28	17.57	3.95	54	4.466	0.00
Kontrol	28	13.10	3.51			

$p < 0.05$

Tablo 8 incelendiğinde BSB yönünden deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir [$t(54)=4.466$; $p < 0.05$]. Bu fark deney grubu lehinedir.

STEM tutum puan ortalamaları açısından deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 9 da gösterilmiştir.

Tablo 9. STEM Tutum Son Test Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Deney	28	160.485	15.61	54	2.622	0.011
Kontrol	28	148.253	19.11			

$0,05 < p$

Tablo 9 incelendiğinde STEM tutum son test puan ortalamaları yönünden deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir [$t(54)=2.622$; $p < 0.05$]. Bu fark deney grubu lehinedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma bulguları, okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin bilimsel süreç becerileri puan ortalamaları, mevcut programın uygulandığı kontrol grubuna ait bilimsel süreç becerileri ortalamasından daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu durum okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin bilimsel süreç becerini olumlu yönde etkilediğinin bir göstergesidir. Proje tabanlı öğrenmenin BSB üzerine etkisinin incelendiği çalışmalar literatürde bulunmaktadır (Birinci, 2008; Bozlar, 2017; Yılmaz, 2015). Özahioğlu (2012) tarafından yapılan çalışmada proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin BSB üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin BSB'ni olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Bu çalışma özelinde okul dışı proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin BSB üzerinde olumlu bir etki oluşturmamasının nedeni, uygulanan yöntemin öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif olması ve kendi öğrenme sorumluluklarını alması olabilir. Özellikle uygulamanın günlük yaşam ile ilgili olması öğrencilerin BSB olumlu etkilediği düşünülmektedir. Nitekim BSB günlük hayatta da kullanılan becerilerdir (Rillero, 1998).

STEM tutum ölçeğine ait bulgular incelendiğinde, okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut programın uygulandığı kontrol grubu arasında anlamlı fark olduğu ve bu farkın deney grubu lehine olduğu tespit edilmiştir. Bu durum deney grubuna uygulanan proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin STEM tutumları üzerine olumlu bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Tseng, Chang, Lou ve Chen (2013) tarafından yapılan çalışmada proje tabanlı öğrenme yaklaşımının STEM tutumlarını önemli ölçüde olumlu etkilediğini tespit etmiştir.

STEM eğitiminin en önemli yanlarından biri uygulamalı eğitimi gerektirmesidir (Chang, Ku, Yu, Wu, & Kuo 2015). Okul dışı proje tabanlı öğrenme yaklaşımı da benzer şekilde uygulama temelli olması öğrencilerin STEM tutumlarını olumlu etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımının belirli bir plan ve yöntem doğrultusunda gerçekleştirmek öğrencilerin hem bilimsel süreç becerilerini hem de fen, teknoloji, matematik ve mühendislik tutumlarını olumlu etkilemiştir.

Öneriler

Okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımı üzerine yapılan bu çalışmada nicel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın olası eksikliklerini belirlemek, olumlu yönlerini açığa çıkarmak amacıyla nitel yöntem destekli karma model kullanılabilir. Ayrıca farklı sınıf düzeylerinde de bu uygulama yapılabilir. STEM eğitiminin öneminin arttığı günümüz de okul dışı STEM eğitimlerinin öğrenciler üzerindeki etkisi incelenebilir.

Kaynakça

- Aracaloğlu, A., Özyılmaz Akamca, G., & Yeşildere, S. (2006). İlköğretimde proje tabanlı öğrenmenin yeri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (3), 241-260.
- Avan, Ç., Gülgün, C., Yılmaz, A., & Doğanay, K. (2019). STEM eğitiminde okul dışı öğrenme ortamları: Kastamonu bilim kampı. *Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat (J-STEAM) Eğitim Dergisi*, 2(1), 39-51.
- Ayan, M. (2012). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının ilköğretim öğrencilerinin fen bilgisi dersi akademik başarı düzeyine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 167-183.

- Aydoğdu, B., Tatar, N., Yıldız, E., & Buldur, S. (2012). İlköğretim öğrencilerine yönelik bilimsel süreç becerileri ölçeğinin geliştirilmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5(3), 292-311.
- Baş, T. (2013). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Best, S. (2007). Quaker events for young people: Informal Education and Faith Transmission. *Quaker Studies*, 11, 259-281.
- Binbaşıoğlu, C. (2000). *Okulda ders dışı etkinlikler*. MEB Öğretmen Kitapları Dizisi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Birinci, E. (2008). *Materyal tasarımı ve geliştirilmesinde proje tabanlı öğrenmenin kullanılmasının öğretmen adaylarının eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve bilimsel süreç becerilerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Bozlar, B. (2017). *Proje tabanlı öğrenmenin 5. sınıf fen bilimleri dersinde öğrencilerin akademik başarı ve bilimsel süreç becerilerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bülbül, (2017). *Proje tabanlı öğrenme yönteminin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevresel vatandaşlık düzeylerine etkisinin değerlendirilmesi üzerine bir karma desen araştırması*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2011). *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademik Yayınları.
- Çakallıoğlu, S. N. (2008). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımına dayalı fen bilgisi öğretiminin akademik başarı ve tutuma etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Chang, S. H., Ku, A.C., Yu, L. C., Wu, T. C., & Kuo, B. C. (2015). A science, technology, engineering and mathematics course with computer-assisted remedial learning system support for vocational high school students. *Journal of Baltic Science Education*, (14)5, 641-654.
- Dilşeker, Z. (2008). *Fen ve teknoloji dersinde proje tabanlı öğrenme yöntemi kullanımının ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersine yönelik tutumlarına, ders başarısına ve kavram yanlışlarının giderilmesine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ekiz, S. O. (2008). *Fen ve teknoloji laboratuvarının proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile desteklenerek öğretiminin öğrenci başarısına, hatırdı tutma seviyesine ve duyuşsal özelliklerine etkisinin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Erdem, M. (2002). Proje tabanlı öğrenme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 172-179.
- Eshach, H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: Formal, non-formal, and informal education. *Journal of Science Education and Technology*, 16(2), 171-190. DOI: 10.1007/s10956-006-9027-1
- Han, S., Yalvac, B., Capraro, M. M., & Capraro, M.R. (2015). In-service teachers' implementation and understanding of STEM project based learning. *Eurasia Journal of Mathematics, Science ve Technology Education*, 11(1), 63-76.
- İdin, Ş., & Özdemir-Şişmşek, P. (2016). Proje tabanlı öğrenme kapsamında gerçekleştirilen ders dışı egzersiz çalışmalarına ilişkin öğrenci görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(3), 761-777.
- Karaath, M. (2014). "Verilerin düzenlenmesi ve gösterimi". Kalaycı, Ş. (Ed.) *SPSS Uygulamalı çok değışkenli istatistik teknikleri* (s.3-42). Ankara: Asil Yayınları.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi; kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Okul Dışı Gerçekleştirilen Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Ortaokul Öğrencilerine Etkisinin Araştırılması

- Korkmaz, H. (2002). *Fen eğitiminde proje tabanlı öğrenmenin yaratıcı düşünme, problem çözme ve akademik risk alma düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Korkmaz, H., & Kaptan, F. (2001). Fen eğitiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 193-200.
- Korkmaz, H., & Kaptan, F. (2002). Fen eğitiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının ilköğretim öğrencilerinin akademik başarı, akademik benlik kavramı ve çalışma sürelerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 91-97.
- Köseoğlu, P., Mercan, G., & Pehlivanoglu, E. (2020). "9. Sınıf lise öğrencilerine yönelik okul dışı ortamda gerçekleştirilen ağaçbilim eğitimi" projesinin değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 904- 931.
- Matyar, F. (2008). Fen ve teknoloji öğretiminde proje ve araştırma tabanlı öğrenme, Özgür Taşkın (Ed.). *Fen ve teknoloji öğretiminde yeni yaklaşımlar*. Ankara. Pegem Akademi Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi (3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Moti, F., & Abigail, B. (2004). Integrating alternative assessment in a project based learning course for pre- service science and technology teachers. *Assesment and Evaluatinon in Higher Education*, 29(1):41-61.
- Özahioğlu, B. (2012). *İlköğretim Fen ve Teknoloji dersinde proje tabanlı öğrenmenin bilimsel süreç becerilerine, başarı ve tutum üzerine etkisi*. Yüksek lisans tezi. On sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Özcan, H., & Koca, E. (2019). STEM'e yönelik tutum ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 2-15.
- Rillero, P. (1998). Process skills and content knowledge science activities. Retrieved from <http://www.sa.ebsco.com>
- Thomas, J. W. (2000). "A review of research on project-based learning" [https://pdfs.semanticscholar.org/8d83/f329aac63db3c67599f76323e37ace4a53bd.pdf? ga=2.132650574.1594627936.1580943191-1076141368.1580943191 \(06/02/2020\)](https://pdfs.semanticscholar.org/8d83/f329aac63db3c67599f76323e37ace4a53bd.pdf? ga=2.132650574.1594627936.1580943191-1076141368.1580943191 (06/02/2020))
- Tortop, H., & Özek, N. (2013). Proje tabanlı öğrenmede anlamlı alan gezisi; Güneş enerjisi ve kullanım alanları konusu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44 (44), 300-307.
- Tseng, K. H., Chang, C. C., Lou, S. J., & Chen, W. P. (2013). Attitudes towards science, technology, engineering and mathematics (STEM) in a project-based learning (PjBL) environment. *International Journal of Technology and Design Education*, 23(1), 87-102.
- Türkmen, H. (2010). İnfomal (sınıf dışı) fen bilgisi eğitimine tarihsel bakış ve eğitimimize entegrasyonu. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(39), 46-59.
- Yılmaz, F. N. (2015). *Fen bilimleri öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının 6. sınıf öğrenci başarısı ve bilimsel süreç becerilerine etkisi*. Yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Müşteri Odaklı Et Tedarik Zincirlerinde Başarı Kriterlerinin Değerlendirilmesi ^a

Aylin Çalışkan^{b,c}

Özet

Gıda üreticileri ve perakendecileri rekabet yoğun modern pazarda rekabet avantajı elde edebilmek ve faaliyetlerini sürdürebilmek için müşteri odaklı olmaya daha fazla özen göstermek durumundadırlar. Tüketicilerin tercih ve algılarının farkında olabilmek, benimseyebilmek ve gerekli şekilde yönetebilmek; pazar paylarını iyileştirmek ve gereksiz tedarik zinciri operasyonlarından kaçınabilmek adına faydalıdır. Bu çalışmanın amacı, et tedarik zinciri yönetiminde müşteri odaklı olabilmek adına belirlenen başarılı kriterlerinin hiyerarşik yapısını ortaya koymak ve bu kriterleri etkileme ve etkilenme kuvvetlerine göre sınıflandırmaktır. Bu amaca yönelik literatür araştırmasıyla müşterilerin et satın alma davranışına etki eden kriterler tedarik zinciri yönetimiyle ilgili olacak şekilde derlenmiştir. Daha sonra bu kriterler arasındaki ilişkiler Yorumlayıcı Yapısal Modelleme ve MICMAC analizi ile incelenmiştir. Analizler sonucunda karmaşık ilişkilere sahip olan kriterler arasında hiyerarşik bir model geliştirilmiş ve bağımlı/bağımsız kriterler belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ambalaj ve izlenebilirlik kriterlerinin diğer kriterleri en yüksek etkileme gücüne ve diğer kriterlerden en az etkilenme seviyesine sahip kriterler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Tedarik Zinciri
Tüketici Odaklı Lojistik
Tüketici Davranışı
Soğuk Zincir

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 26.04.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.726964

Success Criteria Evaluation of Customer-Focused Meat Supply Chains

Abstract

Food producers and retailers need to pay more attention to being customer-oriented in order to gain advantage and continue their activities in the highly competitive market. In order to improve market shares and avoid unnecessary supply chain operations, it is useful to be aware of, adopt and manage consumers' preferences and perceptions. The purpose of this study is to reveal the hierarchical structure of the success criteria of customer-focused meat supply chain management and to classify these criteria according to their impact strengths. To the aim, supply chain management related criteria affecting the meat purchase behavior of customers were compiled through literature review. Then, the relationships between these criteria were examined by Interpretive Structural Modeling and MICMAC analysis. As a result of the analyzes, a hierarchical model and dependent/independent classification are developed among the criteria that had complex relationships. According to the results obtained, it is determined that the packaging and traceability criteria are the criteria that have the highest impact power and the least impacted level from other criteria.

Keywords

Supply Chain
Consumer Focused Logistics
Consumer Behavior
Cold Chain

About Article

Received: 26.04.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.726964

^a İlgili çalışmanın, 3.Ulaştırma ve Lojistik Ulusal Kongresi'nde özet bildiri olarak sunumu gerçekleştirilmiştir.

^b İletişim Yazarı: aylin.caliskan@yasar.edu.tr

^c Dr. Öğr. Gör., Yaşar Üniversitesi/ Bornova-İzmir, ORCID numarası: 0000-0002-2658-2761

Giriş

Modern sanayinin temel amacı tüketicileri memnun etmektir. Tedarik zincirinin tüm üyeleri, tesis ve kaynakları, ürün ve hizmetlerini satın alan son tüketiciler olmasaydı var olamazlardı. Dolayısıyla tedarik zincirindeki tüm faaliyetler tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmalı ve tüketicinin ne istediğine odaklanmalıdır. Üretim zincirinin son halkası oldukları için tüketicilerin davranışsal kalıplarını incelemek tedarik zinciri yapılanmalarında ve operasyon içeriğinin dizayn edilmesinde önemli rol oynamaktadır (Font-i-Furnols ve Guerrero, 2014). Bu yönde tedarik zinciri yapılanmalarında ve yönetiminde tüketici odaklı yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır. İşletmeler müşteri taleplerini karşılamaya çalışırken, bir yandan da hem zaman hem kaynak açısından daha verimli operasyonlar tasarlamaya çalışmaktadır. Hem müşteri odaklı olmak, hem de tedarik zincirini en az maliyette ve en etkili şekilde yönetmek işletmelerin günümüzde zorluk yaşadığı alanlardan biridir. Çünkü müşterilerin özelleştirilmiş, kişiselleştirilmiş ve çok çeşitli ürün ve hizmet talepleri tedarik zincirleri yapılanmalarında esneklik, cevap verebilirlik ve etkili kaynak kullanımı açısından değişikliklere, dolayısıyla maliyet artışına yol açmaktadır (Griffiths vd., 2000)

Gıda tedarik zinciri, gıdanın tarladan çatala kadar olan transfer aşamasında gerçekleşen tüm operasyonları (örneğin; üretim, işleme, dağıtım, pazarlama, perakende yönetimi, tüketim ve bertaraf) kapsamaktadır. Gıda tedarik zincirlerinde hem etkin yönetim gerçekleştirmek hem de müşteri odaklı olmak, gıda ürünlerinin bozulabilir niteliğinden ötürü daha zor ve karmaşıktır (Aung ve Chang, 2014). Özellikle et ve et ürünleri açısından bakıldığında; şarbon, deli dana, köpek eti ve at eti gibi skandallardan sonra piyasada ki et üreticileri ve perakendecilerinin üzerinde etin sağlığı, kalitesi ve güvenliğini hem kendi hem tedarikçileriyle birlikte sağlama ve bunu tüketiciye ispat etme üzerine baskılar artmıştır (Yamoah ve Yawson, 2014). Bunun haricinde, et ve et ürünleri müşteriye ulaşırken iyi bir lezzete, kaliteye ve görünüme, uygun raf ömrüne, yüksek besin değerine ve uygun maliyete sahip olmalıdır (Van Wezemael vd., 2014). Tedarik zinciri operasyonlarında kesim öncesi süreçte hayvanların stres seviyeleri, hijyenik koşulları gibi faktörler dikkate alınırken kesim sonrası süreçte ise kısıtlı tüketim süresine sahip etlerin dokusunun, kokusunun, tadının bozulmadan, kötü bakteri sayısının artmadan, hijyenik koşullarda en kısa sürede tüketicilerin tüketimine sunulmak üzere vitrinlerde yerini alması gerekmektedir. Tedarik zinciri aktörlerinden birinin hassas operasyon gerektiren bir yük türü olan eti layıkıyla işleyememesi, depolayamaması, elleçleyememesi ve/veya taşıyamaması sebebiyle de etin kalitesi büyük ölçüde etkilenmektedir.

Literatürde et tedarik zinciriyle ilgili çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmalar genelde et tedarik zinciri süreçlerini incelemekte, zincir dizayn etme amacını gütmekte ve tedarik zinciri sürecinde izlenebilirlik konularını ele almaktadır. Örneğin Miranda-De La Lama ve diğerleri (2009) kesim öncesi lojistik operasyonlarının kuzu etinin kalitesine olan etkisini ele almışlardır. Hobbs (2016) ve Pizzuti ve diğerleri (2017) et tedarik zincirinde izlenebilirliğin desteklenmesi adına öneriler geliştirmişlerdir. Birdir ve Hiçyakmazer (2019) otel işletmelerinde et satın alma ve tedarik sürecini incelemiş, Mohebalzadehgashti ve diğerleri (2020) yeşil et tedarik zinciri ağı dizayn etmişlerdir. Et tedarik zinciri konusundaki kısıtlı arza katkıda bulunan bu çalışmanın en önemli farklılığı çalışmanın tüketici gözünden yapılmasıdır. Araştırma verileri et tedarik zinciri paydaşlarının en son halkası olan et tüketicilerinden toplanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada ağ dizaynı, ulaşım planlaması, mesafe ve yakıt optimizasyonu gibi tedarik zinciri yönetiminin önemli

kriterlerinden ziyade müşterilerin et satın alma sürecinde dikkate aldıkları seçim kriterlerine odaklanılmıştır. Bu kriterler etin kalitesi (Banović ve diğerleri, 2009), lezzeti (Font-i Furnols ve Guerrero, 2014), rengi (Gracia ve Magistris, 2013), ambalajı, (Geesink ve diğerleri, 2015), fiyatı (Marian ve diğerleri, 2014) ve izlenebilirliğidir (Lee ve diğerleri, 2011). Et ve gıda sektörü tüm bu kriterlerin tüketicilerin satın alma davranışlarını etkilediğinin elbette farkındadır, ancak, bu kriterlerin aralarındaki ilişkileri ve bu ilişkiler doğrultusunda belirtilen faktörleri tedarik zincirleri operasyonlarına nasıl entegre edecekleri konusu belirsizdir.

Bu çalışmada yorumlayıcı yapısal modelleme yöntemi kullanılarak tüketicilerin et satın alma davranışını etkileyen ve tedarik zinciri operasyonlarından etkilenen kriterler arasındaki ilişkileri temsil etmek için hiyerarşik bir yapı oluşturulmuştur. Daha sonra MICMAC analiz yöntemiyle bu kriterler; etkileyen, bağlantılı, otonom ve bağımlı değişkenler olarak dört farklı kategoriye ayrılmıştır. Bu bulgulara dayanarak tüketici merkezli et tedarik zinciri yönetimi için önerilerde bulunulmuştur.

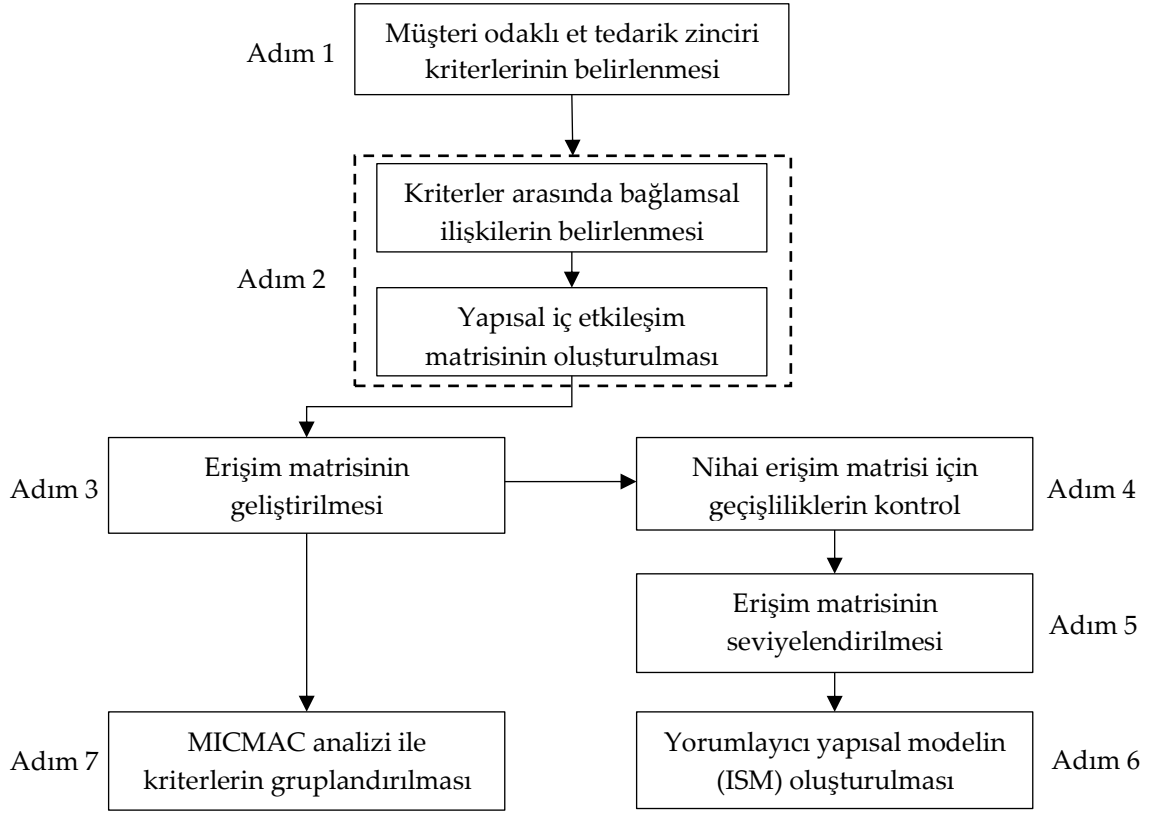
Mevcut çalışmanın ikinci bölümünde metodolojinin süreç adımları detaylı olarak açıklanmış ve elde edilen verilerle analizler yapılmıştır. Üçüncü bölümde bulgular ortaya konmuştur. Son bölümde ise sonuçlar özetlenerek tartışılmış ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Yöntem

Çeşitli seviyelerde birbirine bağlanmış tüketici odaklı et tedarik zinciri kriterleriyle bir çerçeve çizmek, aralarında ki hiyerarşik ilişkileri ortaya çıkarmak, birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenme kuvvetlerini belirlemek adına bu çalışmada Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (Interpretive Structural Modeling – ISM) ve MICMAC ((Matrice d’Impacts Croisés Multiplication Appliquee a un Classement/ Cross Impact Matrix Multiplication Applied to Classification) yöntemleri kullanılmıştır. ISM yönteminin kullanılma nedeni kriterlerin birbirlerini hangi yönde etkilediğini ortaya koyarak odaklanılması gereken kök kriter veya kriterleri belirlemektir. ISM tekniği, bir problem veya olguyu tanımlayan belirli unsurlar arasındaki ilişkileri tanımlamak için oluşturulmuş bir metodolojidir (Jharkharia ve Shankar, 2005). Unsurların tek başına diğerlerinden bağımsız şekilde ele alınmaktansa, unsurlar arasında oluşturulan doğrudan ve dolaylı ilişkiler konuya daha bütüncül bir bakış açısı kazandırmaktadır (Attri vd., 2013). ISM; süreç dizaynı, kariyer planlaması, müşteri memnuniyeti, ürün dizaynı, stratejik planlama, mühendislik problemleri, karmaşık teknik problemler, finansal karar verme, insan kaynakları, rekabetçi analiz ve elektronik ticaret gibi birçok alan ve konularda sistemi, süreci ve/veya problemi analiz etmede kullanılmaktadır (Wen-li vd., 2003; Singh vd., 2007; Chidambaranathan vd., 2009). MICMAC yönteminin kullanılma nedeni ise tüketici odaklı et tedarik zinciri başarı kriterlerini, birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenme kuvvetlerine göre otonom, bağımlı, bağlantı ve bağımsız olarak sınıflandırmaktır. MICMAC tekniği, ISM tekniğini tamamlayıcı niteliği sebebiyle tercih edilmektedir (Ahmad vd., 2019). X’in Y’yi, Y’nin Z’yi doğrudan etkilediği; X’in Z’yi veya Z’nin X’i etkilemediği bir ilişki sarmalında doğrudan ilişkiler sebebiyle X ile Z arasında da çapraz bir korelasyon oluşmaktadır. X’te gerçekleşen herhangi bir değişiklik dolaylı yoldan Z’yi de eklemektedir. Bu tür ilişkiler gri alan olan tanımlanmaktadır. MICMAC tekniği gri alanı görmezden gelmekte, bir ilişkiyi ya var ya da yok olarak nitelendirmektedir (Dubey ve Ali, 2014).

Araştırma Tasarımı

Araştırmanın metodolojisinin tüm süreç adımları Şekil 1’de gösterilmiş ve akabinde her bir adım detaylı olarak açıklanmıştır.

Şekil 1. Çalışmada Kullanılan Metodolojinin Süreç Adımları

Kriterlerin Belirlenmesi

Araştırmanın birinci adımında literatür araştırması eşliğinde tüketicinin et satın alma davranışını etkileyen kriterler tedarik zinciri yönetimiyle ilgili olacak şekilde derlenmiştir. Et tedarik zinciri kritik başarı faktörleri araştırıldığında; zamanında teslimat, tedarikçilerle uyum, partnerlerle işbirliği, lojistik süreçlerinde senkronizasyon ve kapasite iyileştirmesi gibi kriterler karşımıza çıkmaktadır (Sharma vd.,2017). Müşterilerin et seçim/satın alma davranışını etkileyen kriterlere bakıldığında ise etin menşesi, hayvanın cinsi, markası, sertifikası, satıcının güvenilirliği ve tutumu, marketin konumu gibi faktörlerin ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma, hem tedarik zincirini hem de müşteriyi ilgilendiren kriterlere odaklandığından literatür araştırması da bu yönde gerçekleştirilmiştir. “Et tedarik zinciri”, “et” ve “tüketici”, “et satın alma davranışı”, “et” ve “lojistik” gibi anahtar kelimelerle veri tabanlarında (Science Direct, Scopus, Web of Science, Google Scholar) araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, etin kendi yapısı ve cinsiyle ilgili (örneğin, sığır eti, domuz eti, koyun eti, organik et, pirzola, köfte gibi) ve satış yapılan yer ile ilgili (satış personeli, lokasyon gibi)faktörler dikkate alınmayarak tedarik zinciri operasyonlarıyla ilgili tüketicinin et satın alma davranışını etkileyen kriterler derlenmiştir. Bu kriterler etin ambalajını, izlenebilirliğini, lezzetini, rengini, kalitesini ve fiyatını içermektedir.

Etin paketlenme tarzı ve ambalajı, literatürde de tüketicinin eti satın alma davranışını etkileyen önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Geesink vd., 2015). Ambalajlama veya diğer ifadeyle paketleme lojistik fonksiyonlardan biridir dolayısıyla bu çalışmada müşteri odaklı et tedarik zinciri yönetiminin başarı kriterlerinden biri olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırmalarda tüketicilerin takip edebildiği, geçmişini ve hangi aşamalardan geçtiğini görebildiği etlere daha fazla ücret ödemeye razı oldukları görülmüştür (Lee vd., 2011). O nedenle tedarik zinciri yönetiminin de önemli bir unsuru olarak izlenebilirlik faktörü de kriterler arasına alınmıştır. Etin tadının kesim sonrası gerçekleştirilen tedarik zinciri faaliyetleri sırasında etkilendiği görüldüğünden, (örneğin depolama ve taşıma durumlarında etin lezzetinin değişmesi (Font-i-Furnols ve Guerrero, 2014), bu unsorda müşterilerin et seçim kriterleri arasına alınmıştır. Etin rengi, satış noktasında müşterinin etin tazeliğini değerlendirmede dikkate aldığı en önemli faktörlerden biri olarak ele alınmaktadır. Müşteriye göre yetersiz kırmızılıkta kahverengiye yakın bir renk, etin sağlıklı ve/veya bozulmuş olduğunun göstergesiye, kırmızı-mor bir renk ise tazeliğinin göstergesidir (Gracia ve Magistris, 2013). O nedenle tüketicinin eti satın almadan önce ki aşamada etin rengini değerlendirmek müşterilerin karar verme sürecinde oldukça sık kullandıkları bir yöntemdir (Fonti-Furnols ve Luis Guerrero 2014). Etin kalitesinin değerlendirilme süreçleri tüketiciden tüketiciye değişmekle beraber bu süreçte kullanılan kriter ve ölçütleri farklılık göstermektedir. Örneğin, kimine göre etin kalitesinden anlaşılan tazeliği, az kıkırdağa sahip olması, sulu olması, hastalıklı olmaması ve iyi kokulu olmasıdır (Banović vd., 2009). Tüm bu kalite unsurları genelde et pişirildikten sonra fark edilen özelliklerdir. Pişirme işlemi gerçekleşmeden satın alma aşamasında ise etin kaliteli olup olmadığı değerlendirmesi genelde tüketiciler tarafından markaya ve etikete bakarak yapılmaktadır (Grunert vd., 2004). Troy ve Kerry (2010)'ye göre ise tüketiciler etin kalitesini satın alma aşamasında etin rengine göre değerlendirmektedir. Font-i-Furnols ve Guerrero (2014) ise etin rengine ek olarak etin yağ oranını, mermer görünümünü ve etten sızan sıvıyı tüketiciler tarafından et kalitesi değerlendirme faktörleri olarak belirlemiştir. Et kalitesinin değerlendirme aşamasında kullanılan ve farklı çalışmalar tarafından betimlenen tüm bu faktörlerin ortak özelliği etin dış görünüşüyle alakalıdır ve soğuk zincir tedarik zinciri operasyonlarıyla birebir bağlantılıdır. Dolayısıyla kalite unsuru kriterler arasına eklenmiştir. Her ürünün değerlendirilmesinde olduğu gibi et ürününde de fiyat tüketicilerin satın alma karar aşamasında etki eden önemli bir faktör (Marian vd., 2014) olduğundan ve tedarik zinciri faaliyetlerine göre artış gösterdiğinden bu çalışmada da kriter olarak ele alınmıştır.

Katılımcılar

ISM ve MICMAC tekniklerinde örneklem büyüklüğünün ne olması gerektiğine dair literatürde ortak bir görüş yoktur. ISM yöntemini kullanan çalışmalar incelendiğinde örneklem büyüklüğünün 3 ile 16 arasında değiştiği belirlenmiştir (Jayant vd., 2015). Bu çalışmada belirlenen kriterler arasındaki ikili ilişkileri değerlendirmek adına bir yerel süpermarketin et reyonundan alışveriş yapan 14 tüketiciden veriler toplanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden tüketicilerin 8'i kadın, 6'sı erkek; 9'u lisans, 4'ü lise, 1'i yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların hepsinin hane olarak aylık gelir miktarı 3500 Türk Lirası'nın üzerindedir. Görüşülen tüketicilerin 9'u haftada ortalama 2 kilogram, 5'i ise ortalama 1 kilogram kırmızı et satın aldıklarını belirtmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Tüketicilerden toplanan veriler ile çoğunluk prensibini gözeterek yapısal iç-etkileşim matrisi oluşturulmuştur (Tablo 1). Bu matriste kullanılan sembollerin açıklaması şu şekildedir;

- V- i kriterinin j kriterinin oluşumuna katkısı vardır.
- A- j kriterinin i kriterinin oluşumuna katkısı vardır.
- X- i ve j kriterleri birbirlerine etki eder.
- O- i ve j kriterleri arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 1. Yapısal İç-Etkileşim Matrisi

		6	5	4	3	2
1	Kalite	A	V	A	A	A
2	Lezzet	O	V	A	X	-
3	Renk	O	V	A	-	-
4	Ambalaj	X	V	-	-	-
5	Fiyat	A	-	-	-	-
6	İzlenebilirlik	-	-	-	-	-

Araştırmanın üçüncü adımında yapısal iç-etkileşim matrisinde kullanılan notasyonlardan yararlanılarak erişim matrisi oluşturulmuştur (Tablo 2). Bu aşamada amaç, iç-etkileşim matrisinde kullanılan harflerin sayısal ifadelerle dönüştürülmesidir. Sayısallaştırma işlemi aşağıdaki gibi gerçekleştirilmektedir;

- i kriterinin j kriterinin oluşumuna katkısı varsa 1, j kriterinin i kriterinin oluşumuna katkısı yoksa 0 yazılır.
- Tanımlama i 'den j 'ye tek yönlü yapıldığından tüm tablo doldurulur.
- Her kriterin kendisine etkisi olduğundan matrisinin köşegen elemanları 1 değerini alır.

Tablo 2. Erişim Matrisi

		6	5	4	3	2	1
1	Kalite	0	1	0	0	0	1
2	Lezzet	0	1	0	1	1	1
3	Renk	0	1	0	1	1	1
4	Ambalaj	1	1	1	1	1	1
5	Fiyat	0	1	0	0	0	0
6	İzlenebilirlik	1	1	1	0	0	1

Dördüncü adımda ise oluşturulan erişim matrisinde geçişlilik durumları kontrol edilmiş, durağan değerler elde edilene kadar tekrarlanmış ve nihai erişim matrisi (Tablo 3) oluşturulmuştur. Geçişlilik kontrolünde amaç kriterler arasındaki endirekt ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin renk kriteri lezzet kriterini etkiliyorsa, lezzet kriteri ise fiyat kriterini etkiliyorsa o zaman renk kriterinin fiyat kriterini etkilediği kabul edilmektedir.

Tablo 3. Nihai Erişim Matrisi

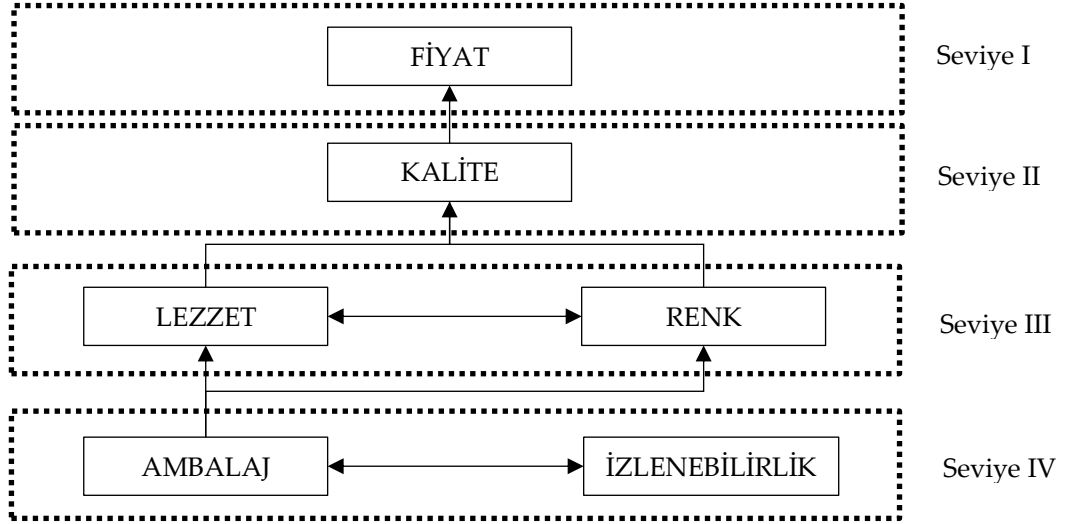
		6	5	4	3	2	1
1	Kalite	0	1	0	0	0	1
2	Lezzet	0	1	0	1	1	1
3	Renk	0	1	0	1	1	1
4	Ambalaj	1	1	1	1	1	1
5	Fiyat	0	1	0	0	0	0
6	İzlenebilirlik	1	1	1	1*	1*	1

Metodolojinin beşinci adımında erişim matrisinde erişim, öncül ve kesişim kümeleri belirlenerek hiyerarşik seviyelendirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Erişim kümesi bir faktörün etkilediği tüm faktörlerden oluşan kümedir. Öncül küme ise bir faktörü etkileyen tüm faktörlerin oluşturduğu kümedir. Bu kümeler belirlendikten sonra iki kümenin kesişiminden oluşan kesişim kümeleri belirlenmiş ve seviyelendirme işlemi yapılmıştır (Tablo 4). İlk aşamada, bir faktörün erişim kümesi ile kesişim kümesi eşit ise bu faktörün hiyerarşik seviyesi I olarak belirlenir. Diğer aşamalarda ise seviyelendirilen faktörler diğer kümelerden çıkartılarak aynı işlem tekrarlanır ve seviyeler belirlenir.

Tablo 4. Seviyelendirme

Kriter	Erişim kümesi	Öncül küme	Kesişim kümesi	Seviye
1	1, 5	1, 2, 3, 4, 6	1	II
2	1, 2, 3, 5	2, 3, 4, 6	2, 3	III
3	1, 2, 3, 5	2, 3, 4, 6	2, 3	III
4	1, 2, 3, 4, 5, 6	4, 6	4, 6	IV
5	5	1, 2, 3, 4, 5, 6	5	I
6	1, 2, 3, 4, 5, 6	4,6	4,6	IV

Metodolojinin altıncı, yorumlayıcı yapısal modellemenin ise son adımında belirlenen seviyelere göre müşteri odaklı et tedarik zincirinin başarı kriterlerinden oluşan yorumlayıcı yapısal model oluşturulmuştur.

Şekil 2. Müşteri Odaklı Et Tedarik Zincirinde Başarı Kriterlerinin Yorumlayıcı Yapısal Modeli

Araştırmanın son adımında MICMAC analizi yapılmıştır. MICMAC analizinde kullanılan diyagramın 4 bölgesi vardır. Bunlar; (I) otonom kriterler, (II) bağımlı kriterler, (III) bağlantı kriterleri, ve (IV) bağımsız kriterlerdir. Öncelikle nihai erişim matrisinden (Tablo 3) yararlanılarak her bir kriterin bağımlılık ve etkileme seviyeleri belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Müşteri Odaklı Et Tedarik Zinciri Başarı Kriterlerinin Etkileme ve Bağımlılık Seviyeleri

	1 Kalite	2 Lezzet	3 Renk	4 Ambalaj	5 Fiyat	6 İzlenebilirlik
Etkileme seviyesi	2	4	4	6	1	6
Bağımlılık seviyesi	5	4	4	2	6	2

Etkileme ve bağımlılık seviyeleri belirlenmiş her bir kriter MICMAC etkileme ve bağımlılık seviyesi diyagramına konumlandırılmıştır (Şekil 3).

6		4, 6	IV			III
5						
4				2, 3		
3			I			II
2					1	
1						5
	1	2	3	4	5	6

Bağımlılık seviyesi

Şekil 3. MICMAC Diyagramı

Bulgular

ISM analizini sonrasında elde edilen hiyerarşik yapının (Şekil 2) en alt seviyesinde ambalaj ve izlenebilirlik kriterlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu iki kriter arasında aynı zamanda karşılıklı ilişki bulunmuştur. Etin rengi ve lezzeti arasında karşılıklı ilişki vardır ve her ikisi de ambalaj kriterinden etkilenmekte ve yine her ikisi de etin kalitesini etkilemektedir. Son olarak tüm faktörlerin etkilemesiyle ortaya çıkan etin kalite seviyesi nihai olarak fiyatı belirlemektedir.

Tüketicilerin et satın almasında etkili olan tedarik zinciriyle alakalı faktörlerin sınıflandırılmasına ilişkin MICMAC analizi sonunda elde edilen genel bulgular ise aşağıda listelenmiştir:

- Etin paketi ve izlenebilirliği diğer faktörleri en yüksek etkileme gücüne ve diğer faktörlerden en az etkilenme seviyesine sahip faktörlerdir.
- Fiyat faktörü, diğer satın alma davranışını etkileyen faktörleri en düşük etkileme gücüne sahipken; diğer faktörlere en bağımlı faktör olarak bulunmuştur.
- Analiz sonucuna göre hiçbir faktör otonom olarak tanımlanmamıştır.
- Tat ve renk faktörleri bağlantılı faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada et tedarik zinciri yönetiminde müşteri odaklı olabilmek adına belirlenen kriterlerin hiyerarşik yapısı oluşturulmuştur. Bu yapı sayesinde gerçekleştirilen her bir kriterin diğer hangi kriterlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacağı ortaya konulmuştur. Hiyerarşinin en alt seviyesinde iki kriterin ön plana çıktığı görülmüştür: Ambalajlama ve izlenebilirlik. Müşteri odaklı et tedarik zinciri yönetiminde etkili olan lezzet ve renk kriterleri ise hiyerarşinin üçüncü seviyesinde bulunmaktadır, etin ambalajından ve birbirlerinden etkilenmektedir. Kalite kriteri ise yorumlayıcı yapısal modelin ikinci seviyesinde bulunmaktadır. Fiyat kriteri diğer kriterlerden etkilenip, diğer kriterleri etkileme gücüne sahip olmayan kriter olarak hiyerarşinin en tepesinde konumlanmıştır. Bu çalışmada oluşturulan hiyerarşik yapı et tedarik zinciri operasyon süreçlerinde yönetici kararlarında bir girdi teşkil edebilme kapasitesine sahiptir. Hiyerarşisinin en alt seviyesinde bulunan ambalajlama ve

izlenebilirlik kriterleri itici kriterler olup, öncelikle onlara odaklanıldığı takdirde tedarik zinciri yönetiminde önemli olan ve hiyerarşinin üst seviyelerinde yer alan diğer kriterlerin de gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

MICMAC analizi sonucunda elde edilen bulgular ise ISM analiziyle benzerlik göstermektedir. Analiz sonucuna göre etin paketi ve izlenebilirliği diğer faktörleri en yüksek etkileme gücüne ve diğer faktörlerden en az etkilenme seviyesine sahip faktörlerdir. Bu faktörlerin diğer faktörleri kuvvetli şekilde etkileme kapasitesi olduğundan öncelikle odaklanılması ve önem verilmesi gereken konulardır. Fiyat faktörü, diğer satın alma davranışını etkileyen faktörleri en düşük etkileme gücüne sahipken; diğer faktörlere en bağımlı faktör olarak bulunmuştur. Bu sonuç diğer faktörlerde meydana gelebilecek maliyet artışının/düşüşünün fiyatı da artıracığı/azaltacağı şeklinde yorumlanabilir. Analiz sonucuna göre hiçbir faktör otonom olarak tanımlanmamıştır. Bu durum her bir faktörün tüketicilerin et satın alma davranışına az veya çok etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Tat ve renk faktörleri bağlantılı faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gözlem, bu iki faktöre yönlendirilen herhangi bir eylemin diğer faktörleri etkileyebileceği gibi, kendileri üzerinde bir geri bildirim etkisinin olabileceğini göstermektedir.

Tartışma ve Öneriler

Son yıllarda gıda tedarik zinciri kapsamında soğuk zincir yönetimi olağanüstü gelişme kaydetmiştir ve bu gelişimde ambalajların rolü oldukça büyüktür. Ambalaj türü aynı zamanda etin korunma türünü göstermektedir. Örneğin sıcak, soğutulmuş veya dondurulmuş olarak mı satışa çıkarıldığı kullanılan ambalajın cinsini ve aynı zamanda satışa sunulacak konumu (yerel pazar veya ihracat gibi) değiştirmektedir. Kullanılan ambalajlar, film ambalaj, paket içerisindeki havanın tamamen uzaklaştırıldığı vakum ambalaj ve paketin içindeki oksijenin uzaklaştırıldığı ve farklı ölçülerde CO₂ ve N₂ ile doldurulduğu modifiye atmosfer paketlemedir (Skandamis ve Nychas, 2002). Ambalajın ürünü koruma, kolaylık sağlama, tutundurma, bilgi verme, ürün imajını etkileme ve fiyatlandırma kolaylığı sağlama fonksiyonları vardır. Paketleme, et ürünlerinin raf ömrünü uzatmaya, kalitesinin sabit kalmasına ve etin güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Liu vd., 2014). Tek bir paydaş tarafından yapılan paketlemeye, tüm tedarik zinciri boyunca, tüm paydaşlar tarafından özen gösterilmesi gerekmektedir. Depolama aşamasında veya mağazada yanlış elleçleme sonunda bozulacak olan paket hem etin bozulmasına hem de satılamamasına neden olacaktır. Dolayısıyla et tedarik zincirinde güçlü bir dikey entegrasyon ve koordinasyon ihtiyacı vardır diyebiliriz. Bu güçlü dikey entegrasyon, aynı zamanda diğer en önemli faktörlerden biri olan etin izlenebilirliğini de artıracaktır. Etin bulunduğu paket aynı zamanda pazarlama aracı olarak ta kullanılmaktadır. Diğer rakip ürünlerden farklılaşmaya, markayı ve ürün içeriğini temsil etmeye yarayan değer katıcı bir lojistik ve pazarlama fonksiyonudur.

Ambalaj ile karşılıklı ilişki içerisinde olup hiyerarşinin en temelinde bulunan diğer kriter ise izlenebilirliktir. Yapılan araştırmalarda tüketicilerin takip edebildiği, geçmişini ve hangi aşamalardan geçtiğini görebildiği etlere daha fazla ücret ödemeye razı oldukları görülmüştür (Lee vd., 2011). Çünkü izlenebilirlik etin güvenliği ve verilen bilgilerin doğruluğu hakkında doğruluğu artırmakta ve tüketicinin riskini azaltmaktadır (Merlino vd., 2018). Tedarik zinciri boyunca üyeler arasında gerçekleşen işlemlerin son tüketici tarafından görülebilmesi akıllı ambalajlar sayesinde olmaktadır. Akıllı ambalajlar sayesinde tüketici ürünün kalitesini izleme,

kritik noktaları kontrol etme ve daha ayrıntılı bilgi edinme imkanlarına sahip olmaktadır (Dobrucka, 2013). Akıllı ambalajlar, barkod veya radyo frekans tanımlama etiketleri içeren akıllı etiketleri ve sıcaklık, süre, sızıntı, tazelik, nem gibi indikatör ve biyosensörler içeren ambalaj indikatörlerini içermektedir (Taoukis ve Tsironi, 2016).

Müşteri odaklı et tedarik zinciri yönetiminde etkili olan lezzet ve renk kriterleri ise hiyerarşinin üçüncü seviyesinde bulunmaktadır. Bir gıdanın tüketilmesi sonucunda tüketici tatminini ve memnuniyetini yegâne etkileyen şey lezzettir (Killinger vd., 2004). İşleme, depolama, şoklama, dağıtım veya rafta sergilenme gibi tedarik zinciri operasyonları sırasında istenmeyen şeylerin yaşanması bu lezzeti bozacaktır. Tat duygusu ve bir yiyeceği lezzetli bulma deneyimi kişiden kişiye değişmektedir. Lezzet, tat, aroma gibi ağız içi deneyime giren duyuşal tanımların yapılması oldukça zor ve karmaşıktır. Fakat yapılan araştırmalarda etin tadının kesim sonrası gerçekleştirilen tedarik zinciri faaliyetleri sırasında etkilendiği görüldüğünden, (örneğin depolama ve taşıma durumlarında etin lezzetinin değişmesi (Font-i-Furnols ve Guerrero, 2014), bu unsurda müşterilerin et seçim kriterleri arasına alınmıştır. Bu kısımda üzerinde durduğumuz tat veya lezzet unsuru ortak kabul gören iyi tat diye tabir edilebilen bazı faktörleri içermektedir. Örneğin etin yumuşaklığı. Etin yumuşaklığında hayvanın genetiğinden, tipinden ve beslenmesine kadar birçok unsur etkilidir. Fakat kesim sonrası tedarik zinciri faaliyetlerinde gerçekleşmesi muhtemel herhangi bir aksaklık bu unsurların pozitif yönde etkilerini geçersiz kılacaktır (Maltin vd., 2003). Örneğin kesim sonrası soğuk depoda bekletme ve sıcak karkasın asım işlemi etin yumuşaklığında etkili olan önemli unsurlar olarak belirtilmektedir (Font-i-Furnols ve Guerrero, 2014). Etin rengi, satış noktasında müşterinin etin tazeliğini değerlendirmede dikkate aldığı en önemli faktörlerden biri olarak ele alınmaktadır. Müşteriye göre yetersiz kırmızılıkta kahverengiye yakın bir renk, etin sağlıklı ve/veya bozulmuş olduğunun göstergesiyken, kırmızı-mor bir renk ise tazeliğinin göstergesidir (Gracia ve Magistris, 2013). O nedenle tüketicinin eti satın almadan önce ki aşamada etin rengini değerlendirmek müşterilerin karar verme sürecinde oldukça sık kullandıkları bir yöntemdir (Fonti-Furnols ve Luis Guerrero 2014). Araştırma da ambalajın etin rengini etkilediği tespit edilmiştir. Literatürde de bunu destekleyen ifadeler rastlanmaktadır. Etin doğasını ilgilendiren faktörlerden ayrı olarak ambalajlama etin rengini belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak ele alınmıştır (Mancini, 2009). Örneğin oksijenle temas etmemiş vakumla paketlenmiş)et rengi mor iken, 15 dakika oksijene maruz kalmış miyogloblin hücreleriyle birlikte etin rengi parlak kırmızıya dönmektedir (Et ve Süt Kurumu, 2020).

Kalite kriteri ise yorumlayıcı yapısal modelin ikinci seviyesinde bulunmaktadır. Etin kalitesinin değerlendirilme süreçleri tüketiciden tüketiciye değişmekle beraber bu süreçte kullanılan kriter ve ölçütleri farklılık göstermektedir. Örneğin, kimine göre etin kalitesinden anlaşılan tazeliği, az kıkırdağa sahip olması, sulu olması, hastalıklı olmaması ve iyi kokulu olmasıdır (Banović vd., 2009). Tüm bu kalite unsurları genelde et pişirildikten sonra fark edilen özelliklerdir. Pişirme işlemi gerçekleşmeden satın alma aşamasında ise etin kaliteli olup olmadığı değerlendirmesi genelde tüketiciler tarafından markaya ve etikete bakarak yapılmaktadır (Grunert vd., 2004). Kimi tüketici karbon ayak izi gibi etin çevresel etkisinin gösterildiği etiketleri ve/veya kalite belgelendirme bilgilerini içeren etiketleri etin kalite unsuru olarak değerlendirebilmektedir (Merlino vd., 2018). Troy ve Kerry (2010)'ye göre ise tüketiciler etin kalitesini satın alma aşamasında etin rengine göre değerlendirmektedir. Font-i-Furnols ve Guerrero (2014) ise etin rengine ek olarak etin yağ oranını, mermer görünümünü ve etten sızan sıvıyı tüketiciler tarafından et kalitesi değerlendirme faktörleri olarak

belirlemiştir. Et kalitesinin değerlendirme aşamasında kullanılan ve farklı çalışmalar tarafından betimlenen tüm bu faktörlerin ortak özelliği etin dış görünüşüyle alakalıdır ve soğuk zincir tedarik zinciri operasyonlarıyla birebir bağlantılıdır. Tüketicilerden alınan bağlamsal ilişki verilerinin analizi sonucunda etin kalitesinin, etin rengi ve lezzetinden direkt olarak etkilendiği sonucuna varılmıştır. Etin rengi ve bu rengin bütünlüğü etin tazeliğinin dolayısıyla kalitesinin en önemli göstergesidir. Satıcılarda bunun farkında olup, canlı bir kırmızı bir renk ile, etin uzun raf ömrüne ve iyi bir tada sahip olduğu çıkarımını yapan tüketicilerin beklentilerini karşılamak adına çeşitli ticari yaklaşımlar kullanmaktadırlar. Örneğin perakendeciler ve yerel kasaplar gerektiğinde parlak ışıklarla etin renginin ön plana çıkmasını sağlamaktadır (Troy ve Kerry, 2010).

Fiyat kriteri diğer kriterlerden etkilenip, diğer kriterleri etkileme gücüne sahip olmayan kriter olarak hiyerarşinin en tepesinde konumlanmıştır. Fakat her ürünün değerlendirilmesinde olduğu gibi et ürününde de fiyat tüketicilerin satın alma karar aşamasında etki eden önemli bir faktör (Marian vd., 2014) olduğundan ve tedarik zinciri faaliyetlerine göre artış gösterdiğinden bu çalışmada da kriter olarak ele alınmıştır. Hatta bazı çalışmalarda güvenlik, kalite, izlenebilirlik ve menşei gibi faktörlerin önüne geçtiği görüşmüştür (örn. Du Plessis ve Gerrie, 2012). Fiyat etin türüne, kalitesine, paketlenmesine, perakendeciye ve lojistik maliyetlere göre değişkenlik göstermektedir. Bu çalışmanın sonucuna paralel olarak Merlino ve diğerleri (2018), genellikle yüksek fiyatlı bir etin müşteride kaliteli et algısı oluşturduğunu belirtmiş, Schnettler ve diğerleri (2009) ise çalışmalarında düşük dana eti fiyatıyla düşük dana eti kalitesi arasında pozitif ilişki bulmuştur.

Araştırmanın verileri et tüketicilerinden alınmıştır. Yani çalışmanın sadece müşteri ayağı gerçekleştirilmiştir. İleriki çalışmalarda, belirlenen kriterler ve oluşturulan hiyerarşik yapı, et tedarik zincirinin paydaşlarına değerlendirmeye sunulabileceği gibi kriterler arası bağlamsal ilişkiler kendilerine sorularak hiyerarşik yapı tekrar oluşturulabilir ve karşılaştırma yapılabilir. Bu paydaşlar perakendeci, mezbaha işletmecisi, çiftçi, üçüncü parti lojistik hizmet sağlayanlar veya tüm tedarik zinciri sürecini yöneten dördüncü parti lojistik hizmet sağlayanlar olabilir. Diğer yandan bu çalışma müşteri odaklı başarı kriterlerine odaklandığından aslında kesim sonrası tedarik zinciri sürecinde ki kriterleri ele almıştır. Dolayısıyla, hayvanların stres ve hijyen koşulları etin kalitesini ciddi oranda etkilediğinden (Ljungberg vd., 2007), gelecek çalışmalarda hayvanların çiftlikten araçlara yüklenmesi, mezbahalara taşınması, mezbahalarda araçlardan indirilmesi, barındırılması ve kesilmesi işlemlerini kapsayan kesim öncesi tedarik zinciri sürecindeki başarı kriterleri derlenip aralarındaki bağlamsal ilişkiler incelenebilir. Mevcut araştırmanın diğer bir kısıtı subjektif verileri kullanmasıdır. Uygulanan örneklem büyüklüğü bu çalışmada kullanılan analiz teknikleri için yeterli olsa da sonuçların genelleştirilmesi açısından uygun değildir. Dolayısıyla gelecek çalışmalarda, bu çalışmanın sonucunun geçerliliğini test etmek ve oluşturulan hiyerarşik ilişkileri doğrulamak adına Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) yönteminin uygulanması önerilir.

Bilgilendirme

Bu çalışmanın 3. Ulaştırma ve Lojistik Ulusal Kongresi kapsamında Gaziantep'te sunumu gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sadece özet bildiri olarak sunumu yapılmış, tam metin olarak herhangi bir yerde yayını gerçekleştirilmemiştir.

Kaynakça

- Ahmad, M., Tang, X. W., Qiu, J. N., & Ahmad, F. (2019). Interpretive Structural Modeling and MICMAC Analysis for Identifying and Benchmarking Significant Factors of Seismic Soil Liquefaction. *Applied Sciences*, 9(2), 233.
- Attri, R., Dev, N., & Sharma, V. (2013). Interpretive structural modelling (ISM) approach: an overview. *Research Journal of Management Sciences*, 2319, 1171.
- Aung, M. M., & Chang, Y. S. (2014). Traceability in a food supply chain: Safety and quality perspectives. *Food control*, 39, 172-184.
- Banović, M., Grunert, K. G., Barreira, M. M., & Fontes, M. A. (2009). Beef quality perception at the point of purchase: A study from Portugal. *Food Quality and Preference*, 20(4), 335-342.
- Birdir, K., & Hiçyakmazer, C. T. (2019). Otel İşletmelerinde Kırmızı Et Satın Alma ve Tedarik Sürecinin İncelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1142, 1158.
- Chidambaranathan, S., Muralidharan, C., & Deshmukh, S. G. (2009). Analyzing the interaction of critical factors of supplier development using Interpretive Structural Modeling—an empirical study. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 43(11-12), 1081-1093.
- Dobrucka, R. (2013). The future of active and intelligent packaging industry. *Logforum*, 9 (2): 103- 110. http://www.logforum.net/pdf/9_2_4_13.pdf (Erişim tarihi: 15.08.2018).
- du Plessis, H. J., & Gerrie, E. (2012). The significance of traceability in consumer decision making towards Karoo lamb. *Food Research International*, 47(2), 210-217.
- Dubey, R., & Ali, S. S. (2014). Identification of flexible manufacturing system dimensions and their interrelationship using total interpretive structural modelling and fuzzy MICMAC analysis. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 15(2), 131-143.
- Et ve Süt Kurumu (2020). Et. <https://www.esk.gov.tr/tr/10998/ET> Erişim tarihi: 09.03.2020
- Font-i-Furnols, M., & Guerrero, L. (2014). Consumer preference, behavior and perception about meat and meat products: An overview. *Meat science*, 98(3), 361-371.
- Geesink, G., Robertson, J., & Ball, A. (2015). The effect of retail packaging method on objective and consumer assessment of beef quality traits. *Meat science*, 104, 85-89.
- Gracia, A., & de-Magistris, T. (2013). Preferences for lamb meat: A choice experiment for Spanish consumers. *Meat science*, 95(2), 396-402.
- Griffiths, J., James, R., & Kempson, J. (2000). Focusing customer demand through manufacturing supply chains by the use of customer focused cells: An appraisal. *International Journal of Production Economics*, 65(1), 111-120.
- Grunert, K. G., Bredahl, L., & Brunsø, K. (2004). Consumer perception of meat quality and implications for product development in the meat sector—a review. *Meat science*, 66(2), 259-272.
- Hobbs, J. E. (2016). Effective Use of Food Traceability in Meat Supply Chains. In *Advances in Food Traceability Techniques and Technologies* (pp. 321-335). Woodhead Publishing.
- Jayant, A., Azhar, M., & Singh, P. (2015). Interpretive structural modeling (ISM) approach: a state of the art literature review. *International Journal of Research in Mechanical Engineering and Technology*, 5(1), 15-21.
- Jharkharia, S., & Shankar, R. (2005). IT-enablement of supply chains: understanding the barriers. *Journal of Enterprise Information Management*.
- Killinger, K. M., Calkins, C. R., Umberger, W. J., Feuz, D. M., & Eskridge, K. M. (2004). Consumer sensory acceptance and value for beef steaks of similar tenderness, but differing in marbling level. *Journal of Animal Science*, 82(11), 3294-3301.

- Lee, J. Y., Han, D. B., Nayga Jr, R. M., & Lim, S. S. (2011). Valuing traceability of imported beef in Korea: an experimental auction approach. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 55(3), 360-373.
- Liu, F., Lei, Y., Zhang, W., Sha, K., Li, H., Zhang, Z., ... & Sun, B. (2014). Effect of different packing on quality changes of hot boning beef during storage. *Journal of Agricultural Science and Technology (Beijing)*, 16(4), 102-108.
- Ljungberg, D., Gebresenbet, G., & Aradom, S. (2007). Logistics chain of animal transport and abattoir operations. *Biosystems Engineering*, 96(2), 267-277.
- Maltin, C., Balcerzak, D., Tilley, R., & Delday, M. (2003). Determinants of meat quality: tenderness. *Proceedings of the Nutrition Society*, 62(2), 337-347.
- Mancini, R. A., & Hunt, M. (2005). Current research in meat color. *Meat science*, 71(1), 100-121.
- Marian, L., Chrysochou, P., Krystallis, A., & Thøgersen, J. (2014). The role of price as a product attribute in the organic food context: An exploration based on actual purchase data. *Food Quality and Preference*, 37, 52-60.
- Merlino, V. M., Borra, D., Girgenti, V., Dal Vecchio, A., & Massaglia, S. (2018). Beef meat preferences of consumers from Northwest Italy: Analysis of choice attributes. *Meat science*, 143, 119-128.
- Miranda-De La Lama, G. C., Villarroel, M., Olleta, J. L., Alierta, S., Sañudo, C., & Maria, G. A. (2009). Effect of the pre-slaughter logistic chain on meat quality of lambs. *Meat Science*, 83(4), 604-609.
- Mohebalizadehgashti, F., Zolfagharinia, H., & Amin, S. H. (2020). Designing a green meat supply chain network: A multi-objective approach. *International Journal of Production Economics*, 219, 312-327.
- Pizzuti, T., Mirabelli, G., Grasso, G., & Paldino, G. (2017). MESCO (MEat Supply Chain Ontology): An ontology for supporting traceability in the meat supply chain. *Food Control*, 72, 123-133.
- Schnettler, B., Vidal, R., Silva, R., Vallejos, L., & Sepúlveda, N. (2009). Consumer willingness to pay for beef meat in a developing country: The effect of information regarding country of origin, price and animal handling prior to slaughter. *Food Quality and Preference*, 20(2), 156-165.
- Sharma, V. K., Chandna, P., & Bhardwaj, A. (2017). Green supply chain management related performance indicators in agro industry: A review. *Journal of Cleaner Production*, 141, 1194-1208.
- Singh, R. K., Garg, S. K., & Deshmukh, S. G. (2007). Interpretive structural modelling of factors for improving competitiveness of SMEs. *International Journal of Productivity and Quality Management*, 2(4), 423-440.
- Skandamis, P. N., & Nychas, G. J. E. (2002). Preservation of fresh meat with active and modified atmosphere packaging conditions. *International journal of food microbiology*, 79(1-2), 35-45.
- Taoukis, P., & Tsironi, T. (2016). Smart packaging for monitoring and managing food and beverage shelf life. In *The stability and shelf life of food* (pp. 141-168). Woodhead Publishing.
- Troy, D. J., & Kerry, J. P. (2010). Consumer perception and the role of science in the meat industry. *Meat science*, 86(1), 214-226.
- Van Wezemael, L., Caputo, V., Nayga Jr, R. M., Chrysochoidis, G., & Verbeke, W. (2014). European consumer preferences for beef with nutrition and health claims: A multi-country investigation using discrete choice experiments. *Food Policy*, 44, 167-176.
- Wen-li, L., Humphreys, P., Chan, L. Y., & Kumaraswamy, M. (2003). Predicting purchasing performance: the role of supplier development programs. *Journal of materials processing technology*, 138(1-3), 243-249.
- Yamoah, F. A., & Yawson, D. E. (2014). Assessing supermarket food shopper reaction to horsemeat scandal in the UK. *International Review of Management and Marketing*, 4(2), 98-107.

Epigrafik Belgeler ve Antik Edebi Eserler Işığında Magnesia ad Sipylum

Yasemin Sargin*

Özet

Günümüzde Manisa İl sınırları içerisinde yer alan Magnesia ad Sipylum Kenti Sipylos (Spil/Manisa) Dağı'nın kuzey yamacı eteğinde kurulmuş bir Lydia Kenti'dir. Kent topografik olarak, Hermos (Gediz) Nehri'nin suladığı bereketli Gediz Ovası'na hakim bir durumdadır. Antik dönem yol güzergâhlarının bağlantı noktasında yer alan kent buna bağlı olarak ticari ve stratejik bir öneme de sahiptir. Smyrna'nın (İzmir) yaklaşık 32 km kuzeydoğusunda konumlanan Magnesia, bu komşu kentle iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu durum iki kent arasında gerçekleşen ve İÖ. 243 yılına tarihlenen sympoliteia anlaşmasını içeren epigrafik bir yazıt ile de belgelenmektedir.

Antik kentten bugüne az sayıda arkeolojik kalıntı ve epigrafik belge ulaşmıştır. Bunun dışında kent ile ilgili bilgiler antik yazarların aktardıklarından öğrenilmektedir. Bu çalışmada Magnesia ad Sipylum Kenti'ne dair bilinenler, epigrafik belgeler ve antik edebi eserlerin imkan verdiği ölçüde; tarihi-coğrafik ve sosyal-kültürel açılarından ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Magnesia ad Sipylum
Manisa
Spil Dağı (Sipylos)
Eski Yunanca Yazıtlar

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.09.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.789127

Magnesia ad Sipylum in the light of Epigraphic Documents and Ancient Literary Works

Abstract

Magnesia ad Sipylum is a Lydian City established on the northern foothills of Mount Sipylos (Spil/Manisa), within the borders of the modern Province of Manisa. Topographically, the city overlooks the fertile Gediz Plain irrigated by the Hermos (Gediz) River. Its location on the intersection of ancient itineraries gives the city commercial and strategic importance. Magnesia, located about 32 km northeast of Smyrna (Izmir), has had good relations with this neighboring city. This relation is also documented by an epigraphic inscription which contains the decree of sympoliteia between the two cities, dated to 243 BC.

A few archaeological remains and epigraphic documents have survived from the ancient city. Further the information of the city is acquired by the accounts of ancient writers. This study aims to present current information on Magnesia ad Sipylum in terms of historical-geography and socio-cultural aspects within the possibilities provided by epigraphic documents and ancient literary works.

Keywords

Magnesia ad Sipylum
Manisa
Mount Spil (Sipylos)
Ancient Greek Inscriptions

About Article

Received: 01.09.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.789127

Araştırma Tarihi

Magnesia ile doğrudan ilişkili bilimsel çalışmaların sayısı çok azdır. Kentin epigrafik araştırmalarını bir araya getiren ilk çalışma T. Ihnken'ın (1978) "Die Inschriften von Magnesia am Sipylos" adıyla yayımlanmış kitabıdır. Bunun dışında H. Malay'ın Manisa Müzesi'nde bulunan epigrafik yazıtları topladığı müze kataloğunda (Malay 1994) Magnesia ad Sipylum'a ait birkaç yazıtın¹ bulunduğu bilinmektedir.

Kent tarihine ilişkin ilk çalışma O. Akşit (1983) tarafından kaleme alınan "Manisa Tarihi (Magnesia ad Sipylum) (Başlangıcından M.S. 395 Yılına Kadar)" isimli kitaptır. G. M. Cohen (1995), kentin Hellenistik Dönem yerleşimine ilişkin bilgileri kısa bir bölüm olarak "Magnesia ad Sipylum" başlığı altında yazmıştır. F. Daubner (2013), bir ansiklopedi maddesi altında "Magnesia ad Sipylum" adıyla kentin coğrafik ve tarihsel durumuna ilişkin birkaç paragraf ile bilgiler sunmuştur. Temel iki sözlük (RE ve DNP) çalışması da "Magnesia ad Sipylum" maddesi altında kent ile ilgili önemli bilgiler vermişlerdir².

Magnesia ad Sipylum'un bilimsel anlamda az araştırılmış bir yer olarak kalması yeni araştırmalar yapacak olan bilim insanlarının işini zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan son yıllarda Magnesia ad Sipylum hakkında yapılan çalışmalar bir nebze de olsa artmıştır.

Bunlara örnek M. U. Doğan'ın yapmış olduğu çalışmalardır. Kendisinin kent ile ilgili ilk çalışması 2007 yılında tamamladığı "Magnesia Ad Sipylum: Arkeoloji, Topografya ve Tarihi Coğrafya İncelemesi" isimli Yüksek Lisans Tezi'dir. Buna ek olarak Doğan (2007b), "Manisa İl Merkezinde Keşfedilen Polygonal Duvarların Sipylos Magnesiası'nın Erken Dönemi ile İlişkisi"; 2008 yılında "Spil (Manisa) Dağı'nın Kuzey Yüzündeki Bir Grup Kaya Anıtı" ve "Sipylos Magnesiası Arkeolojisine Işık Tutan Yeni Bulunmuş Bir Kabartma" adıyla toplam üç makale daha yayımlamıştır.

Son yıllarda yapılmış bir başka çalışma kentten günümüze kalan Manisa Kalesi kalıntılarını Arkeoloji ve Sanat Tarihi yönünden değerlendiren ortak bir makale çalışmasıdır (Ermış, Gündüz Küskü & Yılmaz 2016).

Çalışmamız bundan sonra yapılacak bilimsel araştırma ve projelere katkı sağlamayı hedeflemektedir. Daha önce kent üzerine Epigrafik ve Klasik Filoloji ağırlıklı Türkçe bir çalışmanın yapılmamış olması makalemizi özgün kılmaktadır.

Kentin Tarihi Coğrafyası, Adı ve Mitolojik Hikayesi

Antik Dönemde Sipylos (Spil) Dağı'nın eteğinde kurulmuş ve adı antik yazarlar tarafından bu dağ ismi ile birlikte anılan Magnesia ad Sipylum kenti Smyrna'nın (İzmir) yaklaşık 32 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Strabon, "Sipylos'un eteğinde Magnesia vardır" (13.3.5: ἡ Μαγνησία ἐστὶν ἡ ὑπὸ Σιπύλω); Ptolemaios, Lydia ve Maionia Kentleri'ni sayarken "Sipylos'un yakınında Magnesia" (*Geogr.* V. 2,14: Λυδίας δὲ τῆς καὶ Μαιονίας πόλεις: Θυάτειρα μητρόπολις, Μαγνησία πρὸς Σιπύλω); Hierokles, "Sipylos'un Magnesia Kenti" (*Synekdemos* 660,151: Μαγνησία Σ<ιπύλ>ου πόλις); Plinius ise (Ionia Sahili'ni anlatırken kıyıda içeride kalan kenti "Sipylum" adıyla ifade edip burasının önceden Tantalıs adıyla anıldığını ve Maionia'nın başkenti olduğunu aktarır (*Nat. Hist.* V 116/7: ...*et Sipylum, quod ante Tantalıs vocabatur, caput Maeoniae, ubi nunc est stagnum Sale*). Ayrıca, Kioslu bir hâkimi

¹ Malay 1994, no. 218, 408, 512.

² RE 14.1, 472-473, no. 3 ve DNP 7, 695, no. 3.

onurlandıran yazıtta ise) Kent halkının adı, “Sipylos’un eteğinde oturan Magnesialılar” (I. v. *Magnesia*, no. 7, str. 2: [Μαγν]ήτων τῶν πρὸς Σιπ[ύλωι] olarak geçmektedir.

Magnesia ad Sipyllum, Hermos (Gediz) Ovası’nın bereketli toprakları üzerinde bulunan Lydia³ Bölgesi’nde kurulmuş önemli kentlerden birisidir. Konumu gereği yol güzergâhlarının bağlantı noktasındadır. Günümüzde Manisa İli sınırları içerisinde yer alan kent, zengin arkeolojik kalıntılara sahip değildir. Kentte henüz bir kazı çalışması ve sadece kent ve *territorium*una ilişkin spesifik bir yüzey araştırması yapılmamış olması bunun sebepleri arasındadır⁴. Bu yüzden makalemiz kent ile ilgili ileride yapılacak olan bilimsel çalışmalara da yön vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Magnesia ad Sipyllum’dan günümüze kadar ulaşmış “Akpınar Kaya Mezarı” ve “Pelops Tahtı” isimleriyle modern literatürde yer alan arkeolojik kalıntılar bilinmektedir⁵. Bunların dışında M. U. Doğan, Magnesia ile ilgili yazmış olduğu Yüksek Lisans tez çalışmasını yaparken kentin arkeolojik ve tarihsel coğrafyasına yönelik bir yüzey araştırması yapma ihtiyacı duymuştur. Ekibiyle birlikte yaptıkları küçük çaplı bu araştırma sonucunda yeni bir kabartma tespit etmişlerdir (Doğan 2007b).

Günümüzde “Manisa Kalesi” olarak adlandırılan ve Magnesia ad Sipyllum Kenti’nin güneyinde iç kale ve dış kale olmak üzere ikiye ayrılmış Geç Bizans Dönemi’ne tarihlenen sur duvarları bulunmaktadır. İç surlar “Sandık Kale” adıyla bilinen mevkide beşgen planlı yapılmıştır ve kentin kurulduğu dağın zirvesinde yer almaktadır. Dış kaleye ait duvarlar ise kentin daha alt seviyesinde Sipylos Dağı’na paralel şekilde uzanmaktadırlar (Ermis, Gündüz Küskü & Yılmaz 2016, 247 ve 249).

Kent *territorium*una ait Ormoitenoi/Ormoita *katoikiası*, Magnesia ad Sipyllum’un kuzeydoğusunda bulunan günümüzde Karaağaçlı Mahallesi olarak adlandırılan kasabadan ele geçen iki yazıtta belgelenmektedir⁶.

Antik Dönem’de Hermos (Gediz) Irmağı’nın suladığı verimli ova üzüm bağları ve şarap üretimi ile ünlüdür. Üzüm dışında çeşitli tarım ürünleri ve tekstil ihracatının yapılması bölgenin ekonomik zenginliğine katkı sağlamaktadır. Ayrıca Sardeis’in içinden geçen Paktolos (Sart) Çayı’nın “altın taşıyan ırmak” unvanı ile anılması Sardeis’in ve özellikle Lydia’nın zenginliğine zenginlik katmıştır (Malay 1983, 51-52, 54-60; Tanrıver 2006, 178).

³ Antik Dönemde Lydia Bölgesi’nin batısında Ionia ve Aiolis; doğusunda Phrygia bulunmaktadır. Kuzeyde Mysia ile sınırını Kaikos (*Bakırçay*); güneyde Karia ile olan sınırını ise Maiandros (*Büyük Menderes*) Irmağı belirlemektedir. Bkz. RE s. v. Lydia; Umar 2001; Greenewalt 2010, 7; Sargın 2019, 25-26. Günümüzde Batı Anadolu’nun ortasında yer alan Manisa’nın tamamını, Uşak ilinin büyük bir bölümünü kapsamaktadır.

⁴ Kentte kapsamlı bir şekilde herhangi bir kazı çalışması ya da yüzey araştırması yürütülmemiştir. 1984 – 1988 yılları arasında R. Meriç (Meriç 1986-1990) tarafından İzmir ve Manisa illerinde arkeolojik yüzey araştırması yapılmıştır. Bunun dışında Malay (1984) tarafından “Manisa ve Denizli İllerinde Epigrafi Araştırması” yapılmıştır. Bununla birlikte Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi Volkan Yıldız tarafından “Magnesia ad Sipyllum Kenti ve Çevresi” isimli yüzey araştırma projesi Kültür Bakanlığına sunulmuştur ve Bakanlık araştırmayı onaylamıştır.

⁵ Söz konusu arkeolojik kalıntılara ilişkin daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Doğan 2008a, 69-75.

⁶ Ormoitenoi/Ormoita *katoikiası*na ilişkin bkz. Şahin 1998, 116.

Kentin mitolojik hikayesinde Yunanlıların Anadolu'ya yerleşmesinden önce Sipylos Dağı ve çevresinin Tantalos adında bir krala ait olduğu anlatılır. Efsaneye göre kendisi Zeus ile Pluton'un oğlu olmalıdır. Kızının Niobe, oğlunun ise Pelops⁷ olduğu düşünülmektedir. Tanrılar ile yakın ilişki içinde olan Tantalos bir gün onları ziyafete davet eder ve Tantalos, tanrıların önüne yemek olarak oğlu Pelops'u doğrayıp koyar. Tanrılar arasından bir tek Demeter bunu fark etmez ve Pelops'un bir omzunu yer. Ancak diğer tanrılar bu durumu anlar ve Zeus, Pelops'u yeniden canlandırır. Tanrıları böyle bir oyunla kandırmak isteyen Tantalos ise bu ya da başka bir sebepten dolayı Hades'e gönderilir. Tantalos'un işkencesi olarak geçen bu cezayı Homeros (*Odyss.* XI, 582 vd.), "...sürekli susması ve bir gölün içinde olmasına rağmen eğilip su içmek istediği zaman suyun geri çekilmesi ve etrafı meyve ağaçlarıyla dolu olmasına rağmen uzanıp koparmak istediği zaman bir rüzgarın meyveleri alıp uzağa savurması" ifadeleriyle anlatmaktadır (Erhat 1989, 304-305; Bean 1997, 36-37). Tantalos'un kızı olduğu düşünülen Niobe'nin Magnesia ad Sipylum ile olan ilişkisi ise şöyledir: Altı erkek ve altı kız çocuğu olan Niobe, birer erkek ve kız evlat sahibi Leto'yu küçümser. Bunun üzerine annelerinin intikamını almak isteyen Apollon ve Artemis oklarıyla Niobe'nin on iki evladını öldürür. Niobe bu acıya dayanamayıp Sipylos Dağı'na gelir ve orada taş döner (Erhat 1989, 237-238). Zira H. T. Bossert (1942) tarafından, kentin hemen yakınında, Sipylos Dağı'nın güneybatısında uzaktan görünümü oturan ve ağlayan bir kadına benzetilen bir kaya bulunmuştur. Bossert, bu kayanın Niobe olabileceğini önermektedir (Karş. Bean 1997, 34). Ayrıca Pausanias, Niobe hakkında, Sipylos Dağı'na çıkıp bahsi edilen kayaya yakından bakıldığı zaman sadece kayalıktan ibaret olduğunu ancak uzaklaşınca bu kayanın başı eğik bir kadına benzediğini aktarmaktadır (Karş. Akurgal 1989, 383-384). Günümüzde ise bu hikaye halk arasında "Ağlayan Kaya" adıyla hâla anlatılır ve kayanın bulunduğu yer "Ağlayan Kaya Mevkii" olarak geçer.

Kentin Tarihsel Gelişimi

Magnesia ad Sipylum'un en erken tarihine ilişkin bilinenler oldukça azdır. İÖ. 4. yüzyıl ortasından önceye ait tek kaynak Lesboslu Hellanikos'un kent hakkında yazdıklarıdır (FGrH 4 F 191). Kent, Lydia Krallığı Dönemi'nde önemli kentlerden birisidir. Persler İÖ. 547/6 yılında Sardeis'e sardırılmışlardır. Pers Kralı Kyros ile son kral Kroisos arasında yaşanan savaşta Persler Sardeis'i yakıp yıktıktan sonra Kroisos'u esir almışlardır. Hükümlerini son bulan Lydia Krallığı'nın toprakları böylelikle Pers hâkimiyetine geçmiştir ve Sardeis satraplık merkezi olmuştur (Herodotos, I.114). Hellenistik Dönem'e gelindiğinde Makedonia Kralı Büyük İskender, Doğu Seferi için uzun bir yolculuğa çıkmış ve çıktığı bu seferde Küçük Asya'da pek çok kenti ve bunların *territoriumunu* kendi egemenliği altına almıştır. Bunlardan biri de Pers yönetimi altında olan Lydia topraklarıdır. Pers boyunduruğundan kurtulan Lydia bu sefer Büyük İskender'in emri altına girmiştir. İskender'in ölümünün ardından

⁷ Pelops'un mitolojik hikayesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Erhat 1989, 262.

krallığının toprakları ardılları arasında paylaşılmıştır. Thrakia ve Batı Anadolu toprakları İskender ardıllarından Lysimakhos'a kalmıştır.

Lysimakhos ile onun eski müttefiği Seleukos I arasında Magnesia ad Sipylum'un kuzeyinde Hyrkanis düzlüklerinde Kourupedion Savaşı (İÖ. 281) meydana gelmiştir. Savaşta büyük bir yenilgiye uğratılan Lysimakhos öldürülmüştür. Lydia toprakları ve dolayısıyla Magnesia Kenti Seleukoslar'ın egemenliği altına girmiştir.

İÖ. 243 yılına tarihlenen, Magnesia ad Sipylum ile Smyrna arasında imzalanan *sympoliteia* anlaşması ile ilgili bilgileri içeren bir yazıttan Seleukos krallarının askerlerini Magnesia ad Sipylum'a yerleştirdikleri ve burayı güçlü bir kale olarak kullandıkları öğrenilmektedir. Söz konusu yazıtta askerlerin bir *katoikia* olarak organize edildiği anlaşılmaktadır. G. M. Cohen (1995, 216), *katoikianın* askeri bir organizasyon olduğunu ve iki *tagma*'ya (askeri birlik) bölündüklerini ve her bir askeri birliğin kendi *grammateusi* olduğunu belirtmektedir. Böylece, Smyrna ile yapılan bu görüşmelerden yola çıkarak bu askerlerden oluşan *katoikianın* baskın bir yapısı olduğu anlaşılabilmektedir. Yapılan anlaşmanın içeriğine göre Smyrnalılar bütün Magnesialılar'a vatandaşlık hakkı bahşetmişlerdir. İÖ. 216/213 yılında Magnesia ad Sipylum, Seleukos Kralı Antiokhos III Megas'ın hâkimiyeti altındadır. İÖ. 190/189 yılında Antiokhos III ile Roma arasında Magnesia Savaşı (İÖ. 190/189) meydana gelmiştir (Liv. XXXVI 43 ve XXXVII 37; Appian., Syr. 30). Roma *consul*'ü L. Cornelius Scipio Asiagenus komutanlığında yürütülen savaşta Antiokhos III yenilmiştir (Grainger 2002). Savaşın sonucunda Magnesia toprakları Romalılar tarafından Pergamon Kralı I. Eumenes'e bir nevi hediye olarak bırakılmıştır (Liv. XXXVI 56, 2-5). Kentin bu durumu İÖ. 133 yılında Pergamon Krallığı'na ait bütün toprakların miras yoluyla Roma'ya bağışlanmasıyla son bulmuştur. Bunun akabinde Magnesia ad Sipylum dahil tüm Batı Anadolu Kentleri "Asia Eyaleti" (İÖ. 133/129) adıyla organize edilen eyalete dahil edilerek Roma kontrolü altına geçmiştir.

Bu tarihten sonra Magnesia ad Sipylum, Roma Devleti'nin yanında olduğunu Roma ve Pontos Kralı Mithradates VI Eupator arasında gerçekleşen I. Mithradates Savaşı'nda⁸ (İÖ. 89-85) göstermiştir. Öyle ki, Magnesia ad Sipylum'a savaşın sonunda galip gelen Roma generali Sulla tarafından *civitas libera* (özgür kent) imtiyazı bahşedilmiştir (Liv. LXXXI; Paus. I 20, 3-5; Plut. *prae. ger. rei publ.* 14, 8-9; Appian. *Mithr.* 21, 61; Strab. 12.3.5). Bunun dışında Magnesia ad Sipylum, Plinius'un (*Nat. Hist.* V 120) aktardığına göre, Asia Eyaleti'nde Smyrna *conventus*'una (mahkeme) bağlı bir kent idi. Küçük Asya'daki diğer kentlerin yaşadığı gibi Magnesia ad Sipylum'un da İS. 17 yılında yaşanan depremde oldukça büyük zarar gördüğü ve İmparator Tiberius tarafından yeniden yapılanma yardımı aldığı Tacitus (*ann.* II 47) ve Strabon'un (12.8.18 ve 13.3.5) aktarımlarından öğrenilmektedir. Puteoli'de ele geçen bir yazıttan (CIL X 1624; ILS, 156 = *I. v. Magnesia*, T25; *I. v. Kyme*, T152 ve s. 222) Batı Anadolu'da depremden zarar görmüş kentlerin bir araya gelip İmparator Tiberius'a Roma'da Venüs Tapınağı'nda bir heykel yaptırarak ithaf ettikleri öğrenilmektedir. Heykel kaidesinin yazıtında imparatorun yardım ettiği diğer kentlerle birlikte Magnesia Kenti'nin adı da

⁸ Roma ve Pontos Kralı Mithradates VI Eupator arasında yapılan savaşlara ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan 2007.

bulunmaktadır⁹. Hieronymos (Khronik 172), söz konusu depremde sarsılan ve zarar ve gören on iki kent arasında Magnesia'yı da saymaktadır.

Kentin İdari Yapısı

Ele geçen epigrafik belgelerin sayısı az olmasına rağmen, yine de kentin idari sistemine ilişkin bazı bilgilere ulaşılabilmektedir.

T. Ihnken (1978) tarafından İÖ. 243 yılına tarihlendirilen, Magnesia ad Sipylum ile Smyrna arasında gerçekleşen anlaşmayı içeren kararname (*decretum*) kentten ele geçen en erken tarihli epigrafik belgedir (*I. v. Magnesia*, no. 1; *I. Smyrna* II.1, no. 573). Söz konusu bu *decretum* üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Smyrna ile Magnesia ad Sipylum arasındaki anlaşma ile ilgili karar (str. 1-34), ikinci bölüm; iki kent arasındaki anlaşma metni (str. 34-89), üçüncü bölüm ise Palaimagnesia ile ilgili Smyrnalıların kararından (str. 89-108) meydana gelmektedir. Yazıtın birinci bölümünün ilk satırı "komutanlardan oluşan *strategos* heyetinin dilekçe/öneri vermesi üzerine (στρατηγῶν γνώμη)¹⁰, *demos* (halk meclisi) karar verdi" ifadesiyle başlamaktadır. Söz konusu yazıttan, kentin idari siteminde önemli karar mercii olan *demosun* karar yetkisini *strategoslar* ile birlikte elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır¹¹.

Kentten ele geçen bir başka yazıtta, kent yönetiminde önemli bir yere sahip olan *demos* kurumu bu kez Asia Eyaleti *proconsulü* (vali) Potitus Messala'yı¹² (PIR¹ V, no. 94) kentin kuruluşundan beri *patron* ve *euergetesi* (hayırsever) olarak onurlandırmaktadır (le Bas – Waddington 1972, 1660a; OGIS 460; IGRR IV, 1338; *I. v. Magnesia*, no. 2). *Demos* kelimesinin tamamlama olarak geçtiği diğer bir onurlandırma yazıtında ise (IGRR IV, 1346; TAM V.2 1365; *I. v. Magnesia*, no. 3) Marcus oğlu L. Antonius'un adı kentin *euergetesi* ve *tamiası* (*quaestor* = haznedar) olarak geçmektedir. Antik Dönemde halk yararına faydalı işler yapmış, kente hizmet etmiş kişilere "hayırsever/hayırhah" anlamına gelen εὐεργέτης unvanı verilmiştir. Magnesia'da ele geçen yazıtlardan söz konusu kişilerin nasıl bir hayırseverlik yaptıkları tespit edilememektedir. Ancak bu unvan ile onurlandırıldıklarına göre Magnesia Kenti ve Halkı için faydalı işler yapmış oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kişilerden Potitus Messala'nın merkezi yönetimin en üst düzey yöneticiliğini (vali); diğeri L. Antonius'un ise kent memuriyetleri arasında önemli bir yeri olan *tamiaslık* görevini icra etmesi dikkat çekmektedir. İlaveten kentte iki *tamias* memurunun daha var olduğu

⁹ Puteoli'den ele geçen kaidede toplam 14 kentin tasviri ve tasvirlerin altında kentlerin adı bulunmaktadır. Konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Weisser 2008, 112-117.

¹⁰ *Strategoslar* Hellenistik Dönem'den itibaren kentlerde komutan olmanın dışında *boule'* de idari olarak son derece önemli roller üstlenmişlerdir. Çağ 2018, 10-23 ve 44-46.

¹¹ Küçük Asya'da *strategos* memurunun Klasik, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde üstlendiği görevleri, yerine getirdiği yükümlülükleri, çeşitleri ve görev süreleri üzerine bkz. Çağ 2017, 281-292; 2018, 4-84.

¹² Potitus Valerius Messala, İS. 5 yılı *consulü* ve İS. 11/12 yılında Asia Eyaleti valisidir. Messala, Magnesia ad Sipylum hariç Didyma'da da *patron* ve *euergetes* (OGIS II 494) olarak onurlandırılmıştır. Babası Potitus Valerius Messalla, İÖ. 32 ya 29 yılı *consul suffectus* seçilmiştir ve o da oğlu gibi Asia Eyaleti *proconsullüğü* yapmıştır. Karş. Magie 1950, 1347, no. 60; Eilers 1999, 77-80.

bilinmektedir. Bunlar Smyrnalıların derneği¹³ ile ilgili yazıtta belgelenen ve derneğin *tamias* görevlileri olan Caius Marius Poplius ve T. At. Eutykhanos'tur (*I. v. Magnesia*, no. 18).

Diğer taraftan, Diognetos oğlu Aleksandros'un kendisi ve bizzat torunları için yaptırdığı mezarı üzerinde bulunan yazıtın (CIG 3410; IGRR IV,1339; *I. v. Magnesia*, no. 19; TAM V.2 1372) *proconsul* Staius Quadratus'un¹⁴ görevi sırasında yazılmış olduğu öğrenilmektedir.

Kentten ele geçen bir başka onurlandırma yazıtında *demos* haricinde kentin idari sistemine ilişkin diğer önemli kurumlarının adının geçtiği de görülmektedir. İÖ. 2. yüzyıla tarihlenen bu yazıtta göre *demos* ve *boule* (danışma meclisi), *strategos*ların önerisiyle¹⁵ (γνώμη στρατηγῶν) birlikte, Kioslu bir hâkim hakkında onurlandırma kararı almaktadırlar (IGRR IV, 1344; TAM V.2 1368; *I. v. Magnesia*, no. 7).

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Magnesia ad Sipylum Kenti'nin tek başına *polis* statüsüyle ya da *demos* kurumu ile Roma imparatorlarını onurlandırdıkları görülmektedir. Ele geçen yazıtların tarihi İmparator Traianus (98-117) ile başlamakta ve büyük ihtimalle Septimius Severus (193-211) ile son bulmaktadır. Söz konusu yazıtlardan ilkinde *demos*, imparator Traianus'u *arkhon* Quintus Iounius Marcellinus'un heykelin dikim işiyle ilgilenmesi üzerine onurlandırmaktadır (TAM V.2 1360; IGRR IV, 1333; *I. v. Magnesia*, no. 8). İmparator onurlandırmalarına ikinci örnek Hadrianus'un (117-138) onurlandırma yazıtıdır (*I. v. Magnesia*, no. 9). Söz konusu yazıttan kent yönetim organlarından hangisinin imparatoru onurlandırdığı öğrenilememektedir. İmparator onurlandırmalarına ilişkin bir diğer üç yazıt ise Septimius Severus'a aittir. Bu yazıtlardan ilki İS. 193-211 yıllarına tarihlenmektedir. Yazıtta Magnesia ad Sipylum "*polis*" statüsüyle Septimius Severus'u, masrafları Valentianus'un kendi cebinden ödemesi üzerine onurlandırmaktadır (IGRR IV, 1335; *I. v. Magnesia*, no. 10; TAM V.2 1361). Heykelin dikim işiyle ise Karikos oğlu *protos arkhon* Hermogenes ilgilenmiştir. Yazıttan anlaşıldığı üzere (Keil – Premerstein 1908, no. 4; AE 1909, 179; IGRR IV 1336; *I. v. Magnesia*, no. 11; TAM V.2 1362) *polis*in tek başına onurlandırdığı Septimius Severus'un heykelinin dikim işiyle *protos strategos*¹⁶ Ti. Cl. Iolaos Restitutus ilgilenmiştir ve bu onurlandırma *synarkhon*ların ortak yönetimleri sırasında gerçekleşmiştir. Bir diğer onurlandırma yazıtında ise *demos*, Crispus Optatus'un *protos arkhon*'luğu sırasında yine imparator Septimius Severus'u heykelini dikerek onurlandırmıştır (IGRR IV, 1337; *I. v. Magnesia*, no. 12; TAM V.2 1363). Başka bir yazıttan isimleri tam olarak öğrenilemeyen iki imparatora ithaf da bulunulduğu anlaşılmaktadır¹⁷ (CIG 3406; *I. v. Magnesia*, no. 14). Yukarıda bahsettiğimiz imparator onurlandırmalarının belgelendiği yazıtlardan anlaşıldığı

¹³ Smyrnalıların derneğine ilişkin bilgi için bkz. aş. s. v. "Kentteki Sosyal Yaşam" ve ayrıca dn. 25.

¹⁴ Staius oğlu, *ordo senatorius* mensubu olan Staius Quadratus 142 yılında *consul* ve 156/7 yılında Asya Eyaleti'nde *proconsul* olarak görev yapmıştır. Bkz. PIR¹ S, no. 640; RE III A, 2221-3, no. 21; DNP 11, 929.

¹⁵ Konuya ilişkin bkz. yuk. dn. 10 ve 11.

¹⁶ İS. 2. yüzyılda, komutanların oluşturduğu heyete (*strategoï*) *protos strategos* "birinci *strategos*" başkanlık etmiştir. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Çağ 2018, 97-99.

¹⁷ Bu imparatorlar muhtemelen Marcus Aurelius ve Lucius Verus (İS. 161-169) olabilir. Krş. *I. v. Magnesia*, 138, no. 14.

üzere heykelin dikim işiyle genel olarak kentin *protos arkhon*, *protos strategos* ve *synarkhon* gibi en üst düzey yöneticilerinin ilgilendiği görülmektedir.

Kentten bilinen bir diğer kurum *gerousia* (yaşlılar) meclisidir. *Anonymus* bir mezar yazıtında (*I. v. Magnesia*, no. 23; TAM V.2 1386) *gerousia* meclisine para ödemesi yapılmasına ilişkin bir ifadenin geçtiği görülmektedir. Ancak bu paranın miktarı ve ne için ödeneceği yazıttan tam olarak öğrenilememektedir.

Kent yönetimine ilişkin ve ele geçen epigrafik belgeler aracılığıyla belgelenen diğer memurlar ise *stephanephoros*, *gymnasiarkhos*, *tamias*, *logistes* ve *synarkhondur*.

Kentten ele geçen yazıtlardan bilinen ve yukarı sözü edilen memuriyetlerden biri *stephanephoros*dur¹⁸. İS. yaklaşık 150 yılına tarihlenen bir mezar yazıtında (IGRR IV, 1342; *I. v. Magnesia*, no. 20; TAM V.2 1345) Publius Aelius [falanca] adında birisinin *stephanephoria* memuriyetinin devamlılığı için para ödediği anlaşılmaktadır. Öyle ki Publius Aelius [---], kendisi ve oğullarının *stephanephorosluğu* ve bu memuriyetin ebedi olması için 10.000 *denaria* ödeyerek memuriyeti satın almıştır (Gökalp-Özdil 2018, 201-202). Böyle bir bağışta bulunarak *stephanephoria* için bir vakıf kurulumu gerçekleştirmiştir (Laum 1914, 90, no. 80).

Stephanephoria ile ilgili bir başka yazıtta göre olimpiyatlardaki güreş müsabakalarında zafer kazanmış olan Hermagoras soyunu (bkz. aş. s. v. "Kentteki Sosyal Yaşam) *stephanephorosların* torunu olmasına dayandırmakta ve böyle bir soydan gelmesiyle övünmektedir. Anlaşılan kendisi bu görevi üstlenmemiş olmasına rağmen ataları arasında bu görevi yapanlar ile anılmayı prestij unsuru olarak görmüştür.

Kentten bilinen bir diğer önemli görev ise *gymnasiarkhiadır*. *Demos*, Dikaphenes oğlu *stephanephoros* ve *gymnasiarkhes* Dikaphenes'i gençlere, yaşlılara, çocuklara ve *palaestrada* eğitim almamış olanlara ünsever bir şekilde büyük bir küp yağ verdiği için onurlandırmaktadır (Robert – Robert 1948, 127-131, no. 50; *I. v. Magnesia*, no. 34). Söz konusu yazıttan Dikaphenes'in, *stephanephoria* ve *gymnasiarkhia* gibi önemli ve pahalı görevleri üstlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Magnesia ad Sipylum *territoriumu* içerisinde yer alan Ormoitenoi *katoikiası*, *logistes* Tiberius Claudius Kleitianos'u son derece iyi ve erdemli bir adam, hem kendi memleketinde önde gelen hem de eyalette göze çarpan biri olması ve halka karşı gösterdiği iyi niyeti sebebiyle onurlandırmaktadır (IGRR IV, 1343; *I. v. Magnesia*, no. 32). Bu yazıtta dikkati çeken bir diğer unsur Kleitianos'un *logisteslik* memuriyetini üstlenmiş olmasıdır¹⁹. Roma İmparatorluk Dönemi idari sisteminde İS. 2. yüzyılda varlığını gösteren bu memuriyet Küçük Asya kentlerinde Eski Yunanca λογιστής²⁰ (*logistes*) "hesap uzmanı, hesapları denetleyen kişi"

¹⁸ *Stephanephoria* çelenk taşıma anlamına gelen ve Küçük Asya'da Hellenistik ve Erken Dönem'de dini bir memuriyet iken Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise dini olmaktan ziyade kent *cursusunda* önemli bir yere sahip olan bir memuriyet haline gelmiştir. *Stephanephoria* görevi ve *stephanephoros* memuru hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gökalp-Özdil 2018, 197-203.

¹⁹ Söz konusu yazıtın yorumlarına ilişkin bkz. Sargın 2017, 88, 178, T1-34.

²⁰ LSJ, s. v. λογιστής, Eski Yunanca, hesap uzmanı, hesapları denetleyen kişi. *Codex Iustinianus'* ta (I. 54. 3), *curator rei publicae, qui Graeco vocabulo logista nuncupatur*: "Curator rei publicae, Yunan kelime bilgisinde *logista*" olarak geçmektedir.

anlamında kullanılmaktadır²¹. Söz konusu yazıttan kentin ya da *katoikianın* nasıl bir mali sıkıntı yaşadığı öğrenilememektedir. Bununla birlikte *logistesin* hangi yolu izleyip sorunu çözüp çözmediği ise yine anlaşılamamaktadır.

Kentteki Sosyal Yaşam

Magnesia ad Sipylum Kenti'nden bazı ünlü kişilerin varlığı bilinmektedir. Bunlar arasında Suda (İS. 10. yüzyıl), *epik* şair Simonides'in Sipylos'un Magnesia Kenti'nden olduğunu söylemektedir. Halikarnasoslu Dionysios (De compositione verborum 4), Magnesia ad Sipylumlu *rhetor* Hegesias'tan²² (ayrıca bkz. FGrH 142, T 4; DNP 5, 1998, s. 236-237, no. 2) bahsetmektedir. Cicero Magnesia ad Sipylumlu *rhetor* Dionysios'tan (ayrıca bkz. RE V, 975, no. 125) ders aldığından ve onun öğrencisi olduğundan kendi metinlerinde (Brutus 316) söz etmektedir. Plutarkhos da (Cic. 4), Magnesialı Dionysios'tan bahsetmiştir.

Kentten ele geçen yazıtlardan bir sporcunun adı öğrenilmektedir. Yazıtta kendisini *stephanephorosların* soyundan gelen bir güreşçi olarak tanıtan Hermagoras'ın Magnesia ad Sipylum haricinde Atina, Smyrna ve Tarsos vatandaşlığının olduğu da ifade edilmektedir (IGRR IV, 1344; *I. v. Magnesia*, no. 6; TAM V.2 1368; Çokbankir 2010, 194-195, no. 141). Söz konusu yazıtta Hermagoras, 229. Olympia (İS. 137 yılı) yarışmasında Pisa'da gerçekleştirilen Büyük Olympia Bayramı'nda yapılan güreş müsabakasında zafer kazandığı ve Magnesialılar arasında eskiden beri birinci ve tek kişi olduğu için onurlandırılmıştır. Ayrıca Hermagoras; *Panathenaia* Bayramı'nda, Sebasta'da çocuklar ve sakalı henüz bitmiş delikanlılar arasında olan güreş yarışmasında Pergamon'da, Ephesos'taki Asya Birliği Oyunlarında ve son olarak Nikomedeia'da yapılan müsabakalarda zafer kazanmıştır.

Kentten adı bilinen bir diğer sporcu yine güreş müsabakalarında zafer kazanmış Marcus Aurelius Hermagoras'tır. Napoli'de ele geçen bir yazıtta²³ Marcus Aurelius Hermagoras'ın memleketi sadece Magnesia ad Sipylum olarak ifade edilmiştir. T. Ihnken (*I. v. Magnesia*, 167), bu M. Aur. Hermagoras ile bir önceki sözü edilen Hermagoras'ın akraba olduğunu düşünmektedir.

Bir diğer güreşçi Ephesos'tan ele geçen bir yazıttan (*I. v. Ephesos* III, no. 700; *I. v. Magnesia*, T34) adı öğrenilen Dionysios'tur.

Tralleis kentinden ele geçen bir yazıtta (CIG 2933; le Bas – Waddigton, 605; OGIS, 501; *I. v. Tralleis – Nysa* I, 50; *I. v. Magnesia*, T32; Sargın 2017, T1-11b) Serapion oğlu, Magnesia ad

²¹ Latince terminolojide *curator rei publicae* ya da bazen *curator civitatis* denilen bu görevli Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparator tarafından görevlendirilerek eyalet kentlerinin kamu hesaplarını denetlemiş, onları mali yönden kontrol ederek ekonomik sıkıntıdan kurtarmaya çalışmıştır. Söz konusu üst düzey yöneticilik düzeyindeki *curatio rei publicae/logisteia* memuriyeti 2017 yılında "Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asya'sında *curatores rei publicae*" başlığı ile tarafımdan Doktora Tezi olarak tamamlanmıştır. Konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sargın 2017, 1 ve 15.

²² Strabon (12.1.41), Magnesia ad Maendrum'u (Menderes kıyısındaki Magnesia) anlatırken *rhetor* Hegesias'tan bahsetmektedir. Ancak büyük ihtimalle bu kişi Magnesia ad Sipylumlu Hegesias olmalıdır. Yani Strabon Magnesia kentlerini karıştırmış olmalıdır.

²³ IG XIV 739; IGRR IV 444; *I. v. Magnesia*, no. T33.

Sipylumlu Serapion'un adı öğrenilmektedir. Söz konusu yazıtta Serapion *olympionikes* unvanı ile anılmaktadır²⁴.

Kentten ele geçen bir adak yazıtında (CIG 3408; *I. v. Magnesia*, no. 18; TAM V.2 1346) "σύνοδος Σμυρναεϊτῶν" ifadesinden Magnesia ad Sipylum'da yaşayan Smyrnalı vatandaşların bir dernek kurmuş oldukları anlaşılmaktadır²⁵. Kentte sosyal bir derneğin varlığı kentin kültürel bir zenginliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Magnesia ad Sipylum kentinin günlük sosyal yaşamını daha iyi anlayabilmek için kentten ele geçen mezar yazıtlarına biraz daha ayrıntılı bakmak gereklidir. Örneğin çömlekçi Menophilos ve eşi Ammion tek oğulları olan Menophilos'un anısına bir mezar yaptırdıklarını belirtmektedirler (*I. v. Magnesia*, no. 29; TAM V.2 1381).

Bir başka kararname yazıtından (TAM V.2 1342; *I. v. Magnesia*, no. 7) adı öğrenilemeyen Kioslu (Gemlik) bir hâkimin Magnesia halkı için ağır olan vergi yüklerinin daha hafif olmasına karar verdiği belgelenmektedir. Magnesialılar hâkimin verdiği bu kararın kendileri yararına olduğunu düşünmüş olmalı ki *boule* ve *demos* hâkimi onurlandırarak yüceltmişlerdir. Adrastos oğlu Adrastos'un Rhodoslu olduğu kendisine ait mezar yazıtından öğrenilmektedir (REG 13, 1900, s. 498, no.1; *I. v. Magnesia*, no. 30; TAM V.2, 1370). Ayrıca kentten bilinen bir heykel kaidesinde heykeli "Pergamonlu Aias oğlu Menas'ın yaptırdığı" ifade edilmiştir (*I. v. Magnesia*, no. 35; TAM V.2 1358). Magnesia ad Sipylum Kenti'nde Pergamon'dan gelen bir heykeltraşın²⁶ olması kentte heykeltraşlık üzerine faaliyetlerin olduğu sonucuna işaret edebilir²⁷.

Diognetos oğlu Aleksandros'un mezar yazıtında (CIG 3410; IGRR IV, 1339; *I. v. Magnesia*, no. 19; TAM V.2 1372) bu mezarı kendisi ve kendi soyundan gelenler için yaptırmış olduğu, başka hiç kimsenin buraya gömülmeye izinli olmadığı yazılıdır. Eğer bir kimse buna kalkışacak olursa imparator kasasına (φίσκος) 500? *denaria* ödemek zorunda kalacaktır.

Kentten bilinen bir diğer yazıtta Aleksandros Gemnis'in, mezarı ve ölü külü konulan kabı kendisine ve hayat arkadaşı Meltine'ye yaptırdığı belgelenmektedir (*I. v. Magnesia*, no. 28; TAM V.2 1371). Söz konusu yazıt Gemnis ve eşinden başka hiç kimsenin buraya gömülmeye izinli olmadığını ve eğer onlardan başka birisi konulacak olursa kent kasasına 1500 *denaria* ödemek zorunda olduğunu açıklayan bir ceza formülü ile bitmektedir.

²⁴Tralleis'ten ele geçen söz konusu yazıtta "Ionia ve Hellespontos'un sanatçılar derneği (Dionysos *tekhnitai*), *ordo syncreticus* mensubu ve Romalılar'ın *strategos*'u Iulius Philippos'un babası, Augustuslar'ın *procurator*'u, kendi *agonothetes*'i, *logistes*'i ve *euergetes*'i Gaius Iulius Philippos'u onurlandırmaktadırlar. Heykelin dikim işiyle Tiberius Claudius Sperkheios ve Serapion oğlu, Magnesia ad Sipylum kentli, *olympionikes* Serapion ilgilenmiştir." Karş. Sargın 2017, 155, T1-11b.

²⁵ Antik Dönem'de Lydia'daki sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilen derneklere ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tanrıver 1996. Ayrıca Smyrnalılar'ın *synodosu* için bkz. a.g.e., 51-52.

²⁶ Pergamonlu bir başka heykeltraşın ismi Aigai'da *bouleuterion*'da ele geçen iki heykelden öğrenilmektedir. Heykelin alt kısmında heykeli "Pergamonlu Hippias oğlu Menestratos'un yaptırdığı" ifade edilmiştir. Bkz. Sezgin & Aybek 2015, 32-34.

²⁷ Heykeltraşlar gezici olarak işlerini yürütebilirlerdi, hatta sipariş üzerine Roma'ya giderek mesleğini icra eden Aphrodisias'lı heykeltraşlar bilinmektedir. Bkz. Erım – Reynolds 1991, 517-538.

Az sayıda ele geçen mezar yazıtı arasından bazılarının sonunda para cezası ile formüle edildiği tespit edilmiştir. Buna göre mezar sahibi kendi mezarına; yazıtta bizzat yazdırdığı isimlerin dışında başka hiç kimsenin gömülmeye izinli olmadığını belirtmiştir. Bu örneklerden bazılarında mezarı açmaya cesaret edenlerin 500 *denaria* imparator kasasına (*fiscus*); 1500 *denaria* kent kasasına ve yine 500 *denaria* Meter Theon Sipylyne'ye ödemek zorunda olduğunu göstermektedir.

Epigrafik belgelerde geçen şahıs isimlerinin ağırlıklı olarak Hellenice olmak üzere *epikhorik* ve Latince isimler olduğu belgelenmektedir. Bunlar arasından Athenaios, Apollas, Apolloniketes, Apollonios, Artemidoros, Asklapis, Asklepides, Dionysios, Diognetos, Diodotos, Diokles, Dionytas, Theaitetos, Hermagoras, Hermeias, Hermogenes, Metrodora, Metrodoros, Mithres ve Serapion tanrı ya da tanrıçaların isimlerinden türetilmiş *theophorik* kökenli isimlerdir. Ayrıca yazıtlardan *femininum* ve *masculinum* cinsinde yerel isimlerin de olduğu öğrenilmektedir. Örneğin, Gemnis ismi Lydia Bölgesi'nde sadece Magnesia ad Sipylym'da belgelenmiştir (LGPN V^A, 108).

Kentin Dinsel Yapısı

Dağ Tanrıçası olarak bilinen Meter Oreia²⁸ Anadolu'da özel bir dağ simgeleyen veya onun kutsal alanı olan isimlerle tapınım görmüştür (Akın 2016, 147-151). Nitekim Meter Oreia'ya Magnesia ad Sipylym'da, Meter Sipylyne ya da Meter Plastene *epitheton*ları ile rastlanmaktadır. Batı Anadolu'da "Sipylyne" *epithetonu* Sipylos Dağı'dan gelmektedir. Söz konusu yazıtta adı muhtemelen Pamph[ylis?] olan biri adak heykelini altlığı (*basis*) ile birlikte Tanrıça Meter Sipylyne'ye ve halka adamaktadır (Buresch 1898, 138; *I. v. Magnesia*, no. 16; TAM V.2 1357; Paz de Hoz 1999, no. 40.99). Kentten bilinen bir diğer Meter Sipylyne adağı Aurelius Tryphon isimli birinin mezar yazıtından öğrenilmektedir (*I. Magnesia ad Sipylym*, no. 24; TAM V.2 1375). Yazıtta Aurelius Tryphon, kendisi ve bütün ailesi için yaptırmış olduğu *heroon*a kendilerinden başka hiç kimsenin gömülmeye izinli olmadığını aksi takdirde buna cüret eden bir kimsenin Meter Theon Sipylyne'ye (Μητήρ Θεῶν Σιπυληνῆ) 500 *denaria* ödeyeceğini belirtmektedir. Burada Meter Sipylyne'ye ek olarak Ana Tanrıça'nın (Meter) yazıtlarda sıklıkla karşılaşılan Theon (Θεῶν) *epithetonu* da eklenmiştir. Strabon (10.3.12), Sipylos Dağı üzerinde Meter Sipylyne'nin bir kült alanının olduğunu ve Tanrıça'ya Phrygialılar'ın da tapındığını aktarmaktadır. Magnesia ad Sipylym ile Smyrna arasında yapılan *sympoliteia* anlaşma yazıtında Meter Sipylyne'nin adı geçmektedir (*I. v. Magnesia*, no. 1, str. 61 ve 70 = *I. Smyrna* II.1, no. 573). Bu anlaşma metnine göre Tanrıçanın her iki kentte de tapınım görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tanrıça, Smyrna'da "Meter Smyrnaïke" (Μητήρ Θεῶν Σμυρναϊκή) *epithetonu* ile belgelenmiştir (*I. Smyrna* II.1, no. 743; Vermaseren 1987, no. 547).

²⁸"Dağ Ana(sı)" veya "Dağlarda Oturan Tanrıça" anlamlarına gelen Meter Oreia, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Ana Tanrıça olarak kabul edilen Meter (Kybele) isminin yanına eklenen *epitheton*lardan biridir. Meter Oreia ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Akın 2016, s. 143-188.

Magnesia ad Sipylum'dan bilinen bir diğer Tanrıça yukarıda değindiğimiz gibi Meter Sipylene'nin diğer *epithetonu* Meter Plastene'dir. Kentten ele geçen bir yazıtta göre (Contoléon 1887, (BCH 11), s. 300, no. 8; *I. v. Magnesia*, no. 37; TAM V.2 1354) Apollas kızı Metrodora adında birisi Meter Plastene'ye altlığı ile birlikte bir heykelcik adamıştır. Meter Plastene'ye ait bir diğer yazıttan ise Orpheus'in, Meter Theon Plastene'ye adak adadığı öğrenilmektedir (*I. Magnesia ad Sipylum*, no. 38; TAM V.2 1353). Meter Plastene'nin belgelendiği bir başka yazıt ise Apollonios Skytalas'ın onurlandırılma kararıdır (*I. v. Magnesia*, no. 36; TAM V.2 1352). Yazıtta *demos* ve *boule*, kendi memleketi için ünsever ve yüce gönüllü bir şekilde her şeyi sağlayan Apollonios Skytalas'ı onurlandırmaktadırlar. Zira Skytalas, Tanrıça Meter Plastene'ye temelinden itibaren bütün süslemesiyle birlikte ve masraflarını kendi parasıyla karşıladığı bir tapınak adamıştır. Bununla birlikte Pausanias (V 13,4), Sipylos Dağı üzerinde Meter Plastene'nin kutsal alanının olduğundan bahsetmektedir.

Kentten bilinen bir diğer adak yazıtı (*I. v. Magnesia*, no. 15; TAM V.2 1348), Menippos oğlu adı bilinmeyen biri tarafından Mısır Tanrıları Sarapis ve İsis için yazılmıştır. Yazıtta tanrılar için hizmet eden görevlilerin isimleri de liste halinde bulunmaktadır.

Apollonios adında birisinin küçük bir adak heykelciğini Semele için adadığı İS. 1. – 2. yüzyıllara tarihlenen bir yazıttan öğrenilmektedir (Keil – Premerstein 1908, no. 1; *I. v. Magnesia*, no. 17).

Kentten ele geçen bir başka yazıttan (*I. v. Magnesia*, no. 31; TAM V.2 1412) Tiberius Claudius Sextus'un Hormoitenoi *katoikiasında*, Zeus'a kaidesi (*basis*) ile birlikte bir heykel adadığı öğrenilmektedir.

Kentin dinsel yapısındaki çeşitliliğe işaret eden birisi ise Yahudi Straton'un kent yaşamındaki varlığıdır. Kentten ele geçen bir mezar yazıtında "Tyrannos oğlu Iudaialı Straton, henüz hayattayken bu mezarı kendisi, karısı ve çocukları için yaptırdı" (IGRR IV, 1743; *I. v. Magnesia*, no. 27) ifadeleri yer almaktadır.

Sonuç olarak, yazıtlar ve antik edebi eserler doğrultusunda Magnesia ad Sipylum Kentinin tarihi, coğrafik konumu ve sosyal-kültürel yaşamına ilişkin bilgiler elde edilebilmiştir. Kent, kendisine ait *polis* niteliğindeki kararları *demos* ve *boule* gibi idari kurumlarla almaktadır. *Demos* ve *boule* dışında, kentin yönetim sisteminde *strategoslar* bazı önemli kararların alınması için bir dilekçe ya da öneride bulunarak yetki sahibi olmuşlardır.

Hellenistik Dönem'de Lysimakhos ve Seleukos I ile Kourupedion ve Antiokhos III ile Romalılar arasında Magnesia gibi önemli savaşların meydana gelmesi kentin üne kavuşmasını sağlamıştır. Bu savaşların sonucunda Magnesia ad Sipylum'un her zaman Roma'nın yanında yer aldığı görülmektedir.

Roma Dönemi'ne gelindiğinde Magnesia ad Sipylum'un Roma'nın yine müttefik ve dostu olduğunu göstermiştir. Pontos Kralı Mithradates VI Eupator ile yapılan savaşta Romalılar'a verdikleri desteklerinden dolayı Sulla tarafından özgür kent (*civitas libera*) statüsüyle ödüllendirilmişlerdir. Kent ile ilgili mahkeme konuları *provincia Asia*'ya bağlı Smyrna *conventus*'una dahil edilmiştir. Bunların dışında kentin gündelik yaşamındaki sosyal ve kültürel faaliyetler, epigrafik belgelerin aktardığı kadarıyla tespit edilebilmektedir.

Kısaltmalar

- AST*: Araştırma Sonuçları Toplantısı.
BCH: Bulletin de correspondance hellénique.
CIG: Corpus inscriptionum graecarum, Berlin 1828-1877.
CIL: Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin 1863 vdd.
DNP: Der Neue Pauly, Enzyklopadie der Antike.
IG: Inscriptiones Graecae, Berlin 1877 -.
IGRR: Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes.
IK: Inschriften griechischer Stadte aus Kleinasien.
ILS: H. Dessau, Inscriptiones Latinae selectae, Berlin 1892-1916.
LSJ: Liddell, H. G. & R. Scott, (1996). A Greek-English Lexicon, with a Revised Supplement, Oxford.
OGIS: Dittenberger, W. (1903-1905). Orientis Graeci Inscriptiones Selectae, Leipzig.
PIR: Prosopographia Imperii Romani.
RE: G. Wissowa et al., Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft (Stuttgart – München 1893-1980).
TAM V.2: P. Herrmann (1989). Tituli Asiae Minoris V. Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti. Fasc. II: Regio sept aus dem rauhen Kilikien entrionalis ad occidentem vergens, Viyana.

Kaynakça

- Akın, Y. (2016). Küçük Asya’da Dağ ve Mağara Tanrıları. Meter Oreia Kültü ve İlgili Yazıtlar. Şurada: N. Eda Akyürek Şahin *et alii* (eds.), Eskiçağ Yazıları 8, [Akron 10], (Akdeniz Dilleri ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Yayını), İstanbul, 143-203.
Akşit, O. (1983). Manisa Tarihi (Magnesia ad Sipylum) (Başlangıcından M.S. 395 Yılına Kadar), İstanbul.
Akurgal, E. (1989). Anadolu Uygarlıkları, İstanbul.
Arslan, M. (2007). Roma’nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator, İstanbul.
Bean, G. B. (1997). Eskiçağda Ege Bölgesi, İstanbul.
Bossert, H. T. (1942). Anatolien, Berlin.
Buresch, K. (1898). Aus Lydien. Epigraphisch-geographische Reisefruchte, Leipzig.
Cohen, G. M. (1995). The Hellenistic settlements in Europe, in islands and Asia Minor, Oxford.
Contoléon, A. (1887). “Epigraphai anekdotoi”, Bulletin de Correspondance Hellénique 11, 296-301.
Corsten, Th., Catling, R. W. V. & Riel, M. (2010). A Lexicon of Greek Personal Names V A (=LGPN V^A): Coastal Asia Minor: Pontos to Ionia, Oxford.
Çağ, Ç. (2017). “Bir Kent Memuru Olarak Stratēgia: Anadolu Kentlerinde Hellenistik Dönem Strategos’ları”, Phaselis III, 281-295.
Çağ, Ç. (2018). Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asya’sında Bir Kent Memuriyeti Olarak Strategōs’luk (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya.

- Çokbankir, N. (2010). Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya Agonları ve Sporcuları (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya.
- Daubner, F. (2013). *Magnesia ad Sipylum*, R. S. Bagnall – K. Brodersen – C. B. Champion – A. Erskine & S. R. Hubner (eds.), *The Encyclopedia of Ancient History*, First Edition, Oxford, basılı sayfa 4235.
- Doğan, M. U. (2007a). *Magnesia Ad Sipylum Arkeoloji, Topografya ve Tarihi Coğrafya İncelemesi* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Doğan, M. U. (2007b). "Manisa İl Merkezinde Keşfedilen Polygonal Duvarların Sipylos Magnesiası'nın Erken Dönemi ile İlişkisi", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 8, 79-90.
- Doğan, M. U. (2008a). "Spil (Manisa) Dağı'nın Kuzey Yüzündeki Bir Grup Kaya Anıtı", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 8, 69-78.
- Doğan, M. U. (2008b). "Sipylos Magnesiası Arkeolojisine Işık Tutan Yeni Bulunmuş Bir Kabartma", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 8, 125-132.
- Eilers, C. (1999). "M. Silanus, Stratoniceia, and the Governors of Asia under Augustus", *Tyche* 14, 77-86.
- Engelmann, H. (1976). *Die Inschriften von Kyme, (I. v. Kyme = IK 5)*, Bonn.
- Engelmann, H. – Knibbe, D. – Merkelbach, R. (1980). *Die Inschriften von Ephesos, Teil III (I. v. Ephesos III = IK 13)*, Bonn.
- Erhat, A. (1989). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul.
- Erim, K. T. & Reynolds, J. J. M. (1989 [1991]). *Sculptors of Aphrodisias in the inscriptions of the city*, *Festschrift J. İnan, İstanbul*, 517-538.
- Ermiş, Ü. M., Gündüz Küskü, S. & Yılmaz, A. (2016). "Erken Demirçağ'ından Ortaçağ'a Manisa Kalesi", *Tüba-Ked* 14, 247-259.
- Gökalp Özdil, N. (2018). "Yazıtlar Işığında Küçükasya'da *Stephanephoros*", *History Studies International Journal of History* 10 (3), 197-205.
- Grainger, J. D. (2002). *The Roman war of Antiochos the Great: 307-327*, Leiden.
- Greenewalt, C. H. Jr. (2010). *Giriş. şurada: Lidyalılar ve Dünyaları*, Cahill, N. D. (ed.), İstanbul, 7-36.
- Ihnken, T. (1978). *Die Inschriften von Magnesia am Sipylos (I. v. Magnesia = IK 8): Mit einem Kommentar zum Sympolitievertrag mit Smyrna*, Bonn.
- Keil, J. & Premerstein, von A. (1908). *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis: 1-5*, Viyana.
- Laum, B. (1914). *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike, Ein Beitrag zur Antiken Kulturgeschichte, Band II*, Leipzig, Berlin.
- le Bas, P. – Waddington, W. H. (1972). *Inscriptions grecques et latines recueillies en Grece et en Asie Mineure, Paris (1847-1877)*.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ I-II*, Princeton, New Jersey.

- Malay, H. (1983). "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu", Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi 2, 50-61.
- Malay, H. (1984). "Manisa ve Denizli İllerinde Epigrafi Araştırmaları", AST II, 99-101.
- Malay, H. (1994). Greek and Latin Inscriptions in the Manisa Museum, (ETAM 19), Viyana.
- Meriç, R. (1986). "1984 Yılı İzmir ve 'Manisa İlleri Yüzey Araştırmaları", AST III, 199-209.
- Meriç, R. (1987). "1985 yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırmaları", AST IV, 301-311.
- Meriç, R. (1988). "1986 yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırmaları", AST V/1, 247-257.
- Meriç, R. (1989). "1987 yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırmaları", AST VI, 385-393.
- Meriç, R. (1990). "1988 Yılı İzmir, Manisa İlleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", AST VII, 361-366.
- Paz de Hoz, M. (1999). Die lydischen Kulte im Lichte der griechischen Inschriften (AMS 36), Bonn.
- Petzl, G. (1987). Die Inschriften von Smyrna II,1 (I. Smyrna II.1 = IK. 24,1), Bonn.
- Poljakov, F. B. (1989). Die Inschriften von Tralleis und Nysa (I. v. Tralleis – Nysa I = IK 36.1), Bonn.
- Robert, J. & Robert, J. (1948). Hellenica VI, 127-131.
- Sargın, Y. (2017). Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asya'sında *curatores rei publicae* (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya.
- Sargın, Y. (2019). Lidya-Likya (Ansiklopedi maddeleri), Turizm Ansiklopedisi – Türkiye: Turizm ve Ağırhama Endüstrisinin Temel Kavramları, 25-27.
- Sezgin, Y. & Aybek, S. (2015). A Group of Portrait Statues from the *Bouleuterion* of Aigai: A Preliminary Report, şurada: Eikones Portraits en Contexte Recherches nouvelles sur les portraits grecs, Hoff, von R., Queyrel F. & Perrin-Saminadayar E., Paris, 17-43.
- Şahin, I. (1998). Lydia'da Küçük Yerleşimler, (Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Tanrıver, C. (1996). Antik Devirde Lydia'da Sosyal ve Ekonomik Amaçlı Dernekler (Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Tanrıver, C. (2006). Antik Devirde Hermos (Gediz) Vadisinde Şehirleşme, Geçmişten Geleceğe Köprü: Yanık Ülke Kula Sempozyumu (Bildiriler),1-3 Eylül 2006, İzmir.
- Umar, B. (2001). Lydia, İstanbul.
- Vermaseren, M. J. (1987). Corpus Cultus Cybelae Attidisque (CCCA) I: Asia Minor, Leiden.
- Weisser, B. (2008). Die Basis von Pozzuoli, Antike Plastik 30, Bordwein, A. H. (ed.), München, 105-160, Taf. 48-67.